De worstelstrijd der Transvalers

Frans Lion Cachet

bron
Frans Lion Cachet, *De worstelstrijd der Transvalers*. J.H. Kruyt, Amsterdam / J.F. du Toit, Paarl 1882

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/cach001wors01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de gebruiksvoorwaarden.

dbnl digitale bibliotheek voor de Nederlandse letteren

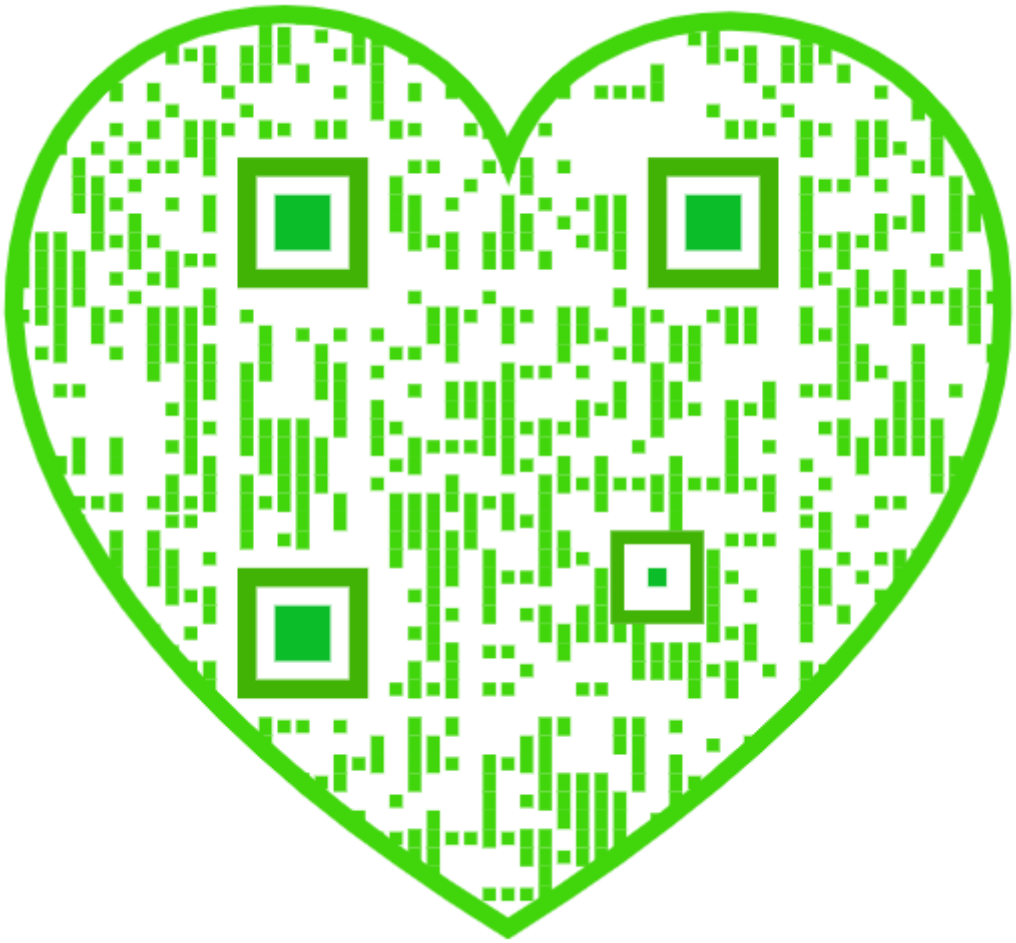

p. t.o. III

PAUL KRUGER

Inleiding.

Op de eerste bladzijde van het Archief, door Jan Anthonie van Riebeek, stichter der Kaapkolonie, aangelegd, (9 April 1652,) leest men als volgt:

> ‘O barmhartige, goedertieren God en Hemelsche Vader, naardien het uwe Goddelijke Majesteit gelieft heeft, ons te beroepen over het Bestier der Saken van de Generale Vereenigde Nederlandsche Oost-Indische Geoctroijeerde Compagnie alhier aen de Cabo de Bona Esperanza, en wij ten dien einde met onse bijhebbende Raat in uwen heiligen Naam vergaderd syn, omme met, advys van deselve, soodanige besluiten te maken, waarmede den meesten dienst, van de opgemelde Compagnie gevorderd, de justitie gehandhaafd, onder dese wilde brutale menschen (mogelijk sijnde) uwe ware Gereformeerde Christelijke Leere, met der tijd, mogte voortgeplant en verspreid worden, tot uwen Heiligen Naams lof en eere, en welstand onser Heeren Principalen waartoe wij sonder sijne genadige hulp het allerminste vermogen, soo bidden wij U derhalve, Allergenadigste Vader! dat Gij ons met uwe Vaderlijke wijsheid wilt bijwonen en in dese Vergadering presideerende, onse harten sult verlichten, dat alle verkeerde passiën, misverstanden en andere diergelijke gebreken van ons mogten geweerd blijven, ten einde onse harten van alle menschelijke effecten reyn, en onse gemoederen, soo gesteld sijnde, wij in onse raadslagen niet anders voornemen nogte besluiten als hetgeen mag strekken tot grootmaking en lof van uwen Allerheiligsten Naam, en den meesten dienst van onse Heeren en Meesters, sonder in eenigermate op eigenbaat of particulier profyt acht te nemen. Hetwelke en wesmeer, ons tot uitvoering onzer bevolene diensten en saligheyt noodig zij, wij bidden en begeeren in den naam uwes wellievens Soons, onsen Heyland en Saligmaker, Jezu Christi, die ons heeft leeren bidden: ‘O n s e V a d e r, enz.’

Dit gebed kan in zeker opzicht het groot-charter der Hollandsche koloniën in Zuid-Afrika genoemd worden, en leert ons, beter dan tal van instructiën der ‘Heeren van de Compagnie’, de bedoeling kennen,

waarmede de Kaapkolonie is aangelegd, en de wijze waarop men de jonge volkplanting hoopte te bestieren.

Van Riebeek gevoelt zich van God geroepen tot het bestier van de Cabo de Bona Esperanza; niet tot eigen profijt, maar in den dienst der Compagnie, en opdat 'onder dese wilde brutale menschen (mogelijk sijnde) de ware Gereformeerde Christelijke Leere mogte voortgeplant en verspreid worden.' Alles in afhankelijkheid van God en tot zijn eer. Vroom, trouw en vroed, zooals die mannen waren in Neêrlands heldentijdperk. En hoe men van den aanvang af alle verdrukking der inboorlingen wilde tegengaan blijkt o.a. uit het volgende artikel:

> 'Ende soo wie derhalven ymand van de Inwoonders qualijck bejegent, slaet oft stoot, 't zij hij gelijck off ongelijck heeft, sal in het aansien van deselve met 50 slagen gelaerst worden, opdat sijluyden daeraen mogen bespeuren sulcx tegen onsen wil zij, en dat wij genegen sijn, omme met haar in alle minne ende vriendelyckheit te correspondeeren, volgens den last ende oogmercq van onse heeren principalen.'

Tweehonderd vijf en twintig jaar later op denzelfden dag en datum (9 April) waagt het een dienaar der koningin van Engeland, Theophilus Shepstone, om aan den President der Zuid-Afrikaansche Republiek, den wettigen opvolger van Van Riebeek in het bestuur over de Zuid-Afrikaners, kinderen van de mannen, die met Van Riebeek de Kaapkolonie stichtten, een brief te schrijven, waarin hij zijn voornemen te kennen geeft, het land door hen bewoond onder de Engelsche vlag te brengen en hunzelven hun politiek bestaan te ontnemen, waartoe hij, drie dagen later, bij proclamatie werkelijk overgaat. Brief en Proclamatie mogen hier volgen:

Pretoria, 9 April 1877.

Aan President Burgers, Pretoria.

Mijn Heer,

Toen ik U verleden Zaterdag met verschillende heeren van mijn staf ontmoette, verzocht gij mij in schrift te willen geven hetgeen ik toen en bij verschillende vroegere gelegenheden mondeling u had duidelijk gemaakt, namelijk: ziende op den toestand van het land, de zwakheid van het Gouvernement en het bepaalde gevaar, waaraan de omstandigheden rondom den Staat niet alleen den Staat zelf blootstellen, maar ook Harer Majesteits onderdanen en bezittingen in Zuid-Afrika en verder, dat, ziende op het feit, dat de inherente zwakheid van den Staat zoodanig is, als om alle hoop buiten te sluiten, dat het in staat zal zijn, zijn prestige tegenover de inboorlingen te herwinnen, of het ver-

trouwen van de Europeesche nederzettingen te herkrijgen, en dat daarom die droevige omstandigheden dagelijks erger moeten worden, en spoedig anarchy en ontbinding moeten ten gevolge hebben ik overtuigd was dat geen ander middel kon toegepast worden om den Staat zelf en Zuid-Afrika te redden van de ernstige gevolgen, dan de uitstrekking van Harer Majesteits gezag en de regeering over de Transvaal.

Ik behoef niet te verwijzen naar de vele en ernstige gesprekken, welke wij over het onderwerp gevoerd hebben. - Ik heb UEd. Achtbare meermalen verzekerd, dat wanneer ik een middel wist, waardoor de onafhankelijkheid van den Staat kon gehandhaafd worden door zijn eigene middelen, ik zeer zeker dat plan niet voor u verborgen zou houden, maar dat ik daar niet toe in staat was. - Ik heb gewacht om te zien of mijn oordeel ook zou veranderen door opmerking en verdere kennis; maar het is volkomen door beide bevestigd geworden, en meer dan bevestigd door UEd. achtb. eigene publieke verklaringen bij ernstige en officiëele gelegenheden, toen het blijkbaar was dat gij spraakt met een diep gevoel van uwe verantwoordelijkheid.

Ik ben daarom verplicht u te zeggen dat ik geen uitkomst zie voor de moeielijkheden van de Transvaal, die op dit oogenblik inderdaad de ernstige moeielijkheden van Zuid-Afrika zijn, behalve door zoo spoedig mogelijk de middelen aan te nemen, welke ik hierboven heb beschreven.

Ik heb de eer te zijn, Mijn Heer enz.

(Get.) TH. SHEPSTONE.
Harer Britsche Majesteits speciale Commissaris.

PROCLAMATIE.

Door Zijne Excellentie Sir Theophilus Shepstone, Ridder, Kommandeur van de meest onderscheiden orden van St. Michael en St. George, Harer Majesteits speciale Commissaris voor zekere oogmerken in Zuid-Afrika.

En nademaal de Regeering buiten machte is geweest om eenig middel aan te toonen of te beramen, waardoor het land zich kan redden, en gevolgelijk de andere blanke gemeenten van Zuid-Afrika kan ontheffen van het gevaar der ijselijke gebeurtenissen, die spoedig en gewis zullen ontstaan uit de omstandigheden rondom haar, en geen redelijke hoop kunnen koesteren, dat zij bezit of onder den tegenwoordigen regeringsvorm de kans heeft om te bezitten, de middelen om zich tot een veiligen en voorspoedigen staat te verheffen.

En nademaal de dringende noodzakelijkheid mij zoodanig voorkomt om het noodig te maken ten einde den vrede en de veiligheid van het Transvaalsch grondgebied, zoowel als den vrede en de veiligheid van Harer Majesteits koloniën en van Harer Majesteits onderdanen elders te verzekeren, dat het gezegd Transvaalsch grondgebied voorloopig en in afwachting van de bekendmaking van

Harer Majesteits wil, worde bestuurd in Harer Majesteits naam en ten haren behoeve.

Zoo is het, dat ik uit kracht van de macht en het gezag mij verleend door Harer Majesteits Koninklijke Commissie, gedateerd te Balmoral, den vijfden dag van October 1876 en hierbij gepubliceerd, en overeenkomstig de instructiën mij daarbij en op andere wijze opgedragen, hierbij nu proclameer en bekend maak, dat van en na de publicatie hiervan het grondgebied, tot nu toe bekend als de Zuid-Afrikaansche Republiek, zooals nu begrensd en bepaald, onderworpen evenwel aan zulke plaatselijke verordeningen als naderhand mogen voorkomen en als mag goedgekeurd worden door Hare Majesteit, zal zijn en zal worden beschouwd te zijn Britsch grondgebied, en ik roep hierbij op en eisch van de inwoners van de Transvaal van elke soort en rang en al de onderdanen van Hare Majesteit in Zuid-Afrika, om kennis te nemen van deze mijne proclamatie en zich dienovereenkomstig te gedragen.

En ik proclameer verder en maak bekend dat de Transvaal eene afzonderlijke Regeering zal blijven met zijn eigene wetten en wetgeving, en dat het de wensch is van Hare Allergenadigste Majesteit, dat hij de volste wetgevende voorrechten zal hebben, bestaanbaar met de omstandigheden des lands en de ontwikkeling des volks. Dat schikkingen gemaakt zullen worden waarbij de Hollandsche taal praktisch evenveel de officiëele taal zal zijn als de Engelsche; alle wetten, proclamatiën en Gouvernements kennisgevingen zullen in de Hollandsche taal gepubliceerd worden. In den Wetgevenden Raad kunnen de leden, zooals zij nu doen, in beide talen spreken, en in de gerechtshoven kan hetzelfde plaats vinden, naar de verkiezing van de partijen in eene zaak.

De wetten, die nu in den Staat van kracht zijn, zullen behouden blijven totdat zij veranderd zullen zijn door het behoorlijk gezag der wetgeving.

Gelijk recht wordt toegestaan aan de personen zoowel als het eigendom van blanken en gekleurden, maar de aanname van dit beginsel sluit niet in en behoort niet in te sluiten het verleenen van gelijke civiele rechten, zooals de uitoefening van het kiesrecht door de wilden of dat zij leden worden van den Wetgevenden Raad, of dat zij gerechtigd zullen zijn tot andere burgerlijke voorrechten, welke onbestaanbaar zijn met hun onbeschaafden staat.

De naturellen-stammen, die binnen de jurisdictie en onder de bescherming van het Gouvernement waren, moeten behoorlijk gehoorzaamheid geleerd worden en gedwongen een behoorlijk aandeel te nemen in de ondersteuning van den Staat, die hen beschermt.

Gegeven onder mijne hand en zegel te Pretoria, in de Zuid-Afrikaansche Republiek, op heden den twaalfden dag der maand April, in het jaar onzes Heeren een duizend achthonderd zeven en zeventig.

TH. SHEPSTONE,
Harer Majesteitse special Commissaris.

Nog weer vier jaren later en de Boeren van Transvaal staan met de wapens in de hand, worstelende voor vrijheid en recht, tegenover keurbenden van Engelsche soldaten, die in naam van onrecht en overmoed zijn afgezonden, om hen tot gehoorzaamheid aan een vreemde vorstin te dwingen; slaan zij die geoefende en geharde krijgers keer op keer, en behalen op Spitskop een overwinning, die geheel Engeland in beweging brengt, geheel de beschaafde wereld van bewondering en sympathie doet trillen. Wat het einde van dien strijd zal zijn.... wie kan het zeggen?

Niemand meene dat dit de eerste maal is, dat de Afrikaners den strijd hebben moeten aanbinden met Albion voor vrijheid, voor recht, om een onafhankelijk volksbestaan. Integendeel; die strijd duurt nu reeds meer dan vijftig jaar. Van dat de Kaap aan Engeland is overgegaan hebben de Boeren met Engeland geworsteld, niet om eer of goud, maar om het leven, het politieke leven, om een onafhankelijk volksbestaan. Dien worstelstrijd te beschrijven is het doel van dit werk.

Reeds bij den aanvang heeft de schrijver zich op de welwillendheid zijner lezers te beroepen. Het ligt voor de hand, om terstond te spreken over de heldenfeiten der Boeren, in deze laatste dagen; doch hoe aangenaam dit voor den lezer, hoe uitlokkend het den schrijver moge schijnen, en hoeveel het er misschien toe zou kunnen bijdragen om eene gewenschte verspreiding van dit werk te bevorderen, toch zou het niet kunnen geschieden zonder het doel, dat wij ons voor oogen stellen - een historisch verhaal van den worstelstrijd der Transvalers - te verijdelen. Daartoe moeten wij teruggaan tot de stichting der Hollandsche Kolonie aan de Kaap; moeten wij de Boeren volgen van hun eerste nederzetting in Afrika tot op hunne vestiging in Transvaal; moeten wij hunne worstelingen gadeslaan van dat de Engelsche vlag geheschen is in de schaduw van Tafelberg, totdat zij die vlag hebben doen wijken van Spitskop op Drakenberg;.... totdat die vlag voorgoed heeft plaats gemaakt, in Transvaal, voor onze eigene vlag met groen gezoomd, de vlag der Zuid-Afrikaansche Republiek. Schreven wij een sensatiewerk, dan kon de inleiding tot den tegenwoordigen heldenstrijd achterwege blijven; waar het historie geldt onmogelijk. En niet tevergeefs hoopt de schrijver hier op de welwillendheid zijner lezers. In elk geval blijft het grootste deel van dit boek aan de Boeren en hunne geschiedenis in de laatste jaren gewijd.

Het plan van dit werk is in het Prospectus aangegeven.

In de eerste Afdeeling wenscht de schrijver, zoo beknopt mogelijk, aan de

stichting en uitbreiding der Kaapkolonie te herinneren tot op de tweede overgave van de Kaap aan de Engelschen, hetgeen gelegenheid zal aanbieden om de afkomst der Transvalers uit Hollandschen en Franschen bloede te behandelen en duidelijk aan te toonen w a a r o m de grondleggers der Zuid-Afrikaansche Republiek, met opoffering van huis en erve, de Kaap-kolonie verlaten hebben.

De tweede Afdeeling zal gewijd zijn aan de heroieke zwerftochten der Boeren, door woeste en onbekende streken, tot op hunne vestiging in Natal; hun lijden aldaar door de hand der Zulu's en hunne glansrijke overwinningen op D i n g a a n , straks gevolgd door het verlies van Natal, met geweld door Engeland bemachtigd, en hunne tweede verhuizing naar den Vrijstaat en naar Transvaal; hun strijd met Engeland om politieke vrijheid, eindelijk, bekroond door het tractaat van onafhankelijkverklaring in 1854.

De derde Afdeeling zal den worstelstrijd in Transvaal zelf beschrijven, en hoe die eindigde in de vereeniging van alle Transvalers onder ééne Regeering, die der Zuid-Afrikaansche Republiek, met M.W. Pretorius als President.

De vierde Afdeeling, welke loopt over het tijdperk van de aftreding van Pretorius tot de Annexatie, zal in twee deelen gesplitst zijn, - het eerste waarvan eene nauwkeurige beschrijving van het land, gewoonlijk Transvaal genoemd, bevatten zal en den lezer van naderbij bekend moet maken met de Transvalers in hun huiselijk, maatschappelijk, godsdienstig, kerkelijk en politiek leven; met hun verhouding tot de Kaffers, de zending, hunne oorlogen, enz., terwijl het tweede deel handelen zal over de Annexatie en wat daaraan is voorafgegaan.

De laatste Afdeeling zij dan gewijd aan der Boeren strijd voor waarheid en recht, voor vrijheid en onafhankelijkheid, en hunne glansrijke overwinning.

Een blik in de toekomst van Transvaal en Zuid-Afrika zal dit werk besluiten.

Zonder eenige vrees voor tegenspraak kan gezegd worden, dat, gedurende de laatste jaren. en in het algemeen gesproken, geen volk zóó verkeerd beoordeeld is als de Boeren van Transvaal. Voor hun lijden scheen men geen hart, voor hunne toekomst geen oog, van hun beteekenis geen begrip te hebben. Dat zij ook deugden, oud-Hollandsche deugden hadden, wie durfde dit beweren? In godsdienstige kringen werden zij als verdrukkers van Kaffers en Hottentotten gesmaad; in wereldsche als een soort van blanke Kaffers bespot. Dit is nu als met een tooverslag veranderd,

en iedere Transvaler is een held. Ons doel met dit werk k a n nooit verguizing der Transvalers zijn, doch evenmin pluimstrijkende verheerlijking. Het eerste is uit den aard der zaak onmogelijk; het laatste, ware het mogelijk. zou zelfs door de Boeren veracht worden. Neen; zij dit boek een op onwraakbare gronden steunende geschiedkundige schets van de lotgevallen der Transvaalsche Boeren, meer bijzonderlijk in de laatste jaren, en eene getrouwe voorstelling van personen èn zaken èn toestanden, zooals zij zich aan het oog des schrijvers hebben voorgedaan. Grooter dienst kunnen wij op dit oogenblik noch den Transvalers noch onzen landgenooten bewijzen.

Eerste afdeeling.
Stichting en uitbreiding der Kaapkolonie.

I. Van Riebeeks bestuur.

De eerste Hollander, van wien men weet dat hij de Kaap bezocht heeft, was Jan de Molenaar, in 1595, met vier schepen. Hij werd in 1601 gevolgd door Joris van Spilbergen, die aan Tafelberg en Tafelbaai met de omliggende bergtoppen de namen gaf, die zij nog heden dragen. Cornelis Matelief de Jonge plantte, in 1606, de eerste groenten aan den voet van Tafelberg en liet, op het aan den ingang der baai gelegen Robbeneiland, drie rammen en zeventien ooien achter, opdat latere schepen der Compagnie, de Kaap aandoende, zich van versch vleesch en groenten zouden kunnen voorzien. De Engelsche kapitein Keelay, die in het volgende jaar het eiland bezocht, schijnt gemeend te hebben dat De Jonge voor de schepen van elke natie had willen zorgen, ten minste hij liet de vetste schapen van het eiland aan boord van zijn schip brengen, in ruil voor eenige magere, die hij achterliet. Zóó vroeg reeds in de geschiedenis van Zuid-Afrika openbaarde zich de Engelsche geest van annexatie.

Door wien de Kaap het eerst ontdekt is valt moeielijk te zeggen en is in een enkel opzicht - de eerste bevolking van Zuid-Afrika's Zuidhoek uitgezonderd - voor ons ook van weinig belang. Misschien is het waar, dat Phoenicische zeelieden op bevel van een der Pharao's, 2500 jaren geleden, Afrika omzeild en in drie jaar tijds de reis gedaan hebben van de Roode Zee, om Afrika's Zuidelijkste voorgebergten, en zoo langs de Westkust, tusschen de Zuilen van Hercules door, terug naar Egypte. Onmogelijk is het in elk geval niet, dat de Hottentotten en de

Kaffers, zoo zij waarlijk van de Egyptenaren en Ethiopiërs afstammen, nakomelingen zijn van schepelingen aan boord der Phoenicische vaartuigen, die om de eene of andere reden op deze kusten zijn achtergelaten. Deskundigen beweren dat de taal der Hottentotten sterke overeenkomst heeft met die der oude Egyptenaren, en dat er ook andere punten van overeenkomst tusschen hen zijn. Hetzelfde kan gezegd worden van de Kaffers en de Arabieren. Aannemelijker is het in elk geval, dat de stamouders der Hottentotten en Kaffers aan de Kaap door schepen aldaar zijn aangebracht, dan dat zij de reis over land gedaan hebben, door brandend heete woestijnen en over bijna ontoegankelijke bergen. Met zekerheid kan men hieromtrent echter niets bepalen.

Onze kennis van de Kaap danken wij, in den middellijken weg, aan de Portugeezen, of liever nog aan het zeekompas, door de Venetiërs uit Azië naar Europa overgebracht. Zonder kompas had Bartholomeüs Diaz den Oceaan niet durven oversteken en had hij de Kaap niet kunnen bereiken. In 1486, langs de Zuidwestkust van Afrika zeilende, werd hij door zwaar weêr gedrongen zee te kiezen en zeilde hij de Kaap om zonder het te weten. Zuidwaarts stevenende ontdekte hij Mosselbaai, waaraan hij den naam gaf van Angra dos Vagneiros, Herdersbaai, en bereikte Algoabaai den 16 September 1486. Hij plantte een kruis op het eilandje Santa-Cruz in deze baai en zeilde, langs de kust, tot aan de Groote Vischrivier, van waar hij naar Indië wilde oversteken; doch het mocht niet zijn en hij moest naar Portugal terugkeeren. Op de terugreis ontdekte hij de Kaap, die hij C a b o d e l t o t o s t o r m e n t o s, Kaap van alle stormen, noemde, welke naam door koning Jan II, met het oog op de tochten naar Indië, in dien van Cabo de Buona Esparanza veranderd werd. Diaz mocht wel de Kaap van verre zien, doch er niet landen, daar de Zuidooster - niet ongelijk aan een Spaansche duenna, die de aan haar zorg toebetrouwde signora zoo lang mogelijk aan de blikken van trouwlustige signors zoekt te onttrekken - hem belette de baai in te zeilen. Evenzoo ging het Vasco de Gama, die, aan het hoofd eener Portugeesche expeditie, in 1497, Portugal verlaten hebbende, den 11 November de Kaap in het gezicht kreeg, doch insgelijks door de Zuidoostenwind terug in zee werd gedreven en eerst den 24sten, nabij Mosselbaai, dus ten Oosten van de Kaap, landen kon. Zijn reis voortzettende, ontdekte hij, op Kerstdag, Natal, vervolgens de kust ter linkerzijde van het kanaal van Mozambiek, en bereikte eindelijk de kust van Malabar in Indië. Misschien heeft Vasco de Gama op den terugtocht aan de Kaap voet aan wal gezet.

De Portugeezen hebben wel bij herhaling beproefd zich op de Zuidkust van Afrika te vestigen, doch het is hun niet gelukt. Men huivert bij de gedachte, dat de Kaap door hen zou zijn gekoloniseerd zooals Delagoabaai op de Zuidwestkust van Afrika, en dit schoone land ter prooi zou zijn geworden aan priesterheerschappij en bedekten of openlijken slavenhandel.

Het is onder het later bestuur der Hollanders aan de Kaap bijlangena niet toegegaan zooals het behoorde, doch geheel Zuid-Afrika heeft reden van dankbaarheid dat, door de tijdige nederzetting der Hollanders, de Portugeezen elk plan van kolonisatie op dit gedeelte der kust hebben moeten opgeven.

Kloek als onze zeevaarders in het begin der zeventiende eeuw waren, konden de Portugeezen hunne ontdekkingen niet voor hen verborgen houden, ja reeds in 1595 bracht De Molenaar op reis naar Indië de Kaap een bezoek. Paulus van Kaarden en Joris van Spilbergen volgden; Matelief de Jonge plantte zijne tuinzaden; het eene schip na het andere vertoefde op de reis van en naar Indië eenigen tijd op de Kaapsche reede; aan het strand werd een kosteloos internationaal postkantoor opgericht met groote, door zekere teekens gemerkte, steenen, waaronder men de brieven legde, in plaats van bussen; de Amstel, een riviertje uit Tafelberg ontspringende, voorzag de schepelingen van versch water - men zou de Kaapstad ook Amstelstad kunnen noemen - en de talrijke kudden hoornvee, die op de heuvelen graasden, leverden het versche vleesch, waarnaar het garstige scheepsspek reeds lang had doen watertanden. In de schaduw van Tafelberg vond de bemanning der Oost-Indievaarders een kostelijke landstreek, waar men wat kon uitrusten en zich voor nieuwe tochten bereiden; een landstreek, die aan iedereen en aan niemand behoorde, totdat eindelijk in 1620 Humphrey Fitzherbert en Andreas Shilling, kapiteins in dienst der Engelsche Oost-Indische Compagnie, de Kaap voor Jacobus van Engeland in bezit namen. Met zuiver Engelsche beleefdheid veranderden zij terstond de namen, door de Hollanders aan de omliggende bergen gegeven. Tafelberg moest wel Tafelberg blijven, daar viel geen veranderen aan, doch Leeuwenstaart, de rechter-verlenging van Tafelberg, werd Jacobus-berg, en Leeuwenkop Suikerbrood. De Groenepuntsche bergrand kreeg den naam van Prins-Karelberg, en de phantastisch gevormde bergtop, aan de linkerzijde van Tafelberg, Duivelskop geheeten, werd Fitz-Herbertkop! Deze annexatie is echter in Engeland nooit erkend: de minister van die dagen had geen oog voor de belangrijkheid eener vestiging op deze kust, of liever nog, hij voorzag

dat de Engelschen de Kaap toch wel zouden krijgen, later, als het land door de Hollanders eerst in zekeren staat van beschaving zou gebracht zijn. De pioniers der beschaving in Afrika lieten nog een 30 jaar voorbijgaan, alvorens zij hun werk aanvingen.

Wel schijnt het dat reeds in 1619 het plan besproken werd, om eene Hollandsche kolonie aan de Kaap te vestigen, doch men haastte zich niet in die dagen, en het plan kwam niet tot rijpheid. Evenmin kwam er iets van een memorie, tot datzelfde einde, in 1669, bij de Kamer van Amsterdam ingediend door Leendert Jansz en Nicolaas Proot, twee der schepelingen, die, aan boord van d e H a a r l e m , in het vorige jaar, op de thuisreis van Indië schipbrenk geleden hebbende, vijf maanden aan de Kaap hadden moeten wachten op een schip, om hen naar Holland terug te voeren. In hun memorie aan de Kamer gaven zij hoog op van de vruchtbaarheid des lands en de vriendelijkheid der Ottentoos, en toonden aan hoe profijtelijk het voor de Compagnie zou zijn, als er een fort en tuinen aan de C a b o werden aangelegd. Deze memorie zal wel in overweging zijn genomen, doch tot een besluit kwam het niet. Het was voor Jan Antonie van Riebeek bewaard, om de stichter der Kaapkolonie te worden.

Deze merkwaardige, kloeke en vrome man, te Wijk bij Duurstede geboren, was dokter, in dienst der Oost-Indische Compagnie, bezocht, op de thuisreis van Indië, de Kaap, en maakte zich het oponthoud ten nutte om naar hartelust te botaniseeren. Hoever hij het in de heelkunde gebracht heeft is niet bekend, doch wel dat hij een uitstekend en hartstochtelijk botanist was. Welk een veld van onderzoek lag hier voor hem open; wat al planten en heesters, kruiden en gewassen, voor het meerendeel onbekend, noodigden hem uit om hier te vertoeven. Doch weldra luidde de scheepsklok tot vertrek en Van Riebeek moest weer scheep. Men kan zich voorstellen hoe, gedurende de maandenlange reize, als hij op het kleine scheepsdek zijn wandeling deed en in de nauwe kajuit gedroogde planten rangschikte of de vreemde zaden catalogiseerde, het denkbeeld steeds meer bij hem tot rijpheid kwam: er behoort aan de C a b o een Hollandsche volksplanting gesticht te worden. Hoe hij er over peinsde om dit den heeren Bewindhebberen, bijlangena geen gemakkelijke heeren, onder de aandacht te brengen, en hoe het hem in elk geval mogelijk toescheen dat, zoo de heeren tot de stichting van zulk eene volksplanting mochten overgaan, hij, Van Riebeek, zelf zich dáár metterwoon zou mogen vestigen en..... botaniseeren. Dat men hem tot hoofd der vestiging zou benoemen, daaraan heeft de nederige man zeker

niet gedacht. En toch geschiedde dit. In Maart 1651 werden de Kamers van Amsterdam en Zeeland door heeren Bewindhebberen met de uitvoering van een kolonisatieplan aan de Kaap belast, en reeds den 23sten December van dat jaar zag Van Riebeek zich aan het hoofd der expeditie, die in drie schepen, de Dromedaris, de Reyger en de Hoop, later door de Walvisch en de Elephant gevolgd, Texel verliet op reis naar de Kaap de Goede Hoop.

De booten, die nu geregeld wekelijks van Engeland naar de Kaap vertrekken, doen gemiddeld twee reizen, heen en terug, in minder tijd dan Van Riebeek noodig had om met zijne kleine logge vaartuigen Zuid-Afrika te bereiken. Den 23sten December 1651 Texel verlaten hebbende, kwam hij eerst den 6den April des volgenden jaars in de Tafelbaai voor anker. Drie dagen later reeds had hij op formeele wijze het bestuur over de te stichten kolonie aanvaard.

Eigenlijk kan er nog niet van het stichten eener 'kolonie', in de gewone beteekenis van het woord, gesproken worden. Ging Van Riebeek misschien ook al van dit grootsche denkbeeld zwanger, de heeren van de Compagnie, die hem wel voorzien hadden van lastbrieven en voorschriften hoe hij zou hebben te handelen, dachten aan niets anders en niets meer dan aan een hoognoodige en zeer begeerde pleisterplaats ter verzorging van hare schepen, die op de Oost voeren, - een station waar water en brandhout, versch vleesch en groenten te verkrijgen zouden zijn. Daar de weinige inboorlingen, die nabij Tafelbaai woonden, het land niet of weinig bebouwden en in elk geval geene groenten teelden, moesten er moestuinen worden aangelegd en vruchtboomen geplant, terwijl men, door vee in te ruilen van de Ottentoos, of schapen en koeien uit Holland in te voeren, een veestapel verkrijgen moest. Tuinen en vee moesten verzorgd en daartoe tal van menschen uit Holland naar Afrika worden overgebracht; en daar nu ook wederom deze menschen, zoowel tegen de wilde dieren als tegen de inboorlingen, bescherming behoefden, moest er aan de Cabo een fort worden gebouwd. Het eene vloeide uit het andere voort, en het is duidelijk, ook uit hetgeen met de schepen werd verzonden, dat men slechts een ververschingsstation op het oog had en niet het aanleggen eener groote kolonie insluitende de verdrijving of onderwerping der inboorlingen.

Aan boord der schepen, die Van Riebeek overvoerden bevonden zich slechts 75 man, ambachtslieden, metselaars, smids, timmerlieden, harpoeniers, tuinlieden, doch bijna geen soldaten. De ambachtslieden moesten het fort bouwen, de tuiniers de tuinen aanleggen, de harpoeniers

jacht maken op de talrijke walvisschen in de baai en de soldaten de wacht houden; doch tegelijk waren allen zóó beëedigd dat het opperhoofd hen belasten kon met elken dienst; zij waren geene vrije lieden, maar dienaren, tegen bepaald loon, der Compagnie. Zoo werd de 'ziekentrooster' Willem Barendz Wijland al zeer spoedig gebruikt om vee en schapen van de inboorlingen in te ruilen, soms aan het hoofd van een aantal gewapenden. Er bevonden zich ook twee chirurgijns onder de uitgezondenen en een assistend-hoofd, voor het geval dat Van Riebeek buiten staat mocht geraken om het bestuur waar te nemen; doch allen, zoo voornamen als geringen, Van Riebeek zelf misschien uitgezonderd, schijnen naar de Kaap gegaan te zijn met het vooruitzicht op bevordering in Indië, na zoo kort mogelijk in Afrika gediend te hebben.

De beste en meest vertrouwbare berichten omtrent Van Riebeeks leven en streven gedurende zijn tienjarg verblijf aan de Kaap vinden wij in zijn 'Dagverhaal', dat hij met groote getrouwheid heeft bijgehouden. Het berust in het Kaapsche archief, maar is voor een groot gedeelte in druk verschenen*). Op de eenvoudigste wijze wordt ons daarin medegedeeld met welke moeielijkheden de groote man te kampen heeft gehad en hoe de kolonie - eigenlijk tegen den zin der heeren - gevestigd is en zich heeft ontwikkeld.

Er schijnt een plan bestaan te hebben om het Kaapsche voorgebergte weer van het vasteland los te maken. Wanneer men uit Tafelbaai naar Simonsbaai vaart en van daar over land terugkeert, dan wordt het vermoeden bijna tot zekerheid, dat de landtong, waarop de Tafelberg staat, vroeger van het, door de hooge Hottentotsch-Hollandsche bergen afgesloten, binnenland gescheiden was, en een eiland heeft gevormd dat door verzanding of anderszins met het vasteland is verbonden geraakt. Er moet aan gedacht zijn om, ter meerdere beveiliging tegen de inboorlingen, de landengte tusschen Tafelbaai en Simonsbaai door te graven en van de Kaap een eiland te maken. Dit plan is wel nooit tot rijpheid gekomen, doch toont in elk geval hoe weinig men bedoelde om de inboorlingen uit te roeien en zich hun land toe te eigenen.

Die inboorlingen, allen Hottentotten, waren in onderscheidene stammen, Caepmans, Saldanha's, Cochoqua's, Gerachouqua's, Hessiqua's, e.a. verdeeld, die ieder onder een eigen opperhoofd stonden, doch geen algemeenen

*) Het eerst in het oorspronkelijke Zuid-Afrikaansche Tijdschrijft, 1839, en later weer, door de zorg van den heer P.B.B. Borcherds, in Elpis.

souverein schijnen te hebben erkend. De gronden door Van Riebeek in bezit genomen zijn van hen gekocht. Aanvankelijk bepaalde de vestiging zich tot het land onmiddellijk rondom Tafelberg, en in het achtste jaar van Van Riebeeks bestuur stonden de bakens der Compagnie nog binnen de drie Holl. Mijlen rondom het fort. Eerst in 1671 heeft de Compagnie het land langs Tafelbaai, van Saldanhabaai tot Houtbaai, formeel kunnen koopen van het opperhoofd Manckhagon of Schacher, voor 4000 Realen van acht, in bruikbare goederen te betalen, en in het volgende jaar, voor gelijken prijs, het land rondom Falsbaai, nog heden genoemd Hottentotsholland, van den Hottentot-kapitein D'houw, zoodat twintig jaar na de vestiging al het land bezuiden de Hottentot-hollandsche bergen tot aan Saldanhabaai het wettig eigendom der Compagnie was. Van gewelddadige annexatie was geen sprake.

Even geleidelijk als zich het grondgebied der Compagnie aan de Kaap heeft uitgebreid is het oorspronkelijke plan, om slechts een pleisterplaats aan te leggen, gewijzigd, en heeft men aan zekere personen vergunning verleend tot het vestigen van koloniën. De zaden, pitten van vruchtboomen, planten en heesters door Van Riebeek uit Holland medegebracht of uit Batavia ontvangen schenen goed te zullen aarden aan de Kaap, en reeds in 1656 had men een betrekkelijk goeden oogst van boekweit, tarwe, maïs en dergelijke. Proeven genomen met de cultuur van den wijnstok, tabak, sinaasappelen, vijgen, granaten, perziken, abrikozen en allerlei tropische planten en vruchten waren uitnemend gelukt, terwijl het land rondom Tafelberg bijzonder geschikt bleek tot het aankweeken van tuinvruchten. Geen wonder dus, dat sommige soldaten en matrozen, wier diensttijd verstreken was, begeerte kregen om zich buiten het fort te vestigen en zich voor eigen rekening op tuin- en akkerbouw toe te leggen, en dat, later, andere dienaren der Compagnie om hun vrijheid aanzoek deden, ten einde zich insgelijks, als vrije luiden, op een eigen stukske gronds te vestigen. Het was in het welbegrepen belang der Compagnie dit toe te staan, en deze ‘vrije luyden’ zooveel mogelijk te steunen en te beschermen.

De eerste kolonisten waren: HARMAN RAMAJENNE en BOSSER JAN MAARTENS, beiden van Keulen, dus Duitschers, soldaten in dienst der Compagnie; JAN VAN PASSELT, ook soldaat, afkomstig van Geel, in Brabant, ‘een goed brouwer en brandewijnbrander;’ ROELOF JAN VAN DALEN, soldaat, en WAMAR CORNELISZ, een bootsgezel van Nunspeet, die te zamen ‘in vollen eigendom zouden aanvaarden zooveel land aan de overzijde, Oostwaarts van de Rivier den Amstel,

als zij met haar vijven, en zoo veel meer volk als ze tot haar mogten krijgen, 't zij slaven ofte meer andere vrij te worden luyden, in drie jaaren lang zullen kunnen beploegen, spitten of anders ter culture bekwaam maken, en dat de gemelde drie jaaren lang vrij, zonder eenige de minste belasting ter werelt. Mits bij het eindigen der gen. 3 jaaren, de beploegde en bespitte of daar gemaakte landerijen, alsdan zullen onderworpen weesen aan sodanige verdraaglijke impositiën, als ten meesten dienste van de Compagnie en behoudenisse der vrijluyden sal bevonden worden te behoren; met dien verstande nogtans, dat sy als bovengemeld den gemelden luyden sullen syn en blyven in vollen eigendom als voorschreven eeuwig en erffelyk, om daarmede te doen naar eigen welgevallen, het sy verkopen, verhuren of andersints te veralimeeren, so als sy te raade mogen worden, doch alles met communicatie van den commandeur of desselfs gecommitteerde om te dienen in plaats van scheepenen kennisse.' De 'colonie' zou den naam dragen van H a r m a n s c o l o n i e , en de 'luyden' zouden zich vooral met den koornbouw hebben bezig te houden en met het planten van tabacq, 'welke altemalen den redelyken pryze (hierna te beramen) voor de E. Comp. zal afgekogt worden.'

De tweede kolonie werd aangelegd door de soldaten O t t o J a n s z . en J a c o b C o r n e l i s z . , den adelborst H e n d r i k E l b r e c h t z , van Ossenbrugge, en S t e v e n J a n z . van Wageningen, een bootsgezel 'wel geverseerd in tabacqplantery', naar wien de stichting S t e v e n s c o l o n i e genoemd werd. De luiden van de Stevenscolonie moesten zich vooral met de 'tabacqplanterij' bezig houden, en daar men hen niet terstond van ploegen kon voorzien, maar zij alles met spitten moesten aanvangen, zoo werd besloten tot 'haar soulagement, de gemelde tabacq als ze ter deege droog en in bossen gebonden, bekwaam gemaakt, en voor het bederven gepreserveerd is, afgenomen en betaald worden voor eerst met 6 stuyvers het pond.' Al de kolonisten hadden zich voorts bezig te houden met den aankweek van beestiaal: varkens, eenden, hoenders en naar dat ze maar meenen voordeel te bejagen, doch het principaalste oogmercq van deselve is, na 's Comp. intentie op den landbouw vooreerst en de rest in der tijd.'

Deze vrijluyden of burgers werden, tegen betaling, door de Compagnie voorzien van de noodige zaden, planten en werktuigen. Levensmiddelen konden zij van de Compagnie koopen tegen de volgende prijzen: 'zoutvleesch en spek 6 sts. het pond; de boter 10 sts., olie ½ reaal, azyn ¼ reaal de flapcan, ryst 1 st. het pond, koebeestenvleesch 1 st. per pond, schapen 2 sts. per pond, kalfs do. Idem Spaansche en Fransche wyn 30 sts. de flapcan, brood 2 sts. het pond, een fazant 8 sts., een

patrys 6 sts., een gans 6 sts., een bergeend 5 do., een ordinaire eend 4 do., een taelinge 2 do.' Met de inboorlingen mochten zij geen handel drijven, en het vee dat zij noodig hadden werd hun door de Compagnie verschaft, de koe voor 25 Gulden, het schaap voor 3 gulden en 't varken levende bij 't pond. Ook moesten zij alle producten aan de Compagnie verkoopen, behalve onder zekere bepalingen aan de schepen. De geheele inrichting dezer koloniën was, volgens den geest des tijds, door tal van wetten beperkt en elke vrije handel verboden.

Van Riebeek heeft tien jaar het bestuur gevoerd over de jonge volkplanting aan de Kaap en is toen naar Indië vertrokken. De moeielijkheden waarmede hij in die jaren te kampen gehad heeft zijn bijna niet te beschrijven. Somtijds had hij allen en alles tegen zich en scheen het of de geheele vestiging te gronde zou gaan. Oproerigheid onder zijne manschappen, tallooze moeielijkheden met de inboorlingen, tegenspoed in de cultuur en met het aanteelvee, gevaar van vreemde schepen, die de Kaap bezochten, ziekte en dood, en eindelijk de gewone misverstanden met de 'Heeren', zouden een minder kloek, volhardend, scherpzinnig, vroom en trouw beheerder den moed hebben doen verliezen. Doch Van Riebeek, schoon hij meermalen vroeg om te worden afgelost, bleef getrouw op zijn post, tot hij eindelijk, den 6den Mei 1662, door Zacharias van Wagenaar werd opgevolgd.

Toen Van Riebeek, na tienjarig verblijf de Kaap verliet, bedroeg de blanke bevolking aldaar nauwelijks 200 zielen. Zestig jaar later vinden wij dit cijfer geklommen tot ruim 4000.

II. De voorouders der Transvaalsche boeren.

Wij hebben nu na te gaan, hoe gebrekkig de bescheiden ook zijn mogen, wie de voorouders der Transvaalsche BOEREN zijn geweest.

Niet tevreden met de Boeren van dezen tijd op allerlei wijze te smaden, hebben sommige schrijvers gemeend dit ook hunne voorouders te mogen doen, en vooral de vrouwen der eerste kolonisten met de donkerste kleuren te moeten schetsen. Waren de mannen, volgens die schrijvers,

voor het meerendeel deserteurs, uit 's lands dienst weggejaagde matrozen en soldaten, bannelingen en schipbreukelingen - de vrouwen, van Regeeringswege uitgezonden, waren ‘voor 't grootste gedeelte dames op wier zedelijkheid niet te roemen viel en die door de politie als van de straat waren opgeraapt’[1]. Slechts de Afrikaners, die van Franschen oorsprong zijn, zouden zich niet over hunne voorouders behoeven te schamen. Wat is hiervan de waarheid?

Met Van Riebeek zijn naar Afrika overgekomen 95 à 100 personen. soldaten, bootsgezellen, handwerkslieden, bedienden, eenige tuin- en akkerlieden, benevens enkele ambtenaren, allen in dienst der Compagnie. De meesten dezer zijn, waarschijnlijk, òf naar Indië vertrokken òf naar Europa teruggekeerd. Ten minste, in 1657 waren er slechts 144 (volgens anderen 173) blanken aan de Kaap, waaronder 10 burgers, 6 getrouwde vrouwen en 12 kinderen, en dat niettegenstaande bijna elk schip, uit het vaderland komende of uit Indië terugkeerende, er enkelen achterliet.

Toen nu de eerste pogingen van kolonisatie zoo goed gelukten, moedigde de Compagnie zoowel soldaten als anderen aan, wier diensttijd verstreken was, om zich blijvend aan de Kaap te vestigen, op voor dien tijd vrij voordeelige voorwaarden van schenkingen in land en belangrijke voorschotten, terwijl aan diegenen in 't vaderland, welke als ‘vrijluyden’ naar de Kaap wilden gaan, alle hulp bewezen werd. Doch vóór alle dingen werd er door de Compagnie op gelet, dat het Protestanten waren, van onbesproken zedelijk gedrag. Het zou trouwens de veiligheid der nederzetting in gevaar gebracht hebben, had men personen van slecht karakter met het burgerschap en met land begiftigd.

Sommige dezer kolonisten waren gehuwd, de meesten ongehuwd. Om deze laatsten van vrouwen te voorzien zond de Compagnie, in 1664 of 1665, een vijftigtal meisjes uit Holland, die beschreven staan als arme, doch eerbare, fatsoenlijke meisjes, meestal weezen. Eenige jaren later, onder het bestuur van Simon van der Stell, werden er weder een 50 boeren en ambachtslieden uit Holland naar Zuid-Afrika gezonden als ‘vrijluyden’, benevens even zooveel meisjes, meestal uit den boerenstand en van onbesproken gedrag, die zich voornamelijk hebben neergezet in het toen pas aangelegde district Stellenbosch. De jongedochters hier bedoeld gelijk te stellen met de ongelukkigen die onze straten brandmerken, is schromelijke laster.

1) Zoo o.a. Theod. M. Tromp, Herinneringen uit Zuid-Afrika, een werkje dat zich kenmerkt door onnauwkeurigheid en onwaarheden.

Behalve genoemde klassen van kolonisten hebben zich van tijd tot tijd ambtenaren in dienst der Compagnie, sommigen zelfs tot zeer aanzienlijke familiën behoorende en hooge waardigheden bekleedende, voorgoed aan de Kaap neergezet. Ook ambtenaren en anderen, wier diensttijd verstreken was, uit Indië. Dat er, vooral in de eerste helft der achttiende eeuw, ook wel dubieuse karakters aan de Kaap zijn gekomen en achtergebleven is niet tegen te spreken, doch dit geldt de kleine minderheid, niet de groote meerderheid der oude kolonisten.

Van de namen, die in het dagboek van Van Riebeek en in het oudste archief aan de Kaap voorkomen, treft men er onder de latere Boeren, gelijk te verwachten is, enkele, doch niet vele aan. Aan het slot van dit werk verschijnt, zoo mogelijk, daarvan een volledig overzicht.

Door eene bijzondere beschikking der Voorzienigheid werd het Hollandsche element aan de Kaap al zeer spoedig versterkt door het beste en edelste bloed, waarop Frankrijk in die dagen zou hebben kunnen roemen. De gedwongen emigratie naar Holland, en straks de overplanting naar Zuid-Afrika, nagenoeg honderd gezinnen van om des geloofs wille vervolgde Fransche Protestanten, werd de Kaap in waarheid tot een zegen. Wat tot die emigratie aanleiding gegeven heeft is niet onbekend.

Het Edict van Nantes werd, October 1685, door Lodewijk XIV herroepen, en bijna onmiddellijk brak de storm der vervolging over de hoofden der Protestanten los. Slechts door de vlucht kon men zich redden, en Holland, altijd het toevluchtsoord van om het geweten vervolgden, bood den refugé de naaste en beste wijkplaats aan. Duizenden kwamen over naar dit land en werden zoo goed mogelijk ontvangen en verzorgd. Doch niet voor allen was hier onderhoud te vinden en, onwillekeurig, werd de blik naar Zuid-Afrika gericht, waar juist aan zulke personen als kolonisten zoo groote behoefte bestond. Gretig werd dan ook door dezen gebruik gemaakt van de aanbiedingen der Compagnie: vrije overtocht naar de Kaap; een stuk lands in eigendom; voorschotten in vee, zaden, werktuigen, enz.

Slechts moesten de emigranten zich verbinden om minstens vijf jaar aan de Kaap te blijven en zich in dien tijd op wijnteelt en tuinbouw toe te leggen. Die na vijf jaar wilde terugkeeren naar Europa zou daartoe vrijheid hebben, doch alleen voor eigen rekening. Alles wat betrekking had op de reize naar en de vestiging aan de Kaap werd den Hugenoten zoo gemakkelijk mogelijk gemaakt, ten minste voorgesteld.

Het is wel te betreuren, dat zich onder die Fransche emigranten geen Van Riebeek bevonden heeft, om aanteekening te houden van hunne lotgevallen en wederwaardigheden op reis naar de Kaap en hunne vestiging aldaar. Hebben er zulke aanteekeningen bestaan, dan zijn zij waarschijnlijk verloren gegaan. Er is bijna geen familiedocument overgebleven om de afstamming te bewijzen van de tegenwoordige Malesherbes', Du Plessis', Du Toits, e.a. van hen, die, 200 jaren geleden, onder die namen in Zuid-Afrika kwamen. De namen zelven zijn behouden, doch niet veel meer.

Door alles bijeen te voegen wat nog levende personen van hoogen ouderdom zich konden herinneren van hunne ouders en anderen gehoord te hebben, gewijzigd en toegelicht door iedere letter schrifts, die men op het schutblad van een ouden bijbel of psalmboek, of wel in een oud zakboekje vond, of uit enkele brieven, heeft men meermalen beproefd een eenigszins behoorlijk overzicht te geven van de eerste vestiging der Hugenoten aan de Kaap[1)]. De moeite wordt echter schaars beloond en de meeste inlichtichtingen verkrijgt men nog uit het Rijksarchief.

Uit een en ander blijkt dat heeren Bewindhebbers[2)] in 1687 aan gouverneur Van der Stell schreven, dat zij besloten hadden om, buiten andere vrije burgers, nog een aantal Fransche vluchtelingen naar de Kaap te zenden, - volgens de regulatiën, die in het Fransch en Hollandsch gezonden werden, allen gereformeerden, - benevens een Franschen gereformeerden predikant, Pierre Simond, om godsdienst voor hen te houden. Dat er wijnbouwers onder hen waren, die verstonden om wijn en azijn te

1) Vooral het 'Genootschap van Regte Afrikaners' heeft zich hierin verdienstelijk gemaakt.

2) Het kan niet onbelangrijk zijn, de geheele naamlijst hier op te nemen van de Fransche stamouders der Boeren, voor zoover die kan worden opgemaakt. Zij luidt alphabetisch als volgt:
Anthonarde, Avis, Bachet, Beaumons, Basson, Barret, Bastions, Basque, Bruere, Briet de Buyse, Beck, Benéret, Bruet, Bota, Benezat, Corban, Corbonne, Carnoy, Claudon, Le Clerq, Campher (pred.), Cellier, Cordier, Carpenant (Corprenant?) Couteau, Couvret (Couvert?), Crogne (Crognet?), Dailleaux (pred.), Debuse (Debure?), Debeurier (rieux), Decabriere, Dèlporté, Déporte, Deruel, Dumont, Du Plessis, Duprés, Du Toit (Dutoit), Durant, Dubuisson, Deullé, Desavoye, Extreux (Entreux?), Faure, Fouché, Fraichaise, Furet, Fracha, Foury, Fauche, Floret, Godefroy, Goviand, Grange, Gauche, Grillon, Gardjol (Gordiel?), Gounay, Hugot, Jourdan, Jacob, Joubert, Lanoy, La Porte, Laupretois, Le Clair (Leclair), Lefebre (doctor), Le Grand, Lecriveu (Lecrivant), Lombard, Longue, Le Riche, Le Roux, La Grange, Malherbe (Malesherbes), Marais, Madan, Malan (Malana?), Ménard, Mesnard, Menanto, Maniet, Martinet Marcéne, Nortié, Nice, Norman, Niel, Pinnard (Pinards), Paste, Pelanchon, Pariser. Du Plessy, Passeman, Peron, Pennares, Prêvot, Resne, Rousse, Rassemus, Retief (Retif), Richard, Rousseau, Roux, Sebatie (Sebatier), Scaet, Sellier, Sénécal, Senquette, Simon, (Simond), Taillefer, (Talifer), Terreblanche, Terrier, Tabordeux, Tenaumont, Theron, Terrout, Verdeaux, Verdette, Vallete, Vandray, Vanas, Valtre (Vattre) Verbat (Verbal.) Villons, Viviers, Vyol, Villion, Vivet, Vitou (Viton) Vitroux, de Villiers.
Van deze namen hoort men nu nog het meest noemen: Basson, Bruere (Bruwer, Bruwel), Beek, Bota (Botha), Le Clerq (De Clercq), Campher (Camfer), Cellier (Ciljé, Cilliers), Crogne (Cronjé?), Delporte, Du Plessis, Duprés (Dupré, Dupreez), Du Toit (Dutoit, Dutooi), Durant, Fouche, La Grange (Legransie), Gauche (Gous), Hugot (Hugo), Jourdan (Jordaan), Jacob (Jacobs), Joubert, La Porte, Le Grand, Lombard (Lombaard), Le Roux, Malherbe, Marais, Malan, Mesnard (Minnaar), Nortié (Nortjé), Niel (Nel), Pinnard (Pinards, Pienaar), Peron (Perrold), Rassemus (Erasmus), Retif (Retief), Rousseau (Rossouw), Roux, Sénécal (Senegal), Terreblanche (Terblans), Theron, Vallete (Vilet), Villons (Viljoen) en Villiers. Tusschen haakjes staan de namen zooals zij geschreven of uitgesproken worden. Die het meest in Transvaal voorkomen zijn gespatieerd gedrukt.

maken, hetwelk de kolonie goed te stade zou komen. En dat het Bestuur aan de Kaap de arme menschen, die van alles ontbloot waren, bij hun aankomst moest bijstaan en van alles voorzien wat zij zouden behoeven, tot zij zich zelven konden helpen. ‘Zij zijn ijverige menschen,’ heette het, ‘en spoedig tevreden.’

Van April 1688 tot Mei 1689 zijn er zeven schepen uit Holland aan de Kaap gearriveerd, te zamen met, voor zoover men kan nagaan, ongeveer h o n d e r d huisgezinnen Hugenoten.

Zonder twijfel zijn er later andere emigranten uit Frankrijk of Zwitserland overgekomen, want er zijn vele namen van, door geheel Zuid-Afrika, voornamelijk ook in Transvaal bekende, familiën, die op de eerste lijsten gemist worden[1].

Volgens toezegging in Holland door de Regeering gedaan ontvingen de emigranten, aan de Kaap gekomen, de noodige gronden om te bewonen en zooveel hulp als zij tot hunne eerste vestiging noodig hadden. Hun werd niet toegelaten om nabij het fort te blijven of handel te drijven, maar van hen werd verwacht dat zij zich op den tuinbouw en de wijnteelt zouden toeleggen. Aan deze wijze beschikking der toenmalige Bewindhebbers is het te danken, dat de Paarl en Wellington wijndistricten geworden zijn.

Vele der nieuw aangekomenen vestigden zich aan den voet der hooge bergenrij, waardoor het binnenland van de Kaapsche vlakte gescheiden wordt, in een dusgenoemden ‘hoek’ of bocht, tusschen Stellenbosch en

1) Zooals: Faure, Arnold, Ballot, Bernard, Berrangé, Bignault (Blignoud) Buissine, Labuscagne (Labuskanje), Cauvin, Clement Conradie, Duvenagie, Fourie, Human, Hauman, De Labat, Lubbe, Kriel, Mellet, Minnie, Maré Naudé, Olivier, Du Plooy, De Roubaix, Serrurier, Le Sueur, Visage, en anderen.

de Paarl, door het uitschieten der Drakensteinsche bergen gevormd. Tot op dezen dag draagt die streek den naam van FRANSCHHOEK. De familie De Villiers, uit drie broeders, Pierre, Abraham en Jacques bestaande, heeft aldaar de eerste plaats aangelegd, die zij, naar hun verlaten woonplaats in Frankrijk, R o c h e l l e noemde. Nog wijst men den bezoeker dezer streken de overblijfselen - eenige muren - van het eerste huis door die mannen gebouwd en den eik door hen geplant. Hoe zij in dit werk en, in de eerste jaren hunner vestiging, door leeuwen en luipaarden geplaagd zijn en met hoe vele moeielijkheden zij te kampen gehad hebben kan men wel gissen, doch is door hen niet opgeteekend.

Behalve in Franschhoek vestigden de emigranten - of zooals men men aan de Kaap steeds zegt: de V l u c h t e l i n g e n , in onderscheiding van latere emigranten - zich aan de Paarl, nabij Stellenbosch, in het Dal Josaphat en in de V a l l e d u C h a r r o n , Wagenmakersvallei, nu Wellington genaamd. Met alle vlijt bouwden zij huizen en schuren, werden er tuinen en wijngaarden aangelegd, vruchtboomen (vooral sinaasappel-, perzik- en abrikozeboomen) geplant, kerken en scholen gesticht, en binnen twintig jaar na hun aankomst hadden deze Franschen een onbebouwd district in een tuin herschapen.

Het lag, dat sprak als vanzelf, niet in de bedoeling der Regeering, om de emigranten een F r a n s c h e kolonie in Z.-Afrika te laten stichten, maar wel dat zij zoo spoedig mogelijk met de andere kolonisten één volk zouden vormen. Dat er, met het oog hierop, dwang is geoefend, o.a. dat het gebruik der Fransche taal bij de openbare godsdienstoefeningen binnen de tien jaar reeds zou zijn verboden, wordt wel beweerd maar is niet bewezen. Integendeel vinden wij aangeteekend dat het Fransch eerst omstreeks 1724 in de Paarlsche gemeente in onbruik is geraakt. Daarentegen moedigde de Regeering het aanleeren der Hollandsche taal op elke wijze aan, stelde het Hollandsch op de scholen verplicht, ook voor de kinderen der Franschen, en werden er bij voorkeur uit de emigranten dezulken tot waardigheden verheven, die zich in beide talen konden uitdrukken. De Franschen hebben later wel veel moeten verduren onder de tirannen, die de Hollandsche Regeering aan de Kaap vertegenwoordigden, doch dit was als B o e r e n , niet als Franschen.

De samensmelting dezer Fransche vluchtelingen met de overige kolonisten, tot één volk, heeft zeer geleidelijk plaats gevonden. Eerst huwden de Franschen uitsluitend onder elkander, doch binnen betrekkelijk korten tijd maakte J a c q u e s het hof aan A n n e m i e k e , terwijl J o r i s het jawoord van M a d e l e i n e ontving. Misschien heeft hiertoe bijgedragen dat men de

Regeeering wat naar de oogen moest zien, of ook wel een gevoel van dankbaarheid aan de zijde der Franschen bij welwillendheid aan die der Hollanders. De kinderen uit deze huwelijken geboren vergaten al spoedig hoeveel Fransch en hoeveel Hollandsch bloed er door hunne aderen vloeide. Pierre de Villiers zag zijn honderdste kleinkind; dit is waarschijnlijk opgegroeid zonder ooit een woord Fransch te hooren. Binnen vijftig jaar was, uit de beide rassen met eenige inmenging van Duitsch bloed, één volk geboren, de BOEREN, of in tegenstelling van de latere Engelsche kolonisten, Hollandsche AFRIKANERS geheeten. Vooral in de laatste jaren noemen dezen zich bij voorkeur eenvoudig AFRIKANERS: 'Hollanders' aan de Kaap en in geheel Zuid-Afrika zijn juist geen Afrikaners. Wij spreken voortaan in dit werk van BOEREN, waaronder wij meer be paald de Transvalers verstaan; of van AFRIKANERS, het volk uit Franschen en Hollandschen bloede gesproten, sans reproche, en over geheel Zuid-Afrika verspreid. Dat volk, nu tweehonderd jaar oud, heeft in elk geval recht op een eigen naam.

III. Onder de opvolgers van Van Riebeek.

Het ligt buiten ons bestek, om meer dan een overzicht te geven van de geschiedenis der Kaapkolonie onder het bestuur, of wanbestuur, van ieder der vier- of vijf en twintig gouverneurs, die van 1652 tot 1793 aan de Kaap geregeerd hebben[1)]. Slechts enkele dier bestuurders schijnen het

1) Hunne namen zijn: Jan Anthonie van Riebeek, 9 April 1652-6 Mei 1662. Zacharias van Wagenaar, 1662-67. Cornelis van Quaelberg, eenige maanden. Jacob Borghorst, 1668-70. Pieter Hackius, 1670. Koenraad van Breitenbach (wiens nakomelingen onder de oudste voortrekkers naar Transvaal behooren). AIbert van Breugel. IJsbrand Goske, 1672-76. Bax van Herentals, 1676-1678. Hendrik Crudax, eenige maanden. Simon van der Stell, 1679-1699. Willem Adriaan van der Stell, 1699-1708. J.C.d'Abling. Van Assenburg; 1708. Willem Helot, 1711-1714. Maurits Pasquess, Marquis de Chavonnes, 1714-1725. Jean de la Fontaine (korten tijd). Pieter Gijsbert van Noot, 1727. Adriaan van Kervel, 1736-38. D. van den Hengkell, Hendrik Swellengrebel, Rijk van Tulbagh, 1751-1771. Joachim van Plettenberg. Cornelis Jacob van de Graaff, 1785-90, J.J. Rhenius, en eindelijk Sluysken, onder wien de Kaap in handen der Engelschen is overgegaan.

welzijn der kolonisten op het hart gedragen te hebben, terwijl de meeste zich zelven zochten te verrijken ten koste der bevolking. Die verdrukking had slechts deze goede zijde: het volk leerde worstelen voor vrijheid en recht; en waar men tijdelijk voor onrecht en geweld zwichten moest, trok men dieper het land in. Zoo is de Kaapkolonie door blanken gesticht geworden en zijn de Boeren gevormd tot een vrij, onafhankelijk volk.

Van de knevelarijen, waaraan de kolonisten van de zijde der gouverneurs en ambtenaren bloot stonden, kan men zich in onzen tijd nauwelijks een denkbeeld maken. De gouverneur was bijna oppermachtig. Men kon, ja, klagen bij den goeverneur-generaal in Indië, of desnoods in Holland, doch de schepen op reis naar en van Indië deden slechts enkele malen in het jaar de Kaap aan, en ook dan nog was er kwalijk gelegenheid om een klaagschrift te verzenden, zonder weten van de aanzienlijke personen, die men wilde verklagen. Daarbij waren heeren Bewindhebbers traag om te hooren naar klachten tegen personen, die de Compagnie niet direct benadeelden en werden de klaagschriften wel eens naar Afrika teruggezonden, voor de aangeklaagden om er aanmerkingen op te maken, doch eigenlijk tot grootere ellende voor de klagers.

Ook zonder verdere bemoeielijking der Bestuurders aan de Kaap werden de Boeren - burgers noemde men ze toen - genoeg gedrukt door wetten en regulatiën uit Holland. Men deed hen gedurig verstaan dat zij bestonden om de Compagnie, niet de Compagnie om hen. Zij waren vrij in naam, doch moesten leeren dat, vóór alles, de Compagnie behoorde gediend te worden. Wat zij te verkoopen hadden: wijn, koren, wol, huiden, vee, veldproducten, alles zonder onderscheid, moest tegen een door de Compagnie vastgestelden prijs aan hare pakhuizen geleverd worden, terwijl zij weer alles, wat zij behoefden, tegen Compagnies-prijzen moesten inkoopen. Op zware straffen was het verboden met de inboorlingen te handelen; dit was Gouvernements-monopolie. Ook aan de schepen mocht men niets leveren dan onder zekere omstandigheden en vele strenge bepalingen. Het Gouvernement lwong de Boeren tot den verkoop hunner producten tegen den laagst mogelijken, door hem zelf bepaalden, prijs en verkocht, insgelijks naar eigen willekeur, tegen den hoogst mogelijken. En de Boer, die zijn wijn aan het Gouvernementspakhuis m o e s t afleveren tegen 12 à 20 Rijksdaalders per legger, zag dienzelfden wijn aan de schepen verkoopen voor 150 Rijksdaalders den legger. Daarenboven moest hij quitantie teekenen voor 40 Rijksdaalders, schoon hij er maar 27 in handen kreeg; de overige 13 behoorden aan den gouverneur en andere speciale ambtenaren. Dit alles was volgens de wetten der Compagnie, en

gelukkig hadden de Boeren zich mogen achten, als het bij de uitvoering slechts van d i e wetten gebleven ware.

Doch wat zou er dan van den gouverneur en zijne voornaamste ambtenaren geworden zijn! De Compagnie betaalde schrale tractementen, en men moest toch niet alleen leven, maar ook iets overhouden. Middel daartoe was knevelarij van de ergste soort, waartoe voortdurend gelegenheid bestond. Men verhoogde de percenten, die te betalen waren; men liet 'vrije luyden' voor zich als slaven werken; b a k s h e e s h werd het wachtwoord. En die niet wilde betalen, of zich tegen de soms gewelddadige berooving zijner goederen verzette, dien werd de mond gesnoerd door een verblijf in de gevangenis of verbanning naar Indië.

Het ergst maakten het in dit opzicht Adr. van der Stell, P.G. van Noot en Van Plettenberg. Reeds Simon van der Stell had, in strijd met de bepaling der Compagnie, vaste landerijen verkregen, en de Boeren gedwongen voor hem te werken; doch de pink van zijn zoon en opvolger, Willem Adriaan, bleek dikker dan zijns vaders geheele persoon. De jonge Van der Stell wist 400 Morgen gronds in bezit te krijgen, nabij Stellenbosch, waarop hij een 400,000 wijngaardstokken liet planten, tuinen en boomgaarden aanleggen en een prachtig huis bouwen, alles zonder dat het hem geld mocht kosten. A moest spitten, B planten, C steenen vormen, D metselen, en zoo het geheele alphabet door, tot huis en landerijen, tuinen en boomgaarden gereed waren. Doch ook dit was niet genoeg: hij wist zich een 10,000 schapen aan te schaffen en 'beesten' (hoornvee) niet weinige; werd, door zijne handlangers, tegelijkertijd opkooper en leverancier, op naam der Compagnie, maar tot eigen profijt, en dreigde iedereen, die zich tegen hem verzette, met boeten, gevangenisstraf of verbanning. Lieden om zijne bevelen ten uitvoer te brengen, en onder hen een predikant naar het schijnt, vond hij genoeg.

Van der Stell maakte het ten laatste zoo erg, dat drie en zestig burgers een klaagschrift tegen hem naar Batavia zonden aan den Gouverneur-Generaal, wat echter Van der Stell ter kennisse kwam en hem in de gelegenheid stelde om den hoofdleider[1)] der beweging gevangen te zetten en vijf anderen naar Holland ter verantwoording te zenden. Dit heeft hem echter eindelijk ten val gebracht, en hij zelf met den gedienstigen predikant en nog eenige verdrukkers werden naar Holland teruggeroepen.

1) Onder de namen van dit vijftal bevindt zich die van PIETER VAN DER BIJL, nog steeds door de geheele kolonie met eere bekend.

Nog erger dan Van der Stell heeft gouverneur Van Noot het gemaakt. Niemand was tegen zijn geweldenarij verzekerd. Toen eindelijk een veertigtal wanhopenden een samenzwering maakten, om over zee naar de eene of andere Portugeesche kolonie te vluchten en vervolgens Holland op te zoeken, en deze plannen hem ontdekt werden, meende hij eens en vooral aan deze dingen een einde te maken door een achttal personen te laten ophangen. Een dezer ongelukkigen wist te ontvluchten, doch de andere zeven werden opgehangen. Toen de beul het laatste slachtoffer den strop om den hals wilde doen, keerde deze zich met het gelaat naar het kasteel waar Van Noot woonde en den afloop der strafoefening verbeidde, en riep: ‘Gouverneur Van Noot, ik daag je binnen een uur tijd voor den rechterstoel van den alwetenden God, om daar rekenschap te geven van mijne ziel ende zielen mijner vrienden.’ Zich daarna tot den beul wendende met een ‘In Gods naam,’ liet hij zich zonder tegenstand ophangen.

Na de strafoefening gingen de leden van den Raad, die haar hadden moeten bijwonen, naar het kasteel om Zijne Excellentie den afloop te melden, doch... hij zou geen menschen meer verdrukken. Men vond hem met een vreeselijk verwrongen gelaat, zittende op zijn stoel, dood. Dit verwekte zooveel vreugde in de stad en op het land, dat de kinderen op de straten zongen:

Geen nood:
Van Noot is dood.

Zoo gehaat was deze man, dat de Regeering zijn lijk liet begraven op een tot heden onbekende plaats, terwijl een ledige kist met groote pracht in een praalgraf werd bijgezet. Dit heeft men eerst later ontdekt. Nog wijst men den bezoeker van het Museüm te Kaapstad den stoel, waarop Van Noot den adem heeft uitgeblazen.

Er is nog één gouverneur, als Boeren-verdrukker gelaakt, die genoemd moet worden, nl. Van Plettenberg. Deze schijnt van oordeel te zijn geweest de kolonie niet beter te kunnen besturen dan door een iegelijk, die zich niet oogenblikkelijk en volkomen aan hem wilde onderwerpen, te laten oppakken, in boeien te sluiten en als soldaat of matroos naar Indië te zenden.

Dit lot trof, 20 Jan. 1779, ook den vrijburger Buytendag, die op eene, nooit bewezen, en drie jaar te voren ingediende beschuldiging van dronkenschap en mishandeling zijner huisgenooten gevangengenomen werd, in boeien geslagen en als soldaat, aan boord van het schip Honkoop, dat juist naar Batavia vertrekken zou, gebracht werd.

Er bestond een wet, die den gouverneur machtigde om soldaten en matrozen, die ‘vrijluyden’ geworden waren, zoo zij zich zeer slecht gedroegen, uit de kolonie te verwijderen en naar Indië te bannen. ‘Die vrijluyden,’ zoo redeneerde gouverneur Van Plettenberg, ‘zijn dus niet geheel vrij; iets dat men zelf niet bezit kan men niet op zijne nakomelingen overdragen; ergo zijn de kinderen en de kleinkinderen dier “luyden” ook niet vrij; ergo gelden voor dezen dezelfde bepalingen als voor hunne ouders; ergo heb ik volkomen het recht om, zonder vorm van proces, een ieder die mij plaagt te laten oppakken, in boeien te sluiten en naar Indië te zenden.’ De fiscaal-generaal Boers, die in knevelarij en dwingelandij voor Van Plettenberg niet onder gedaan schijnt te hebben, was het, wat bovenstaande redeneering betreft, dan ook volkomen met den gouverneur eens.

Daar echter, volgens zulke logica, geen burger meer veilig zou zijn tegen de willekenr van den gouverneur, kwam men, evenals ten tijde van Van der Stell, in verzet en werden er memories gezonden aan heeren Bewindhebbers. Vier burgers, Jacobus van Reenen[1)], Barend Jacob Artoys, Tielman Roos, en N.G. Heyns werden benoemd om ‘namens den geheelen burgerstaat van Cabo de Goede Hoop’ de klachten der burgers bij Bewindhebbers der Compagnie te gaan overbrengen. Het geschiedde; er ontstond heel wat beweging; een paar soldaten, die ook op een memorie gsteekend hadden, werden naar Indië gezonden; gouverneur en fiscaal werden uitgenoodigd om zich te verantwoorden; doch het einde van de zaak was, dat Boers eervol ontslag mocht nemen en Van Plettenberg aan het bestuur bleef, tot hij op de gewone wijze werd afgelost. Wat gaf men ook in Holland om de grieven van kolonisten!

Niet alle gouverneurs hebben het even erg gemaakt, ja er waren enkelen, die toonden dat zij het waarlijk wel meenden met de Boeren, zooals Bax van Herentals, in 1678, tot groote droefheid der kolonisten, gestorven; Mauritz Pasquess, die het eerst voor behoorlijk onderwijs gezorgd heeft, en Rijk van Tulbagh. Deze laatste wordt vooral geroemd wegens zijn oprechtheid, rechtvaardigheid en goedhartigheid. Van weelde schijnt hij een afkeer te hebben gehad, en door hem zijn de ‘Pracht- en Praalregulaties,’ in Indië van kracht, aan de Kaap ingevoerd. Een onder-

1) De familie Van Reenen behoort tot de oudste en aanzienlijkste der kolonie, Jacob van Reenen bovenvermeld, bekleedde een hooge betrekking en was zeer vermogend. De predikant Heyns, eenige jaren geleden te Kaapstad overleden, moet een afstammeling geweest zijn van N.G. Heyns, en de naam van Tielman Roos is nog heden over geheel Afrika bekend. Artoys is naar Holland teruggekeerd en te Leiden overleden.

koopman, en boeren die met dezen gelijk stonden, hunne vrouwen en dochters, mochten een parapluie gebruiken, maar mindere menschen niet; met een open regen- of zonnescherm mocht niemand, beneden den rang van koopman, binnen het fort of kasteel komen. Geen vrouw van minderen rang dan koopmansvrouw mocht zijde of juweelen dragen. En zoo waren er allerlei bepalingen gemaakt omtrent het gebruik van rijtuig, het houden van feesten of maaltijden, enz. Dit alles was wel lastig, doch nog gemakkelijk te dragen in vergelijking met het slavenjuk dat, andere gouverneurs hun trachtten op te leggen.

Toen als nu met eerbied vervuld voor de 'Wet' en vijanden van alles wat naar oproer zweemt, konden zij slechts twee middelen beproeven om zich tegen die dwingelandij te verzetten.

Vooreerst konden zij zich wenden, gelijk zij ook deden, tot de Opperbestuurders der kolonie, om zich over de knevelarijen en het misbruik van macht der ondergeschikte Bestuurders te beklagen, en om recht en bescherming te vragen; en hielp dit niet, zooals meestal het geval was, dan konden zij wat dieper het binnenland intrekken. In het laatste geval werden zij wel niet geheel vrij van een tirannischen gouverneur of willekeurige beambten, maar toch, hoe verder zij van de Kaap verwijderd waren, hoe moeielijker het werd om hen te verdrukken. Wijkende voor het geweld, waartegen hunne klachten en memories vruchteloos bleken meer nog dan uit zucht naar uitgestrekter landerijen, trokken de Boeren al verder het 'binnenland' in, waardoor een nieuw district ontstond, 'het afgelegene' geheeten, dat in 1742 bij de kolonie ingelijfd werd en, naar gouverneur Swellengrebel en zijne vrouw Ten Damme, S w e l l e n d a m genoemd werd. Doch de Boeren trokken altijd verder, zoodat ruim 40 jaar later, in 1786, nog een district bij de kolonie gevoegd moest worden, dat naar gouverneur De Graaff en zijne vrouw Reynette, G r a a f f - R e y n e t genoemd werd. De Kaapkolonie strekte zich toen ten Z.-Oosten uit tot aan de GROOT-VISCHRIVIER.

Om de latere lotgevallen der Boeren, en de eigenaardigheden van hun karakter wel te verstaan, moet men het bovenaangestipte niet uit het oog verliezen. Wij hebben te doen met een volk, in de verdrukking geboren, doch uit zoo vrijen bloede, dat het zich altijd en instinctmatig verzet tegen elke poging om het onder een slavenjuk, onverschillig door wien gesmeed, te brengen. Dat instinctmatig verzet tegen onrecht en geweld werd echter altijd zóó beheerscht door eerbied voor wet en overheid, dat het zich zelden op revolutionaire wijze openbaarde. In plaats van tegen een VAN DER STELL de wapenen op te nemen, of een bom

te werpen voor de voeten van een Van Noot, of zelfs een Plettenberg te laten uithongeren, hielden de verdrukte Boeren van die dagen vrij kalme bijeenkomsten, waarin de druk der tijden besproken werd, - schreven zij lange vertoogen en klaagschriften naar Indië en Holland, - protesteerden en memoreerden zij met taaie volharding, doch betaalden al dien tijd de drukkendste belasting; lieten zich in boeien slaan en gevangennemen, naar Indië of Holland zenden, desnoods ophangen, zonder verzet, schoon altijd onder protest. En eerst als dat alles vruchteloos bleek, als men hunne grieven niet wilde onderzoeken, en voor hunne klachten geen oor bleek te hebben; als hun lijdelijk verzet aan lafheid werd toegeschreven en hun eerbied voor de wet aan slaafsche vrees, - dan verlieten zij huis en erve, om dieper in het land een plaats te vinden, waar men wel bloot gesteld was aan tal van ontberingen en gevaren, maar toch in vrijheid leven kon. Het zwaard werd niet aangegord, het geweer niet opgenomen dan in den uitersten nood en als vrouw of kind tegen gewapende aanvallers moest worden verdedigd.

Het geslacht, dat op zoo bewonderingswaardige wijze in deze laatste maanden, niet alleen aan den voet en op den kruin van het Drakengebergte, bij Ingagane en op Spitskop met de wapenen in de hand, maar ook langs diplomatieken weg met Engeland geworsteld heeft, om het behoud van zijn politieke onafhankelijkheid, is in een harde school gevormd. Onder die oude gouverneurs werd de roede niet gespaard, waren de lessen bitter zwaar, en was er weinig vacantie. Men werd in die school niet gefatsoeneerd voor het salon; men leerde er geen ‘goede manieren’, nauwelijks eenige burgerlijke beleefdheid, maar men werd er in gehard voor de levenstaak. In die school zijn de Boeren gevormd voor het grootsche werk, waartoe zij zoo kennelijk geroepen zijn: ZUIDELIJK AFRIKA TE OPENEN VOOR CHRISTENDOM en BESCHAVING. Protesteerende en trekkende, lijdende en strijdende, zijn zij al dieper het land ingetrokken, en hebben zij landstreek aan landstreek voor de beschaving des Christendoms gewonnen, en de banier van wettelijke vrijheid geplant. De leuze is steeds geweest: tegen verdrukking p r o t e s t e e r e n , zoo l a n g mogelijk; waar dit niet helpt t r e k k e n , zoo v e r mogelijk; doch, tot het uiterste gebracht, v e c h t e n , zoo d a p p e r mogelijk. Engeland mag daar wel rekening mede houden, nu verblinde staatslieden met onverholen blijdschap uitroepen: D e B o e r e n k u n n e n n i e t v e r d e r t r e k k e n . Niet? Nu, dan kunnen zij voor vrijheid en recht nog strijden en sterven.

IV. Eerste overgave van de Kaap aan de Engelschen.

Het is niet onwaarschijnlijk, dat de Boeren toch eindelijk de Zambesi zouden bereikt hebben, doch zeker niet zoo spoedig als geschied is ten gevolge eener gebeurtenis, die voor geheel Zuid-Afrika van de grootste beteekenis bleek: DE OVERGAVE VAN DE KAAP AAN DE ENGELSCHEN in 1795.

De aanleiding hiertoe mogen wij bij de meesten onzen lezers als bekend veronderstellen, en behoeven wij daarom slechts met een enkel woord in herinnering te brengen.

Reeds lang had Engeland het begeerig oog geslagen op de uitlokkende Kaapkolonie. 'Halfweg gelegen tusschen Europa en Indië,' schreef de Engelschman Rooke, 'schijnt de natuur dien uithoek te hebben aangewezen als eene pleisterplaats, waar de afgematte zeeman zijn krachten kan herstellen door den verkwikkenden invloed van het klimaat en de overvloedige voortbrengselen der aarde. Zoodanige voorbeelden ontmoet men niet in de andere havens van deze zeeën, welke in tijden van oorlog als ververschingsplaats worden bezocht.' De botanist Patterson, die eenigen tijd aan de Kaap doorgebracht en zóó lang gebotaniseerd had, dat hij het Engelsche Gouvernement behoorlijk verslag kon doen van den toestand der kolonie en der bevolking, sprak in denzelfden geest, zoodat de Engelschen er ten laatste geheel van overtuigd waren dat zij de Kaap moesten hebben; dat Tafelberg treurde omdat de Engelsche vlag niet van het, door de Hollanders gebouwde, kasteel woei en dat het in het belang van geheel de wereld was, dat de Kaapkolonie Engelsch werd. De vraag was slechts: hoe dit tot stand te brengen.

Tegen een gewelddadige inbezitneming was om meer dan één reden bezwaar, te meer daar de zaken wel zóó bestuurd konden worden dat men als Beschermheer kon optreden. Frankrijk had oorlog met bijna de geheele wereld; Holland scheen de beginselen van de revolutie te gaan huldigen; met Prins Willem van Oranje zou wel iets te beginnen zijn. In één woord, een weinig wachtens zou goed beloond worden, en werd beloond.

Prins Willem V verliet (18 Jan. 1795) Holland en week naar Engeland. De Regeering aldaar kon ons land niet steunen tegenover Frankrijk, maar wilde toch iets doen om den Franschen te toonen wat zij voor Holland overhad. Zij nam daarom bezit van de Hollandsche vloot, van de Hollandsche kolonien in Indië, en van de Kaap de Goede Hoop. Niet tot eigen profijt, o, neen! maar uit pure liefde voor Holland, den ouden bondgenoot, en uit persoonlijke consideratiën voor den Prins van Oranje. En opdat men aan de Kaap te beter overtuigd zou worden van de vredelievende en belanglooze pogingen van Engeland, in het nemen der kolonie, werd er een vloot van negen schepen onder Elphinstone, gevolgd door een andere van vijftien vaartuigen met generaal Clarke, en gezamenlijk met een 5000 soldaten aan boord, naar Zuid-Afrika gezonden.

Elphinstone, ook Lord Keith genoemd, kwam den 10 Juni 1795 in de Simonsbaai voor anker en liet zonder verwijl aan Sluysken, toen gouverneur aan de Kaap, een brief bezorgen van den Prins van Oranje, waarin deze last gaf om ‘de Engelsche troepen in de kolonie te admitteeren en zoo troepen als oorlogsschepen te considereeren, als van een Mogendheid in vriendschap en alliantie met hun Hoog-Mogenden, en die komen om te beletten dat de Kolonie door de Franschen worde geinvadeerd.’ Wat was hiertegen te zeggen? De strik was goed gelegd. Gehoorzaamde men het bevel van den Prins, dan kregen de Engelschen de Kaap zonder slag of stoot in handen. Die zich zou verzetten tegen den lastbrief, was een rebel en Franschgezind, en dan werd het voor den Engelschen generaal plicht om de Kaap met geweld te nemen, v ó ó r d e n P r i n s v a n O r a n j e ! Goedschiks of kwaadschiks, vóór Oranje of tegen den Prins, de Kaap moest nu Engelsch worden.

Dit zou echter nog niet zoo gemakkelijk gegaan zijn, als de havens zich in een eenigszins behoorlijken staat van verdediging hadden bevonden, en als het de Regeering er waarlijk om te doen geweest ware, de Kaapstad te verdedigen. Doch om geld uit te sparen had Van Plettenberg de meeste troepen naar Indië gezonden, en tusschen Sluysken en de Engelschen werden meer complimenten gewisseld dan kogels. Men week voor de overmacht op de beleefdste wijze en zeer gemakkelijk. Vijandelijk goud wondt dieper dan vijandelijk staal. Uit de onderhandelingen, gevoerd tusschen het Bestuur aan de Kaap en de Engelschen - altijd voor zoo ver men dit uit de publiek gemaakte stukken kan opmaken - blijkt dat Sluysken den admiraal verzocht heeft ‘geen volk, anders dan ongewapend, aan wal te zenden en dan nog zoo min mogelijk’ en dat, mocht de Kaap door vreemden (Franschen bijv.) worden aangevallen, men dan

‘ZExc. zou solliciteeren om met de macht, die hij commandeerde te adsisteeren’ tegen den vijand. Maar toen kort daarna Craig met zijn 5000 man in de Simonsbaai was aangekomen, dreef men de vriendschappelijkheid zóó ver, dat men hem over land van Simonsbaai naar Kaapstad liet reizen, om daar met de Bestuurderen te spreken, en - het ligt voor de hand - om hem in de gelegenheid te stellen het onverdedigde terrein tusschen Simonsbaai en Tafelbaai goed op te nemen. Men at en dronk te zamen als broeders en vrienden, en bijwijze van dessert werd een Proclamatie door de Engelschen uitgevaardigd, inhoudende dat de ‘etablissementen en bezittingen der Hollandsche Oost-Indische Compagnie zullen worden aangemerkt als het eigendom te zijn geworden van Frankrijk en als zoodanig in beslag zouden worden genomen’, terwijl het Kaapsche Gouvernement en de burgerij werden opgeëischt zich te stellen onder de protectie van Groot-Brittanje. Hierop volgde, van de zijde der Regeering aan de Kaap, een verbod om de Engelsche schepen van levensmiddelen te voorzien, door de Engelschen beantwoord met het nemen van vier Hollandsche schepen, in Simonsbaai voor anker, en twee Amerikaansche, die van Holland gekomen waren en brieven aan boord hadden voor de Kaap en Indië. De Engelschen deden vervolgens een aanval, landden, trokken op naar de Kaap, vonden overal troepen die retireerden, namen straks bezit van Tafelbaai, dreigden met een bombardement en,.. den 16 Augustus 1796 ging de Kaap, bij capitulatie, aan de Engelschen over.

Het moet gezegd worden, dat de Boeren van den beginne aan tegen de overgave waren en wilden vechten tot het uiterste. ‘Die brief was nooit door den Prins geschreven,’ meende men, ‘of, had hij dien werkelijk geschreven, dan hadden de Engelschen hem daartoe overgehaald of gedwongen. En had de Regeering aan de Kaap hen zwaar gedrukt en slecht behandeld, toch bleef het altijd hun eigen regeering, en met de Engelschen wilden zij niets te doen hebben. Zij konden zich zelven best beschermen en waren van de opgedrongen Engelsche protectie niet gediend.’ Van alle kanten kwam men om het land te verdedigen, doch waar de soldaten zich op bevel van hunne officieren terugtrokken en sterkte aan sterkte, bijna zonder verdediging, aan de Engelschen gelaten werd, daar bleef den Boeren ten slotte niets over dan naar hunne plaatsen terug te keeren. Doch groot was en bleef in al de buitendistricten de ontevredenheid met de verwisseling van Regeering.

Van 1795 tot 1802 is de Kaapkolonie onder Engelsch bewind geweest en daarna aan Holland teruggegeven.

Het spreekt vanzelf, dat door de Engelschen hoog wordt opgegeven van de voordeelen, die de kolonie toevloeiden van het oogenblik, dat de Engelsche vlag van het kasteel werd uitgestoken. Een millioen Pond Sterling, Engelsch geld, werd gedurende de zeven jaren, van 1795 tot 1802, in de kolonie besteed; de handel werd vrij verklaard, zoo met de inboorlingen als met de schepen; alle Gouvernementsmonopolie werd opgeheven, de belastingen verminderd of gewijzigd en het papieren geld tegen de volle waarde aangenomen. Een drukkerij werd opgericht, zonder vrijheid van drukpers evenwel, en de eerste Staatscourant uitgegeven. Zendelingen (Dr. Van der Kemp en Kirchner) werden toegelaten en scholen geopend. Voorts mocht ieder, die een grieve had, vrijelijk naar de Kaapstad komen en zijn hart ten aanhooren van den Gouverneur lucht geven. Ieder kreeg alles wat hij redelijkerwijze verlangen kon, zoo hij maar tevreden was met de Engelsche vlag.

Maar men voegt er niet altijd bij dat het hun, die ontevreden waren met de verandering van Regeering, bijster kwalijk verging. Voor het eerst in de geschiedenis der Kaapkolonie, werden er soldaten en ruiterij naar het binnenland gezonden, om de Boeren te bedwingen. Kleurlingen (Hottentotten) werden door het Engelsche Gouvernement gewapend en in de verwijderde dorpen in garnizoen geplaatst, om tegen de Boeren gebruikt te kunnen worden. Iedereen moest den eed van getrouwheid aan den koning van Engeland afleggen, opdat men iederen zweem van verzet als rebellie kon straffen. Die den eed weigerde moest het land verlaten. In de grensgeschillen met de Kaffers liet men de Boeren het gelag betalen. En kwamen er matrozen op de vloot te kort, dan werden vrije mannen in Engelschen zeedienst geprest. In de Kaapstad mochten de ambtenaren zich verbroederen met de nieuw aangekomenen; de Kaapsche dames zich vereerd gevoelen als Engelsche officieren haar het hof maakten, en de kooplieden met welgevallen het Engelsche goud zien circuleeren, - in de buitendistricten en onder de Boerenbevolking was dit geheel anders. De roodrokken, die in het kasteel de jonge Afrikaansche schoonen ten dans leidden en den p e r f e c t g e n t l e m a n uithingen, vertrokken straks naar Swellendam en Graaff-Reynet, om Engelschen en Hottentotten tegen de Boeren aan te voeren. Geen wonder dat het Engelsche Bestuur aan de Kaap, door al wie waarlijk Afrikaan genoemd mocht worden, gehaat was.

Het kan de aandacht niet ontgaan, hoeveel punten van overeenkomst er zijn tusschen Sluyskens overgave van de Kaap aan Elphinstone, en

de overmaking van Transvaal aan Shepstone. Zoo gaf ook Sluysken, zijne verontwaardiging lucht op het papier, te gelijker tijd dat hij de Kaap in handen der Engelschen speelde:

'Door eene vreemde macht gedwongen te worden zich over te geven onder de protectie van een souverein, die de onze niet is; de Regeering door beloften, dreigementen en de violentste hostaliteiten te dwingen eene kolonie, aan hare zorge ter bewaring toevertrouwd, over te geven aan iemand, die dezelve uit conveniëntie komt vragen; ons, door een eed van trouwe aan Z. Gr. Brit. Maj., welken de vlootvoogden vorderden, te willen afscheuren van onze dure verplichting en trouwe aan het moederland, zijn zeker daden, daar in de historie, mijns wetens, geen voorbeelden van zijn te vinden.'

Krachtige taal; doch terecht voegt prof. Lauts er bij:

'Zou men, na zoodanige uitdrukkingen van den Commissaris, niet op eene krachtdadige verdediging rekenen? Wat moet men echter van Sluysken denken, wanneer men weet, dat die brief werd geschreven den 10^{den} van Herfstm. 1795, toen de briefschrijver zeer wel berekenen kon, dat hij, overeenkomstig de door hem tot daartoe gehoudene gedragslijn, binnen weinige dagen de kolonie aan de Engelschen zou overgeven!'[1)]

Insgelijks werd door de vrienden van Sluysken, en tot zijne rechtvaardiging, de schuld der overgave aan de Boeren geweten, die geweigerd zouden hebben om hem tegen de Engelschen te helpen. Dat Sluysken ook een Britsch pensioen heeft getrokken is onwaarschijnlijk.

De ontevredenheid der Boeren, met het Engelsche Gouvernement zou reeds toen tot ernstige verwikkelingen geleid hebben, doch nog juist intijds kwam de kolonie weder onder Hollandsch bestuur. Krachtens het Vredestractaat van Amiëns moest Engeland de Kaap aan de rechtmatige bezitters teruggeven. Aan den commissaris-generaal J.A. De Mist, lid van den Aziatischen Raad, werd de aangename en vereerende taak opgedragen om de Kaap terug te ontvangen uit de handen der Engelschen; en wel moet hij verwonderd geweest zijn, te bemerken hoe de Engelschen, in den korten tijd van zeven jaar, de grenzen der kolonie hadden weten uit te breiden. Holland ontving meer terug dan het verloren had. Door Lord Macartney, den tweeden Engelschen gouverneur aan de Kaap, waren de koloniale grenzen aldus bepaald: ten Oosten de Groote Vischrivier, naar

1) Lauts: Geschiedenis van de Kaap de Goede Hoop, een boek te weinig bekend

Bamboesberg en Zuurbergen, tot aan de Plettenbergbaken aan Zeekoerivier, nabij het tegenwoordige Colesberg, en van daar langs het land der Boschjesmannen in de richting van Kamiesberg, langs de Buffelrivier, tot waar deze, op de Zuidwestkust van Afrika, zich in den Atlantischen Oceaan stort. Wat moet het den Engelschen zwaar gevallen zijn, dat uitgebreide grondgebied zoo zonder slag of stoot aan De Mist te moeten overdragen!

Generaal Jan Willem Janssens was door de Heeren Staten tot gouverneur benoemd; De Mist stond hem ter zijde om hem met advies te dienen, doch had tegelijkertijd in last om het bestuur der kolonie op een beteren voet te brengen.

Gelukkig zou het voor Zuid-Afrika geweest zijn, als De Mist, in plaats van korten tijd, voor een reeks van jaren de belangen der kolonie had kunnen behartigen. Wel was hij niet vrij van de vooroordeelen van zijn tijd, doch, tot zijn eer moet worden vermeld, meer dan die eer ging hem het lot der kolonisten ter harte, en in betrekkelijk korten tijd wist hij orde te brengen in den verwarden toestand, waarin hij de kolonie vond.

Ook Janssens heeft in den eersten tijd de belangen der kolonie behartigd. Schoon De Mist reeds 20 Dec. 1802 te Kaapstad gearriveerd was, werd het toch Februari 1803 vóór de Engelschen van de Kaap konden afstand doen. Noodig als het was, dat de Gouverneur zoo spoedig mogelijk de Oostelijke provinciën bezocht, werd hij door dat talmen der Engelschen opgehouden en kon hij eerst in April op reis gaan. De toestand op de Oostelijke grenzen was waarlijk bedroevend. De Kaffers, die van Gaika afgevallen waren, stroopten in de nabijheid van Algoabaai en de Hottentotten hielpen hen of liepen het land af voor eigen rekening. In het district Graaff-Reynet was het allertreurigst gesteld. De Boeren, die het Sluysken nooit konden vergeven dat hij de kolonie aan de Engelschen had overgeleverd, en vooral zij, die tengevolge daarvan onder de Kaffers een wijkplaats hadden gezocht en gevonden, bevonden zich in een onbeschrijflijken staat van verbittering en hadden alle vertrouwen in het Hollandsch Bestuur verloren. Engelsche deserteurs hadden zich bij hen gevoegd, en als men nagaat, welk soort van volk de Engelsche huursoldaten van dien tijd waren, dan kan men verstaan, dat het zedelijk gehalte der bevolking, door de buurschap van de deserteurs uit die benden niet verhoogd werd. Janssens wist echter de zaken zoo te regelen, dat men tot bedaren kwam; hij stelde den veel geprezen Stockenstrom aan als landdrost van Graaff-Reynet en mocht zich voor de moeielijkheden van zijn reis wel beloond achten, omdat hij het woeligste district der kolonie, in betrekkelijk rustigen staat kon achterlaten. Veel zou hij nog

hebben kunnen doen om de betrekkingen tusschen de kolonie en het Kafferhoofd Gaika op een beteren voet te brengen; doch onverwacht kreeg hij het bericht, dat wij weer in een oorlog met Engeland gesleept waren: reden genoeg, waarom hij terstond naar de Kaapstad moest terugkeeren.

Commissaris-generaal De Mist nam zijn reize (October 1803) in tegenovergestelde richting en bezocht eerst het Westelijk gedeelte der kolonie tot aan Sint Helena-baai, reisde van daar naar Tulbagh, Swellendam en zoo, overland, naar Algoa-baai, een reis die meer dan zes maanden duurde. Hij werd vergezeld van drie vrouwen: zijn dochter, haar vriendin, juffrouw Verschveld (een naam nog veel gehoord in de Kaapstad), benevens eene dienstbode, - een ongehoorde onderneming voor die dagen. Nabij Algoabaai stichtte hij een nieuw dorp, het thans zoo bloeiende U i t e n h a g e , aldus genoemd naar zijn vaderlijk landgoed nabij Den Haag.

Ongelooflijk veel is door hem tot stand gebracht in den korten tijd dien hij in Z.-Afrika vertoefd heeft. De kolonie werd door hem verdeeld in vijf districten: Stellenbosch, Tulbagh, Swellendam, Graaff-Reynet en Uitenhage[1)], elk met zijn eigen landdrost, wien een hof van heemraden werd toegevoegd. Landdrost en heemraden bestuurden het district, volgens de wetten des lauds, met crimineele zoowel als civiele jurisdictie, en moesten bijzonder toezien, dat elke poging in het werk gesteld werd om de hulpbronnen des lands te ontwikkelen. Vooral ook moesten zij zorgen, dat slaven niet mishandeld werden, de Hottentotten en andere kleurlingen, binnen de kolonie wonende, beschermd en met de Kaffers op de grenzen behoorlijke relatiën onderhouden werden. De Mist, zelf rechtsgeleerde, regelde de rechtspleging voor de verschillende hoven in de kolonie, riep een landweer in het leven, stelde een schoolwet vast, en gaf eindelijk aan de Kerk des lands, de Hollandsch-Gereformeerde, een Kerkorde, die wel in 1843 formeel bij Koninklijk Besluit is herroepen, maar in hoofdzaak dezelfde wet is, waarnaar de Kaapsche Kerk tot heden bestierd wordt. Van de ‘Ordonnantie’, waarbij de Kerkordening in 1843 werd ingevoerd, zoekt de koloniale Kerk zich reeds sedert lang los te maken, doch nog altijd zonder daarin te kunnen slagen.

1) De kolonie is nu verdeeld in zeven provincien, de Noordwestelijke, Zuidwestelijke. Westelijke, Midland (Centraal), Zuidoostelijke, Noordoostelijke en Oostelijke provinciën, met zeven en vijitig ‘d i v i s i o n s ’. Het getal magistraten (landdrosten) is echter veel grooter daar in een divisie soms verscheidene dorpen zijn. elk met zijn eigen magistraat.

V. Tweede overgave van de Kaap aan de Engelschen.

De Mist keerde, 25 Februari 1805, naar Holland terug, en kon nauwelijks bekomen zijn van de vermoeienissen in Afrika uitgestaan en der lange zeereize, of Engeland had reeds weder een expeditie gereed om de Kaap te nemen. Nu niet voor den Prins van Oranje, maar openlijk ten eigen bate. Den 3den Januari 1806 verscheen de Engelsche admiraal Popham, met een vloot van 63 schepen in Tafelbaai, ankerde tusschen Robbeneiland en Blauwberg, en ontscheepte den 6 Jan. zijn 5000 man troepen, waarover Baird en Beresford het bevel voerden. De beschikbare militaire macht bestond uit ongeveer 5000 man, waaronder zich vele Duitsche huurtroepen bevonden, eenig paardenvolk en 23 stukken geschut. Op een enkelen wenk van generaal Janssens zouden minstens nog 5000 man Boeren, ja zelfs Kaffers, zijn toegesneld om den Engelschen de wederinbezitneming der kolonie te beletten doch Janssens was als verlamd. De Engelschen liepen storm op de koloniale troepen, die aan Blauwberg tegenover hen in linie geschaard stonden, joegen ze bij den eersten aanval op de vlucht - de Waldeckers moeten het hardst geloopen en het eerst de Kaapstad bereikt hebben - en hadden nu het terrein vrij. Janssens, die wist dat de overgave der stad volgen moest, liet het bevel over het kasteel en eenige troepen in handen van den luitenant-kolonel Van Prophalow, en trok zich met het overige gedeelte zijner macht terug naar de Hottentotsch-Hollandsche bergen, waar hij den vijand zou afwachten. Eenige dagen later echter had Hiëronymus Casimirus, baron Van Prophalow, reeds een verdrag aangegaan met den Engelschen bevelhebber, en op den 10den Januari, zes dagen nadat de Engelsche vloot in Tafelbaai het anker had laten vallen, werd het kasteel met omliggende sterkten ter beschikking van de Engelschen gesteld. Weer waaide de Engelsche vlag van het Oud-Hollandsche kasteel[1)].

1) Generaal Janssens, schijnt een s p e c i a l i t e i t op dit gebied te zijn geweest. Ten minste, in 1811, (18 Sept.) leverde hij, Java en Celebes aan de Engelschen over, bij verdrag, evenals bij de Kaap had overgegeven. Waarschijnlijk is hij, na zijn proefstuk in Afrika, op aanbeveling van Baird, door de Regeering in Holland tot gouverneur-generaal in Azië bevorderd.

Met de capitulatie van het kasteel en de Kaapstad was echter de kolonie nog niet in handen der Engelschen overgegaan, en, had generaal Janssens zulks gewild, dan had hij Baird, voor langen tijd ten minste, kunnen beletten, het land in te dringen. De bergpas, die over de Hottentotsch-Hollandsche bergen den toegang tot het binnenland ontsluit, is bijna onneembaar. Met 1000 man - en hij zou over minstens 4000 of 5000 Boeren, allen scherpschutters, hebben kunnen beschikken - zou hij tienmaal dat getal Engelsche troepen den doortocht hebben kunnen beletten; doch h i j d e e d h e t n i e t.

Waarom niet?... Wie kan het zeggen? Zoo dapper als Piet Joubert en de Transvalers den Langnek-pas hebben verdedigd tegen Sir Pomeroy Colley, zoo moedeloos gaf Janssens zich met zijne soldaten over aan Sir David Baird. Aan den voet van Sir Lowry-pas werden de voorwaarden geteekend, waarop de kolonie voor de tweede maal aan de Engelschen overging, en den 19 Januari 1806 waren de Boeren andermaal en tegen hun zin onderdanen van den koning van Engeland. Trouwens, met de eigenlijke kolonisten werd in deze dingen in het geheel niet gerekend; zij werden overgeleverd, door Sluysken aan Elphinstone en door Janssens aan Baird, als levenlooze voorwerpen, of als slaven door den meester. De militairen, die niet hadden willen vechten, trokken uit met ‘militaire eer;’ de particuliere eigendommen der officieren werden gespaard; de civiele ambtenaren mochten hunne postjes behouden en de Boeren zou men wel tot hun plicht brengen. Op zulke voorwaarden werd de Hollandsche vlag neergehaald en de Engelsche zegevierend geheschen.

Zelfs het Engelsche geweten, op het punt van annexatie zoo uiterst rekbaar, gevoelde, dat, na de herstelling van Prins Willem in zijne vaderlijke erve, de Kaap, a l l e e n krachtens de capitulatie in 1806, geen Engelsche bezitting blijven kon. Ware de Kaap een Hollandsche bezitting gebleven, dan zou die kolonie, tegelijk met Holland, van de Fransche overheersching vrij gekomen en aan Holland verbleven zijn. Nu echter had Engeland Zuid-Afrika op Frankrijk vermeesterd, en Holland leed de schade. Dit ging niet. Doch..... er was wel iets op te vinden. Het kostgeld van den Prins in Engeland was hoog opgeloopen, en dan - hoeveel had Engeland niet voor Holland uitgegeven! Het was een heele rekening, £ S.d., die al onze Hollandsche guldens en daalders zou verslinden; doch Engeland was grootmoedig en wilde wel wat land nemen in betaling der geldschuld, bijv. Demerary en Essequebo, Berbice, en eindelijk ook de K a a p . Onze Vorst m o e s t bewilligen, en in 1814 kreeg Engeland ook op die wijze een grondbrief

van Zuid-Afrika. De Kaap is niet gekaapt, o neen! maar voor schuld in betaling ontvangen. Nooit is Engeland op eerlijker wijze aan een kolonie gekomen. Alleenlijk, en dat wordt er niet bij gevoegd, Holland had in het opmaken der schuldrekening geen stem, en de rentekoers werd aan het hof van St.-James bepaald. Doch het is kleingeestig misschien, om, na vijf en zeventig jaar, nog op zulke dingen te letten.

VI. De groote trek.

Geen geschiedenis schrijvende van de Kaapkolonie, maar van de Transvalers, hebben wij ons niet bezig te houden met het Engelsche bestuur in Zuid-Afrika, dan voor zoo verre het de Transvaalsche Boeren geldt. Voornamelijk hebben wij na te gaan, in hoeverre de Engelsche Regeering schuld draagt aan, of wel aanleiding gegeven heeft tot den 'grooten t r e k ' van 1830-40. Hiermede vangt een nieuw hoofdstuk in de geschiedenis der Boeren aan.

De Boeren zijn jarenlang, in al hun doen en laten, met zoo zwarte kleuren geteekend, dat men er eenigszins op voorbereid is te vernemen, dat ook hun heroïeke uittocht van de Kaapkolonie naar een vergelegen en vreemd land, door onbewoonde streken, en met vrouwen en kinderen blootgesteld aan duizenden gevaren, niet van miskenning is vrijgebleven of aan de tegenstrijdigste oorzaken is toegeschreven. Nu eens heet het, dat zij de Kaapkolonie verlaten hebben, omdat het Engelsche Gouvernement hun niet langer wilde toestaan slaven te houden; dan weer, dat zij er huis en erve aan gaven, liever dan voor de Engelsche wetten gelijk gesteld te worden met den gelen Hottentot of den zwarten Kaffer, in wie zij geen 'menschen' zagen[1]. De groote exodus (uittocht)

1) 'Hoe ver is 't nakroost van der Vadren geest
Ontaard, verdwaald! De Boer, de harde Boer
Van 't Kaapgewest, wanneer hij onversaagd
Zijn erf bewaakt, zijn haard, zijn vee, zijn grenzen,
Ziet in 't verwilderd nabuurvolk geen menschen.'

Koenen, d e C h r i s t e n z e n d e l i n g 1854 p. 72.

is toegeschreven aan der Boeren wensch om van elken burgerlijken, kerkelijken en zedelijken band ontslagen, in een vreemd en woest gewest te kunnen leven zonder wet, een ieder, zooals het goed zou zijn in zijne oogen. Of ook wel, omdat zij de beschaving, die hen trachtte te bereiken, meenden te kunnen ontvluchten, en liever een nog woester leven wilden leiden, dan tot vreedzame menschen gevormd te worden, - dat zij zijn getrokken om de Zigeuners van Zuid-Afrika te kunnen wezen of blijven. Anderen weten te vertellen, dat de Boeren uit de kolonie gedreven zijn, door hun haat tegen de zendelingen en allen zendingsarbeid; - omdat zij niet konden aanzien, dat ook aan de arme Kaffers en Hottentotten het Evangelie gebracht werd. Ook wel, dat zij hunne goede huizen en schoone plaatsen moesten verlaten en in den vreemde rondzwerven tot straf, omdat zij de mannen vervolgden, die hun leven wijdden aan de evangeliseering en beschaving der kleurlingen.

Nog weer anderen zijn er zeker van, dat de Boeren de kolonie[1] verlaten hebben en naar de landen door Kaffers en andere heidenen bewoond getrokken zijn, omdat zij zich geroepen beschouwden die heidenvolken uit te roeien, zooals de kinderen Israëls de inwoners van Palestina, opdat zij evenals dezen een land Kanaän in bezit zouden nemen. Annexatiezucht dus en honger naar grond, die geen middelen ontziet, waar het de bevrediging geldt.

Betergezinden zoeken de hoofdoorzaak van den 'grooten trek' en van de verdere bewegingen der Boeren deels in hunne ontevredenheid met de Engelsche Regeering, maar meer nog in hun ingeboren zucht naar vrijheid en onafhankelijkheid, zonder echter de beschuldiging te ontzenuwen als zouden de Boeren aan dien, overigens schoonen, karaktertrek èn de vrijheid èn de onafhankelijkheid van geheele Kafferstammen meêdoogenloos hebben opgeofferd.

De Hottentotkwestie, de Slavenkwestie en de Kafferkwestie zijn, volgens Cloete, vroeger opperrechter in Natal, de drie groote grieven, die aanleiding gegeven hebben tot de verhuizing der Boeren uit de Kaapkolonie. De vijf voorlezingen[2] van dezen rechter, zelf een Afrikaner, schoon in Engelschen dienst, geven meer en betere inlichtingen omtrent den grooten exodus, dan bij eenig ander schrijver

1) 'Kolonie' is synoniem met 'Kaapkolonie' volgens Afrikaansch spraakgebruik.
2) 'Five Lectures on the Emigration of the Dutch Farmers, etc. by the Hon. H. Cloete. L.L.D., waarvan eene vertaling in het Hollandsch verschenen is in het tijdschrift Europa. ook te vinden in Stuart's, De Hollandsche Afrikanen enz. 1854.

te vinden zijn. Toch heeft ook zelfs Cloete één hoofdfactor in de geheele beweging onvermeld gelaten.

Wij bedoelen de TREKZUCHT, die het zesde zintuig der Boeren genoemd mag worden.

TREKZUCHT. Niet een natuurdrift om maar te trekken[1] en te zwerven, uit onbestendigheid en rusteloosheid; niet een altijd onbevredigd en niet te bevredigen verlangen naar vrijheid en onaf hankelijkheid; niet de vrees om eindelijk toch in het gareel van beschaving en orde geslagen te worden; niet een wanhopige poging om buiten het bereik der Engelsche vlag te blijven; zekerlijk niet een blinde, op den Bijbel gegronde (door den Bijbel veroordeelde) 'roeping' om den eenen Kafferstam na den anderen te moeten uitroeien en Kafferlanden te moeten veroveren; zekerlijk niet de onheilige begeerte om een woest leven te leiden in een vreemd land, vrij van elken band en los van elke maatschappelijke of zedelijke beperking. Neen. Maar wel de overtuiging, bewust of onbewust: Wij Afrikaners m o e t e n trekken, opdat Afrika beschaafd en de heidensche natiën voor het Christendom gewonnen worden: i n d i e n WIJ n i e t t r e k k e n , w o r d t Z u i d - A f r i k a n i e t b e s c h a a f d .

Het meest oppervlakkige overzicht van de geschiedenis der beschaving

1) Het is eenigszins moeielijk om niet-Afrikaners een juisten indruk te geven van hetgeen men in Z.-Afrika verstaat door het woord 'trekken.' In de gewone beteekenis van het woord is het een verkorting van 'wegtrekken', heentrekken van een plaats, een plaats verlaten. Doch men 'trekt' niet slechts v a n een plaats, maar ook n a a r eene plaats. Trekken duidt dan aan reizen, met het doel om van woonplaats te veranderen, voor een tijd of voorgoed. Men 'trekt' bijv. van de Kolonie naar de Republiek (altijd synoniem met Transvaal) om zich daar voorgoed neder te zetten, en de Boeren, die onlangs naar de Westkust verhuisd zijn, noemt men t r e k b o e r e n . Doch men 'trekt' ook, waar men, tegen den winter, met het vee, de lagere, warmere boschstreken opzoekt of des zomers weer naar het koude 'Hoogeveld' terugkeert. Maar de Afrikaner 'trekt' n i e t als hij misschien voor zes maanden of een jaar op reis gaat om vrienden of betrekkingen te bezoeken ('kuieren,' 'een kuier maken') of om olifanten te jagen ('schiettocht'), of om koren, planten, vruchten enz. tegen schapen te verruilen (handelstocht of smoustocht maken), of naar de eene of andere plaats gaat om zijn producten te verkoopen. Trekken is niet alleen reizen, maar reizen om van verblijfplaats te verwisselen.

   Overdrachtelijk wordt het woord 'trek' gebruikt voor alles, wat met zulk een verhuizing in verband staat. Men behoort tot een 'trek', dat is tot een gezelschap van trekkenden; of men heeft zijn 'trek' familie, wagens, ossen, schapen enz. een dagreize achtergelaten. Zoo zegt men, nu: De Engelschen moeten trekken, d.i. hun biezen pakken; en tot iemand, die zich niet goed gedraagt zegt men: 'trek,' 'maak dat je weg komt.' De Kaffer daarentegen, die wegloopt uit zijn dienst, 'trekt' niet, maar 'drost'. Het woord heeft vele andere beteekenissen.

in Zuid-Afrika wettigt die overtuiging. Geen enkele der koloniën, van Kaapstad tot aan Zoutpansberg en van Algoa-baai tot in de nabijheid van de Zambesi - de diamantvelden, in Griqualand West, uitgezonderd - die haar ontstaan niet in den middellijken weg, te danken heeft, aan de Boeren, die niet de vrucht is van hun trekken. De Engelschen in Afrika hebben handelsstations gesticht; de Engelsche handelaars hebben de trekkende Boeren op den voet gevolgd; in zeer enkele gevallen hebben (ook Engelsche) zendelingen de vredeboodschap gebracht op plaatsen nog niet door de Boeren bezocht, of onverschrokken reizigers wegen gevonden naar het binnenland. Doch nergens hebben Engelschen of anderen in Z.-Afrika koloniën gesticht, dorpen aangelegd, Christelijke maatschappijen gegrond, geheele landstreken onder den ploeg gebracht en met woonsteden overdekt, de baan gebroken voor beschaving, en, als volk, de banier des Christendoms geplant. Dat hebben de Boeren gedaan en de Boeren alleen. Al trekkende hebben zij de kolonie voor blanken bewoonbaar gemaakt; Natal voor handel en nijverheid geopend; de kale vlakten van den Vrijstaat met steden en dorpen en tal van kostbare plaatsen bebouwd, de leeuwen en buffels doen plaats maken voor duizenden paarden en millioenen schapen. Hebben zij de Transvaal tot zulk een heerlijk land gemaakt, dat het begeerig oog van een machtigen nabuur er wel op vallen moest, en hebben zij, in den korten tijd van vijftig jaar, de kaart van Zuid-Afrika met minstens drie nieuwe Staten en een vijftig steden en dorpen verrijkt. Engeland heeft in dienzelfden tijd wel vele Kafferstammen beoorloogd, en het eene land na het andere geannexeerd; heeft wel een Engelsche kustlijn in kaart gebracht van Walvischbaai op de Westkust tot Delagoa-baai op de Zuidoostkust, doch heeft in al dien tijd en in al die plaatsen geen enkele kolonie gesticht. En terwijl juist door het trekken der Boeren de Kafferstammen, die onder hun bescherming gekomen zijn, zich hebben uitgebreid en sterk zijn geworden, hebben de Engelsche troepen tot aan de knieën gewaad door het bloed van Gaika's en Galeka's, van Zulu's en Basuto's, terwijl de veroverde landen woest gebleven zijn als te voren. Eerst waar de Boeren de baan gebroken hebben, dáár zijn de Engelschen gekomen, meestal met miskenning dier Boeren, en hebben de hulpbronnen des lands, met de machtige middelen, die hun ten dienste stonden, ontwikkeld. Maar onwedersprekelijk is het feit, en ieder Afrikaner gevoelt het: de Boeren zijn de pioniers der beschaving van Zuid-Afrika.

Dit gevoel, die overtuiging, de roeping, bewust of onbewust, tot dat groote en grootsche werk, dat is de Afrikaansche TREKZUCHT, waarmede men

te rekenen heeft bij de beschouwing van den ‘grooten trek’ in 1830-40. De onmiddellijke aanleiding tot den trek zelf zullen wij nu kortelijk nagaan. En wel eerst wat er gebeurd is op SLACHTERSNEK.

VII. Slachtersnek.

Met de onmiddellijke aanleiding tot het feitelijk verzet der Transvalers tegen Engeland, in het vorige jaar, is de naam van B e z u i d e n h o u t onafscheidelijk verbonden. Evenals, in 1815, met den opstand van SLACHTERSNEK.

Met Frederik Bezuidenhout is het treurspel begonnen, dat op Slachtersnek is afgespeeld, doch waarvan de herinnering in het hart der Boeren, altijd kwaad bloed tegen het Engelsch Bestuur zetten moet.

De feiten, voor zooverre bekend, zijn als volgt[1].

Frederik Bezuidenhout, een Boer, op de grenzen van Kafferland wonende, wat opvliegend van geaardheid, zooals de meeste Bezuidenhouts in Afrika, verliest onder het rijden zijn mes uit de scheede, en keert, dit bemerkende, op zijn weg terug om het te zoeken. Hij ziet het verlorene eindelijk liggen, aan de overzijde van een spruit (riviertje), en om zich de moeite te besparen van zijn paard te klimmen en weer op te stijgen, vraagt hij (gebiedt misschien) een Hottentot, die vroeger bij hem in dienst geweest was en juist uit een bosch te voorschijn komt, het mes te halen en hem te brengen. De Hottentot weigert dit op brutale wijze, waarop Bezuidenhout den Hottentot te lijf gaat en hem met de sjambok (handzweep of karwats) een pak slaag geeft. De Hottentot, zijne kastijding ontvangen hebbende, loopt heen onder bedreiging van wraak.

Bezuidenhout, bij zijn broeder gekomen, verhaalt het voorgevallene, en op de aanmerking, ‘dat de h o t n o t hem zeker zal gaan verklagen’, verklaart hij, op geen dagvaarding te zullen verschijnen en vaart hevig

1) Geen Z u i d - A f r i k a a n s c h e N o v e l l e n schrijvende, moeten wij ons bij feiten bepalen, en hebben wij eenige nauwkeurigheid in acht te nemen.

uit tegen de Engelsche Regeering, die de kleurlingen boven de Boeren voortrekt. Dit geschiedde in September 1815.

Gelijk te verwachten was, duurde het niet lang, of Frederik Bezuidenhout werd gedagvaard om zich te komen verantwoorden op klachte van den Hottentot Piet, wegens mishandeling, voor den landdrost Stockenstrom, te Graaff-Reynet. Bezuidenhout verklaart aan den onderbaljuw, die hem de dagvaarding brengt, niet te zullen verschijnen en iedereen, die het beproeven mocht om hem gevangen te nemen, te zullen doodschieten. Geen ijdele bedreiging, waar er van een groot vuursteen-geweer in de handen van een 'schut', zooals Bezuidenhout sprake is.

De landdrost waagt er dan ook geen gerechtsboden aan, maar brengt de zaak voor het rondgaand gerechtshof, dat, in October, te Graaff-Reynet zitting houdt. Een 'd a g v a a r d i n g i n p e r s o o n', (dagvaarding om terstond, persoonlijk, voor het hof te verschijnen) wordt uitgevaardigd en aan den commandant van den naasten militairen post, Boschberg, nu Somerset Oost, gelast den baljuw militaire hulp te verleenen, mocht deze die verlangen. Van den luitenant Rousseau en een twintig soldaten vergezeld, begeeft de baljuw zich nu naar de plaats van Bezuidenhout, vindt den man met een kleurling in zijn welverschanste veekraal, en houdt op vijftig passen halt[1]. 'Die nader komt is dood,' zegt Bezuidenhout. 'Avanceert!' is de order van den officier, doch de soldaten hebben respect voor den 'baviaanbout,'[2] het zekere oog en de vaste hand van Bezuidenhout. Toch loopen zij, op herhaald bevel van den officier, eindelijk toe; Bezuidenhout vuurt, echter zonder iemand te treffen, en is met zijn knecht in een oogenblik verdwenen. De militairen zijn meester van de kraal, doch de persoon, op wien de baljuw de hand wilde leggen, heeft zich door een opening in de kraal verwijderd.

Spoedig echter wordt de plaats, waar Bezuidenhout en de kleurling zich hadden verborgen, ontdekt. Het was een spelonk, een scheur in den bergrug, dicht met hout omgroeid, reeds eenigen tijd te voren tot schuilplaats ingericht en wel voorzien van levensmiddelen en ammunitie. Moeielijk genoeg was het voor eenigen aanvaller om die plaats te naderen; doch de officier verdeelt zijne manschappen in twee afdeelingen, zoodat het vuur van de eene, de andere beschutten kan. 'In naam des Konings' wordt Bezuidenhout nu vermaand zich aan het gerecht over te geven, en hem wordt volkomen veiligheid beloofd, zoo voor zijn persoon als voor zijn

1) Eene meestal door 4 à 5 voet hooge muren van klipsteenen omtuinde plaats voor het vee.
2) Een geweer, waarmede men bavianen, ook wel leeuwen, schiet.

knecht, als zij, zonder verder verzet, zouden medegaan naar Graaff-Reynet. Doch het antwoord uit de spelonk was: N o o i t . Door eene weloverlegde en goedgeslaagde manoeuvre van den officier krijgen de soldaten een kans om, zonder gevaar voor henzelven, hun, die in de spelonk waren, de volle laag te geven. Hierop volgt een gil en een geroep om ‘pardon’. De bediende komt te voorschijn en geeft zich over: Frederik Bezuidenhout was doodelijk getroffen, door het hoofd en in de borst.

De luitenant Rousseau, volgens zijn verklaring, wegens de invallende duisternis en het gevaar van rondzwervende Kaffers in de buurt, trekt zich zoo spoedig mogelijk met zijn manschappen terug. Het lijk van Bezuidenhout wordt door eenige personen, die op het schieten zijn afgekomen, gevonden en naar het huis zijns broeders gebracht.

De begrafenis vond plaats op den volgenden dag. Van alle kanten waren er vrienden en betrekkingen opgekomen. Voor de kist in het graf met aarde bedekt werd, hield de broeder van den gevallene eene hartstochtelijke, wraak-ademende toespraak. Men drukte hem zwijgend de hand, en rondom dat geopend graf trad men, zonder spreken, in een verbond tegen de Engelsche heerschappij in de Kaapkolonie. De opstand had het eerste stadium doorloopen.

Bij eene oppervlakkige beschouwing van het gebeurde ligt al de schuld aan Bezuidenhout en zijne vrienden. Een blanke man slaat een kleurling; wordt deswege bij den gewonen rechter verklaagd; ontvangt een dagvaarding, doch weigert die te gehoorzamen, en dreigt iedereen, die durft komen om hem gevangen te nemen, met den dood. Op bevel van den hoogeren rechter wordt de gerechtsdienaar, door de gewapende macht gesteund in de, nu noodig geworden, gevangenneming van den aangeklaagde. Deze wordt behoorlijk aangemaand om zich niet te verzetten, doch weigert dit, en vuurt op de militairen. Hij wordt nogmaals tot overgave gemaand, en sterft eindelijk, doodelijk getroffen, met de wapenen van verzet in de hand en om zich heen. Of het recht moet gehandhaafd worden, òf alle recht houdt op; en zoo Bezuidenhout ook al meende, dat hij onwettig aangeklaagd was, toch had hij voor den rechter moeten verschijnen. Zijn bloed is op zijn hoofd, en de treurige gevolgen, uit zijn verzet voortgevloeid, komen voor zijne rekening. En die hem steunden, of trachtten te wreken, zijn niet minder schuldig. Het Engelsche Gouvernement kon niet anders handelen dan het deed.

Verre zij het van den onpartijdigen schrijver, om Bezuidenhout van

allen blaam vrij te spreken, en den opstand, die uit zijn verzet geboren is, geheel te willen rechtvaardigen. Doch: a u d i e t a l t e r a m p a r t e m, en dan blijkt het duidelijk, dat een groot deel der schuld juist n i e t op de Bezuidenhout's en hunne betrekkingen rust, maar wel, dat men zoo onhandig mogelijk, de partij der kleurlingen tegen de Boeren gekozen heeft, en dezen zonder noodzaak verbitterd.

Nadat de kolonie voor de tweede maal aan Engeland was overgegaan, vereenigden zich onderscheidene zendinggenootschappen tot de prijzenswaardige taak om de Hottentotten te onderwijzen. Hiertegen zou ook geen enkele Boer iets hebben kunnen inbrengen. Doch nu werden er zóó vele dusgenoemde ‘schoolplaatsen’ aangelegd, en het werd den Hottentotten, wier liefste bezigheid bestaat in niets doen, op die stations zóó gemakkelijk gemaakt, dat zij uit alle deelen des lands hun dienst op de boerenplaatsen verlieten en tot de zendelingen gingen. In de zendingsscholen werd wel veel gezongen, doch de boerenplaatsen bleven onbearbeid en het vee onverzorgd. Voor de Hottentotten was het leven op de s c h o o l p l a a t s e n, zonder werk, alles wat zij konden verlangen.

Wij willen geen kwaad van eenig mensch spreken, allerminst van een Hottentot, doch... behalve, dat hij weinig van werken houdt en veel van sterkedrank, is hij niet zeer waarheidlievend. Ook vleit hij nog al gemakkelijk, zoolang hij er iets bij winnen kan, en wordt brutaal, zoo ras hij zich onafhankelijk beschouwt. Zoo hadden de zendelingen al spoedig tal van vleiers om zich heen en ontmoetten de Boeren heel wat brutaalheid. En daar de Hottentotten wisten, hoe het Gouvernement de partij der kleurlingen koos tegen de Boeren, meenden zij (de Hottentotten) geheel ongestraft tegen hunne vroegere meesters te kunnen opstaan. Welk een verhouding tusschen de Boeren en de kleurlingen langzamerhand ontstond, kan men lichtelijk denken.

Niemand had meer tijd om zich met de Hottentotten bezig te houden en naar hunne klachten te luisteren dan de zendelingen. Dit leidde tot de grootste moeielijkheden. De zendelingen Dr. Van der Kemp en James Read goedhartig, welmeenend en medelijdend van aard, doch blijkbaar uiterst lichtgeloovig, leenden het oor aan de verhalen van allerlei gruweldaden, die de Boeren op de arme Hottentotten zouden gepleegd hebben. De eene Boer had een moord begaan, de andere had zijn Hottentot bijna dood geslagen! eene Boerenvrouw, een weduwe, had een jongen Hottentot in kokend water levend willen verbranden... Het was verschrikkelijk! En zulke Boeren behoorden nog wel tot de vroomsten en voornaamsten van de kolonie! Dit moest aan de Regeering onder het oog

gebracht worden. Doch een reis naar de Kaap, waar het gerechtshof zitting hield, kostte veel tijd en geld en was reeds om het getal getuigen, dat gehoord zou moeten worden, ondenkbaar.

Dit laatste bezwaar werd echter door de Regeering weggenomen. De behoefte aan een 'rondgaand gerechtshof', voor de verafgelegen buiten-districten, was reeds lang gevoeld, en in 1809 werden twee rechters benoemd om znlk een gerechtshof of commissie te vormen. Iedereen kon nu procedeeren in de hoofdplaats van zijn district.

De heeren Read en Van der Kemp maakten hiervan gebruik, om de sedert lang gesmoorde klachten in te dienen. Elke Hottentot, die nog iets te vertellen of te klagen had, moest nu spreken. Dit was juist iets voor de Hottentotten. Geen wonder, dat de zendelingen tusschen de 70 en 80 gevallen van moord en zware persoonlijke aanrandingen, door deugdelijke (Hottentotsche) bewijzen gestaafd, te weten kwamen. Bijna iedere Boerenfamilie was schuldig. Het was vreeselijk!

Rechter Cloete verhaalt ons, wat van die aanklachten geworden is: 'Het was niet vóór de zitting van de derde commissie (bij welke ik het ambt van griffier waarnam), dat de laatste zaken van die vreeselijke opgaaf finaal werden afgedaan; terwijl het niet meer dan rechtvaardig is, hier bij te voegen, dat van de lange lijst van afschuwelijke misdaden, die aldus met de uiterste nauwgezetheid en onpartijdigheid onderzocht zijn geworden, geen enkel geval van moord tegen de beschuldigden is kunnen bewezen worden, ofschoon, in eenige weinige gevallen, daden van persoonlijke aanrandingen, en overtredingen van de eene of andere koloniale wet, gevonden en naar gelang van zaken gestraft zijn geworden.'

Het geval van de weduwe, die den jongen Hottentot zou hebben willen verbranden, moet nog even worden toegelicht. Wat bleek, ten processe, hiervan de waarheid te zijn, vooral volgens de verklaringen door vele Hottentotten afgelegd?

Een aantal jaren geleden had de beschuldigde vrouw, die tot de achtingswaardigste familiën in Uitenhage behoorde, een jongen Hottentot, die door een sneeuwstorm overvallen was en met verkleumde voeten thuis gebracht werd, toen de gewone wrijvingen niet wilden helpen, met de beenen in kokend water laten plaatsen. Zij meende den armen jongen een dienst te doen en er was geen zweem van kwade trouw. De Hottentot had er geen kwade gevolgen van ondervonden, en was verscheidene jaren daarna gestorven aan een ziekte, die met dit geval in geen verband stond. Geen wonder, dat de weduwe werd vrijgesproken. En

geen wonder ook dat de Boeren op de zendelingen verbitterd werden.

Dat de heeren Van der Kemp en Read ter goeder trouw gehandeld hebben, mag veilig erkend worden. Doch dit neemt niet weg, dat zij honderden familiën in groote moeite en onrust gebracht, op zware kosten gejaagd (men moest toen nog zelf de kosten der rechtspleging dragen, en in de zaken, door de zendelingen aangeroerd, werden meer dan d u i z e n d getuigen gehoord!) en verbitterd hebben. Het zendingswerk in Zuid-Afrika heeft jarenlang onder dit alles geleden.

Onder deze omstandigheden werd Bezuidenhout voor den landdrost geroepen. Hij wist hoe iedere Hottentot gesteund werd als hij iets tegen een Boer kon aanvoeren, en hoe gretig er van de gelegenheid gebruik zou worden gemaakt, om weer uit te weiden over de wreedheden der Boeren. 'Het is alles de schuld van de zendelingen', zoo redeneerde hij, 'die ons dienstvolk naar de schoolplaatsen lokken, en den Hottentotten voorpreeken, dat ze ons moeten brutaliseeren, om te laten zien dat er nu geen onderscheid meer is tusschen wit en zwart. En het Engelsche Gouvernement heeft dat rondgaand gerechtshof alleen uitgevonden om de Hottentotten in de gelegenheid te stellen klachten tegen de Boeren in te brengen. Als een Boer over een Hottentot klaagt, dan krijgt hij toch geen recht; maar als een Hottentot iets heeft aan te brengen, dan wordt alles uitgepluisd. Laat er nu van komen wat wil, maar ik ga mij niet verantwoorden wegens de paar houwen, die ik Piet gegeven heb.' Getrouw aan zijn voornemen, weigerde hij te verschijnen, e n , weerbaar man als hij was, gaf hij te kennen, dat men hem niet levend gevangen nemen zou. Had de Engelsche Regeering, of liever de Commissie, die de rechtszaken behandelen moest, nu een weinig geduld geoefend; Bezuidenhout wat laten bedaren; en, eenigszins rekening houdende, met de landstoestanden, geen militaire macht naar zijn vrij erf gezonden, dan zouden de zaken wel geschikt zijn. Bedaarder lieden zouden den oploopenden man overtuigd hebben, dat hij, in elk geval, aan een wettige dagvaarding moest gehoorzamen. Doch de publieke opinie in Engeland was v ó ó r de Hottentotten en t e g e n de Boeren; zendelingen en anderen in Z.-Afrika letten scherp op, of de kleurlingen ook achtergesteld werden en men eischte tegen de Boeren de strengste maatregelen. Waarschijnlijk ook onder den invloed hiervan werd het bevel uitgevaardigd om Bezuidenhout 'persoonlijk' te dagvaarden, en hem, bij verzet, onder militaire bedekking te doen gevangennemen. Met andere woorden: h e m t e b r e n g e n , l e v e n d o f d o o d .

Om het geopend graf van Frederik Bezuidenhout staande, had men wraak gezworen, doch de vraag was: wat z o u , wat w i l d e men eigenlijk doen? De woede was nog minder gekant tegen de Regeering dan tegen hare soldaten. Militairen, vreemde huurlingen, hadden den vriend, den broeder, vermoord. Er lag een afdeeling troepen op de grenzen, zoo het heette om tegen de invallen der Kaffers te waken, doch eigenlijk om de Boeren in bedwang te houden. Die soldaten moesten van de grenzen verdreven worden. Aan sluipmoord werd natuurlijk niet gedacht. Waren de Boeren bandieten geweest, dan hadden zij regiment na regiment, zonder eenige moeite, kunnen uitroeien; de met dicht hout begroeide bergpassen boden overvloedig gelegenheid aan voor scherpschutters, zooals zij, om doortrekkende troepen-afdeelingen neer te schieten, zonder dat men de schuldigen ooit zou hebben kunnen ondekken. Doch de Boeren waren geen sluipmoordenaars, wel krijgers, en gaven den Engelschen duidelijk kennis van hun voornemen om de troepen te verdrijven.

In een ongelooflijk korten tijd was een groot deel der Oostelijke provincie in beweging. Ook zij, die meenden dat Bezuidenhout zich had moeten verantwoorden voor den landdrost, wraakten het, dat men soldaten gezonden had om hem gevangen te nemen. ‘Had dit laatste moeten gebeuren, dan had de veldkornet ons Boeren daartoe moeten commandeeren en geen militairen. Waar moet het heen, als Engelsche soldaten en Hottentotsche dragonders de handen aan vrije burgers mogen slaan, in gewone rechtszaken? De militairen moeten van de grenzen.

Aan rebellie tegen koning George werd niet gedacht; men wist nauwelijks dat er een koning George bestond, en het Engelsch bestuur aan de Kaap was en bleef een opgedrongen bestuur.

Jan Bezuidenhout, de broeder des verslagenen, H.T. Prinslo, S.C. Bothma, C.J. Faber, zwager van Bezuidenhout, T.C. de Klerk, A.C. Bothma en later ook de waarnemende veldkornet W.T. Krugel, namen de leiding der zaken op zich. Het doel was de verdrijving der Engelsche troepen van de grenzen, waaruit wel volgde afzwering of verwerping van het Engelsche Bestuur. Door het geheele district van Somerset en van Cradock, vooral in Tarka en langs Baviaansrivier werden oproepingsbrieven geschreven aan de Boeren om te komen helpen ‘d e t i r a n n e n e n b o o s w i c h t e n t e v e r z e t t e n’.

Te kwader ure zochten de leiders der beweging hulp bij de Kaffers. Men wist hoe ontevreden de Gaika's waren wegens hunne verdrijving, op last der Engelsche Regeering, uit het Zuurveld en over de Vischrivier, en meende dat zij bereid zouden zijn om op denzelfden tijd als de Boeren, schoon voor eigen rekening, de Engelsche troepen aan te vallen. Faber, de zwager van Bezuidenhout, werd naar Gaika gezonden, en onderhandelingen werden met dat opperhoofd aangeknoopt, toen - juist op een vergadering der Kafferhoofden met Faber - de tijding kwam, dat Prinslo door de Engelschen gevangengenomen was. Dit deed Gaika en zijne Kaffers, die groote verwachtingen van Prinslo koesterden, terugtrekken. Nooit hebben de Boeren weer bij de Kaffers hulp gezocht tegen de Engelschen; die eerste poging, door enkelen beproefd, is gelukkig geheel mislukt.

Prinslo was door een Engelsch kapitein en een compagnie rijdende Hottentotten gevangengenomen, op het oogenblik dat hij zijne woning zou verlaten, om een bijeenkomst van ontevredenen bij te wonen. Hij werd naar een nabijgelegen militairen post gevoerd en daar in hechtenis gehouden. Aanvankelijk werkte de tijding zijner gevangenneming verpletterend op de Boeren, doch Jan Bezuidenhout wist den weifelenden moed in te spreken. ‘Aan terugtrekken mocht geen denken zijn; het zou ook niet meer helpen, want nu Prinslo gevangen was, hadden de Engelschen al hunne papieren en brieven in handen, en wisten alles wat er geschied was. Ook hunne onderhandelingen met de Kaffers. De namen zelfs der ontevredenen waren bij de Engelschen bekend, en met den strop zou iedere Boer gestraft worden, die den Engelschen in handen viel. Dan was het, moest het zoo zijn, beter om onder de kogels te vallen, doch geen poging mocht onbeproefd blijven om het land te bevrijden. In elk geval moest Prinslo toch uit zijne gevangenis worden verlost.’ Dit laatste woord vond bijval, en een 400 Boeren volgden Bezuidenhout naar den militairen post van kapitein Andrews, om de vrijlating van Prinslo te eischen. Wie weet hoe alles nog geschikt had kunnen worden, indien men Prinslo, des noods onder borgtocht, had losgelaten; doch de Engelsche kapitein kon of wilde den gevangene niet ontslaan. Besluiteloos keerden de Boeren naar hun ‘laager’ terug.

Weldra werden zij bezocht door zekeren commandant Nel, een Afrikaner, uit het kamp van den Engelschen kapitein, die hen trachtte te overreden de wapens neer te leggen, in welk geval er uitzicht bestond op ‘pardon’, terwijl hij hun de treurigste toekomst voorspelde, zoo zij in hun voornemen volhardden. Men begon te wankelen en het scheen

of de zending van Nel gelukken zou, toen Jan Bezuidenhout het hoofd ontblootte en zwoer 'bij den Allerhoogste, niet te zullen rusten, tot hij de verdrukkers zijner natie, de Engelschen, uit het land zou hebben verdreven.' Zijn voorbeeld werkte electrisch, en de driehonderd vergaderden zwoeren denzelfden eed, of stemden daarmede in door het hoofd te ontblooten, de vingers op te steken. Dit geschiedde op Slachtersnek, een kleine hoogte nabij de Baviaans-rivier. Van teruggaan kon nu geen sprake meer zijn. De eed, dien men gezworen had, mocht niet gebroken worden; men moest tot het einde toe volharden.

Het was echter van den aanvang af een hopelooze opstand. Reeds waren de Engelsche troepen, voetvolk en dragonders, onder kolonel Cuyler, den landdrost van Uitenhage en majoor Fraser in de nabijheid en maakten zich gereed tot een beslissenden aanval. De Boeren trokken over de Vischrivier op Kaffergebied, doch keerden even spoedig naar Slachtersnek terug. Daar werden zij door Cuyler verrast en tot overgave aangemaand. Bezuidenhout, om tijd te winnen, knoopte onderhandelingen aan, doch verplaatste in den nacht zijn leger naar de Baviaans-rivier, zoodat de Engelsche bevelhebber, den volgenden morgen, wel den Nek kon bezetten, doch geen Boeren aantrof. Ingelicht echter omtrent de bewegingen van Bezuidenhout, kon Cuyler hem op den voet volgen; het Boerenlegertje verliep, en ten slotte zag Bezuidenhout zich slechts omringd van de hoofdleiders der beweging en van zijne vrouw, die hem onder alle moeielijkheden ter zijde gebleven was.

In een hinderlaag gelokt, van alle kanten door soldaten ingesloten, werden Bezuidenhout en de weinigen met hem nog eenmaal vermaand zich over te geven. Faber en Bothma trachtten zich door de vlucht te redden, doch de soldaten vuurden op hen, en vóór de schoten beantwoord konden worden, werd eerstgenoemde door een kogel in den schouder getroffen. Beiden werden toen gevangengenomen.

Bezuidenhout en zijne dappere vrouw poogden een met hout begroeide kloof te bereiken, waar zij veilig zouden zijn, doch de soldaten hadden hun reeds den pas afgesneden. Man en vrouw besloten nu hun leven zoo duur mogelijk te verkoopen en te zamen te sterven. Bij de wagens staande, laadden de vrouw en haar veertienjarige zoon de geweren, die Bezuidenhout afschoot.

Na een soldaat doodelijk gewond te hebben stort Bezuidenhout, door twee kogels getroffen, ter aarde. Woedend grijpt nu zijne vrouw zelve het geweer, en over het lichaam van haar zieltogenden man gebogen, dreigt zij de naderende soldaten met den dood. Ook zij zou zijn neer-

geschoten, had commandant Nel het niet belet. Zij wordt met haar zoon gevangengenomen; Jan Bezuidenhout was een lijk. De opstand was onderdrukt.

Had het Engelsche Gouvernement aan de Kaap nu waarlijk een oog gehad voor het belang der kolonie en het welzijn der Boeren, dan zouden de treurige gebeurtenissen, die wij hebben medegedeeld, een anderen afloop gehad hebben. De schoonste gelegenheid werd het Gouvernement geboden, om de menschen aan zich te verplichten en te verbinden. Zoowel Jan als Frederik Bezuidenhout waren gevallen; de andere hoofdaanvoerders der beweging bekenden schuld, en het volk was geneigd zich te onderwerpen. Zelfs zonder het woord genade te noemen, had men genade kunnen bewijzen. Doch de Regeering was met blindheid geslagen, en meende, dat, gelijk het in de s e n t e n t i e heet, 'dergelijke misdaden in een land van goede justitie niet kunnen worden geleden maar anderen ten exempel en afschrik, rigoreus behoorden gestraft te worden.' Niet aan gewoon oproer rekende de Regeering de mannen van S l a c h t e r s n e k schuldig, maar aan rebellie 'tegen hun koning', een souverein 'zoo uitstekend onderscheiden, door altijd recht met goedertierenheid te matigen.' Had men maar wat meer goedertierenheid betoond en wat minder op het recht gestaan, dan zou 'S l a c h t e r s n e k ' niet voor elken Afrikaner zulk een treurige herinnering hebben.

G o e d e r t i e r e n h e i d ....! In Januari 1816 waren de processen afgeloopen en de vonnissen geveld. Hendrik Prinslo, Stephanus Bothma, Cornelis Faber, Theunis de Klerk, Abraham Carel Bothma en Willem Frederik Krugel werden ter dood verwezen; N. Prinslo, D. Malan en P.W. Prinslo met verbanning gestraft; zestien anderen veroordeeld om 'in een afzonderlijken kring, onder het opzicht der bedienden van justitie, te worden geleid naar de executieplaats te S l a c h t e r s n e k , waar zij hun eed hadden gezworen, en aldaar, zonder op het schavot te worden gebracht of op een onteerende wijze te worden ten toon gesteld, de executie te aanschouwen, om dan te worden ontslagen.'

Frans Marais, die Faber vergezeld had om met den Kafferkoning Gaika over den opstand te spreken, moest 'met den koorde om den hals aan den scherprechter worden overgeleverd, aan den galg vastgemaakt, gedurende de executie der ter dood veroordeelden worden ten toon gesteld en voor den tijd zijns levens uit de kolonie worden verbannen.' Ook de weduwe van Bezuidenhout met haar huisgezin en eenige anderen werden gebannen, terwijl weer anderen met boeten vrijkwamen. Krugels doodvonnis werd

later in verbanning veranderd. De sententie is o.a. onderteekend door G. B e e l a e r t s v a n B l o k l a n d, Secr.

En nu het vreeselijk slot dezer geschiedenis. Het is den 9^{den} Maart 1816. Op S l a c h t e r s n e k, de plaats der eedzwering, staat een schavot opgericht; aan den ruwen galg zijn vijf stroppen bevestigd. Rondom het schavot staan de bloedverwanten en vrienden der veroordeelden en, in een kleineren kring, de zestien mannen[1)], die, overeenkomstig de sententie, van nabij getuigen moeten zijn van den doodstrijd hunner aanvoerders. Erger nog is het lot van Frans Marais, die met den strop om den hals aan den galg moet worden vastgemaakt. Door een sterke afdeeling militairen begeleid, naderen de vijf veroordeelden de plaats der executie. Kalm zijn zij en gelaten, erkennende de rechtvaardigheid van hun vonnis. Tobias Herold, de predikant van George, is bij hen en spreekt hun de laatste woorden van troost toe. Eindelijk, te midden eener doodelijke stilte, slechts door het snikken van zusters of moeders afgebroken, beklimmen de veroordeelden het schavot; de strop wordt hun om den hals gedaan; zij werpen nog een laatsten blik over het landschap, waar zij gewoond, geleden en gestreden hebben; het teeken wordt gegeven en.... vijf krachtige mannen zijn in de eeuwigheid geslingerd.

Doch neen. De galg weigert zich te leenen tot zulke vreeselijke vergelding van een dwazen opstand.... De straf is te zwaar in vergelijking met de overtreding. Voor allen in de kolonie is het beter, dat er nog genade bewezen worde.... Zelfs het schavot schijnt dit te gevoelen; het bezwijkt onder den last en stort ineen; de gehangenen vallen ter aarde.

'H e t i s e e n t e e k e n v a n d e n h e m e l : z i j z i j n v r i j , z i j z i j n v r i j !' roept men uit, en terwijl de vijf ongelukkigen langzaam het bewustzijn herkrijgen en om genade roepen, trachten hunne bloedverwanten en vrienden door de rijen der militairen heen te breken om de half gestorvenen te bereiken.

H e l a a s ! en nog eens h e l a a s ! Het vonnis luidt: 'gehangen tot de

1) Hunne namen waren: Andries Hendrik Klopper, Hendrik Petrus Klopper, Johannes Bronkhorst, Thomas Andries Dreyer, Pieter Laurens Erasmus, Hendrik van der Nest, Willem Jacobus Prinslo, Johannes Prinslo, Cornelis van der Nest, Philip Rudolf Botha, Jacobus Martinus Klopper, Johannes Frederik Botha, Joachim Johannes Prinslo, Willem Adriaan Nel Frans Johannes van Dijk en Klaas Prinslo. Al deze personen en hunne betrekkingen heb ben de kolonie verlaten en zich voor het meerendeel in Transvaal neergezet. Wel een bewijs dat S l a c h t e r s n e k invloed heeft geoefend op den g r o o t e n t r e k.

dood er op volgt,' en de beul eischt zijn slachtoffers. De galg wordt weer opgericht. Voorzichtig nu: - één voor één de noodlottige ladder opgeklommen, totdat het vijftal voor de tweede maal en nu voorgoed is opgehangen. Niet zooals eerst, te midden eener plechtige stilte, maar onder luide kreten van smart en verontwaardiging, die den omstaanden worden afgeperst. Vóór zonsondergang is het vonnis voltrokken. 'Geef ons de lijken, dat wij ze eerlijk begraven', smeekte men. Neen, ook dat niet; 'onder den galg begraven' eischt de sententie, die tot de laatste letter toe wordt uitgevoerd. Straks gaan de soldaten terug naar hun kamp en krijgt de Gouverneur het bericht, dat aan de uiterste eischen der wet is voldaan[1]. Het Gouvernement kan nu gerust zijn: de opstand is-

1) Dit geschiedde o.a. door Ds. Herold, die de veroordeelden had bijgestaan, in het volgend schrijven:
'My Lord!

Ingevolge Uwe Lordschaps orders heb ik mij terstond begeven naar 't afgelegen district Uitenhage, ten einde met herderlijke vermaningen en troostredenen de ongelukkigen in de gevangenis aldaar te ondersteunen. Die moeilijke taak is thans volbracht. En 't kan Uw Lordschap bij de droevige herinnering aan dien geweldigen schok, welke dit anders zoo vreedzaam land sinds weinige maanden beroerde, niet dan aangenaam en opbeurende zijn te vernemen, dat de vijf ter dood gebrachte personen, hoezeer ook anders door de dagelijksche gewoonte, om de besluiten, daden en bedrijven der Overigheid te bedillen en tegen te werken, gevormd, en als het ware gesterkt en verhard in eene eigendunkelijke levensregeling, echter in de laatste oogenblikken de hun opgelegde straffen hebben gebillijkt.
Eén hunner, met name Stephanus Bothma (nadat tevoren allen eenparig en even hartelijk den heer landdrost van hun district om vergiffenis hadden gevraagd wegens hunne moedwillige wanbedrijven), heeft zelfs op de gerechtsplaats zijnen broederen en medeburgeren overluid toegeroepen, dat hij des doods schuldig was, en vermaande hen met allen ernst, om zijne voetstappen toch niet na te wandelen, maar de Overigheid in alles gehoorzaam en onderworpen te zijn - om de vreeze Gods toch niet uit het hart te verbannen, maar deszelfs geboden zorgvuldig te bewaren en op te volgen. - "Neemt", sprak hij, "een exempel aan mij (terwijl hij hun zijne handen toonde en omzag naar den strop), zietdaar de gevolgen der ondeugd," enz.
En dat hij zulks geenszints zeide, om maar des rechters hart te ontroeren en voor hem in te nemen, en alzoo, ware het mogelijk, van die ontzettende straf bevrijd te worden, bleek maar al te wel uit zijne bereidwilligheid tot sterven. Want nadat hij de omstaanders had vaarwel gezegd, beklom hij getroost de ladder.
De gegronde uitzichten die deze ongelukkigen van het leven na dit leven koesterden, geven ons alle hoop, dat de dag van hunnen dood de eerste was van hun inwendig leven voor God.

My Lord!
Uwer Exellenties onderdanigste en zeer gehoorzame dienaar.
J.J. HEROLD.'
Zonder twijfel. Waar de arme veroordeelden zulke gevoelens aan den dag legden, had het Gouvernement meer gewonnen door hun pardon te verleenen, dan tot de uitvoering van het vonnis over te gaan. En met dezen brief vóór zich, begrijpt men te beter de kreten van afgrijzen en jammer, die geslaakt werden, toen het vijftal voor de tweede maal werd opgehangen.

onderdrukt; het recht heeft zijn loop gehad. - Ook de Boeren gaan naar huis, treurende vrienden, jammerende bloedverwanten. Van een nieuwen opstand kan geen sprake zijn. Doch man, vrouw noch kind verlaat de plaats des onheils zonder een wonde in de ziel, en zonder een onuitgesproken eed te zweren:

WIJ ZULLEN SLACHTERSNEK NOOIT VERGETEN.

Andere gebeurtenissen volgden, waardoor de Boeren steeds meer afkeerig werden van het Engelsche bewind, en het plan om de kolonie te verlaten werd voorbereid. Zaken, die op zichzelf een heilzame strekking hadden, werden door verkeerde behandeling onoverkomelijke moeielijkheden. De vrijmaking der slaven bijv., door bijna iederen Boer gebillijkt, werd in de handen der Engelsche Regeering een oorzaak van algemeene verbittering. Het onderwijs der Hottentotten, hoe alleszins gewenscht, werd door sommige zendelingen zoo ongeschikt ter hand genomen, dat niet alleen de naam van ‘Hottentot’ maar ook van ‘zendeling’ den Boeren een aanstoot werd. En waar de Kafferonlusten op de grenzen een middel hadden kunnen zijn om Boeren en Engelschen nader tot elkander te brengen, verbraken juist die, alweder door de onbegrijpelijke onhandigheid der Regeering, den laatsten band, die de Boeren nog aan hun geboortegrond gebonden hield. Wij willen dit nu in eenige bijzonderheden aantoonen.

VIII. De hottentot-zendelingkwestie.

Eerst wat betreft de Hottentot-kwestie, die men met evenveel recht de Zendeling-kwestie noemen kan. ‘Zonder de zendelingen,’ meenen de Boeren, ‘zouden wij niet van ons dienstvolk beroofd zijn.’ ‘Zonder de zendelingen zou er weinig of niets gedaan zijn om de Hottentotten uit hun verdierlijkten toestand te redden’, zeggen anderen, terwijl de Hottentotten zelven moeten erkennen dat zij, zonder de zendelingen, den moed niet gehad zouden hebben om zich tegen de Boeren te verzetten. De zendelingen zijn, en hebben zich, zóó met de Hottentotten vereenzelvigd, dat de Hottentot-kwestie een zendeling-kwestie geworden is, die nog niet geheel is uitgemaakt. Bij het licht der gebeurtenissen, die wij nu beschrijven, moet men de gedragslijn verklaren der Boeren, in later tijd tegenover Livingstone en anderen gevolgd. Het doel, dat de zendelingen zich voor oogen gesteld hebben, was doorgaans even uitstekend als de wijze, waarop zij dat doel zochten te bereiken, berekend om de Boeren te verbitteren.

De geschiedenis der zending onder de Hottentotten is kortelijk deze: Reeds Van Riebeek begeerde dat zij met het Evangelie bekend gemaakt zouden worden en hoopte, dat zijn jonge volkplanting het middel worden mocht, om hen uit hun treurigen staat te verlossen. Doch, waar eerst dertien jaar na de stichting der kolonie, op eenigszins behoorlijke wijze in de geestelijke behoeften der blanken voorzien kon worden, en waar men daarenboven dag en nacht allerlei moeielijkheden te overwinnen had, zou het plan der vestiging niet moeten worden opgegeven, daar kon aan zendingswerk onder de Hottentotten niet gedacht worden. Dit moest tot later worden uitgesteld. Al wat men doen kon was hen eenigszins aan beschaving te wennen, en door een eerlijk en vriendelijk verkeer met hen, een goeden invloed op hen te oefenen. Dit was dan ook vooral Van Riebeeks streven.

Dat dit niet met het gewenschte gevolg bekroond is, mag betreurd worden, doch is zeer natuurlijk. Blanken en Zwarten kunnen niet op den duur met elkander verkeeren, - naast elkander wonen, - zonder om de heerschappij te dingen. Of liever nog: waar Christelijke beschaving in aanraking komt met barbarisme, daar moet dit laatste wijken. Het

kan niet anders. En de Hottentotten waren geen uitzondering op den regel.

Van Riebeek vond hen aan en in de nabijheid van de Kaap. Het stukje grond, dat hij voor zijne vestiging noodig had, kocht hij van hen, en de beste bepalingen werden gemaakt ter regeling van het onderling verkeer. De Hottentotten zouden vee en schapen verkoopen aan de Compagnie en nooit liegen of stelen, en de kolonisten zouden hen met de uiterste vriendelijkheid en verdraagzaamheid behandelen. Toch achtte Van Riebeek het noodzakelijk om terstond een fort te bouwen, teneinde tegen vijandelijke overvallen gevrijwaard te zijn, en vertrouwde hij de Hottentotten zóó weinig, dat in den eersten tijd niemand zonder verlof buiten de liniën van het fort gaan mocht. De Hottentotten betoonden zich zeer vriendelijk, doch hadden eigenaardige begrippen van mijn en dijn, - annexeerden graag - zoodat men, om goede vrienden met hen te blijven, nog wat grond van hen moest koopen, en hun beduiden, dat zij niet ongenoodigd bij het fort moesten komen. Hun werd duidelijk gemaakt: 'Hier, rondom Tafelberg, dat is ONS Holland, en dáár, bij die hooge bergen, dat is UW Holland', - HOTTENTOTSCH-HOLLAND, zoo genoemd tot op dezen dag. Om de vriendschap aan te houden en elke aanleiding tot botsing te voorkomen, moest de Compagnie later nog wat grond van de Hottentotten koopen, - steeds met de bepaling dat zij de verkochte gronden zouden ontruimen, hetgeen zij ook gewillig deden. De Hottentotten, die wel wisten hoeveel grond er nog in Oostelijke richting open lag, vonden het geen onvoordeelige speculatie den Hollanders te verkoopen wat zij konden ontberen, zoolang zij zonder moeite nieuwe gronden konden bezetten. Doch hieraan kwam een einde. Zij stootten eindelijk op de Kafferstammen nabij de Visch-rivier, die hen terugdreven naar het Westen. Gaarne zouden zij zich nu weer op de verkochte gronden gevestigd hebben, doch hiertegen hadden de kolonisten deugdelijke bezwaren, zoodat zij zich buiten de grenzen der kolonie, vooral in Westelijke richting, naar den kant van Namaqualand, moesten verspreiden.

Volgens vertrouwbare bronnen hebben de Hottentotten zich in vroegere eeuwen in drie groote afdeelingen gesplitst: de Namaqua's, die zich in het Westelijk gedeelte van Zuid-Afrika hebben neêrgezet, de Koranna's en de eigenlijke Hottentotten. De Boschjesmans zijn, volgens Moffat en andere bevoegde beoordeelaars, een aan de Hottentotten nauw verwante stam. De Hottentotten, die door de Kaffers teruggedreven en door de kolonisten de deur gewezen werden, verspreidden zich langs de grenzen der

jonge kolonie, verdreven zwakkere stammen of roeiden ze uit en lieten het vooral den Boschjesmans ontgelden, waarna zij zich op de veroverde of onbezette gronden vestigden. Een groot aantal Hottentotten echter bleef achter in de kolonie, zonder land, en meestal zonder middel van bestaan. Voor de vergunning om op deze of gene boerenplaats te mogen wonen, moesten deze Hottentotten den Boeren heerendienst bewijzen als ‘veewachters’ en arbeiders op het land. Veel nadenken is er nooit bij een Hottentot geweest; vaderlandsliefde kent hij niet en ‘daar van alle landen op deez' aard Luilekkerland hem 't meeste waard’ is, kan men billijkerwijze vermoeden, dat de luiste onder de Hottentotten, die tegen het trekken opzagen, in de kolonie zullen zijn achtergebleven, meer dan blijde dat men hen hier en daar een hut liet bouwen, wat milies en pompoenen planten, en niet meer werk van hen vorderde dan schapen of vee op te passen. Trouwens, ‘schaapwachter’ is in Afrika het luiste ambacht dat men ter hand kan nemen - juist geschikt voor een Hottentot, en hun in die dagen dubbel aangenaam, omdat er altijd wel vrij schapenvleesch op overschoot.

Het is licht te begrijpen, dat de opvolgers van Van Riebeek - Boerenverdrukkers over het algemeen - zich om de beschaving der Hottentotten weinig hebben bekommerd. Ook de kolonisten niet. De Boeren in de nabijheid der Kaapstad kwamen minder met de Hottentotten in aanraking, daar zij gekochte slaven hadden, en de bewoners der afgelegene districten waren zelven zoogoed als verstoken van predikanten en onderwijzers.

De Hottentotten verloren in hun dienstbaarheid al spoedig het weinigje gevoel van volksbestaan en eigenwaarde, dat zij, onder hunne opperhoofden levende, mochten bezeten hebben, en zonken tot beneden het peil der menschelijkheid. Waren de Boeren nu allen mannen geweest zooals Heldring, Wichern, Felix Neff of Bernardo, dan zouden zij hen misschien voor dat wegzinken in dien poel van ellende hebben kunnen bewaren, of daaruit hebben kunnen opheffen, doch het is te dwaas om dit van de Boeren, in d i e dagen, en in h u n n e omstandigheden, te durven verwachten. Al wat zij doen konden was, te waken dat zij en hunne kinderen niet mede zonken, geen Hottentotten werden. - Dit leidde er toe om den verdierlijkten Hottentot wel als een ‘schepsel’ te beschouwen, maar niet gelijk met den blanke, noch in de maatschappij noch misschien voor God. Het leidde niet tot wanbedrijven; niet ‘tot onzedelijkheid op groote schaal’, zooals wel eens be-

weerd is; niet tot mishandeling, enkele gevallen altijd uitgezonderd. Maar de klove tusschen blanken en Hottentotten werd wijder en dieper naarmate dezen verdierlijkten en de Boeren bijna de laatste sporen van menschelijkheid in hen zagen verdwijnen.

Zoo stond het met de Hottentotten, toen, 9 Juli 1737, George Schmidt, door de Moravische Broeders uitgezonden en met vergunning der Regeering te Kaapstad, voet aan wal zette om de vuile, luie, aan allerlei zonden overgegeven, verachte, verachtelijke en verachterde Hottentotten te evangeliseeren.

Eere zij der nagedachtenis van dien vromen Hernhutter ook hier gebracht, voor den moed des geloofs en den gloed der liefde, die hem naar Afrika's kusten dreven, en hem niet alleen gewillig maar begeerig maakten om zijn leven te wijden aan het welzijn der Hottentotten. Hij is de eerste zendeling, die in dit deel van Afrika het Evangelie verkondigd heeft; en waardiger persoonlijkheid had voor die eervolle taak niet gekozen kunnen worden. Hij was de apostel der Hottentotten.

Schmidt vestigde zich te Baviaanskloof, het tegenwoordige G e n a d e d a l , vier uren te paard van Caledon. Wie nu Genadedal bezoekt roemt de goede woningen der zendelingen, de fraaie groote kerk, de school voor grooten en kleinen, de tuinen, de landerijen, de woningen der Bastaard-Hottentotten, en niet het minst den majesteuzen aanblik der trotsche bergen, in wier omarming de statie genesteld schijnt. Doch hoe geheel anders moet de plaats zich aan het oog van den goeden Hernhutter voorgedaan hebben, toen hij, na dagen reizens, eindelijk de R i v i e r z o n d e r - e i n d e overtrok en in die onherbergzame kloof een plaatsje zocht, waar hij zich een kleine woning bouwen kon. De bergen, die deze kloof vormen, zijn alle van vulkanischen oorsprong - onregelmatig gevormde rotsmassa's - weinig of in het geheel niet begroeid, en door hun trotschen, kouden aanblik meer geschikt om den koensten reiziger met huivering te vervullen dan den meest toegewijden zendeling te bemoedigen. Honderden bavianen woonden (en wonen) in de spleten der rotsen, en hun schel geschreeuw moet Schmidt in de ooren geklonken hebben alsof zij spottend elkander toeriepen: ‘Ha! ha! - verbeeld u - daar is een Duitscher - uit Duitschland gekomen - om Hottentotten - van onze familie zeggen de geleerden - te bekeeren!’ Voorts kon Hans Egede op Groenland niet meer van alle beschaafd verkeer verstoken zijn dan George Schmidt aan den voet dezer bergen.

Dit deerde den apostel der Hottentotten echter weinig; hij bouwde zijn

huisje, legde een kleinen tuin aan, plantte den bekenden pereboom en begon de vrije Hottentotten rondom zich te verzamelen. Hij opende een school, predikte het Evangelie, voorzag door eigen arbeid in zijne dagelijksche behoeften en mocht het genoegen smaken, een veertig of vijftig Hottentotten van zijn onderwijs gebruik te zien maken. Enkelen werden gedoopt, doch het was de tijd der zending nog niet voor Zuid-Afrika. Schmidt moest in 1743 een reis naar Duitschland doen, en toen hij later zijn werk in Afrika hervatten wilde, werd hem dit door de Regeering belet. Eerst vijftig jaar later kregen de Hernhutters andermaal vergunning om den Hottentotten het Evangelie te brengen.

Drie zendelingen, Marsveld, Schwinn en Küchnel, van die vergunning gebruik makende, spoedden zich naar de Baviaanskloof, waar zij op Kerstavond 1792 aankwamen. Het huisje, door Schmidt gebouwd, lag in puin; de tuin, door hem aangelegd, was met doornen overgroeid; van de boomen, door hem geplant, waren nog enkele in het leven gebleven, en onder die enkele zijn pereboom. De statie was geheel vervallen, de Hottentotten waren verstrooid, eene enkele vrouw, Magdalena, die door Schmidt gedoopt was, uitgezonderd. Een kostbare reliek was in het bezit van deze vrouw - een Nieuw Testament, haar vóór 50 jaar door Schmidt geschonken en in een lederen zakje zorgvuldig in een paar schapenvellen gewikkeld, was bewaard gebleven[1]. Op Kerstdag kon zij in dit Testament nog het Kerstverhaal lezen, gelijk Schmidt het haar geleerd had. Rondom de nieuwe zendelingen verzamelden zich al spoedig weer een aantal vrije Hottentotten; de school werd heropend, het Evangelie weer gepredikt en den Hottentotten door woord en voorbeeld geleerd te bidden en te werken. Zoo er ooit een zendingsarbeid geweest is, die door de Regeering had behooren gesteund te worden, dan was het die der Hernhutters in de Kloof der bavianen. Doch in plaats van hulp viel hun vervolging ten deel; de zendelingen kwamen in levensgevaar; de Hottentotten werden verdreven en moesten in de kloven en spleten der bergen een goed heenkomen zoeken, en den 3^{den} Augustus 1795 werd het werk opgegeven. Vier en veertig dagen later ging de Kaap over in de handen der Engelschen, en het onrecht den zendelingen aangedaan werd spoedig hersteld. In vrede konden zij naar G e n a d e d a l terugkeeren en hun werk hervatten, dat niet weder verstoord werd. De Moravische Broeders behooren, tot op dezen dag, onder de meest geachte en geëerde zendelingen in geheel Zuid-Afrika.

1) Schr. heeft dit reliek in handen gehad tijdens een bezoek te Genadedal in Januari 1860.

Schoon de eigenlijke ‘Boeren’ weinig of geen schuld droegen aan de vervolging der zendelingen en de verdrijving der Hottentotten van de met zooveel moeite aangelegde zendingsstatie - de eerste in Zuid-Afrika -, kregen zij in de godsdienstige kringen, vooral in Europa, toch daarvan de schuld. Men wist niet of wilde niet weten, dat de B o e r e n ruim zoo erg door de Regeering verdrukt werden als de zendelingen in hun werk gehinderd. Het wanbedrijf der Regeering en van enkelen werd den B o e r e n als natie toegerekend. En de zendelingen, die uitgezonden werden om de Hottentotten te evangeliseeren, kwamen te Kaapstad vol vooroordeelen tegen de Boeren. Voor zoover hun hart niet vol medelijden was jegens de arme Hottentotten, klopte het van verontwaardiging over die ‘wreede Boeren.’

Hadden alle zendelingen het onderwijs der Hottentotten behartigd op de wijze der Hernhutters, dan zou men van de Hottentot-kwestie misschien weinig gehoord hebben.

De zendingsgeest, die, in het laatste gedeelte der vorige eeuw weer ontwaakt, zich in het begin van deze eeuw zoo krachtig openbaarde, moest nog verder ook den Hottentotten ten goede komen. Men had van hun maatschappelijke en geestelijke ellende kennis genomen en gevoelde dat er pogingen in het werk gesteld moesten worden, om hen te helpen. Het Engelsch Bestuur aan de Kaap heette[1)] gewillig om zendelingen onder het ongelukkige volk toe te laten; en toen het daarvan eenig bewijs gegeven had, door de Hernhutters naar Genadedal te laten terugkeeren, zonden eerst het Londensche genootschap en daarna tal van andere Vereenigingen zendbode op zendbode naar Afrika. Dit zou zoowel den Hottentotten als den Boeren tot zegen hebben kunnen zijn, had men zich de moeite gegeven om kennis van zaken op te doen vóór men aan den arbeid toog. Doch bij de meeste zendelingen schijnt dit programma te hebben vastgestaan:

D e B o e r e n zijn altijd geweest, zijn en zullen altijd zijn de verdrukkers der Hottentotten.

1) Niet: ‘w a s gewillig.’ Tenminste de Wesleyaansche zendelingen hebben zich niet dan met veel moeite in de Kaapkolonie kunnen vestigen. Mc Kenny, de eerste Methodisten zendeling, die in Z.-Afrika is gearriveerd (1814), moest onverrichter zake terugkeeren, en aan Shaw werd in 1816 door den gouverneur Lord Somerset, beleefd, maar zeer beslist, de vergunning geweigerd om zich te Kaapstad te vestigen. Barnabas Shaw was er echter de man niet naar, om zich in de prediking van het Evangelie te laten hinderen, en meende ‘dat, zoo hij niet mocht prediken m e t vergunning van den Gouverneur, hij het maar doen moest d a a r z o n d e r .’ Shaw is de eerste zendeling geweest onder de Hottentotten in Klein-Namaqualand. (MOISTER, L i f e o f B. S h a w , p. 32).

De Hottentotten kunnen niet behouden worden zoolang zij aan de Boeren ondergeschikt zijn.

De Engelsche Regeering is verplicht den vuilsten, luisten, diepst gezonken Hottentot burgerlijk gelijk te stellen met den aanzienlijksten Boer.

Het getuigenis van één Hottentot, vooral in zaken waar hij persoonlijk belang bij heeft, is altijd meer te vertrouwen dan de verklaringen van honderd Boeren. Zullen de Hottentotten geestelijk en maatschappelijk terecht gebracht worden, dan moeten zij de boerenplaatsen verlaten en op dusgenaamde 'schoolplaatsen' (of zendingsstatiën) komen wonen, geheel onder het oog en het bestuur van den zendeling. Deze moet zijn hun leeraar, onderwijzer, magistraat, advocaat, geneesheer, verzorger, zaakwaarnemer, beschermer en (alles aangehoord hebbende wat zij in den vorm van klachten en beschuldigingen kunnen voorbrengen) in hunnen naam optreden als 'publiek aanklager' der Boeren.

En eindelijk: de zendeling is geroepen dit alles den Hottentotten zoo aanhoudend en stelselmatig mogelijk uit te leggen en in te prenten.

Het is waarlijk niet noodig, de zendelingen in hunne handelingen en beschuldigingen tegenover de Boeren van kwade trouw te verdenken, als men rekening houdt met bovenstaand program. 'De Vijf artikelen tegen de Boeren' werden op de lange zeereize goed bestudeerd, en zoo toegerust kwam men in de kolonie. Van onpartijdigheid kon geen sprake zijn, doch kwade trouw behoeft niet te worden verondersteld. Onder de gunstigste omstandigheden moest het voorgenomen zendingswerk, met dit program tot grondslag, mislukken. De prediking van het Evangelie, vooral aan de heidenen of in landen door heidenen bewoond, eischt liefde, en de eerste der genoemde stellingen: 'De Boeren, de natuurlijke verdrukkers der Hottentotten,' was reeds een hatelijkheid. Als bewijs voerde men aan, 'dat er bij Van Riebeeks komst in Afrika 200,000 Hottentotten in het Kaapland woonden en in 1800 slechts 25,000; - dat zij in het midden der zeventiende eeuw eigenaars waren van het land en in het begin der negentiende geen duim gronds bezaten of konden bezitten in de geheele kolonie; - dat zij, een vrij volk, tot een staat van dienstbaarheid vervallen waren, lager en droeviger dan die der slaven, en dat zij in het land, waar zij eenmaal de wet voorschreven, nu zoogoed als buiten de wet gesteld waren.

Doch, zoo dit alles ook alzoo ware, moest dit dan aan de Boeren geweten worden, óf aan de Hottentotten zelven? Hadden deze niet vrijwil-

lig en met graagte hun grond verkocht, in het vooruitzicht van andere gronden te gaan bezetten? Zijn zij niet, volgens de meest vertrouwbare en onpartijdige berichtgevers, altijd een half verdierlijkt menschenras geweest? Kon men van de Boeren verwachten, dat zij de Hottentotten, die, na overal te hebben rondgezworven, zich van alles ontbloot op hunne plaatsen kwamen nederzetten, omniet te eten zouden geven, of dat zij de ongelukkige wezens, lui[1)] boven alle beschrijving, aan allerlei ondeugden overgegeven en geheel verdierlijkt, als broeders en zusters zouden hebben ontvangen? Kon men aan zulke schepselen gelijke rechten toekennen in de maatschappij met de blanken? Reeds uit zelfbehoud moesten de Boeren een scherpe lijn trekken tusschen hen zelven en de Hottentotten.

De aantijging, dat de Boeren zich aan stelselmatige uitroeiing der Hottentotten zouden hebben schuldig gemaakt, rust op de ongegronde veronderstelling, dat er vóór de komst van Van Riebeek werkelijk 200,000 Hottentotten in het Kaapland waren en in 1800 slechts 25,000[2)]. Uitgeroeid dus door de Boeren! Maar ... wie heeft de Hottentot-census genomen in 1652, toen men van het Kaapland weinig meer kende dan de Tafelberg? Schacher noch Manckhagon, of hoe die andere Hottentotsche opperhoofden mogen geheeten hebben, schijnen tabellen te hebben nagelaten, waaruit ook maar eenigszins bij benadering kan opgemaakt worden hoeveel Hottentotten er in hunne dagen aan de Kaap

1) Campbell, die, in 1812, namens het Londensche Zendingsgenootschap, Zuid-Afrika bezocht, om onderzoek te doen naar den toestand van het Christendom aldaar, wijt het aan de Boeren, dat de Hottentotten zoo lui zijn. Hij zegt: 'De Boeren in dit oord van Zuid-Afrika zijn onbegrijpelijk lui .... De zonen der Boeren, ofschoon jong en sterk, doen den ganschen dag niets hoegenaamd anders, dan met de beenen over elkander zitten, en slapen. Menigmaal gebeurt het, dat een Hottentot op eenen geheelen dag niets anders doet dan een paard uit den stal halen, een ander de zweep, een derde een stoof voor de vrouw van zijnen meester krijgen, en sommigen doen hoegenaamd niets. Dit veroorzaakt natuurlijk dat zij zoo lui worden als hun meester en zijn zonen. Hierdoor is het leven hun een last' enz. (J. CAMPBELL, Onderzoekingen in Z.-Afrika, 1828, p. 46).
Arme Boeren! Laten zij de Hottenttotten werken, dan zijn zij verdrukkers; laten zij hen niet werken, dan krijgen zij de spreekwoordelijke luiheid der Hottentotten voor hunne rekening. Het bovenaangehaalde is een staaltje uit vele.

2) Volgens de laatste census (1875) telde de Kaapkolonie 720,984 inwoners. Hiervan waren 13.67 percent afstammelingen van Hottentotten en verwante rassen. Dus ongeveer 60,000. In 1823 telde de Kolonie slechts 112,870 zielen en daaronder minstens 35,000 Hottentotten. Onvermengde Hottentotten echter treft men in de Kolonie weinig meer aan. Het verbazend verschil tusschen de census in 1823 en 1875 is te verklaren uit de anexatie van Britsch-Kafferland, waardoor de koloniale bevolking met 86,264 zielen vermeerderd werd. Voorts uit de onafgebroken emigratie uit Europa naar de Kaap.

woonden. Het is alles gissing. Daarbij komt dat in de jaren 1663, 1666, 1674, en later weer in 1713 en 1767, de Hottentotten bij duizenden zijn weggemaaid door de pokken, mazelen en andere epidemieën, waardoor de kolonie bezocht werd. Enkele malen slechts hebben de Boeren werkelijk oorlog gehad met de Hottentotten: in 1659 en van 1670 tot 1676, oorlogen waarin slechts weinig Hottentotten gevallen schijnen te zijn en die aan hunne moedwillige aanvallen te wijten waren[1]. Eindelijk moet niet vergeten worden hoe velen moeten zijn omgekomen op hunne zwerftochten, in hunne oorlogen met de Kaffers en Boschjesmans en onder elkander, noch ook hoe vele Hottentotten zich in Namaqualand of onder de Koranna's hebben neergezet. Dat er bepaalde gevallen van verdrukking der Hottentotten door Boeren zullen zijn aan te wijzen, spreekt vanzelf, doch dat de Boeren, als zoodanig, de verdrukkers dezer inboorlingen zijn geweest en het ras bijna hebben uitgeroeid, is onbewezen en onwaar[2].

Het plan, om de Hottentotten zooveel mogelijk op schoolplaatsen of zendingsstatiën bij elkander te brengen, ze dan te onderwijzen, aan orde en zindelijkheid te gewennen, en ze te vormen tot deugdelijke, onafhan-

1) 'Het is op de meest voldoende wijze uitgemaakt, dat de inboorlingen altijd de eerste aanleiding tot deze oorlogen hebben gegeven.' (F. FLEMING. Southern Africa, p. 32.-1856). Dit getuigenis, van een Engelsch predikant, die vijf jaar in Afrika heeft doorgebracht, uit vele andere, die aangevoerd kunnen worden.

2) Even onwaar als die andere beschuldiging, dat de Boschjesmans eigenlijk 'Hottentotten zijn, uit de kolonie gevlucht om aan de mishandelingen der Boeren te ontkomen.'
Halbeck, superintendent der Hernhutter zending aan de Kaap, zegt: 'De Boschjesmans zijn weggeloopen Hottentotten. Hun oorsprong, zegt men, is de volgende: dat de Hottentotten zeer wreed waren in het bestraffen hunner kinderen wegens misstappen, doch vooral wegens het verlies van vee, in welk laatste geval de kinderen bevreesd waren om thuis te komen; waardoor dus een stam van vlugtelingen ontstond, wier kleinere gestalte en slechter voorkomen het kenmerk dragen van hunne harde levenswijze en het onderscheid hunner taal, wegens hunne verwijdering van en hunne vijandschap met andere Hottentotsche stammen.' (Dagverhaal van Van Riebeek, Utrecht, Kemink en Zoon 1848 - in de noot bladz. 8).
De Engelsche zendeling Robert Moffat zegt echter hieromtrent: 'Dat zij door de Hollanders geplunderde en verjaagde Hottentotten zouden wezen, is, mijns bedunkens, een denkbeeld van allen voldoenden grond ontbloot, en dat alleen bij hen geloof kan vinden, die al hun kennis in deze uit onvolledige en verkeerde berichten geput hebben. Zoo men dat denkbeeld wilde aannemen, dan moet men er ook toe komen, om te gelooven, dat de Hottentotten, die, beroofd en verdreven wordende, in Boschjesmans herschapen werden, toen ook hun oorspronkelijke taal verleerd hebben,' zoodat 'zij elkander niet verstaan kunnen zonder tolk. De Boschjesman herhaalt de tongklappering, welke een Hottentot slechts eenmaal aangeeft.' (R. MOFFAT. Herinneringen enz. Dl. 1, p. 8. - Bij M. Wijt & Zonen. 1849).

kelijke leden der maatschappij, was aanlokkend genoeg op het papier, maar moest, onder de omstandigheden, in de uitvoering mislukken. Die 'schoolplaatsen' zijn dan ook in meer dan één opzicht de ergernis der kolonie geworden. De Boeren werden er door beroofd van hunne veehoeders en ander werkvolk, waardoor landbouw en veeteelt verwaarloosd, de maatschappelijke welvaart gehinderd en het hart van iederen Boer verbitterd werd. Den Hottentotten werd gelegenheid gegeven om, zonder werken, te eten en te drinken en daarenboven nog getroeteld te worden. De zendingsstatiën zelven werden in vele gevallen kweekplaatsen van allerlei verkeerdheid en ongerechtigheid, - toevluchtsoorden voor het schuim der gekleurde bevolking, - en vele zendelingen beschouwden zich meer als Hottentot-opperhoofden dan als Evangeliedienaren. Dit laatste geldt vooral de buitengewone zendelingen, - menschen die, zonder juist tot het werk te zijn afgezonderd, het uit verkeerden ijver, ook wel uit bijoogmerken, ter hand namen. Het Gouvernement kwam door die schoolplaatsen almeer bij de Boeren onder verdenking van verregaande partijdigheid, en eindelijk gaven de door de Engelschen zoozeer beschermde en bevoorrechte Hottentotten op de groote statie aan Katrivier, het sein tot den opstand van 1851. In bijna geen enkel geval hebben de Hottentot-locaties aan het voorgestelde doel beantwoord, en in bijna elk geval zijn zij de oorzaken geworden dat de zending in minachting is gekomen, de zendelingen gehaat zijn, het Gouvernement in moeielijkheden gedompeld is, en de Boeren hebben moeten trekken[1].

1) 'Voor de geheiligde zaak der waarheid optredende, noodzaakt mijn plicht mij te zeggen, dat er in het tijdvak, hetwelk ik thans behandel, onder hen, die zich het gewichtig ambt van onderwijzer in de zendingsscholen binnen de kolonie aanmatigden, verscheidene personen waren, zóó ongeletterd en met zulke beperkte vooroordeelen bezet, dat zij ten eenemale ongeschikt waren voor de opleiding en vorming der Hottentotsche jeugd van beide seksen, terwijl er zelfs eenigen onder hen waren, die door hun oneerbaren omgang met vrouwspersonen uit dat ras, alle achting verbeurd hadden, waarop een zedelijk gedrag altoos mag aanspraak maken.....'
En verder: 'Er verrezen binnen weinige jaren niet minder dan dertig "zendelingsscholen" of inrichtingen binnen de kolonie, waar Hollanders, Franschen en Duitschers zich met Engelschen of Schotten vereenigden, met het doel, zoo het heette, om eenige Hottentotten of afstammelingen van Hottentotten te onderwijzen, die genegenheid hadden om zich rondom hen te verzamelen. De jongeren onder hen ontvingen daar, buiten tegenspraak, de beginselen van eenige elementarische opvoeding; maar de ouderen verklaarden eenstemmig dat zij te "oud" waren om te leeren, doch verkozen nochtans daar te blijven, om een, met hunne neigingen zoo overeenkomstig, lui en gemakkelijk leven te leiden.'

'In de meeste, zoo niet in al deze scholen of inrichtingen, binnen de kolonie, oefende het Gouvernement geen het minste toezicht of tusschenkomst uit, en vorderde die ook niet. Niettemin werden er nu en dan ontdekkingen gedaan, waaruit ten duidelijkste bleek, dat men zich in eenige daarvan eene der overheid toekomende macht had aangematigd, om misdadigers bij wijze van rechtspleging door gezworenen te straffen, en dat binnen zulke scholen, door de zendelingen, straffen werden uitgedeeld ten eenemale onbestaanbaar met de grondbeginselen van recht.'

'Met uitzondering van de nederig gezinde Moravische Broeders, die ik gaarne als eene loffelijke uitzondering laat gelden, meen ik te moeten zeggen, dat bijkans algemeen en met opzet den Hottentotten het begrip was ingeprent, dat zij niet alleen altoos een onderdrukt ras geweest waren, maar zulks nog altoos bleven; dat, in spijt van de hun door het Gouvernement geschonkene Magna Charta, in de zoogenaamde 50ste ordonnantie, de blanken nog ten alle tijde gereed waren

Onder de zendelingen, die zich het lot der Hottentotten hebben aangetrokken op eene wijze, die de Boeren moest ergeren en mede den grooten ‘t r e k ’ voorbereiden, bekleeden Dr. Van der Kemp en Dr. Philip

hen te onderdrukken, en, naar ik vrees, werden zulke begrippen den Hottentotten, die zich in of nabij de zendingsinrichting bij de Katrivier ophielden, met grooten ernst ingeplant. Die begrippen hebben ongetwijfeld den grond gelegd tot den opstand, die den tegenwoordigen Kafferoorlog zoo noodlottig gemaakt heeft.’
Aldus Cloete, in zijne reeds aangehaalde L e c t u r e s , - een vriend der zendelingen, uitstekend jurist en opperrechter in Natal, zeer gezien bij de Engelsche Regeering, kalm en onpartijdig beoordeelaar en meer dan iemand zijner tijdgenooten bevoegd om over deze dingen zijn oordeel uit te spreken.

een voorname plaats. Beiden waren in dienst van het Londensche Zendingsgenootschap; beiden hebben hun leven gewijd aan de zaak der Hottentotten; van beiden mag men gelooven dat zij met goede bedoelingen en te goeder trouw gehandeld hebben. Maar beiden hebben, door de meer dan stipte uitvoering van het 'program', de Boeren verbitterd, het Gouvernement in moeielijkheden gebracht en verdacht gemaakt, de zaak der Hottentotten bedorven en veel kwaads gesticht. Over beiden een kort woord.

Dr. Van der Kemp.

Dr. Van der Kemp, baanbreker der zending onder de Kaffers (gelijk George Schmidt onder de Hottentotten), met de zendelingen Kicherer en Edmonds door het Londensche Zendingsgenootschap uitgezonden, arriveerde te Kaapstad den 31sten Maart 1799. Er lag een wijd arbeidsveld voor hem open onder de kleurlingen in de kolonie, doch hij oordeelde 'dat de Hottentotten hen, die hen in onderwerping hielden, de blan-

ken, als verdrukkers moesten aan merken, enhungeen goed hart konden toedragen of ook met welwillendheid de gave des Evangelies uit hunne handen ontvangen'[1]. Van Edmonds vergezeld, ging hij daarom naar Kafferland en vestigde zich, trots bijna onoverkomelijke bezwaren, onder de woeste Gaika-Kaffers. Edmonds gaf het werk terstond op en ging naar Indië, zoodat Van der Kemp alleen onder de Kaffers achterbleef. In 1801 moest ook hij echter Kafferland verlaten, waarna hij naar Graaff-Reynet trok en zich met de Hottentotten bezig hield. 'Meer dan tweehonderd hunner (heidenen), voornamelijk Hottentotten,' zegt Van der Kemps levensbeschrijver[2], 'werden door hem in Christenen hervormd,' doch er werd van de zijde der zwervende Hottentotten zooveel door de kolonisten geleden, dat men geen Hottentotten te Graaff-Reynet wilde hebben en er een kleine opstand ontstond. Dr. Van der Kemp zocht nu van het Gouvernement vergunning om een statie aan te leggen; en toen hem daartoe Botha's-plaats, zeven Engelsche mijlen van Algoa-baai, dus in de nabijheid van Fort-Frederick, was aangewezen, vertrok hij met den zendeling Read en ongeveer driehonderd Hottentotten naar die plaats om er zich te vestigen. Generaal Dundas, die toen het bevel over de kolonie voerde, voorzag de aan te leggen statie uit het fort, d.i. voor Gouvernementsrekening, van rijst, vleesch, slacht- en aanteelvee, schapen, trekossen, wagens, landbouwwerktuigen, gereedschappen, een korenmolen, vischnetten, zaden en vele andere dingen, - een ware uitrusting. Naar zulk een statie moesten de Hottentotten wel komen, zoo al niet om geleerd en aan het werk gezet te worden, dan toch om een lui-lekker leven te leiden. Waar het Gouvernement zorgde voor grond om op te wonen, en levensmiddelen om te bestaan, en de zendelingen voor wat er verder noodig was, daar kon zelfs geen Hottentot te lui zijn om den Boer, bij wien hij woonde, te verlaten en naar 'de schoolplaats' te trekken. En daar zou hij tijd in overvloed hebben om vertelsels op te disschen van al hetgeen hij van de Boeren had moeten lijden, - de waarheid waarvan onder Hottentots-eeden te bevestigen.

Eenige tijd moest hiermede echter verloopen, want de statie werd aangevallen niet door Boeren, maar door 'zwervende Hottentotten,' door een bende Kaffers gesteund. Er vielen eenige dooden, en de zende-

1) Zoo getuigt de zendeling MOFFAT in zijn 'Herinneringen.'
2) Levensgeschiedenis van den Med. Doctor Johannes Theodorus van der Kemp, door MR. D.C. VAN DER KEMP, Amsterdam, J.H. en G. van Heteren, 1864.

lingen moesten met een 200 Hottentotten de wijk nemen naar het fort, waar zij eenigen tijd onder de soldaten moesten verkeeren.

'Van die militairen,' zegt de zendeling Moffat, 'leerden de menschen, die met de zendelingen op het fort gekomen waren, onmatigheid, dronkenschap en vele andere ondeugden.' Bedenkt men hierbij hoe diepgezonken de Hottentotten reeds waren vóór zij met die Engelsche soldaten in aanraking kwamen, dan kan men eenigszins beseffen met welk soort van volk Van der Kemp en Read, in Juni 1803, de nieuwe statie, Bethelsdorp, hun door generaal Janssens aangewezen, betrokken.

Het ligt buiten ons bestek, de geschiedenis der zending onder de Hottentotten verder te vervolgen. Slechts zij aangemerkt dat Bethelsdorp een modelstatie werd overeenkomstig het 'program,' en dat Van der Kemp en Read zóóveel hoorden van de wreedheden der Boeren tegen de Hottentotten, dat zij zich geroepen gevoelden een zeventig of tachtig gruweldaden onder de aandacht der Regeering te brengen en bijna iedere Boeren-familie te beschuldigen. Dat het nauwkeurigste gerechtelijke onderzoek bewezen heeft, hoe in bijna geen enkel geval, de beschuldigingen een zweem van waarheid bevatten, wordt ons door een der voornaamste personen, die de processen geleid hebben (Cloete), zelf verklaard. Doch er was kwaad zaad gestrooid, dat op Slachtersnek doodelijke vruchted heeft gedragen, aanleiding is geworden tot den grooten 'trek', en tot op dezen dag de Boeren elke zendingsstatie met een wantrouwig oog doet beschouwen. De processen tegen de Boeren, uit de beschuldigingen van Van der Kemp en Read voortgesproten, liepen eerst af toen Van der Kemp reeds te Kaapstad, 8 December 1811, overleden was[1)]

1) 'Ziedaar uw smart, ziedaar uw zorg en leed,
Getrouwe zendlingsboezem .....

En mooglijk heeft die smart uw levensdraad
(De draad van zulk een leven!) afgesneden,
Die 't Christenhart zoo duldloos grieft, nog heden!'

KOENEN, met het oog op den dood van Van der Kemp in zijne reeds aangehaalde 'Christen-Zendeling' p. 72; doch ten onrechte. Er zijn genoeg andere redenen voor den dood van Van der Kemp aan te voeren, dan smart over het gedrag der Boeren. Zijn tweede huwelijk, met eene slavin van een alles behalve prettig humeur en met echt Hottentotsche gewoonten, moet hem smart genoeg berokkend bebben. Daarbij was hij ook reeds 64 jaar oud, voor een man van zijne ondervindingen een hooge leefiijd. Nog enkele bijzonderheden omtrent zijn leven en karakter mogen hier volgen.
Dr. Van der Kemp had zonderlinge gewoonten. Zoo liep hij in de laatste dagen zijns levens door de straten van de Kaapstad, blootshoofds en zijn hoed op den rug vasthoudende, die dan door de straatjongens (de Kaapsche doen voor hunne Hollandsche confraters niet onder in ondeugendheid) met steenen enz. gevuld werd. Nooit werd Van der Kemp hierover toornig, maar werd de hoed hem te zwaar, dan ledigde hij dien en ging verder. Onder de Kaffers droeg hij hoed, kousen noch schoenen, om den Kaffers zooveel mogelijk een Kaffer te worden. Waarschijnlijk met ditzelfde doel, wat de Hottentotten betreft, huwde hij een gekleurde vrouw. Voor een man naar de wereld, zooals Van der Kemp geweest was, moet het samenwonen met een slavenmeid grooter marteling geweest zijn dan de ergste zelfkastijding, die de meest fanatieke Hindoe zich oplegt. Misschien trachtte hij op die wijze eenigszins boete te doen voor de zonden zijner jeugd. Hij had als militair een woest en losbandig leven geleid, waarin eerst eenige verandering was gekomen na zijn huwelijk en toen hij zich als geneesheer gevestigd had. Later werd hij zwaar bezocht. Zeilende op de

‘Alles is licht,’ was het laatste woord, dat men van zijn lippen gehoord heeft. Dat zullen de verongelijkte Boeren kwalijk toegestemd hebben. En toch, wie kan er aan twijfelen.

rivier, voor Dordrecht, sloeg het bootje om, waarin hij zich met zijn vrouw en eenig kind (een dochter, niet echter van deze vrouw) bevond, en alleen hij werd gered. Had hij in Luthers tijd geleefd, dan zou hij waarschijnlijk, evenals deze, zich in een klooster hebben begraven; nu echter werd hij zendeling en wijdde hij zijn leven aan het welzijn van Kaffers en Hottentotten. Hij heeft in zijn ijver en liefde alles voor hen willen doen, doch ijverde op een vreemde wijze. ‘Hij schijnt zich ter bereiking van zijn oogmerk, de voortplanting des Christendoms, meer toegelegd te hebben om de uitwendige gedaante der Hottentotten na te volgen dan hen over te halen om hem na te volgen,’ schrijft de zendings-inspector CAMPBELL, na even te voren van de Hottentotten op de zendingsstatie Bethelsdorp gezegd te hebben: ‘Wanneer zij hunnen honger kunnen stillen, een schapenvel hebben om zich te dekken en een tent om in te slapen, hoe slecht ook, bekommeren zij zich om niets meer.’ - Van der Kemp wilde Z.-Afrika verlaten om op Madagaskar te gaan arbeiden, toen hij, na eene krankheid van sleehts eenige dagen, door den dood werd weggenomen.
Omtrent het laatste huwelijk van Van der Kemp zegt Moffat:
‘Die vrouw moest wel eene zeer ongeschikte levensgezellin wezen voor een man als Van der Kemp, maar haar gedrag was buitendien van zoodanigen aard, dat daardoor zijn moeitevolle dagen maar nog al te veel verbitterd geworden zijn; en volgens het getuigenis van iemand, die Van der Kemp goed gekend heeft, mag men aannemen, dat het verdriet, 'twelk hij van deze vrouw ondervond, menschelijkerwijze gesproken, ook zijn e i n d e h e e f t v e r h a a s t’ (Dl. I. 55).
Met betrekking hierop zegt wel Van der Kemps levensbeschrijver (p. 145-146 (dat ‘onder hem berustende brieven, zelfs ook die, welke door hem (Dr. V.d.K.) nog kort voor zijn overlijden zijn geschreven, a l l e s z i n s v e r m o e d e n v a n h e t t e g e n d e e l w e k k e n ,’ doch schrijver dezes, die in 1860 nog een der nakomelingen van Van der Kemp in Kafferland ontmoet heeft, hoorde toen, en bij elke andere gelegenheid, wat het getuigenis van Moffat bevestigde. Wij zouden hierover niet zoo uitweiden, ware het niet, dat men ook zelfs in Nederland nog, den dood van Van der Kemp aan de Boeren wijt. Dit is even onredelijk als onzedelijk.

Dr. Philip.

Doctor Philip, super-intendent der zending van het Londensche Zendingsgenootschap in Z.-Afrika, arriveerde te Kaapstad in 1819. In zekere opzichten mag hij de Wilberforce der Hottentotten genoemd worden, doch hij was partijdig tegen de blanken en heeft meer dan eenig ander zendeling aanleiding gegeven tot den grooten 'trek'.

Dr. Philip vond de Hottentotten, zoo mogelijk, in nog beklagenswaardiger omstandigheden dat toen Van der Kemp in de kolonie kwam. Het Gouvernement had allerlei bepalingen gemaakt omtrent hun dienstverrichting bij de Boeren en hun verblijf in de kolonie. Iedere Hottentot moest een 'baas' hebben. Zocht hij geen 'baas' of zwierf hij rond, dan gaf het Gouvernement hem een 'baas', bij wien hij voor een bepaalden tijd en tegen een zeker loon en voedsel[1)] werken moest. Werd

1) Het is opmerkelijk, hoe de eene schrijver zonder onderzoek of nadenken den anderen nazegt, hoe slecht de Hottentotten, bij de Boeren in dienst, gevoed en gekleed werden. Zoo o.a. de heer Hugenholtz in zijne aanteekeningen achter de Hollandsche vertaling van MOFFATS Herinneringen, deel I, blz. 410, waar een aanhaling uit het werk van Thomas Pringle voorkomt, aldus: 'Zij liepen gewoonlijk naakt; zelden zag men hen eene andere kleeding dragen dan de mannen een kros (mantel) van schapenvellen en de vrouwen een soort van lederen schortekleed, dat aan een gordel van onbereid leder om de heupen was vastgemaakt. Het vleesch van oude schapen of andere dieren, die de boer geloofde dat spoedig door ziekte of anderszins sterven zouden, was hunne dagelijksche spijs. Was dit niet voldoende, dan werden er eenige quagga's (zebra's) of ander wild geveld.'
Men zou hieruit allicht opmaken, dat de Hottentotten, die niet bij de Boeren in dienst waren, anders dan met een kros gekleed waren, of dat de Hottentottinnen, die eigen huis hielden, crinolines droegen. Ook wordt er niet bijgevoegd, dat de quagga door nagenoeg elken inboorling en ook door sommige blanken met graagte gegeten wordt en dat het Kaapsche wild door een ieder wordt geroemd. Een oud, of aan de eene of andere ziekte bezweken schaap of rund wordt tot op dezen dag door geen Hottentot versmaad. (Hoe vele pipachtige kippen, oude schapen, verstijfde varkens en levensmoede runderen worden ons zelfs in Nederland niet voortgezet!) De waarheid is, dat de Hottentotten in den regel nergens zoo goed gevoed werden als op de Boerenplaatsen (zendingsstadiën uitgezonderd).
Het werk van Pringle zelf opslaande zal men zien, dat de bovenstaande aanhaling wel in zijn boek gevonden wordt, doch niet eens van hem zelven is. - Zij is overgenomen uit het handschrift van een officier, die van 1802-1806 in de kolonie diende en wiens naam hij verzwijgt. Zie de Holl. vertaling van PRINGLES Schetsen, pag. 347. Naief genoeg laat hij, p. 83, het volgende voorafgaan: 'In een hoek van het woonvertrek had men een geslacht schaap aan een paal opgehangen, en ik hoorde, dat er dagelijks twee en zelfs meer van die dieren voor de huisgenooten benoodigd waren, daar de Hottentotsche herders zoowel als het eigen huisgezin van den Boer bijna geen ander vleesch gebruiken.'

hij mishandeld, dan stonden de rechtbanken voor hem open. Deze bepalingen waren noodig, zoowel in het belang der Hottentotten als der Boeren. De ondervinding heeft geleerd, dat hoe meer vrijheid de Hottentotten hadden, hoe minder zi wilden werken, en daar zij geen bezitting van zich zelven hadden, leefden zij, die niet werkten, van den roof of zochten een toevlucht op de zendingsstatiën. Deze laatste werden gaandeweg zulk een bron van onaangenaamheden en baarden zóóveel zorg, dat het koloniale Gouvernement verplicht was, den zendelingen te verbieden meer dan een zeker getal Hottentotten toe te laten. Dit is door de zendelingen toegeschreven aan een zwakheid van de zijde der Regeering, - een begeerte om de Boeren te gelieven. Doch in waarheid werd de maatregel geëischt met het oog op de veiligheid der kolonie.

Volgens Dr. Philips beschouwing was er slechts één middel om de Hottentotten te redden, n.l. geheele emancipatie. Onderwijs hielp niet, en de prediking van het Evangelie kon geen vrucht dragen, zoolang de Hottentot niet volkomen en in ieder opzicht met den blanke gelijk gesteld werd. Wilde een blanke niet werken, waarom moest de Hottentot daartoe verplicht worden? Verkoos een Boer elke zes maanden van woonplaats te veranderen, waarom zou men den Hottentot hierin belemmeren? Kon rechter Cloete, zonder pas, van het eene einde der kolonie naar het andere reizen, waarom werd Booy, de Hottentotsche schaapherder, als hij zonder pas rondzwierf, opgepakt? Werden aan iederen blanke, die een stuk grond gekocht of van de Regeering verkregen had, grondbrieven uitgereikt, waarom mocht een Hottentot, wiens vaderen den grond, waarop hij nu als een verstooteling rondzwierf, wettig verkocht hadden, geen grondbezitter worden? En eindelijk: waarom kon de gouverneur zooveel jachtgeweren hebben als hij verkoos, en werd dit den armen Hottentot geweigerd? Dit waren onverdraaglijke grieven; kluisters, die de Hottentotten in harder slavernij gebonden hielden, dan waarin de slaven zelf verkeerden; bezwaren, die elke poging, om de Hottentotten te helpen, belemmerden, en die uit den weg geruimd m o e s t e n worden. Al hield ook geen enkele Boer één Hottentot over om het vee op te passen; al zou het land ook afgeloopen worden door benden zwervers, die de vetste schapen uit de kudden der Boeren zouden slachten; al zouden de geëmancipeerde en van geweren voorziene Hottentotten ook schijven (targets) maken van de boerenwoningen of straks met de Kaffers tegen het Engelsche Gouvernement opstaan, 't kon niet helpen: iedere Hottentot m o e s t burgerlijk geheel gelijk gesteld worden met den gouverneur zelf. En toen de koloniale Regeering te traag of

te onwillig, misschien ook te onmachtig, bleek om die gelijkstelling der Hottentotten te bewerken, vervoegde Dr. Philip zich bij het Parlement in Engeland.

Van 1819 tot 1827 had genoemde zendeling er zich op toegelegd om in een boekwerk[1] alles bijeen te brengen, wat hij omtrent de 'onderdrukking' der Hottentotten had opgemerkt of kunnen vernemen. Dit boek verwekte zoowel in Engeland als in de kolonie de grootste beweging. Het hielp Buxton en anderen in hunne pogingen om van het Parlement in Engeland een Magna Charta voor de Hottentotten te verkrijgen, bepalende dat zij, op dezelfde wijze als de overige vrije onderdanen des konings, in dezelfde kolonie, zouden behandeld worden. Hiertoe werd besloten, en de Regeering beval, dat het besluit van het Parlement onmiddellijk in werking zou worden gebracht. Men kreeg hiervan in de kolonie kennis in Januari 1829, en onverwijld werden de Hottentotten in ieder opzicht met de blanken 'gelijk gesteld.'

Van die 'gelijkstelling' maakten de meesten gebruik, door bij troepen het land af te loopen of in de nabijheid der groote dorpen hun kamp op te slaan, tot publiek schandaal van een ieder. Anderen weer spoedden zich naar de zendingsstatiën, waar zij nu als vrije menschen konden worden opgenomen[2]. Reeds in 1824 was er bij de Engelsche Regeering op aangedrongen, dat den Hottentotten gronden zouden worden afgestaan om te bewonen en te bewerken, en hiertoe werd nu in 1829 overgegaan. Door Stockenstrom was voorgeslagen, en hem werd nu opgedragen, om een aantal Hottentotten, oudgedienden van het Kaapsche corps, de uitstekendsten van de zendingsstatiën en anderen te vestigen in de nabijheid van de Katrivier. Het Kafferhoofd Maqomo was eenigen

1) Researches in South-Africa.

2) 'Velen zochten een toevlucht in de zendelingsinrichtingen (de toegang tot welke vroeger slechts aan weinigen vergund was), zonder de middelen te bezitten om zich daar behoorlijk te onderhouden. Anderen begaven zich naar de districtsteden en dorpen, waar de verderfelijke uitwerking van den goedkoopen brandewijn, dien zij zich voor een weinig arbeidens verschaffen konden, sommigen hunner tot grove uitspattingen en het plegen van diefstallen in de kudden der Boeren verleidde'. PRINGLE, in zijne Schetsen, pp. 366-67). Wel wil hij het later doen voorkomen alsof dat alles had kunnen vermeden worden, indien de Regeering de bestaande politiereglementen gehandhaafd had, en ook alsof men de dronkenschap der Hottentotten bevorderde, opdat men hen dan later van allerlei kwaad beschuldigen kon. Doch deze partijdige redeneering wordt op het duidelijkst weersproken door de latere geschiedenis. Want de strengste toepassing der bestaande wetten heeft de vrije Hottentotten niet kunnen verhinderen zich te bedrinken, te stelen, rond te zwerven en tegen de Engelsche Regeering op te staan.

tijd te voren door het Gouvernement uit die streek verdreven en dè vruchtbare gronden, den Kaffers ontnomen, konden, zoo werd beweerd, tot geen beter doel gebruikt worden dan om de Hottentotten aan een ordelijk leven te gewennen. Het Gouvernement voorzag deze Hottentotten van alles wat zij noodig hadden tot den landbouw en de veeteelt, en wapende ze met schietgeweer. Die Hottentotten-locatie, meende men, zou een goede muur wezen tusschen de Kaffers en de kolonisten, en met grond in eigendom zouden de Hottentotten zich spoedig verheffen tot den stand van onafhankelijke vrije boeren. Van de boerderij is echter niet veel gekomen, en onafhankelijk zijn de Katriviersche Hottentotten bijna uitsluitend in dien zin geworden, dat zij voor niemand meer wilden werken. Ook als 'muur' hebben zij slechts in zooverre dienst gedaan, dat de Regeering er door verhinderd werd, om met den waren staat van zaken in Kafferland bekend te worden en slechts, totdat zij zich openlijk aan de zijde der Kaffers schaarden. Met de geweren, door een verkeerde philanthropie en bevooroordeelde politiek, den Katrivierschen Hottentotten in handen gegeven, hebben deze, in den Kafferopstand van 1851, de Engelsche soldaten verraderlijk neergeschoten. Het verraad der Hottentotten van de Katrivier is een akelige satire op de pogingen van Dr. Philip om hun lot te verbeteren en hen met de blanken gelijk te stellen.

Doctor Philip heeft het goed met de Hottentotten gemeend, doch heeft te weinig rekening gehouden met koloniale toestanden. Dit heeft schadelijk gewerkt. De meeste kolonisten, Afrikaners zoowel als Engelschen, werden verwoed over de gelijkstellingsideeën van Dr. Philip; men noemde zijne aanhangers 'Philippijnen' en in meer dan één woning kon men de bekendmaking lezen: 'Geen vriend van Dr. Philip mag in mijn huis komen.' Tot op dezen dag is die verbittering niet weggenomen. En wat de Hottentotten betreft: schoon bij besluit van het Parlement tot vrije burgers verklaard, kiesrecht[1)] ingesloten; schoon op allerlei wijze door het Gouvernement en particuliere liefdadigheid bevoordeeld; schoon er voor hen zooveel meer gedaan is dan voor anderen, bleven zij de laagste en traagste onder de kleurlingen in de Kaapkolonie. Wat in het bloed zit wordt door geen Parlementsacte veranderd.

Zoo vond de 'emancipatie' der Hottentotten plaats. Het werk door

1) Iedere kleurling boven de 21 jaar oud, die geen onteerend vonnis te zijnen laste heeft en £ 25 (*f* 300) per jaar aan huishuur en (of) landpacht betaalt; of minstens £ 50 (*f* 600) per jaar inkomen heeft; of £ 25 loon per jaar trekt en zijn voedsel, is kiezer, en tevens voor het Lagerhuis (de Tweede Kamer) verkiesbaar.

Van der Kemp in 1800 begonnen werd door Philip in 1829 voltooid. Van een soort dienstbaren werden de Hottentotten ‘vrije’ menschen. Treurig genoeg, dat dit een der redenen worden moest om de Boeren het land te doen verlaten.

Worden m o e s t . De Hottentotten, van de verplichting om te werken ontheven, wilden niet werken, Geen Boer kon, ook al had hij een groot huisgezin, zonder dienstvolk, het vee, dat uren ver in 't rond weidde, verzorgen; doch geen Hottentot wilde zich als veehoeder verhuren, geen ‘jongen’ was er te krijgen om de ossen voor den wagen of ploeg te leiden, geen meid om een stuk kleêren te wasschen. De Boeren, plotseling van dienstvolk beroofd, moesten alles zelf doen; ploegen, zaaien, oogsten, melken, het vee hoeden, het wild gedierte verdrijven, - alles, en alles gelijk. De oogst mocht op het land verrotten; de leeuw slachting aanrichten onder de kudde; de geheele boerderij verloopen, - geen Hottentot wilde werken, dan alleen in zeer enkele gevallen, tegen de hoogst mogelijke belooning, en op eene voor den Boer aanstootelijke en onverdraaglijke wijze. Daarbij moesten de Boeren het aanzien, dat de Hottentotten, al werkten zij niet, toch aten; dat zij ‘l e g p l e k k e n ’ maakten van de dorpen, en het land door dronkenschap en ontucht ontreinigden. Aanzien, dat de zendingsstatiën even zoo vele toevluchtsoorden werden voor het uitschot der natie; aanzien eindelijk, dat de rondzwervende Hottentotten hun vee slachtten, hun hoeven afliepen, en hunne oude meesters brutaliseerden zooals alleen een Hottentot dit doen kan. Want durfde een Boer zijn hand oplichten, al was het uit zelfverdediging, dan ging er een nieuw geroep op over de wreedheid der Boeren en de vervolgingen waaraan de arme Hottentotten bloot stonden. Het was om moedeloos te worden. Doch een Boer wordt niet zoo spoedig moedeloos; hij heeft een veiligheidsklep, die genoemd wordt: t r e k k e n . En zoo is de Hottentot-kwestie een der oorzaken geworden, die tot den g r o o t e n t r e k geleid hebben.

IX. De slavenkwestie.

Het zal niet noodig zijn zoo uitvoerig stil te staan bij de vrijmaking der slaven, als bij de burgerlijke gelijkstelling van Hottentotten met blanken, in verband met den t r e k . Nog onhandiger dan de ‘emancipatie’

der Hottentotten heeft men de vrijmaking der slaven tot stand gebracht, en daardoor niet alleen de Boeren, maar bijna iederen kolonist met verbittering tegen de Regeering vervuld.

De invoer van slaven in Zuid-Afrika dagteekent van 1658. In het vorige jaar was er geklaagd dat de 'inboorlingen (Hottentotten) niet bewogen kunnen worden om te werken, ook niet voor loon ...., zoodat slaven hier onmisbaar zullen zijn, in het bijzonder tot bebouwing van het land.' En dat 'vrije lieden weinig kunnen doen aan den landbouw zonder slaven en paarden.' Het jacht H a s s e l t werd daarop naar de kust van Guinea gezonden en keerde, 6 Mei 1658, terug met 228 slaven en slavinnen, die men van Popo gehaald had. Deze slaven golden honderd gulden per hoofd, terwijl eenige 'angoolsche', die te voren aangebracht waren, voor tusschen de vijftig en vijf en zeventig gulden verkocht werden. Van den aanvang af schijnt Van Riebeek tegen den invoer van slaven geweest te zijn, en zijn invloed in den Raad te hebben doen gelden, dat er niet meer slaven gehandeld werden. Volgens sommigen was er behoefte aan minstens nog duizend slaven, doch de Raad besloot, 'den handel voor deze maal te staken, dewijl men toch nu, niet alleen voor de Eele Compagnie hier aan de Caap, maar ook voor de vryluiden en particulieren genoeg en ten overvloede van slaven was voorsien .... en er nog wel 200 stuks voor India souden kunnen worden afgestaan ..... vermits soo goede en lustige menschen in India wel souden te passe komcn' (R e s o l u t i e b o e k 8 Mei 1658). Dat er werkelijk nog slaven naar Indië gezonden zijn is waarschijnlijk, want volgens het R e s o l u t i e b o e k van 30 Mei 1658 waren er slechts 98 slaven der Compagnie en 80 van particulieren in de kolonie. Voorts zijn er niet veel slaven na dien tijd ingevoerd. Hun getal bedroeg in 1806 ongeveer 26,000 en in 1834, het jaar der vrijverklaring, 35,745, - bijna allen nakomelingen der slaven van Guinea, in 1658 en later uit Madagascar in de kolonie aangevoerd. De Hollandsche Regeering aan de Kaap schijnt, van den beginne aan, tegen den slavenhandel te zijn geweest.

Ook zijn, volgens het eenparig getuigenis van reizigers en andere personen, de slaven nergens zoo goed behandeld als aan de Kaap. Zij werkten met de kinderen der Boeren op het land of verrichtten het gewone huiswerk, werden goed gekleed en verzorgd, en over het algemeen meer beschouwd als huisgenooten dan als slaven. Velen leerden handwerken en daar goed onderwezen slaven een kapitaal vertegenwoordigden van 5000-7000 gulden, was het in het belang der meesters zelven, dat zij goed behandeld werden. Welk een band er in vele gevallen tusschen

slaven en meesters bestond blijkt soms nog wel. Vroegere slavinnen blijven zeer gehecht aan hare juffrouwen, en vooral aan de kinderen die zij 'groot gemaakt' hebben. Meer dan één aanzienlijke Kaapsche dame kan men hare oude slaven-minne of kindermeid nog altijd hooren aanspreken als 'memme' (verkorting eigenlijk van: mama), - 'memme Rachel' en nooit enkel 'Rachel'. En de oude slavenmeid noemt de getrouwde dame niet mevrouw of juffrouw, maar 'nonnie', of 'noy', 'noy Lenie', in plaats van: juffrouw Lenie. Ook zijn niet weinig slaven, na de vrijmaking, bij hunne heeren blijven wonen tot hun dood.

Geheel anders dan in Amerika heeft men, van dat de eerste slaven zijn aangebracht, voor hun onderwijs gezorgd. Reeds in 1659 was er een school voor jonge slaven opgericht en werd de ziekentrooster Willem Barends Wijland, die 'het Hollandsch vlug kon lezen', met het onderwijs belast.' Om de aandacht der slaven gedurende den schooltijd op te wekken, en om hen aan te moedigen de Christelijke gebeden te leeren, zouden zij, wanneer hun taak was afgedaan, 'een muschje brandewijn en twee duimen tabak erlangen'[1], - eene wel wat primitieve wijze van beloonen, doch zeker doeltreffend. In elk geval heeft het onderwijs uitgewerkt, dat Ds. Van Arckel, die in 1665 predikant te Kaapstad werd, in datzelfde jaar reeds acht kinderen van slaven kon doopen, waarover de meesters der slaven als peetouders stonden, belovende die kinderen 'in de vreeze des Heeren' op te voeden. De Regeering bouwde te Kaapstad zelfs een kerk voor haar slaven, en uit de kerkregisters blijkt, dat aldaar van 1665 tot 1731 één duizend éénhonderd één en twintig kinderen van slaven en zes en veertig volwassen slaven gedoopt zijn. Ook werd er in 1683 een wet gemaakt, dat iedere slaaf, die lid werd der Christelijke Kerk, ipso facto (vanzelf), vrij was. Zoo erlangden velen hunne vrijheid. Dat er in streken, waar de blanke bevolking bijna geheel van alle onderwijs en geestelijke verzorging verstoken bleef, aan de opvoeding der slaven niet veel gedaan werd, behoeft niet herinnerd te worden, doch over het algemeen begeerde men, dat de slaven zouden worden onderwezen.

1) Wijland of Weiland heeft den dienst waargenomen tot op de komst van Van Arckel, die de eerste gevestigde predikant aan de Kaap geweest is. De volgende predikanten hebben op hunne reis naar Oost-Indië eenen tijd aan de Kaapstad den dienst verricht:
Ds. P. Broukerius, Mei 1652. Ds. J. Trunlus, Augustus 1653. Ds. Marcus, Masius, November 1654. Ds. Petrus Mus, Februari 1655. Ds. Joh. Campius, Febr. 1655. Ds. Hermanus Bushoff, April 1655. Ds. J. Zas, Maart 1656. Ds. Wilhelmus Vinderus, Augustus 1656. Ds. Bernh. M. Brokhorn, November 1656, en ettelijke maanden daarna.

Hoe goed het de slaven echter aan de Kaapkolonie gehad mogen hebben, en hoe weinig gevallen van mishandeling er ook voorkwamen, slavernij bleef slavernij, en de vernietiging daarvan werd, ook aan de Kaap, zoowel geëischt als begeerd.

De Hollandsche Regeering in Zuid-Afrika heeft dit op meer dan ééne wijze duidelijk uitgesproken, gedurende het kortstondige bewind van 1802 tot 1806. Doch de Kaap ging al spoedig weer over in de handen der Engelschen, en van de goede bedoelingen der Hollandsche Regeering werd niet meer gerept. Vele slavenbezitters echter beraamden plannen, om, op zeer geleidelijke wijze, aan de slavernij in de kolonie een einde te maken.

Deze plannen nu werden door de inmenging der Britsche Regeering verijdeld en daardoor de goede verstandhouding, die over het geheel tusschen meesters en slaven bestond, verbroken. Een algemeenen regel op elken bijzonderen toestand toe te passen, is zelden mogelijk. Het besluit der Britsche Regeering tot afschaffing der slavernij in elk deel der wereld waar de Britsche vlag woei, kan niet genoeg worden toegejuicht, doch, bij de uitvoering van dat besluit, in de Kaapkolonie, had men, zonder schade voor de goede zaak, rekening kunnen houden met de eigenaardige omstandigheden der kolonie. De slavenbezitters vonden goed, dat de slaven zouden worden vrijgemaakt. Men had het gaarne, dat een slaaf zich vrijkocht en leende hem gewillig daartoe de behulpzame hand. Er werd een genootschap opgericht van slavenhouders en anderen, dat zich ten doel stelde: slavenmeisjes op te koopen, ze gedurende eenige jaren te laten onderwijzen en haar vervolgens de vrijheid te schenken. Binnen een paar jaar werden er door dit genootschap een 300 meisjes vrijgemaakt, en men berekende, dat langs dien weg en daar, onder zekere bepalingen, iedere bekwame slaaf zich kon vrijkoopen binnen tien jaar, tegen een geldelijke opoffering van ongeveer een millioen gulden (£ 80,000), de slavernij in Zuid-Afrika vernietigd zou zijn. Aan het Gouvenement werd voorgesteld jaarlijks een som tot dit doel af te zonderen; doch het antwoord was: de slaven moeten op eenmaal, den 1 December 1834, vrij zijn.

Waarschijnlijk misleid door onware en scheeve voorstellingen van het lot der slaven in de kolonie, maakte de Rijksregeering voorloopige bepalingen ter ‘b e s c h e r m i n g ’ der slaven: hoeveel uren arbeids van iederen slaaf geëischt mocht worden; wanneer, waarvoor en door wien hij gestraft kon worden; hoe hij zijn meester dwingen kon hem te laten ‘schatten’ en hij zich dan tegen den schatprijs kon vrijkoopen. Be-

paald werd, dat iedere meester een boek moest aanleggen, waarin op het allernauwkeurigst moest worden aangeteekend elke straf, ook de geringste, die men zijn slaaf had opgelegd, met al de bijzonderheden der overtreding, van het getuigenverhoor, enz. Dit boek moest worden b e ë e d i g d door den meester, en er werd een slavenvoogd aangesteld (met assistenten in de verschillende districten), aan wien dit boek moest worden vertoond, en die, zoo hij later bevond, uit den mond van den slaaf, die bestraft was b.v., of op andere wijze, dat de meester ook maar in het geringste van de waarheid was afgeweken, dezen verklagen kon wegens meineed, terwijl hij bovendien gestraft werd, omdat hij zijn slaaf 'mishandeld' had. Het klagen werd den slaven zoo gemakkelijk en aanlokkelijk mogelijk gemaakt, terwijl den meesters, wegens de geringste overtreding van eenig artikel der wet (Februari 1830), een boete werd opgelegd van niet minder dan *f* 120 (£ 10) noch meer dan *f* 6000 (£ 500).

Het is licht te begrijpen, dat door zulke bepalingen de goede verstandhouding tusschen de slaven en hunne meesters moest worden verbroken. De laatsten verklaarden als uit éénen mond dat zij geen 'strafregister' zouden houden, en vele slaven begonnen te eischen, wat zij vroeger in dank ontvangen hadden. Gemakkelijk viel het hun om hunne meesters en vrouwen zóó te tergen en te plagen, dat dezen zich, in drift, wel eens vergaten, en daar voor een oorveeg aan een slaaf toegediend een boete van honderden guldens kon worden opgelegd, behalve de kosten van een langdurig proces, werd de toestand bij den dag meer onhoudbaar. Die van zijn slaven kon afkomen deed zulks, en zoo slaven als meesters zagen met verlangen den dag tegemoet, dat de slavernij zou zijn afgeschaft.

Die dag brak aan op den 1 December 1834. De slaven moesten echter nog tot 1 Dec. 1838 bij hunne meesters blijven als 'a p p r e n t i c e s ' of leerlingen; na dien tijd waren allen en voor altijd VRIJ.

Daar stonden de Boeren nu, op één oogenblik in het midden van den oogst, van elken arbeider beroofd. Men kan het den vrijgemaakten slaven niet euvel duiden, dat zij de boerenplaatsen verlieten en naar de dorpen en steden trokken, waar zij als huisbedienden, en vooral als ambachtslieden, tegen hoog loon, terstond overvloedig werk konden vinden. Doch men stelle zich in de plaats van den Boer, die den vorigen avond nog over den dienst van een twintig of dertig, in enkele gevallen tachtig personen te beschikken had, en den volgenden morgen niemand, zegge n i e m a n d had, om de koeien te melken, de paarden te voêren, de schapen

op te passen, het rijpe graan te snijden; - geen jongen om een emmer water te halen, geen meid in huis om het vuur aan te maken. De Hottentotten van alle verplichting om te werken ontslagen en op zendingsstatiën als anderszins in de gelegenheid gesteld om zonder werken te eten; de slaven vrij en bij duizenden vertrokken naar de steden; geen blanke arbeiders te krijgen; hoe kon op die wijze de boerderij behartigd worden[1)]? Er bleef niets anders over dan te t r e k k e n .

Bij het onvermijdelijk ongerief, door het gemis aan arbeiders veroorzaakt, kwam de bijna moedwillige wijze, waarop de Engelsche Regeering de slavenbezitters in het ontvangen der hun toekomende restitutie bemoeielijkt heeft, en hetwelk de oorzaak is geworden dat geheele familiën geruïneerd zijn.

Om eenigszins te kunnen berekenen het bedrag der vergoeding voor de Kaap vereischt, moesten de slaven 'geschat' worden. De volle 'waarde' kon natuurlijk niet worden in rekening gebracht, alleen een pro rato waarde. De slaven werden in klassen verdeeld, en een slaaf, die een geldswaarde vertegenwoordigde van zes à zeven duizend gulden, werd geschat op ongeveer duizend gulden. Schoon de slavenbezitters aldus groote geldelijke verliezen zouden lijden, was men toch algemeen, in het belang der zaak, met de schatting tevreden. Van de t w i n t i g m i l l i o e n Pond Sterling door de Rijksregeering in Engeland als vergoedingsfonds voor de slavenhouders beschikbaar gesteld, zou drie millioen voor de Kaap noodig zijn; doch de commissarissen wilden niet meer dan één millioen tweemaal hon-

1) De grensboeren hebben zich, toen geen Hottentot meer wilde werken, tot de Boschjesmans om dienstvolk gewend. Het is reeds gewoonte geworden, dat de eene schrijver het van den anderen overneemt, hoe de Boeren zóólang de Hottentotten vervolgd hebben, totdat deze eindelijk Boschjesmans geworden zijn! Wij hebben reeds uit den mond van Moffat vernomen, hoe onwaar die aantijging is. Hij spreke nogmaals: 'Velen der Kaapsche Boeren hebben in de laatste jaren (1820-40) niets onbeproefd gelaten, om het lot dezer menschen te verbeteren. Zij hebben hoornvee en schapen bij duizenden aan de naburige Boschjesmans aangeboden, in de hoop, hen daardoor tot een geregelder leven te brengen en hen te gewennen aan veeteelt en landbouw, maar al die pogingen zijn tevergeefs geweest.' - 'Geen geschenken in vee of graan,' zegt Fleming, p. 183, 'niets van al het goede, dat de Boeren, die in hun nabijheid wonen, hun hebben aangeboden, zoo zij op een plaats willen gaan wonen, kan hen bewegen, hun wilde rooversleven vaarwel te zeggen, en eenigszins in aanraking metbeschaving te komen.' Toch zijn die pogingen niet geheel onvruchtbaar gebleven; want Cloete (L e c t u r e s) verzekert dat het menschlievend gedrag dezer Boeren (die de Boschjesmans in tijden van droogte en hongersnood in hun land bezocht en beweldadigd hadden) weldra zijne belooning vond, daar sommigen dier 'Boschjesmans zich in dienst der Boeren begaven, die ze als herders over hunne kudden stelden, en maanden van huis konden gaan, hun vee onder de zorg dezer Boschjesmans latende, zonder vrees, dat er iets aan de kudde zou ontbreken.'

derd duizend Pond toestaan voor de 85,000 slaven in Zuid-Afrika, zoodat voor slaven, die in de hoogste klasse vielen, nauwelijks zeshonderd gulden vergoeding zou worden betaald. Zoodra dit bekend werd, verviel natuurlijk ook elke, in slaven bestaande, securiteit en haastten schuldeischers zich om hunne schuldenaars tot betaling te dwingen en bij niet-betaling hunne goederen aan te spreken, waardoor menige familie tegelijk van slaven en gronden beroofd en tot armoede gebracht werd.

Doch dit alles was nog niet genoeg om de kolonisten te verbitteren! Wie dan eindelijk het hem toegekende geld ter koloniale thesaurie wilde ontvangen, vernam daar dat het alleen in Londen uitbetaald werd, en niet dan met inachtneming van een menigte formaliteiten. Men richtte een verzoekschrift tot het Gouvernement, om ten minste van die onzinnige bepaling af te zien; doch er was niets aan te doen. Zoo vielen dan de arme Boeren in handen van agenten, die hunne certificaten tegen hoog disconto opkochten, en kreeg men voor een slaaf, die zes duizend gulden waard was (om dat woord hier eens te gebruiken) precies vier honderd en vijftig gulden. Geen wonder dat een aantal personen, hoe zij er ook bij verarmden, nooit een penning van dat geld hebben willen in ontvangst nemen, zoodat de koloniale Regeering, aan wie het geld later schijnt gezonden te zijn, tot op dezen dag een vijf duizend Pond Sterling in kas heeft, den vroegeren slaveneigenaars toekomende[1].

En zóó moest ook de afschaffing der slavernij in de kolonie een aanleiding worden tot den grooten trek. De Boeren die zich met veeteelt bezig hielden, konden zich desnoods, zonder knechts behelpen, doch niet de landbouwers; aanzienlijke familiën waren tot armoede gebracht en hadden, onder de omstandigheden, weinig vooruitzicht om in de kolonie in hunne behoeften te kunnen voorzien; allen waren verbitterd op een Gouvernement, dat er zich op scheen toe te leggen, de Hollandsche kolonisten te plagen en te ruïneeren. Bovendien, niet gelijkstelling van gekleurden met blanken, maar achterstelling van blanken en gekleurden scheen bedoeld. Wat kon men anders doen dan ..... trekken?

1) Uit de renten van dit geld ontvangen eenige scholen van kleurlingen in de Kaapstad eene extra toelage.

X. De kafferkwestie.

Wat men anders doen kon? Zich in de omstandigheden schikken; allen beschikbaren arbeid van blanken gebruiken; iederen zoon, iedere dochter aan het werk zetten; vrije arbeiders uit andere landen laten overkomen; hooge loonen betalen aan elken kleurling, die nog zou willen werken; en een weinig geduld oefenen, daar het te voorzien was dat zoowel de vrijgemaakte slaven als de Hottentotten ten laatste wel zouden moeten werken, ook op het land, wilden zij eten. Doch niet huis en hof verlaten om in vreemde streken rond te zwerven, en dáár, zonder dienstvolk, verdragen, wat men hier ondraaglijk vond. Dus niet t r e k k e n .

Het is mogelijk dat dergelijke redeneering bij sommigen ingang gevonden zou hebben, indien de Kafferonlusten op de grenzen, en de onverklaarbare houding der Engelsche Regeering tegenover de Boeren, in verband daarmede, hun geen keus hadden gelaten.

Hoofdfactor in de ‘Kafferkwestie’ was niet de ‘emancipatie’ der Kaffers, want zij waren meer dan onafhankelijk; noch hunne evangeliseering, want zij wilden geen zendelingen; maar eenvoudig verschil van gevoelen omtrent mijn en dijn. ‘Het land, waarop gij blanken woont,’ zeiden de Kaffers ‘behoort ons, en daarom is het vee, dat gij op dien grond laat weiden, ook het onze. Als wij het dus naar onze kralen voeren, dan s t e l e n wij het niet, maar nemen het eenvoudig in ontvangst. En die ons hierin hindert, is een kind des doods. Bevalt het u niet, o blanken! onder die voorwaarden goede buurschap met ons te houden, dan moet gij maar vertrekken of vechten.’ Hieruit onstonden de oorlogen met de Kaffers.

De vertrouwdste berichtgevers stemmen hierin overeen, dat de K a f f e r s zonen Ismaëls zijn, die in betrekkelijk lateren tijd, over land, de Zuidkust van Afrika bereikt hebben. Zij noemen zich zelven, met een algemeenen naam,

A m a k a f u l a [1], (zooals wij spreken van Germanen), doch K a f u l a is geen oorspronkelijk Kafferwoord, maar een verbastering van K a f i r. Daar nu deze naam door de Arabieren gegeven wordt aan allen, die, Mahomeds leer verwerpen, ligt het in elk geval voor de hand, dat de tegenwoordige Kafferstammen vroeger met de Arabieren verkeerden, - waarschijnlijk Arabieren waren. Niet te gewaagd zelfs is de veronderstelling, dat de Kaffers oorspronkelijk vluchtelingen zijn, die, onwillig om zich aan Mahomed te onderwerpen, voor de vervolging moesten wijken en, in Zuidoostelijke richting trekkende, eindelijk tusschen de Delagoabaai en de Vischrivier een onbewoond land vonden, waar zij zich konden nederzetten, of waaruit zij de zwakkere stammen van Hottentotten en Boschjesmans, die hier vóór hen woonden, verdreven[2]. Dat er veel, zeer veel overeenkomst is tusschen de Kaffers en de Arabieren, moet ieder in het oog vallen, die de twee natiën met elkander vergelijkt. Wel hebben vele Kaffers de zwarte kleur, de dikke lip en, allen, het gekroeste haar der Negers, doch dit is verklaarbaar uit hunne vermenging met een negerras, die op de eene of andere wijze heeft plaats gevonden. Vele Kaffers daarentegen zijn niet zwart, maar lichtbruin van kleur, en hebben betrekkelijk dunne lippen en langer haar dan anderen. Aan de samenstelling der Kaffertaal ligt het Arabisch duidelijk ten grondslag, en een aantal woorden zijn zuiver Arabisch of van het Arabisch afgeleid. Ook hebben de Kaffers gebruiken der Arabieren, zooals de besnijdenis, wasschingen, enz.

In het algemeen verstaat men onder ‘K a f f e r s ’ de verschillende natiën die, langs de zee, van de G r o o t e V i s c h r i v i e r tot aan de D e l a g o a b a a i, woonden of wonen, dat is ongeveer tusschen de 27° en 33° Oosterlengte van Greenwich en, in Noordoostelijke richting tot op 18° Zuiderbreedte. Zij worden gewoonlijk in vier groote stammen verdeeld: de A m a x o s a-Kaffers, die het eigenlijke Kafferland op de grenzen der Kaapkolonie bewoonden; de A m a m p o n d o, die voor den oorspronkelijken Kafferstam gehouden worden, waaruit de anderen zijn voortgesproten[3]; de A m a z u l u of Zulu's en de B a s u t o 's[4].

1) Spreek uit: A m a k a f o e l a. De u wordt altijd als o e gehoord.
2) Daar de hoofdrivieren in Kafferland, dat is het land tusschen de Oostelijke grens der kolonie en de U m z i m v u b u-rivier, Hottentotsche namen dragen, zooals K e i, K e i s t h a n o m a, K e i c o p, meenen sommigen dat het land door Hottentotten was bewoond toen de Kaffers uit het Noordoosten naar de zee afzakten. Waarschijnlijk is het land nú eens door de eene dan weer door de andere natie bewoond, tot eindelijk de zwakkere Hottentotten de Kaffers in het ongestoord bezit lieten van het land ten Oosten van de Vischrivier.
3) Vergelijk DÖHNE, P r e f a c e t o Z u l a-K a f i r D i c t i o n a r y p. IV.
4) Men rekent de Basuto's tot de Bechuanen, en zij zelven verhalen dat eerst de Hottentotten gekomen zijn, toen de Kaffers, en eindelijk de Bechuanen. Deze laatsten zijn echter Kaffers; doch waar die naam ‘meer bepaaldelijk gegeven wordt aan de stammen, die geheel naakt gaan, worden Bechuanen (Betsjoeanen) genoemd, die de lendenen bedekken met een deksel van schape- of bokkevel. Ook is de taal der Bechuanen van die der andere Kaffers verschillend’ (ARBOUSSET en DAUMAS, N a r r a t i v e enz. 1859 p. 371).

Wat hun physiek betreft, worden de Kaffers door geen ander ras in Zuid-Afrika overtroffen. Van middelmatige grootte, welgebouwd, recht van postuur, met heldere oogen, goed gesloten mond en, schoon donkerkleurig, toch niet ruw van huid, geeft de Kaffer den indruk van regeerder, niet van slaaf, zooals de Hottentot. Hij is uitwendig een zeer presentabel kind der natuur, en heeft enkele deugden, die hem aanbevelen. Hij heeft liefde tot het land dat hem zag geboren worden; hij is zijn koning trouw en geen lafaard. Doch op zedelijk gebied is datzelfde natuurkind vrij krom en verdraaid. Uit den mond der zendelingen zelven geoordeeld, maakt de Kaffer zich, vooral in den natuurstaat, schuldig aan de alleronzedelijkste praktijken; is hij bijgeloovig, hebzuchtig, wreed, een leugenaar van beroep zoowel als uit keuze, en een lief hebber van brandewijn. Hierbij kan veilig gevoegd worden, dat hij annexeert wat onder zijn bereik komt, tenzij vrees voor ontdekking en straf hem daarvan terughoudt. Met zulke buren hadden de Boeren te doen op de Oostelijke grenzen der kolonie.

Wij zullen later kennis maken met de Zulu's en Basuto's, doch hebben voor het oogenblik slechts te doen met de Amaxosa-Kaffers. Deze stam, 90,000 à 100,000 sterk, erkende Kreli als groot-opperhoofd, doch was in drie kleinere stammen verdeeld: de Amagaika's of Gaika-Kaffers, de Amagelika's of Gelika's en de Ama T'slambi's, - elke stam onder zijn eigen hoofd of koning[1]. Van dezen woonden

1) Nog waren er de Fingoes, gelijk men ook op sommige kaarten Fingo-land vindt, door Tembu-land en de groote Kei-rivier begrensd. De Fingoes vormen echter geen afzonderlijken stam, maar zijn Zulu-Kaffers, die voor Chaka vluchtende, onder de Amaxosa een schuilplaats vonden, ongeveer zooals de kinderen Israëls in Egypte na Jozefs dood, d.i. in harde dienstbaarheid. Zij werden in 1835 door den Engelschen gouverneur D'Urban 'geemancipeerd' en in Kaflerlocaties geplaatst, binnen de grenzen der kolonie. In de verschillende Kafferoorlogen hebben zij gestreden aan de zijde van het Gouvernement, en zijn daarvoor beloond met grond en een deel van den buit op de Kaffers veroverd. Toch werd het noodig geoordeeld, hen in 1867 over de Kei te doen verhuizen naar Krels-land, dat toen den naam ontving van Fingo-land. In 1879, 15 Sept., echter is Fingo-land door de Britsche Regeering formeel geannexeerd, en nu zijn de Fingoes Britsche onderdanen. Volgens de census, in 1872 genomen, is hun zielental ongeveer 44,000 en werden hunne roerende goederen, vee enz. geschat op ruim vier millioen Gulden. De zending onder de Fingoes schijnt wel te slagen; kerken en scholen zijn gesticht, en voor een inrichting van industrieelen aard te Blythswood, die *f* 60,000 gekost heeft, hebben de inboorlingen *f* 30,000 bijgedragen.

de G a i k a 's en T's l a m b i 's op de grenzen, en het is vooral met hen, dat de Boeren in aanraking zijn gekomen.

Met de kaart van Zuid-Afrika voor ons, volgen wij den loop der G r o o t e V i s c h r i v i e r, die in het hooge S n e e u w g e b e r g t e ontspringt, en straks, door de T a r k a versterkt, het district S o m e r s e t doorsnijdt, tot zij, in haar bijna rechten loop door Z u u r b e r g gekeerd, zich Oostwaarts wendt en, het district A l b a n y van V i c t o r i a scheidende, straks weer een rechten loop neemt naar de zee. Trekt men een lijn van den oorsprong dezer rivier, in Noordelijke richting, naar den kant van C o l e s b e r g, dan vindt men de P l e t t e n b e r g -baken, soms ook wel P l a t k o p genoemd, of P l e t t e n b e r g s k o p. Het was op dezen bergtop, dat gouverneur Plettenberg in 1708 zijn baken plaatste, en het was van dit baken tot aan de Groote Vischrivier, en vervolgens langs deze rivier tot aan de zee, dat de Engelsche gouverneur Macartney, in 1788, de Noordoostelijke grens der kolonie bepaalde. Gelijk de Hollanders vroeger tot de Hottentotten gezegd hadden: 'Dáár, bij dien berg is uw Holland, en aan deze zijde van de lijn is ons Holland', zoo trachtte de Engelsche gouverneur het den Kaffers te doen verstaan: 'Hier, aan deze zijde van de Vischrivier, is ons land, en dáár, aan de andere zijde, uw land: K a f f e r l a n d.' En voor zoover als het ging, hadden de Kaffers daar vrede mede.

In abstracto beschouwd, zijn die grensbepalingen misschien niet te rechtvaardigen, doch men moest òf Zuid-Afrika geheel opgeven òf er moesten behoorlijke grenzen bepaald worden, die blanken noch zwarten zonder wederzijdsche toestemming zouden mogen overschrijden. Een ziekelijke philanthropie zal luide protesteeren tegen elke inbezitneming door blanken, van gronden door barbaren bewoond. Doch waar die barbaren de hulpbronnen van een goed land niet ontwikkelen, en het beschavingsproces op geen andere wijze schijnt te kunnen voortgaan, of de banier des Christendoms geplant, dan door de vestiging van blanken in het land door zwarten bewoond, daar zullen en moeten deze laatsten hun overtollig grondgebied ten behoeve van beschaving en

Christendom afstaan. Dit is in het belang der barbaren zelven[1)], die, tenminste in Afrika, in den natuurstaat, door sommigen zoo hoog geprezen, een allerellendigst leven leiden, of liever onafgebroken strijd voeren op leven en dood. Zou dit laatste nu ook niet het geval zijn tusschen de blanken en de Kaffers, dan moesten de grenzen der kolonie bepaald en geëerbiedigd worden. Of elk grondbezit is denkbeeldig óf men was bevoegd, ja genoodzaakt, tot het bepalen, met wederzijdsch goedvinden, van een koloniale grens.

Zoo dacht ook Macartney er over, die in 1797 het bestuur over de kolonie aanvaardde en in het volgende jaar bepaalde dat de Vischrivier, van haar oorsprong tot aan de zee, scheiding maken zou tusschen het Kafferland en de kolonie.

Uit hetzelfde gebergte als de Vischrivier, doch meer ten Westen, ontspringt de Zondagsrivier, die, eerst evenwijdig met hare zuster, later, waar deze een détour maakt naar het Oosten, zonder, als zij, zich door bergen te laten hinderen haren loop vervolgt, bijna in rechte lijn tot zij, zich in de Algoa-baai ontlastende, het doel harer reize, de groote diepe, wijde zee, bereikt heeft. Het land tusschen de genoemde rivieren noemt men, voor een gedeelte althans, het Zuurveld, naar het gras dat vooral op de bergranden en heuvelen kort, hard en 'zuur' is. Dit land wilde de Engelsche Regeering nu eens beschouwd hebben als neutraal gebied, waarop de Boeren wonen konden en de Kaffers hunne kudden weiden, dan weer als een streek, die geheel onbewoond moest blijven, terwijl zij bij nog weer andere gelegenheden de Boeren aanmoedigde om zich daar te vestigen, ter bescherming der kolonie tegen Kafferinvallen. Soms werd den Kaffers op doodstraf verboden, zonder speciale vergunning, de Vischrivier door te trekken, terwijl op andere tijden weer met gesloten oogen werd aangezien dat zij tot aan de Zondagsrivier hunne hutten bouwden. Die weifelende politiek heeft tot meer dan één Kafferoorlog aanleiding gegeven.

Mits zich maar geen vreemden met de zaken bemoeien, kunnen de Boeren het over het algemeen redelijk goed met de Kaffers vinden. Zij verstaan de Kaffermanieren en de Kaffers ontzien hen. Zoo bestond er ook een redelijke verstandhouding tusschen Boeren en Kaffers in het

1) Eén getuigenis uit vele: 'Een der voornaamste moeielijkheden met betrekking tot de verheffing en blijvende verbetering van dit volk (de Kaffers) is altijd geweest dat zij te veel ruimte hadden om rond te zwerven en een lui leven te leiden.' Aldus CALDERWOOD, jaren lang zendeling van het Londensche genootschap in Kafferland, daarna Gaika-commissaris, en altijd de erkende vriend der Kaffers, in zijn Caffres and Caffre Missions, p. 50, 51.

Zuurveld, en konden de Boeren, toen geen Hottentot meer wilde werken, Kaffer-veewachters en dienstboden huren, die hen trouw genoeg dienden. Er werd wel nu en dan door de Kaffers wat vee gestolen, en de Boeren hielden deswege van tijd tot tijd wel een kleine afrekening, doch tot groote uitbarstingen kwam het niet. In 1809 echter deed de Engelsche kolonel Collins een reis naar de grenzen, om onderzoek te doen naar den staat van zaken, en op zijn advies werd eindelijk besloten, om elken Kaffer, man, vrouw en kind, uit het Zuurveld en over de Vischrivier te drijven, goedwillig indien mogelijk, anders onder het gefluit der kogels. Zelfs de Kaffers in dienst bij de Boeren moesten vertrekken; geen veewachter, geen meid mocht achterblijven. Ja de Boeren werden ten slotte 'opgecommandeerd' om de Engelsche soldaten behulpzaam te zijn in het verdrijven der Kaffers, en daaronder hun dienstvolk, dat bij hen wilde blijven en welks dienst zij niet konden ontberen[1].

Kolonel Graham kreeg in 1811 last om het besluit der Regeering ten uitvoer te brengen en iederen Kaffer over de Vischrivier te doen verhuizen. Schoon hij waarlijk de Kaffers schijnt te hebben willen overreden om op vreedzame wijze te vertrekken, had hij een aantal troepen te zijner beschikking, en waren er een aantal Boeren onder hun commandant, landdrost Stockenstrom, gecommandeerd om de verhuizing, des noods met geweld, te doen geschieden. Nabij Slachtersnek stelde Stockenstrom nog eene laatste poging in het werk om de Kaffers te bewegen heen te gaan en bloedstorting voor te komen; doch, misschien ten gevolge van een misverstand, onverwacht vielen dezen op hem aan, vermoordden hem benevens acht Boeren en een Hottentot, terwijl enkelen slechts ontkwamen. Aan vrede was nu geen denken meer; een geduchte wraakoefening volgde; 20,000 Kaffers werden over de Vischrivier gejaagd

1) Een Boer zeide tot zijn Kaffer: 'Ik heb een order van den veldkornet om u naar uw eigen land terug te zenden.' 'Mijn eigen land', antwoordde de Kaffer, 'dit is mijn eigen land. Baas, ik ben veertien jaren in uw dienst geweest; gij zijt mijn vader, uw vrouw is mijn moeder. Ik ben nooit in Kafferland geweest dan om uw vee terug te halen. Ik wil geen ander land hebben.' Nu kwam de veldkornet zelf en gebood hem te vertrekken. 'Neen, neen', riep hij uit, 'jaag mij niet onder de Kaffers, schiet mij liever op het oogenblik dood. Ik ga niet weg.' Nog eenigen tijd trotseerde hij het wreede bevel, zich daardoor aan de doodstraf blootstellende en (zich overdag schuil houdend) kwam hij iederen avond tot zijn baas om wat voedsel, totdat hij eindelijk, daar er geen vooruitzicht bestond dat de order herroepen zou worden, het land verliet en niet terugkeerde.' - NOBLE, secretaris van de Wetgevende Vergadering (House of Assembly), een Engelsch schrijver, alles behalve partijdig voor de Boeren, in zijn South-Africa past and present, p. 29, 30.

en een groot aantal gedood. Hunne hutten werden verbrand, hunne tuinen (bezaaide landen) vernield, duizenden stuks vee genomen. In korten tijd was het Z u u r v e l d geheel ontruimd, en om den Kaffers het terugkeeren ten eenemale te beletten, werden er langs de Vischrivier, op korten afstand van elkander, militaire posten gevestigd. Dat die posten eventueel ook tegen de Boeren moesten dienen, bleek ons reeds bij de behandeling der Bezuidenhout-gebeurtenissen.

De Kaffers waren nu wel verjaagd, doch rustig was het op de grenzen niet. Van tijd tot tijd maakten de Kaffers strooptochten aan deze zijde der rivier, en daar de Boeren, ofschoon daartoe door de Engelsche Regeering gedwongen, geholpen hadden om hen te verdrijven, moesten dezen het nu ontgelden. De Engelsche gouverneur zat veilig in de Kaapstad, de Engelsche soldaten en tot soldaat gemaakte Hottentotten hadden weinig te verliezen, de Boeren daarentegen alles. De maatregel van 1811 beroofde hen van hun laatste dienstvolk, en bezorgde hun twintig duizend verbitterde vijanden. Bovendien kregen zij de schuld van de ‘wreedheden’ die, hier en daar, het noodzakelijk gevolg waren van de gewelddadige verdrijving eener natie, die zich zoo dapper verzetten kon en verzette als de Kaffers[1].

Van 1811 tot 1830 zijn de Boeren vijfmaal tegen de Kaffers in het veld geroepen. Somtijds was dit noodig om het vee te hernemen, dat de Kaffers op hunne strooptochten hadden medegevoerd, doch voornamelijk tengevolge van de onbestemde Engelsche Kafferpolitiek. Men mag die oorlogen met de Kaffers billijken of veroordeelen, de daarop gevolgde annexatie der Kafferlanden onvermijdelijk of onverantwoordelijk achten, de Engelsch-koloniale Kafferpolitiek bewonderen of betreuren, als men maar altijd in het oog houdt, dat de Boeren in de politiek geen stem hadden, het veroverde land niet in bezit namen en tot den oorlog verplicht werden. In één woord, dat die Kafferoorlogen niet door de Boeren, maar door de Engelschen zijn gevoerd.

Bijvoorbeeld in 1819. Terecht of ten onrechte had de Engelsche Regeering (vertegenwoordigd door den gouverneur), GAÏKA als opperkoning

1) Pringle is, de gebeurtenis van 1811-19, beschrijvende, rechtvaardiger in zijne beschouwingen met betrekking tot de Boeren dan anders, en stelt de ‘wreedheden’ ditmaal voornamelijk op rekening van de Regeering. Hij gaat zelfs zoover van te erkennen dat het moeielijk was om altijd een Kaffer van een Kaffermeid te onderscheiden, vooral in de d i c h t e b o s s c h e n, waaruit de Kaffers verjaagd moesten worden.

der AMAXOSA-Kaffers erkend met voorbijzien van de rechten der T'SLAMBI- en GALEKA-hoofden en met hem onderhandeld alsof de anderen door zijn woord gebonden werden[1]. Eén dezer bepalingen was, dat zoo men het 'spoor' van uit de kolonie gestolen vee volgen kon tot de eene of andere Kafferkraal over de Vischrivier, de hoofdman van die kraal verantwoordelijk zou zijn voor dat vee, of het in zijn kraal gevonden werd of niet, en voor de teruggave zorgen moest. Zulk een bepaling gaf natuurlijk aanleiding tot moeielijkheden, vooral wanneer het 'spoor' gevonden werd bij een hoofdman of kraal, die het oppergezag van GAÏKA niet erkende[2]. Het gevolg was dat de andere hoofden zich verbonden tegen GAÏKA, die om hulp ging vragen bij het Engelsche Gouvernement. Zoo werd de kolonie andermaal in een Kafferoorlog gewikkeld, die haar eigenlijk in het geheel niet aanging, en werd Brereton, in 1818, naar Kafferland gezonden. De Kaffers deden inmiddels een woedenden aanval op de kolonie, verdreven de Boeren uit het Zuurveld, verbrandden, roofden en verwoestten zooveel zij konden en waren er bijna in geslaagd Grahamstown te vernielen. Alle beschikbare macht moest nu naar Kafferland worden gezonden, iedere Boer die vechten kon moest ten oorlog, en niet dan na veel bloedvergieten werden de Kaffers teruggedreven. Zij moesten zware boeten in vee betalen en zich terugtrekken tot over de Kei- en de Chumie-rivier, waardoor de grens van de Vischrivier naar de Kei verlegd en een 3,000 □ Mijl van het schoonste deel van Kafferland bij de kolonie gevoegd werd.

Zoo werden de Kaffers gestraft en GAÏKA geholpen. Op traditioneele wijze had de Engelsche Regeering hem de hand boven het hoofd gehouden en hem in zijn waardigheid, tegenover de andere opperhoofden, gehandhaafd. Alleenlijk, het kostte hem het schoonste gedeelte van zijn gebied.

1) Shepstone, zelf onder de Kaffers opgevoed, die in 1873 CETCHWAYO tot koning kroonde over de Zulu's, is daartoe waarschijnlijk overgegaan op dezen grond: Lord Charles Somerset maakte Gaïka koning; waarom zou ik CETCHWAYO niet aldus 'erkennen'? Opmerkelijk is het, dat zoowel Gaïka's als Cetchwayo's val dagteekent van het oogenblik dat zij door Engelsche regeerders 'gekroond' zijn.
2) 'De hoofdman van de kraal, waar het spoor van het gestolen vee gevonden werd, moest óf dat spoor vervolgen óf een boete betalen, en voor ieder stuk vee, dat gestolen was, er drie teruggeven. Dit is overeenkomstig Kafferwet onder de Amampondo's en andere stammen, slechts met dit onderscheid dat zij gewoonlijk tien voor één terugeischen.' (A. KENNEDY, British Kaffraria and the Kaffirs in de gepubliceerde Literary Recreations enz. dl. 1. o 35. Swellendam, Pike & Byles, 1862). Vergelijk Cloete, Noble en bijna elken schrijver over dat tijdperk.

'Als ik de groote, schoone landstreek beschouw, die men mij ontnomen heeft, moet ik bekennen, dat ik door mijne vrienden eer geplunderd dan beschermd ben'; zoo liet hij zich uit tegen den commissaris BROWNLEE. Eenvoudige Kaffer! Meende hij dan dat de Engelschen zijn zaak zouden waarnemen anders dan als zaakwaarnemers?

Hoe dit zij, wel werd hem een stuk van zijn land, het onbeschrijfbaar schoone Chumie-dal ontnomen, doch niemand anders dan hij werd door de Engelschen als opperhoofd der AMAXOSA-Kaffers erkend. Met hem alleen zou men verdragen sluiten, en zoo anderen die braken, zou hij het zwaarst gestraft worden. Wat kon hij meer verlangen? Met zijn toestemming natuurlijk, werd de grens tusschen de kolonie en Kafferland voor het vervolg aldus bepaald: Niet meer de Vischrivier, langs wier dichtbegroeide boorden de op vee beluste Kaffers zich zoo gemakkelijk konden verschuilen, maar van een hooge bergspits, tusschen den oorsprong der Chumie- en der Keiskamma-rivier, met een détour naar het Oosten[1] langs een bergrug en dan verder de Keiskamma tot waar deze zich in zee stort. Zwaar, erg zwaar viel het den Kaffers het Chumie-dal te moeten verlaten en het Amatola-gebergte, van beneden tot boven met dichte bosschen begroeid en zoo uitstekend geschikt voor eventueele oorlogsoperatiën, te moeten prijsgeven. Zóó zwaar, dat zij den Gouverneur smeekten, om toch in het dal te mogen blijven, belovende dat zij zich opperbest zouden gedragen. Waarschijnlijk beteekent 'opperbest' in het Kaffersch iets anders dan in het Hollandsch. Want, toen het Gouvernement het verzoek der Kaffers inwilligde en hun toestond de bedoelde gronden te bewonen, legden zij zich met de borst er op toe om het vee der Boeren te stelen, de huizen te verbranden, de plaatsen te verwoesten en de geheele kolonie met schrik te vervullen. De Kaffers wreekten op de Boeren elk verlies dat zij hadden geleden.

Dit moest, behalve tot vele schermutselingen, tot een derden Kafferoorlog leiden. Sir Benjamin D'Urban arriveerde in de kolonie in 1834, en had in last de Kaffers te bedwingen, niet langer door soldaten en kogels, maar door knappe en verstandige Gouvernements-ambtenaren in hun midden te plaatsen, die hun den weg des politieken vredes moesten leeren. Misschien wel uit vrees voor den machtigen invloed van de Engelschkoloniale politiek, kwamen de Kaffers de goede ambtenaren voor en

1) Opmerkelijk gaan 'nieuwe grenslijnen' met de Kaffers gemaakt altijd in Oostelijke richting, nooit naar het Westen.

vielen, ten getale van een 20,000, op Kerstdag 1833, onder Maqomo, zoon en opvolger van Gaïka en Tyali, in de kolonie. Het plan was, kort en goed, om de blanken in de zee te drijven, en binnen een week tijds waren honderden plaatsen verwoest, tienduizendtallen van paarden, hoornvee en schapen weggedreven, wagenvrachten vol goederen, kleederen, huisraad, gereedschappen en geld geroofd en minstens een vijftig Boeren vermoord. Er was juist bal ten huize van den Gouverneur, te Kaapstad, toen de tijding kwam van den Kafferinval, en in allen haast moest kolonel (later sir) Harry Smith naar de grenzen vertrekken om het opperbevel op zich te nemen. Als gewoonlijk werden de Boeren opgeroepen tot den strijd, en zelden hebben zij aan de oproeping gewilliger het oor verleend. Het bloed van vrouwen en kinderen moest gewroken, de geroofde have, indien mogelijk, hernomen, de Kaffers, wegens hun ongeprovoceerden inval getuchtigd worden. De strijd was bloedig en zwaar, doch eindigde in de nederlaag der Kaffers. Voorgoed werden zij uit het Chumie-dal en het Amatola-gebergte verdreven en over de Kei gejaagd. Kafferland van de Vischrivier tot aan de Kei werd eerst onder den naam van Adelaide, daarna als Britsch Kafferlandge-annexeerd bij het Britsche Rijk. Zoo ooit dan hadden de Kaffers nu zulk een tuchtiging verdiend[1].

Het ligt niet op onzen weg om over de Kaffers en de Engelsche koloniale politiek uit te weiden en van de verdere Kafferoorloogen melding te maken, behalve voor zooverre een en ander in onmiddellijk verband staat met den trek. Dit verband willen wij nu met enkele woorden aantoonen.

Had de Engelsche Regeering waarlijk een oog gehad voor den bloei der kolonie en het welzijn der kolonisten, dan zou, juist door die Kafferoorlogen, een band tusschen de beide blanke rassen gelegd en de Boeren eenigszins verzoend zijn met het Engelsche bestuur. Sedert 1820 waren er op kosten der Regeering een paar duizend Engelsche, Schot-

1) ‘Den Kaffers werd vergund dit grondgebied te bewonen op voorwaarde dat zij zich goed gedragen zouden. Doch gedurende den tijd dat zij deze gronden bewoond hebben werden er meer diefstallen op groote schaal gepleegd dan ooit te voren in gelijk tijdsbestek. Ik heb gesproken met allen of nagenoeg allen in dat land, die een werkzaam aandeel in die zaken gehad hebben, ingesloten de meeste zendelingen der verschillende genootschappen in die streek, en bijna zonder uitzondering waren allen van oordeel dat de Kaffers elk recht op verdere vergunning om daar te mogen blijven wonen verbeurd hadden.’ (CALDERWOOD, Caffres and Caffre Missions p. 50, 51).

sche en Iersche emigranten in de kolonie gekomen en in de nabijheid van de Vischrivier met stukken gronds begiftigd. Deze leden, zoowel als de Boeren, onder de invallen der Kaffers (ofschoon niet in dezelfde mate, daar zij weinig of geen vee hadden) en werden evenals zij geroepen tot den krijg. Te zamen tegen een machtigen vijand strijdende, of tegen diens aanval ter bewaking der grenzen opgeroepen, moest er wel een band gelegd worden tusschen de Boeren en de emigranten. Insgelijks moesten de Engelsche officieren, naarmate zij beter met de Boeren bekend werden, betere gedachten omtrent hen leeren koesteren, gelijk ook werkelijk geschiedde. Daarentegen moesten de Boeren wel eenige gehechtheid krijgen aan een Gouvernement, dat de macht en den wil had om hen tegen de strooptochten der Kaffers te beschermen. Getroost lieten zij zich reeds c o m m a n d e e r e n om, soms tot achttien maanden achtereen, eenzame wachtposten te betrekken langs de grenzen, die, bij gebrek aan soldaten, door geen militairen konden bezet worden. In den krijg waren zij moedig en onverschrokken. - 'Nooit in mijn leven', getuigt de Engelsche kolonel Graham, 'heb ik ordelijker, gewilliger en gehoorzamer menschen gezien dan de Boeren; waar zij ook slaags geweest zijn, hebben zij zich dapper gedragen en altijd waren zij gereed en bereidwillig als het vereischt werd'[1]. Zoo had uit deze oorlogen waarlijk een goede verstandhouding tusschen de Boeren en het Gouvernement kunnen geboren worden, doch een half waanzinnige staatkunde maakte de geheele Kafferkwestie tot één groote, breede, scherpe assegaai, op de punt waarvan de Boeren uit de kolonie gedreven werden.

Vooreerst wisselde de gedragslijn tegenover de Kaffers met den gouverneur der kolonie of het ministerie in Engeland. De Boeren wisten nooit waar zij aan toe waren. Nu eens werden de Kaffers verjaagd, dan weer gepaaid. Zij wisten dat, vooral tegenover den Kaffer, ja j a moet zijn en neen n e e n , en moesten het aanzien, dat de eene gouverneur losknoopte wat de andere had vastgebonden, zonder er iets aan te kunnen doen. Dit had vooral op de Kaffers zulk een schadelijke uitwerking, dat de vrucht der bloedigste oorlogen verloren ging, en de Kaffers telkens weer moed vatten om het vee te rooven, de hoeven te verwoesten en de grenzen in een staat van onbeschrijflijke onrust te houden.

Lang, lang hebben de Boeren dit alles verdragen, doch aan alles komt

1) NOBLE, p. 32.

een einde. Men heeft gehoord van den kameel, die zóó zwaar beladen was, dat hij zich nauwelijks verroeren kon, maar wiens heer steeds voortging met opladen, totdat hij eindelijk meende dat nog juist één stroohalm er bij kon. En ziet, die stroohalm brak den rug des kemels. Zoo ging het nu ook met de Boeren. Hun last was bijna ondraaglijk. Dertig jaar lang hadden zij in voortdurende onrust geleefd. De gronden, die zij op uitnoodiging of met vergunning van het Gouvernement heden bezetten, moesten zij morgen opgeven; maanden achtereen moesten zij vrouw en kind, huis en have verlaten, om, zoogoed als op eigen kosten, politiedienst te verrichten op de grenzen; de eene Kafferoorlog, waarin zij moesten uittrekken en die voornamelijk door hunne dappere medewerking ten einde gebracht moest worden, volgde op den anderen; hunne huizen werden verbrand in tijd van vrede en hunne kudden geroofd vóór den oorlog; de scherpe assegaai bedreigde altijd hun leven. In weinige jaren tijds waren er ongeveer 500 woningen verbrand, 300 plaatsen verwoest, 60 wagens weggevoerd en 300,000 stuks vee geroofd, een schade veroorzakende van minstens drie en een half millioen Gulden (300,000 Pd. St.), gelijkstaande met bijna tien millioen volgens onze tegenwoordige geldswaarde. En toen zij nu eindelijk, na den beslissenden oorlog van 1834, meenden tot rust te zullen komen, en eenige schadevergoeding te ontvangen voor de verliezen door hen geleden, kwam de Engelsche Rijksregeering met het ontbrekende strootje in den vorm van een dépêche, onderteekend door Lord Glenelg.

Hoofdinhoud dezer dépêche was:

'o Boeren! gij zijt de schuldigen, niet de arme Kaffers! Als gij niet vermoord wilt worden, dan moet gij maar dichtbij de Kaap gaan wones; hebt gij er bezwaar in dat de Kaffers uw vee wegvoeren, trekt dan met vee en al tot gij buiten hun bereik zijt. De Kaffers moeten vriendelijk behandeld worden, met beleefdheid; men moet toonen dat men vertrouwen in hen stelt, en zij moeten hersteld worden in het bezit der gronden waaruit zij verdreven zijn. En wat compensatie betreft, geen penning zult gij krijgen. Uwe eigene ossen, door uzelven met gevaar uws levens op de Kaffers heroverd, zullen voor uwe oogen verkocht worden ter vergoeding der oorlogskosten. En wanneer gij tegen dit alles durft pruttelen, dan ..... past op'[1)]!

1) Het behoeft nauwelijks te worden gezegd dat dit niet de letterlijke uitdrukkingen waren der dépêche, doch de volgende komen er woordelijk in voor:
'Al sinds eene lange reeks van jaren hadden de Kaffers rechtvaardige redenen van ongenoegen, en beproefden terecht, hoewel vruchteloos, eene reeks van inbreuken op hun eigendom te wreken. Zij hadden volmaakt gelijk i n het wagen eener alhoewel hopelooze poging om zich door kracht van wapenen de vergoeding te verschaffen, die voor hen op geene andere wijze te verkrijgen was, daar het recht op de zijde der overwonnenen (de Kaffers) en niet op die der overwinnende partij is.'

Daar stonden de Boeren nu. Hadden zij geweigerd om op bevel der koloniale Regeering tegen de Kaffers uit te trekken, dan zou men hen als rebellen opgehangen hebben. Hunne gehoorzaamheid aan de bevelen van den, door de Rijksregeering over hen gestelden gouverneur wordt hun door diezelfde Rijksregeering als een misdaad aangewreven. De gevolgen eener politiek, waarin zij hoegenaamd geen stem gehad en waaronder zij zoo ontzaglijk geleden hadden, werden op hunne rekening gesteld. De gronden, die zij van de Regeering ontvangen hadden, moesten aan de Kaffers worden afgestaan, en hun vee, hun eigen vee, door de Kaffers geroofd, werd op de markt te Grahamstown voor hunne oogen werkelijk verkocht, om in de Engelsche krijgskas te worden gestort. Meermalen heeft schrijver dezes gelegenheid gehad om uit den mond der betrokken personen zelf te vernemen, hoe diep zij zich daardoor gegriefd voelden. Iedere Boer heeft een eigen merk voor zijn vee, gewoonlijk een of meer sneden in het oor. Doch ook zonder dat merk kent men aan honderd kleinigheden, die door een vreemde niet opgemerkt worden, de koe of den os op zijn plaats geteeld of groot geworden. Voorts is de Boer gehecht aan zijn vee, en stelt hij vooral groote waarde op een goeden trekos. Dat vee nu, onder zulke omstandigheden, in vreemde handen te moeten zien overgaan of gedwongen te zijn om het zelf op te koopen, zette veel kwaad bloed. Men stelle zich eens in der Boeren plaats!

De verontwaardiging over de behandeling of mishandeling door de Engelsche Regeering werd groot en algemeen. Het was duidelijk, dat men in Engeland één Dr. Philip meer geloofde dan al de Boeren te zamen. Waar elke belofte, vóór den oorlog door de koloniale Regeering in naam der Rijksregeering gedaan, door deze na den oorlog geschonden werd, daar k o n van vertrouwen in het Engelsch bestuur geen sprake meer zijn. S l a c h t e r s n e k verscheen weer voor de aandacht met al zijn treurige herinneringen en tinten des doods; Hottentotten en zendelingen werden weer besproken en aan de leugens der eersten en bemoeiingen der laatsten de onzedelijke handelingen van de zijde der Engelschen geweten; met bitterheid werd kennis genomen van de, voor de kolonisten, zoo harde en onredelijke bepalingen, waaronder men de vrijmaking der slaven had bewerkstelligd; opgesomd werden de verliezen in leven, in

vee, in vaste goederen geleden door de Kafferoorlogen, en nu ... ten slotte nog door het Engelsch Gouvernemet beschuldigd, uitgejouwd en beroofd te worden, zonder vooruitzicht dat er in die zaken verandering zou komen! Neen, het was ondraaglijk. Die Britsche emigranten konden blijven, indien zij wilden. Waar zij waren, was voor hen toch reeds het einde der wereld. Doch niet voor de Boeren. 'In vredes naam.... Als wij dan moeten trekken..... Doch niet, zooals Lord Glenelg meent, in de richting van Tafelberg, maar Oostwaarts heen - ver - zóóver, dat wij nooit weer den naam van een Engelschman hooren.' En tot den grooten t r e k werd nu onmiddellijk besloten.

XI. De groote trek voorbereid.

Een 't r e k' wordt in Zuid-Afrika gewoonlijk voorafgegaan door het uitzenden van een 'commissie.' Aan vertrouwbare mannen wordt, zooals den verspieders der kinderen Israëls, opgedragen om 'het land te bezien' en dan verslag te doen van hunne bevindingen. Nauwkeurig moeten zij acht geven op de 'geaardheid van het veld;' geschikt voor hoornvee, schapen of paarden; winterveld of zomerveld, of wel geschikt tot weide des winters zoowel als des zomers, voor groot en klein vee; of het gras 'zoet' is of 'zuur;' of er brandhout te krijgen is en timmerhout; vooral ook of er water is, stroomend water of standhoudende fonteinen. Vooral heeft zulk eene commissie te onderzoeken aan wie het land, werwaarts men trekken wil, behoort; of men 'grond kan ruilen', dat is koopen voor vee, dan wel of het geheel onbewoond is; met welke natiën men te doen zal krijgen op den tocht en in de streek, die men bewonen wil; of zij vredelievend zijn of oorlogszuchtig, gewillig om met blanken om te gaan of niet; eindelijk welke eigenaardige moeielijkheden en gevaren er aan den t r e k zelf mogen verbonden zijn. Zulk een commissie blijft soms maanden lang uit en houdt zich bezig met de jacht, zoowel om de inboorlingen niet onnoodig te ontrusten als om in hare behoeften te voorzien en de kosten der onderneming, zoo mogelijk, te dekken door den verkoop der huiden van het geschoten wild, van ivoor en struisvogel-

veêren. Hare verantwoordelijkheid is niet gering, want aan het meer of minder nauwkeurig verslag door haar uit te brengen hangt soms het leven en de welstand van velen. Het rapport van zulk een commissie wordt door de belanghebbenden zoo rijpelijk mogelijk besproken en overwogen, en vergeleken met hetgeen men reeds vroeger omtrent de bedoelde streken heeft vernomen of vernemen kan. Is men niet voldaan, dan wordt er allicht een tweede commissie gezonden om nadere onderzoekingen te doen. Onnadenkend gaat men in deze dingen niet te werk; alles wordt met de meest mogelijke zorg voorbereid.

Soms ook wordt een groote t r e k voorafgegaan door een kleineren, die dan het werk der commissie doet op groote schaal. Enkele personen van olifantjagers en andere gehoord hebbende welk land in de eene of andere streek onbewoond is, of 'geruild' zou kunnen worden met de inboorlingen, worden opgewekt om zelven een 'schiettocht' te maken, eerst een half dozijn mannen alleen met twee of drie wagens, straks van vrouwen en kinderen vergezeld. Op aartsvaderlijke wijze zwerft men dan rond, van plaats tot plaats, nu eens voor dagen achtereen de tenten opslaande aan de oevers eener rivier, dan weer bij bron of beek, of wel bij de eene of andere 'pan' (een natuurlijke holte met regenwater gevuld, een meer in miniatuur) en altijd, waar men de beste weiden vindt voor het vee dat men heeft medegevoerd en het meeste wild wordt aangetroffen. Zoo wordt men nader bekend met het land waarvan men gehoord heeft; kennis wordt aangeknoopt met de inboorlingen, het vee eenigszins aan 'vreemd veld gewoon gemaakt' (geacclimatiseerd), worden vrouwen en kinderen trekvaardig. Na eenige maanden aldus te hebben doorgebracht keert men huiswaarts, misschien, ja waarschijnlijk, om in het volgende jaar den trek te aanvaarden. Van de verdere bevindingen wordt dan aan de achtergeblevenen kondschap, en daarmede winst gedaan, bij de beraadslagingen omtrent een grooten t r e k .

Op deze wijze, en door alle mogelijke berichten van jagers, reizigers handelaars en ook van zendelingen te verzamelen en te overwegen, werden de maatregelen tot de volksverhuizing van 1835-1836 genomen. De uitvoering van het plan om te trekken geschiedde snel en onverwacht, doch de trek zelf was reeds langen tijd voorbereid. Het zou dan ook meer dan roekeloos geweest zijn, hadden de Boeren na den Kafferoorlog bijv. van 1834, plotseling hunne wagens ingespannen en met vrouw en kind, have en vee de kolonie verlaten, zonder te weten waarheen. Voorbereid als de trek was, hebben zij met bijna onoverkomelijke moeielijkheden te kampen gehad, doch wat zou het geweest zijn indien de Boeren onbesuisd

op een gegeven oogenblik aan het trekken gegaan waren? Dit ligt echter niet in der Boeren aard.

Er waren drie plannen gevormd werwaarts men zich begeven zou. De meeste Boeren wilden aanvankelijk slechts in Noordoostelijke richting trekken over de Oranjerivier (Garib ky- of Nu Gariep), in welke min of meer bekende streek men open gronden genoeg zou vinden of zou kunnen ruilen. Anderen wilden naar Natal. De berichten, die men van daar in den laatsten tijd ontvangen had, waren zoo aanlokkend mogelijk.

De Engelsche luitenants Farewell en King met een koopman van de Kaapstad, Thomson genaamd, hadden in 1823 een zeereis gedaan langs de Oostkust met eenige handelsartikelen en waren door het weder gedwongen de haven van Natal binnen te loopen. In 1824 deed Farewell, daartoe aangemoedigd door den Gouverneur, een andere reis naar Natal, en gaf vervolgens een beschrijving van dat land in het licht, juist naar het hart van aanstaande trekkers. In 1834 werd Dr. Andrew Smith door het Gouvernement naar Natal gezonden, met het bepaalde doel om nauwkeurig onderzoek te doen naar het land en zijn geschiktheid ter kolonisatie. Ook zijn rapport was zeer bemoedigend en aanlokkend, en Natal werd in de verbeelding een land vloeiende van melk en honig, uitstekend geschikt voor groot en klein vee, bijna onbewoond, een soort van paradijs, dat verlangend uitzag naar menschenkinderen om het te bewonen. Door al die berichten aangevuurd, vormden eenige Boeren het plan, dat goede land te gaan bezien, en werkelijk vertrokken in 1834 Pieter en Jacobus Uys, Stephanus Maritz, Gert Rudolph en eenige anderen met 14 wagens naar Natal. Den Oostelijken kant van Drakenberg houdende reisden zij door de Kafferlanden weken lang, tot zij de Natalbaai bereikten, waar zij eenige Engelschen aantroffen. Langen tijd hielden zij zich hier bezig met de jacht en het inwinnen van elke mogelijke bijzonderheid aangaande het land en de naburige Zulu's, toen de tijding, dat er een nieuwe Kafferoorlog was uitgebroken, hen tot een overhaasten terugtocht dwong. Weer hun weg nemende door Kafferland, bereikten zij, opmerkelijk genoeg, in veiligheid hunne woningen. De meeste Kaffers waren toen in de kolonie aan het moorden, rooven en verwoesten, zoodat zij in Kafferland minder gevaar liepen dan in hunne eigene huizen. Het geweer, dat maanden lang slechts op het een of ander wild was aangelegd, moest nu weer worden opgenomen ter bescherming van vrouw en kind tegen een woesten vijand.

In haar gevoelen omtrent Natal schijnt deze commissie niet eenstemmig te zijn geweest, tenminste enkele der genoemde personen wilden aanvankelijk niet aftrekken naar Natal, maar ten Noorden van het Drakengebergte, op de hooge vlakten, blijven. Een groot aantal Boeren echter begonnen almeer over een t r e k naar dat land te denken, en namen het besluit om, moest het tot trekken komen, dan derwaarts te gaan.

Nog waren er weder anderen, die, moesten zij toch trekken, zoo ver wilden gaan als mogelijk was, - geheel buiten het bereik van de Engelsche vlag; waar Engelsche zendelingen noch verengelschte Hottentotten hen konden grieven; waar de Kaffers 'mak' waren; goede weiden voor het vee gevonden werden, ook groot wild, zooals olifanten, buffels en giraffen; waar men in vrede leven kon. Zulk een lad was, volgens gerucht, te vinden in de nabijheid van de D e l a g o a -baai, een duizend Mijl reizens ver, doch niet onbereikbaar.

D e l a g o a - b a a i was echter te ver gelegen om er een commissie heen te zenden, en de berichten, die men van daar kreeg te vaag om vertrouwd te worden. Wilde men zekerheid hebben omtrent die verre streken, dan moesten tenminste éénige lieden den moed hebben om derwaarts te t r e k k e n . Dat was een ongehoord voorstel, doch die Afrikaners waren koene mannen, en tegen het einde van 1835 gingen de eerste 'voortrekkers' op reis.

XII. De voortrekkers en de laatste voorbereidingen.

Trichard.

Het waren Karel Trichard, Hans van Rendsburg en eenige anderen, die het bijna onuitvoerbaar, besluit namen, om met hunne familiën, te zamen een dertig huisgezinnen, overland naar Delagoa-baai te trekken. Slechts met de kaart van Zuid-Afrika voor ons, kunnen wij ons eenig denkbeeld maken van den moed en de vastberadenheid, die deze mannen bezield moeten hebben, om zulk een tocht te ondernemen. Van hunne woonplaats, in het midden der Kaapkolonie, trokken zij naar de Oranje-rivier en vervolgens naar de Vaal-rivier, die zij in Februari 1836 bereikten. Nog lag eene reize van minstens 500 mijlen[1] vóór hen, nu eens over het koude 'hoogeveld', dan weer door dichte bosschen, maar altijd door vreemde, woeste streken, waar het wild gedierte huisde en vreemde natiën hun den doorgang betwistten. Eindelijk bereikten zij het Noordoostelijk gedeelte der tegenwoordige Transvaal-republiek, ZOUTPANSBERG, drie graden benoorden het doel hunner reize: DELAGOA-BAAI. Hier scheidde het gezelschap, en terwijl Trichard nog wat achterbleef, zette Van Rendsburg, met acht en veerttg zielen, den tocht voort. In aanraking gekomen met de Knopneus-Kaffers, werden zij door dezen overvallen en tot den laatsten man vermoord. Trichard verliet Zoutpansberg eerst in Augustus, bereikte eenige maanden later de Lepelle- of Olifants-rivier en eindelijk, in Mei 1837, de Delagoa-baai.

1) Wanneer in dit werk van mijlen gesproken wordt, zijn doorgaans Engelsche mijlen bedoeld 1 Eng. mijl = 1.609 kilometer en 69.16 Éng. mijlen = 60 Duitsche geogr. mijl of 1° Breedte.

De landstreek, die Trichard te doorreizen had, behoort tot de ongezondste van geheel Zuidoostelijk Afrika. Gedurende het geheele jaar, doch voornamelijk in den regentijd, van October tot April, stijgen er schadelijke dampen uit den doorweekten grond, die de oorzaak worden van kwaadaardige koortsen, waardoor bijna iedereen wordt aangetast. Het vee krijgt wel die koortsen niet, maar bezwijkt voor een anderen vijand, de t s e t s e -vlieg, wier giftige steek bijna altijd doodelijke uitwerking heeft. Daarbij was het kleine reisgezelschap altijd in gevaar van door Kaffers vermoord, door venijnige slangen gebeten, door het wild gedierte verscheurd te worden of tengevolge van gebrek aan levensmiddelen om te komen. Wat men had kunnen medevoeren was spoedig verteerd, en de eenige winkel, dien men aantrof, was het wijde veld of het dichte bosch; de eenige koopwaar: wild, - groot en klein, tot geen anderen koopprijs te verkrijgen dan een geweerkogel, afgezonden door een geoefende hand. Was er geen wild, of was men ongelukkig op de jacht, dan werd er gebrek geleden. Onder zulke moeielijkheden werd de reis voortgezet, totdat de trekkers eindelijk D e l a g o a -baai bereikten, waar zij door de weinige Portugeezen, die er toen woonden, op de hartelijkste wijze ontvangen werden.

Trichards gezelschap was moede, doch hij, de echte ‘voortrekker’, nog niet moedeloos. Ook niet toen het al spoedig bleek, dat hij aan de D e l a g o a niet zou kunnen blijven. De plaats was te ongezond zoowel voor menschen als voor vee, en hij moest óf terugtrekken naar Natal, óf nog verder, in Oostelijke richting, naar M o z a m b i e k . Tot dit laatste werd zoo mogelijk besloten, doch vooraf wilde hij den Portugeeschen gouverneur aldaar om inlichting en eenige hulp vragen. Hij zond daarom zijn zoon Karel, jong van leeftijd, maar op den moeitevollen tocht gehard en bekwaam gemaakt voor zulk eene taak, van D e l a g o a naar M o z a m b i e k om raad en hulp; doch welken bijstand men ook van daar zou hebben kunnen verleenen, voor Trichard zou die te laat komen. Lang vóór de terugkomst van den zoon was de ‘worstelstrijd’ van den vader volstreden. De koorts, die den een na den ander zijner lotgenooten nedervelde, maakte ook een einde aan zijn leven. Symptoom der malaria-koorts in Afrika is een soort van lusteloosheid en onverschilligheid of onbezorgdheid, die zich van den kranke meester maakt. Men hoopt altijd nog op beterschap en de doodstrijd is reeds aangevangen eer men den dood vermoedt. Geen zorg voor de toekomst schijnt den stervende te kwellen[1)].

1) Men zie hiervan een merkwaardig voorbeeld o.a. in Livingstone, wiens dood door ieder zijner reisgenooten schijnt verwacht te zijn, doch niet door hem zelven, zoodat hij zelfs niet de minste beschikking maakte omtrent de documenten, die het resultaat van zijne onderzoekingen bevatten. ‘Van acht sterfgevallen (tengevolge der koorts) in de Zambesi- en Shirédistricten, die wij ons volkomen herinneren, is er geen enkel bekend, waar de stervende één woord van afscheid gesproken heeft. Hoop noch moed schijnen te begeven bij het naderen van den dood. In de meeste gevallen volgt op de uitputting der krachten een toestand van verdooving, die, tenzij spoedig door krachtige middelen tegengegaan, in volslagen bewusteloosheid overgaat. Dit is bijna altijd het begin van het einde.’ H. WALLER, T h e l a s t J o u r n a l s o f D a v i d L i v i n g s t o n e . II 309.

Dit moet dan ook de laatste ure van Trichard minder pijnlijk gemaakt hebben. Hoe zou anders het hart van den braven, kloeken Afrikaner gekweld zijn geworden door de gedachte aan vrouw en kinderen, aan zijne reisgenooten en betrekkingen, waaronder reeds verscheidene weduwen en weezen, die na zijn dood geheel hulpeloos, in een vreemd land, zonder hoofd zouden achterblijven! Doch die strijd is hem wel gespaard gebleven, en, nog altijd op spoedige herstelling hopende, is hij ongemerkt uit het land van koorts in het land der ruste ingegaan.

Toen Karel Trichard eenige maanden later van Mozambiek terugkeerde, vond hij slechts grafheuvels om hem aan zijn tochtgenooten te herinneren. De een na den ander was aan de koorts gestorven, en de aanvoerder van den tocht, zijn vader, wiens graf in het midden van zoo vele andere gedolven was, scheen ook in den dood nog de wacht te houden over de zijnen. Van het geheele reisgezelschap waren slechts vier en twintig zielen, meestal kinderen en jonge menschen, overgebleven, en dezen waren scheep gegaan aan boord der M a z e p p a , van Natal gezonden om hen af te halen. Na eenigen tijd van rust vertrok Karel Trichard, te voet, van Delagoa naar Natal, om zich bij de overgeblevene vrienden en bloedverwanten te voegen. Hoe blijdschap en droefheid zich in die ontmoeting mengden, kan men zich voorstellen.

De zonen van den ouden Trichard hebben zich blijvend in Natal gevestigd, en één van hen, L o u i s , was den schrijver goed bekend. Uit zijn mond heeft hij het een en ander gehoord, dat op den merkwaardigen tocht betrekking heeft, doch de aanteekeningen, op de reize gehouden, heeft hij niet in handen kunnen krijgen. Zij waren onder berusting van Karel Trichard en, schoon deze niet onwillig heette om ze ter publiceering af te staan, is het toch nimmer zoover gekomen. Dit is te meer te betreuren, omdat men met de weinige bescheiden, die ter hand gekomen zijn, onmogelijk recht kan doen aan den moed, het beleid en de volharding van mannen, zooals Van Rendsburg en Trichard. Vooral van

den laatste, die, na op den meer dan duizend mijlen langen tocht, met vrouwen en kinderen, het bijna ongelooflijke te hebben doorgestaan, het doel zijner reize niet opgaf, zelfs ten koste van zijn leven. Ware hij niet gestorven, dan zou hij van D e l a g o a altijd verder zijn doorgedrongen, totdat hij een land gevonden had, goed en gezond, voor mensch en vee om te bewonen. Het streven van zulke mannen behoort voor de nakomelingen bewaard te blijven.

De vrucht van al dat lijden, van al dat zwerven en trekken is trouwens voor de andere Boeren niet verloren gegaan. Trichards voorbeeld heeft hen aangevuurd tot moedige ondernemingen, en zijne droeve ondervindingen leerden anderen wat zij hadden te vermijden. Niet naar D e l a g o a , maar naar het meer Westelijk gelegen N a t a l moest men zijn schreden richten.

Moeielijkheden.

Het was niet te verwachten, dat het koloniale Gouvernement anders dan met leede oogen zou aanzien, welke krachtige toebereidselen er tot den t r e k gemaakt werden. Ter beveiliging van de grenzen waren er pas, op kosten der Rijksregeering, een paar duizend Britsche emigranten naar Zuid-Afrika overgebracht, en nu stonden diezelfde grenzen door het vertrek van een tien duizend Afrikaners, geheel ontbloot te worden. Dit moest, indien mogelijk, verhinderd worden, - niet door de Boeren naar recht en billijkheid te behandelen, maar door bedreigingen en verschrikkingen. Het Gouvernement, wel wetende hoeveel liefde een Boer heeft voor zijn kerk, gepaard aan achting voor zijn leeraar, trachtte door de leeraren op de vertrekkenden te werken, om hen van den t r e k af te schrikken. Dat de predikanten zich hiertoe leenden, is gemakkelijk te verstaan. Zij zelven moesten, óf met hunne gemeenteleden medetrekken, en daartoe gevoelden zij geen roeping, óf zij bleven tengevolge van den trek bijna zonder gemeenten achter. Daarbij kwam dat de predikanten op de grenzen geen Afrikaners waren, maar Britten, gehoorzame dienaren van het Gouvernement en werkelijk in den t r e k geen heil zagen. Met kracht verhieven zij gevolgelijk hun stem tegen de geheele beweging. ‘Het was zondig, om zich aan Kerk en Staat te onttrekken en in de woestijn te gaan wonen. Wat moest er van de trekkers worden, zonder kerk, zonder leeraars, zonder magistraat? Men zou tot het heidendom vervallen. Geen kind zou kunnen worden gedoopt, niemand tot lidmaat aangenomen, geen enkel paar getrouwd, geen Avondmaal bediend.’ Zóó klonk de waarschuwende stem; doch tevergeefs. De Boeren waren

besloten om te trekken en lieten zich niet terughouden. Hadden de predikanten moed en liefde gehad om met hunne gemeenteleden mede te trekken, dan zouden zij in letterlijken zin op de handen gedragen zijn geworden en onberekenbaar veel goeds hebben kunnen stichten. Doch waar geen der leeraren zich hiertoe geroepen gevoelde, daar luisterden de Boeren bedaard naar de woorden hunner geestelijke leidslieden en ..... t r o k k e n w e g . In later tijd echter en bij meer dan ééne gelegenheid hebben zij er over geklaagd, dat hunne predikanten zich op zoo pijnlijke wijze gedragen hebben in alles wat met dezen t r e k in verband stond[1].

1) Prof. Lauts laat zich over de predikanten op de grenzen aldus uit, doch ten onrechte: 'Schotsche en Engelsche godsdienstleeraars, die met hen in beginselen verschilden, die hunne taal niet of gebrekkig kenden, zond men hun, en onder dezen bevonden zich menschen, bij den Boer bekend als het leeraarsambt onwaardig.' LAUTS, de Kaapsche landverhuizers, p. 3, en vervolgens in de noot pp. 37, 38:
'De predikanten, die zich in de grensdistricten bevonden, waren meestal menschen met de Nederlandsche taal onvolkomen en zelfs hoogst gebrekkig bekend..... Daarbij kwam dat die leeraars in hunne gevoelens vaak geheel afweken van de leerstukken der Dordsche Synode, waaraan de leden hunner gemeente stiptelijk vasthielden. Slimmer nog was het dat er onder die predikanten waren, op wier zedelijkheid vrijwat aan te merken viel..... Hoe gering daarenboven de overeenstemming was, welke tusschen de predikanten en hunne gemeenten bestond, laat zich daaruit afmeten dat, toen de Boeren de kolonie verlieten, geen hunner geestelijke herders hen op den moeitevollen tocht vergezeld heeft. Zij bleven achter óf uit gebrek aan belangstelling, óf uit zucht tot gemak, óf omdat zij wisten dat het Koloniaal Bewind met de emigratie niet was ingenomen. Er wordt slechts gewag gemaakt van den weleerw. heer Taylor, predikant te Cradock. Hij vroeg aan zijne Synode vergunning om met de emigranten de kolonie te verlaten. Hij ontmoette vele moeielijkheden en ontving, zoo men meent, ten laatste de vergunning, doch onder voorwaarde van geen Doop of Avondmaal te mogen bedienen, en geen huwelijk in te zegenen; zich enkel bij prediking en vermaning moetende bepalen. Zijn volle ambtsbediening onder de landverhuizers, in diervoege niet mogende uitoefenen, bleef hij achter.'
Deze beoordeeling is onbillijk.
Tijdens den 'trek' waren predikanten te Graaff-Reynet Ds. A n d r e w M u r r a y Sr.; te Uitenhage Ds. A l e x . S m i t h ; te Somerset Ds. G. M o r g a n ; te Beaufort-West Ds. C o l i n F r a s e r ; te Cradock Ds. J. T a y l o r ; te Somerest-Oost Ds. J o h n P e a r s ; allen mannen, misschien niet zeer goed met de Hollandsche taal bekend, maar tot aan hun dood g e a c h t en g e ë e r d in de Kerk van Zuid-Afrika. Van 'g e m a k z u c h t ' heeft men hen in de kolonie nooit beschuldigd. Dit zou trouwens ook moeielijk gegaan zijn, daar die leeraren gemeenten hadden zoo groot als half Nederland, ja sommigen zoo groot als geheel ons vaderland, en bijna altijd in het zadel zaten om den meest verwijderden hunner gemeenteleden het Evangelie te brengen. Niet alleen was hun gedrag onberispelijk, maar zij hebben (hunne veroordeeling van den trek uitgezonderd) de Kerk in de kolonie, door hun jarenlangen trouwen dienst, onder eene dure verplichting gelegd Verscheidenen van hen hebben in later jaren, de uitgewekenen bezocht en tot in Transvaal het Evangelie verkondigd en de sacramenten bediend.
Dat Ds. Taylor bereid was om mede te trekken, zoo hij daartoe de volle toestemming der Synode had kunnen verkrijgen, is zeer wel mogelijk, d o c h i n d e u i t v o e r i g e H a n d e l i n g e n d e r S y n o d e v a n 1829-1842 s t a a t d a a r o m t r e n t n i e t s a a n g e t e e k e n d , e n i s e r m e t g e e n w o o r d v a n g e r e p t .

Er was nog een andere wijze, waarop het Gouvernement trachtte den trek te verhinderen. Er werd namelijk een gerucht verspreid, dat men, door het land te verlaten, niet slechts zou zondigen tegen God, maar, wat naar sommiger meening misschien nog erger was, zich ook schuldig maakte aan overtreding van de landswet. 'Men moest de machten onderworpen zijn en mocht zich niet aan haar onttrekken. Wel hadden de Boeren waarschijnlijk nooit van zulk een wet gehoord, maar toch bestond er eene, die den onderdaan verbood het land te verlaten, zonder vergunning van den souverein. En al trokken zij ook over de grenzen, toch zouden zij onder de Engelsche wet gebonden blijven; die wet zou met hen medegaan, al trokken zij ook naar de Noordpool, en elke overtreding dier wet zou wel op haar tijd aan het licht komen en gestraft worden, precies alsof zij in de kolonie gebleven waren. Zij waren nu eenmaal Engelsche onderdanen en moesten dit blijven, tenminste tot aan hun dood, en niets kon hen van hunne verplichtingen tegenover den koning van Engeland ontslaan, dan een speciale wet, voor ieder persoon afzonderlijk, door het Parlement in Engeland te maken. Eindelijk zou, daar zij altijd en overal Engelsche onderdanen bleven, iedere voet gronds, welken zij van de Kaffers zouden mogen ruilen of op andere wijze bezetten, ipso facto, terstond Britsch grondgebied worden. Het beste was dus om van den trek maar geheel af te zien.'

Ook deze bedreigingen konden den trek niet tegenhouden; toch was het noodig, dat men zekerheid omtrent een en ander zou verkrijgen. In den Kaapschen gouverneur stelde men weinig vertrouwen, doch landdrost Stockenstrom, nu tot luitenant-gouverneur benoemd, zou hun de waarheid zeggen. Hem werd door de inwoners van Uitenhage, in Augustus 1836, een adres aangeboden, bij welke gelegenheid hij zich aldus uitliet: 'Ik moet oprechtelijk verklaren, dat het mij niet bewust is, dat er eenige wet bestaan zou, welke Zijner Majesteits onderdanen beletten kon, 's Konings gebied te verlaten, en zich in een andere landstreek neêr te zetten; en zulk een wet, zoo zij bestond, zou tyrannisch en onderdrukkend zijn.' Dit antwoord

nam allen twijfel bij de Boeren weg en men hield zich van nu aan verzekerd, op autoriteit van Stockenstrom, dat iedereen ongehinderd de kolonie zou kunnen verlaten, en dat men (schoon hij daarvan niet gerept had) eenmaal over de grens zijnde, geheel vrij zou zijn van de Engelsche vlag, de Engelsche wet en het Engelsche Gouvernement. Zoo was, gelijk men meende, ook deze zwarigheid gelukkig weggenomen.

Er bestonden er echter nog vele andere. Wat zou men bijv. met zijn vaste goederen beginnen? De meeste Boeren bezaten uitgestrekte landerijen; sommigen hunner drie of vier plaatsen, te zamen zoo groot als één of twee onzer provinciën. Wat moest hiermede gedaan worden? Voorzichtigheid maande aan om geen duim gronds te verkoopen, opdat men altijd zou kunnen terugkeeren. Doch hiertegen kantte zich dat onwrikbaar besluit om de kolonie voor a l t i j d te verlaten, en niet weer te keeren. Bleef men grondbezitter onder het Engelsche Gouvernement, dan zou men die Regeering m o e t e n blijven erkennen en haar de schuldige belasting betalen. Dit was dus reeds drangreden genoeg om ieder stukje grond te verkoopen. Daarenboven, men w i l d e den terugkeer zoogoed als onmogelijk maken; de schepen moesten dus worden verbrand. En weinig meer dan wat a s c h , in den vorm van een wagen of eenige handelsartikelen, hebben de Boeren uit den brand medegevoerd.

Waar toch zóó vele kostelijke plaatsen op één gegeven oogenblik, aan de markt werden gebracht en het getal koopers zoo beperkt was, daar moesten de Boeren wel in handen van speculanten vallen en hunne uitgestrekte landerijen bijna om niet afstaan. De kostbaarste plaatsen werden dan ook voor een kleinigheid van de hand gezet. De Britsche emigranten voeren hierbij het best, daar zij tegen nominale betaling in het bezit kwamen van bebouwde plaatsen en uitstekende weiden. Grond scheen plotseling alle waarde verloren te hebben, en velen Boere waren blijde dat zij nog i e t s voor hunne vaste bezittingen kregen. Een zak koffie voor een huis, een geweer voor een hoeve, een wagen voor een halve provincie, men nam wat men krijgen kon; de gemakkelijkheid waarmede men van zijne gronden afstand deed, was een krachtig bewijs dat men vastelijk tot den t r e k besloten had.

De laatste voorbereidingen.

Doch, hoeveel moest er niet nog in orde gebracht worden eer men werkelijk op reis kon gaan! Vooreerst moest de vraag worden beslist bij welk reisgezelschap men zich zou aansluiten; of men zich onder P o t g i e t e r zou stellen of onder R e t i e f, met K a r e l L a n d m a n medegaan of met een ander. Daarna moest er voor de noodige wagens, trekossen en tenten gezorgd worden. Had men, anders, voor zijn huisgezin aan één wagen genoeg, nu moest men er minstens twee of drie hebben, en het voertuig, dat in de kolonie en voor kleine tochten nog langen tijd had kunnen dienen, was voor een t r e k geheel 'onbruikbaar'. Geen wonder dus, dat zoo menige schoone plaats verruild werd voor een nieuwen of halfsleten wagen. Hoe moest voorts iedere wagen worden nagezien en wat moest er dikwijls niet aan gewerkt worden, eer men er den tocht meê kon ondernemen. Bij gebrek aan ambachtslieden deed men veel van het werk zelf, doch nu en dan moest de hulp van smid en wagenmaker wel worden ingeroepen. Was de wagen in goeden staat van reparatie, dan moest er voor 'trekgoed' gezorgd worden; een, van sterke riemen gevlochten 'trektouw', dat aan den disselboom wordt bevestigd en eigenlijk tot verlenging van deze dient; 'jukken,' die met riemen aan het trektouw worden gebonden en dan op de nekken der ossen gelegd, opdat zij den wagen kunnen trekken; 'jukscheien,' en 'stroppen', die het juk op de rechte plaats, op den uek van het trekdier, moeten houden, en lange riemen, die, om de horens der ossen geslagen, het paar aan elkander 'gekoppeld' houden. Eindelijk de twaalf voet lange zweepstok met de zweep, die nog veel langer is, en de korte handzweep of s j a m b o k van buffelhuid; de 'remketting' en 'teerputs' en honderd dingen meer, zonder welke geen ossenwagen op een verren tocht gezonden kan worden, en de bezorging waarvan zooveel oplettendheid vereischt als de optuiging van een driemaster.

Als de wagen en al wat er toe behoort in orde was, moest de Boer in de eerste plaats naar trekvee omzien. Voor iederen wagen waren van twaalf tot zestien ossen noodig, en voor iedere plaats in het span een os, voor die plaats geschikt en geleerd. Men kan kwalijk een 'voor-os' 'achter' spannen, of een dier dat 'hot' (aan den linkerkant) trekt, 'haar' (aan den rechterkant). Twee of drie 'ongeschikte' ossen in één span zijn genoeg om het geheele span te bederven zn de grootste: moeielijkheden op de reize te veroorzaken.

Bitter werk moet het voor meer dan één Boer geweest zijn, dat ‘uitjagen’ der ossen voor dezen t r e k . Had hij vóór den laatsten Kafferoorlog misschien nog twee of drie span ossen ‘achter malkaâr geleerd,’ nu kon hij kwalijk één behoorlijk span bijeenbrengen. Hoe mist hij nu H o l l a n d en Z e e l a n d , dat uitstekende paar ‘achterossen’, en K o l b e r g , dien ‘baas voor-os’, door de Kaffers gestolen en later voor zijne oogen door het Engelsche Gouvernement op de markt te Grahamstown voor ‘oorlogskosten’ verkocht. Is het te verwonderen dat, waar hij dien ‘lompen’[1] E n g e l s c h m a n op de plaats van Z e e l a n d zal moeten spannen, en H a r t m a n , die nog nooit ‘voor’ getrokken heeft, tegen D o n k e r b e r g , den ‘maat’ van K o l b e r g - (altemaal kleinigheden, dingen om over te schateren, mylord Glenelg en Dr. Philip en bevooroordeelde heeren en dames! maar voor iederen Boer van het allergrootste belang) - is het te bevreemden, vragen wij, dat juist onder het uitjagen van het trekvee, nu de Boer eerst gewaar wordt hoeveel hij geleden heeft en hoezeer hij zich zal moeten behelpen, zijn hart zoo bitter wordt en aan zijn mond woorden ontvallen, die anders niet over zijn lippen komen? Men heeft hem zelfs het trekken bijna onmogelijk gemaakt.... Toch zal hij trekken.... Al moet hij ook kalveren inspannen in plaats van ossen; al zouden hij en zijne kinderen zelven de wagens ook moeten trekken, niets zal hem van zijn voornemen afbrengen om de kolonie te verlaten, waar hij zooveel geleden, - zich van een Regeering losmaken, die hem zoo benadeeld heeft. Hij z a l trekken.

Daar waren er sommigen, die met drie of vier wagens op reis konden gaan, doch anderen konden niet vertrekken zonder geholpen te worden. Hun vee door de Kaffers geroofd, hun huis in de asch gelegd, hun wagen medegevoerd of vernield, waren zij buiten staat om zich zelfs de noodigste dingen voor de reis aan te schaffen.

Toch behoeven ook zij niet achter te blijven. De meer bemiddelden helpen den arme aan een wagen en zorgen voor trekvee en levensmiddelen. Kan deze het eenmaal vergoeden of wedergeven, dan is het wèl, en indien niet, nu, dan maakt dat ook niet uit. Slechts verleene hij of zijne zonen op den tocht eenige hulp in de verzorging en bewaking van het vee, of de dochters misschien aan de vrouw desgenen, die hem helpt om weg te komen. Want aan dienstboden, wagendrijvers en veewachters hadden de rijksten gebrek. Slechts in enkele gevallen ging

1) ‘Lomp’ heeft hier de beteekenis van ‘ongeschikt’ of ‘onoplettend.’

het weinige dienstvolk, dat men nog had, mede tot over de Oranje-rivier of verhuurde zich een kleurling tegen hoog loon, om den wagen te drijven tot op de plaats der bestemming. Over het algemeen zou men zich zonder dienstboden moeten behelpen, zelf zijn wagen drijven, zijne zonen het vee laten hoeden, en de vrouwen en meisjes het werk laten verrichten van Kaffers en Hottentotten, zoodat elk dienstbetoon op den weg tepas zou komen. Rijken en armen konden op deze wijze elkander helpen zonder groote 'verplichting' over en weder. Een Afrikaner houdt niet van dat woord.

Had het hoofd des huizes de handen vol met te zorgen voor den wagen, de ossen, de verzorging van het vee op den weg enz., de huismoeder en hare dochters hadden het niet minder druk. Er moest voor tenten gezorgd worden, tenminste voor één tent voor elke familie. De ouderen van dagen en de kleine kinderen zouden in den wagen kunnen slapen, en de jongens meestal in de open lucht of, onder den wagen, op den grond. Doch voor de meisjes, en bij regenachtig weder, was de tent onmisbaar. Ook waar men voor korter of langer tijd vertoeven zou, kon de tent niet ontbeerd worden. Deden de wagens dienst als middelen van vervoer, als pakhuizen en slaapkamers, of, in tijd van oorlog, als schanskorven, de tent was de eigenlijke woning. En daar men toen zoomin als nu onder de Boeren tentenmakers van beroep had, moesten de vrouwen, uit zeildoek of ongebleekt linnen de veldtent vervaardigen, of de reeds gebruikte nazien en in orde brengen. Voorts moestes er kleederen worden gemaakt, zakken vol harde beschuit gebakken, moest er zeep gekookt en voor 'biltong' en 'touwtjesvleesch'[1)] worden gezorgd. Iedereen had de handen vol.

Eindelijk moesten er allerlei dingen voor den tocht worden aangeschaft. Men ging naar een onbekend land, waar huizen noch winkels waren; men moest trekken door onbewoonde streken, en het kon maanden duren, jaren misschien, eer men een el linnen, een pond koffie, een

1) 'Biltong' is ons rookvleesch, behalve dat het in de zon gedroogd wordt in plaats van in den rook gehangen. 'Touwtjesvleesch' zijn smalle strooken schapenvleesch, goed gezouten en daarna in de zon gedroogd. Biltong wordt rauw gegeten met brood, of ook wel gekookt of op den rooster, over een kolenvuur van hout of droge mest, gebraden. 'Touwtjesvleesch' wordt gewoonlijk gebraden. De ribben van het schaap worden voor den tocht sterk gezouten en eet men meestal gekookt. Het schapenvleesch is in Afrika zeer fijn en uitstekend van smaak.

busje kruit te koop zou kunnen krijgen. Voor alle benoodigdheden moest worden gezorgd. Geen wonder, dat de wagens der meer bemiddelde Boeren er uitzagen als vrachtwagens. Zakken koffie, suiker, rijst en meel; geheele stukken zeildoek, katoen, molvel, en 'voerchits'; pakken wollen dekens, staven lood en vaatjes kruit; schoppen, graven, bijlen, ploegscharen, timmermans- en smidsgereedschap, potten, ketels en pannen; ook kralen en ringen om onder de Kaffers te verhandelen voor vee. Eindelijk geweren; van de 'zware baviaanbout' af tot het gemakkelijker te hanteeren jachtgeweer toe. In één woord: alles wat men in het eerste paar jaren kon noodig hebben, de 'huis-apotheek' niet te vergeten, moest worden medegenomen. Wien het aan de middelen ontbrak, om zich goed te voorzien, die moest zich natuurlijk tot het hoogst noodige bepalen; doch die het eenigszins doen kon, zorgde voor een goede uitrusting.

Huisraad had men niet veel, en daarvan laadde men op de wagens wat kon worden medegevoerd. Geen bed bleef achter; ook niet de stoel, dien men zelf gemaakt had of waarop men zoo lang had gezeten. Voor een enkele rustbank was ook wel plaats, en de eenvoudige klaptafel zou, op reis vooral, goed tepas komen. Wat men niet medevoeren kon werd aan vrienden ten geschenke gegeven of verkocht. Vele maanden gingen er met deze toebereidselen voorbij. Doch eindelijk toch wordt men reisvaardig.

Wie schetst dien laatsten dag, dien laatsten avond vóór den t r e k , in meer dan eene woning, reeds de eigen woning niet meer? Het vee is onder de zorg van een paar zonen, jong van leeftijd, doch met paard en geweer geheel vertrouwd, één of twee dagreizen vooruit gezonden naar de plaats der algemeene samenkomst. Op de verlaten werf, voor de deur van het huis, grootendeels met eigen hand gebouwd, staan de opgeladen wagens, met de trekossen aan de wielen en aan den disselboom vastgebonden. De woning is geheel ledig, een paar veldstoeltjes, een wagenkist en eenig huisraad uitgezonderd. Men had gehoopt dien namiddag nog te kunnen vertrekken, doch het is te laat geworden en men moet blijven tot de dag weer aanbreekt. Half uit gewoonte, met het geweer in de hand, gaat de man nog eenmaal de ronde doen: naar den stal, waar zijn trouw rijpaard, M a l g a s , het laatste voêr nuttigt uit d i e krib; naar de veekraal, van klippen opgebouwd, anders vol loeiend vee, nu ledig en doodsch. H i e r ligt nog een riem, dien men vergeten heeft, en die kan worden medegenomen, en dat paaltje d á á r , waaraan zijn beste

melkkoe, B e t j e , altijd vastgebonden werd, en dat zijn zoon slechts halverwege uit den grond heeft kunnen krijgen, zal h i j niet achterlaten. Eén forsche ruk...., en het is uit den grond getrokken. Toch.... kost het den sterken man een diepen zucht, alsof dat stuk hout hem een beeld is, hoe hij zelf uit zijn eigen erf gerukt wordt.... Ook den boomgaard moet hij nog even bezoeken. Dien boom dáár heeft zijn vader geplant; die rijen perzikboomen hij zelf.... Wat heeft het een moeite gekost dezen appelboom aan het groeien te krijgen, en die pereboom dáár, is van een stekje, dat hij eens van een tocht naar Graaff-Reynet heeft medegebracht. Lang staat hij stil bij een heining van kweeperen, en als hij eindelijk van een der struiken een paar takjes afbreekt en in zijn borst verbergt, barst de sterke man in tranen los. Want hij herinnert zich, hoe zijn kleine L e t t i e , zijn lieveling, die nu onder de groene zoden slaapt, keuvelend aan zijne zijde stond, toen hij die heining plantte, en hem gedurig had laten beloven, dat dit nu 'haar laning zou zijn.' Onwillekeurig richt hij uit den boomgaard zijne schreden naar het kerkhof, een paar honderd schreden van de woning verwijderd, en door een eenvoudig klipmuurtje van de wereld der levenden gescheiden. Hij denkt er nog een oogenblik over om zijn vrouw te roepen, en gezamenlijk met haar het graf van L e t t i e en der andere ontslapenen nog eens te bezoeken, doch.... neen! het is beter voor hem, beter voor haar, dat zij niet meer geschokt worde dan reeds het geval is. Maar op het kerkhof gekomen, bemerkt hij in het schemerdonker, dat zijn vrouw hem reeds is voorgekomen; snikkende ligt zij gebogen op het graf van haar liefste kind. Wie kan beschrijven wat er in het hart der beide echtgenooten omgaat? Het is of zij nog eens weder, zonder een zucht te slaken, van al hun grond zouden kunnen afstand doen, maar hun eigendomsrecht op dien kleinen grafheuvel niet kunnen opgeven. Doch een weinig aarde slechts uit dezen, door tranen en gebeden gewijden grond kan worden medegenomen; het kerkhof zelf behoort reeds een vreemde toe. Nog een oogenblik wordt er vertoefd bij de andere graven, alle van leden der familie, aan wier zijde men meende eenmaal den laatsten slaap te zullen sluimeren, en dan keeren man en vrouw langzaam en zwijgend terug naar de verlaten woning.

Het eenvoudig avondmaal wordt genuttigd, en daarna, bij het licht eener enkele vetkaars het laatste hoofdstuk uit den ouden kwarto Statenbijbel in die woning gelezen. Het is Psalm CXXIII:

> Jt heffe mijne oogen op na de bergen van maar mijne hulpe tomen zal.
> Mijne hulpe is van den HEERE, die hemel en aarde gemaaft heeft.
> Hij en zal umen voet niet laten mantelen: uw bewaarder en zal niet sluijmeren.
> Ziet, de bemaarder Jeraels en zal niet sluijmeren noch slapen.
> De HEERE is uw bewaarder, de HEERE is uwe schaduwe, aan uwe rechterhand.
> De zonne zal u des daags niet steten, noch de mane des nachts.
> De HEERE zal u bewaren van alle quaed; uwe ziele zal Hij bewaren.
> De HEERE zal uwen uitgang ende uwen ingang bewaren van nu aan tot in der eeuwigheid.

Met vaste stem doet de man en vader nu voor de laatste maal in dat huis, in het midden der zijnen, het korte eenvoudige avondgebed, niet uit het hoofd geleerd, maar opwellend uit het hart, en beveelt zich met zijn huisgezin en zijne lotgenooten in de hoede Gods. Dit troost en sterkt. Nog wordt er een Psalmvers gezongen, en nu is het tijd om zich ter ruste te begeven. Het laatste goed wordt uit het huis gedragen en op den wagen geborgen; nog eens in elke kamer rondgezien en dan... de deur gesloten. Men zal niet meer over dien drempel treden. De nacht wordt op de wagens doorgebracht, om den volgenden morgen vóór zonsopgang te vertrekken. Gelukkig dat huis en erve dan in een grauwen nevel gehuld zullen zijn en het afscheid gemakkelijker gemaakt, omdat men weinig of niets kan onderscheiden. Toch wordt daarbinnen in den wagen nog wel een stille traan van afscheid geschreid, en behoeft men niet te vragen waarom, boven het klappen van de zweep en het gerammel der jukken uit, als de wagen vertrekken zal, luider en krachtiger nog dan anders uit den mond van den Boer gehoord wordt:

‘TREK!’

Tweede afdeeling.
Van den uittocht tot op de onafhankelijkverklaring door Engeland.

I. De uittocht.

Wij hebben nu zoo beknopt mogelijk aangetoond, op welke wijze de Kaapkolonie door de Hollanders is gesticht en uitgebreid; dat de ‘Boeren’ niet uit een vermenging van allerlei laag volk, maar uit eerlijken bloede gesproten zijn; en welke oorzaken er toe hebben geleid of bijgedragen om hen tot het verlaten der kolonie, in Engelsche handen overgegaan, te doen besluiten. Wij willen die Boeren nu volgen op hunne zwerftochten door vreemde streken; getuigen zijn van hun verkeer of hunne oorlogen met de inboorlingen; nauwkeurig nagaan op welke wijze zij in het bezit van grond gekomen zijn; en hunne worstelingen gadeslaan met het machtige Engeland, totdat zij eindelijk, wat Transvaal betreft in 1852, en wat den Vrijstaat aangaat in 1854 door de Britsche Regeering werden vrijverklaard. Met deze Afdeeling begint hun eigenlijke worstelstrijd om een vrij, onafhankelijk politiek bestaan.

De groote t r e k , behoorlijk voorbereid, vond plaats tusschen de jaren 1836 en 1840. Wel waren er vóór dien tijd enkele huisgezinnen vertrokken en verlieten na 1840 nog velen de kolonie, doch de eigenlijke t r e k geschiedde gedurende het genoemde tijdvak. De meeste ‘trekkers’ kwamen uit Cradock, Winterberg, Somerset, Uitenhage en Graaff-Reynet, doch ook uit George, Swellendam en andere plaatsen sloten zich velen bij den trek aan[1]. Naar matige berekening moeten in de vier

1) Op de kaart van Zuid-Afrika, die aan dit werk toegevoegd wordt, vindt de lezer elk district, elke plaats, berg of rivier, in de geschiedenis der Boeren gedenkwaardig geworden, duidelijk aangegeven, zoodat het gemakkelijk zijn zal, de tochten en oorlogen der Boeren te volgen.

jaar van 1836 tot 1840, ongeveer een tienduizend zielen de kolonie verlaten hebben. D juisete opgave kan niet verschaft worden.

Om meer dan één reden kon men niet en masse en onder één aanvoerder uittrekken, maar moesten er een aantal reisgezelschappen gevormd worden onder verschillende hoofden. Eenmaal over de Oranjerivier gekomen, zou men zich meer bij elkander kunnen voegen, doch het trekken uit de kolonie moest in afdeelingen geschieden. Ook moest er steeds een kleine tijd verloopen tusschen den eenen trek en den anderen, opdat niemand langs den weg gebrek zou lijden aan water of aan weide voor het vee. Tot hoofden of aanvoerders van iederen 'trek' werden immer de koenste en meest achtingswaardige mannen gekozen. Aan het hoofd der eerste partij, een 200 zielen sterk, die in 1836 vertrok, stond Hendrik Potgieter, een man, wel niet als een 'tweede Mozes' vereerd[1)], maar toch in algemeene en welverdiende achting gehouden tot zijn dood toe. Zonder zich lang aan de rivier op te houden, trok hij recht door naar Thaba N'Chu, halverwege tusschen de Oranjerivier en de Vaal-rivier gelegen, waar hij door Moroko, het hoofd der Barolongs, en diens zendeling, de eerwaarde Archbell, op de vriendelijkste wijze ontvangen werd. Op dezen 'voor-trek' volgde eene sterkere afdeeling, meestal veeboeren uit Graaff-Reynet, onder Gerrit Maritz; en op dezen weer andere uit Uitenhage en Albanie, onder Jacobus Uys, Karel Landman en Gerrit Rudolph. Een klein doch vrij aanzienlijk gezelschap had zich gesteld onder Pieter Retief, die later tot algemeen aanvoerder gekozen werd. Verschillende kleine partijen voegden zich op de reize bij de grootere of maakten een soort van achterhoede uit, zoodat, naarmate men de Oranje-rivier naderde, de trek een grooter omvang verkreeg. Voorloopig was die rivier het doel der reize, en men haastte zich om zoo spoedig mogelijk hare Oostelijke oevers te betreden,

1) 'Velen der Potgieter-partij gelooven dat zij als het uitverkoren volk van God op reis zijn naar het land Kanaän. En eenige jaren geleden spraken zij het openlijk als hunne overtuiging uit, dat Potgieter een tweede Mozes was.' Dr. Livingstone in een artikel 'The Transvaal Boers', in 1853 geschreven, en na zijn dood gepubliceerd in 'The personal Life of David Livingstone, door BLAIKIE, tweede editie 1881. Daar dit artikel niet in de eerste uitgaaf is opgenomen, is het ook afzonderlijk verkrijgbaar gesteld. Onze aanhaling is uit de pamphlet-uitgave, p. 16.
Dr. Livingstone is doorgaans tegen de Boeren ingenomen en toont in zijne beoordeeling van hun karakter hoe klein een groot man kan zijn. Wij zullen hier later op terugkomen. Wat het boven aangehaalde artikel aangaat, kunnen wij nu volstaan met in naam van waarheid en billijkheid protest aan te teekenen tegen den inhoud zoowel als tegen de publicatie.

omdat men meende daar voorgoed vrij te zullen zijn van het Engelsche Gouvernement. Eenmaal over de grenzen der kolonie gekomen, dan kon men zijn verderen tocht regelen, doch zoo spoedig mogelijk wenschte men vrij te zijn van het Britsche gezag.

De j i n g o 's van dien tijd hadden slechts woorden van spot voor die vertrekkende Boeren, of dronken te Grahamstown toosten op ‘de macht der beetnemerij’; het Gouvernement kon noode zijne teleurstelling verbergen, en de predikanten der verlaten gemeenten waren ontevreden over den trek. Men zegt, dat sommigen meenden de ‘trekkers’ zelfs niet in het openbaar gebed den Heere te mogen opdragen. Doch de Boeren stoorden zich aan het een zoomin als aan het ander en vervolgden hun weg. Te Grahamstown wachtte hun een aangename verrassing. Daar werd hun door de Engelsche kolonisten, die zich daar metterwoon gevestigd hadden en zooveel te zamen met hen hadden geleden en gestreden, een groote B i j b e l geschonken, - een blijk van waardeering hunner motieven, dat hen diep moest treffen. Zoo ontvangt het leger dat op overwinningen uittrekt een vaandel; zoo wordt den zeevaarder, die een ontdekkingsreize zal doen, kompas en kaart verschaft. De B i j b e l moest den eenvoudigen maar moedigen en godsdienstigen leidslieden der Boeren dienen, beide tot vaandel en kompas. Dat zij bij gebrekkige verlichting van het kompas wel eens miszeilden of in moeielijke tijden het vaandel niet fier genoeg vertoonden, wie kan hun dit tot een bitter verwijt maken, dat zij in het geheel een Bijbel met zich voerden? Toch is er, zoo dikwijls als men in zekere kringen de inboorlingenkwestie heeft aangeroerd en er breed is uitgeweid over de vermeende wandaden der Boeren, dadelijk op dien Bijbel gewezen als een bewijs dat de Boeren niet alleen wreed tegen de inboorlingen maar ook volleerde huichelaars zijn! - menschen, die zich op Gods Woord beroepen voor het recht om Kaffers en Hottentotten tot slaven te maken of uit te roeien. Doch het zou moeielijk zijn i e t s op te noemen waarvan men den Boeren g e e n verwijt gemaakt heeft.

Volgen wij in onze gedachten den Boer van wiens aandoenlijk afscheid van huis en erve wij getuigen waren, dan zien wij hem met zijn drie wagens, een paar honderd stuks hoornvee, een twintig paarden en een ‘klompje’ slachtschapen en bokken naar het riviertje trekken, waar zijn reisgezelschap bij elkander zou komen. Reeds wacht men hem met ongeduld, want men staat gereed om te vertrekken. Met algemeene stemmen heeft men juist een ‘commandant’ gekozen een der voormalige ouderlingen der gemeente, waartoe bijna allen behoorden. Op hem nu rust de ge-

wichtige taak om voor alles te zorgen, wat op den tocht en de veiligheid van het reisgezelschap betrekking heeft. Hij bepaalt wanneer men op reis zal gaan, hoe ver men iederen dag trekken zal en in welke orde. Hem ondergeschikt, zijn een of twee 'veldkornetten' ook door het 'publiek' aangesteld. Nog wordt er een 'laager-commandant' benoemd, die het opzicht zal hebben over het laager en aan wien, in het kamp, allen zich zullen moeten onderwerpen. In kleine afdeelingen van vijf tot tien wagens, wordt de tocht voortgezet en, schoon men zich zooveel mogelijk haast, komt men slechts langzaam verder. Met zóó vele wagens en zoo veel vee kan men niet snel reizen, vooral daar iederen avond het kamp moet worden opgeslagen, zoodat men des morgens laat vertrekt en 's namiddags vroeg moet uitspannen. Maar eindelijk toch wordt de Oranje-rivier bereikt en voor de laatste maal op koloniaal gebied uitgespannen. Nog één nacht en men is VRIJ!

De Oranje-rivier, (de Vigata Magna der ouden?) zoo genoemd door Gordon, een kolonel in Hollandschen dienst, in 1770, door de Boeren gewoonlijk Groot-rivier geheeten, is de belangrijkste rivier van Zuid-Afrika. Zij ontspringt in het Blaauwe-gebergte, aan de Zuidelijke helling van den 10,000 voet hoogen Mont aux Sources, zóó genoemd door de Fransche zendelingen Arbousset en Daumas. Spoedig wordt de zwakke stroom, om de donkere kleur van het water door de inboorlingen Noca Unchu of Zwarte-rivier geheeten, door andere rivieren versterkt, en komt als een breede, statige rivier uit de bergen te voorschijn. Nabij de Diamantvelden vereenigt de Oranje-rivier zich met de Ky Gariep of Vaal-rivier en haar loop in Noordwestelijke richting voortzettende, stort zij zich op 28° 30′ Z.B. en 16° 30′ O.L.,[1] na een meer dan 1000 Mijl lange tocht in den Atlantischen Oceaan. Ware deze rivier bevaarbaar, zooals de rivieren van Amerika, dan zou Zuid-Afrika een geheel ander aanzien hebben, en zouden de steden en dorpen aan Groot-rivier zoo goed bekend zijn als die aan den Missisippi. Doch de Oranje-rivier, van haren oorsprong tot aan hare vereeniging met de Vaalrivier, gedurende een groot gedeelte van het jaar en op de meeste plaatsen, zeer ondiep, loopt van daar tot aan de zee tusschen (soms 200 voet) diepe rotsen, en vormt zulk een aaneenschakeling van watervallen, dat er zelfs aan geen behoorlijk onderzoek der bedding te denken valt. De eenige wijze om van deze rivier, voor

1) Hier en overal in dit werk: van Greenwich.

handel en verkeer, partij te kunnen trekken zou zijn door middel van een kanaal, van de zee tot aan de Vaal-rivier, waarin men Groot-rivier zou kunnen leiden. Nu is die rivier meer een beletsel voor den handel dan een hulpe. En in de dagen van den grooten t r e k , toen niemand nog droomen kon van een brug over de rivier en er schuiten noch ponten voorhanden waren, maar men van de doorwaadbare plaatsen of 'driften' gebruik moest maken, ging de overtocht, vooral van zoo vele menscher en wagens en met zooveel vee, van geen geringe moeielijkheden vergezeld.[1)]

De bedding der rivieren in Zuid-Afrika is zeer ongelijk. Soms vindt men in het droge seizoen op de eene plaats nauwelijks twee of drie voet water, en vlak daarbij, een dus genoemd 'zeekoegat', - een holte van vijf en twintig of dertig voet diep, die, zooals de naam aangeeft, den hippopotamus tot verblijf strekt. Wist men niet beter, dan zou men lichtelijk kunnen meenen dat de zeekoeien zelf, om zich een woonplaats uit te diepen, die holten gemaakt hebben en den uitgegraven grond ter beveiliging hunner verblijven, tot dijken opgeworpen. Hoe het zij, die dijkten of ondiepten, vormen de eenige plaatsen waar men bij lagen rivierstand van den eenen oever naar den anderen kan komen. In den regentijd en als de rivieren maar eenigszins gezwollen zijn, is het verkeer langs dezen weg geheel gestaakt.

Strikt genomen lag de Oranje-rivier in 1836 buiten het gebied der kolonie, doch reeds toen werd de natuurlijke grenslijn, over het algemeen, ook als de politieke beschouwd. Daarom achtten de Boeren zich niet vrij, eer zij die rivier tusschen zich en de Kaapstad hadden. Doch hoeveel spoed men ook maakte, toch waren er twee of drie dagen noodig om een 'trek' van vijftig of zestig wagens over de Oranje-rivier te brengen. Vooral het overvoeren van het kleinvee, de schapen en bokken, geeft veel moeite, en menig zwak schaap of teeder lam moet op den wagen genomen worden om niet door den stroom te worden medegevoerd. Gelukkig dat men de rivier bereikte vóór den regentijd, en de verschillende driften, op de diepste plaatsen, niet meer dan vier of vijf voet water hadden. Toch moest men zich haasten om over te komen, daar elke geweldige of eenigszins aanhoudende regen op den rivierstand invloed heeft en de rivier spoedig, soms weken achtereen

1) Het Kaapsche parlement heeft, in overeenkomst met de Regeering van den Vrijstaat, besloten tot den houw van vier bruggen over de Oranjerivier nl. te B e t h u l i ë (in 1879 geopend), A l i w a l - N o o r d , C o l e s b e r g en H o p e T o w n .

t.o. 115

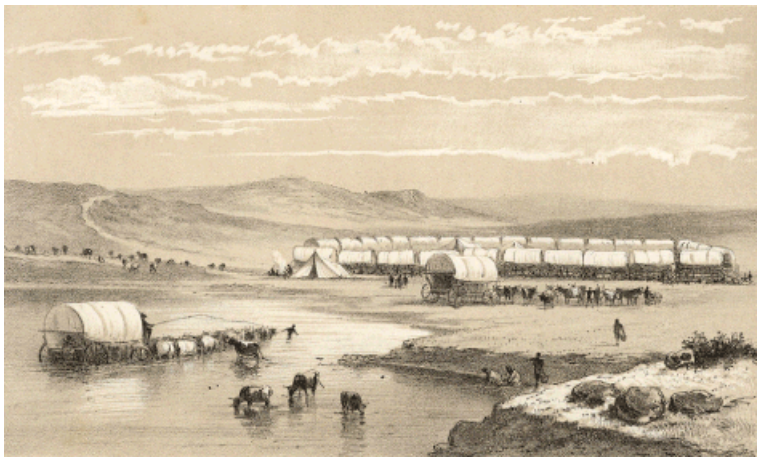

De Trek ‘Laager van wagens’
P W M Trap imp

'onpassabel' wordt. Daar de Boeren, tot hetzelfde reisgezelschap behoorende, elkander de noodige hulp bewijzen, kwam ten slotte ook het zwakste span in veiligheid over de rivier, en kon men op neutralen grond 'in laager gaan' om uit te rusten en plannen voor de toekomst te beramen.

Het laager.

Met behulp der hierbij gevoegde plaat zal het den lezer niet moeielijk vallen, zich een min of meer duidelijke voorstelling van een Boerenlaager te maken. Blijft men slechts korten tijd op ééne plaats, dan wordt het laager eenvoudig van wagens gevormd; anders, en vooral in oorlogstijd, van zodenwallen of muren, van schietgaten en bastions voorzien. Door den laager-commandant wordt de plaats voor het laager bebepaald, - liefst op een lagen 'bult' of platten heuvel, van waar men een vrij uitzicht heeft op de omliggende landstreek en in de onmiddellijke nabijheid van den een of anderen stroom -, en onder zijn opzicht een langwerpig vierkant van wagens gevormd, waaruit het laager bestaan zal. De disselboom van den eenen wagen komt onder de 'buikplank' van den anderen, en de wielen worden met ijzeren 'remkettingen' zóó aan elkander verbonden, dat geen wagen het kamp zou kunnen verlaten zonder het geheele laager op te breken. In oorlogstijd sluit men daarenboven de openingen tusschen de wielen met staketsels van doorntakken, om den vijand te beletten onder de wagens door te kruipen. Tegen een wel onderhouden musketvuur zou zulk een laager het niet lang kunnen uithouden, doch een dertig jaar geleden waren de inboorlingen slechts zeldzaan van schietgeweer voorzien, en ook nu nog hebben zij te veel ontzag voor de kogels der Boeren, om lichtelijk een laager aan te vallen. Toch is dit van tijd tot tijd geschied en hebben de Boeren niet dan met moeite hunne laagers kunnen verdedigen.

Daar de grootte van het laager steeds in verhouding moet blijven, met de beschikbare macht om het in tijd van nood te verdedigen, worden de wagens, die niet voor de buitenlinie noodig zijn, i n het laager geplaatst, en wel zóó, dat elke wagen met den buitensten een rechten hoek vormt. Tusschen de wagens blijft dan ruimte over voor de tenten en in het midden van het laager een plein, dat tot algemeene vergaderplaats dient. In weinige uren is zulk een laager gevormd en beweegt een Boer er zich zoo gemakkelijk in, alsof 'laager staan' de normale wijze van leven in Zuid-Afrika is.

Het is niet zoo eentonig in het laager, als men misschien zou meenen. Met het aanbreken van den dag laat de eene of andere haan (uit zijn korf, die op de trap van den wagen is vastgemaakt) zich hooren, en geven een paar ganzen hem zijn morgengroet met winst terug. Dit is het sein voor den 'korporaal van de wacht' om zijne manschappen, die gedurende den nacht gewaakt hebben, te 'bedanken,' en terwijl dezen in hunne wagens wat rust gaan zoeken, begint het laager te ontwaken. Van onder den eenen wagen kruipt een bundel schapenvellen, die langzamerhand de gedaante aanneemt van een bastaard-Hottentot of Boschjesman-Kaffer, en uit ondenkbare plaatsen komen de 'L e a h s ' en 'S a b i e n s ' te voorschijn, kleurlingen, die hunne 'noois' gevolgd zijn, bij wie zij van der jeugd aan gewoond hebben. Hoeveel menschen in ééne tent kunnen slapen, wordt nu eerst duidelijk, en in den wagen, tot brekens toe met goederen van allerlei aard geladen, schijnen minstens een half dozijn kinderen, behalve de vader en moeder, te ontwaken. Men is in weinige minuten gekleed, hetgeen te gemakkelijker gaat, omdat men zich bij het gaan slapen, bijna niet ontkleed heeft[1)]. Men wascht zich, liefst in warm of ten minste lauw water, en terwijl de man naar zijn pijp grijpt, zet de vrouw of een der dochters de koffie, die daarna uit groote 'kommetjes' of blikken nappen, liefst met suiker en melk, en een stuk boerenbeschuit genuttigd wordt. Dan wordt er, gewoonlijk in de tent, een gedeelte van Gods Woord gelezen, een versje gezongen en een gebed gedaan, waarna de mannen voor het vee gaan zorgen en de vrouwen wat opruiming houden. Tegen acht of negen uur in den morgen wordt de ochtendmaaltijd gebruikt, uit vleesch en brood of wat milies bestaande, en koffie met beschuit, en een groote kom melk, wel te verstaan, als er melk te krijgen is. Ieder heeft nu zijn werk: de zoons moeten het vee 'oppassen', de man neemt zijn geweer en ziet of hij 'een stuk wild kan schieten', en de dochters helpen hare moeders. Er moet gewasschen worden, gebakken, soms geslacht; kleederen moeten genaaid of versteld en het eenvoudige maal toebereid worden. Allicht is er iemand in het laager, die een 'weinig school kan hou-

1) Op vrij schimperigen toon hebben tal van schrijvers de gewoonte van sommige Boeren, om zich slechts ten deele ontkleed ter ruste te begeven, in het bespottelijkst daglicht gesteld, doch al weder zonder te bedenken, dat menschen, die in een laager groot geworden zijn, door de noodzakelijkheid gedwongen worden om zich bijna geheel gekleed neder te leggen. Wie kan zich ontkleeden in een laager of op commando of zelfs op een 'tocht', altijd van vrouwen en kinderen of van vijanden omringd? Een Engelschman geneert zich misschien niet onder zulke omstandigheden, maar een Boer wel. Wij komen later op deze dingen terug.

den' voor de kinderen, anders brengen dezen hun tijd door met ossen te maken van klei, een denkbeeldigen wagen te drijven, te eten en te slapen. Het middagmaal verschilt weinig van het ontbijt, en somtijds smelten ontbijt en diner tot één maal te zamen. Gedurende den ganschen dag drinkt men koffie, behalve op den middag: dan valt thee in den smaak. 's Namiddags gaat men slapen, doch lang vóór zonsondergang moet het vee gemolken en verder voor den nacht bezorgd zijn. Dit laatste vereischt geen geringe zorg, vooral in oorlogstijd, en waar het duizenden ossen, schapen, bokken en paarden geldt. Men kan licht nagaan welk eene verantwoording op de leiders van zulk een trek en op den commandant van het laager rust.

Is alles bezorgd, het vee in de tijdelijke kraal, de wacht uitgezet, en zijn alle bepalingen voor den nacht gemaakt, dan maakt men, zoo goed als het gaat, zijn toilet en wordt de avondmaaltijd, waarin vleesch alweer den hoofdschotel uitmaakt, genuttigd. Daarna houdt men avondgodsdienst, en tegen negen of tien uur is het laager in diepe rust. Gelukkig als die rust in den nacht door geen viandelijken overval gestoord wordt.

De openbare godsdienstoefeningen in de laagers en gedurende den t r e k werden gewoonlijk door een ouderling of oud-ouderling geleid. Huwelijken werden burgerlijk door den commandant en kerkelijk door de ouderlingen gesloten, totdat het bestuur eenigszins meer geregeld gevestigd was. Dronkenschap, met den aankleve van dien, werd in de laagers niet geduld; ook waren de gevallen van onzedelijkheid hoogst zeldzaam, en van diefstal ongehoord. Soms bleef men één of twee weken, soms maanden lang, op dezelfde plaats in laager en nog noemt men met een zekere ingenomenheid de rivieren en kopjes, aan wier oevers of in welker nabijheid men voor langeren tijd gelegerd was.

In zulke laagers en op deze wijze hebben de Boeren jaren lang gewoond, en tal van mannen, die nu aan I n g a g a n e en op L a n g n e k voor vrijheid en recht hun leven in de waagschaal gesteld of geofferd hebben, zijn in een laager geboren, terwijl hunne moeders in meer dan één opzicht in levensgevaar verkeerden. Ook is het leven in de laagers van geen geringen invloed geweest op de vorming van het volk. Wij zullen zien hoe die Boeren trekken van plaats tot plaats; oorlogen voeren met machtige Kafferstammen; het nog machtiger Engeland weerstaan; nieuwe staten stichten; nieuwe toestanden in het leven roepen; en eindelijk met de Britsche regeering verdragen sluiten, waaraan zelfs

door geen ministerie-Beaconsfield, door Engelands keurbenden gesteund, straffeloos kan tornen. Dezelfde lieden, voor Moselekatses noch Dingaans regimenten bevreesd, en door geen Engelsche proclamaties of bedreigingen te verschrikken, bogen zich onder de vermaning van één hunner ouderlingen en onderwierpen zich eerbiedig aan het bestuur, door hen zelven gekozen. De zedelijke invloed der hoofden was te grooter, naarmate hun macht in de gewone opvatting des woords geringer was. Van tien duizend tot vijftien duizend zielen lieten zich leiden en besturen, zonder dat men politiedienaren noodig had, en jaren gingen er voorbij, zonder dat een enkele Boer behoefde terechtgesteld te worden. En dat in een maatschappij, waar ieder evenveel te zeggen had als zijn naaste! Het was in de laagers, dat men leerde handelen, regeeren en gehoorzamen. Dat in lateren tijd, zoowel het bestuur als het gehoorzaamheidsbetoon, nog altijd den stempel droeg van het laager, behoort geen staatsman te verwonderen. Omdat men hiervoor geen oog had, is er zooveel geschreven over de regeeringloosheid in de Republiek; die over de Transvalers wil regeeren, moet rekening houden met de vorming van het volk in laagers en op commando's.

De leiders van den trek.

De leiders van den grooten trek waren uitstekende figuren en in meer dan een opzicht hun tijd vooruit Wij willen terstond met enkelen nader kennis maken. De eerste onder zijne gelijken is PIETER RETIEF, terecht door rechter Cloete ‘de eerste groote martelaar’ van den trek genoemd. De familie Retief of Retif behoort tot de oudsten en meest geachten in de kolonie, en stamt af van de Fransche vluchtelingen, die in 1689 in Zuid-Afrika een tweede vaderland vonden. Pieter Retief werd geboren te Wagenmakersvlei, het tegenwoordige Wellington, op een prachtige plaats, waar zijn vader zich met den wijnbouw en vooral met de Chinaas-appelteelt bezig hield. Zulke plaatsen leveren een ruim bestaan op, en zijn ware lusthoven, zoodat iemand van een rustigen aard geen aangenamer woning en voordeeliger bedrijf verlangen kan. Doch Pieter Retief bezat geen rustige geaardheid; het Fransche bloed bruischte te snel door zijne aderen, dan dat hij zijn levenlang Chinaa's appelen zou plukken voor de Kaapsche markt of de wijnkelders voorzien van Sherry en Paarl-Constantia. Een meer bedrijvig en avontuur-

lijk leven lokte hem reeds in zijn jongelingsjaren aan en leidde hem om een 'handelstocht' te doen naar het binnenland der kolonie. Toen nu, in 1820, de Britsche emigranten, door het Gouvernement, in de Oostelijke provincie en op de grenzen der kolonie geplaatst werden, meende Retief zich ook in die streken te moeten vestigen, en zijn bedrijvige geest vond weldra werk genoeg. Hij verkreeg het Gouvernements-contract tot levering van de noodige levensmiddelen aan de emigranten, en kweet zich van zijne moeielijke en verantwoordelijke taak op zoo uitstekende wijze, dat hem, om zijn voorkomendheid, beleid en onkreukbare trouw de algemeene achting geschonken werd. Door de schuld van eenige vennooten was hij minder gelukkig met een ander Gouvernements-contract, tot het oprichten van eenige Gouvernementsgebouwen te Grahamstad, en leed hij zware geldelijke verliezen. Dit verminderde echter geenszins de mate van achting, die hem werd toegedragen; en als blijk daarvan mag worden vermeld, dat hij werd aangesteld tot c o m m a n d a n t van het district Winterberg, waar hij zich nu metterwoon gevestigd had. Zijn vriendschapsbetrekking met het Engelsche Gouvernement kon echter geen stand houden. Retief zocht geen eer voor zich zelven, maar leefde met en voor zijn volk. De schandelijke afloop der Kafferoorlogen van 1834- 35; het onrecht den grensbewoners in het algemeen en den Boeren in het bijzonder aangedaan; de hatelijke aanmerkingen en de politiek van Lord Glenelg vervulden zijn gemoed met verontwaardiging. Hij bepleitte de zaak der Boeren, doch vond geen gehoor. Integendeel scheen het alsof men in zijn persoon aan elk Boeren-pleidooi een einde wilde maken. Zijn betrekking van commandant bracht mede, dat hij zwervende Hottentotten en Kaflers, - landloopers van de gevaarlijkste soort of spionnen, die het land verkenden - liet oppakken en naar den naasten magistraat zond om onderzocht te worden; doch dit was in strijd met Engelands jongste politiek, en niet alleen werd iedere landlooper terstond weer losgelaten, maar Retief zelf moest zich deswege de scherpste berispingen getroosten. Zoo wist het Gouvernement een man van zich te vervreemden, die op de grenzen der kolonie eigenlijk onmisbaar was; doch dit kwam den Boeren ten goede. Ook hij sloot zich bij den t r e k aan, en toen straks Maritz terugkwam van de eerste expeditie tegen Moselekatse, was Retief juist over de Oranje-rivier getrokken. In zóo hooge achting werd deze man gehouden, en zoo groote verwachting koesterde men van zijne veelvuldige en veelzijdige bekwaamheden, dat hij terstond en met algemeene stemmen tot commandant-generaal benoemd werd. Zonder dien naam te dragen, is hij in in wer-

kelijkheid de eerste en eenige president der g e z a m e n l i j k e emigranten geweest.

Het is te betreuren dat ons geen portret van dezen merkwaardigen man bewaard is. Hij moet van middelbare grootte geweest zijn, eenigszins gezet, met donkere gelaatskleur, breed voorhoofd, zwarte haren en baard, kleine doordringende oogen en ernstige, doch vriendelijke gelaatstrekken. In zijn jeugd met vrucht een goede opvoeding genoten hebbende, was hij de Engelsche taal machtig, en kon hij vlug met de pen terecht. Zijn Gouvernementsbetrekkingen hadden hem van nabij bekend doen worden, met de Engelsch-koloniale politiek en met de onderscheiden stammen van inboorlingen op de grenzen der kolonie, en zijn financiëele bekwaamheden waren gerijpt onder de uitvoering der belangrijke contracten, met de Regeering gesloten. Daarbij was Retief moedig, vol beleid, en bezat hij de aangeboren gave van vertrouwen in te boezemen en gezag te oefenen. Hij was de man om de verschillende bestanddeelen van den t r e k tot een geheel te vormen, en zou, ware hem levenstijd en levenskracht gegund, misschien de Engelschen uit Natal gehouden en den Afrikaners lang vóór 1852 hunne onafhankelijkheid hebben verzekerd. Alleen was Retief soms onvoorzichtig door goed vertrouwen, en dit heeft helaas! ook zijn vroegen dood veroorzaakt.

Nog een enkele karaktertrek zij hier bijgevoegd.

Terwijl de andere Boeren zwijgend de kolonie verlieten, moest Retief, (ook in hun naam) het stof van de voeten schudden in den vorm van een manifest, dat hij uitvaardigde vóór hij de Oranje-rivier overtrok, en waarin de redenen werden uiteengezet, w a a r o m men de kolonie verliet: Men was door het Gouvernement benadeeld en onrechtvaardig behandeld in de emancipatie der slaven; er was voor de Boeren geen bescherming tegen vijandige Kaffers en stroopende Hottentotten; van het Engelsche Gouvernement was voor de Boeren recht noch billijkheid te wachten. ‘Wij verlaten,’ zoo heet het in het manifest, ‘deze kolonie, in de vaste overtuiging, dat het Engelsche Gouvernement niets meer van ons te eischen heeft, en ons zonder eenige verhindering zal toestaan, dat wij ons voor het vervolg zelf regeeren. Wij hebben ons voorgenomen om op onzen t r e k , en als wij in het land onzer aanstaande inwoning zullen gekomen zijn, aan de inboorlingen te doen verstaan, welke onze plannen zijn, en dat wij met hen in vrede en vriendschap begeeren te leven. Wij zijn besloten om, waar wij gaan, de eerste beginselen van vrijheid te handhaven, doch, waar wij zullen zorg dragen, dat

niemand in een toestand van slavernij gehouden worde, is het tegelijkertijd ons vast besluit, om de noodige bepalingen vast te stellen om misdaad te onderdrukken en de behoorlijke verhoudingen tusschen meester en dienstbare te bewaren.' Geen slavernij, maar ook geen maatschappelijke gelijkstelling tusschen blanken en barbaren, zooals een ziekelijke philanthropie in Engeland die eischte. Getrouw aan zijn manifest, en als een scherpzinnig staatsman, maakte Retief dan ook zoo spoedig mogelijk kennis met de hem omringende inlandsche stammen, en sloot hij tractaten met Moroko, Moshesh, Tonana, Sikonyela, Dingaan en andere hoofden. Doch wij moeten ons geschiedverhaal niet vooruitloopen.

Minder verstandelijk ontwikkeld dan Retief (ook wel omdat hij diens opvoeding heeft moeten missen), doch met niet minder natuurlijke gaven bedeeld, staat de figuur van HENDRIK POTGIETER voor ons, onder wiens leiding de eerste t r e k de kolonie verlaten heeft. Het geslacht der Potgieters, van Hollandschen oorsprong, is veel uitgebreider dan dat van Retief, - één der redenen misschien, waarom Potgieter het hoofd eener partij werd, terwijl Retief boven de partijen stond. Potgieter was de baanbreker, zoowel bij Moroko als over de Vaal-rivier; hij is de grondlegger der Zuid-Afrikaansche Republiek en heeft een invloed op de Afrikaners geoefend, die zich nog heden gelden laat. Hij miste de schitterende bekwaamheden van Retief, doch waar hij, evenals deze, zijnen volgelingen onder de moeielijkste omstandigheden het volkomenste vertrouwen wist in te boezemen, muntte hij boven hem uit in het onderhandelen met de inboorlingen en als oorlogsman in het veld. Retief had alle talenten voor president; Hendrik Potgieter voor commandant-generaal en commissaris voor de zaken met de inboorlingen. Potgieter en de zijnen kwamen voornamelijk uit de buurt van O l i f a n t s h o e k , en de POTGIETER-partij is eenigszins blijvend onderscheiden tot op dezen dag.

Met Retief en Potgieter moeten de namen genoemd worden van GERT MARITZ, uit Graaff-Reynet, erkend hoofd der talrijke en aanzienlijke Maritz-familie, die zich een zoo hooge mate van invloed wist te verwerven, dat zijn naam later verbonden werd met den doopnaam van den vermoorden Retief, en de eerste stad, in Natal aangelegd, PIETER-MARITZBURG werd genoemd. Voorts, van KAREL PIETER LANDMAN, uit het district Uitenhage, dapper, bezadigd, ernstig en vroom; van GERT RUDOLPH, en SAREL (CHARLES) CILLIERS, even dapper in den oorlog als getrouw in de vervulling hunner maatschappelijke plichten, en niet het minst in geze-

gende gedachtenis gehouden wegens hun getrouwen dienst als ouderlingen der gemeente; van ANDRIES PRETORIUS, die Retief opvolgde als commandant-generaal en wiens zoon MARTINUS WESSEL PRETORIUS tot in 1872 president der Republiek was. En, om deze korte opgave te besluiten, van JACOBUS JOHANNES UIJS, gewoonlijk de 'aartsvader' of 'patriarch' Uijs genoemd wegens zijn zeventigjarigen ouderdom, toen hij de kolonie verliet.[1)] Meer dan één Uijs heeft in den 'worstelstrijd' goed en bloed geofferd, en de oude vader Uijs zelf, heeft zware slagen verduurd eer hij het hoofd kon nederleggen. Als erkend leider van een der talrijkste en aanzienlijkste familiën, zoowel als door zijne persoonlijke hoedanigheden, moest hij noodwendig een machtigen invloed op den t r e k oefenen, en is hij, onder de vele uitstekende persoonlijkheden, die wij in het laager ontmoeten, een zeer krachtige figuur.

Behalve de algemeen erkende hoofden of aanvoerders had elke groote familie haar eigen hoofd of 'voorman', gewoonlijk, schoon niet altijd, een der oudsten en aanzienlijksten van den stam. Tot die groote stammen of familiën moeten, behalve de reeds genoemden, gerekend worden, die van DE JAGER, met bijna elke andere door huwelijksbetrekking verbonden. Voorts de familiën ERASMUS, SPIES, OOSTHUYZEN, BURGER, JOUBERT, VAN ROOYEN, BADENHORST, DE CLERCQ, FOURIE, NAUDÉ, KRUGER, PRINSLO, BREITENBACH, MARÉ, BESTER, DE LANGE, HATTING, BOSHOFF, KEMP, MEYER, en FERREIRE, namen, alle min of meer bekend in de geschiedenis van Transvaal. De familieband onder de Boeren is zeer sterk; zij zijn wat men in Schotland noemt 'C l a n n i s h ,' en dit geeft het hoofd of den 'voorman' eener familie geen geringen invloed. Ten goede gebruikt is dit, onder omstandigheden als waarin de Boeren verkeerden, van geen geringe waarde.

1) PIETER LAFRAS UYS, die in den laatsten Zulu-oorlog aan de zijde der Engelschen strijdende, den heldendood stierf, was zijn kleinzoon, diens vader, ook Pieter Lafras geheeten, en zijn oom Jacobus zijn in den slag tegen Dingaan gesneuveld. Tot het kleine gezelschap dat in 1834 den verkenningstocht naar Natal deed, behoorden deze beide zonen van den ouden Uijs, en hun broeder Jacobus. De wakkere vrouw van dezen Jacobus, GEERTRUIDA HUMAN, was haar man op dien tocht gevolgd. De familie Uijs is hoogstwaarschijnlijk uit den Elzas afkomstig.

II. Met de inboorlingen in aanraking.

De groote beschuldiging tegen de Boeren is, dat zij, van het oogenblik dat zij de Kolonie verlaten hebben, de inboorlingen verdrukt en zich diens wettig eigendom hebben toegeëigend. Volgens de geijkte voorstelling zijn de Boeren, door de rechtmatige bezitters van het land over de Oranje-rivier, gastvrij ontvangen en hebben zij hunne dankbaarheid betoond, à la Boer, door de arme inboorlingen van hunne bezittingen te berooven, hen op alle mogelijke wijze te mishandelen, zelfs tot slaven te maken en later te vuur en te zwaar te verdrijven. Om de onwaarheid dier beschuldigingen te doen uitkomen, hebben wij de volgende vragen te beantwoorden:

Met welke stammen zijn de Boeren aan de overzijde der Oranjerivier in aanraking gekomen;

Welk recht hadden dezen op de door hen bewoonde gronden; en

Van welken aard was de ontmoeting en het verkeer der Boeren met deze inboorlingen?

Het land tusschen de Oranje-rivier en de Vaal-rivier, den tegenwoordigen Oranje-Vrijstaat uitmakende, werd tijdens den grooten trek bewoond door vier of vijf onderscheidene en van elkander onafhankelijke stammen. Zuidelijk van de Wittebergen, ook Blauwebergen genaamd, en voorts in de richting van Drakensberg woonden de BASUTO's onder Moshesh. Halverwege, tusschen de beide groote rivieren en grenzende aan de Basuto's, was het gebied der BAROLONGS nabij wier hoofdstad, THABA N'CHU, Potgieter en de zijnen een tijdelijke woonplaats vonden. Noordelijk van de BAROLONGS, vond men de KORANNA's, en meer ten Westen de GRIQUA's of BASTAARDS, in verschillende partijen verdeeld, onder ADAM KOK, ANDRIES WATERBOER en andere kapiteins of opperhoofden. Verder zwierven er door het geheele land kleine troepen Boschjesmans, door iederen anderen stam op het zeerst vervolgd. Met de Basuto's zijn de Boeren eerst in lateren tijd in aanraking gekomen; door de Barolongs zijn zij gastvrij ontvangen, waaruit een vriendschapsbetrekking ontstaan is, die tot op dezen dag ongestoord bleef voortduren en van de Boschjesmans hadden zij te vreezen noch te hopen. Het was met de

afstammelingen der Hottentotten, bij name met de GRIQUA's of BASTAARDS dat zij van meet af te doen hadden.

De bastaards of Griqua's.

Het woord Griqua, is afgeleid van C h e r i g r i q u o i s, de naam van een stam, die ten Zuiden van Klein-Namaqualand moet gewoond hebben. Naar men meent heeft een gedeelte van dien stam zich met de Bastaards vereenigd, en hebben dezen toen den naam van G r i q u a 's aangenomen of gekregen. Het land door hen bewoond, insluitende de D i a m a n t v e l d e n draagt nu op de kaarten den naam van G r i q u a - l a n d W e s t, doch wordt onder de Boeren nog steeds genoemd het B a s t a a r d l a n d.

Deze Bastaards zijn gesproten uit eene vermenging van blanken en Hottentotten. Dat die blanken in ieder geval, of zelfs in de meeste gevallen Boeren moeten geweest zijn, wordt wel gedurig beweerd, doch is geheel onbewezen. Integendeel is er veel, zeer veel zelfs voor aan te voeren dat het geslacht der Bastaards, slechts voor een klein gedeelte, aan de Hollandsche Afrikaners het bestaan te danken heeft.[1] Te meer, daar het overbekend is dat 'uitlanders' zich zooveel gemakkelijker inlaten met de vrouwen en meisjes der inboorlingen - ze in elk geval meer bewonderen -[2] dan een Afrikaner en het sterk sprekend feit voor de hand ligt dat de

1) Zeer naïef, en in het voorbijgaan, legt de zoo partijdige Pringle hieromtrent een getuigenis af. Een oude Duitscher, STOLZ genaamd, die op sterven ligt, laat Pringle roepen om hem de Bastaards aan te bevelen, die op zijn plaats woonden. Onder dezen bevonden zich Christiaan en Karel GROEPE, de zonen van een Duitscher bij een Hottentotsche vrouw, waarmede hij niet gehuwd was. Stolz zelf had den Bastaards het kwade voorbeeld gegeven van voortdurend met bijzitten te leven en de twee jonge Groepes volgden het voorbeeld van hun vader. Zie PRINGLE's N a r r a t i v e, laatste editie 1868 p. 38 en de reeds aangehaalde vertaling pp. 166, 168, die hier niet geheel nauwkeurig is. Met een weinig moeite zou men het getal der Stollzen en Groepes tot een redelijk cijfer kunnen opvoeren.

2) Men vergelijke bijv. de beschrijving der Barolongsche Kaffermeiden door den duitschen reiziger Graaf ERNST VON WEBER:
'Hunderte von jungen Mädchen, darunter ein Theil mit ganz allerliebsten Gesichtern, hatten sich dort aufgestelt ..... Keine einzige davon aber hatte europäische Kleidung, sondern alle trugen das primitive, aus alten Zeiten auf heute überkommene, mir viel interessantere Nationalcostüm der echten Kaffermädchen ..... Busen und Arme (und von welcher entzückenden Plastik waren sie, die jeden Künstler bezaubern würde!) sind ohne Verhüllung, ebenso die Beine bis hoch über die Knie. Ein Gürtel von zierlichen Perlenfransen, umgibt die schlanke dünne Taille ..... Und was die Hauptsache ist, im grossen Durchschnitt hatten alle diese Mädchen so feine und intelligente, ja vornehme Gesichtszüge, dass ich mich in ihrer Gegenwart beinahe so befangen fühlte als seien es lauter englische oder deutsche Balldamen ..... u.s.w. V i e r j a h r e i n A f r i k a dl. II. S. 103-105.
Men zou een klein boekdeel kunnen vullen met dergelijke ontboezemingen van Europeërs, terwijl een Afrikaner de Kaffermeiden met een paar woorden zal beschrijven als: 'v u i l, k a a l (bijna naakt), v o l v e t, (het lichaam met vet ingevreven), en e e n r e u k, d i e n i e t u i t t e h o u d e n i s.'

Boeren, tal van jaren, onder de Kaffers hebben verkeerd zonder dat er (zeer zeldzame gevallen uitgezonderd) eenige vermenging heeft plaats gevonden. En dat is meer dan men van vele Engelschen en anderen in de steden en dorpen, aan de Kafferlanden grenzende getuigen kon.

In elk geval is het onrecht den Boeren naar het hoofd te werpen dat zij 'aan een natie van Bastaarden het aanzijn hebben geschonken.' Die 'natie' bestond 50 jaar geleden, volgens de beste opgaven uit hoogstens 3000 à 4000 zielen: Hottentotten, Boschjesmans, Koranna's en alle mogelijke soort van volk te zamen gerekend. Hieruit kan afgeleid worden tot welk een minimum de niet te ontkennen schuld van enkele blanke Hollandsche kolonisten, tegen het einde der vorige eeuw, terug te brengen is.

Deze Bastaards woonden of liever zwierven, een tachtig jaar geleden, langs de oevers van de Oranje-rivier, op de Noordoostelijke grenzen der kolonie. Volgens meer dan een schrijver zijn zij uit de kolonie verdreven door hunne 'wreede vaders,' de Boeren, die hunne ongelukkige, onechte kinderen het wijde veld indreven.[1)] Doch volgens anderen - Sir Andries Stockenstrom bijv., die zijn geheele leven in dienst van het Engelsche gouvernement, op de grenzen heeft doorgebracht, en kwalijk van groote partijdigheid voor de Boeren kan verdacht worden - verlieten zij de kolonie

1) 'De Bastaards zijn gesproten uit de vermenging van Hollandsche Kolonisten en Hottentotten.... Toen deze ongelukkige kinderen der Boeren zoo talrijk geworden waren. dat zij den Blanke deden sidderen voor zijn veiligheid werden zij over de grenzen der kolonie gedreven naar het Binnenland.' ARBOUSSET en DAUMAS, in het meer aangehaald werk p. 28, 29.
'De oorsprong van de G r i q u a -stam .... Zij zijn een mullatto-ras, gesproten uit kolonisten bij Hottentotsche vrouwen. Deze B a s t a a r d s , zoo als zij genoemd worden, ziende hoe zij door hunne Europeesche bloedverwanten als een ondergeschikt ras behandeld werden en verhinderd om vastgoed te bezitten in de kolonie, zochten een 50 jaar geleden, onder de inboorlingen over de Oranje-rivier, een toevluchtsoord om te ontkomen aan verachting en verdrukking. Hun aantal werd gaandeweg vermeerderd door andere vluchtelingen van denzelfden stempel en door huwelijken met Boschjesman- en Korannavrouwen.' Dr. PHILIP, R e c h e a r c h e s II, 55, 56.
'Een gemengd ras voortgesproten uit de vermenging van Boeren in de Kolonie en hunne Hottentotsche s l a v i n n e n '. (Sic!) SILVER's South-Africa. 522.
Dergelijke uitspraken kunnen vermenigvuldigd worden.

om meer vrijheid te hebben voor hunne personen en kudden[1]. Zij trokken in het laatst der vorige eeuw over de Oranje-rivier, schrik en verderf verspreidende onder de Boschjesmans, wier woonplaatsen zij in bezit namen na de eigenaars te hebben uitgeroeid of verdreven. De zendeling, Anderson, van het Londensche Genootschap, die, in 1800, den moed en het geloof had om een zending onder hen te beproeven, heeft ons een duidelijke doch alles behalve aantrekkelijke voorstelling nagelaten van hun toenmaligen toestand. Hij beschrijft deze Bastaards als vuil, diep gezonken, bijna geheel regeeringloos, aan elke zonde overgegeven en levende van roof en plundering[2] Hij vestigde zich te K l a a r w a t e r , later G r i q u a s t a d geheeten, het hoofdkwartier der Bastaards en mocht spoedig in zooverre vrucht op zijn arbeid en dien van zijn medearbeider, Kramer, zien, dat het volk zich aan eenige orde begon te gewennen en het Evangelie wilde hooren. Ter kwader ure echter, werd hem door het Engelsche gouvernement opgedragen om manschappen onder de Griquas te werven voor de Kaapsche ruiterij. Anderson weigerde dit, en trachtte het aan zijne menschen duidelijk te maken, dat hij geen gouvernementsagent was. Doch het kwaad was geschied; de Bastaards werden wantrouwend, noodzaakten de zendelingen om te vertrekken en gaven zich over aan de vorige ongeregeldheden. Op Anderson en Kramer volgden Helm en Robert Moffat, die voor alle dingen de orde moesten trachten te herstellen. Twee Griqua-kapiteins, ADAM KOK en BAREND BAREND hadden zich met een deel van het volk verwijderd, en daar er geen hoofd was moest er een kapitein worden aangesteld. De Bastaards kozen ANDRIES WATERBOER, die met behulp van Moffat behoorlijk wetten onder het volk trachtte intevoeren. Zij die zich hieraan niet wilden onderwerpen verzamelden zich in de bergen en verspreidden,

1) Noch wreedheid, noch onderdrukking was de ware of voorgegeven oorzaak van de verhuizing der Bastaards. De reden was de uitbreiding hunner kudden en de noodzakelijkheid om een beter en uitgestrekter weiveld te zoeken.' STOCKENSTROM, R e p o r t o n s t a t e o f G r i q u a 's, 43 Sept. 1830 aangehaald door HOFSTEDE p. 88.

2) 'Toen ik mij onder de Griqua's begaf,' zegt Anderson, 'en nog eenigen tijd daarna waren zij zonder eenige beschaving. Met uitzondering van één, die op de eene of andere wijze een stuk kleeding had verkregen, was er geen draad Europeesche stof onder hen te vinden. Zij zagen er zoo ellendig uit en hadden zulke walgelijke gewoonten dat wij een afkeer van hen zouden moeten hebben gevoelen, indien onze beginselen ons niet met medelijden hadden vervuld.... Zij waren gewoon om elkander uit te plunderen en zagen daarin zoomin kwaad als in hunne andere daden. Een gewelddadige dood was iets zeer algemeens, en ik herinner mij van vele oude vrouwen gehoord te hebben, dat hare mannen vermoord zijn geworden. Hun gewone levenswijze was walgelijk en zij hadden hoegenaamd geen gevoel van schaamte.' Schrijven van W. ANDERSON aan Dr. PHILIP, 23 Dec. 1825.

onder den naam van B e r g e n a a r s , nog jaren daarna, door hunne herhaalde roof- en moordtochten onrust en schrik tot over de grenzen der kolonie. ADAM KOK trok met zijn Bastaards altijd verder in Zuidoostelijke richting, totdat hij, in 1827, het tegenwoordige district P h i l i p p o l i s bereikte. De Boschjesmans en andere zwervende stammen, die zich in deze streken ophielden werden door de Bastaards gemakkelijk verdreven of uitgeroeid, en KOK vestigde zich eindelijk op een zendingpost, door Ds. Abraham Faure, van de Kaapkolonie, ten behoeve der Boschjesmans gesticht. De Boschjesmans werden vermoord of verjaagd en de zendingpost verstoord[1)] waarna Kok zijn nieuwe residentie, nog al karakteristiek, den naam gaf van P h i l i p p o l i s , naar Dr. Philip. Met deze Bastaards of Griqua's, die zich als heeren en meesters van het land gedroegen, kregen de Boeren te doen bijna onmiddellijk na hun tocht over over de Oranje-rivier.

De Koranna's.

Nog waren er de K o r a n n a 's, in het Noordoostelijk gedeelte van den tegenwoordigen Oranje-Vrijstaat, langs de Vaal-rivier wonende, volgens velen, de oudst-bekende, oorspronkelijke stam der Hottentotten. K o r a , naar wien zij K o r a -nnas heeten, zal het Hottentotten-opperhoofd geweest zijn van wien Van Riebeek het eerste stuk grond aan de Kaap verkregen heeft ‘zooveel als men omspannen kon met een ossenhuid aan dunne repen gesneden.’ Op K o r a , moet E i k o m o gevolgd zijn, die in Noordelijke richting is getrokken en zich met de B a r o a 's of Hottentot-Boschjesmans vereenigd heeft. Deze K o r a n n a 's bewoonden het latere G r i q u a -land, doch moesten voor de Bastaards wijken en verspreidden zich over de vlakten langs den Westelijken oever van de Vaalrivier, waar zij zich tijdens den grooten t r e k ophielden. Zij worden door

1) ‘Men hoopte dat de Griqua's de Boschjesmans van deze zendingstatie zouden beschermen, doch ... spoedig na hunne vestiging was er geen enkele Boschjesman t e v i n d e n . Zij werden gejaagd en als wilde dieren neergeschoten ... door het volk van Kok, en hunne gronden en fonteinen werden door de Griqua's genomen. In 1828 verwoestten zij twee rijke, doch zwakke stammen der Bechuana's, stalen hun vee, vermoordden het volk en noodzaakten de overigen tot het eten van menschenvleesch. In 1830 werd het voor den heer Melvill bewezen, dat deze zelfde Griqua's twee uitgebreide Boschjesmans-kralen uitmoorden met een onmenschelijkheid, waarvan nergens ooit een voorbeeld bestond.’ STOCKENSTROM's Rapport, enz. aangehaald door HOFSTEDE p. 90. De M e l v i l l in de aanhaling genoemd, was agenvan het Koloniale Gouvernement te G r i q u a - s t a d .

de zendelingen en anderen beschreven als grooter, sterker en z e d e l o o z e r (?) dan de andere Hottentotten, altijd in oorlog met hunnen buren, levende van roof en diefstal, - rooverbenden, van schietgeweer en paarden voorzien, die onder hunne kapiteins P i e t - W i t t e - V o e t , V o o r t o u w , en anderen geen der naburige stammen met rust lieten[1].

De Basuto's, met welke de Boeren in latere jaren te doen kregen, en de Barolongs, te T h a b a N'C h u , die hen vriendelijk ontvingen, voor het oogenblik ter zijde stellende, komen wij tot beantwoording der tweede vraag: naar het r e c h t , dat de Bastaards of Griqua's en de Koranna's, op de in 1836-1846 door hen bewoonde gronden, tusschen de Oranje-rivier en de Vaal-rivier bezaten. En dan moet men waarlijk verbaasd staan hoe (in elk geval van Engelsche zijde) men ooit heeft durven beweren, dat die Bastaards en Koranna's door de Boeren van hun eigendom beroofd zijn.

Eigendomsrecht.

Welk recht hadden de B a s t a a r d s op de gronden tusschen de Oranjerivier en Riet-rivier? Recht van geboorte? Neen. Hadden zij die gronden gekocht? In eerlijken strijd gewonnen? Ten geschenke gekregen? Of misschien als onbeheerde gronden in bezit genomen? Op ieder dier vragen antwoordt de geschiedenis beslist: N e e n . Niet eens kon er van v e r j a r i n g s r e c h t e n sprake zijn. Philippolis, het hoofdkwartier van Adam Kok, was in 1829 door hem genomen en in 1836 trokken de Boeren over de rivier. Het eenige 'recht', waarop de Bastaards zich zouden hebben kunnen beroepen, was dat van driest geweld. Zij hadden de Boschjesmans, die hier woonden, uitgeroeid en hunne gronden in be-

1) 'Behalve groote dieven zijn de Koranna's buitengewone luiaards. Al het werk wordt door de vrouwen gedaan en door de dienstbare Bechuanen, die nooit betaald worden..... Vóór de dag aanbreekt, steekt de Koranna zijn pijp op en gaat dan weer slapen. Tegen negen uur wordt hij andermaal wakker, drinkt wat versche melk en gaat weer liggen tot elf uur, rookt dan nog eenige pijpen en vermaakt zich door met een mes een houten drinknap te fatsoeneeren of een pijp te maken. Tegen twee uur eet hij zijn middagmaal, rookt zijn pijp en gaat slapen. Als het avond geworden is staat hij nog eens op om melk te drinken en te rooken, en legt zich dan ter ruste tot den anderen morgen.... De Korannavrouwen zijn niet minder lui. Zij brengen een groot deel van den dag door met rooken, hare kinderen zijn bedekt met ongedierte en hare huizen afgrijselijk vuil. Soms dansen zij acht nachten zonder ophouden ..... en geven zich dan aan buitensporigheden over, die te schandelijk zijn om ze te vermelden.' ARBOUSSET en DAUMAS pp. 53, 54. Men zie verder de werken van MOFFAT, FREEMAN, CAMPBELL, FLEMING en anderen over deze verachterde menschenrassen. Vooral MOFFAT, H e r i n n e r i n g e n II, 302.

zit genomen. Geven zulke roovershandelingen de een of andere zw ervende bende ‘r e c h t ’ van bezit, en wel op veel uitgestrekter gronden, dan zij ooit zouden kunnen gebruiken, dan.... ja dan hadden Adam Kok en zijn volk recht op het land langs Grootrivier. Doch zoolang roof en moord, zelfs op groote schaal, nog n i e t gewettigd zijn, kan er ook geen sprake zijn van eigendomsrecht, voor zooverre het de Bastaards betreft, op den bedoelden grond[1].

De K o r a n n a 's, die het land tusschen de Riet-rivier en de Vaal-rivier bewoonden, moeten als de wezenlijke inboorlingen worden beschouwd. Wie vóór hen hier gewoond hebben is onbekend, doch de oudste geschiedenis, zooals die bij overlevering bekend is, noemt dezen stam als de bewoners van het land ten Noorden en Noordoosten langs de Oranjerivier. De Basuto's zijn vluchtelingen, die bezuiden de Caledon-rivier behooren; de Barolongs kunnen slechts een recht van verjaring doen gelden, - hoogstens van inbezitneming van onbeheerden grond; de Bastaards, wij zagen dit, zijn vreemde indringers; alleen van de Koranna's (en Boschjesmans?) kan gesproken worden als inboorlingen.

Doch ook hun recht op de vijftig duizend vierkante Mijlen grond tusschen de Oranje- en de Vaalrivier is zeer problematisch. Zij woonden daar, sedert eeuwen, van ouder tot ouder, of liever, zij zwierven daar rond van plaats tot plaats, doch van ‘bewonen’ was eigenlijk geen sprake. Zij hadden geene of nagenoeg geene regeering; het land werd niet door hen bebouwd; zij leefden van de jacht en van den roof. De eene stam vervolgde den anderen; de grond werd steeds met menschenbloed gedrenkt; ieders hand was tegen zijn naaste gekeerd, en de gruwelijkste misdrijven werden in natuurlijke onwetendheid en moedwillige boosheid gepleegd. Zij hadden recht op die gronden, ongetwijfeld, doch, gelijk een schrijver het uitdrukt, ongeveer zooals het wild dat daar geboren werd en weidde. Grensbepalingen waren er niet. Men kan dus niet spreken van K o r a n n a -land, voor zoover het den Vrijstaat betreft. Hoogstens kan men zeggen: hier zwierven vroeger de Koranna's rond, en dáár de Boschjesmans. Het grootste gedeelte van den tegenwoordigen Vrijstaat bleef onbewoond.

Zelfs Dr. Livingstone heeft toegestemd, dat die den grond bebouwt, meer

1) Men hoore het getuigenis van een Engelsch Gouverneur:
‘Ik moet u, My Lord, de verzekering geven dat Adam Kok en zijne volgelingen eenvoudig p l a k k e r s (squatters) zijn, met even weinig eigendomsrecht op den bedoelden grond als de Boeren, die jaren achtereen gewoon waren om hunne kudden over de Oranjerivier te drijven om weide te vinden.’ D e s p a t c h f r o m G o v e r n o r S i r H.G. SMITH t o EARL GREY. 20 Januarij 1851. par. 4.

recht daarop heeft, dan die alleen van de jacht leeft[1]. Bebouwt de aarde is de van God gegeven wet, en de stammen, die bij uitsluiting van de jacht willen leven, moeten plaats maken voor den landbouwer en den veeboer. Welk recht de Koranna's dan ook mogen gehad hebben om in het ongestoord bezit te blijven van een gedeelte grond om te b e w o n e n , in geen geval zouden zij eenig recht hebben kunnen doen gelden, om den g e h e e l e n V r i j s t a a t alleen als jachtveld te houden, - een jachtveld daarenboven, waarin op menschen zoowel als op wild werd jacht gemaakt. Zonder tegenspraak hadden de Boeren evenveel en meer recht op de onbewoonde gronden tusschen de genoemde rivieren als de Koranna's en Boschjesmans, of welke andere stam ook, die zonder behoorlijk middel van bestaan, zonder eigenlijke regeering, zonder beschaving, van roof en jacht levende, dood en verwoesting verspreidende, of in voortdurende vreeze des doods levende, in die streken rondzwierf.

Hoe de boeren gehandeld hebben.

Doch, en dit is afdoende, de Boeren, die in 1836-40 de kolonie verlieten, h e b b e n den inboorlingen geen duim gronds ontnomen, maar integendeel zelfs hunne vermeende rechten erkend. Gewoonlijk stelt men de occupatie van den Vrijstaat voor alsof de Afrikaners met geweld van het land bezit genomen hebben en de ‘arme’ inboorlingen, Basuto's Griqua's, Koranna's en Boschjesmans hebben neergeschoten, verjaagd of

1) Sprekende over het trekken der Boeren zegt LIVINGSTONE o.a.: ‘Afgezien van het geweld en onrecht waarvan de inbezitneming van gronden, door barbaren bewoond, vergezeld gaat, zijn die inbezitnemingen p e r s e volkomen te rechtvaardigen... De aarde is oorspronkelijk aan het geheele menschelijke geslacht ten erve gegeven, want er staat geschreven. “De aarde heeft Hij den kinderen des menschen gegeven”. Is dit de grondbrief, krachtens welken alle onbeheerde gronden kunnen worden bezeten, dan schijnt het duidelijk dat de man, die een gedeelte van de aarde bebouwt en beplant er meer recht op heeft dan die er alleen op jaagt. Hij bearbeidt den grond en zijn arbeid is zijn eigendom. Beschouwd bij het licht van de Goddelijke en oorspronkelijke bepaling hebben beschaafden, die den grond willen bebouwen en bearbeiden, daarop meer recht, dan wilden, die alleen van wortelen en de jacht leven. De eersten treden in het Goddelijke plan om de aarde voor het grootst mogelijk getal zielen vruchtbaar te maken, en niemand heeft het recht om eenig deel der wereld in woesten staat te houden, waar zijn medemensch dat noodig heeft om op te bestaan.’
Livingstone tracht dan wel aan te toonen dat de Boeren zich eigenlijk niet op deze stellingen kunnen beroepen, doch met zijne conclusien, waar het de Boeren geldt tegenover de inboorlingen, hebben wij niet te maken. - LIVINGSTONE, T h e T r a n s v a a l B o e r s , reeds vroeger aangehaald, p. 8, 9.

tot slaven gemaakt, totdat eindelijk het Engelsche Gouvernement, met het lot dier kleurlingen bewogen, de Boeren tot hun plicht gebracht en de inboorlingen beschermd heeft. Hiervan is eenvoudig geen enkel woord waar. Het Engelsche Gouvernement bleef de Boeren over de Oranjerivier beschouwen als Britsche onderdanen, en (zooals het heette in het belang van de inboorlingen en om orde en wet te handhaven) 'annexeerde, bij proclamatie van den Kaapschen gouverneur Sir Harry Smith, 3 Febr. 1848 'al het land benoorden de Oranjerivier, insluitende het gebied van Moshesh, Moroko, Moletsani, Sikonyela, Adam Kok, Gert Taaibosch en andere kleinere hoofden, ten Noorden tot aan de Vaal-rivier, en ten Oosten tot aan het Draken- of Kathlamba-gebergte[1].' Niet de Boeren, maar de Engelschen hebben het tegenwoordige gebied van den Oranje-Vrijstaat geannexeerd en wat recht de inboorlingen er op hadden hun ontnomen. En eerst krachtens de Conventie van 1854, waarbij Engeland afstand deed van het Oranje-riviergebied, ten behoeve der Boeren, zijn dezen in het politiek bezit van den Vrijstaat gekomen. Wij komen hier later op terug; doch van meet aan moet het verstaan worden, dat de Boeren met de 'onteigening' der gronden over de Oranjerivier niets te maken hadden. Het is geschied door een Engelschman, in naam van Hare Majesteit, en ten behoeve van Engeland.

De Boeren hadden, zoodra zij de Oranje-rivier waren overgetrokken, met ADAM KOK en zijn Bastaards kunnen handelen zooals dezen met de Boschjesmans gedaan hadden. Ook waren zij sterk genoeg om, hadden zij zulks gewild, de Koranna's, maar weinige duizenden sterk en slechts gebrekkig van schietgeweer voorzien, te verdrijven. Doch zij deden het een noch het ander. Zij 'huurden' grond van de Bastaards, d.i. betaalden hun zóóveel stuks vee om ongehinderd van de onbezette gronden als weiden gebruik te kunnen maken. Wel verre van hierdoor ADAM KOK als souverein of suzerain te huldigen, erkenden zij eenvoudig dat de Bastaards, als eerstkomenden, prioriteits-rechten hadden, die zij eerbiedigden. Het is een onbeschreven wet onder de Boeren, dat die het laatst op een publieke uitspanplaats, of in een jachtveld, of op onbezette gronden komt, zich te schikken heeft naar hen, die eerder gekomen zijn, en niemand zal er bijv. aan denken om wild te schieten dat een ander heeft opgejaagd, of zijn vee te laten weiden op grond door een ander

1) Report from the Lords of Council, on Trade and Foreign Plantations, read et Buckingham Palace 13 July 1850.

tijdelijk in bezit genomen, schoon, p e r s e, iedereen, op alles, evenveel of even weinig recht heeft. Zoo ook dachten de Boeren er niet aan om KOK te verdrijven, maar, erkennende dat hij vóór hen, op welke wijze dan ook, zich in die landstreek gelegerd had, betaalden zij hem om wat ruimte te maken, opdat hun vee behoorlijke weiden vinden kon.[1] Gelijk reeds gezegd is: door het Engelsche Gouvernement werd de grond 'geproclameerd'.

Hetzelfde kan gezegd worden van de betrekking tusschen de Boeren en de Koranna's. Nog minder georganiseerd dan de Bastaards, hadden deze, in plaats van één kapitein, een aantal hoofden, - roover-kapiteins eigenlijk, - met wie niet te onderhandelen viel. Toch gebruikten de Boeren geen geweld, maar 'schikten' het met de Koranna's, evenals met de Griqua's, om in vrede hunne kudden te kunnen laten weiden.

Hoe weinig geweld de Barolongs van Thaba N'Chu van de zijde der Boeren verwachtten, en hoe weinig dezen er ooit aan gedacht hebben Moroko, het hoofd der Barolongs, te verdrijven, leert de geschiedenis, Met de meeste vriendelijkheid en inschikkelijkheid zijn de Boeren door de Barolongs ontvangen, en toen zij straks aangevallen werden door de Matabelen, vonden zij in Moroko een bondgenoot. Aan den anderen kant bleven de Barolongs tot op dezen dag een eigen, onafhankelijken Kafferstaat vormen, wel van alle kanten door den Vrijstaat ingesloten, maar geheel vrij en ongehinderd. Hiervan is geen tweede voorbeeld in Zuid-Afrika aan te wijzen.[2]

1) Schoon dit in Zuid-Afrika van algemeene bekendheid is, zal het volgende den Hollandschen lezer misschien niet onbelangrijk voorkomen: 'In plaats dat de Boeren verdrukkers zouden zijn van de Griqua's, wordt hunne aankomst in het land der B a s t a a r d s door het grootste gedeelte van dit volk met vreugde begroet als een voordeel voor hen. Want daar zij groote plaatsen hebben en weinig of geen vee om daar te grazen, en omdat zij niet ploegen of zaaien, zorgen zij wel om de Boeren fluks te laten betalen voor elke gunst, die deze genieten van het oogenblik, dat zij de grenzen overtrekken.' Uit de reismededeelingen van A. BAIN, die in 1834 deze streken bezocht, aangehaald, zonder nadere verwijzing, door HOFSTEDE, G e s c h. v.d. O r a n j e V r i j s t a a t, p. 91.

2) TROLLOPE, S o u t h - A f r i k a II 275-76 geeft hiervan in weinige woorden een zeer goede beschrijving. De Barolongs, zegt hij, 'bezitten een grondgebied van ongeveer 15 Mijl in het vierkant, en waarop minstens 15,000 inboorlingen wonen, hunne eigene gebruiken volgen, en geregeerd worden overeenkomstig hunne eigene wetten.
Hun toestand is te opmerkelijker omdat hun grondgebied van alle kanten geheel omringd is door dat van den Oranje-Vrijstaat. De Republiek, die wij den Vrijstaat noemen gelijkt op een eiland in den oceaan van Britsche koloniën; - terwijl het land der Barolongs een eiland in de kleinere zee van de Republiek genoemd kan worden.... Desniettegenstaande woont hier een afzonderlijke natie van 15,000 zielen, rustig en ik moet zeggen over het algemeen voorspoedig binnen de grenzen van den Vrijstaat, van vele kanten ingesloten maar in geenen deele verdrukt.'

Ten slotte: de Boeren kwamen over de Oranje-rivier, en aan deze zijde van de Vaalrivier in aanraking met de Bastaards, die g e e n eigen-domsrecht op den grond konden laten gelden; met de K o r a n n a 's. zwervende rooversbenden, waarmede kwalijk te onderhandelen viel; met de B o s c h j e s m a n s , die door de andere stammen als wild gedierte verjaagd, slechts in kuilen en holen te vinden waren; met de B a r o l o n g s , wier gebied zich binnen den omtrek van Thaba N'Chu bepaalde, en later met de B a s u t o 's, die in geen geval benoorden de Caledon-rivier behoorden.

De Barolongs zijn in het ongestoord bezit van hun grondgebied g e b l e v e n ; de Boschjesmans bleven buiten de kwestie; met de Basuto's kregen de Boeren eerst later te doen, en van de Bastaards en Koranna's huurden zij grond. Gemakkelijk valt het om hoog op te geven van hetgeen de Bastaards en anderen van de Boeren te lijden hebben gehad, en van het onrecht door dezen op hen gepleegd, doch de feiten zijn anders. De trekboeren waren roovers noch moordenaars.

III. De eerste Kaffer oorlog.

Weinige maanden nadat de Boeren, die tot den eersten t r e k behoorden, de Kaapkolonie hadden verlaten, werden zij in onderscheidene oorlogen met de Kaffers gewikkeld. Dit is, van hunne zijde, niet geschied in arren moede of om zich een naam te maken, of wel uit veroveringszucht; en zeker niet omdat zij ‘zich geroepen gevoelden om de heidenen uit te roeien.’ Integendeel; zij ontweken den strijd, doch werden tot den krijg gedrongen, ter verdediging van vrouw en kind, van lijf en goed. Eerst tegen MOSELEKATSE, den machtigen koning der M a t a b e l e n , en daarna tegen DINGAAN, den machtiger koning der Z u l u 's. Die oorlogen hebben den Boeren zware offers gekost, doch werden moedig door hen gestreden en eindigden in de glansrijkste overwinningen op de Kaffers. Het recht was, zonder tegenspraak, aan hunne zijde, en dit sterkte hun arm. Zoowel Moselekatse als Dingaan heeft hen op verraderlijke wijze aangevallen en getracht hen ten eenemale uit te roeien;

doch én Dingaan én Moselekatse zijn voor hun aangezicht gevallen en hebben, tot straf voor hun verraad, een gedeelte van hun grondgebeid aan de Boeren moeten afstaan. Hierbij moeten wij nu de aandacht bepalen.

Moselekatse.

Geen naam was in die dagen, langs de boorden van de Vaal-rivier en van de Blauwe bergen tot aan de Limpopo meer gevreesd dan die van UMSELIKAS of UMSILIGAS, den koning der Matabelen, door de blanken gewoonlijk MOSELEKATSE geheeten. Deze 'Napoleon van het Zuiden' was de zoon van MACHOBANE, een onafhankelijk Kafferhoofd, wiens stad, Umtulu, drie dagreizen ten Noorden van Umkukhlovu, de hoofdstad van CHAKA, koning der Zulu's, gelegen was. In een der oorlogen, die onophoudelijk tusschen de verschillende Kafferstammen gevoerd werden, werd Machobane verslagen, zijn vee geroofd, zijn stad verbrand en moest de jonge Moselekatse een wijkplaats zoeken bij Chaka, die hem vriendelijk ontving en straks op allerlei strooptochten uitzond. Moselekatse was een dapper krijgsman of liever roover; hij onderwierp tal van stammen en roofde veel vee, doch in de meening verkeerende dat Chaka reeds vee genoeg had, behield hij van tijd tot tijd een deel van het geroofde voor zich zelven, in plaats van iederen hoorn bij zijn koning te verantwoorden. Hierop stond (en staat) echter, volgens Kafferwet, de doodstraf, en Chaka, die weinig noodig had om in woede to ontsteken, dit vernemende, zond een commando om Moselekatse 'op te eten'. Deze was echter op zijn hoede, en wist, toen hij voor de overmacht bezwijken moest, zich met een deel van zijn volk door de vlucht te redden. Van nu aan begon hij uitsluitend voor eigen rekening te rooven en te moorden; iedere stam, die zich niet aan hem wilde onderwerpen, werd uitgeroeid, en binnen weinige jaren, na zijn vlucht voor Chaka's benden, zag hij zich als koning der Abaka-Zulu's of Matabelen gehuldigd en gevreesd. Hij vestigde zich eerst te Motlatsela, van waar hij echter door Chaka verdreven werd, en daarna in de nabijheid van Marico. In de dagen van den trek heerschte hij, met een ijzeren scepter, over de door hem onderworpen stammen, tot aan 26° Z.B. en 30° O.L. De bloote vermelding van zijn naam deed die volken beven.

Een gedeelte van het grondgebied, nu als de Transvaal bekend (alles wat gelegen is tusschen de oorsprong van den Limpopo- of Krokodil-rivier tot waar deze zich met den Marico vereenigt en de Vaal-ri-

vier), werd in de dagen van den trek door Moselekatse beheerscht. Hier woonden vroeger de Bakona's, Matchaquans, Bahurutsi, de Makoro's en andere stammen, die door Moselekatse onderworpen werden of geheel uitgeroeid. Het is volkomen waar, dat men in deze streken tallooze ruïnen vindt van uitgebreide Kaffersteden en dorpen, en dat, op sommige plaatsen, de beenderen der verslagenen nog om wrake roepen over de moorddadige oorlogen, die hier gevoerd zijn; doch het is onwaar, dat de Boeren die steden verwoest, die inwoners des lands uitgeroeid, die bloedschulden op zich geladen hebben. Moselekatse is de schuldige. 'Duizend feiten bewijzen dat Moselekatse even wreed en tirannisch geweest is als de Chaka's. Hij volgt hun politiek en militair systeem. De landen ten Noorden van hier kennen geen geesel grooter dan hij. Al de Bechuana-stammen worden door hem tot onderwerping gebracht. Uit beginsel roeit hij de mannen en vrouwen uit en brengt hij de jongens op als soldaten. Zijn maxime is: er behoeven maar twee hoofden te zijn: één boven en één op de aarde; en dit is al de rekenschap, die hij zich verschuldigd acht te geven .... Met zijn volgelingen is hij in Noordwestelijke richting getrokken; op de rij af heeft hij de Makoro's uitgeplunderd en gedood, evenals de Makhatla's, die naar het schijnt tot zulk een staat van ellende zijn gebracht, dat zij zich niet weder hebben kunnen herstellen, maar in zekeren zin kanibalen geworden zijn.' Zoo getuigen, niet Boeren, maar zendelingen[1].

Men hoore een anderen getuige: MOFFAT. Naar het schijnt heeft Moselekatse met geen blanke zooveel opgehad als met dezen apostel der Bechuana's, en hebben weinig personen zoo goede gelegenheid gehad om hem van nabij te leeren kennen. De goede verstandhouding was wederkeerig, doch ook Moffat moet getuigen dat 'de Matabelen, die reeds vele machtige stammen hadden verdelgd, de Bakone-heuvelen en vlakten met bloed gedrenkt en de verdelging voortgezet hebben door de Mantatees begonnen.' 'Schoon hij,' zegt Moffat, 'slechts in de voetstappen van Chaka heeft gewandeld, vormt Moselekatse's loopbaan, van het oogenblik van zijn opstand, een oneindige catalogus van misdaden. Heinde en ver is geen berg aan te wijzen die de sporen niet draagt van zijn doodelijken toorn... Die zich tegen hem verzetten en zich niet wilden vernederen om zijne honden te zijn werden vermoord. De jongelingen, die hij gevangennam, liet hij volgens zijn eigen tactiek in de krijgskunst onderwijzen, zoodat het grootste deel

1) ARBOUSSET en DAUMAS, Narrative, pp. 267, 269.

van zijn leger uit vreemdelingen bestond; doch zijne aanvoerders en edelen waren trotsch op hun Zulu-afkomst... Van hem mag gezegd worden ‘dat hij zijn zwaard in bloed gedoopt heeft en zijn naam geschreven op landen en steden, die verwoest zijn’ ...[1]. Reizende door het tegenwoordige district Marico en in de streek van Magaliesberg, zegt hij verder: ‘Deze landstzeek was vroeger dicht bevolkt. Aan de hellingen der heuvelen en van het K a s h a n -gebergte (M a g a l i e s b e r g) waren de ruïnen van steden, waar duizenden eenmaal leefden, in vruchtbare valleien nu met welig gras begroeid en door wild bewoond. De verdelgende invallen der Mantatees en der Matabelen hebben het roofdier in 't onbetwist bezit gesteld van de vruchtbare kloven. De leeuw, van menschenvleesch verzadigd, liep zonder vreeze rond.’ ... Sprekende van armzalige hutten in de takken van boomen gebouwd, zegt Moffat: ‘Dit waren de woningen der duizenden verarmde inboorlingen van het land, die verstrooid en beroofd door Moselekatse, kudden noch stalling hadden, maar van sprinkhanen, wortelen en van de jacht moesten leven...’ ‘Menig uur,’ zoo gaat hij voort, sprekende over de verwachtingen door Moselekatse in het tegenwoordige district van RUSTENBURG aangericht, ‘heb ik, in gedachten verzonken, tusschen deze tooneelen van verwoesting, mij verplaatst in den tijd toen deze verwoeste woonplaatsen van leven en gejuich dreunden... Niets is nu overgebleven dan ingevallen muren, en steenhopen, vuilnis en menschenschedels dooreengemengd, die hun akelig verhaal der verbeelding vóórspellen. Die woningen zijn nu de verblijfplaatsen van slangen en roofdieren; van tijd tot tijd ontmoet men groote kraalen en van steen, die gebruikt worden voor het vee der Matabelen, die het land dus hebben doen treuren.’[2] Hier woonden vroeger de Bakones, talrijk als de sprinkhanen en rijk aan vee, die zelfs handel dreven met vele stammen, tot ver in het Noorden. Na vroeger veel geleden te hebben onder de bloedige aanvallen van Chaka, vielen zij eindelijk onder de slagen van Moselekatse, wiens Matabele soldaten, ‘brullende als leeuwen’, de steden binnentrokken, de mannen versloegen, de vrouwen aan hunne assegaaien regen, de huizen in brand staken en de zuigelingen in de vlammen wierpen. ‘De Matabelen’, zegt Moffat, ‘stelden zich niet tevreden met vee-roof; niets

1) R. MOFFAT, M i s s i o n a r y L a b o u r s i n S o u t h e r n A f r i c a, London 1842 p. 513. De Hollandsche vertaling van dit werk door OUDIJK VAN PUTTEN, Rotterdam 1849 bij M. Wijt & Zonen, vroeger in dit werk aangehaald, geeft het oorspronkelijke t.d.p. veel te zwak weder. Wij spatieeren.
2) Ibid 545, 546.

minder dan de volkomen onderwerping of vernietiging der overwonnenen kon hun onverzadelijken dorst naar macht tevreden stellen. Hadden zij een stad ingenomen, dan werden de verschrikte inwoners naar buiten gedreven en de getrouwden terstond gedood. Zij, die het gewaagd hadden om dapper te zijn in de verdediging hunner stad, hunner vrouwen en kinderen, moesten een vreeselijken dood sterven; droog gras, in vet gedoopt, werd hun om 't naakte lijf gewonden en in brand gestoken. De jongens en meisjes werden als lastbeesten beladen met de geroofde goederen en gevoerd naar de woningen der overwinnaars,.... de zuigelingen achtergelaten om van honger te sterven of door de wilde dieren te worden verscheurd ... of, bij het minste vermoeden dat zij door vrienden zouden kunnen worden gered, in het midden van een kraal, onder een hoop struiken, tot asch verbrand. De leeuw en de jakhals, de hyena en de aasvogel werden vet waar de Matabelen geweest waren[1]. Op deze wijs heeft Moselekatse, van het Drakengebergte tot aan de bronnen van den Limpopo met de stammen gedaan, die vóór hem dit land bewoonden, en is hij de schrik en geesel geworden van de vele natiën, door hem uitgeroeid of onderworpen. Wij zouden hierover niet zoo uitvoerig hebben gesproken, indien er niet herhaaldelijk en met autoriteit op gewezen wordt, dat de Boeren de stammen, die hier vroeger woonden, hebben uitgeroeid. De eene schrijver zegt dit den anderen klakkeloos na, doch de bewering is van elken grond ontbloot. Eerst heeft Chaka den bloedigen geesel over deze streken gezwaaid; daarna, heeft Moselekatse zijn scheermes over het land laten gaan, en de Boeren, die later op Moselekatse de overwinning behaalden, namen, uit kracht dier overwinning, een land in bezit, waarvan de oorspronkelijke inwoners waren uitgeroeid of in de diepste afhankelijkheid, (hier en daar een overblijfsel) op de gronden door hunne vaderen bewoond een droevig aanzijn voortsleepten.

Moselekatse wordt ons geschilderd als van middelmatige statuur, zeer gezet en met een korten dikken nek. Zijn stem had iets vrouwelijks, en men zegt dat hij in het dagelijksche leven niet spoedig toornig werd. Toch was hij een despoot in den uitgestrektsten zin des woords. Slechts knielende en in het stof kon men hem naderen. Dan heette hij ‘de koning der koningen,’ ‘de koning des hemels’ ‘de groote olifant’ enz. Het fronsen zijner wenkbrauwen deed een geheele natie sidderen; met

1) Vergelijk MOFFAT, Narrative pp. 520, 525, 555.

een enkelen wenk verwees hij den machtigsten zijner onderdanen tot den dood. Die in den krijg voor de overmacht had moeten zwichten, boette dit bij zijn tehuiskomst met het leven; zijn liefste vrouw, die hem durfde tegenspreken was een lijk, zoodra de woorden over hare lippen kwamen. En zijne eigene kinderen liet hij onder de nietigste voorwendsels ombrengen. Geen aanlokkelijke figuur.

Moleskatse woonde, in 1836, nabij de Magaliesbergen, een der passen waarvan, nabij Pretoria, nog den naam draagt van M o s e l e k a t s - n e k . Naar het schijnt was hij tot in 1829 niet met blanken in aanraking gekomen en verwarde hij later de Boeren met de Griqua's. Tegen deze laatsten had hij een gegronde grieve. De Griqua-kapitein, BAREND BAREND, die in 1829-30 in het gebied van Moselekatse, doch zonder zijn vergunning, jacht had gemaakt op groot wild, en, daar Moffat juist bij Moselekatse was, vrijelijk naar zijn woonplaats had kunnen terugkeeren, had zich in het hoofd gezet, dat hij de aangewezen persoon was om Afrika van Moselekatse te verlossen. Door Barolongs en anderen gesterkt, waagde hij in een volgend jaar werkelijk een aanval op de voorposten der Matabelen, die aanvankelijk wel gelukte, doch door de verregaande zorgeloosheid der Griqua's met hunne bijna geheele vernieling door de Matabelen eindigde. Toen nu, in 1836, de Boeren over de Oranje-rivier getrokken waren, meende Moselekatse waarschijnlijk dat zij een soort van Bastaards waren, die een nieuwen aanval in den zin hadden, doch wel zonder moeite onder zijne assegaaien zouden vallen. Trichards gezelschap wist onopgemerkt langs de grenzen van zijn gebied te trekken, doch, dit zal hem, toen het hem eindelijk ter ooren kwam, hebben aangespoord om des te nauwkeuriger acht te geven op de bewegingen der Boeren, die in aantocht waren. Kaffer-patroniljes hielden nu de wacht langs den Noord-oostelijken oever van de Vaal-rivier, en spoedig genoeg kwam het tot een treffen.

Een laager aangevallen.

Het was in het begin van Augustus 1836, dat eenige Boeren, die zich nabij de Vaal-rivier met de jacht bezig hielden, op het onverwachts door een bende Matabele-Kaffers werden aangevallen. Verscheidene personen werden vermoord en de overgebleven moesten zich terugtrekken. Dit was het begin van den oorlog.

Een aantal Boeren, die na eenigen tijd van rust nabij Thaba N'Chu, om voor de nakomenden plaats te maken, in Noordelijke richting ge-

trokken waren, stonden met hunne wagens en vee op kleine afstanden van elkander langs de Vaal-rivier en tusschen de R h e n o s t e r -rivier en de V e t -rivier. Niets kwaads vermoedende, hadden zij geen laagers 'getrokken.' Dadelijk na den moord werden deze menschen onverwacht door de Kaffers aangevallen, en daar zij zich niet onmiddelijk in staat van verdediging konden stellen, moesten velen voor de geweldige overmacht bukken. Bij een eerste gevecht vielen er 28, en bij een ander 25 mannen, vrouwen en kinderen onder de bloedige assegaaien der Kaffers, terwijl een groote menigte vee, verscheidene wagens en vele goederen den aanvallers ten buit werd. Gelukkig dat men aan de andere, langs de Vaal-rivier verspreide Boeren tijding zenden kon van het voorgevallene eer de Kaffers ook hen konden overrompelen zoodat deze, inderhaast, nog een laager vormen konden, en dat een man als SAREL CILLIERS het bestuur van dit laager op zich kon nemen.

Deze in vele opzichten merkwaardige man, wiens naam reeds genoemd is als een der hoofden van den t r e k , was juist teruggekomen van een onderzoekingstocht naar de Zoutpansbergen, toen deze aanvallen geschied waren. Vol hoop was hij vertrokken, in veiligheid had hij, zoo hij meende, de zijnen achtergelaten, en nu... onder welke treurige omstandigheden ontmoette hij nu zijne vrienden! De goede verstandhouding met de inboorlingen, waarvan men zich overtuigd gehouden had, was in rook opgegaan; er was bloed gestort, er waren dooden gevallen en zwaar gewonden te verplegen. Meer dan vijftig personen, die nog zoo kort geleden vol moed de toekomst waren tegemoet gegaan, lagen nu in vreemde aarde begraven, - slachtoffers van te goed vertrouwen in de vreedzaamheid der Kaffers, opgeofferd op het schandaltaar van 's Kaffers moord- en roofzucht. Tal van gewonden, met moeite gered en vervoerd, lagen in de tenten en wagens te kermen van pijn, zonder dat hun behoorlijk hulp kon worden geboden. Menschen, die weinige dagen geleden nog tot de gegoeden behoorden, zagen zich nu van het noodigste beroofd en tot volslagen armoede gebracht. Er was stof tot klagen, doch geen tijd. Elk oogenblik kon men een nieuwen aanval des vijands verwachten, en wee! allen, zoo hij hen onbereid vond. Men trok zich terug tot naar VECHTKOP, nabij de Rhenoster-rivier, en vormde een laager waarin men den vijand zou kunnen afwachten. Er waren omtrent een vijftig wagens te zamen, die Cilliers in een vast aaneengesloten kring plaatste, terwijl hij elke opening met scherpgepunte doorntakken (m i m o s a) liet verzekeren. Zeven wagens plaatste

hij, ter berging van de vrouwen en kinderen gedurende het gevecht, met groote voorzorg in het midden van den kring en wachtte nu zijn vijand af. Deze liet niet lang op zich wachten, maar waagde den 2^{en} October 1836 een aanval op dit laager. Cilliers was echter door twee Kaffers nog tijdig van hun komst verwittigd en kon, schoon zeer in haast, zijne maatregelen nemen.

De Boeren, die zich aan de Vaal-rivier bevonden, trokken, op de tijding dat er een groot commando van Moselekatse in aantocht was, terug naar Thaba N'Chu, waarschijnlijk in de veronderstelling dat Cilliers insgelijks de wijk zou nemen. Van hen was dus geen hulp te verwachten en de geheele strijdmacht van Cilliers bestond uit drie en dertig man. Met dezen trok de dappere man zijnen vijand tegemoet. Ruim één uur te paard van het laager stuitte hij op het Kaffercommando, een paar duizend hoofden sterk. Zoodra de Kaffers hen zagen, gingen zij, in dichte drommen, op den grond zitten, ieder met zijn schildvel voor zich en de assegaaien in de hand, tot den aanval gereed. Cilliers naderde het commando tot op een vijftig schreden en, een laatste poging willende beproeven, om den oorlog af te wenden, liet hij den Kaffers door een Hottentot, die zich bij de Boeren bevond en de Kaffertaal sprak, toeroepen, dat hij in vrede met hen wilde leven en waarom zij dan trachtten de Boeren te berooven en te vermoorden.

Plotseling echter hieven de Kaffers hun krijgskreet, de naam van hunnen koning, aan: M o s e l e k a t s e ! en stormden op de Boeren los. Deze sprongen van hunne paarden en schoten zoo geweldig uit hunne lange roeren, dat de Kaffers in verwarring kwamen. Dit duurde echter slechts een oogenblik. Kaffertactiek in den oorlog is: een wijden kring te vormen rondom den vijand en dien gaandeweg vernauwende dezen te omsingelen. Dit was ook nu het plan, doch de Boeren vielen al vechtende terug op hun laager, dat zij in veiligheid bereikten na vele Kaffers in het stof te hebben doen bijten.

In het laager gekomen bevond Cilliers, dat de vrouwen niet stil gezeten, maar een groot aantal kogels gegoten hadden, - iets, dat een Afrikaansche Boerenvrouw goed verstaat. Van ammunitie was men in elk geval behoorlijk voorzien, doch wat zouden die dertig man vermogen tegenover twee duizend Kaffers? Dat dezen het laager zouden aan-vallen leed geen twijfel, en waren zij eenmaal daarbinnen, dan was een dood vol martelingen het zeker deel der ongelukkige overwonnenen. Geen wonder dat een luid geschreeuw en gekerm opging van vrouwen

en kinderen. Doch Sarel Cilliers weet wat hem te doen staat. Haastig worden de geweren uitgewasschen en weer geladen, zoodat men op elken aanval bereid is. Cilliers geeft order dat, zoodra het gevecht begint, de vrouwen en kinderen zich in de wagens moeten bergen, in het midden van het laager, en dat er een doodelijke stilte moet heerschen. Voorts, dat men den vijand zoo dicht mogelijk nabij het laager moet laten komen en dat, vóór hij als aanvoerder het eerste schot gedaan heeft, niemand vuren zal. Alles in gereedheid zijnde om het leven zoo duur mogelijk te verkoopen - van overwinnen kon nauwelijks sprake zijn - wekt de moedige aanvoerder zijne lotgenooten op om 'vertrouwen op den heiligen God te stellen, die met almacht bekleed is' en knielt daarna met zijn handvol krijgers, en met de vrouwen en kinderen neder, om elkander in de hoede Gods te bevelen: 'dat God, in Zijn grondelooze genade toch op hen mocht nederzien in hun grooten nood, en, als het in Zijn raad bestaan kan, hen sterken om den vijand tegenstand te bieden.' Het Amen is kwalijk van de lippen, of de Kaffers stormen in drie afdeelingen en onder wild, Schrikaanjagend krigsgeschreeuw op het laager los en hebben het in een oogenblik omringd. Terwijl sommigen trachten de doorntakken tusschen de wielen los te maken, om onder de wagens door te kruipen of de wagens zelven uit den kring te rukken en een bres te maken, werpen anderen hunne korte assegaaien over de wagens in het laager, of steken die door de tentzeilen, met doodelijke gewisheid. Tot twee en zeventig assegaaisteken werden, na den slag, aan de buitenzijde van een enkel wagenzeil geteld, en 1137 assegaaien in het laager gevonden. Van de Boeren vielen er 2 dooden en werden 14 gewond, doch, hoe de Kaffers hunne woedende aanvallen herhaalden, het laager konden zij niet nemen. Cilliers met twee geweren, waarvan het eene met loopers en het andere met een kogel geladen was, vuurde het eerste schot af, waarna de zijnen het vuur zóó krachtig onderhielden, dat de vijand eindelijk den kamp moest opgeven, v i e r h o n d e r d e n d e r t i g d o o d e n rondom het laager achterlatende. Maar al de levende have, 6000 stuks hoornvee en een 40,000 schapen, die men niet in veiligheid had kunnen brengen, vielen den Kaffers in handen. Wie dacht echter in die oogenblikken aan geleden verliezen? God had hun de overwinning gegeven over een meer dan zestigmaal sterkeren vijand dan zij zelven, en Hem werd daarvoor de dank toegebracht. De eerste aanval was geschied, doch ook nu hadden de Matabelen voor het eerst leeren verstaan, dat zij in de Boeren hun man gevonden hadden. Geslagen moesten zij aftrekken.

De toestand in Cilliers laager bleef echter hachelijk genoeg. Ieder oogenblik konden de Kaffers in grooteren getale terugkeeren, en een nieuwen aanval wagen. Al het vee was geroofd, zoodat er zelfs geen ossen waren om de wagens te trekken; een aantal wagens waren geheel ontredderd; voor de gewonden kon geen behoorlijke zorg gedragen worden, en er waren weduwen en weezen, die aan alles gebrek hadden. De wakkere Cilliers zelf was door een assegaai in het been gewond, en schoon hij het wapen terstond uit de wonde getrokken en er zijn aanvaller zelven mede gedood had, leed hij toch veel ongemak. Levensmiddelen waren er niet voorhanden, en men kon niet op de jacht gaan, uit vrees voor een vijandelijken overval, zoodat er niets overbleef dan naar Thaba N'Chu te zenden om hulp. Twee weken moesten er echter verloopen eer deze kon opdagen, en wat men gedurende dien tijd in het laager geleden heeft, laat zich beter denken dan beschrijven. Eindelijk kwam er voedsel, kafferkoorn en milies (maïs), door Moroko en diens zendeling Archbell afgezonden, en trekvee om de wagens naar Thaba N'Chu terug te voeren. Welk eene ontmoeting, tusschen het overblijfsel van den 'voortrek' en hen, die onlangs uit de kolonie gekomen waren, moet er toen hebben plaats gevonden!

Eén zaak stond vast: men wilde geen oorlog; men wilde in vrede met de inboorlingen leven; doch Moselekatse moest getuchtigd worden. Hij had nu drie verraderlijke aanvallen op de Boeren gepleegd, zonder eenige aanleiding hunnerzijds, ja zelfs zonder dat zij zijne 'grenzen' hadden overschreden. Hij had hun vee geroofd, hunne wagens weggevoerd, en hunne dappersten verslagen; de tranen van weduwen en weezen, de gesmoorde kreten, die den gekwetsten werden afgeperst, en de haastig gedolven graven der vermoorden riepen om wraak. Doch ook als veiligheidsmaatregel moest men tegen Moselekatse optrekken; bleven zijne aanvallen ongestraft, dan zouden andere stammen Moselekatses voorbeeld volgen, en de trek spoedig vernietigd zijn. Door den nood gedrongen hebben de Boeren den door hunne vijanden aangebonden strijd voortgezet.

Mosega.

De Boeren besloten Moselekatse terstond aan te vallen, doch gevoelden zich te zwak om dit zonder hulp van anderen te ondernemen. Zij

deden daarom een beroep op hunne vrienden en bloedverwanten in de Kaapkolonie, om mede op te trekken tegen Moselekatse en den bloeddorstigen aanvaller te tuchtigen. Zonder twijfel zouden vele Boeren uit de kolonie hun broederen te hulp zijn gekomen, ware het koloniale Gouvernement niet tusschen beiden gekomen, dat, onder bedreiging van zware straffen, iederen kolonist verbood, zich met den strijd in te laten. Zoolang de Kaffers slechts Boeren vermoordden, moest de kolonie neutraal blijven. Teleurgesteld in de verwachting, om, door hulp uit de kolonie gesterkt, met een degelijke macht tegen Moselekatse te kunnen optrekken, werd er nu inderhaast een commando van 107 Boeren, eenige inboorlingen en Griqua's op de been gebracht. Tot commandantgeneraal werd Gert Maritz van Graaff-Reynet gekozen, en tot commandant onder hem, Hendrik Potgieter, die den eersten t r e k over Grootrivier geleid had. Bezwaarlijk zou men aan twee kundiger en moediger mannen de leiding van dezen tocht hebben kunnen toevertrouwen.

Naar M o s e g a , een der buitenposten of vestingen van Moselekatse, gelegen in het tegenwoordige district Marico, was waarschijnlijk het van de Boeren geroofde vee gedreven; dáár werden later de weggevoerde wagens teruggevonden en in de nabijheid dier plaats had ook Moselekatse zijn legerplaats opgeslagen. Hadden de Boeren dit geweten dan zouden zij direct naar Mosega, onder gewone omstandigheden een veertien of zestien ‘schoften’ (dagreizen) per ossenwagen van Thaba N'Chu gelegen, hebben kunnen optrekken. Doch zij meenden dat de Matabelen-koning nog altijd zijn verblijf hield aan Magalies-berg, aan M o s e l e k a t s - n e k , en trokken dus derwaarts, in Noordoostelijke richting.

Later vernomen hebbende dat Moselekatse naar Marico getogen of gevlucht was, volgden zij hem, min of meer op den voet, en kwamen in Februari aan Mosega. Van de Vaalrivier tot aan Marico scheen het land als uitgestorven; overal passeerde men de overblijfselen van steden en dorpen, vroeger dicht bevolkt, doch nu de woonplaatsen van het wild gedierte, terwijl de beenderen der verslagenen, tusschen de ruïnen hunner vroegere woningen, in de zon lagen te bleeken. Zóó zwaar had de verwoestende hand van Moselekatse op deze streken gerust! Vijanden lieten zich op dezen tocht niet zien; wel waren de Kaffers van het naderen der Boeren onderricht, doch voor hun wraak beducht waagden zij geen aanval. Den 7den Februari 1837 kwam het bij Mosega eindelijk tot een treffen. Honderden Kaffers vielen onder de kogels der Boeren, 7000 stuks hoornvee werden door dezen hernomen, en na een kort gevecht waren de Boeren

meester van het terrein. De aangevallenen, tot het uiterste getergd, waren nu overwinnaars. Ware het commando sterk genoeg geweest, dan zouden de Boeren reeds toen Moselekatse voorgoed verdreven hebben, doch voorzichtigheid maande aan om voor de behaalde overwinning dankbaar, vooreerst terug te trekken. Dit geschiedde met achterlating evenwel der wagens, die men teruggevonden had, doch die men niet kon medevoeren, omdat het hernomen vee terstond vooruitgezonden was en men dus geen ossen genoeg had.

Reeds in December van hetzelfde jaar was een tweede en sterker commando uitgerust, uit 330 Boeren bestaande en eenige inboorlingen. Men trok nu terstond naar Mosega. Moselekatse echter was niet daar, maar bij Marico's-poort, waar de Marico zich kronkelend een weg baant door het boschrijk gebergte, om zich een weinig later, als een jonge bruid in de armen van haar bruidegom, in de L i m p o p o , te werpen. Groot was de overmacht der Kaffers, doch Moselekatse werd op de vlucht geslagen, 8000 stuks groot vee als welverdienden buit in handen der Boeren achterlatende. De overwinning was volkomen en Moselekatse vluchtte benoorden de Limpopo, om zich wederom als vroeger op de zwakkere stammen, die hij op zijn weg zou ontmoeten, te storten, en op de ruïnen hunner steden een nieuw rijk te stichten. Doch voorgoed en voor altijd was hij uit de latere T r a n s v a a l verdreven. De door de Boeren achtergelaten wagens waren na hun vertrek van Mosega door Mahura en Bloem, twee zwakke inlandsche hoofden, in bezit genomen, doch gingen spoedig weêr over in de handen der overwinnaars. Met de overtuiging, het land van een bloedigen overheerscher en niets ontzienden geweldenaar te hebben verlost, mochten de Boeren den terugtocht ondernemen, en kwamen zij terug in hunne laagers, die nu nabij de Z a n d r i v i e r , in den tegenwoordigen Vrijstaat, waren opgeslagen.

M o s e g a heeft voor de Boeren gewichtige gevolgen gehad: door aanraking met de zending (voor het eerst ná hun uittocht uit de kolonie); in p r e s t i g e tegenover de inboorlingen; en omdat in de overwinningen hier op Moselekatse behaald, hun eigendomsrecht op een groot deel der Transvaal gegrond is.

Met de zending in aanraking.

De lange reeks van beschuldigingen tegen de Boeren, dat zij, getrouw aan hunne traditiën (de Van Riebeek-beginselen noemt Livingstone ze)[1], altijd en

1) In zijn artikel: The Transvaal Boers, reeds vroeger aangehaald. In de eerste uitgave van Blaikie's Personal Life of David Livingstone wordt, pag. 128, op dit geschrift gezinspeeld, doch in de tweede uitgave is het in toto opgenomen, terwijl het daarenboven afzonderlijk verkrijgbaar gesteld is. Men heeft door de publicatie van dit artikel (in 1853 door Livingstone geschreven, maar nimmer door hem uitgegeven) een schaduw geworpen op het beeld, dat men zich zoo gaarne van den grooten zendeling-onderzoeker vormt, en het eenige doel, dat men zich met de uitgave voor oogen kan gesteld hebben: het Christenvolk in Engeland en elders tegen de Boeren in te nemen, en dat juist in dezen voor hen zoo kritieken tijd, is in vele opzichten wel bereikt. Toch is dit artikel de pen en de naam van Livingstone onwaardig. Hij was te weinig bekend met de feiten, waarop hij zich beroept voor de resultaten, die hij er op bouwt; hij heeft zich laten leiden door zijn antipathieën tegen de Boeren, wier taal hij niet verstond, wier geschiedenis hij niet kende, in wier denkbeelden hij niet trad en die hij doorgaans verkeerd beoordeeld heeft, zelfs waar hij hen prijst. De publicatie van dit geschrift, The Transvaal Boers, moet noodwendig veler hart verbitteren, en in Afrika en onder de Afrikaners schade doen aan de Zending. Kon Livingstone nu spreken, hij zou dit zeker beamen.
De 'Van Riebeek-beginselen' zijn, volgens Livingstone, dat men 'zonder gewetenswroeging de inboorlingen van land èn vee èn vrijheid berooven kan,' en hij beschuldigt de Kerk dat deze zulke beginselen huldigt.
In April 1852 heeft de Gereformeerde Kerk aan de Kaap plechtiglijk gedachtenis gevierd van de stichting der kolonie en er dankbaar melding van gemaakt, dat met de komst van Van Riebeek het Christendom in deze streken geplant is. 'Dit,' zegt Livingstone p.5, 'vereischt niet weinig zedelijken moed,daar het uit het journaal van dezen zelfden Van Riebeek blijkt,dat in zijn persoon vereenigd waren de invoering van het Christendom plus een beginsel,rijk in tranen én rouw én weedom.' Wat dat Van Riebeek-beginsel is wordt nu duidelijk uitgesproken. 'Wij zien,' zegt Livingstone, 'den apostel van vrede op aarde en welbehagen in menschen onmachtig om zijn hongerige ziel in toom te houden, bij het gezicht van het vee der Hottentotten in de nabijheid van het fort grazende..... Deze oude Chartist noteert koelbloedig zijn berekening, hoeveel stuks vee van de Hottentotten zouden kunnen gestolen worden,met gering verlies aan zijn eigen kant. Dit is het eerste gedeelte van hetgeen wij noemen het Van Riebeek-beginsel.... een zedelijke wandrochtelijkheid geëndosseerd door de Kerk.' Wel past Livingstone dit niet op alle leden der Geref. Kerk toe, maar beschuldigt deze toch dat zij, door stil te zwijgen, een vlek op zich geladen heeft. De Kerk der Boeren, zoo heet het, 'is en is altijd geweest het groote bolwerk van slavernij,vee-diefstallen,en strooptochten tegen de Kaffers.' 'Wanneer,' zoo vraagt hij, 'is iemand van de gemeenschap met deze Kerk geweerd wegens rooverij of moord, zoolang de slachtoffers zwart van vel waren?' Zonder dat de Kerk zich heeft laten hooren, is 'het vee van Kaffers,Boschjesmans en Hottentotten (ongeloovigen) gestolen,hun bloed als water uitgegoten,zijn hunne vrouwen verkracht,hunne kinderen tot slaven gemaakt.' En zoo gaat het schot- en schimpschrift voort met te beweren dat de handelingen der Boeren in Transvaal tegenover de inboorlingen overeenkomstig het beginsel zijn, door Van Riebeek neêrgelegd en door de Kerk geëndosseerd n.l. van de Kaffers en andere kleurlingen te nemen wat men kan, VOORAL VEE, EN KINDEREN ALS SLAVEN, zoo dit geschieden kan zonder groot verlies

overal de Zending hebben verhinderd of verstoord, begint met Mosega. Thaba N'Chu daargelaten, kwamen de Boeren dáár, voor de eerste maal na hun t r e k uit de kolonie, met de Zending in aanraking en, zoo luidt het, verwoestten het werk, beroofden de zendelingen en voerden dezen met zich. Profetie van hetgeen waaraan zij zich in het vervolg zouden schuldig maken.

a a n d e z i j d e d e r B o e r e n, en dan den mond af te vegen en aan het Avondmaal te gaan, zeggende: 'Ik heb geen kwaad gedaan,' enz enz.
Was Livingstone nog in leven, dan zouden wij hem kunnen vragen ons eenig, al was het nog zoo klein, bewijs voor de waarheid zijner beschuldigingen te leveren. Hem vragen bijvoorbeeld w a a r het in Van Riebeeks journaal staat opgeteekend 'hoeveel stuks vee men van de Hottentotten zou kunnen stelen zonder groot verlies van de aanvallers,' en welk bewijs hij leveren kon voor de aantijging, dat de 'Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika 'w a s e n i s h e t b o l w e r k v a n s l a v e r n i j, v e e - d i e v e r i j e n K a f f e r - b e r o o v i n g.' Met evenveel grond zou men kunnen zeggen dat zijn (Livingstones) eigen werk in Zuid-Afrika alleen ten doel had om koningin Victoria van slaven te voorzien. Doch het bewijs; e e n i g bewijs! Livingstone kan zich echter niet meer verantwoorden en daarom rust er te meer schuld op hen, die dit ongelukkige artikel, dertig jaar nadat het geschreven is, publiek maken. De schrijver zelf heeft het in later jaren waarschijnlijk voor het vuur bestemd, - heeft het in elk geval n i e t gepubliceerd, en nu maakt men van den welverdienden roem van zijn naam gebruik om, door publicatie van dit geschrift, de publieke meening tegen de Boeren in te nemen. Geen benijdenswaardige taak! Wij zullen van tijd tot tijd op dit geschrift moeten terugkomen.

De Zending onder de Bahurutsi, de vroegere bewoners van Mosega, dagteekent van 1829, in welk jaar de eerste Fransche zendelingen, drie in getal, de HH. BISSEUX, LEMUE en ROLLAND, in Afrika aankwamen. De heer Bisseux vond een ruimen werkkring te Wellington, in de Kaapkolonie, onder de slaven, wier vrijmaking ophanden was, en onder andere kleurlingen, uit welke hij een gemeente wist te verzamelen, in wier midden hij, schoon wel bedaagd, en zwak van lichaam, nog altijd arbeidt. De beide andere zendelingen trokken het binnenland in naar L a t t a k o o, niet ver van K u r u m a n, de welbekende statie van Robert Moffat. Zij werden later te rade om meer Oostwaarts een arbeidsveld te zoeken en kwamen eindelijk te Mosega, waar zij zich onder het overblijfsel van den, door Moselekatse nagenoeg uitgeroeiden, stam der Bahurutsi

vestigden. Moselekatse wilde echter geen zendelingen in zijne nabijheid dulden, zoodat het veelbelovend werk spoedig moest worden opgegeven en de zendelingen naar Motito trokken. Opmerkelijk is het, dat de zoon en opvolger van Moselekatse, Lo-Bengula, vijftig jaar later (in 1879) een tweede poging om een Fransche Zending in een nog onbearbeid deel van Zuid-Afrika te stichten, op gelijke wijze verhinderde en de uitstekende F. Coillard met zijne voortreffelijke vrouw en hun gezelschap er ternauwernood het leven afbrachten.

In 1836, in meer dan één opzicht een merkwaardig jaar voor Zuid-Afrika, vaardigde het Amerikaansche Zending-genootschap (American Board of Foreign Missions) zes zendelingen af, waarvan drie voor Natal bestemd waren en drie anderen, WILSON, VENABLES en LINDLEY, met hunne vrouwen naar Griqua-stad trokken. Dáár was echter geen werk voor hen, en zoo togen zij verder, over de Hart-rivier, naar Mosega, waar zij beproeven wilden om andermaal een Zending te stichten. Eer Moselekatse hun dit beletten kon werd het gezelschap, Dr. Wilson uitgezonderd, door de heerschende koorts aangetast, waaraan Mevrouw Wilson bezweek[1)], terwijl de anderen langzamerhand herstelden. Te midden van deze droeve bezoekingen naderden de Boeren voor de eerste maal, niet om de zendingsstatie te Mosega, maar Mosega, de voorpost en vesting van Moselekatse, aan te vallen en te vernielen. Met welken uitslag is ons bekend. Na de Kaffers (Matabelen, wel te verstaan, of Bahurutsi, die de bevelen van Moselekatse uitvoerden) te hebben verslagen of op de vlucht gejaagd, en zich, door de verovering hunner kudden, ten deele schadeloos gesteld te hebben voor de verliezen, die zij door de strooptochten der Kaffers nabij de Vaal-rivier hadden geleden, maakten de Boeren zich tot den terugtocht gereed. Maar de zendelingen....? die treurende weduwnaar, die uitgeputte mannen en hulpelooze vrouwen, uit een ver land gekomen om den heidenen het Evangelie te verkondigen, konden zij die aan hun lot overlaten, - prijs geven aan de wraak van Moselekatse, die geen zendeling kon verdragen

1) Mij in Januari 1879 in Marico bevindende, bezocht ik op de plaats genaamd 'Zendelingspost' het graf van een 'zendelingsvrouw,' die hier begraven ligt. Eerst later werd het mij duidelijk, dat dit het graf was van Mevr, Wilson, - moedige, vrome zendelinge, slechts uit Amerika overgekomen om hier te sterven. De 'Zendelingspost' is nu een gewone boerenplaats en het graf ligt in den tuin, nabij een grooten boom, doch zal weldra niet meer te herkennen zijn. Zoo ergens, dan moest hier een eenvoudig gedenkteeken zijn opgericht.
Schr.

en, zonder twijfel, zijn woede over de geleden verliezen aan elken blanke koelen zou, die hem in de handen mocht vallen? Onmogelijk! en daarom werd den zendelingen het voorstel gedaan om met hen te trekken. Aan Zendingswerk in deze streken was toch voorloopig niet te denken, en de zendelingen waren krank en uitgeput. Zoo trokken zij dan met de Boeren, niet als gevangenen of als deel van den buit, nog minder omdat de Boeren geen zendelingen onder de heidenen wilden dulden, maar als lieflijk verpleegden, - broeders en zusters met wie men alles wilde deelen. Breed is er uitgemeten over der Boeren schuld aan het mislukken der Zending te Mosega, en over het medevoeren der zendelingen, alsof dit gewelddadig geschied is, ja zelfs heeft men zich niet ontzien de Boeren te beschuldigen, dat zij de zendelingen beroofd hebben eer zij hen medevoerden[1]. De Amerikaansche zendelingen zelf hebben dit

1) Moffat, anders, zoo onpartijdig als een zendeling zijn kan waar het de Boeren geldt, beschouwt de gebeurtenissen tusschen dezen en Moselekatse te veel van Moselekatses standpunt. De redenen hiervoor liggen voor de hand, als men in gedachte houdt dat de Matabelen-koning zich vriendelijker tegenover hem heeft gedragen dan jegens eenigen anderen blanke, en dat hij zijn boek schreef eer hij gelegenheid had om met al de feiten bekend te worden. Zonder de moordenarijen van Moselekatse te verschoonen geeft hij te kennen, dat deze de Boeren heeft laten aanvallen onder den indruk dat zij Bastaards waren, die hij haatte met een doodelijken haat. Omtrent het opbreken der Zending te Mosega zegt hij: 'Into the merits of the case, we do not pretend to enter,' doch voegt er bij, en dat zijn de hardste woorden, die hij gebruikt: 'It was altogether a melancholy affair, like many others which resulted from the unrestrained power of the farmers who emigrated from the colony.' (In de bijzondere omstandigheden der zaak onderwinden wij ons niet te treden. Het was, alles te zamen genomen, een droevig voorval, gelijk vele andere, die het gevolg zijn van de ongebreidelde macht der Boeren, die uit de kolonie trokken). Deze uitdrukkingen, schoon in den mond van Moffat hard genoeg, schijnen den vertaler van zijn werk, den heer J. OUDIJK VAN PUTTEN, veel te zacht te zijn geweest. Doorgaans, indien men de vertaling naast het oorspronkelijke werk van Moffat legt, valt het, telkens waar het de Boeren geldt, moeielijk om te beslissen of de heer OUDIJK VAN PUTTEN zijn Engelsch is kwijt geraakt of zijn eerlijkheid. Nu eens lascht hij geheele volzinnen in, dan weer laat hij regels uit, altijd met het kennelijk doel om de Boeren tegenover de Zending met de donkerste kleuren te schilderen. Dit komt bijzonder uit in de bladzijden, die over Mosega handelen, II, 414-416. 'Inroad' wordt onder zijn behandeling een 'strooptocht', dien de Boeren 'op hen', dat is op de zendelingen, maakten, alsof de Boeren het op de zendelingen in plaats van op de Kaffers gemunt hadden. Waar Moffat de Kaffers, door Moselekatse gezonden om de 'boeren' (farmers) te 'vermoorden' (massacre), eenvoudig 'volk' of 'mannen' ('men') heet, noemt de vertaler die bloeddorstige moordenaars 'dapperen,' die de 'Overmoedige vreemdelingen' moesten 'tuchtigen'. Maar het ergste volgt. Moffat zegt, de zendelingen 'were prevailed on to leave their property behind except that which the farmers took for their own use' (werden overgehaald om hun goed achter te laten [te Mosega nl.] behalve hetgeen de Boeren voor hun [d.i. der zendelingen] eigen gebruik medenamen); en hiervan maakt de vertaler: 'Zij lieten ook al hun eigendom achter, voor zooverre namelijk de stroopende boeren zich daarvan niet datgene wat hun 't best aanstond hadden toegeëigend.' Alsof de Boeren de zendelingen bestolen hebben! En waar hij van de reeds aangehaalde regels de verzachtende clausule geheel weglaat, vertaalt hij verder, weer zoo hard mogelijk, dat de Zending is opgebroken 'tengevolge van een dier vele daden van geweld waaraan de Boeren zich gedurig schuldig maken, wanneer zij uit de kolonie verhuizen om zich elders beter naar hun zin te vestigen.' - Met zulke partijdige en verdraaide vertalingen voor ons, verwonderen wij ons niet meer dat men in godsdienstige kringen, in Holland, jaren lang, zoo erg tegen de Boeren was ingenomen. De lezer vergelijke MOFFAT'S Missionary Labours and scenes in South-Africa, 3e editie, Londen, 1842, en de reeds aangehaalde vertaling:

niet gedaan, maar anderen, die, door vooroordeel verblind, elke handeling der Boeren met het zwartste krijt teekenen. De zendelingen gingen met de Boeren naar hun kamp aan de Zand-rivier, bleven daar eenigen tijd en vertrokken later naar Natal. De beste verstandhouding is er altijd tusschen hen en de Boeren blijven bestaan.

Dit geldt vooral den eere-waardigen DANIËL LINDLEY, een der door ons genoemde zendelingen, wiens naam altijd onder de Boeren in gezegende gedachtenis zal blijven, en om wien te eeren, eenige jaren geleden, een nieuw dorp in den Vrijstaat 'LINDLEY' genoemd is. Deze waardige man verzocht en verkreeg van zijn genootschap vergunning om zich, tijdelijk, aan den Evangelie-arbeid onder de Boeren te wijden en heeft langen tijd zoet en zuur, lief en leed met hen gedeeld. Soms bleef hij maanden lang met hen in laager, als onderwijzer der kinderen, predikant der ouderen, vriend van allen. De Gereformeerde Kerk over de Oranje-rivier, in Natal, den Vrijstaat en Transvaal is feitelijk door hem gesticht, en lange reizen zijn door hem gedaan, om de in Transvaal en Vrijstaat verspreide Boeren te bezoeken, hun het Evangelie te prediken en de sacramenten te bedienen. Duizenden kinderen zijn door hem gedoopt, zelden in een kerkgebouw, meestal in een laager, en somtijds te midden van oorlog en strijd. Eerst in 1847 hervatte hij zijnen arbeid onder de heidenen in Natal, en is daar blijven werken tot in 1873, toen hij met zijne uitstekende, nu in den Heiland ontslapene vrouw, naar Amerika is teruggekeerd[1)].

H e r i n n e r i n g e n enz., door J. OUDIJK VAN PUTTEN, met een voorrede van P.H. HUGENHOLTZ, theol. Dr. en predikant te Rotterdam, bij M. WIJT & Zonen, Rotterdam, 1849.

1) Ds. Lindley deed in 1866, op dringende uitnoodiging zijner Boeren-vrienden, een reis door Natal en een gedeelte van de Republiek. Te Utrecht was hij met zijne familie mijn gast. De meeste mijner gemeenteleden waren door hem gedoopt, hadden bij hem school gegaan en had hij tot lidmaat aangenomen. Met de ouderen was hij van Mosega gereisd, had hij in Natal, in laager gestaan en den eersten worstelstrijd mede doorgemaakt. De ontmoetingen tusschen hem en zijne vrienden getuigden van zóóveel hartelijkheid, dat ik mij zelven gedurig toewenschte zulk een plaats in het hart mijner gemeente te mogen bezitten, dat men ook mij, na jaren van afwezigheid, nog zoo mocht liefhebben. Ook ontbrak het niet aan vele stoffelijke bewijzen van achting en genegenheid, - getuige menige os of koe, die den wagen van den onbaatzuchtigen, vriendelijken, vromen Zendeling volgde. Hoe zijn hart nog altijd in het werk onder de Boeren was, bleek o. a uit de volgende uitdrukking, die hij zich, van Utrecht teruggekeerd, bij Ds. Huet, toen te Maritzburg, liet ontvallen. Sprekende van mijn eigen arbeid zeide hij: 'Ik weet niet dat er iemand in een positie is om meer nut te stichten. Indien ik een jonge man ware, dan zou ik dat arbeidsveld verkiezen boven eenig ander.'
In April 1873 vertrokken wij per zelfde stoomboot van Natal naar de Kaapstad, - hij met zijne familie op de terugreis naar Amerika, ik naar Holland. Vóór zijn vertrek werd in eene samenkomst in de Presbyteriaansche kerk te Durban, openlijk afscheid van hem genomen, bij welke gelegenheid ik zelf, in naam der Boeren, hem dankte voor hetgeen hij aan hen gedaan had. De lezer verschoone deze uitweiding; er is zooveel hatelijks gezegd omtrent de verhouding tusschen Boeren en zendelingen, dat ik deze gelegenheid, om de andere zijde van het schild te toonen, niet ongebruikt kan laten voorbijgaan.
Schr.

Aan het werk der Zending onder de heidenen hebben de Boeren zich door hunne aanvallen op Mosega niet bezondigd. Zij dachten er niet aan, om met zendelingen oorlog te voeren en zending-statiën te verwoesten; naar Mosega trekkende gingen zij alleen een geweldenaar tuchtigen.

De vrucht van den strijd.

Het ligt voor de hand, dat de overwinning op Moselekatse en zijne verdrijving over de Limpopo den Boeren terstond een zekere positie moest verschaffen, in het oog der naburige stammen. Tot nu toe scheen Moselekatse onoverwinnelijk te zijn geweest, en die het gewaagd had hem aan te vallen, werd vroeger of later door hem ten onder gebracht. Slechts voor één man had hij vreeze, - voor DINGAAN, den opvolger van Chaka, koning der Zulu's; en schoon hij bij den aanval op Moshesh het hoofd gestooten had en aftrekken moest, zonder dezen uit zijn ontoegankelijke bergvesting te kunnen verdrijven, durfde Moshesh hem toch niet aantasten. De Boeren daarentegen, wel van schietgeweer voorzien doch een handvol in vergelijking met de macht der Matabelen, hadden zijn woedenden aanval op hun laager afgeslagen, den ‘grooten Olifant’ vervolgens in zijn eigen leger opgezocht, en hem zulk een

tuchtiging toegediend, dat hij voor hun aangezicht de vlucht moest nemen.

De oorlog van Mosega maakte voorgoed een einde aan de geweldenarijen van Moselekatse aan de Zuidzijde der Limpopo, en verbrak den toovercirkel, waarin deze overweldiger zich bewoog. Mosega was het 'Waterloo' van den Afrikaanschen 'Napoleon', doch, gelukkiger dan zijn type in Europa, kon hij zijn overwinnaars ontvluchten en in een ander land, op de puinhoopen van nog te onderwerpen steden en dorpen, een nieuw rijk stichten. Ten Zuiden van de Krokodil-rivier echter konden de overblijfsels der door hem ten onder gebrachte natiën weer vrijelijk ademhalen, en moesten zij dit den Boeren danken. Zoo werd, door Mosega, hun p r e s t i g e onder de heidenen in die streken, op goede gronden, gevestigd.

Belangrijker resultaat nog der overwinning op Moselekatse was, dat de Boeren in het wettig bezit kwamen van een groot deel der latere Republiek, namelijk van al het land, dat gelegen is tusschen de Vaal-rivier en de Limpopo, insluitende de tegenwoordige districten van Potchefstroom, Marico, Rustenburg, Pretoria en Heidelberg, benevens een deel van Lijdenburg en Waterberg. Welk recht de talrijke stammen, die hier vroeger woonden, op deze gronden mogen gehad hebben, zeker is het, dat hunne nakomelingen, de geringe overblijfsels der eenmaal machtige stammen, in die dagen, Moselekatse als opperheer en éénig regent erkenden, en opgehouden hadden te bestaan als onafhankelijke, afzonderlijke natiën. Niemand maakte eenige aanspraak op eenig aandeel in het bestuur des lands nevens of zelfs onder Moselekatse, den eenigen regeerder des lands. Daarenboven, was een groot deel van het land, door jarenlange oorlogen tusschen de stammen onder elkander en de latere verwoestingen van Moselekatse, geheel ontvolkt en den wilden dieren prijsgegeven. Zonder reden nu deed Moselekatse meer dan één moorddadigen aanval op de Boeren, en toen dezen hem deswege in zijn eigen stad opzochten en tuchtigden, - zóó tuchtigden, dat hij met het overblijfsel zijner macht vluchten moest, namen de Boeren, uit kracht der op hem behaalde overwinningen, niet slechts zijn vee, maar ook zijn land.

Bestaat er nu in het geheel geen overwinningsrecht; heeft de overwinnaar in een, van zijn kant eerlijken, door niets geprovoceerden strijd nimmer recht op oorlogsbuit of vergoeding van oorlogskosten, - dan hebben de Boeren ook, krachtens hunne overwinning op Moselekatse, geen

recht op het bedoelde grondgebied. Maar dan heeft ook bijna geen enkele natie thans recht op den door haar bewoonden grond, want waar vindt men nog oorspronkelijke bewoners? Doch is er in het recht der natiën eenige plaats voor eene wettige inbezitneming van gronden, op een geweldenaar veroverd in een, wat den veroveraar betreft, eerlijken oorlog, dan hebben ook de Boeren een ongeschonden en onschendbaren grondbrief op al het land, dat Moselekatse in die dagen ten Zuiden van de Limpopo heeft bezeten.

Men heeft beweerd, dat de macht van Moselekatse, door de aanvallen van zekere stammen aanmerkelijk geknakt was, eer de Boeren die, bezuiden de Limpopo, gebroken hebben, en dat, gevolgelijk, niet den Boeren alleen, maar ook dien stammen een deel van den veroverden grond zou toekomen. Maar wij vragen tevergeefs welke 'stammen' dit dan geweest zijn? en, toegegeven, dat die bestaan, en dat zij eenig recht op den door de Boeren, niet door hen, veroverden oorlogsbuit zouden kunnen doen gelden, in welk opzicht dit dan den door Moselekatse bijna uitgeroeiden stammen ten nutte zou hebben kunnen komen? Die bleven dan toch in elk geval van hunne 'rechten' verstoken, want zij hebben geen vinger tegen Moselekatse durven opheffen! Moffat gaat verder en zegt, in het voorbijgaan, dat Moselekatse gevlucht is ten gevolge der zware verliezen door hem geleden in een aanval van Dingaan, na de aanvallen der Boeren, doch dit is in strijd met de bekende feiten. Moselekatse is door de Boeren over de Limpopo gejaagd en door niemand anders; doch ware dit ook anders, dan blijft het feit, dat zij op den grond, door Moselekatse verlaten, als overwinnaars de hand gelegd hebben, een recht dat hun zelfs door Dingaan niet is betwist.

Nog zou men kunnen aanvoeren, dat de Boeren, den 'geesel' van Zuid-Afrika gebroken hebbende, het land, waaruit zij Moselekatse verdreven hadden, aan de overblijfsels der door hem onderworpen stammen hadden moeten teruggeven. Vooral, daar Moselekatse, vóór zijn vlucht, den door hem gevangengehouden Bahuritsi, Bakathla's en anderen de vrijheid gegeven had. Alsof de geweldenaar voor zijn overwinnaars, de Boeren, vluchtende, nog het recht had te abdiceeren ten voordeele van vroeger door hem overwonnenen[1]. En alsof de Boeren tegen Moselekatse waren uitgetrokken, niet om hem te tuchtigen wegens

1) MOFFAT, Missionary Labours, p. 588.

den door hem op hunne bloedverwanten gepleegden moord, en hun gestolen vee te hernemen, maar ter verlossing en vrijmaking van het jammerlijk overblijfsel der door hem onderworpen stammen. Edel zou het geweest zijn, zegt men, hadden de Boeren zoo gehandeld. Jammer maar, dat die zoo spreken in geheel tegenovergestelden zin handelen. Engeland, Duitschland, Frankrijk noch Holland waren of zijn gewoon, om na behaalde overwinningen op een verklaarden vijand, nauwkeuriglijk te gaan onderzoeken, aan wie de veroverde gronden eigenlijk behooren (vooral als niemand er aanspraak op maakt); noch zelfs gewoon om verdrukte natiën te helpen, dan tegen goede betaling. (Men denke bijvoorbeeld aan Engelands Kaap-politiek). En hoe kan men zoo iets dan in nuchteren zin van de Boeren vragen, en dat in hunne omstandigheden! Hoe zouden zij het hebben k u n n e n doen, hadden zij het gewild? Aan wie hadden zij het land moeten overgeven, - wie der inboorlingen had het bestuur kunnen aanvaarden zonder zekerheid van door, den in dat geval spoedig teruggekeerden Moselekatse te worden vernietigd? Utopische redeneeringen! Gelukkig dat de Boeren daardoor niet gekweld werden, maar, zoowel in het belang van beschaving en Christendom, dat is in het belang der hulpelooze overblijfsels van de door Moselekatse en anderen nagenoeg uitgeroeide stammen, als ter behoorlijke uitvoering hunner emigratie-plannen, van h u n r e c h t a l s o v e r w i n n a a r s i n e e n h u n n e r z i j d s v o l k o m e n w e t t i g e n k r i j g g e b r u i k m a a k t e n en de gronden in bezit namen, waarvan zij Moselekatse verdreven hadden.

IV. Voortzetting van den trek.

Toen Maritz terugkeerde van Mosega was Pieter Retief juist met zijn t r e k uit de kolonie aangekomen. Dit had op geen beter tijdstip kunnen geschieden. Er bestond genoeg verschil van gevoelen onder de Boeren, vooral met betrekking tot de streek, waar men zich zou vestigen, om tot oneenigheden te leiden, en er was behoefte aan een lei-

der, die zich boven de partijen stellen kon en in wien allen vertrouwen stelden. Die man was, gelijk wij reeds hebben aangetoond, PIETER RETIEF.

Met nagenoeg algemeene stemmen tot commandant-generaal, feitelijk tot president, gekozen, was zijn eerste werk om de Boeren aan en onder elkander te verbinden door een soort van regeering, en hen tegen onverhoedsche aanvallen van buiten te beveiligen, door het sluiten van vriendschaps-tractaten met de naburige Kafferstammen. Retief zag duidelijk in, hoe verderflijk het voor den t r e k moest zijn, als iedere familie afzonderlijk met de Kaffers onderhandelde, en van hoe groot belang het was, zoowel oogenblikkelijk als voor de toekomst, dat men van meet aan als VOLK optrad. Daartoe was echter noodig, dat er een vorm van regeering in het leven werd geroepen en eenige wetten werden vastgesteld. Geen andere regeeringsvorm dan de Republikeinsche was mogelijk of werd begeerd, en met de wetten der oude Bataafsche Republiek, zooals die aan de Kaap geldig waren geweest, tot basis, viel het hem niet moeielijk een GRONDWET op te stellen, die door het VOLK kon worden aangenomen. Hoogst eenvoudig en zoo min kostbaar mogelijk moest de regeering zijn, met een door het volk gekozen commandant-generaal aan het hoofd en landdrosten en veldkornetten als uitvoerders der wetten, door een Volksraad gemaakt en door het volk goedgekeurd. Iede^{r} burger zou gelijke rechten hebben, tot ieder ambt verkiesbaar zijn, en ieder ambtenaar, met meerderheid van stemmen, door het volk gekozen worden. De Gereformeerde Kerk, de Kerk der vaderen, zou de Kerk van het volk zijn. S l a v e r n i j z o u n i e t w o r d e n g e d u l d, en iedere kleurling door de wet beschermd worden, zonder dat er echter kerkelijke of burgerlijke gelijkstelling zou zijn tusschen blanken en gekleurden; geen kleurling zou dus eenig ambt kunnen bekleeden in Kerk of Staat. Met andere natiën begeerde men op vriendschappelijken voet om te gaan, en het land, dat men zou bewonen, moest op wettige wijze verkregen zijn. Deze waren de hoofdgedachten in Retiefs regeeringsplan. Dat de wetten, door het volk goedgekeurd, ook door het volk gehandhaafd zouden worden, zonder dwang van politie of staande krijgsmacht, werd voldoende gewaarborgd door de den Boeren ingeschapen eerbied voor de WET. Geen volk is gemakkelijker te regeeren dan de Afrikaners, zoo men het suaviter-in-modo-, fortiter-in-res-beginsel behartigt; met geen volk kan men minder uitrichten, zoo men zich van d w a n g bedienen wil, ook al zou men het recht aan zijn zijde hebben. Tot eene goede Boerenregeering behoort ook dat er zoo weinig mogelijk wetten te hand-

haven zijn, en aan een ieder de meest volkomene vrijheid gelaten worde in spreken en handelen, mits niet in strijd met de openbare veiligheid en orde. Retief verstond deze beginselen uitnemend. Dat hij nochtans niet geheel vrij was van den ouden zuurdeesem, blijkt uit eene (onuitvoerbare) bepaling in zijn voorloopig regeerings-schema n.l., dat het aan kleine partijen, die haar eigen weg wilden gaan, niet zou worden toegelaten zich van den grooten t r e k af te scheiden. Retief's bedoeling met deze bepaling: t e b e l e t t e n d a t d e t r e k z i c h z o u v e r b r o k k e l e n, was wel goed, doch hij had moeten weten dat de Boer, die huis en hof er aan gegeven had om vrij te zijn, zich in zijn keuze eener nieuwe woonplaats door geen willekeurige bepalingen, van wien dan ook, zou laten hinderen.

Waarheen?

De vraag was nu: W a a r z o n m e n z i c h t r a c h t e n t e v e s t i g e n?

Dat een gedeelte der Boeren het oog geslagen hadden op de pas veroverde gronden is zeer verklaarbaar. Die landstreek, met hun bloed betaald, behoefden zij niet voor vee of geld te koopen; het land lag geheel open, was geschikt voor veeteelt en landbouw, rijkelijk voorzien van water en hout, en gemakkelijk te bereiken. Ook was het uit een politiek oogpunt van belang, om het land, waaruit men Moselekatse verdreven had, zoo spoedig mogelijk te bezetten, zoowel om hem het terugkeeren onmogelijk te maken, als tegenover elke andere macht, die zich het grondbezit zou willen toeëigenen. Alles scheen er voor te pleiten, dat de t r e k zich naar het Noordoosten wenden moest.

Doch, en dit werd door Retief terecht ingezien, zoo men zich in die veroverde landen vestigde, dan zou men zonder zeehaven, en dus voor in- en uitvoer geheel van Engeland afhankelijk zijn. Wel hadden sommigen het oog gevestigd op de D e l a g o a -baai, en meende men van die haven gebruik te kunnen maken, doch Delagoa was in het bezit van de Portugeezen, en daarenboven in een zoo ongezonde streek gelegen, dat er aan geen vestiging op groote schaal te denken viel. En waarom zou men ook zóó ver zoeken wat in de nabijheid te vinden was? Niet naar het Noorden, niet naar Delagoa, maar naar het Zuiden moest men zijne schreden richten, naar Natal, voor de Boeren een land ‘Kanaän.’

Natal had veel voor. Het land was nagenoeg onbewoond, dus zou

men weinig last hebben van inboorlingen. Dingaan, tot wiens gebied Natal behoorde, zou verklaard hebben, dat hij de geheele streek, van de zee tot aan het Drakengebergte gaarne, op billijke voorwaarden, aan de Boeren zou afstaan, zoodat er geen zwarigheid van dien kant te vreezen was. Daarbij was het land, volgens veler getuigenis, letterlijk vloeiende van melk en honig, doorsneden van standhoudende rivieren, goed voorzien van brand- en timmerhout, uitstekend geschikt voor veeteelt en landbouw, groot genoeg, doch niet te groot, om door de emigranten te worden bewoond en beschermd, en, bovenal, gelegen aan de zee, met een kostelijke haven, waarin, zoo meende men, de schepen van alle natiën veilig zouden kunnen ankeren. Daarenboven was men met Natal eenigszins bekend, en had de commissie, een jaar geleden ter verkenning uitgezonden, dat land ter woning aanbevolen.

Van de Engelschen zou men niets te vreezen hebben, daar Lord Glenelg duidelijk verklaard had, dat Engeland geen uitbreiding der koloniale grenzen begeerde, en bepaald met Natal niets te doen wilde hebben. De familiën Uys, Maritz, Moolman en anderen waren voor het N a t a l-plan, en daar Retief zich er bij aansloot, werd de meerderheid er voor gewonnen. Men besloot gevolgelijk om zich naar Natal te begeven, en zich daar, indien mogelijk, blijvend te vestigen.

H o e zou men echter Natal bereiken? De afstand was niet zoo groot, - acht dagen reizens per ossenwagen, - doch het vlakke veld, waarin men gelegerd was, lag vijf duizend voet boven de oppervlakte der zee, op den kruin van het Drakengebergte, aan welks voet het begeerde land gelegen was. De commissie, die een jaar te voren naar P o r t - N a t a l gereisd was, had wel een weg door Kafferland gevonden, bezuiden het schijnbaar ontoegankelijke gebergte, doch uit den aard der zaak kon men van die route geen gebruik maken. Vond men dus geen bergpassen, die den overtocht zouden vergunnen, dan zou men in Oostelijke richting moeten trekken, misschien tot nabij de Delagoa-baai, waar het Drakengebergte zich met andere bergketenen vereenigt en glooiingen vormt, die den tocht naar het Zuiden mogelijk maakten. Doch die reis zou zoo vele maanden duren en was aan zóó vele bezwaren onderworpen, dat er nauwkeurig moest worden onderzocht, of men niet in meer Zuidelijke richting over den berg zou kunnen trekken. Aan een commissie werd nu opgedragen om het terrein te verkennen, en toen deze eindelijk de welkome tijding bracht, dat men op twee of drie plaatsen den overtocht met wagens zou kunnen

beproeven, zette zich het grootste deel van den t r e k in beweging naar Natal. Providentieel werd men echter verhinderd om terstond tot in Natal door te trekken.

Gelijk de boschbranden in Amerika en Australië, zoo stuiten de veldbranden in Zuid-Afrika niet zelden den reiziger op zijnen weg en richten, jaar aan jaar, de schromelijkste verwoestingen aan. Om jong gras te verkrijgen wordt het oude droge gras, bij stil weder, in brand gestoken en het vuur gemakkelijk in bedwang gehouden, tot het bij een of ander riviertje 'doodbrandt' of door den dauw des nachts wordt uitgedoofd. Doch somtijds steekt de wind plotseling op en geraakt het, wel vier of vijf voet hooge gras, door de brandende stralen der zomerzon tot hooi verdroogd, in brand en worden geheele velden, in korten tijd, in een vuurzee herschapen. De vlammen, altijd nieuw voedsel vindende, verspreiden zich met onrustbarende snelheid, zoowel over het vlakke veld, als langs de zijden van den hoogsten berg, en schijnen zich door rivieren noch bergkloven in haar woeste vaart te laten stuiten. Wolken van rook, met brandende grasdeelen vermengd, hangen laag over het aardrijk en dreigen elk levend schepsel, dat zich uit de vlammen zoekt te redden, met verstikking. Alles vlucht dan ook met de meest mogelijke snelheid: klein en groot wild, antilopen, quagga's, en struisvogels in bonte mengeling met het roofgedierte en de schuifelende slang, om aan de woede van het vuur of den verstikkenden rook te ontkomen. Wee den reiziger, die door de vlammen achterhaald wordt en zich niet redden kan! Wagens, tenten, huizen zelfs zijn in weinige oogenblikken een prooi van het vernielend element geworden, en geen jaar gaat er voorbij zonder dat de veldbranden tal van slachtoffers hebben gemaakt. Het veld waarover het vuur gegaan is gelijkt op een woestijn, met een zwart doodskleed bedekt, en levert geen voedsel voor wild of vee, voordat eenige verkwikkende regens de aarde bevochtigd hebben. Door zulk een veldbrand werden de Boeren nu onverwachts op hun t r e k tot staan gebracht, en in plaats van naar Natal door te reizen, moesten alle krachten worden ingespannen om het vuur in zijn loop te stuiten.

Dit geschiedt het best door een 'v o o r b r a n d' te maken, dat is, door het gras v ó ó r d e n w i n d in den brand te steken, en het vuur met vellen, groene takkebossen of zakken uit te dooven, zoodra er een breede strook gronds is afgebrand en vóór het vuur de overhand neemt. Zoo stelt men een 'afgebrande plek' tusschen zich en de vuurzee, die komt aanrollen, waardoor deze uit gebrek aan voedsel moet vergaan

of zich in een andere richting moet verspreiden. Talrijk als de Boeren waren, konden zij de vlammen wel beteugelen, doch aan het vervolgen der reize, over het afgebrande veld, was voor het oogenblik geen denken. Al het vee zou van honger zijn omgekomen eer men Drakensberg zou hebben bereikt. Men werd dus gedwongen om te wachten tot het veld weer zou zijn uitgeloopen, hetwelk, nu de regentijd ophanden was, spoedig zou gebeuren. Wél was het intusschen, d a t de Boeren verhinderd werden Natal in te trekken, zonder nadere kennismaking met Dingaan, en vóór men van hem verlof ontvangen had, om zich daar neer te zetten. Die veldbrand heeft waarschijnlijk duizenden levens gegered.

V. Retiefs verkenningstocht.

Retief, moedig bij het onvoorzichtige af, schijnt toch hiervan een indruk gehad te hebben, en gretig van het oponthoud te hebben gebruik gemaakt om een verkenningsreis te doen naar Natal, en van Dingaan te verkrijgen, dat deze hem een streek gronds afstond eer de Boeren den berg aftrokken. Dit werd ook door de andere leiders noodig geacht, en terwijl de t r e k , zoo spoedig mogelijk, langzaam volgen zou, ging Retief, van vijf mannen vergezeld, vooruit, om met Dingaan te onderhandelen.

Het is alweder te betreuren, dat er zoo weinige vertrouwbare bescheiden bewaard zijn gebleven omtrent de reizen en handelingen der oude voortrekkers. Men zou hen zoo gaarne op den voet willen volgen, terwijl de aanteekeningen, die ter hand gekomen zijn, ternauwernood fragmenten kunnen genoemd worden. Zoo weten wij slechts, dat Retief niet terstond naar Dingaan gereisd is, maar zich eerst naar Port-Natal heeft begeven, waar eenige Engelschen woonden, die hem en de zijnen hartelijk ontvingen. Het is echter niet geheel onmogelijk, de leemten aan te vullen.

Over drakensberg.

Onwillekeurig verschijnt het beeld van Retief en zijne vijf of zes reisgenooten ons voor den geest, gelijk zij, over het afgebrande veld hun reize vervolgende, eindelijk het laatste hooge punt van het Drakengebergte bereiken. Het is avond, en schoon de maan hare zilveren stralen over het aardrijk uitgiet, belet de fijne nevel, die als een sluier over Natal ligt uitgespreid, dat men het landschap, aan den voet des bergs, kan onderkennen. Maar den volgenden morgen, als de zon is opgegaan en de morgennevels verdwenen zijn, welk een panorama ontrolt zich nu voor het oog. Rechts en links de zes- tot tien duizend voet hooge Kathlamba- of Drakenbergketen, op sommigen plaatsen de trotschen kruin in de wolken verheffende, en hier en daar met sneeuw bedekt, door de morgenzon op het schitterendst verlicht. Grillig en woest zijn de steile bergwanden, door duizenden kloven gescheiden, terwijl de tallooze watervallen, als zoo vele zilveren draden, zich nu aan het oog vertoonen, dan weêr zich achter bosch of struik verschuilen. Van vijfhonderd tot duizend voet beneden den kruin gaat het Kathlamba-gebergte over in een reeks van glooiingen, die zich bijna ongemerkt verliezen in de z e e v a n h e u v e l e n, die men Natal noemt. Want bij niets anders kan men Natal vergelijken, van den top der Kathlamba-bergen gezien. Zoover het oog reikt, heuvel aan heuvel, met het weligst groen bekleed, tusschen welke statige rivieren haar weg naar de zee vinden, en die, als zoo vele eilandjes, in een net van kleine stroomen gezet zijn. Hier en daar verheft een ronde bergtop het hoofd uit de heuvelen, of schijnt een met dik hout begroeide arm van het Draken-gebergte Natal in onderscheidene deelen te scheiden, totdat al die heuvelen en koppen tot één lijn samensmelten, die zich aan den gezichtseinder in de fijne, blauwe lucht verliest. En dat land, 20000 mijlen groot, zoo schoon gelegen, zoo rijk bevoorrecht, dat millioenen voeden kan en weide heeft voor de kudden dier millioenen; dat prachtige land, waarover Retief zijn oog laat weiden, is onbewoond en gaat hij aan den heerscher des lands vragen voor zijn volk. De verwoeste kralen, die hij overal met het bloote oog bespeurt, zijn genoegzaam bewijs, dat hier vroeger een groote nati[e] gewoond heeft, en dat er omtrent de vruchtbaarheid van het land geen twijfel bestaan kan, doch roepen tevens den commandant-generaal, op wiens schouders de verantwoordelijke taak rust om voor de veiligheid van

het volk zorg te dragen, met ernstige stemme toe, dat hij zich hier niet lichtvaardig moet nederzetten, maar van Dingaan zelf daartoe de noodige vergunning moet erlangen.

Van die vergunning zich verzekerd houdende, ziet Retief, in den geest, zijn volk hier reeds gevestigd. Men zal hier de republiek N a t a l i a stichten. Op die heuvelen zullen de kudden der Boeren, zonder vrees voor Kaffer-invallen, weiden vinden; aan die waterstroomen zal men zaaien; hier zullen dorpen verrijzen, en dáár, in het midden des lands, een groote stad. En in de haven, waarvan men hem gesproken heeft, zullen schepen het anker werpen, met goederen voor Natalia bevracht, en huiden, wol, slachtvee en de opbrengst van het land naar vreemde havens medevoerende. Niet de Engelsche vlag zal over dit land waaien, maar de oude Hollandsche, de B o e r e n v l a g ; en in dit land, dáár aan zijne voeten, zoo dikwijls met bloed gedrenkt en door de gruwelen des heidendoms ontreinigd, zal het Evangelie gepredikt worden, de Gereformeerde Kerk gesticht en Gode lof gezongen. Of Retief bij het aanschouwen van het landschap daar voor hem, ook eenig voorgevoel heeft gehad van het lot, dat hem zou treffen; of hij in de stralen der zon de assegaai heeft zien flikkeren, die het hart van vrouwen en kinderen aan Blauwkrans verraderlijk zou doorboren; of hij in de blauwe lucht aan den horizon de flauwe omtrekken der Engelsche vlag heeft bespeurd, die der Boeren vlag zou verdrijven; en of hij iets gehoord heeft van het geloei der ossen, die, door de zweep des drijvers gedwongen, de naar den Vrijstaat terugkeerende wagens, langs die ontoegankelijke bergpassen op den top des bergs zouden moeten brengen.... wie zal het zeggen? Waarschijnlijk zag Retief slechts de lichtzijde van het blad der toekomst, rozerood gekleurd; te spoedig echter zouden de schaduwen vallen op hem en de zijnen.

Van Drakensberg tot aan de zee is een reize van 220 mijlen of ruim tien dagreizen per ossenwagen. Retief, die met den weg onbekend was, zal langer tijd noodig gehad hebben. Hem in onze gedachten volgende, zien wij het kleine reisgezelschap langzaam en met moeite den berg afdalen, en het K l i p r i v i e r -district doorreizen tot aan de T u g e l a -rivier. Overal treffen zij veekralen aan, en de overblijfselen van Kaffer- en Boschjesmansdorpen, wier inwoners van den aardbodem zijn uitgeroeid. Wild is er in overvloed, - van het steenbokje tot den met een gepantserde huid bekleeden buffel, en bij het overtrekken der rivieren heeft men te waken tegen de kro-

kodillen, die zich de heerschappij dezer wateren hadden aangematigd en nauwelijks uit den weg gingen voor het rivierpaard of de zeekoe, dat zich in de diepe holten der rivier ophield. De leeuw dwong dag en nacht tot waakzaamheid, en in de bosschen, waarmede de kloven der bergen versierd waren, loerde de tijger of panter. Olifant noch giraffe waren vreemdelingen in deze streken, en slangen van allerlei aard schuifelden door het hooge gras of koesterden zich op steenrots of zandplaat in de stralen der zon. Er werd een ‘drift’ of doorwaadbare plaats gevonden over de twee- à driehonderd voet breede T u g e l a , en zoo kwam men aan de twee kleine rivieren, toen nog voor de Boeren van geen beteekenis, doch die binnen weinige maanden met hun bloed gekleurd zouden zijn, en als M o o r d s p r u i t en B l a u w k r a n s voor altijd in treurige gedachtenis zouden worden gehouden. Over de B o s c h j e s m a n s -rivier getrokken zijnde en het hoogste punt van Natal bereikt hebbende, moet het oog van Retief en zijne vrienden gevallen zijn op de donkere bosschen in Zuidoostelijke richting, langs de boorden der U m p u f a n e -of M o o i -rivier, waar een dorp zal worden gesticht dat men W e e n e n heeten zal, niet naar het g e m ü t h l i c h e , aan het vermaak gewijde Weenen, maar wegens de bittere tranen, die er gestort zijn, toen men dit Bochim aanlegde. In Zuidelijke richting voorttrekkende, over de hooge, met kort gras bedekte, vlakke berg- en heuveltoppen tusschen de M o o i -rivier en de U m g e n i , komt het reisgezelschap eindelijk aan een hoogen berg, van waar men een vrij uitzicht heeft, bijna tot aan de zee. Aan den voet van dien berg zal een stad verrijzen, die men naar den leider van den tocht zal noemen, als de grond, waar hij zijn nachtleger opslaat (de plaats waar de eerste Geref. kerk in dit land is gebouwd?) met zijn bloed en dat van de bloem der natie zal zijn betaald. Doch dit is nu verborgen voor zijne oogen. Nog een veertig mijlen verder, en dáár, van den top van den I c h a n g a , ziet men de zee, den grooten Indischen Oceaan, en na nog één of twee dagen reizens heeft men het einde van den tocht bereikt, - voor zoover bekend is door geen blanke te voren ondernomen. Aan het strand vond Retief eenige Engelschen, die daar handel dreven met de inboorlingen, en door wie hij op de hartelijkste wijze werd ontvangen. Zij maakten eenige aanspraak op den grond door hen bewoond, en beweerden dat zij dien van Dingaan gekregen hadden. Daar zij ten gevolge der herhaalde invallen der Zulu's in voortdurend levensgevaar verkeerden, konden zij de voorgenomen nederzetting der Boeren slechts met blijdschap begroeten en tusschen hen en Retief schijnt de beste verstandhouding te hebben bestaan. Wat Retief van

hen hoorde drong hem echter nog meer om persoonlijk met Dingaan te onderhandelen, en na eenigen tijd van rust richtte hij zijn koers Oostwaarts naar Zulu-land.

Umkungunhlovu.

U m k u n g u n h l o v u , de naam van Dingaans hoofdstad, waar Retief en zijn metgezellen, na weer een paar weken reizens, aankwamen, beteekent letterlijk: ‘d e c i r k e l r u i m t e r o n d o m d e n O l i f a n t’. Chaka, Dingaans broeder en voorganger, liet zich, als de sterke onder de sterken, U m h l o v u , ‘de Olifant’, noemen, vanwaar zijn hoofdstad ‘de ruimte rondom den Olifant’ werd geheeten. Dingaan, na zijn broeder verslagen te hebben, stichtte een nieuwe stad, die hij echter den ouden bekenden naam gaf, terwijl hij zich zelven, met verandering van de voorlaatste *u* in *i*, U m k u n g i n h l o v u noemde, dat is: ‘die de Olifant omcirkeld (of gevangen) heeft.’ Woordspelingen zijn onder de Kaffers zeer algemeen en vol beteekenis. Helaas! dat Retief eerst te laat zou beseffen, dat niemand zich, ongewapend, in een afgesloten ruimte met een wilden olifant behoort te begeven. Om dit beter te verstaan moge hier een enkele bladzijde uit de geschiedenis der Zulu's volgen.

Wij hebben reeds vroeger met een woord aangetoond, dat de Kaffers van Zuid-Afrika waarschijnlijk van afkomst Arabieren zijn, die, onwillig om zich aan Mahomed te onderwerpen, uit vrees voor de gewone vervolgingen uit het Noorden van Afrika naar het Zuiden zijn afgezakt, en zich tusschen de Delagoa-baai en Visch-rivier hebben neergezet. De voornaamste autoriteiten stemmen overeen dat de Amampondo's, Amaxosa, Basuto's en Zulu's tot één, oorspronkelijken, stam behooren, en dat de drie laatstgenoemden uit de Amampondo's gesproten zijn. Het woord Z u l u beteekent: ‘vagebond’ of ‘zwerveling’, waaruit wordt opgemaakt dat de Z u l u -stam oorspronkelijk uit eenige zwervers bestaan heeft, die zich van den moederstam hebben afgescheiden en zich daarna, onder het een of ander hoofd, hebben vereenigd. Van een eigenlijk Zulu-opperhoofd hoort men niets vóór S e n z a n g a k a , die over de Zulu's, toen nog een zeer zwakke stam, het bestuur voerde onder D i n g i s w a i j o , het groot opperhoofd van den U m t e t w a -stam. Getrouw aan de gebruiken der Kafferhoofden, liet Senzangaka iederen zoon, die hem geboren werd, terstond ombrengen; doch een zijner vrouwen, U m n a n d i , de dochter van Dingiswaijo, wist haar zoon, dien zij Chaka of Tsjaka (vuurbrand,

wreker) noemde, verborgen te houden tot na den dood zijns vaders. Chaka kwam ongeveer 1812 aan de regeering en wordt, niet ten onrechte, de ‘A t t i l a ’ van Zuid-Afrika genoemd. Naar men beweert heeft hij in een tiental jaren ongeveer een millioen menschenlevens aan zijn oorlogswoede en bloeddorst opgeofferd, en dat niettegenstaande zijne politieke ‘belijdenis’, dat het hem er niet om te doen was de stammen waarmede hij in aanraking kwam uit te roeien maar te onderwerpen. In korten tijd gelukte het hem, den Zulu-naam alom gevreesd te doen zijn en zijne heerschappij te vestigen van de zee tot aan de Limpopo, en van Delagoabaai tot aan Visch-rivier. Het militaire systeem van zijn grootvader werd door hem tot volkomenheid gebracht: elke vier of vijf jaar werden de jongelingen van ongeveer denzelfden leeftijd, na een jaar van voorbereiding, tot één regiment gevormd, om soldaat te blijven tot hun dood toe. Het huwelijk was verboden, behalve wanneer de koning daartoe, aan een of meer regimenten tegelijk, verlof of liever bevel gaf, hetgeen alleen geschiedde nadat zulke regimenten zich in den krijg hadden onderscheiden. De overwonnen stammen werden onder de Zulu's vermengd en voorts als Zulu's behandeld; zelfs het gebruik hunner moedertaal werd hun ontzegd en hunne voornaamsten moesten in de onmiddellijke nabijheid van den overwinnaar wonen, meer als een soort van staatsgevangenen, dan als vrije lieden. Wee het regiment, dat overwonnen terugkeerde, of den officier, die Chaka's bevelen niet volbracht! Er wordt verhaald, dat hij eenmaal 30,000 soldaten uitzond in de richting van Mozambiek, waarvan er 20,000 omkwamen en 10,000 terugkeerden, doch niet als overwinnaars, waarop hij, om die soldaten te straffen, zeven dagen achtereen, driehonderd van hunne vrouwen liet ombrengen. Zijne eigene vrouwen werden door hem slechts als bijwijven erkend, opdat hem geen wettige opvolger zou kunnen geboren worden. Zijn liefste vrouw liet hij dooden, toen hij vernam, dat zij een zoon gebaard had, die over de grenzen van het Zulu-rijk werd opgevoed; en zijne moeder, die hieraan medeplichtig zou zijn geweest, liet hij insgelijks ter dood brengen, doch in het geheim[1]. Om den schijn van dien moord van zich af te wenden liet hij duizenden ter dood brengen, die, daar zij van het sterfgeval niets

1) Zoo luidt het gewone verhaal. D ö h n e echter, een autoriteit op dit gebied, zegt dat Chaka zijne moeder altijd een buitengewone liefde en achting heeft toegedragen en waarlijk ontroostbaar was wegens haar dood. Insgelijks, dat duizenden Zulu's zich zelven gedood hebben om hun smart te kennen te geven over den dood van Chaka's moeder. - Op een moord meer of minder is het er trouwens bij Chaka niet op aan gekomen.

wisten, om de gestorvene niet treurden; en duizenden koeien werden gedood om de kalveren van honger te laten omkomen, opdat ook deze zouden gevoelen, wat het is ‘een moeder te verliezen!’ Doch ten laatste werden Chaka's wreedheid en tirannie zoo ondraaglijk, dat zijne broeders besloten de wereld van den onverlaat te verlossen en hem, 23 September 1828, in zijn eigen kraal vermoordden[1]. Na een zeer korten strijd tusschen deze broeders zelven behield Dingaan de overhand en werd hij als koning der Zulu's erkend.

D i n g a a n verplaatste de hoofdstad over de T u g e l a -rivier, in het eigenlijk genoemd Zulu-land en schijnt er zich op toegelegd te hebben, om zijn voorganger in wreedheid en bloeddorstigheid te overtreffen. Zijn Kaffertroon was niet gevestigd, maar dreef in bloed. Geen wonder dat hij voortdurend door de akeligste schrikbeelden gekweld werd en overal meende de schim van Chaka te zien, die voor zijne oogen en met zijne toestemming vermoord was. Geen zijner vrouwen of bijwijven mocht ooit moedervreugde smaken, maar werd gedood vóór dit mogelijk werd; en toen eenmaal een der meest bevoorrechten hem haar pasgeboren kind toonde, slingerde hij het wichtje, met verpletterende kracht, tegen een stuk rots en liet daarna de moeder met assegaaisteken afmaken.

Naar alle kanten zond hij zijne krijgsbenden uit om te moorden, te rooven en te verwoesten; Natal werd nagenoeg geheel ontvolkt; de stammen aan de andere zijde van Drakensberg sidderden voor zijn naam en de Zulu's vereerden hem als een god. Zou Retief met zulk een wezen een overeenkomst kunnen treffen?

Onderhandelingen met Dingaan.

In veiligheid bereikten de reizigers Umkungunhlovu nabij de W i t t e - I m f o l o z i -rivier, waar zij door Dingaan, schijnbaar met groote hartelijkheid, werden ontvangen. Overvloedig werden zij voorzien van spijs en drank en alles wat zij na hun langen tocht konden noodig hebben. Niemand zoo bereid als Dingaan, om met Retief over den afstand van gronden te spreken en hem te toonen hoe grootmoedig en vorstelijk

1) Chaka's kraal, waar de moord geschiedde, heette ‘D u k u z a ’ en was gelegen in het tegenwoordige dorpje S t a n g e r , in het district U m v o t i , nabij de N o n o t i -rivier, in Natal. De vroegere woonplaats van den machtigen overweldiger is in ‘erven’ opgemeten en verkocht aan den meestbiedende, - het ‘erf,’ waarin hij begraven ligt met de andere.

hij handelen kon, doch, eerst moest den vreemden gasten de schuldige eer bewezen beworden en een krijgsdans worden uitgevoerd. Op den eersten dag verschenen de jongelingen, waaruit de nieuwste regimenten waren samengesteld, en daarna ruim 4000 oudere soldaten, die onder den naam van een 'krijgsdans' allerlei krijgsverrichtingen voorstelden, den vijand aanvielen en versloegen, mannen, vrouwen en kinderen met assegaaien doorstaken, steden verbrandden en den buit medevoerden. Met verwondering zagen Retief en de zijnen hoe een 200 schoone ossen, die den buit verbeeldden, zóó goed gedresseerd waren, dat zij letterlijk schenen mede te dansen en, op een gegeven oogenblik, zich van de krijgers afscheidden om in de voor hen bestemde kraal te gaan. Te midden van al die eerbewijzingen en vreugdebedrijven kon Retief nauwelijks tijd en gelegenheid vinden, om nog eens goed te overdenken, wat hij nu eigenlijk van Dingaan zou begeeren en hoe hij hem zijn wensch zou voordragen. Eerst in de stilte van den nacht, als alles om hem heen in diepe rust was gedompeld, doch het gewicht zijner zending en het gevaarlijke van zijn toestand hem den slaap uit de oogen hield, kon hij zijne gedachten bijeenverzamelen. En aldus zullen zijne overdenkingen geleid zijn:

Wat begeerde hij?

Voor zich en zijn volk, een stuk land te koopen of voor vee te ruilen in Natal, van de zee tot aan Drakensberg, in vrij en ongestoord bezit.

Zou Dingaan van dien grond afstand willen doen?

Deze had zich vroeger in dien geest uitgelaten, en te verstaan gegeven, dat hij gaarne aan de Boeren, die zich aan het Engelsche Gouvernement gingen onttrekken, grond zou afstaan. De Engelschen, die aan de kust woonden, kon hij minder lijden[1)], en zoo Natal, welks bewo-

1) Van Engelsche zijde wordt beweerd, dat Chaka geen zwarte mogendheid naast zich wilde dulden, doch tevreden was, de tweede, naast de Engelschen te zijn; dat hij dit den gouverneur der Kaapkolonie bekend gemaakt heeft, en dat de Zulu's tot op dezen dag, dat uitgesproken gevoelen van Chaka verbindend beschouwen: 'He (Chaka) had resolved to tolerate no rival except the English, then represented only by the Cape Colony and he sent an embassy by sea to the Governor, which he hoped would help him in carrying out his ambitious resolution. He was willing, he told his people, to rank next to the English, but he would permit no black power to share the sunlight with him. It will be seen hereafter that the Zulus still consider this declaration of the Chief, whose memory they most respect, to be sacredly binding upon them.' - Report of the Expedition sent by the Governement of Natal to instal Cetchwayo as king of the Zulu's enz. Aug. 1873, opgemaakt en geteekend door T. SHEPSTONE, toen secretaris voor de inboorlingen in Natal, en voorgelegd aan het Engelsche Parlement, den 6 Februari 1875.
Het is waarlijk jammer, dat niemand er aan gedacht heeft, om te verzoeken, dat 'de documenten, betrekking hebbende op die ambassade van Chaka, en die zijne voorliefde voor het Engelsche Gouvernement moeten bewijzen, ter tafel gelegd zouden worden', want het is meer dan waarschijnlijk, dat van die politieke zending niets aan is, en al wat er op is gebouwd, tot het recht van kroning van Cetchwayo toe, in het water valt.
In het rapport, dat luitenant Farewell (1824) den Kaapschen gouverneur aanbiedt met betrekking tot zijn bezoek bij Chaka, zegt hij in het voorbijgaan: 'He (Chaka) gave us a number of cattle for our support and expressed a wish to send two of his chiefs to the Cape for the purpose of being acquainted with the English nation.' [Hij (Chaka) gaf ons een aantal slachtbeesten om te gebruiken, en gaf zijn verlangen te kennen om twee zijner opperhoofden

ners uitgeroeid waren, geheel onbewoond bleef, dan zou hij te veel bloot staan aan invallen van wraak zoekende stammen over Drakensberg. Natal had voor hem geen waarde, en hij zou zich verblijden als de Boeren er wilden wonen. Op deze wijze tenminste had de commissie, die een paar jaar te voren Port-Natal bezocht had, de losse geruchten verstaan, door Dingaan verspreid, en er was geen reden om te gelooven, dat hij van opinie veranderd was. Natal had voor hem geen waarde; door Kaffers wilde hij het niet bevolkt hebben, en het zou een verkeerde politiek zijn, om het land geheel open te laten liggen. Met de Boeren tusschen hem en de vijandige stammen, was hij gevrijwaard tegen elken onverhoedschen aanval uit het Noordwesten. Alles te zamen genomen, mocht Retief wel vertrouwen, dat Dingaan den grond zou willen afstaan.

Doch: KON hij dit ook doen; HAD hij, of had hij NOG recht op Natal?

Dingaan was de opvolger van Chaka, tot wiens gebied Natal ongetwijfeld behoorde. De oorspronkelijke bewoners des lands waren uitgeroeid, doch reeds Chaka's vader en diens schoonvader (Chaka's grootvader) hadden over Natal geregeerd. In Natal had Chaka gewoond; dáár was hij gestorven en begraven, en dáár was Dingaan zelf aan de regeering gekomen. Sedert had deze zijn hoofdstad verplaatst van de Westelijke naar de Oostelijke zijde van de Tugela, doch dit kon zijn recht op Natal niet verkorten. Van dien kant was dus geen zwarigheid.

Een andere vraag echter was, of het land, waarom hij, Retief, nu ging vragen, niet reeds door Chaka of Dingaan aan anderen was afgestaan?

naar de Kaap te zenden om met de Engelsche natie bekend te worden]. Farewell schijnt van Chaka's ‘verlangen’ niet verder nota genomen te hebben, en daar in die dagen zoo goed als geene communicatie bestond tusschen de Kaap en Natal, is het meer dan hoogstwaarschijnlijk, dat van Chaka's ambassade nooit iets is gekomen. Er is, zoover wij kunnen nagaan, ook niets verder van bekend. Chaka werd in 1828 gedood en door Dingaan opgevolgd, bij wien van die ‘traditioneele voorliefde’ voor de Engelschen geen spoor te bemerken valt. Bijwijze van voorloopige kennismaking, met Shepstone's bijzonder talent van rapporteeren, is bovengenoemde aanhaling misschien niet onwelkom. Onze aanhalingen uit het rapport van Farewell vindt de lezer bij CHRISTOPHER, Natal, p. 19 en vv.

De Engelschen aan de Baai beweerden, dat de grond, waarop zij woonden, hun geschonken was; een ander beweerde, het, namens het Engelsche Gouvernement, gekocht te hebben; of wel misschien behoorde Natal aan de Engelschen, uit kracht van de capitulatie der Kaapkolonie in 1795 en 1806. Hoe stond het hiermede?

Zeer eenvoudig.

Port-Natal[1] werd ontdekt op Kerstdag 1498, door Vasco de Gama, die het land rondom de schoone baai den naam gaf van Terra Natalis, ter eere van het feest, dat toen gevierd werd. In 1575 werd deze zelfde kust bezocht door den Portugeeschen zeevaarder Perestrello, die er een vrij nauwkeurige beschrijving van heeft gegeven. Van tijd tot tijd verongelukten hier schepen, en dit lot trof, in 1686, het Hollandsche schip Stavenisse, kapitein Knijff. Met behulp van eenige Engelsche schipbreukelingen bouwden de Hollanders van het wrak der Stavenisse, een klein tweemastvaartuig, van 50 voet lang, en stevenden naar de Kaap, eenige lotgenooten achterlatende, tot het scheepje zou terugkeeren. Een en ander gaf aanleiding, dat de Compagnie het oog op Natal begon te slaan en in 1689 de baai en het land rondom voor 20,000 gulden kocht van het opperhoofd INGESE[2]. Zonder tegenspraak behoorde Natal tijdens de capitulatie van de Kaap, in 1795 en 1806, aan de Compagnie, en daar de 'dependenties' te zamen met de

1) Port-Natal is, gelijk de naam aanduidt, de haven van Natal, en wel te onderscheiden van de kolonie. Een schip vertrekt naar Port-Natal, doch de passagiers reizen naar Natal. De havenstad heet Durban, of, in koloniaal spraakgebruik, eenvoudig: de Baai.

2) Petrus de Galardi, die hij Resolutie van 24 October 1687 gemachtigd werd om naar een geschikte plaats uit te zien voor een fort, en om, indien mogelijk, de Baai en het omliggende land te koopen, ontving o.a. de volgende orders: 'dat er iederen morgen en avond godsdienstoefening zou worden gehouden en men zich niet te buiten zou gaan aan sterken drank, de bron van alle kwaad en de oorzaak van tijdverlies,' enz. Bovenal, onder bedreiging van de zwaarste straffen, te zorgen, dat 'niemand een der inboorlingen beleedigt (of schade doet)...., te bewaren een beleefde, eerlijke, rechtvaardige, eerzame en vriendelijke houding tegenover de inboorlingen, en niet toe te laten dat dezen door ons volk de geringste overlast worde aangedaan.' Men vergelijke hieromtrent CHRISTOPHER, Natal, p. 18, die de aanhaling uit het Resolutieboek meer uitvoerig geeft. Waarschijnlijk heeft Livingstone van deze en dergelijke besluiten niets geweten, toen hij het berooven van kleurlingen één der, door de Kerk geëndosseerde, 'Van Riebeeks-beginselen' noemde! Juist omgekeerd handelde het Bestuur, dat Galardi afzond, in den geest van Van Riebeek, door voor de bescherming der inboorlingen te waken.

kolonie aan de Engelschen overgingen, werd Natal, evenals de Kaap, een Engelsche bezitting. In de dertig jaren echter, die er verloopen waren, had Engeland niet alleen geen recht op Natal doen gelden, maar o.a. door den toenmaligen minister Lord Glenelg, uitdrukkelijk verklaard, niets met dat land te maken te hebben of te willen hebben. Voor zoo verre Engeland dus betrof, was Natal zoo onbeheerd als de Noordpool. Dit was duidelijk.

Doch: hadden Chaka en Dingaan het land niet reeds aan anderen afgestaan? Luitenant Farewell, die in 1823 en 1824 Natal bezocht, schreef in September 1824 aan den gouverneur der Kaapkolonie, dat hij Chaka bezocht had in zijn hoofdstad, 150 mijlen van de zee gelegen, en dat de koning hem een stuk grond had overgemaakt, aan de Baai. 'Ik heb bezit genomen van het land, dat aan mij is overgemaakt', zegt Farewell, 'overeenkomstig de documenten aan u gezonden. Ik heb de Engelsche vlag geheschen en een saluut gevuurd in tegenwoordigheid van eenige van Chaka's hoofdlieden, en ik hoop dat mijne handeling uwe goedkeuring en die van het Engelsche Gouvernement zal mogen wegdragen.' Doch ook van dien kant was niets te vreezen, daar, gelijk wel bekend is, de noodige goedkeuring, zoo van den Gouverneur als van het Engelsche Gouvernement n i e t verleend werd, en luitenant FAREWELL zijn weldoordacht plan van kolonisatie en emigratie had moeten v a a r w e l zeggen.

Eindelijk beweerden de weinige Engelschen, die Retief te Port-Natal ontmoet had, dat Dingaan hun den grond waarop zij woonden, had afgestaan, natuurlijk, met inbegrip van de Baai. Doch was dit zoo? En indien zoo, dan kon Dingaan hem, Retief, een ander stuk gronds geven of verkoopen, altijd grenzende aan de zee en verder in Noorde-

lijke richting, waar toch niemand woonde. Hoe meer men de zaken overdacht, hoe duidelijker het hem moest worden, dat Dingaan a l l e e n te beschikken had over de gronden, door de Boeren gewenscht, en dat, zoo de Zulu-koning daarvan afstand w i l d e doen, hij er volkomen het r e c h t toe had.

Maar, h o e zou hij met Dingaan onderhandelen; was er iemand, die hem hierbij als tolk en getuige dienen kon? Ook hierin werd op merkwaardige wijze voorzien. Korten tijd te voren was, door bewerking van den op het gebied der Zending welbekenden kapitein ALLAN GARDINER, een zendeling der Episcopaalsche kerk, de eerw. OWEN, in de hoofdstad zelve van Dingaan geplaatst, en die eerwaarde wilde gaarne de noodige hulp verleenen. Het was trouwens in Owens belang, en in dat der Zending, dat de ongebreidelde macht van Dingaan, door eene, in de nabijheid wonende blanke bevolking, die hem ontzag kon inboezemen, als was het nog zoo gering, zou worden ingekort. Op Owens medewerking mocht worden gerekend.

Eindelijk brak de dag aan, waarop Retief met den Zulu-koning over den afstand van het begeerde en begeerlijke grondgebied kon spreken. Aanvankelijk hield Dingaan zich, alsof hij reden had om op de Boeren verstoord te zijn. Er was eenigen tijd tevoren een aanval gedaan op zijne kudden, die nabij het Drakengebergte weidden, waarbij een duizend beesten waren geroofd. Dit was, zoo gaf hij voor, ‘niet door Kaffers bedreven, maar door menschen met kleeren aan, zooals de Boeren, en kon dus alleen door Boeren geschied zijn. Hoe durfde Retief hem om grond vragen, waar diens menschen zich pas aan veedieverij hadden schuldig gemaakt, en zijne ossen hadden weggevoerd!’ Het antwoord op deze beschuldiging lag voor de hand: Niet de Boeren hadden Dingaans vee geroofd, maar SIKONYELLA, een Kafferhoofd, die in de Witte Bergen woonde, was de schuldige, en diens Kaffers hadden zich in de kleeren gestoken, als de Boeren, én om den veewachters van Dingaan schrik aan te jagen en zoodoende gemakkelijker hun doel te bereiken, én om eventueel de schuld van den roof op de Boeren te laten rusten. ‘Zoo,’ zegt Dingaan, ‘is dat waar? Nu dan, laten de Boeren Sikonyella straffen, en het vee, dat hij, volgens uw zeggen, geroofd heeft, hernemen en mij terugbrengen. Dan is alles in orde. Bezorg mij mijne ossen terug van Sikonyella, en ik zal u het begeerde grondgebied afstaan.’ Wat kon Retief hierop antwoorden? Hij had weinig lust in een expeditie tegen Sikonyella, ten

behoeve van Dingaan; het was politiedienst, en beneden hem. Doch Dingaan had zijn laatste woord gesproken, en Retief moest óf onverrichterzake terugkeeren óf Sikonyella dwingen het geroofde hoornvee af te staan. Tot dit laatste verbond hij zich eindelijk onder verstande dat Natal formeel aan de Boeren zou worden overgemaakt, zoodra het weggevoerde vee hernomen was. In zeker opzicht mocht de tocht van Retief dus volkomen geslaagd heeten.

VI. In het bezit van Natal gesteld.

Sikonyella, die zich nabij de Caledon-rivier ophield[1)] en niet alleen de veekralen van Dingaan beroofd had, maar ook veel vee en een aantal paarden van de Boeren had gestolen, werd door een commando Boeren in een hinderlaag gelokt en gevangengehouden, tot hij zoowel het vee van Dingaan als het van de Boeren geroofde had wedergegeven. Hij erkende, dat zijn Kaffers als Boeren verkleed waren om Dingaan te misleiden, en had waarlijk alle reden van dankbaarheid, dat dezen hem deswegens niet gevoelig straften. Zij hielden zich echter met den heroverden buit tevreden, temeer daar Retief zoo spoedig mogelijk de zaak met Dingaan wenschte te zien afgedaan. Zoogoed als zonder bloedvergieten liep de Sikonyella-expeditie dus af, en in Januari 1838 was men gereed om, met het op dien roof-Kaffer heroverde vee, den koopprijs te betalen, door Dingaan op het bezit van Natal gesteld.

Dingaan had zich echter nog een anderen prijs voorbehouden.

Het schijnt, of de leiders van den t r e k , Retief uitgezonderd, hiervan een voorgevoel hadden. ‘Laat ons het vee aan Dingaan terugzenden,’ meenden zij, ‘onder escorte van eenige weinige mannen. Retief moet niet weer in persoon naar Unkungunhlovu gaan. Meent Dingaan de zaak oprecht, dan zal hij, zoodra als hij het vee terug ontvangen heeft, de door Owen in gereedheid te maken of gemaakte akte van afstand teekenen en aan ons zenden. Heeft hij echter andere dingen in den zin, dan zal dit ook moeten blijken. Hij staat bekend als valsch en

1) Nu Vrijstaatsch grondgebied, toen tot Basuto-land gerekend.

bloeddorstig, en welk een ramp zou het voor den geheelen t r e k zijn, als aan het erkende hoofd iets zou overkomen? In geen geval moest Retief weer zelf naar Dingaan gaan.'

Retief dacht er echter anders over, en kon niet gelooven dat Dingaan, die hem met zooveel voorkomendheid bejegend had, kwaad in den zin kon hebben. Dat hij zelf moest medegaan stond bij hem vast. 'Het was zoogoed als afgesproken tusschen hem en Dingaan, dat hij in persoon het te hernemen vee zou afleveren en dan de akte van afstand der begeerde gronden in ontvangst nemen. Het zou een kwaden indruk maken op Dingaan, als hij nu achterbleef en zijn achterdocht opwekken. Ook zou het niet goed zijn om ditmaal weer met een klein gevolg naar Zululand te gaan. Men moest Dingaan eenigen indruk laten krijgen van de macht, die de Boeren zouden kunnen ontwikkelen, en een kleine demonstratie maken tegenover de militaire vertooningen door Dingaan (niet zonder bijbedoelingen) ter eere van Retief aangericht. De leiders der Boeren werden door Retiefs redenen niet overtuigd, doch lieten hem de vrijheid om vrijwilligers op te roepen, om hem te vergezellen. Dit geschiedde; en zóó hoog stond deze merkwaardige man bij het volk aangeschreven, zóóveel vertrouwen stelde men over het algemeen in zijn oordeel, dat zich terstond een zeventig van de aanzienlijkste Boeren aanboden en gereed maakten om zijn geleide te vormen. Aan het hoofd van deze ruiterij, nog door een dertigtal gewapende en bereden gekleurde bedienden versterkt, trok Retief, in het laatst van Januari 1838, over de Buffel-rivier, en zijn reis vervolgende, door het latere district Utrecht naar Zulu-land, kwam hij den tweeden Februari te Umkungunhlovu. Drie dagen later had Dingaan de akte van afstand, zoo zeer door Retief begeerd, geteekend, doch waren ook de lijken van dien aanvoerder en zijne volgelingen reeds voor de aasvogels geworpen.

De akte van afstand.

Te Umkungunhlovu aangekomen, werd Retief door den koning, schijnbaar, met nog grootere hartelijkheid ontvangen dan de vorige maal. 'Nu was hij, Dingaan, er van overtuigd, dat niet de Boeren, maar de Kaffers van Sikonyella zijn vee gestolen hadden. De Boeren waren zijn vrienden, daar was hij nu van overtuigd. Nu was hij ook geheel bereid om Natal aan hen af te staan, doch eerst moest hij Retief behoorlijk onthalen en eer bewijzen. Tot dit laatste behoorde dat eenige regimenten hunne krijgsdansen uitvoerden, en met deze feestelijkheden werden

twee dagen doorgebracht. Eindelijk brak de gewichtige dag aan, waarop Dingaan formeel afstand zou doen van het bewuste grondgebied. De akte van afstand was door den zendeling Owen in het Engelsch opgesteld, en werd nu door dezen aan den koning en zijne raadslieden voorgelezen en vertolkt. Hierop maakte Dingaan zijn kruisje, en teekenden drie der Boeren met drie van de Zulu-hoofden als getuigen. Ten slotte plaatste ook Owen zijn naam onder het document, en werd dit kostbare geschrift in handen van Retief gesteld[1)].

Wie beschrijft den glimlach van voldoening, die het breede gelaat van Retief moet verhelderd hebben, toen hij dat stukje papier in zijn reistaschje sloot? Wat zouden zijne overbezorgde vrienden nu zeggen? Misschien rekende men hem en zijne metgezellen reeds onder de door Din-

1) HOFSTEDE. Gesch. van den Oranje-Vrijstaat, geeft den tekst (vertaling) van het document, gelijk het later in de reistasch van Retief gevonden is, als volgt:

'UMKUNGUNHLOVU, 4 Februari 1838.

Zij het aan allen kennelijk: Dat aangezien Pieter Retief mij n vee heeft hernomen, dat Sikonyella van mij gestolen had, welk vee gezegde Retief mij nu heeft afgeleverd, zoo verklaar en certificeer ik, Dingaan, koning der Zulu's, dat ik goed gedacht heb, aan hem, Retief, en zijne landgenooten af te staan de plaats Port-Natal, met al het land daaraan gelegen, dat is te zeggen, van de Tugela tot aan de Umzimvubu-rivier ten Westen, en van de zee naar het Noorden, zoover het land bruikbaar moge zijn en aan mij toebehoort - hetwelk ik bij deze doe en hun schenk als hun voortdurend eigendom.'

+ merk van Dingaan.

Getuigen:
M. Oosthuizen.
A.C. Greyling.
B.J. Liebenberg.
Groot Raadsheeren:

× Maoro.
× Julavusa.
× Manondo.
Op bladz. 49 laat hij een certificaat volgen geteekend door den hoofdcomm. Pretorius, command. Karel Landman en drie anderen, die getuigen dat het 'bovengemelde document' waarvan de tekst bij Hofstede een 'letterlijke kopie' is, door hen bij de beenderen van Retief is gevonden of ontvangen. Hofstede geeft echter niet op waar dit origineel nu te vinden is, of hoe hij er inzage van heeft gekregen. Dit is trouwens de doorloopende fout van dit boek.

CLOETE (Voorlezingen), geheel vertrouwbaar, zegt het document, waarvan hij alleen het laatste gedeelte, den afstand van de gronden vermeldende, mededeelt, in 1843 van den Volksraad te hebben ontvangen en dat het 'thans is of behoort te zijn onder de archieven van het koloniaal bestuur in Natal.' Zulk een reliek behoorde in handen der Boeren te zijn gebleven en niet misschien, tusschen een hoop papieren van geen waarde, verloren geraakt te zijn. Het zal de moeite waard zijn in het archief van Natal onderzoek te doen.

gaan vermoorden, en betreurde men den zeker noodlottigen afloop van zijn tocht; misschien werden er al plannen gemaakt om naar het Noorden of Noordoosten te trekken, omdat men zich toch nooit in Natal zou kunnen vestigen; en ziet, daar had hij, Retief, het document, waarbij Dingaan geheel Natal in eigendom aan de Boeren had afgestaan, veilig in zijn tasch geborgen! En de Engelschen, in de kolonie, die de noodlottigste voorspellingen hadden gedaan aangaande den trek en er 'zeker van waren, dat de Boeren nooit een eigen land ter woning zouden krijgen,' hoe werden niet hunne profetieën beschaamd! Natal was nu het wettig eigendom der Boeren, en hunne stoutste verwachtingen konden vervuld worden. Met een haven als Port-Natal aan de Zuidzijde, en ten Noorden hetland 'zoover als het bruikbaar was en Dingaan toebehoorde' in hun bezit, was er, onder den goddelijken zegen, geen beletsel, dat de Boeren zou kunnen verhinderen om een groot en vrij volk te worden en op Afrika's Zuidoostkust een nieuwen, Hollandsch-Afrikaanschen staat te vormen, in de plaats van die op de Zuidkust - 'nu het Kaapland der Engelschen'. Zoo denkt de wakkere man, terwijl hij haastig een bode zendt naar zijn vrouw, met de blijde tijding, dat alles ten beste is afgeloopen, en dat hij zelf, binnen een tiental dagen, bij haar hoopt te zijn. Intusschen wordt alles tot den terugtocht gereed gemaakt.

Het verraad van Dingaan.

'Gaat in vrede', had Dingaan gezegd, 'doch neen, blijft nog één dag, opdat ik ulieden nog eens behoorlijk onthalen kan,' een verzoek dat men niet kon afslaan. Eindelijk brak de 6de Februari aan en kon Retief vertrekken. Reeds zouden de paarden worden opgezadeld, en had men afscheid genomen van den heer Owen, toen er een uitnoodiging kwam van Dingaan, om hem, in zijn kraal, te komen groeten en een dronk bier ten afscheid te gebruiken. Umkungunhlovu bestond uit een cirkelvormig gebouwde plaats van 1700 Kafferhutten, waarin 34,000 soldaten konden gelegerd worden. In het midden van den cirkel was een open plaats voor de exercitiën of krijgsdansen der soldaten, en aan de eene zijde was de woonplaats van Dingaan, een hut van twintig voet wijd, het dak waarvan door twee en twintig pilaren, met kralen versierd, gedragen werd. In of nabij de veekraal ontving de koning gewoonlijk zijne gasten, en daar zou hij nu ook Retief en zijne mannen afwachten. Beleefd werden zij verzocht om hunne wapens af te leggen vóór zij bij den koning kwamen, en daar het gebruikelijk is om ongewapend voor een Kaffervorst te verschijnen, wekte dit

verzoek geen achterdocht en werden de geweren bij de zadels neergelegd. In de kraal gekomen, vond men Dingaan vriendelijker dan ooit, alleen moest het de aandacht trekken, dat er z ó ó v e e l Kaffers b i n n e n in de kraal waren. Nu werd het bier gebracht en de afscheidsdronk aangeboden, toen Dingaan opstond als om een toast op zijne vertrekkende vrienden in te stellen. Maar welk een toast! duivelsch als de kus eens verraders: B u l a l a A b a t a g a t i (slaat dood de toovenaars) roept hij uit, terwijl hij zich omkeert en zijn hut binnentreedt, waarop eenige duizenden Kaffers, die al dansende een kring om de Boeren gesloten hadden, zich met een helsch geschreeuw op hen werpen en hen omsingelen. - Verraad! roepen de Boeren, doch het is te laat.... De trouwe geweren liggen buiten hun bereik, de vlugge paarden zijn buiten de kraal; men kan vluchten noch zich verdedigen. Wel worden de zakmessen getrokken en daarmede menigen Kaffer een doodelijke wonde toegebracht; wel wordt meer dan één der aanvallers met toegeknepen keel onder de voeten der anderen vertreden, doch .... de strijd is spoedig beslist, en de dapperste moet voor de overmacht bezwijken. Een voor een worden de Boeren naar een heuveltje, buiten de kraal, gesleept, en daar met k n o b k i e r i e s (stokken van een paar voet lang met een knop, ter grootte van een vuist, aan het eene einde) doodgeslagen. Beklagenswaardige Retief? - duizend dooden moet hij sterven, waar zijne vrienden en volgelingen, die in vertrouwen op zijn doorzicht hem gevolgd zijn, voor zijne oogen als honden worden afgemaakt. Een slag met de knots verbrijzelt eindelijk ook hem de hersenpan; de scherpe assegaai rijt hem het lichaam open, en het trouwe hart, dat nog niet heeft opgehouden te kloppen, voor vrouw en kind, voor lotgenoot en vriend, voor het gansche volk, wordt hem uit het lijf gerukt om aan Dingaan te worden gebracht. Binnen een enkele ure was het treurspel afgeloopen, en lagen de verminkte lijken van Retief en de zijnen, blanken en gekleurden, op een hoop geworpen, den aasvogels ten spijze. Het verraad had gezegevierd; de Boeren hadden hun voornaamsten leider verloren. Retief was niet meer.

Terwijl de moord geschiedde, liet Dingaan aan den zendeling Owen weten, dat hij en de twee dames zijner huishouding zich niet behoefden te ontstellen, daar hij ‘slechts de Boeren liet doodslaan.’ Dienzelfden dag nog verliet de heer Owen voor altijd U m k u n g u n h l o v u [1].

1) O.i. geheel ten onrechte heeft men de goede trouw van Owen in twijfel getrokken en den blaam op hem geworpen, alsof hij op de een of andere wijze aan den moord medeplichtig was. Daarvoor is ook niet het geringste bewijs, en Owen zou meer Judas dan Judas zelf hebben moeten zijn, als hij iets van de voorgenomen slachting had geweten zonder Retief te waarschuwen, - laat staan, die slachting zelve hebben aangeraden. Het is ook zoogoed als bewezen dat de genoemde zendeling Retief voor Dingaan heeft gewaarschuwd, doch dat de eerlijke Afrikaner te veel vertrouwen in Dingaan stelde om hem tot verraad in staat te achten. Daarenboven heeft Owen, terstond na den moord, niet alleen Zululand, maar ook Natal verlaten, zoodat er zelfs geen motief voor kwade trouw zijnerzijds kan worden bedacht. Klakkeloos, om geen erger woord te gebruiken, zegt o.a. STUART in zijn overigens veelszins goed geschreven boek ‘D e H o l l . A f r i k a n e n ’, p. 104, dat de zendelingen Dingaan, in 1838, raad gaven tegen de Boeren en hem van ammunitie voorzagen: ‘Door hen werd Dingaan raad gegeven en van ammunitie voorzien.’ Door welke zendelingen? Owen kan hier niet bedoeld zijn, want die was vertrokken. Dan moeten het de Amerikaansche zendelingen geweest zijn in Natal. Zulke aantijgingen weerspreken zich zelven voor wie met het land en de gelegenheden bekend is, doch de min bekende lezer zou zich allicht verbeelden, dat Owen den moord van Retief met Dingaan kan bedisseld hebben of dat de boden des vredes, zelf in

Het was Dingaan met slechts te doen om den dood van Retief en zijne metgezellen, maar hij wilde den geheelen t r e k uitroeien. Met dit doel zond hij, terstond na den gepleegden moord, tien regimenten naar Natal, die de geen kwaad vermoedende Boeren moesten overvallen en vermoorden. Hij was door zijne spionnen wel onderricht van de bewegingen der emigranten, en wist, waar en hoe zij gelegerd waren. Vóór zij tijding konden krijgen van den dood van hun aanvoerder, moest de overval geschieden, en de assegaai, die het hart van den vader doorboord had, moest ook de moeder en het kind den doodsteek toebrengen. Geen blanke mocht gespaard blijven.

Aftrekken naar Natal.

De t r e k , door veldbranden en om andere redenen tijdelijk opgehouden, was tegen het einde van het jaar, en terwijl Retief zijn verkenningstocht deed, het Drakengebergte genaderd, gereed om naar Natal af te trekken. Enkele familiën, en daaronder de familie U y s , waren achtergebleven, - deels omdat zij den uitslag wilden afwachten van Retiefs onderhandelingen deels ook, omdat zij zich min of meer van

levensgevaar, den Zulukoning van kruit en lood voorzagen om de Boeren uit te roeien. Er is geen woord van aan.
Evenmin is er eenige vertrouwbare grond om te veronderstellen, dat Dingaan door de Engelschen in Port-Natal is aangezet om Retief en de zijnen te laten vermoorden. W i e hem daartoe gedrongen hebben, zoo die laaghartige moordenaar er niet ten volle toe besloten was, zal in het vervolg van dit werk blijken.

Retief begonnen terug te trekken, die, in hun oog, te eigenmachtig handelde. Velen daarentegen stelden juist in Retief zulk een bijna onbegrensd vertrouwen, dat zij de reis hervat hadden, zoodra het gras was uitgeloopen en naar Natal begonnen af te trekken, voor zij zelfs tijding konden hebben, hoe het den commandant-generaal op zijn reis gegaan was. Toen deze nu voor de eerste maal van Dingaan terugkeerde, waren er minstens een duizend wagens over Drakensberg getrokken en langs de K l i p -rivier, tot bij M a t a w a a n s - k o p gelegerd; en toen hij, met het van Sekonyella hernomen vee, naar Dingaan ging om de akte van afstand in ontvangst te nemen, waren velen reeds in nog Zuidelijker richting getrokken. Zóó volkomen vertrouwde men op het woord van den Kaffer-koning, d a t hij het land had afgestaan en in vrede en vriendschap met de Boeren zou leven, dat men er niet aan dacht, om in laagers te gaan, maar in de streek, tusschen T u g e l a en M o o i -rivier, vooral ook langs B o s c h m a n s -rivier, de wagens uitspande en de tenten opsloeg als in een land van vrede en op eigen werf. Dat goed vertrouwen zou op de noodlottigste wijze beschaamd worden.

Hoe die duizend wagens behouden over het Kathlamba-gebergte gekomen zijn blijft altijd een wonder. Langs den gebaanden en redelijk onderhouden transportweg, die nu, van Maritzburg over Drakensberg, naar den Vrijstaat loopt, is het soms halsbrekenswerk om met kar of wagen van den bijna 2000 voet hoogen kruin naar beneden aan den voet des bergs te komen, en gebeuren er niet zelden ongelukken, - onvermijdelijk naar het schijnt, als men op het steile, nauwe, slingerende bergpad let, dat de Van Reenens-pas genoemd wordt. Maar in 1838 droomde men van geen gebaande wegen over Drakensberg en was het ‘af brengen’ van iederen volgeladen wagen een op zich zelf staand proefstuk. De lezer overtuige zich hiervan.

Een weinig ten Zuidwesten van het groote transportpad ziet men een vale streep, die bijna loodrecht van den top des bergs schijnt neder te dalen en zich spoedig tusschen de klippen en boschjes verliest. Het is, alsof eenige onbezonnen, jeugdige bavianen hier uit tijdverdrijf een sullebaan hebben aangelegd, doch die, uit vrees voor ongelukken, door oudere weer onbruikbaar gemaakt is door er klippen op te werpen en kloven in te graven. Die streep, die ‘sullebaan’, is het begin van den ouden weg door de Boeren in 1838-39 gebruikt op hun trek over den Berg.

Voegen wij ons bij den wagen van den ons reeds bekenden Boer en

zien wij h o e de tocht wordt aangelegd. Dagen te voren heeft men aan het ‘pad’ gewerkt om het eenigszins bruikbaar te maken. De grootste klippen of rotsblokken, door den bliksem van den kruin des bergs naar beneden geslingerd of tengevolge van aanhoudende regens losgeraakt, zijn uit den weg geruimd; de diepste kuilen met aarde en steenen opgevuld; de steilste plaatsen met de spade wat afgestoken; boomtakken en boschjes met de handbijl verwijderd en de tallooze waterloopen of geulen ‘passabel’ gemaakt. Doch.... daar zijn krommingen in den weg, langs vooruitspringende rotsen, en aan den rand van duizend voet diepe afgronden, die vermeden noch veranderd kunnen worden, en rotsbanken, drie, vier voet hoog, uitstekend geschikt en, naar het schijnt, speciaal ingericht voor de gymnastische oefeningen van gemsbokken en klipspringers, waarvan men den wagen zal moeten laten afspringen, op de wijze dier slanke wildbokjes. Alleen een geoefende Afrikaansche wagendrijver zal het wagen langs dit ‘bavianenpad’ over den berg te trekken, maar dan ook met de meeste voorzorg tegen ongelukken.

De geheele wagen en vooral het trekgoed moet, voor men den tocht aanvangt, nog eens nauwkeurig worden nagezien, de ‘voorkist’ met een extra riem tusschen de ‘leeren’ van den wagen bevestigd en het goed i n den wagen zooveel mogelijk vastgemaakt, om te beletten dat de vracht verschuift en op de ossen terecht komt. Een uitgezocht span trekdieren moet voor den wagen worden gespannen: vóór-ossen, die fluks uitloopen; naastachter-ossen, die goed ophouden, en achter-ossen die des noods verdragen kunnen dat de wagen hun op het lijf komt. De ‘baas’ drijft zelf en zijn broeder neemt het ‘touw’, - de riem, waarmede de voor-ossen aan elkander gekoppeld zijn en gestuurd worden. Dit laatste is anders het werk van een Kaffer- of Hottentotjongen (op den tocht, bij gebrek aan dienstbaren, dikwijls ook dat der meisjes), doch het pad is zóó gevaarlijk, dat het nu slechts aan iemand, die, zonder dat hem iets behoeft gezegd te worden, de ossen weet te besturen, kan worden toevertrouwd. Voorts zijn er riemen aan den wagen gebonden, en gaan er een aantal vrienden mede, om, waar het noodig is, den wagen in balans te houden en voor geheele vernieling te bewaren. Niemand zit op den wagen behalve de drijver, die zich nu en dan met handen en voeten aan het voertuig zal moeten vastklemmen om er niet af te vallen, en zijne oude schoonmoeder, die niet loopen kan en meer vertrouwen stelt in de drijversbekwaamheid van haar behuwdzoon, dan in hare wankelende knieën. Alles in gereedheid zijnde, worden, zoolang men nog op den gelijken grond is, de ossen eens fluks uitgeklopt - ‘warm gemaakt’ - en nu gaat

het, met dubbel geremde wielen, langzaam den berg af. Wee onzen vriend als zijn remketting losraakt, of de disselboom breekt; als zijne ossen schrikken bij dien ‘leelijken draai’; als hij niet tusschen die groote klip ter linkerzijde en dat gat ter rechterzijde weet door te sturen; als zijn achter-ossen niet goed zijn bij d e z e - en zijne voor-ossen bij die a n d e r e plek, of het geheele span niet gelijk trekt in die ‘modderlaagte’ onder den eersten bergrand. Nu eens is het ‘pad’ zoo schuin, dat vijf of zes man nauwelijks in staat zijn om den wagen voor omvallen te bewaren, dan weer zoo steil, dat de ossen hem nauwelijks kunnen ophouden of voorttrekken. Het ergste is wel, als het zware rijtuig van de twee, drie, vier voet hooge klipbanken moet springen, met groot gevaar van versplinterd neer te komen. Eén verkeerde wending en de wagen ligt in den afgrond, duizend voet diep; doch het is alsof een hoogere macht de beschermende hand heeft uitgestrekt, en na uren moeitevollen arbeid mag de Boer de voldoening smaken, aan den voet van den berg te kunnen uitspannen, op Natals grond, van vrouw en kinderen omringd. Op deze wijze werd de schijnbaar onmogelijke tocht der 1000 wagens over Drakensberg volbracht, en, wonderlijk om te verhalen, nagenoeg zonder ongelukken. Slechts één wagen is, voor zoover men weet, in den afgrond te pletter gevallen, gelukkig zonder verlies van menschenlevens.

In strijd met den wensch en het plan van Retief, was de t r e k toch gesplitst en bevond zich één deel op den Drakensberg en aan Zandrivier, terwijl anderen naar Natal waren afgetrokken. Dezen, toen vooral in het K l i p r i v i e r-district gelegerd, ontmoette Retief, toen hij van Dingaan teruggekeerd was en met hen besprak hij hij de expeditie naar Sikonyella en zijn daarop gevolgde tweede reize naar Dingaan. Tegen zijn nadrukkelijk bevel verspreidden zich de familiën, en in plaats van bij elkander te blijven, legerde men zich, op aanmerkelijken afstand van elkander, langs de reeds genoemde rivieren. Met onverklaarbare gerustheid, aan zorgeloosheid grenzende, gingen velen mannen op de jacht, enkelen zelfs op reis naar de op Drakensberg achtergebleven tochtgenooten, en bleven de vrouwen en kinderen bijna zonder bescherming achter. Zoo brak de 11de Februari aan, een dag nooit te vergeten in de geschiedenis der Afrikaners; en onverwachts, als een donderslag op den heldersten middag, vielen de Zulu-benden op de weerloozen aan.

Nabij de plaats waar nu het dorpje W e e n e n is, aan de M o o i-rivier, stonden een aantal wagens uitgespannen, die het eerst door de

G.J. Bos lith
De moord aan Blaauwkrans.
P W M. Trap imp.

woeste moordenaars werden aangevallen. Hier waren slechts weinige mannen aanwezig, - meestal vrouwen en kinderen, met eenige ouden van dagen, die in de morgenschemering, door een helsch geschreeuw in hun zoetsten slaap verrast, zich plotseling door duizenden vijanden zagen omringd. Weerstand was vruchteloos. Wel wisten de Boerenvrouwen het geweer te hanteeren, doch eer men de hand naar het wapen kon uitstrekken, had de korte assegaai van den moordenaar reeds doel getroffen en lag het slachtoffer te zieltogen. Niemand werd gespaard. De zuigeling werd doorstoken aan de borst van de moeder; de broeder op het lijk van de zuster; de grijsaard met hetzelfde moordtuig, dat zijn dochter gedood had; de weinige dienstboden met hunne vrouwen. En toen de zon zich langzaam boven de U m p u f a n e -bergen verhief en hare stralen over het anders zoo lieflijk, met dichte bosschen begroeide landschap, uitgoot, had het reutelen der stervenden reeds opgehouden en maakten de moordenaars zich weg, om op andere plaatsen hun bloedig werk voort te zetten. Waar den avond te voren een kamp gevonden werd, vol leven en hoop, met vrouwen, die hare echtgenooten uit Zulu-land terug verwachtten en spelende kinderen, die naar hunne vaders uitzagen, daar lagen nu de verminkte lijken, tusschen de overblijfsels van verbrijzelde wagens en verscheurde tenten, in een bad van bloed. De slachting was volkomen.

De moordenaars, zich in onderscheidene benden verdeeld hebbende, trokken verder en overvielen, achtereenvolgens, de verschillende legerplaatsen der geen onraad vermoedende Boeren. Waar zij geen of slechts enkele mannen aantroffen was de moord spoedig volbracht, en lagen vrouwen en kinderen, blanken en zwarten, in weinige minuten, door tal van assegaaisteken doorboord, om en in de wagens, in hun bloed te wentelen; voor de laagers stootten zij echter het hoofd.

Nabij een kleine rivier, nu M o o r d s p r u i t genoemd, stonden de wagens der Prinslo's en Botha's. Bij het aanbreken van den dag hoorden deze menschen eenige geweerschoten, en, meenende dat het Retief en zijn medegezellen waren, die uit Zulu-land terugkeerd op de gebruikelijke wijze daarvan kondschap deden, verblijdden zij zich reeds in het vooruitzicht op de blijde ontmoeting. Helaas! niet Retief, maar zijn moordenaars waren in aantocht, en de arme vrouw, die meende haar man in de armen te snellen, zag haar leven bedreigd en dat van haar kind, door het wapen, waarmede men den echtgenoot en vader had o p e n g e s n e d e n . Aan verdediging viel niet te denken, - mogelijk kon men zich nog door de vlucht redden en het laager van Maritz bereiken .... doch, het was te laat. De Zulu's omrin-

gen de wagens reeds en het bloed vloeit weer als water. Twintig vrouwen trachten zich in haar doodsangst op één wagen te verschuilen; tevergeefs; zij worden op elkander doorstoken. Zoo gaat het van legerplaats tot legerplaats, langs de B l a u w k r a n s - en de B o s c h m a n s -rivier, en waarschijnlijk zou er van Mooi-rivier tot aan de Tugela geen levende ziel zijn overgebleven, indien de meer Noordelijke kampen niet nog op het laatste oogenblik gewaarschuwd waren.

Op eene plaats, vier mijlen van het dorpje Colenso, sedert Moordkraal geheeten, waren de Bezuidenhouts gelegerd, die allen vermoord werden, met uitzondering van een jongeling, door wien het gerucht van den overval verspreid werd. Dit stelde de Rendsburgers, 18 man sterk, en nabij de Boschmans-rivier gelegerd, in staat om zich te verdedigen, zoodat de Kaffers moesten aftrekken, terwijl Gert Maritz met 33 man, den aanval niet slechts kon afslaan, maar de moordenaars op de vlucht drijven. Ten laatste kwam het nabij Boschmans-rivier, aan ‘V e c h t - l a a g e r ’ tot een ernstig gevecht, dat den ganschen dag duurde, en, daar het den Boeren aan ammunitie begon te ontbreken, in hun ondergang had kunnen eindigen, toen een welgelukt schot uit een drieponder, de Zulu's in verwarring bragt en zij op de vlucht sloegen. Honderden vonden toen hun verdienden dood en werden door de Boeren in de volle rivieren gejaagd, waar zij smoorden, of op andere wijze werden afgemaakt.

Ons bestek verbiedt eene zoo uitvoerige en volledige beschrijving van deze gebeurtenisen als wij zouden wenschen en zij verdienen. Wonderen van dapperheid zijn door de aangevallenen verricht, en op eene bijzondere wijze zijn sommige levens gespaard gebleven. In de morgenschemering en bij de vrouwen-laagers hadden de Kaffers al het voordeel aan hunne zijde, doch toen men het terrein kon overzien, en van den overval had kennis genomen, verkeerde hun kans. Eere aan dien jongen BEZUIDENHOUT, den eenig overgeblevene van geheel zijne familie, die in plaats van zich tusschen de struiken te verschuilen, of zich de haren uit het hoofd te trekken van droefheid, zich naar de naastbij zijnde menschen spoedde, om hen te waarschuwen, zoodat zij zich in staat van verdediging konden stellen. Eere aan een anderen held, den 18jarigen MARTHINUS OOSTHUYZEN, die, met JACOB NAUDÉ en ABRAHAM DE BEER, den Rendsburgers, die zich op een heuveltje, aan de eene zijde door een klipkrans beschermd, tegen de overmacht verdedigden, ter hulpe gesneld, vernemende dat het dezen aan ammunitie begon te ontbreken, en dat er kruit en lood te te vinden was in een wagen van Pretorius, geheel a l l e e n die ammunitie ging halen, en den strijders bezorgde, zoodat de Kaffers tot wijken

gedrongen worden. Eere aan den reeds genoemden SAREL CILLIERS en anderen, die, na zich vrijgevochten te hebben, met gevaar van hun leven zich door de Kaffers heensloegen en de anderen gingen helpen. Eere aan de dappere vrouwen, bij name in het laager van Maritz, die met eigen hand de zware wagens in laager trokken, terwijl de mannen u i t t r o k k e n om de moordenaars te ontmoeten; aan de vrouw van Maritz, die, gelijk verhaald wordt, met hare 13jarige dochter haar man in het gevecht volgde, beiden beladen met ammunitie; aan zoo vele andere vrouwen, die, tusschen de vijanden door, kruit en lood hebben aangedragen, en haar leven in den strijd gewaagd; aan MARITZ, PRETORIUS, en anderen, wier namen in het vergeetboek raken, doch die gestreden hebben met een moed en zelfopoffering, welke aan de glorierijkste en roemrijkste bladzijden onzer eigene geschiedenis herinnert.

Eerst toen de Kaffers op de vlucht gedreven waren kon men de slachting overzien. Met moeite slechts kon men de aasvogels verdrijven, die bij honderden kwamen toegevlogen om aan de verslagenen hun maal te doen. Vijf en vijftig vrouwen, honderd een en negentig kinderen, honderd en twintig mannen en jongelingen, benevens tweehonderd kleurlingen, te zamen ZESHONDERD EN ZESTIEN ZIELEN, waren het slachtoffer geworden van den verraderlijken overval. Het bloed droop uit de wagens, die niet vernield waren, of vormde, geronnen en met de veêren der opengereten bedden, een lijkwade om het lichaam der verslagenen, die naakt waren uitgetogen, en op het gruwzaamst verminkt. Men vond zwangeren opengesneden; moeders met de zuigeling aan de borst doorstoken; kindertjes met het hoofd tegen de wielen verbrijzeld; ouden van dagen doodgemarteld; ongelukkigen, die in hun poging om te ontvluchten achterhaald waren en vermoord. Op ééne plaats vond men, tusschen de lijken, twee meisjes, JOHANNA VAN DER MERWE door z e s e n t w i n t i g en MARGARETHA PRINSLO door t w e e e n t w i n t i g assegaai-steken gewond, doch nog teekenen van leven gevende, en die, op het teederst verzorgd, ook werkelijk in het leven behouden zijn. Op een andere plaats lagen een aantal personen v e r m o o r d, bij een zak met r i j s t, die zij in hun vlucht voor k r u i t hadden aangezien, welke noodlottige vergissing hun het leven moest kosten. - Geheele familiën waren vermoord, en de schoone streek, een dag te voren nog zoo vol leven, was in een moordkuil verkeerd. Op die wijze en tot zóó duren prijs zijn de Boeren in het bezit van Natal gesteld.

VII. De bloedwraak.

Er is (ook door hen, die beter wisten of konden weten) tot moedeloos wordens toe uitgeweid, in woord en schrift, over het eigenaardig standpunt dat de Transvalers zullen hebben ingenomen tegenover de Kaffers, terwijl hun vooral ten laste gelegd wordt, dat zij ‘die arme zwarten’ niet als huns gelijken beschouwen en behandelen, noch hen, van meet aan, van zendelingen hebben voorzien. Men weet hun te verwijten dat zij ooit het zwaard tegen de Kaffers hebben getrokken, ooit van wraak hebben durven spreken, en zich een duim gronds, door de Kaffers bezeten, meenden te mogen toeeigenen. Vooral die ‘wraakneming’ op den ‘onverlichten heiden’ wordt in Christelijke kringen zeer veroordeeld, en dat te meer naarmate de Boeren als belijders van het Evangelie wilden gekend zijn. Ieder schot door hen op de Kaffers gevuurd, is een schimpschot geworden op hun godsdienstige belijdenis; omdat zij biddende streden, en onder opzien tot God zich opmaakten om onschuldig vergoten bloed te wreken, zijn zij huichelaars genoemd. Welk een onrecht hun hierdoor wordt aangedaan, ligt voor de hand.

Is het overigens te verwonderen dat de Boeren; - zij, die ter naauwernood hunne vrouwen en kinderen tegen de overmachtige benden hadden kunnen beschermen, of die, van de jacht teruggekeerd, hunne dierbaarste betrekkingen op het gruwzaamst vermoord vonden; of die in Vrijstaat en Kolonie het droeve lot, zoo van Retief en de zijnen als dat der vrienden en betrekkingen in Natal vernamen; - dat al wie waarlijk Afrikanen mocht geheeten worden, den Kaffers een bloedige wraak zwoeren, en Gode baden om hen in staat te stellen den moordenaar te straffen? Zou iets minder dan dit niet bovenmenschelijk, of juister nog, onmenschelijk geweest zijn? De wrake is en blijft ongetwijfeld Godes, doch op aarde zijn menschen de uitvoerders dier wrake, en tegenover de Zulu-Kaffers van Dingaan, waren de Boeren daartoe de aangewezen bloedwrekers.

Men stelle zich nog eens voor een oogenblik in de plaats van den Boer, wiens vertrek uit zijne woning in de Kaapkolonie, en tocht over de Oranje-rivier, - wiens moeitevolle reize tot in Natal wij hebben gadegeslagen. Geen kwaad vermoedende is hij, met eenige anderen, een

paar dagen geleden, op de jacht gegaan en heeft hij, op zijn terugtocht, aan de Tugela gekomen, van den moord gehoord. Zijn trouwe Malgas de sporen in de zijde zettende en een ander rijpaard bij de hand leidende, haast hij zich om de plaats te bereiken, waar hij de zijnen heeft achtergelaten, en komt juist intijds om de haastige begrafenis der verslagenen bij te wonen. Ontzettend schouwspel! De wagen, dien hij, met zooveel moeite, behouden, langs dat bavianen-pad over Drakensberg gevoerd heeft, is uit elkander geslagen; de oude schoonmoeder, die toen in dien wagen wilde blijven zitten, heeft nu ook daarin haar dood gevonden; en... waar, waar is zijne vrouw,.... heeft niemand haar gezien? Hij vindt haar.... bijna naakt; het trouwe hart doorboord; het lichaam opengesneden, het ingewand uitgehaald, en naast haar - zijn zoontje, met een scherpgepunten doornstok door het lijf, het hoofd verbrijzeld, en zijne oudste dochter, de veertienjarige Mieta, vreeselijk geschonden aan hare voeten...! Wat ligt dáár, bij den gebroken disselboom van den wagen? ... Een ander kind, de zuigeling, kennelijk door de woestaards bij de beenen gegrepen en tegen den ijzeren naafband te pletter geslagen. Vrouw, drie kinderen, schoonmoeder, twee zusters, behalve andere betrekkingen en vrienden VERMOORD! Ziet, daar knielt die man neder, bij het lijk zijner zoo teerbeminde vrouw; hare verminkte hand in de zijne geklemd; tusschen de lijken en in het bloed zijner kinderen; op deze plaats van jammer en ellende, en bidt: 'dat hij in staat gesteld mag worden het bloed zijner geliefden en van zoo vele onschuldigen te wreken, - zóó te wreken, dat hij zelf zegt: 'NU IS HET GENOEG.' En de zwaargebaarde, het gelaat door kruitdamp verschroeide mannen, die om hem staan, en gesmoorde kreten slaken, die van de benauwdheid hunner zielen getuigen, zeggen Amen op die bede. De spade, waarmede men een haastig graf voor de vermoorden delft,[1] wordt oogenblikkelijk verwisseld voor het geweer, dat den moordenaar straffen zal.

1) De nabij Weenen en langs Blauwkrans vermoorden zijn, zooveel mogelijk, bij elkander begraven ter plaatse waar zij gevallen zijn. Ds. John Mc.Carter, gedurende eenige jaren predikant der Ned. Geref. gemeente te Weenen, verhaalt in zijn werkje ('The Dutch Reformed Church in South-Africa' p. 88) het volgende: 'In den zomer van 1865 mij hij een Boer, nabij de Blauwkrans-rivier, bevindende, vernam ik dat de oevers van de rivier, door de laatste regens, zóó afgespoeld waren, dat een aantal beenderen waren blootgelegd. Ik ging naar de aangeduide plaats en vond daar vele overblijfselen der slachting van voor 32 jaren. De vermoorden waren begraven, een aantal bij elkander, ter diepte van twee of drie voet en met klippen overdekt. Nu de oever van de rivier was weggespoeld kon men de geraamten duidelijk zien. Sommige van volwassen personen en andere klaarlijk van zuigelingen aan de borst. Deze overblijfselen moesten voor de tweede maal begraven worden.' En dat niet alleen, maar er behoorde een monument te worden opgericht ter herinnering aan den moord en tergedachtenis aan de vermoorden. 'Wetgevers', zegt een Engelschman, (J.D. HOLLIDAY, Dottings on Natal, 1865 p. 12) met het oog op Weenen 'laat ons een behoorlijk monument hebben ter vereerende gedachtenis van de dappere, doch ongelukkige grondleggers van ons aangenomen vaderland.' Doch het Natalsche Gouvernement schijnt hier geen ooren voor te hebben, en liever alles, wat nog aan het lijden en strijden der oude voortrekkers herinneren kan, uit den weg te willen ruimen.

Nog eens de vrage: Is het te verwonderen, dat de Boeren besloten Dingaan te verdelgen? Retief en de Afrikaners, die hem gevolgd waren, lagen vermoord op den moordheuvel buiten Dingaans hoofdstad; het bloed van weerlooze vrouwen en kinderen, als water uitgegoten, had de snelstroomende rivieren van Natal rood gekleurd en den grond doorweekt; achthonderd kostbare menschenlevens waren in één week, op de verraderlijkste wijze afgesneden; de plechtigste beloften waren gebroken en van den grond, den Boeren afgestaan, was, bijna op hetzelfde uur, hun moordkuil gemaakt. Bij alle gerechtigheid in den hemel en op de aarde, mocht en moest zooveel snoodheid niet gestraft worden? En niet alleen tot wraak, maar evenzeer in zelfverdediging moesten de wapenen tegen Dingaan gekeerd. Op zijn woord kon niet gebouwd worden; hij wilde oorlog, geen vrede; de moordende assegaai, geen vriendschap; en hij zou niet rusten tot hij de Boeren uit Natal - nu hun wettig eigendom - zou hebben uitgeroeid, even volkomen als de stammen, die hier vroeger woonden. Men m o e s t óf zich laten uitroeien óf Dingaan ten onder brengen. Er was geen andere keuze.

Zonder hulp evenwel kon er niet aan gedacht worden om tegen Dingaan op te trekken, en die hulp werd oogenblikkelijk verleend. Het valt niet te ontkennen dat er eenige naijver bestond tusschen de leiders van den t r e k , en dat, ook tengevolge daarvan, velen achterbleven, toen Retief naar Natal aftrok. Doch het is niet minder waar, dat diezelfde menschen nauwelijks gehoord hadden wat met Retief en in Natal was voorgevallen, of al wat weerbaar was en gemist kon worden, haastte zich om den tochtgenooten ter hulpe te snellen, en als één VOLK den strijd tegen Dingaan aan te binden. Onderling soms (veelal zelfs) n i e t eenstemmig, waren de Boeren altijd é é n , wanneer de onaf-

hankelijkheid van het Volk bedreigd werd. Ook hierin is een merkwaardige overeenkomst tusschen hunne geschiedenis en die van hunne stamouders in Nederland.

Nu Retief, het erkende hoofd van den t r e k , gestorven (vermoord) was, moest allereerst zijn opvolger worden benoemd. Men had de keuze uit drie mannen, of liever uit drie familiën: men kon GERT MARITZ kiezen, een der vertegenwoordigers van de aanzienlijke familie van dien naam; of PIETER UYS, den 'voorman' van de invloedrijke UYS-familie; of wel HENDRIK POTGIETER, den eersten leider van den t r e k . Gelukkig, dat deze mannen hunne persoonlijke gevoelens aan het algemeen belang ten offer brachten, en het tot geen scheiding der partijen lieten komen. Maritz trok zich terug, ten behoeve van Uys, en deze weer gedeeltelijk ten gevalle van Potgieter, die nu met hem aan het hoofd van den t r e k kwam. Terstond werd besloten, zoo spoedig mogelijk, een aanval op Dingaan te wagen.

De strijdkrachten, waarover men te beschikken had, worden verschillend opgegeven, doch zullen niet meer dan 450 à 500 man bedragen hebben. Dingaan daarentegen kon, volgens de beste autoriteiten, van 15,000 tot 20,000 soldaten in het veld brengen. Wel hadden de Boeren, in dezen ongelijken strijd, het bezit van vuurwapenen aan hunne zijde, doch daar tegenover stond, dat de Zulu alleen als overwinnaar uit den strijd terug mocht keeren en dus streed tot den dood. Minstens 20 vlim-scherpe assegaaien waren opgeheven voor elk geweer, dat de Boeren konden aanleggen. D o c h , al ware de overmacht der Zulu's nog veel aanzienlijker geweest, - dat onschuldig vergoten bloed m o e s t gewroken, en den moordenaar het verder bloedvergieten onmogelijk gemaakt worden.

Dingaan zou van twee kanten tegelijk worden aangevallen.

De Engelschen n.l., die aan Port-Natal woonden, gevoelden zich daar sedert geruimen tijd, alles behalve op hun gemak en hadden grond tot vrees, dat Dingaan hen zou overvallen, gelijk hij het de Boeren gedaan had. In hun nabijheid bevonden zich een aantal Zulu's, die uit de klauwen van Dingaan ontvlucht waren, doch geen oogenblik zeker, dat hij geen commando op hen zou afzenden om hen uit te roeien. Toen het nu verstaan werd dat de Boeren Dingaan zouden aanvallen en regelrecht naar zijn hoofdstad meenden te trekken, besloten de Engelschen, met behulp hunner Zulu-bondgenooten, een inval in Zululand, van de Zuidzijde, te wagen, waardoor de Zulu-koning, op hetzelfde tijdstip, van

twee kanten zou worden aangetast. Het plan was goed overlegd, doch Dingaan, die door zijne spionnen van elke beweging in Natal nauwkeurig op de hoogte gehouden werd, had tijd om zijne maatregelen te nemen en zich op den aanval voor te bereiden. Hiervan onbewust, stelden zich de Engelschen, tien of twaalf man sterk misschien, door 400 van geweren voorziene en 300 met assegaaien gewapende Zulu's gesteund, onder het bestuur van R. BIGGAR en trokken de T u g e l a over, nabij de plaats waar die rivier zich in den Indischen Oceaan ontlast. Zonder moeite overrompelden zij de Zulu-stad T a t a b a s o o k e , die zij in brand staken, waarna zij zich gereed maakten om verder het land in te dringen. Doch plotseling werd het legertje door de Zulu's overvallen en bijna tot op den laatsten man geslagen. Dingaan liet de vluchtelingen najagen tot aan Port-Natal en zou de daar wonende blanken hebben uitgeroeid, indien dezen zich niet, nog intijds gewaarschuwd, op het in de baai voor anker liggende schip C o m e t hadden geborgen. Met dit schip, dat daarop naar Engeland vertrok, keerde ook de eerw. heer Owen naar zijn geboorteland terug. Van de blanken, die met Biggar waren uitgetrokken, ontkwamen slechts enkelen aan de slachting; hij zelf en zeven andere Europeanen vonden den dood op het slagveld. Al het vee, dat zich aan Port-Natal bevond, viel Dingaan ten buit.

Het Boeren-commando, onder Potgieter en Uys, was intusschen opgetrokken naar Umkungunhlovu, en had zoo weinig tegenstand op den weg ontmoet, dat men meende, zonder veel moeite of merkbaar verlies, Dingaan voor zijne euveldaden te kunnen straffen en den oorlog ten einde te brengen. Werkelijk liet Dingaan het commando tot op weinige mijlen van zijn hoofdstad naderen, zonder zich te vertoonen. Dat de aanvoerders der Boeren aan geen krijgslist dachten is onbegrijpelijk. Om de stad te bereiken moesten de Boeren door eene nauwe kloof trekken en ontdekten eerst toen, in welken val zij geloopen waren. Als door een tooverslag schenen de bergen, aan beide zijden, met gewapende Kaffers overdekt, terwijl dichte benden een levenden muur vormden om het commando in zijn tocht te stuiten. ‘Terug naar de open vlakte’, luidde het bevel van de aanvoerders, doch te laat: de levende Kaffermuur sloot ook reeds den ingang der kloof, en het geheele commando scheen ten doode opgeschreven. Door onbekendheid met de oorlogstactiek der Zulu's waren de Boeren dus deerlijk in het nauw gebracht.

Letterlijk ‘in het nauw’, want de dichte drommen der Zulu's drongen zóó op de Boeren aan, dat deze geen ruimte behielden om behoorlijk te vuren. De Zulu sluit liefst op die wijze zijn vijand in en doet dan een snellen aanval, gewoonlijk met doodelijk gevolg. Niemand van de Boeren zou het ook nu ontkomen zijn, indien zij niet, na kort beraad, koelbloediglijk, naar den kant van waar zij gekomen waren, bres geschoten hadden in de levende massa, die hen hield ingesloten, en, de sporen in de paarden zettende, over de lijken der gevallen Kaffers een goed heenkomen hadden gezocht, - een manoeuvre, die de Zulu's zoo met verbazing vervulde, dat zij met goed gevolg kon worden uitgevoerd. Van de Boeren sneuvelden slechts negen of tien man, terwijl eenige honderden Kaffers in het stof moesten bijten.

Ook deze mannen zouden misschien zijn ontkomen, indien de dappere Pieter Uys, eenige zijner manschappen ter hulpe gesneld zijnde, niet van het commando gescheiden geraakt ware, en bij het heete van het gevecht geen verkeerden weg had ingeslagen in zijn poging om de anderen te bereiken. Met een twintigtal Boeren stond hij onverwacht voor een diepe kloof, die men niet door kon en waarin of waarbij een aantal Kaffers lagen, die op hen aanvielen. Zeven man werden gedood, doch hij zelf en zijn veertienjarige zoon Dirk bleven voor het oogenblik ongedeerd. Uys droeg een gewoon roer, en een oogenblik stilhoudende om den vuursteen van het geweer wat te scherpen, werd hij door een assegaai doodelijk in de zijde gewond. Hij rukte het wapen uit de wond en behield tegenwoordigheid van geest genoeg om, met zijne gewone edelmoedigheid, een zijner manschappen, die niet meer voort kon, bij zich op het paard te nemen. Spoedig echter geraakte hij zoo uitgeput door bloedverlies, dat hij niet langer in het zadel kon blijven. Nog trachtten zijne vrienden hem te steunen, doch het was tevergeefs. Gevoelende dat zijn einde nabij was, gebood hij den mannen, die bij hem waren, hun heil te zoeken in de vlucht. ‘Ik moet toch sterven’, zeide de dappere man, ‘gijlieden kunt ontkomen. Redt u; slaat u door den vijand heen; houdt God voor oogen.’ Er was niets aan te doen, de vijand zat de vluchtenden op de hielen; het was: sauve qui peut, en Uys bleef achter. Daar wendt de zoon nog eenmaal het hoofd om naar zijn stervenden vader; ziet hem, van vijanden omringd, het matte hoofd opheffen, als om zich te overtuigen dat zijn kind ontkomen zal, en, in plaats van zich te redden, wendt de jonge Dirk Uys zijn paard en rijdt op den vijand aan. Hij zal zijn vader beschermen of met hem sterven. Drie Zulu's vallen voor zijn nimmer weifelend schot, doch de

overmacht is te groot en vader en zoon, door ontelbare assegaaisteken doorboord, geven in elkanders armen den geest. Zoo sneuvelden Pieter Uys, de dappere, en zijn heldenzoon Dirk in den slag van I t a l e n i , in Zulu-land. De namen der andere gesneuvelden waren N e l , M a l a n en K r u g e r . Ontmoedigd keerde het Boeren-commando naar Natal terug, om daar met zekerheid te hooren dat het met het Engelsch-Zulucommando, onder Biggar, nog zooveel treuriger was afgeloopen. In het gevoelen gesterkt, dat Natal, ten minste vooreerst, den emigranten geen geschikte woonplaats verschaffen zou, trokken Potgieter en zijne mannen, korten tijd hierna over Drakensberg terug naar Zandrivier, door velen van de Natal-partij gevolgd. De toestand der achterblijvenden werd hierdoor, gelijk van zelf spreekt, des te hachelijker.

VIII. In veel verdrukking.

Dingaan werd in zijn overmoed gesterkt. Wat hij tot nu toe had ondernomen was hem wonderwel gelukt. Chaka, den machtige, had hij uit den weg geruimd; diens troon, waarom anderen hadden gekampt, was was hem ten deele gevallen; Moselekatse beefde voor hem; iedere stam, die hem hinderde, had hij kunnen uitroeien, en eer zijn macht door de blanken zou kunnen worden overschaduwd, had hij dezen bijna vernietigd. In minder dan vier maanden tijds had hij, zoo door list als geweld, de Engelschen in zee gejaagd en den Boeren de gevoeligste slagen toegebracht. Retief en zijne mannen, door hem gebruikt tegen Sekonyella, lagen nu voor de aasvogels op den moordheuvel aan de eene zijde van zijn stad, en Pieter Uys met de zijnen aan de andere zijde. Potgieter had de wijk moeten nemen, en de wateren van Blauwkrans en Boschmans-rivier, de heuvelen tusschen Tugela en Umpufane, waren nog rood van het bloed der vermoorden. Meer dan achthonderd Afrikaners, mannen, vrouwen en kinderen, en daaronder van hunne dap-

persten, had hij reeds uitgeroeid, benevens een duizend kleurlingen, die het gewaagd hadden de blanken te helpen. Daarbij waren duizenden stuks vee en vele paarden benevens een aantal geweren in zijne handen gevallen. Nog een korten tijd, zoo meende hij, en dan zou iedere blanke uit Natal verdreven of gedood zijn, en zijn opperheerschappij voorgoed bevestigd. Zoo spoedig mogelijk moesten dan ook versche benden tegen de Boeren worden afgezonden om hun volkomen ondergang te bewerken. Tot hunne geheele verdelging of verdrijving was door Dingaan vastelijk besloten, zonder dat hij zich zelfs de moeite gaf om het door hem geteekend verbond, dat nog altijd in Retiefs reistasch berustte, aan diens verstijfde vingeren te onttrekken en te vernietigen. Het scheen dat Dingaans mate niet vol kon worden.

Na het vertrek van Potgieter was Gert Maritz tot commandant-generaal gekozen en waren de Boeren gedrongen om bijna voortdurend in laagers te staan. Eenige familiën, met Karel Landman aan het hoofd, trokken af naar den zeekant, nabij de U m l a z i -rivier, waar overvloed van wild was en, naar men meende, meer veiligheid. Anderen legerden zich aan den voet van den berg, waar nu Pieter-Maritzburg staat, en nog weer anderen wat meer ten Zuiden, op de plaats die nog den naam draagt van U y s - d o o r n s , acht mijlen van Natals hoofdstad. De grootste laagers echter waren aan Tugela en aan Boschmans-rivier. Dingaan, die door zijne spionnen altijd op de hoogte gehouden werd van den toestand en de bewegingen der Boeren, wist hen, door gedurige overvallen, in een koostsachtige onrust te houden, en trachte hen af te matten, om dan een grooten slag te slaan. Hiertoe zond hij eindelijk, in Augustus, een groot commando naar Natal, dat, na in kleinere afdeelingen voor andere laagers het hoofd gestooten te hebben, het laager aan de Boschmans-rivier met vereende strijdkrachten aanviel.

Het zal niet noodig zijn, andermaal eene beschrijving van een laager te geven. Blijven de Boeren slechts korten tijd op eene plaats, dan wordt het laager eenvoudig van wagens getrokken, doch gaat men voor langeren tijd, op dezelfde ‘plek’, in laager, dan trekt men om de wagens een zoden-wal van eenige voeten hoog. Gewoonlijk heeft het laager den vorm van een langwerpig vierkant, en altijd is het zóó ingericht, dat men van de hoeken, uit dusgenoemde ‘s c h i e t h o k k e n ’, den vijand kan bestrijden en hem beletten de muren te beklimmen of de wagens te naderen. Ter betere verdediging, en zoo er wagens genoeg zijn, worden deze ook

in dubbele rijen, binnen, in het laager geplaatst[1]. Het laager aan Boschmansrivier was, gelijk Dingaan wel wist, in bijzonder zwakken staat. De hoofdcommandant bevond zich met de meeste weerbare mannen in het Tugela-laager, en dat aan Boschmansrivier was slecht verdedigd. Wel deden de commandanten Joachim Prinslo en Jacobus Potgieter, van de komst des vijands onderricht, wat zij konden om dezen een warme ontvangst te bereiden, doch de kans stond meer dan hachelijk uit gebrek aan manschappen. Daarbij kwam dat juist in dit laager de meeste weduwen, vrouwen, kinderen en gewonden waren, - dus vele weerloozen om te verdedigen en weinig weerbaren om den vijand te keeren. Men was echter niet versaagd en vast besloten om het leven zoo duur mogelijk te verkopen. Den 10den Augustus in den morgen geschiedde de aanval der Kaffers. 'Bij duizenden,' zegt een ooggetuige[2], zoo ver het oog kon zien, strekten zich de Kafferbenden uit. Het was vreeselijk om te aanschouwen; hun getal kan ik niet beschrijven, want men zou denken dat het gansche heidenrijk zich te zamen geschaard had om ons uit te roeien.' Hun gewone tactiek volgende liepen de Kaffers niet terstond storm op het laager, maar legerden zich op eenigen afstand en vormden een dicht carré of vierkant, waaruit, naar de beide kanten, vleugels of 'hoornen' werden uitgeworpen. Het commando verkreeg dus den vorm

1) Het volgende diagram kan dit verduidelijken. *a.b.c.d.* stelt het laager voor dat in denvorm van een langwerpig vierkant is getrokken; *e.* het hek of de opening en *f.f.* de schietgaten. De pijltjes duiden de richting aan der verdedigings-linie.

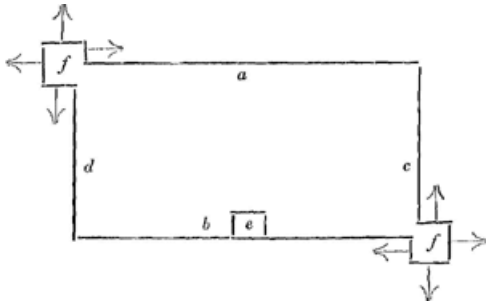

2) Mej. ANNA ELIZABETH STEENECAMP geb. RETIEF, een nicht van Pieter Retief, wier mededeelingen voor de eerste maal in ELPIS (1860) verschenen zijn en later afzonderlijk verkrijgbaar gesteld. De datums in dit anders merkwaardig geschrift zijn doorgaans foutief.

van een ossenkop[1)], - de hoornen waarvan, het laager moesten insluiten opdat het middenstuk de aldus omslotenen zou kunnen te pletter stooten. Doch de Boeren wisten nu reeds dat het centrum van het Kaffer-leger zoogoed als werkeloos zou blijven totdat ‘de punten van de horens’ elkander zouden raken, en dat het dus onnoodig was, om op de zware massa, die het centrum vormde, te vuren, maar tot elken prijs moest worden verhinderd dat de punten of vleugels elkander naderden. De verdediging van het laager bepaalde zich dan ook tot het ‘wegschieten der punten,’ dat nochtans den verdedigers de grootste moeite kostte, omdat zij, zoo weinigen in getal, gedurig van den eenen kant van het laager naar den anderen moesten loopen, om den vijand te keeren. Een klein kanon was zóó geplaatst, dat men de Kaffers, van welken kant zij het laager mochten bespringen, zou kunnen bestrijken. Twee dagen lang duurde de strijd; telkenmale deden de Kaffers nieuwe aanvallen, doch zij werden gedurig afgeslagen, en schoon de Kaffermacht groot genoeg scheen om het laager met allen, die er in waren ‘dood te trappen, indien God zulks wilde gedoogen, heeft de Heere hen wonderdadig uit de

1) Eenigszins aldus: *a.* het centrum, waaruit zich de vleugels ontwikkelen; *b.b.* de vleugels of hoornen die den vijand gaan insluiten; *c.* de reserve; *d.* de aangevallenen.

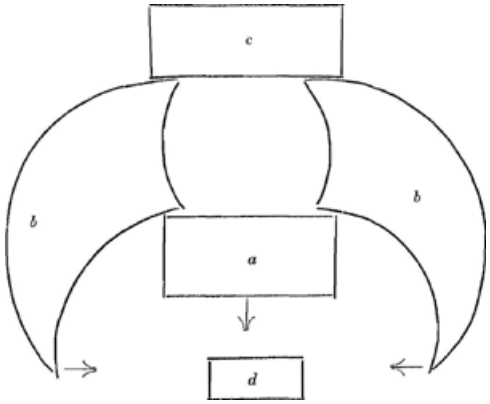

handen der tallooze en bloeddorstige vijanden verlost en hun de overwinning geschonken'[1]. Met groot verlies moesten de Kaffers aftrekken, vele dooden achterlatende, terwijl het verlies aan de zijde der Boeren slechts één of twee bedroeg. Daar de vijand het vee, dat zich niet in het laager bevond medevoerde, trachtten de dappere verdedigers van weduwen en weezen hen na te zetten en het vee te hernemen, doch wegens groote vermoeidheid en gebrek aan paarden kon men weinig uitrichten. Slechts kon men nog tal van vluchtende Kaffers in de volle rivieren jagen, om dus het loon hunner werken te ontvangen en in den snellen stroom den dood te vinden.

Uit het feit, dat sommige der aanvallers van geweren voorzien waren en kleederen droegen, is afgeleid dat zij door de Engelschen geholpen werden, ja, dat er zich Engelschen onder hen bevonden, die hun gelaat donker gekleurd hadden om niet herkend te worden. Voor dit vermoeden is geen grond. De geweren en de kleedingstukken door de Kaffers gedragen kunnen afkomstig geweest zijn van Retief en zijne lotgenooten; van de door de Kaffers bij T a t a b a s o o k e verslagen Engelschen; of ook van de bij Moordspruit en Blauwkrans vermoorden. Dat Christen-zendelingen in deze moordenarijen de hand hadden, is te boos om zelfs te mogen worden vermoed.

De toestand der Boeren in Natal was nu hachelijk genoeg. Er was geen familie onder hen, die niet in rouw gedompeld was; het land Kanaän, waarop men gehoopt had, was in een Bochim verkeerd; de kudden, uit de kolonie medegevoerd en, reeds vóór men Drakensberg was overgetrokken, door de rooverijen van inlanders als anderszins aanmerkelijk verminderd, waren nu grootendeels in handen der Zulu's of stierven van armoede, omdat men ze niet behoorlijk kon laten weiden; twee der hoofdleiders van den t r e k waren reeds gevallen, de derde, Potgieter, had zich teruggetrokken, en diens opvolger, Gert Maritz lag op sterven. In meer dan één laager, door meer dan één huisgezin werd gebrek geleden aan de hoogstnoodige spijs en kleeding, en de ammunitie, juist nu zoo onmisbaar, begon op te raken. Bij het invallen van het regenseizoen in laagers opgesloten, werden velen door koortsen en andere ziekten aangetast, en voor de kranken had men behoorlijke hulp noch de noodige medicijnen. De toestand scheen hopeloos.

1) Verhaal van A.E. Steenecamp.

Het is niet te verwonderen, dat enkelen, om dezen tijd, het oor begonnen te neigen naar de 'v a d e r l i j k e' vermaningen, uit de kolonie, om eindelijk tot inkeer te komen en naar de Kaap terug te keeren. Het Gouvernement heette bereid om hen, die terug w i l d e n keeren, te helpen en te ondersteunen; 'genoeg had men nu ondervonden om overtuigd te zijn van het onmogelijke, om een eigen regeering te hebben en zich tegenover de Kaffers staande te houden. Bleef men nog langer, dan zouden de Kaffers geen levende ziel overlaten, en het was zonde om God te verzoeken' - 'Niet weinigen van de Boeren,' zegt een Engelsche historieschrijver,[1] 'schenen geneigd om aan deze uitnoodiging gehoor te geven, doch toen zij hierover met hunne vrouwen raadpleegden, w e i g e r d e n d e z e h e l d i n n e n t e n e e n e n m a l e o m t e r u g t e g a a n z o o l a n g h e t o n s c h u l d i g b l o e d, d o o r D i n g a a n v e r g o t e n, n i e t o p h e m g e w r o k e n w a s.' Eere aan die vrouwen, wier namen niet bekend staan, doch die door haar heldhaftige en edele houding, in zekeren zin, over het lot der vestiging in Natal hebben beslist.

Zou men zich echter in Natal kunnen staande houden, dan moest Dingaan met kracht worden aangevallen, en daartoe was hulp en steun van buiten noodig. Commissiën werden uitgezonden, naar verschillende kanten, om hulp te vragen en Cilliers zelfbegaf zich met dat doel naar de Kaapkolonie. De verwachting der emigranten werd niet beschaamd. Uit de Kaapstad en andere plaatsen zond men hun levensmiddelen, kleeding en medicijnen, en zoowel uit den Vrijstaat als uit de Kolonie kwamen dappere mannen om hen te helpen. Onder de laatsten was ANDRIES WESSEL PRETORIUS, voormalig veldkornet in het district Graaff-Reynet, die, in plaats van Maritz, (den 15^{den} October overleden,) op den 28sten November 1838 tot commandant-generaal werd gekozen. Terstond hierop maakte men zich gereed tot den strijd op leven en dood met Dingaan.

1) NOBLE, S o u t h - A f r i c a, p. 92.

IX. De oorlog tegen Dingaan.

Het strekt Andries Pretorius tot blijvende eer, dat hij zich bij de Boeren in Natal gevoegd en hunne benoeming tot commandant-generaal heeft aangenomen. Hij was nu de vijfde, die, binnen den tijd van een enkel jaar, tot die waardigheid werd verkozen. Eén zijner voorgangers, Retief, was vermoord; een andere, Uys, gesneuveld; de derde, Maritz, bezweken; Potgieter had zich over Drakensberg teruggetrokken, en hij-zelf, de nieuwbenoemde, moest terstond zijn leven in de waagschaal stellen. Aan het hoofd eener kleine macht moest hij den sterken, overmoedigen Dingaan aanvallen. De toekomst was donker, en de taak, die Pretorius aanvaardde, bijna onuitvoerbaar. Gelukkiger echter dan zijne voorgangers, zou hij als overwinnaar uit den strijd terugkeeren.

De voorbereiding.

Het is wel de moeite waard, om voor een oogenblik na te gaan, op welke wijze deze Boeren ten oorlog uittrokken. De plaats der samenkomst was nabij de Tugela, waar alles voor het commando geregeld werd, en men zou wachten totdat de dappere Karel Landman met zijne mannen, van de kust waren aangekomen. Het opperbevel over het commando werd gevoerd door Pretorius, en, eer naast dan, onder hem stonden ‘commandanten’, wien de ‘veldcornetten’ ondergeschikt waren. Deze officieren maakten, gezamenlijk, den ‘krijgsraad’ uit, waarvan de commandant-generaal voorzitter was, en waarbij een privaat persoon als ‘krijgssecretaris’ dienst deed. De besluiten van den krijgsraad, met meerderheid van stemmen genomen, waren bindend voor het geheele commando, en werden in den regel nauwkeurig o p g e v o l g d , meer nog dan g e h o o r z a a m d .

Een commissariaat bestond er eigenlijk niet; iedere vrouw bakte voor echtgenoot of zoon zóóveel beschuit als zij kon, droogde vleesch tot biltong, vulde het wildbok-vellen zakje met gemalen koffie en zorgde voor een goed stuk tabak. De weduwen der verslagenen deden dit voor de dappere mannen, die ter bloedwraak uitgingen, en wat van den

schamelen voorraad gespaard k o n worden, werd door een ieder, blijmoedig, ten behoeve van het commando afgestaan. De krijgers zelven zorgden voor het geweer, voor kruit en lood, voor wagens en ossen. Die zich zelven niet helpen kon, werd door anderen uitgerust; voor ieder, die uittrok, was er een plaats o p den wagen gedurende den dag en o n d e r den wagen des nachts, en voor spijs en drank werd onderling gezorgd. Slachtbeesten moesten op den vijand veroverd worden. Die een paard had, nam het met zich, ofschoon bijna zeker, dat het dier aan de heerschende paarden-ziekte zou bezwijken; die geen bruikbaar paard had was vanzelf infanterist. Iedereen wist, dat hij zijn plicht te doen had, en zoowel onschuldig bloed te wreken als verder bloedvergieten te voorkomen; insgelijks dat het, tot het wel gelukken van den tocht, onmisbaar noodig was om de tucht te handhaven en de bevelen der officieren te volbrengen. Daarom konden dezen op de gehoorzaamheid hunner manschappen rekenen, doch van slaafsche militaire orde was zoomin sprake als van militaire opwinding. Men hield geen parade; de trom werd niet geroerd; er was trompet noch trompetter, en de officier was niet te onderscheiden van den geringsten krijger. Kwalijk was er eenige zweem van oorlogs-enthousiasme te bespeuren: men ging Dingaan bevechten, omdat het niet anders kon, omdat het moest gedaan, evenals eenig ander werk, dat volbracht m o e s t worden.

Maar dan ook, evenals men om een ‘zegen’ zou vragen vóór men aan den gewonen arbeid ging, zoo dachten de Boeren er niet aan om Dingaan te bevechten zonder daar ‘een zaak des gebeds’ van te maken, en dat te meer, naarmate het werk, dat men ging ondernemen, moeielijker was. Zij hoopten op de overwinning en verzuimden niets, wat hun die verzekeren zou: het oorlogsplan werd goed besproken, eer het werd vastgesteld; de groote ossenhoorn boordevol met kruit gevuld; tot in den nacht waren de vrouwen, door hare dochters geholpen, bezig met kogels te gieten; en in den bandelier bleef geen plaats over voor een enkelen hagelkorrel; doch het gebed werd niet vergeten, en geregelde godsdienstoefeningen, waarin men den Allerhoogste smeeken zou om de overwinning, maakten een deel uit van het oorlogsprogram. De Boeren waren enthousiasten noch kwezels, doch waagden zich zoomin in den strijd zonder g e b e d , als zonder k o g e l s .

Hooren wij henzelven. ‘Wij moeten,’ zegt Cilliers, de moedige en vrome krijger, ‘wij moeten het van den Heere smeeken, dat Hij met ons moet gaan, zooals met Mozes en met Jozua. Als de Heere niet met ons is, dan gaan wij gewis verloren.’ - ‘Zooals de Bijbelheiligen

gedaan hebben,' oordeelt Pretorius,' en den Heere een belofte doen dat, als Hij ons de overwinning over onzen vijand zal geven, wij dien dag als een sabbath, elk jaar zullen heiligen.' - 'Goed,' antwoordt Cilliers, 'maar denk er aan wat David zegt: "Doet geloften en b e t a a l t ze den Heere;" het is beter, dat gij niet belooft, dan uwe beloften niet houdt. God is een jaloersch God, en ik ben bevreesd dat wij den bestemden dag zullen verwaarloozen en dan met dubbele slagen worden geslagen. Enkele personen kunnen hierover ook niet beslissen, wij moeten het geheele volk raadplegen.'

Intusschen verplaatste Pretorius, den 3^{den} December, het laager en aanvaardde hij zijn tocht naar Zulu-land. Eenige avonden te voren had hij, na den gewonen avondgodsdienst, enkele mannen uitgezonden op een verkenningstocht, doch een dikke mistregen had elke waarneming van 's vijands stelling verhinderd, zoodat men eenigszins in het duister moest optrekken. Den 7^{den} December kwam het commando, 407 man sterk met 57 wagens, aan D a n s k r a a l, eenige mijlen van het tegenwoordige Ladismith gelegen, waar, op begeerte van den commandant-generaal, een plechtige godsdienstoefening gehouden zou worden. Cilliers werd door Pretorius met de leiding van den dienst belast, en op den kanonwagen staande, sprak hij aldus:

'Mijne broeders en landgenooten, hier staan wij thans op dit oogenblik voor een heilig God van hemel en aarde, om een belofte te doen, dat, als Hij met Zijne bescherming met ons wezen zal en onzen vijand in onze handen zal geven, dat wij hem overwinnen, dien dag en dien datum, elk jaar, als een dankdag, zooals een sabbath, tot Zijn eere, zullen doorbrengen. En dat wij het ook aan onze kinderen zullen zeggen, dat zij er met ons in moeten deelen, tot gedachtenis ook voor onze opkomende geslachten. Want de eere van God zal er door verheerlijkt worden, dat Hem de roem en de eere van de overwinning worde gegeven.' - Na eerst verzocht te hebben, dat ieder, die zich bezwaard gevoelde om in dit verbond te treden, zich zou verwijderen, breidde Cilliers, in naam van al de aanwezigen, zijne handen uit naar den hemel, en sloot, als Willem van Oranje weleer, een verbond met den 'Potentaat der potentaten.' Dit 'verbond' werd elken avond en elken Zondag bij de gebruikelijke godsdienstige bijeenkomsten vernieuwd; en zóó bereidde men zich tot den strijd, om te overwinnen of te sterven.

Den zestienden december: de Slag aan Bloedrivier.

In Zuidoostelijke richting voorttrekkende bereikte het commando, den 11den December, de U m z i n i j a t i - of Buffelrivier, aan de andere zijde waarvan het laager getrokken werd. Aan de rookseinen op de bergen was het duidelijk, dat de Zulu's van de nadering der Boeren kennis droegen. Men was trouwens ook reeds met Kaffers in aanraking geweest, daar Pretorius met 390 man tegen het Kafferhoofd TOBE was uitgetrokken, die echter met bijna geheel zijn stam gevlucht was en, zonder twijfel, aan Dingaan kondschap gedaan had van der Boeren komst. Daarna werd een verkenningstocht gedaan, op welken eenige Kaffers gedood werden en enkele vrouwen en kinderen gevangengenomen. 'Wij maken geen oorlog tegen vrouwen en kinderen,' had Pretorius gezegd vóór het commando optrok en, getrouw aan zijn woord, zond hij de gevangenen, onder bescherming der witte vlag, naar hun kraal terug. De arme vrouwen waren over zulk eene handeling verbaasd en konden slechts met moeite gelooven, dat zij niet gedood zouden worden, maar ongehinderd konden henengaan. 'Dingaan spaart niemand,' zeiden zij, 'vrouw noch kind.' Zoo brak Zaterdag, de 15de December, aan en legerde het commando zich aan den voet van een hoogen berg met spitsen kruin, nu V e c h t k o p geheeten, tusschen de B u f f e l-rivier en een anderen stroom, die sedert den naam heeft gedragen van B l o e d-rivier.

Het was laat op den middag, toen de Boeren hier hun laager vormden, te laat in elk geval, om nog een aanval te beproeven op de Kafferbenden, die hen naar een bergkloof trachtten te leiden, waar het Kafferleger in hinderlaag lag. Cilliers stelde voor om, met een 50 man, de vlakte in te rijden, om de Kaffers tot een aanval in het open veld te tarten, en hen dan van twee kanten aan te vallen. Doch Pretorius was daartoe niet te bewegen en, gelijk ook Cilliers later erkende, terecht. Tegen twaalf duizend Kaffers zouden vierhonderd Boeren, bij het vallen van den avond, in het open veld niet bestand geweest zijn, terwijl de laatste tocht hun geleerd had, zich niet weêr door den Kaffer naar een bergkloof te laten leiden. Pretorius besloot tot Maandag met den aanval te wachten.

De plaats voor het laager was met bijzondere zorg gekozen. Aan de eene zijde was een dusgenaamd 'zeekoe-gat,' - een diepe en ongeveer duizend schreden lange holte in de bedding der rivier, langs welke het laager was getrokken. Bijna in een rechten hoek met dit zeekoe-gat liep een 'sloot' of breede scheur in de aarde - minstens veertig voet diep en even zoo wijd - met, naar den kant van het laager, zeer steilen

wal, die een natuurlijke schans ter beveiliging van het laager vormde. Daar de Kaffers dezen wal niet konden 'uitklimmen' en aan de andere zijde door het diepe zeekoe-gat werden gekeerd, bleven er slechts twee kanten over van waar het laager kon worden aangevallen, en konden de Boeren hunne strijdkrachten bijna uitsluitend op één punt verzamelen[1]. Betere f o s s e dan de natuur hier vormde, zou geen generaal hebben kunnen begeeren, - altijd in aanmerking genomen dat men in het laager weinig te vreezen had van de geweren der Kaffers en alles van hun bestorming. Toen en later schoten de Zulu's, door misplaatsing van het vizier, zoowel te hoog als te ver en verwisselden het geweer zoo spoedig mogelijk voor de korte, scherpe, handige assegaai.

Het laager zelf werd goed versterkt, en elke opening tusschen de wagens met 'hekken' - schanskorven van doorntakken - gesloten. De ruimte, ongeveer 200 voet in het vierkant, werd grootendeels ingenomen door de acht- of negenhonderd trekossen, die men veiligheidshalve in het laager moest doen vernachten, en de paarden, die men bovendien in gereedheid moest houden voor een mogelijken uitval. Nog

1) Het volgende diagram moge dit nog eenigszins verduidelijken.

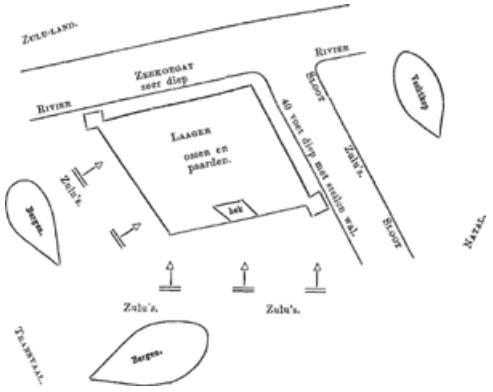

was het kamp niet geheel in orde, toen de zon achter Drakensberg schuil ging, en de spoedig invallende duisternis aan alle verdere toebereidselen tot den krijg een eind maakte. Wel mochten de Zulu's, die aan de helling der omliggende bergen gelegerd waren, een langen blik slaan op de gouden schijf, die de toppen van Drakensberg in een vuur-zee scheen te herscheppen, en het water der rivier, waaruit zij dronken zoo donker kleurde. Want eer die grillig gevormde spitsen door de morgenzon zouden worden verguld, zou h u n zon voor altijd zijn ondergegaan en dat water, nu bloedrood getint, rood van hun b l o e d zijn. Duizenden hunner zagen de zon voor de laatste maal.

Wakende werd de nacht in het laager doorgebracht en, elk oogenblik den aanval verwachtende, zagen de Boeren den, voor het geheele volk zoo gewichtigen, Zondag aanbreken. Zoolang het geheel duister was bleven de Zulu's op een afstand, afgeschrikt, gelijk later is gebleken, door het phantastisch licht, dat eenige, rondom het laager aan zweepstokken opgehangen, lantaarnen verspreidden. Deze lantaarnen, door een enkele vetkaars verlicht en door den nachtwind heen en weder bewogen, werden door de bijgeloovige Kaffers voor 'toovermiddelen' aangezien, die zij meer vreesden dan een kogel.

Kort vóór het aanbreken van den dag echter gaven de wachten het sein dat de Zulu's aan het komen waren, en bijna op hetzelfde oogenblik werd het laager van twee kanten bestormd door de donkere, schreeuwende, woedende Kaffer-regimenten. Wèl was het, dat de Boeren gereed waren om den vijand te ontvangen en niet onverhoeds overvallen werden. Het is Kaffertactiek om, in den nacht en zonder zich door eenig geluid te verraden, den vijand te naderen en dan, bij het schemeren van den dageraad, plotseling, onder helsch geschreeuw, den aanval te doen. Dit plan werd ook nu gevolgd, doch de Boeren waren op hunne hoede, en schoon het nog zoo donker was dat men nauwelijks 'korrel kon vatten' werden de Kaffers zoo warm ontvangen, dat zij bij honderden dood, of doodelijk gewond nedertuimelden. Tot vier malen werd de aanval herhaald en storm geloopen, doch, waar de kogels der aanvallers o v e r het laager vlogen trof elk schot der Boeren zijn man, zoodat de Kaffers eindelijk terugdeinsden. Intusschen dreigde in het laager geen minder gevaar dan daarbuiten, daar de ossen, door het schieten verschrikt, losbraken en, een goed heenkomen zoekende, bijna een bres voor den vijand hadden gemaakt. Te midden van het tumult hierdoor veroorzaakt hoorde men de Kafferhoofden het bevel geven om andermaal storm te loopen, doch de regimenten hadden te veel geleden en wa-

ren besluiteloos. Dit besliste, menschelijker wijze, over het lot van den dag.

Weifelden de Kaffers, niet alzoo de Boeren. Nu was het oogenblik daar om op hunne beurt aanvallers te worden en zich op de Kaffers te werpen. Een uitval doende, naar de zijde waar de Zulu's zich het zwakst vertoonden, schoten de Boeren ter neder wat onder schot kwam en dreven de Kaffers voor zich henen. Gelukkig dat men de 'sloot' in het oog hield, waarin duizenden, met assegaaien gewapende, Kaffers het oogenblik verbeidden, dat zij in het laager zouden kunnen dringen. Doch dat oogenblik zou nimmer komen, want de Boeren, hen bemerkt hebbende, vuurden met het doodelijkst gevolg in de levende massa, die zoo dicht opeengepakt was, dat geen Kaffer ruimte voor zijn arm had om de assegaai te werpen. De slachting was vreeselijk; het was een executie, geen strijd. Straks kon nu ook het kanon gebruikt en bres geschoten worden in de dichte drommen aan de andere zijde van het laager, waardoor de Kaffers naar alle kanten op de vlucht sloegen. Intusschen waren de paarden opgezadeld en zette men den vluchtenden vijand achterna. Dapper genoeg, trachten de Kaffers nog gedurig hunne gebroken gelederen te herstellen, en met den moed der vertwijfeling deden zij het uiterste om Dingaans oorlogsroem op te houden; doch tevergeefs: de kogels der Boeren, door rouwdragende vrouwen en neêrgebogen weduwen gegoten, troffen altijd raak. Het slagveld werd met gesneuvelden als overdekt, terwijl honderden den dood vonden in de rivier of tusschen het hooge riet. Lang vóór de kerkklok, op dezen Zondag-voormiddag, de gemeente in de Kaapkolonie naar het bedehuis had geroepen, was de groote slag beslist en het machtige Zulu-leger op de vlucht gejaagd. En terwijl, in het oude kerkgebouw, dat men waarschijnlijk nooit weêr zou zien, de aandacht van bloedverwanten en vrienden onwillekeurig van de preêk werd afgeleid, om een stille verzuchting te slaken voor de 'trekkers' in Natal, konden de door kruitdamp verschroeide en met bloed bespatte krijgers Gode reeds danken voor eene overwinning, even volkomen als ongehoord. 3000 Kaffers lagen dood rondom het laager, behalve die in de rivier waren omgekomen, terwijl de Boeren geen dooden telden, - slechts eenige gekwetsten, waaronder Pretorius zelf, door een assegaai in de hand verwond. De aanval, door minstens 12,000 Kaffers gedaan, was door nog geen 500 Boeren afgeslagen en 'Moordspruit' in Natal door 'Bloed-rivier' in Zulu-land viervoudig gewroken. Geen wonder,

dat de overwinning aan Hooger Macht werd toegeschreven en dat de mannen, die in de morgenschemering even dapper hadden gestreden als zij den avond te voren vurig hadden gebeden, zich, eer de zon w e ê r achter Drakensberg verdween, verzamelden tot een plechtigen dankstond, en om de belofte te hernieuwen, dat zij dezen dag der overwinning - d e n z e s t i e n d e n D e c e m b e r - jaar aan jaar, als een feest- en dankdag zouden vieren.[1)].

1) In den eersten tijd is dit ook werkelijk geschied, doch na den trek uit Natal, en toen de Boeren over het gebied van den Vrijstaat en Transvaal verspreid werden, is de openlijke viering van den dag in onbruik geraakt. Op de Algem. Kerkvergadering der Ned. Geref Kerk van Natal, in 1864, werd hierover gehandeld en op voorstel van ds. Huet, toen pred. te Pieter-Maritzburg, door mijzelven ondersteund, besloten, 'dat de 16de December kerkelijk gevierd zou worden als een dankdag.' In hoeverre men zich in Natal aan die bepaling gehouden heeft is mij onbekend.
In 1865 werd ik predikant te Utrecht, aan de Buffelrivier, en korten tijd daarna bezocht ik de plaats, waar het laager der Boeren, op den gewichtvollen 16en December 1838, gestaan had. Dat stuk grond maakte toen deel uit eener plaats van den heer J.W. de Jager, een mijner ouderlingen, met wien ik terstond het plan besprak om den dag, op de plek zelve, waar het laager gestaan had te vieren. Dit geschiedde werkelijk op den 16en December 1867. Zoowel uit Natal als uit Transvaal kwamen vele belangstellenden ter feestviering Op de plaats, waar, 29 jaren geleden, Pretorius zijn laager had getrokken, werd nu weêr een laager gevormd, van 40 of 50 wagens, en in een 'kerk' van tenten, tusschen de wagens opgeslagen, werd de plechtige godsdienstoefening gehouden. Onbeschrijflijk aandoenlijk was het zoo velen nog van de oude krijgers, die hier gestreden hadden, diep bewogen te hooren getuigen van de verhooring hunner gebeden in de ure des gevaars, en aan de hulpe Gods de overwinning toeschrijven, die zij hadden behaald. Onder die mannen waren ook Karel Landman, verscheidene De Jagers, Uys, Van Rooyen en anderen, wier namen den lezer reeds bekend zijn. Na afloop der morgengodsdienstoefening en een eenvoudig feestmaal, waaraan een ieder welkom was, werd er, ongeveer in het midden van het oude laager, een groote hoop steenen opgericht tot een blijvend gedenkteeken. Honderden Zulu's waren van de overzijde der Bloedrivier gekomen om te zien wat de 'witte menschen' op deze historische plek deden, en onder hen bevond zich een oude Kaffer, die den aanval op het laager had medegemaakt en nu insgelijks steenen hielp aandragen. Van die Kaffers zelf heb ik vernomen hoe zij in alle richtingen gevlucht zijn en hoe de dooden rondom het laager lagen als 'pompoenen' op den grond. Geraamten werden niet meer gevonden, wel enkele geweerkogels, één waarvan nu op het papier ligt, waarop deze regelen geschreven worden. De kogel is plat geslagen, - tegen een klip of tegen een Kafferschedel, wie zal het zeggen? - en weegt iets meer dan 20 gram.
Het is sedert (ten minste tot op mijn vertrek uit de Republiek) in gebruik gebleven om den 16en December op die plaats, godsdienstig-feestelijk te vieren, en ook de Regeering heeft den dag weêr in eere gehouden. De mogelijkheid voorziende, dat de oude laager-plaats, waaraan zoo vele herinneringen verbonden zijn, eens in vreemde handen kon komen (misschien wel het eigendom worden van een Engelschman!) heeft de heer De Jager, op mijn verzoek, het bedoelde stuk grond afgestaan aan den Kerkeraad der Ned. Gereformeerde Kerk te Utrecht, ten behoeve van het geheele volk en om daar, indien mogelijk, mettertijd een kerk te bouwen. De akte van schenking is door mijzelven opgemaakt en moet in het kerkelijk archief berusten. Het is van belang, dat zulke historische plaatsen niet vervreemd worden. Schr.

Dingaan geslagen.

Terecht besloot Pretorius om den Kaffers geen tijd te geven, maar oogenblikkelijk naar Umkungunhlovu op te trekken en Dingaan in zijn eigen hoofdstad aan te vallen. Een geforceerde trek van nog geen drie dagen bracht het commando in de nabijheid der stad, die men onverhoeds hoopte aan te tasten. Doch .... een der commandanten vuurde op een kraai, die, op een klip gezeten, het Boeren-leger de revue liet passeeren, en nog was de rook van het geweerschot niet opgetrokken of een dikke rookwolk ging op uit het 'paleis' van Dingaan, en in korten tijd stond zijn stad in volle vlam. Met eigen hand moet hij den brand aangestoken hebben in het Zulu-K r e m l i n en, als die andere overwinnaar voor Moscou, stond Pretorius voor Umkungunhlovu. Alleen waren de stroohutten spoediger uitgebrand dan de Russische paleizen en had men, schoon aan het einde van December, van de koude niet te lijden. Den volgende dag trokken de Boeren de verwoeste koningsstad binnen, doch zonder een levende ziel aan te treffen. Dingaan was gevlucht.

Een treurig monument van zijn trouwlooze wreedheid was echter achtergebleven - op den bekenden moordheuvel nabij de stad - en daarheen richtten nu de overwinnaars hunne schreden. Bij elken stap werd het duidelijker, hoe men de vermoorden uit Dingaans kraal had gesleept en hoe zij zich met hunne messen hadden verweerd, doch voor de overmacht hadden moeten bezwijken. De weg was met gebroken 'kieries' als bezaaid, - sprekende getuigen van de worsteling, die er had plaats gevonden. Eindelijk vond men de lijken van den dapperen, edelen, uitstekenden Pieter Retief en zijne volgelingen, jong en oud, met verbrijzelde schedels, sommigen aan stukken gesneden, de meesten met puntige stokken door het rectum gedreven, die bij de borst weer uitstaken, enkelen nog kenbaar aan hunne kleederen, en onder die enkelen Retief-zelf. Aasvogels en wilde dieren schenen eerbied gehad te hebben voor de lijken dier braven en ze onaangetast te hebben gelaten.

Zelfs de lederen reistasch van Retief was onbeschadigd gebleven, en daarin vond men nu de Akte van Afstand, door Dingaan met eigen hand onderteekend. Trouw tot in den dood, had Retief over dit kostbare document gewaakt totdat zijn wettige opvolger, Pretorius, het in naam der

Boeren in ontvangst kon nemen. Men stelle zich de ontroering voor van vaders, die hunne kinderen, zonen, die hunne vaders, broeders en vrienden, die hier onder de vermoorden hunne geliefden herkenden of meenden te herkennen. Doch er was geen tijd om lang te rouwklagen; de dierbare overblijfselen werden zoo goed mogelijk en zoo spoedig doenlijk begraven en een steen, met den datum van den moord, werd opgericht als een baken en tot een getuigenis. Er was geen verdere prikkel noodig om den strijd tegen Dingaan, tot op diens volslagen ondergang, voort te zetten.

Doch .... waar w a s Dingaan? De eene Kafferstad na de andere ging in vlammen op, maar het Kafferleger vertoonde zich niet. Eindelijk toch stuitten de Boeren op een klein commando Zulu's, die zich lieten aanvallen e n t o e n v l u c h t t e n . Aan geen krijgslist denkende, zetten de Boeren hen na, maar om zich plotseling door de geheele reserve der Zulumacht te zien ingesloten. 'Vormt een breede lime, geeft den paarden de sporen en slaat u midden door den vijand heen,' luidde het bevel; en deze beweging, snel uitgevoerd, redde andermaal het Boeren-commando. Men bereikte de open vlakte en trachtte, al vechtende, te retireeren in de richting van het laager, terwijl de Zulu's zich gedurig tusschen de Boeren en het laager wierpen. Zeven uren lang duurde het gevecht; de Kaffers, steunende op hun overmacht, hernieuwden telkens den aanval, nu eens van deze dan van andere zijde, en de Boeren, in geregelde orde wijkende, lieten hen aankomen, wachtten tot zij onder schot waren en gaven hun dan de volle laag. Nabij een rivier kwam het tot een laatste treffen; de Zulu's deden eenige woedende aanvallen, doch werden geslagen en op de vlucht gedreven, meer dan 1000 dooden achterlatende. Der Boeren verlies bedroeg slechts vijf man, benevens een aantal (70?) Natal-Kaffers, die zich onder den Engelschman B i g g a r bij hen gevoegd hadden en met hem gevallen zijn[1]. De zwervende Kafferbenden, die hen achtervolgden en aanvielen uit elkander jagende, keerden de Boeren eindelijk, in de eerste dagen van Januari 1839, naar hunne laagers, in Natal terug, een buit van 6000 stuks hoornvee met zich voerende.

De zege op Dingaan was glansrijk behaald.

Groot was de vreugde waarmede men de overwinnaars begroette, en zelfs door de tranen heen van de weduwen en weezen blonk een dank-

1) Het is naar dezen BIGGAR, dat de tak van het Drakengebergte, die tot aan de Tugela het district van Klip-rivier in twee deelen scheidt, BIGGARSBERG, genoemd wordt.

bare glimlach, om de dapperen te verwelkomen. De macht van den bloeddorstigen Dingaan was aanvankelijk geknakt en het bloed der vermoorden gewroken. Nu zou men zich vreedzaam en veilig in Natal kunnen vestigen, plaatsen aanleggen, kerken en scholen bouwen, dorpen stichten, het land bearbeiden, de kudden weiden en rusten, zoo van den tocht als van den strijd. Hiervoor hadden de mannen, die nu terugkeerden, hun leven in de waagschaal gesteld, en naast God, zou men deze schoone erve nu aan hun moed en beleid te danken hebben. Eene heerlijke overwinning was behaald, en zoo men ooit de vlaggen mocht uitsteken, dan was het nu. Zij werden ook uitgestoken, van Natal-baai tot aan Drakensberg. Doch helaas! toen men ze vreugdevol ging tellen, was er één te veel. In Natal-baai woei .... d e E n g e l s c h e v l a g .

X. Engelsche politiek.

Wat was er geschied?

De Engelsche gouverneur der Kaapkolonie had vernomen, - n i e t dat de Boeren op wettige wijze land verkregen hadden van Dingaan; n i e t dat Retief en zijne mannen door dien bloeddorstigen dwingeland verraderlijk vermoord waren; n i e t s van den moord aan Weenen en Blauwkrans; - maar w e l ‘dat eenige uitgewekenen van de Kaapkolonie, onderdanen van Hare Majesteit, onwettig zich in bezit stelden van gedeelten grondgebieds den inboorlingen toebehoorende.’ Reden waarom hij den majoor Charters had afgezonden met een aantal Schotten om Natalbaai in bezit te nemen, genoemden officier bij proclamatie macht verleenende om ‘alle wapenen en krijgsbehoeften, die zich tijdens de inbezitneming van Port-Natal, in het bezit van eenigen inwoner mochten bevinden op te sporen, tot zich te nemen en in militair bezit te houden. Hetzelfde gouvernement, dat de Amaxosa-Kaffers u i t de kolonie en o v e r de Kei gedreven had; dat zich het K a f f e r l a n d toeëigende om zich tegen de K a f f e r s te versterken, en dat tot over de enkels in Kafferbloed had geplast, kreeg hartkloppingen bij de bloote gedachte, dat de Boeren Dingaan zouden straffen voor zijne moordenarijen en zich in het bezit zouden stellen

van het onbewoonde Natal, dat zij wettig van Dingaan hadden verkregen! Dat mocht niet; die Zulu's moesten beschermd worden, en het beste middel daartoe zou zijn om Natal voor eigen rekening te bezetten. Lord Glenelg had wel duidelijk verklaard dat hij niets te maken wilde hebben met Natal, en de Boeren hadden even duidelijk te kennen gegeven, dat zij met Engeland niets meer te maken hadden, doch de gouverneur wist het beter. Om te beletten dat de Zulu's, van Natal beroofd zouden worden door de Boeren, moest Engeland dat land in bezit nemen, en om te verhinderen, dat de Boeren zich tegen dien maatregel verzett'en, kreeg majoor Charters in last om hunne wapenen en ammunitie in beslag te nemen. Dat zijne excellentie sir George Napier, gouverneur van de Kaap enz. enz., voor een oogenblik denken kon dat de Boeren, na al hetgeen zij geleden en gestreden hadden, goedsmoeds hunne wapenen, niet slechts zouden neerleggen maar afgeven, en zichzelven onweerbaar maken tegenover Zulu-assegaaien en Engelsche bajonetten (deze laatsten netjes in proclamatiën gehuld), is waarlijk naïef, voor zoover het niet zuiver Engelsch is. Doch het was wel te voorzien dat hij buiten den Boer rekende.

Majoor Charters vestigde zich met zijne Schotsche soldaten aan de Baai, begon een fortje te bouwen en gaf daarna het bevel over aan zijn opvolger, kapitein Jarvis, van het 72ste regiment. Nu heette het, dat het Engelsche Gouvernement den grond zou uitgeven aan Engelsche emigranten, en dat de Boeren evenals de andere 'onderdanen' van Hare Majesteit, de Koningin van Engeland zouden worden behandeld. Doch... kon Sir George proclameeren, de Boeren wisten te protesteeren. Dus luidde hun protest: 'Ingeval vreemde emigranten in de Baai van Natal landen zonder vooraf verkregen toestemming van den Volksraad, dan zullen zoodanige emigranten als vijanden van den Staat worden beschouwd.' En mocht de landing dier emigranten gedekt worden door eene militaire overmacht, zoodat die niet kon worden belet 'dan', zoo luidt de proclamatie, 'zullen wij ons terugtrekken in de bosschen, bergen en kloven, die de Baai in alle directiën omringen, en aldaar, in afgezonderde kleine partijen, ieder op zich zelve, ageeren, naar het voorbeeld der verdrukte Spanjaarden, op het principe van don Carlos, geen lijfsgenade vragen of geven, totdat wij zullen hebben herkregen wat wettig het onze is.' Als zegel op

dit protest werd er terstond een wacht van 40 Boeren rondom het Engelsche fort gelegd, en zelfs een Engelschen Kaap-gouverneur moest het duidelijk worden, dat deze Hollandsche Afrikaners niet ganschelijk den draak met zich lieten steken. De mannen, die pas de overwinning op den machtigen Dingaan behaald hadden, waren, indien noodig, gereed, om den worstelstrijd met het machtiger Engeland terstond aan te binden.

Gelukkig dat kapitein Jarvis dit alles wel inzag en zich van dadelijkheden onthield. Tusschen hem en de leiders der Boeren, zoowel als tusschen deze laatsten en de soldaten schijnt de beste verstandhouding te hebben bestaan; de Engelschen kochten hunne levensbehoeften van de Boeren, en deze behandelden hen vriendelijk. Eindelijk werd het ministerie in Engeland met de zaak bekend, en lord Glenelgs politiek, om niets met Natal te doen te hebben, gehandhaafd. Sir George Napier kreeg bevel om kapitein Jarvis terug te roepen, en zes weken na de uitvaardiging van het protest door de Boeren, keerde de wakkere kapitein met zijne soldaten naar de Kaapstad terug. Diens merkwaardig woord van afscheid aan de Boeren luidde aldus:

'En thans, op mijn vertrek staande, blijft mij alleenlijk over, u allen afzonderlijk en gezamenlijk alle heil en voorspoed toe te wenschen, van harte hopende, dat in de bewustheid uwer kracht, de vrede het doel uwer beraadslagingen, - rechtvaardigheid, voorzichtigheid en gematigdheid de wet uwer daden moge zijn; dat de drijfveren uwer handelingen uwer waardig mogen blijven, als menschen en als Christenen; dat in latere tijden uw aankomst nog als een zegen moge beschouwd worden, dewijl gij de onwetendheid verlicht hebt, het bijgeloof verdreven, misdaad, bloedstorting, onderdrukking zult hebben doen ophouden; en dat gij deze schoone streken zult mogen bearbeiden in rust en met voorspoed, altijd eerbiedigende de rechten der inboorlingen, wier land gij hebt aangenomen en wier woonplaats gij tot de uwe gemaakt hebt.'

Den 24sten December, 1839, was kapitein Jarvis met zijne troepen verdwenen en woei er maar één vlag over Natal: DE BOERENVLAG.

XI. Vestiging in Natal.

Van dit oogenblik aan kan men de zelfstandige regeering der Boeren, ten Zuiden van Drakensberg, als behoorlijk gevestigd beschouwen. Natal, op wettige wijze door hen verkregen, hadden zij daarenboven in een bloedigen strijd op Dingaan veroverd, en Engelands aanspraak op het land was, zoo de f a c t o als d e j u r e, opgegeven. Door het terugtrekken van Jarvis en zijn soldaten, op last der Rijksregeering, was de volkomen onafhankelijkheid der Boeren zwijgend erkend, en de afscheidswoorden van den Engelschen officier behelsden de officieuse verklaring: 'Engeland laat u, o Boeren, aan uw lot over en wenscht u het beste.' De Boeren konden dus ongehinderd hunne eigen regeering vormen.

Hiertoe waren zij trouwens ook reeds overgegaan, en bewonderen moet men de wijze, waarop die Boeren, te midden van de grootste moeielijkheden, een behoorlijken regeeringsvorm tot stand wisten te brengen. Op den grondslag door Retief gelegd, werd voortgebouwd en nog vóór de komst van Pretorius was de Regeering aanvankelijk gevestigd.

De hoogste wetgevende (en ten deele ook de uitvoerende) macht b e r ustte bij den Volksraad, uit 24 leden bestaande, en door het volk gekozen. Deze Volksraad vergaderde eenmaal in de drie maanden, en van de eene tot de andere vergadering werd het bestuur namens en onder verantwoording aan den Volksraad, gevoerd door een Commissie van drie leden. Er werd geen S t a a t s p r e s i d e n t benoemd, doch de voorzitter van den Raad en de commandant-generaal oefenden te zamen het gezag uit, later aan die waardigheid verbonden. Voor de aanstaande hoofdstad van het land en andere plaatsen werden 'landdrosten' benoemd, die, bijgestaan door hunne 'klerken' (tegelijk 'publieke aanklagers'), het burgerlijk bestuur moesten uitoefenen, een ieder in zijn district, en als rechters uitspraak hadden te doen over alle zaken, zoowel civiele als crimineele, die voor hen zouden worden gebracht. Kleine zaken konden zij alléén afdoen, doch over gewichtige gevallen moest door gezworenen (12 uit de 24 daartoe opgeroepen) beslist worden, terwijl de landdrost dan slechts als rechter vonnis gaf, volgens de uitspraak der jury. Doodvonnissen mochten niet voltrokken worden zonder bekrachtiging van den Volksraad, en geeseling aan geen blanke toegediend. Op zware misdrijven stond, behalve de

doodstraf, verbanning, gevangenis en boete. De salarissen der ambtenaren waren niet groot en de onvermijdelijkste belastingen werden tot een minimum gebracht, behalve het inkomende recht op wijn en sterken drank, dat, krachtens een memorie door de burgers ingediend, vrij hoog werd opgevoerd.

Men had geen staand leger, geen militie en geen vrijwilligers, doch iedere man, tusschen de 16 en 60 jaar was gehouden om, tenzij wettiglijk verhinderd, de wapens te voeren in dienst van den Staat. Zoowel voor burgerlijke als krijgsdoeleinden waren de districten verdeeld in 'veldcornetschappen', zoodat iedere veldcornet zijne manschappen in den kortst mogelijken tijd bijeen kon brengen, hetzij om een 'b i j e e n k o m s t' te houden ter bespreking van politieke of regeeringsaangelegenheden, of om te stemmen voor een raadslid of ambtenaar, of wel om uit te trekken op commando tegen den vijand. Een zeker getal veldcornetschappen stonden onder één commandant, en de gezamenlijke commandanten onder of naast den commandant-generaal. Gehecht als de meeste Boeren waren aan orde en wet, en bereid als zij zich betoonden om het gezag des lands te steunen, waren zij doorgaans naijverig op elke machtsverheffing en werd het denkbeeld van 'gelijkheid' ten strengste vastgehouden.

Wat mannen, zooals Karel Landman, Sarel Cilliers, Pieter Uys en andere dappere en beleidvolle aanvoerders waren in het veld en op commando, dat waren J.J. Burger, S. Maritz, J.N. Boshof en anderen in den Volksraad en op het Gouvernementskantoor. Bijzondere hulp werd, bij de samenstelling der wetten en de regeling der regeering, verleend door Boshof, die in Juni 1838 in Natal kwam. Deze, in vele opzichten merkwaardige man, in later tijd president van den Oranje-Vrijstaat, van Graaff-Reynet afkomstig, aan de aanzienlijkste familiën verwant, en, zoo door natuurlijke gaven als opvoeding, boven velen uitmuntende, was ten volle berekend voor de moeielijke taak, die op hem gelegd was en wist, met het Romeinsch-Hollandsch recht, zooals het in de Kaapkolonie werd uitgelegd tot basis, een Grondwet samen te stellen of te helpen samenstellen, en de noodige regelen te bepalen waarnaar in de Hoven en Raadsvergaderingen zou gehandeld worden. Zonder zich op den voorgrond te plaatsen of veel van zich te laten hooren, heeft Boshof daardoor den jongen Staat bijzonderen dienst bewezen, en vooral ook door zijne medewerking is, van meet aan, de booze profetie gelogenstraft, dat de Boeren, na de Kaffers te hebben verdreven, een wetteloos en ongebonden leven zouden leiden. Gerechtshoven

en behoorlijke strafwetten hebben er in Natal bestaan, van dat de Boeren een plaats hadden om te vergaderen, doch jaren zijn er voorbijgegaan eer er eenige groote overtreding te straffen vie].

Het land werd als het gemeenschappelijk eigendom van het geheele volk beschouwd; gevolgelijk behoefde niemand grond te koopen, maar kon ieder zich een woonplaats kiezen naar welgevallen. In het belang van orde en recht evenwel trad de Regeering op, als beheerster der gronden, en werden door den Volksraad, m.a.w. door het Volk zelf, de bepalingen vastgesteld, waaronder iedere blanke één of meer plaatsen verkrijgen kon. Die bepalingen waren zoo gemakkelijk als denkbaar is, doch sloten in: getrouwheid aan de wetten en Regeering der Republiek, het betalen eener kleine recognitie of grondlast, en het doen van burgerplicht in het laager of op commando, in tijd van oorlog. Elke boerenplaats was een uur, stapvoets rijdens, in het vierkant groot, doch het spreekt vanzelf, dat het er, in den eersten tijd, op geen kwartier meer of minder aankwam, zoolang men zich geen grond toeëigende door een ander reeds in bezit genomen. De ‘aanteekeningen,’ - voorloopige grondbrieven door den Volksraad uitgereikt, - zijn ook onder de Engelsche Regeering van kracht gebleven.

Kloek in het veld, verstandig schoon eenvoudig in de regeering, waren deze Boeren tevens bedachtzaam en vérziende in de keuze van het terrein voor hunne steden en dorpen. Het was in aller belang, om zoo spoedig mogelijk de vaste laagers te verlaten en de plaatsen te betrekken, die men ter woning verkregen had. Hoe langer men in laager bleef hoe armer men worden moest, en veler toestand was reeds zoo treurig mogelijk. Zoowel uit een zedelijk als maatschappelijk oogpunt was het noodzakelijk, dat men zich over het land zou verspreiden en de districten bezetten door den Volksraad afgebakend. Middelpunt dier districten moest altijd een dorp of stad zijn, waar de kerk kon worden gebouwd, en de landdrost zijn kantoor houden; waar een enkele handelaar zich zou kunnen vestigen, en vooral waar men zich, in tijden van gevaar, oogenblikkelijk in staat van verdediging tegen den vijand zou kunnen stellen. De plaats voor zulke dorpen moest met zorg gekozen worden; zooveel mogelijk in het midden van het district; liefst niet in een holte of kom, maar op een platten heuvel, glooiend genoeg om het water uit de naaste rivier of standhoudende fontein, zoo ter besproeiing der tuinen als voor huishoudelijk gebruik over het geheele dorp te leiden, en het overtollige water af te

voeren, doch niet steil of heuvelachtig. Ook de geaardheid van den grond moest in aanmerking genomen worden; een droge grond was te verkiezen boven zware 'potklei,' en moerassige grond was ongeschikt. Voorts moest de plaats voor het dorp gemakkelijk te bereiken zijn, niet van alle kanten door bergen ingesloten, maar ten minste naar ééne zijde openliggen, goede en genoegzame weiden voor het dorpsvee hebben en van brandhout voorzien zijn. Ten slotte besliste de 'verweerbaarheid' van het terrein niet weinig over de keuze der plaats voor stad of dorp.

PIETER-MARITZBURG[1)], de eerste stad door de Boeren in Natal aangelegd, is een blijvend gedenkteeken van hun goed verstand en keurig overleg in deze dingen. Het is waar, zij hadden het terrein voor het uitzoeken, doch in geheel Natal zou er geen betere gelegenheid voor de hoofdstad des lands hebben kunnen gevonden worden. De plaats ligt 2000 voet boven de oppervlakte der zee, bijna in een rechte lijn tusschen de Baai van Natal en de eenige bruikbare pas over het Drakengebergte naar den Vrijstaat; aan de breede helling van een berg, met val genoeg voor den behoorlijken afloop van het water om droge straten te hebben, doch niet schuins of steil; beneden het peil van de altijd stroomende Boschjesmansrivier, waaruit elk erf en elk huis van kostelijk water voorzien kon worden; met brandhout genoeg in de nabijheid, en slechts 56 mijlen van de haven verwijderd. Ook uit een strategetisch oogpunt is de localiteit belangrijk, daar men, van den heuvel aan het Westeinde der stad, niet slechts deze maar geheel de omliggende streek zonder moeite bestrijken kan. In ieder opzicht was de gekozen plaats alles wat men begeeren kon, en wèl hebben de Boeren van de gelegenheid partij getrokken[2)].

1) Zoogenoemd, gelijk bijna vanzelf spreekt, naar Pieter Retief en Gert Maritz.
Men vindt den naam ook geschreven PIETER-MAURITZBURG (zie bij FREEMAN o.a. Tour in South Africa p. 350) en ik zelf heb van oude voortrekkers gehoord dat dit de rechte naam is. Mij werd verzekerd dat men oorspronkelijk alleen PIETER MAURITS Retief wilde vernoemen, doch dat na den dood van Gert Maritz, Maurits in MARITZ is overgegaan. Oude Boeren spreken van: Mauritsburg. De officieele naam der stad is echter, voor zoover ik kan nagaan, nooit Pieter Maurits-, maar altijd Maritzburg geweest. De Engelschen hebben er nu reeds PETER-Maritzburg van gemaakt en bij verkorting zegt men, doch ten onrechte, gewoonlijk alleen: Maritzburg. Er is een destiny in zulke dingen en waar de namen van Maritz en Pretorius door 'Maritzburg' en 'Pretoria' waarschijnlijk in gedachtenis zullen blijven, raakt die van Pieter Retief voor het groote publiek verloren.
2) 'Wij konden niet nalaten op te merken', zegt een Engelsch schrijver, Charles Barter, die in 1850 Pieter-Maritzburg bezocht, 'dat èn de kens der plaats, èn het oorspronkelijke plan het werk moest geweest zijn van geene beunhazen in het vak, en dat zij van hun leven meer hadden gezien dan een boerendorp.' In gelijke waardeering spreken anderen, ook mannen van het vak. En toch hadden de stichters van Pieter-Maritzburg landmeters noch architecten om hen voor te lichten, - hadden de meesten geen grootere plaats gezien dan Uitenhage of Graaff-Reynet; en lieten zij zich alleen door hun gezond verstand en goed oordeel leiden.

De stad, of het dorp, werd aangelegd in den vorm van een langwerpig vierkant, met breede straten, die elkander rechthoekig snijden, en een zeer groot plein waarop de hoofd- en vele zijstraten uitloopen. Op dit plein werd terstond een leemen gebouwtje opgetrokken, dat als Gouvernements-kantoor moest dienen, en de grond afgebakend voor een kerk, die van gebrande steenen zou worden gebouwd. Het bouwterrein werd verdeeld in erven, van een morgen groot, en ongeveer zeshonderd zulke erven werden op aanvraag aan gerechtigden toegekend. Bij deze verdeeling werden de weduwen en weezen der verslagenen niet vergeten.

Een honderd huisgezinnen misschien vestigden zich terstond in het nieuwe dorp, en bouwden zich kleine woningen of sloegen de tent op in het erf, dat men bewonen ging en zoo spoedig mogelijk werd ommuurd, bezaaid en met boomen beplant. Reeds in het begin van 1840 had de plaats een huiselijk en bedrijvig aanzien verkregen.

Toen majoor Charters Natal verliet, dus in het begin van 1839, was er ook aan de Baai, door de Boeren een begin gemaakt met het uitleggen van een dorp, waarin men nu bezwaarlijk het prachtige en aanzienlijke Durban zou herkennen. Weenen, dat aan den grooten moord herinnert, is later aangelegd. Nabij den Tugela en aan Boschmansrivier, moesten de menschen vooreerst nog in laager blijven, omdat zij te ver verwijderd waren van de hoofdplaats en op Kafferaanvallen bedacht moesten zijn. In deze laagers werd veel armoede geleden en ellende verduurd. De toestand wordt door Charters aldus geschetst: ‘Over het algemeen waren er alle teekenen van jammerlijke armoede en ellende, en het was aangrijpend om zoo vele huisgezinnen te zien, die nog slechts een korten tijd te voren in de kolonie, zonder zorg en in overvloed hadden kunnen leven, nu in armoede en ellende te zien verkeeren. Zij gedroegen zich echter wonderwel onder hunne tegenspoeden en gaven, met enkele uitzonderingen, geen blijken dat zij naar de kolonie wilden terugkeeren...; al wat zij van het koloniale gouvernement verlangden was dat het hen ongemoeid zou laten en niet weêr hinderen. Deze geest van afkeer van het Engelsche bestuur heerschte vooral onder de vrouwen. Velen van haar, die vroeger in overvloed hadden geleefd, doch nu betrek-

kelijk gebrek leden en onderworpen waren aan al de ongemakken van den staat van onveiligheid, waarin zij verkeerden, - vrouwen wier echtgenooten en broeders door de barbaren verslagen waren, verwierpen nochtans met verontwaardiging het denkbeeld om naar de kolonie terug te komen.' - Het is volkomen waar: daaraan dacht nagenoeg niemand.

Men hoore een dier vrouwen, waarvan de majoor spreekt, zelve, om nog een duidelijker voorstelling te verkrijgen van haar lijden en hare ondervinding. Het is de reeds genoemde Anna Steenecamp, die, na te hebben medegedeeld dat haar zoon door den bliksem gedood werd, even eenvoudig als aandoenlijk verhaalt, hoe een laager waarin zij zich bevond verbrand is. 'In Augustus 1839, des avonds te negen uren', zegt zij, 'raakte ons laager in brand, door het aansteken van eene kaars door eene kleine meid; sommigen waren reeds te bed toen het vuur uitbrak, doch wij waren nog bezig onze kinderen te leeren. Eenklaps kwam er geroep van "Kaffers!" en wij dachten niet anders dan dat onze vijanden het laager in brand gestoken hadden. De laagers waren ruim voorzien met kruit en lood, want onze vader Steenecamp alléén had een vat kruit van 500 pond, en ook de anderen hadden veel kruit, zoodat het zeer gevaarlijk was in het laager te blijven. Ik vluchtte met mijne twaalf kinderen de poort uit, daar ik bevreesd was voor het vuur en de gewaande Kaffers, tot in de eerste laagte; verder kon ik niet gaan. Daarna zijn de andere vrouwen mij gevolgd, en wij bleven aldaar totdat het laager uitgebrand was. Toen kreeg ik bericht wie de personen waren, die door het vuur waren omgekomen; en ook vertelde men dat mijn man onder het getal was; doch ik bekommerde mij weinig om die boodschap, omdat ik dacht dat het onmogelijk was dat één van ons allen in het leven zou worden gespaard. Ik had dien nacht nog akeliger gedachten; het was eindelijk een voorbeeld van den dag des oordeels; want ik bracht mij de woorden van den apostel Petrus te binnen, die zegt: "De dag des Heeren zal komen als een dief in den nacht, in welken de hemelen en de aarde met een gedruisch zullen voorbijgaan, en de elementen branden zullen en vergaan, en de aarde en de werken, die daarin zijn, zullen verbranden." Het akeligste nog in dien donkeren nacht om te zien was, toen het kruit aan brand sloeg en de stukken der wagens rondom van alle kanten vlogen. Een negotiewagen met veel kruit er op raakte in brand; twee mannen wilden hem redden, waardoor één zoo zwaar gekwetst werd, dat hij dadelijk overleed, en de andere leefde nog eenigen tijd. De kruitwagen was in het midden van het laager. Twee kinderen

en twee Kaffertjes waren in een huisje verbrand. Des anderen daags vonden wij negen dooden en twaalf gekwetsten in de asch liggen. De hitte was zoo erg, dat wij dien avond de dooden niet konden uithalen. Wij moesten den geheelen nacht, zonder bovenkleederen en bedden, bij het vuur zitten. Sommige der vrouwen en moeders weenden daar zij hare mans en zoons door het vuur zagen verbranden. Wij arme vrouwen en kleine kinderen hadden met vele droevige tegenspoeden door de koude en den vijand te worstelen, als wij des nachts onder de paarden lagen, maar bij zulk een groot vuur te blijven, waar zoo vele menschen in verbrandden, was nog harder, en de nacht was bitter koud. In den morgen van den volgenden dag hebben wij de beenderen in een deken gebonden en in een gat begraven. Er waren drie Steenecamps, twee Potgieters, één Deventer, twee kinderen en twee Kaffers dood en twee Steenecamps zwaar gewond, van welke mijn man er één was; doch door Gods goedheid is hij weder hersteld.'

'Kort na den brand werden wij bezocht door de mazelen, waardoor vele sterfgevallen plaats hadden. Ik en mijn oude man hadden alleen voor drie en veertig kinderen en kleinkinderen te zorgen, die bedlegerig waren, en door ons moesten geholpen worden, zonder huis of tent, slechts in een wagen. Verscheidene dagen was ik zoo zwak door de vermoeienissen, dat het voor mij bijna ondraaglijk was; maar Gode zij gedankt, die mij naar het lichaam heeft gesterkt, om de lasten, die Hij ons opgelegd heeft te torsen, zoo heb ik dan aan mijne verplichting kunnen voldoen.'

Trots al deze wederwaardigheden en tegenspoeden, betreurden de Boeren het voor geen oogenblik, dat zij de kolonie verlaten hadden, en vroegen zij van het Engelsche Gouvernement niets meer of iets anders dan ongemoeid te worden gelaten in hunne pogingen om zich te vestigen.

XII. De Zuid-Afrikaansche maatschappij van Port-Natal.

Toen kapitein Jarvis zich aan boord van het schip begaf, dat hem naar de Kaap terug zou voeren, namen de Boeren bezit van het fort, door hem aan de Baai gebouwd, heschen, onder het gebruikelijke kanon-

gebulder, hun vlag en proclameerden op officieele wijze de ‘ZUID-AFRIKAANSCHE MAATSCHAPPIJ VAN PORT-NATAL’. Hiermede vangt een nieuwe periode aan in hunne belangrijke geschiedenis.

Het laat zich moeielijk bepalen, hoe deze zich zou hebben ontwikkeld, indien de Boeren zich ongestoord in Natal hadden kunnen vestigen en uitbreiden. Het zoete droombeeld was, dat een ieder onder zijn vijgeboom en wijnstok, in vrede zou wonen, vrij van de Engelschen en zonder last van de Kaffers; om de kudden te laten grazen op de duizend heuvelen van dit schoone land; om de dierbare Kerk in deze vreemde streken geplant te zien; om zich in steeds breeder wordende cirkels neder te zetten rondom de stad, die men gegrond had, onder eene eenvoudige, eigen regeering, in vrede met alle menschen. Voor één oogenblik scheen het waarlijk of die begeerten zouden worden vervuld. Dingaan was getuchtigd; de Engelschen waren afgetrokken; de regeering was aan vankekelijk gevestigd; men kon voor een deel het laager verwisselen voor een vaste woonplaats; en door de donkere wolk, die nog steeds over den t r e k had gezweefd, scheen een enkele lichtstraal te breken. De Boeren begeerden geen oorlog, maar vrede en rust, na zooveel strijd, en zouden, waren zij ongemoeid gebleven, misschien een waarlijk pastoralen staat gevormd hebben. Doch hun weg lag anders. ‘A i l l e u r s r e p o s’ is (maar niet door hun toedoen) in de stoffe geweven waarvan hun vlag vervaardigd is. Hoopten zij op rust, te spoedig zouden zij ondervinden dat d e W o r s t e l s t r i j d n a u w e l i j k s b e g o n n e n w a s.

Van drie kanten werd de jonge Staat, na een korte verademing, opnieuw tot den strijd gedrongen. In Zulu-land bereidde DINGAAN moeite; op de Westelijke grenzen wikkelde NCAPAIJE de Boeren in een oorlog, en in de Kaapstad zocht NAPIER naar een gelegenheid om de Engelsche vlag, hem door kapitein Jarvis terugbezorgd, andermaal in Natal te planten. Het was alsof het drietal: Dingaan, Ncapaije en Napier, zich gezamenlijk tegen de Boeren verbonden hadden.

Den 13den Mei 1839 had de Maatschappij een vredestractaat gesloten met Dingaan, die daartoe twee zijner voornaamste hoofden naar Pieter-Maritzburg had gezonden. Overeenkomstig dit tractaat moest hij ‘a l l e s c h a d e n d e n o n d e r d a n e n d e r Z u i d - A f r i k a a n s c h e M a a t s c h a p p i j a a n g e d a a n b i j d e e e r s t e o p e i s c h i n g v o l d o e n;’ doch behalve eenige honderden beesten, een paar duizend pond ivoor en ‘eenige tonnen beloften’ werd door hem niets gezonden. Beleefd, maar dringend, werd de Zulu-koning van tijd tot tijd aangemaand om het geroofde weer te

geven en de schade, die hij berokkend had, te vergoeden, doch hij hield zich doof. Dit kon niet geduld worden. Wel was het onschuldig bloed, door hem vergoten, viervoudig gewroken, doch de weduwen en weezen der vermoorden leden gebrek, terwijl de moordenaars zich met hunne kudden voedden. Dingaan m o e s t het geroofde weêrgeven, gelijk hij ook beloofd had. Daar hij echter weigerachtig bleek om zijne verplichtingen na te komen, maakten de Boeren hem bekend dat zij, o p z i j n k o s t e n, met geweld van wapenen, zouden komen halen wat hij in gebreke bleef om te zenden; en opdat er later, bij het vereffenen der rekening, geen moeielijkheden zouden ontstaan, maakten zij, met echt Hollandsche nauwkeurigheid, vooraf een nota op van hetgeen hij, liet hij het tot het uiterste komen, zou hebben te betalen.

Deze nota luidde ongeveer als volgt:

Dingaan, Koning der Zulu's, aan de Zuid-Afrikaansche Maatschappij.

Dr.

1. Aan schadevergoeding voor geroofd vee: 40,000 beesten.
2. Oorlogskosten:
   Voor iederen wagen en span ossen per dag, à 10 Rijksdaalders .....

   Dito voor ieder man te paard, à 3 Rijksdaalders.....
3. Oorlogskosten van het commando onder Potgieter en Uys, volgens dezelfde schaal berekend .....
4. Dito van het commando onder Pretorius .....
5. Ammunitie, na afloop van het commando te berekenen.
   Totaal (gelijk later bleek)..... Rijksd. 122,600

Pro Mem. Ingeval de Zulu-beesten kleiner zijn en dus minder in waarde dan de geroofde Afrikaner-beesten, zullen de 40,000 g e t a x e e r d worden en zóóveel meer genomen totdat de waarde met die der Afrikaansche beesten overeenkomt.

Namens den Volksraad,
A.J.W. PRETORIUS.

Netter rekening was Dingaan nog niet voorgelegd. En hij kon er op rekenen, dat die ten volle betaald moest worden.
[1)]

1) In Engelsch geld £ 9195 = *f*; 110,340, de Kaapsche Rijksdaalder = *f* 0.90 N.C.

Die kostenrekening was echter niet de eenige c a s u s b e l l i. Daar was nog een andere en van meer gewicht.

Dingaan had een ouderen broeder, MPANDA of UMPANDA genaamd, en gewoonlijk PANDA geheeten. Eigenlijk zou deze Chaka hebben moeten opvolgen, doch hij was te bloôhartig van aard om zich tegen Dingaan te verzetten, en zijne bloohartigheid redde hem waarschijnlijk het leven. Zoo krijgshaftig als Dingaan was, zoo gemaklievend schijnt Panda geweest te zijn, en waar gene zich van soldaten omringde, hield deze het meer met de vrouwen. Als broeder des konings bleef hij echter altijd eenige macht uitoefenen, en hoe meer Dingaan, door zijne ongehoorde wreedheden, het volk van zich vervreemdde, hoe meer Kaffers zich rondom Panda schaarden. Voor eigen veiligheid beducht, week deze, met eenige duizenden Zulu's, eindelijk over den Tugela, op het grondgebied der Boeren. Dingaan zond hem een commando achterna, dat de Tugela overtrok en geen geringe slachting onder Panda's volk aanrichtte. In dezen nood riep Panda de hulp der Boeren in en verklaarde hij zijne bereidwilligheid om, op elke voorwaarde door den Volksraad te stellen, een verbond met de M a a t s c h a p p i j aan te gaan.

De vraag was: Kon deze in een verbond met Panda treden?

Ongetwijfeld. De Boeren hadden de kolonie verlaten om van het Engelsche Gouvernement vrij te wezen. Zij waren de b l a n k e emigranten. En hier waren nu een aantal Zulu's, die zich aan h u n n e regeering onttrokken hadden, en deze waren de z w a r t e emigranten. Dezen konden zij bescherming verleenen, en er bestond geen bezwaar om Panda als 'P r i n s v a n d e Z u l u - e m i g r a n t e n' te erkennen. Hiertoe werd, na eenig beraad en eenige onderhandelingen, ook overgegaan. Eene commissie uit den Volksraad, daartoe speciaal aangesteld, begaf zich naar de plaats waar Panda tijdelijk verblijf hield, en na gehoord te hebben wat zijn volk begeerde en hij-zelf beloofde, ging deze commissie er toe over, om hem, onder het ontrollen van de vlag der Maatschappij en het afschieten der geweren, plechtig aan te stellen tot 'Regeerend Prins der Zulu-emigranten.' Aan Panda werd duidelijk gemaakt, dat zijn verblijf in Natal alleen van tijdelijken aard kon zijn, en dat hij zoo spoedig mogelijk weer over den Tugela trekken moest; dat hij geen onschuldig bloed mocht vergieten op de wijze der Kaffer-dwingelanden; dat hij geen oorlog zou voeren met andere stammen, zonder toestemming van den Volksraad, en in den oorlog geen vrouwen, kinderen of weerloozen zou laten dooden, en dat hij de grenzen, door den Volksraad vastgesteld, erkennen en eerbiedigen zou. Mocht Dingaan sterven, dan zou Panda

zijn opvolger zijn, onder de suzereiniteit der Boeren. Voor de nauwkeurige nakoming van het tractaat zijnerzijds, stelde Panda drie van zijne voornaamste opperhoofden als gijzelaars in handen der Boeren[1].

Zoo stonden in 1840 de zaken tegenover Dingaan. De Boeren hadden een vordering tegen hem van 40,000 beesten voor waarde door hem gestolen, benevens een kosten-rekening van twee commando's. Daarbij had hij op het grondgebied der Boeren, een aanval gedaan op de Zulu's, die, met Panda, de bescherming der Maatschappij gezocht hadden, hetgeen gestraft moest worden; en ten derde moest, óf Dingaans macht voorgoed gebroken worden, óf aan het moorden zou geen einde komen. Zoo werd dan besloten om tegen Dingaan op te trekken.

XIII. Laatste oorlog met Dingaan.

Het dagverhaal van dezen oorlog is met veel nauwkeurigheid opgesteld en blijft de voornaamste bron, waaruit wij te putten hebben voor dit gedeelte van de geschiedenis der Boeren.

Het treft ons, dat van nu aan de Volksraad handelend optreedt en zelfs de erkende leiders der Boeren niet meer op eigen gezag handelen of, volgens den drang der omstandigheden, naar hun eigen goedvinden, maar als uitvoerders der besluiten van den Raad en van behoorlijke instructiën voorzien. Zoo ontving nu ook Pretorius zijn instructie, in 22 artikelen bestaande, onmiddellijk van den Volksraad. Enkele artikelen dier instructie trekken bijzonder onze aandacht, omdat zij een, even ongezocht als krachtig, bewijs leveren dat deze Boeren geen verdelgingskrijg met de Zulu's meenden te voeren of gevoerd hebben, geen slaven gingen maken en volgens de meest humane voorschriften den krijg ondernamen. Het bewijs is van te grooter waarde, daar de opstellers der instructie noode konden vermoeden, dat deze ooit onder andere oogen dan die der Boeren zou komen, en het stuk dus als bij toeval bewaard is gebleven.

1) Hoe weinig waarde hieraan echter door de Kaffers gehecht werd, kon worden opgemaakt uit het feit, dat, terwijl het tractaat gesloten werd, één der drie gijzelaars door de Zulu's zelven werd doodgestoken!

Uitdrukkelijk werd (Art. 5) den commandant-generaal bevolen ‘zooveel mogelijk zorg te dragen dat er geen onschuldig bloed worde vergoten’; vijanden en roovers was hij ‘gerechtigd om te dooden,’ doch weerloozen moesten gespaard blijven, ook door ‘patrouilles of anderszins’. Dat was ook geheel in den geest van Pretorius, die reeds op het vorige commando een strenge order had uitgevaardigd, dat vrouwen en kinderen ongedeerd moesten blijven; een order, die vooral den gekleurden op het hart werd gebonden. Hoe het volk in het algemeen hierover dacht, blijkt voldoende uit het verbond met Panda gesloten, waarin uitdrukkelijk de bepaling was opgenomen, dat de Zulu's, in den krijg, vrouwen, kinderen en andere weerloozen m o e s t e n sparen.

Tot meerdere veiligheid van het commando werd in de instructie bepaald, dat er altijd één v a s t laager moest getrokken worden, zoodat men, in tijd van nood, een verzekerde plaats zou hebben, waarin men zich zou kunnen terugtrekken. Dit was van het hoogste belang en toont hoe welberaden men tegen Dingaan optrok. Een goed aaneengesloten lager, door 300 à 400 gewapende Boeren verdedigd, konden de Kaffers kwalijk nemen, ja zouden zij, na hunne ondervindingen aan Bloed-rivier, niet gemakkelijk aanvallen. Deze v e r p l a a t s b a r e v e s t i n g moest steeds het uitgangspunt der krijgs-bewegingen zijn, en zoo er maar gezorgd werd dat de communicatie met het laager niet werd afgesneden, dan kon het commando te geruster den vijand aanvallen, wetende dat men, desnoods, vechtende retireeren kon naar een bijna onneembaar laager. Mocht het noodig geoordeeld worden, dan konden er meer vaste laagers getrokken en dus een linie van verplaatsbare vestingen gevormd worden, doch één vast laager moest er a l t i j d zijn.

Krijgstucht moest gehandhaafd worden, en die zich misdroeg of aan plichtverzuim schuldig maakte, zou gestraft worden met boeten, gevangenisstraf en (wat de officieren betrof) daarenboven degradatie. Mocht de hoofdcommandant zelf door vreesachtigheid tot vluchten als anderszins een slecht voorbeeld geven, dan zou het aan... ‘elken commandant of veldkornet vrijstaan, hem te arresteeren of in zijn vlucht te stuiten en dadelijk een ander in zijn plaats te kiezen.’ In elke gewichtige of ook slechts eenigszins bedenkelijke zaak was de commandant-Generaal gehouden, zich naar de uitspraken van den krijgsraad te gedragen.

Omtrent de 40,000 stuks hoornvee, die het commando ging halen, werd bepaald, dat ‘alle kenbare eigendommen, door den vijand geroofd, aan den wettigen eigenaar zouden worden teruggegeven en daaruit niet geslacht dan bij noodzakelijkheid en om later door ander vee te worden

wedergegeven.' Van den buit zou verder 25 pCt worden genomen voor ammunitie, n.l. 5 pCt. voor de publieke kas en 20 pCt. aan de krijgers zelven. Niemand zou zich iets mogen toeëigenen, 'ook niet het geringste', zonder uitwijzing van den hoofd-commandant.

De gekleurden eindelijk (geen Kaffers), die zich bij het commando bevonden, zouden dienst doen als wagendrijvers en veehoeders, doch, dringende nood uitgezonderd, niet mede vechten. Een zeker aandeel van den oorlogsbuit zou hun worden toegekend.

Met de Kaffers in bondgenootschap.

De Boeren hebben, in hun oorlog met Dingaan, geen hulp gezocht bij andere Kafferhoofden - zij hebben niet Kaffer tegen Kaffer aangezet - maar Panda heeft zich bij de Boeren aangesloten in dezen krijg en hun bijna gesmeekt, als hun bondgenoot, tegen Dingaan te mogen optrekken.

Hij had wettige grieven. Als oudere broeder van Dingaan maakte hij aanspraak op de regeering over de Zulu's. Zijne 'rechten' waren nauwkeurig door den Volksraad onderzocht en zóó geldend bevonden, dat deze hem voor het oogenblik als Prins der Emigranten-Zulu's had erkend, met bijvoeging, dat hij Dingaan in de heerschappij zou opvolgen als deze gestorven zou zijn of afgezet. Panda kon dus een poging wagen, om Dingaan uit de regeering te dringen, en het Zuluvolk te verlossen van een dwingeland, die zich stinkende gemaakt had. Daarenboven had hij den overval te wreken, dien Dingaan, weinige maanden geleden, op hem gedaan had. Panda had dus een zuiveren casus belli, en het was wijselijk van hem overlegd om, ter zelfder tijd en in vereeniging met de Boeren, Dingaan aan te vallen Dwaas zou het van den Volksraad geweest zijn, zulk een bondgenootschap af te slaan. De hulp van eenige duizenden Kaffers, onder een dapper aanvoerder, als de Zulu-kapitein NONQUAAS, die zich vrij moesten vechten of sneuvelen, was waarlijk niet te versmaden. Doch wederom lette men op de goede gezindheid der Boeren in dezen krijg: Panda's regimenten, schoon voor eigen rekening en eigen vrijheid strijdende, moesten zich aan de krijgsbepalingen der Boeren onderwerpen, - moesten zoogoed als borgstelling geven, dat vrouwen en kinderen, ouden en andere weerloozen, die anders in elken Kafferoorlog werden omgebracht, ongedeerd zouden blijven, - dat men wel strijden zou, doch niet moorden. De Kaffer-generaal Nonquaas ontving voorts van Pretorius zijne krijgsorders en niet van Panda, die

men voorzichtigheidshalve in het laager hield. Niet als gijzelaar, o neen, maar uit bezorgdheid, dat zijne Kaffer-majesteit eens iets mocht overkomen. Of die Boeren ook goed wisten wat zij deden!

Twee mindere kapteins, MATOWAAN en JOOB, kwamen, op het voetspoor van Panda, ook hunne diensten aanbieden en begeerden om, in vereeniging met het commando, tegen Dingaan op te trekken. Matowaan noch Joob waren onafhankelijke vorsten, maar dienstplichtig aan Dingaan. Beiden waren moede van Dungaans wreedheid, waaronder zij en hun stam reeds zooveel geleden hadden, en kwamen nu 'protectie' zoeken bij de Boeren en een stuk land vragen om op te wonen. Bij besluit van den krijgsraad werden zij als bondgenooten erkend en, ongeveer onder dezelfde bepalingen als Panda's regimenten, tot deelneming aan den oorlog t o e g e l a t e n .

Strijd en overwinning.

De krijgsmacht, waarover Pretorius nu te beschikken had, bestond uit ongeveer 265 man, benevens 70 man, die, onder commandant ANDRIES SPIES, uit den Vrijstaat gekomen om hunne broederen bij te staan, zich aan den Tugela bij het commando voegden. Er volgden later nog eenige versterkingen, zoodat het commando op 400 blanken, allen weerbare mannen, geschat kan worden. Het Zululeger van Panda, onder Nonquaas, telde ongeveer 4000 strijders en de hulptroepen van Matowaan en Joob omtrent 600, allen met assegaaien gewapend en een enkele misschien met een geweer. De macht van Dingaan kon nog op minstens 10,000 man gerekend worden.

Het oorlogsplan van Pretorius was zeer eenvoudig. De Kaffer-regimenten moesten Dingaan van de Noordoostelijke zijde aanvallen, terwijl het Boeren-commando dit van de Zuidoostelijke zijde zou doen. Dus in het nauw gebracht, zou Dingaan, die naar het Zuiden noch naar het Westen kon vluchten, op de eene of andere wijze in handen van het commando moeten vallen. Op zijn hoofd werd een prijs gezet van 50 beesten, en 25 stuks vee op dat van Umhlela, een zijner voornaamste raadgevers. Diens medeplichtige aan tal van moorden, Tambuza, bevond zich, in boeien, in het laager.

Ons bestek laat niet toe om het commando op den voet te volgen, en wij kunnen slechts in het breede aanstippen op welke wijze de krijg

gevoerd en de overwinning behaald is. Den 21en Januari 1840 vertrok het commando van de Tugela en kwam den 29en aan de Umzinyati- of Buffelrivier, een afstand van ongeveer 50 mijlen. De wateren der rivier waren hoog gerezen, doch men moest den overtocht wagen. Met ‘h a l f l e e r w a t e r ’, dat is, met het water rijzende tot de helft der ‘leeren’ of zijden van den wagen, kwam de lange trein, gelukkig zonder verlies van menschenlevens, door een der breede ‘driften,’ aan den overkant der rivier en nog voor den avond kon het laager worden getrokken, op dezelfde plaats, waar men, 16 December, den woedenden aanval der Zulu's had afgeslagen. Den 31en was het commando nog slechts één kleine dagreize van Umkungunhlovu verwijderd.

Intusschen waren de Kaffer-regimenten onder Nonquaas, verscheidene malen met de andere Zulu's slaags geweest, hadden twee regimenten van Dingaan geheel verslagen en zooveel beesten genomen, dat zij er geen behoorlijke zorg voor konden dragen. Eenige regimenten van Dingaan liepen toen over tot Nonquaa's. Op diens vraag wat hij beginnen moest met het veroverde vee, antwoordde Pretorius ‘dat hij niet meer dan 40,000 beesten zou nemen, volgens bepaling van den Volksraad, al kon hij ook tienmaal meer buit maken,’ - equivalent natuurlijk in aanmerking genomen. Voorts gaf hij bevel om Dingaan, die met twee regimenten de wijk genomen had in de richting van de P o n g o l o -rivier, het verdere vluchten te beletten, terwijl Pretorius zelf met 250 ruiters den vluchtenden koning zou aanvallen. Dit ging echter niet gemakkelijk, daar men zich nu in een land van bergen en spelonken bevond en Dingaan zich niet liet zien. Slechts nu en dan geraakte men slaags met kleine benden Zulu's, tot het commando eindelijk, den 8sten Februari, de Pongolo bereikte, die scheiding maakte tusschen Dingaans gebied en dat der Amazwazi. Hier vernam men dat Dingaan, met eenige zijner vrouwen en van slechts nog enkele getrouwen omringd, vijf dagen te voren over de rivier gevlucht was. Hem verder te vervolgen was onnoodig en ook niet doenlijk, daar de paarden aan de heerschende ziekte bezweken. Het werd aan Nonquaas opgedragen om het einde van Dingaan te zien.

Men heeft de eenigszins schampere aanmerking gemaakt, dat de Boeren, in dezen laatsten oorlog tegen Dingaan, bijna niet gestreden hebben, maar hunne Zulu-bondgenooten den kamp hebben laten uitvechten. Met evenveel recht kan men Von Moltke verwijten, dat hij in den Fransch-Duitschen oorlog met geen enkelen Zouaaf handgemeen geweest is! Het Boerencommando was de bezielende geest van Panda's regimenten,

die wel m e t, doch niet i n d i e n s t der Boeren streden, voor eigen rekening en om eigen politieke vrijheid. Daarenboven heeft Dingaan den Boeren geen gelegenheid gegeven om slaags met hem te raken, daar hij altijd voor hen vluchtte, zoo snel hij kon. Zonder het Boerencommando naast hen, zouden Panda's krijgers het niet gewaagd hebben, Dingaans regimenten aan te vallen, en tusschen die beide commando's ingesloten, verloren de Zulu's spoedig allen moed en sloegen op de vlucht.

Ofschoon Dingaan zelf gevangengenomen noch gedood was, kon men toch ten volle besluiten dat zijn rijk geheel verstrooid was en hij nimmer weer aan de regeering komen zou. Zonder tijdverlies moest Pretorius nu tot twee gewichtige stappen overgaan. Vooreerst moest hij Panda in Dingaans plaats, volgens belofte, tot koning der Zulu's verklaren, en ten tweede de Maatschappij schadeloos stellen voor de oorlogskosten, die Dingaan nooit betalen zou. Het eerste geschiedde op den 10den Februari 1840, en het andere vier dagen later, nabij de Z w a r t e - I m f o l o z i -rivier, op de volgende wijze.

Pretorius liet Panda, die zich nog altijd in het laager bevond, en de voornaamste zijner hoofden bij zich komen, en na uitdrukkelijk verklaard te hebben dat de overwinning op Dingaan aan God te danken was, in wiens hand de Boeren slechts de werktuigen waren om dezen voor zijne wreedheden te straffen, werd de Zulu-troon vacant verklaard. ‘Dingaan was bij andere volken gevlucht, en mocht hij in onze handen vallen dan zullen wij hem, voor zijne snoode misdaden aan ons gepleegd, met den dood straffen.’

> ‘Ik heb nu verder goed gedacht,’ zeide Pretorius, ‘u in naam van den Volksraad onzer Zuid-Afrikaansche Maatschappij, als koning of opperhoofd der Zulu's aan te stellen, zoowel over het volk thans onder uw gebied, als over alle vluchtende of overblijvende Zulu's, die van Dingaan onder uwe protectie vluchten zullen, en mede die wij in staat zijn onder uwe regeering te stellen. Ik ben ook gelast, u als onzen grooten bondgenoot aan te nemen en uwe vijanden als onze vijanden te behandelen. Gij zult niemand, zonder onze voorkennis, in oorlog mogen aanvallen, en wij zullen u bij alle gelegenheden tegen uwe vijanden helpen.’

Panda kon kwalijk woorden vinden om zijne dankbaarheid te kennen te geven.

‘Inkosi unkulu,’ Groote Heer (de titel waarmede men een groot opperhoofd aanspreekt), moet hij gezegd hebben, ‘ik dank u, dat ik

nu van de tyrannie, waaronder ik jaren lang als een verstooteling geleefd heb, door u verlost ben, Ik kan u en de geheele regeering van de witte menschen, bij alles dat er bestaat, mijn voortdurende trouw plechtig toezweeren. Wanneer gij het met eenige natie te kwaad krijgt, behoeft gij het mij slechts bekend te maken, om er op te kunnen rekenen dat ik u dadelijk met mijne geheele macht ter hulp zal komen, en mijn laatste man voor u in den oorlog opofferen, want ik was dood en gij hebt mij weder levend gemaakt, ik was weggegooid en gijlieden hebt mij weer opgeraapt,' en verder in zulke bewoordingen als waarin alleen een Kaffer zijn dank weet uit te spreken.

Namens den Volksraad had Pretorius Panda nu tot koning en opperhoofd der Zulu's gemaakt, altijd behoudens de suzereiniteit van de regeering der Boeren, hetwelk volkomen door Panda begrepen en erkend werd. Het was op grond van deze investituur dat Shepstone (ook als vertegenwoordiger der Natalsche regeering) den 1sten September 1873, CETCHWAYO, PANDA's opvolger, tot koning over de Zulu's kroonde[1].

1) Sheptone beroept zich, merkwaardig genoeg, in zijn officiëel Rapport der huldiging van Cetchwayo, op het precedent door de Boeren gesteld, en weêrspreekt, ongeëischt, boekdeelen vol beschuldigingen, die tegen de Voortrekkers zijn ingebracht, in verband met hunne houding tegenover de Kaffers. Hij zegt:
'..... Panda vluchtte naar Natal, met een groot deel der Zulu-bevolking en zocht de bescherming van de Hollandsche Boeren, die om dezen tijd den Zetel van hun regeering te Pieter-Maritzburg gevestigd hadden. Met dat doorzicht, waardoor vele van hunne openbare handelingen gekenmerkt zijn, stelden zij een nauwkeurig onderzoek in naar de plaats, die Panda in de Zulu-koninklijke familie toekwam, naar zijne persoonlijke hoedanigheden en andere punten, die zij, als voorzichtige lieden, noodzakelijk moesten weten, voor zij het konden wagen om iets te doen, dat hun schadelijk kon zijn in den naderenden en onvermijdelijken strijd met den Zulu-koning Dingaan.'
'De uitslag van dit onderzoek was bevredigend en Panda werd bekleed met den rang en titel van 'Prins der Emigranten-Zulu's. De huldiging geschiedde met groote formaliteit en veel tact, door eene speciale commissie, op den 27sten October 1839, nabij de Tongaati-rivier, in Natal. De hoofd-commissaris, de heer Servaas van Breda, legde aan Panda zoo duidelijk mogelijk uit, welke politieke en zedelijke verplichtingen er in zijn nieuwe waardigheid op hem zouden rusten, en dat er hoop bestond, dat hij nog eenmaal koning der Zulu's zou kunnen worden; doch gaf hem te gelijker tijd te verstaan, dat dit alleen zou kunnen gebeuren, indien hij ijverig en getrouw was tegenover zijne beschermers. Panda accepteerde de waardigheid op deze voorwaarden, en zijn volgend gedrag heeft de commissie ten volle gerechtvaardigd in de wijze, waarop zij een zeer ernstige en verantwoordelijke taak volbracht heeft.'
'..... Op den 19den Februari was de Zulu-koning, Dingaan, een vluchteling in het land van eenen vijandelijken stam, die hem kort daarna doodde, en waren de Boeren gelegerd aan de Zwarte Imfolozi-rivier, als overwinnaars van Zulu-land. Op dien dag werd Panda aangesteld en uitgeroepen als koning der Zulu's, in plaats van zijn broeder Dingaan, door Pretorius, als commandant-generaal, handelende in naam en ten behoeve van den Volksraad te Pieter-Maritzburg. En vier dagen later werd een proclamatie afgekóndigd in hetzelfde kamp, geteekend door Pretorius en vier commandanten onder hem, verklarende dat al het land tusschen de Zwarte-Imfoozi- en de Umzimvubi-rivier den Boeren toebehoorde.'
'Report of the Expedition sent by the Government of Natal to instal Cetchwayo as king of the Zulus in succession to his dedeceased father Panda.' Aug. 1873, by T. SHEPSTONE, presented to Parlaiment by command of Her Majesty 6 Febr. 1875.

Vier dagen later vaardigde Pretorius de volgende proclamatie uit:

Proclamatie.

> Ik, ANDRIES WILHELMUS JACOBUS PRETORIUS, Hoofd-Kommandant en Kommandeur-Generaal der geheele Burgerij van den Hoog-Achtbaren Volksraad der Zuid-Afrikaansche Maatschappij van Port-Natal en Opperbevelhebber van het krijgsleger, door gem. Volksraad aan mij toevertrouwd, enz. enz. enz.

Doordien de Volksraad der Zuid-Afrikaansche Maatschappij verpligt was, wegens den ongetergden oorlog, dien de Zoola-Koning Dingaan of Zoola-natie tegen de Zuid-Afrikaansche Maatschappij heeft begonnen, zonder dien vooraf aan gem. Maatschappij te declareren - tot eene onkoste van eenmaal honderd twee en twintig duizend zes honderd Rijksdaalders, voor paarden- en wagenhuur, benevens andere onkosten tot denkrijg voor deze en de twee vorige kommando's over te gaan.

En daar de Zoola-Koning, volgens alle blijken en berichten, de Pongola-rivier (zijne liemietscheiding) is overgetrokken en zijn overgebleven volk zich in vele klompen verschuilt, zoodat er niemand is tot wien ik mij voor de betaling van deze en vorige onkosten kan refereren, - zoo zij het bij deze kennelijk, dat ik, tot vergoeding van deze gezegde eenmaal honderd twee en twintig duizend zes honderd Rijksdaalders, bij deze proclameer en vaststel dat ik, in naam van gemelden Volksraad

der Zuid-Afrikaansche Maatschappij, al het land van Toegela tot aan de Omfiloos-Omjama of de Zwart-rivier inneem; - dat onze limietscheiding voortaan zal zijn van de zee langs de Zwart-rivier, waar deze door de Dubbele bergen loopt, nabij haren oorsprong, en dan vervolgens langs den Randberg, in een gelijke richting naar den Drakensberg, de St. Lucias-baai ingerekend, benevens alle zeekusten en havens, die reeds uitgevonden en nog hierna uitgevonden zullen worden, tusschen de Omsimvoboen de Zwart-riviersmonden.

Deze landen en zeekusten zullen echter als een afzonderlijk eigendom van de Maatschappij worden beschouwd, van die welke nu wijlen de Wel-Ed. Heer Retief voor onze Maatschappij van de Zoola-natie heeft verkregen.

God beware den Volksraad.

Gegeven onder mijne handteekening, in mijn Kamp aan de Omfiloos-Omjama of de Zwart-rivier, op heden den 14^{den} dag van Februarij, in het jaar onzes Heeren één duizend acht honderd en veertig.

(get.) A.W.J. PRETORIUS, *Hoofd-Komm*.
H.J. LOMBAARD, }*Kommandanten*.
JAC. POTGIETÉR, }*Kommandanten*.
AND. SPIES, }*Kommandanten*.
MARTH. SCHEEPERS. }*Kommandanten*.

Wie zou zulk een proclamatie van eenvoudige Boeren verwacht hebben! Niets was er in vergeten: ‘Dingaan had een ongetergden oorlog begonnen, dus moest hij de kosten betalen. Doch hij had zijn land verlaten, en was nergens te vinden, - ook was er niemand op wien de kosten verhaald konden worden; - reden waarom zijn eigendom werd aangeslagen en een groot deel van Zulu-land, bij proclamatie, voor de Maatschappij in bezit genomen.’ En dit laatste, met de gewichtige bepaling, dat ‘deze landen en zeekusten echter als een afzonderlijk eigendom van de Maatschappij zouden beschouwd worden, van die, welke Retief voor de Maatschappij had verkregen.’

Geen annexatie bij Natal, opdat, mocht Engeland andermaal eenig ‘recht’ op die kolonie doen gelden en men eventueel Natal moeten opgeven, niet alles verloren zou zijn.

Hoe is deze proclamatie echter overeen te brengen met die andere, waarbij Panda, vier dagen te voren, als koning der Zulu's werd erkend? Zeer eenvoudig. De Boeren hadden Panda wel KONING over de ZULU's gemaakt maar niet over ZULU-LAND. Hij kon met zijn Zulu's trekken waarheen het hem beliefde, - desnoods naar Engeland. Hij m o c h t echter in het vroegere Zulu-land blijven wonen, maar onder de suzereiniteit der Boeren. Panda heeft dit zeer goed verstaan en zich, tot aan zijn dood, dienovereenkomstig gedragen. Over de Zulu's werd hij souverein, doch, het land waarop hij woonde was het onbetwistbaar eigendom der Boeren. En strikt genomen, behoort 'Zulu-land, met al zijn baaien en havens' tot op dezen dag aan ..... TRANSVAAL[1].

De oorlog kon nu als geëindigd beschouwd worden en het commando aanvaardde den terugtocht naar Natal. Onderweg vernam men, eerst, dat Dingaans moeder Nonquaas in handen was gevallen, en daarna dat Dingaan zelf gedood was. Eén zijner eigen kapiteins had hem den doodsteek gegeven. In een eerlijken kamp mocht hij niet vallen, maar de trouwlooze moordenaar moest met de assegaai, die hem beschermen zou, worden vermoord. Zoo werd het vonnis aan hem voltrokken, door een rechtvaardigen Rechter over hem geveld.

In Natal teruggekomen werd er een krijgsraad belegd om, in tegenwoordigheid van Panda, onderzoek te doen naar het gedrag der Kafferhulptroepen, vóór dezen naar huis werden gezonden. Het volk van Panda had zich uitstekend gedragen, dapper gevochten, geen moordenarijen gepleegd, en zich van het veroverde vee niets toegeëigend. Joob en Matowaan daarentegen hadden niet alleen een groot deel van het vee, dat

(1) Het Engelsche Gouvernement heeft een tractaat gesloten in 1843, na de inbezitneming van Natal, met Panda, als koning der Zulu's èn van Zulu-land, en is, in later tijd, bij de de behandeling der grenskwestiën tusschen de Zuid-Afrikaansche Republiek en de Zulu's gedurig op dit tractaat teruggekomen, als punt van uitgang. De Transvalers hadden èn tegen dit tractaat èn tegen het gebruik dat er van gemaakt is moeten protesteeren. Dat de Boeren recht hadden op Zulu-land wordt o.a. door SHEPSTONE in deze woorden erkend: '.... het geheele Zulu-land behoorde uit kracht van overwinning aan de Boeren. Dit was in Februari 1830, toen zij Dingaan hadden overwonnen en proclameerden dat het land der Zulu's tot aan de Zwart-Umfolosi-rivier hun toebehoorde. DEZE PROCLAMATIE IS NOOIT HERROEPEN OF TERZIJDE GESTELD.' R e m a r k s b y t h e S e c r e t a r y f o r N a t i v e a f f a i r s o n R e p o r t o f C o m m i s s i o n etc. Bluebook, 1879, o. 65. - N a de annexatie van Transvaal is er van Engelsche zijde gedurig op gewezen dat Zulu-land, in 1841, eene bezitting der Boeren is geworden. Hoe men NU daaromtrent in Engeland denkt is nog niet uitgemaakt. De redenen voor een en ander liggen voor de hand.

zij aan Pretorius moesten verantwoorden achtergehouden, maar ook hun moordlust botgevierd op weerlooze Matateezen, wien zij neus en lippen afgesneden en die zij op andere wijzen hadden gemarteld. Dit laatste werd door de Boeren zeer gewraakt, te meer daar die Kaffer-troepen als bondgenooten in den krijg waren toegelaten onder de nadrukkelijke bepaling, dat er g e e n wreedheden zouden worden gepleegd. Niet verantwoordelijk voor het wangedrag dezer Kaffers, kon het commando tegen het einde van Februari ontbonden worden, in het bewustzijn, dat alles verkregen was wat men begeeren kon, en zonder dat de roem der wapenen, door een enkele vlek ontsierd werd[1)].

1) T o c h é é n e n k e l e v l e k , zegt Cloete in zijne voorlezingen. De Boeren hadden over het Kafferhoofd Tambuza de vierschaar gespannen en hem, met zijn dienaar Combazana, in het gezicht der stad van Dingaan ter dood gebracht. ‘Deze vlek op het gedrag der uitgewekenen ten aanzien der Zulu's, is nochtans de eenige geweest, daar zij anders altijd de vrouwen, kinderen en weerloozen spaarden en hunne oorlogen met even zooveel gematigdheid als krijgskunde en dapperheid wisten te voeren.’ CLOETE. D r i e V o o r l e z i n g e n enz.
De lezer oordeele zelf.
Dingaan had twee voorname raadslieden, U m h l e l a en T a m b u z a , zonder welke hij geen gewichtig besluit nam of deed uitvoeren. De zendelingen Arbousset en Daumas, geven (in het meermalen aangehaalde werk p. 210-12) op autoriteit van Rasekuai, een Matatees, die vier jaar bij Dingaan had doorgebracht, de volgende beschrijving van deze Kaffers: ‘De hoofdrechters zijn Umhlela en Tambuza; de een is listig en de ander wreed. Met Dingaan vormen zij een zeer gemakkelijk triumviraat. Als er iets gruwelijks te doen valt, stemmen zij overeen om het kwaad kracht van wet te geven. Doch moet er iets goeds gedaan worden, dan stemt één altijd tegen, zoodat men geen besluit kan nemen ... Deze beide ministers worden, in het spraakgebruik der Kaffers, beschouwd als de oogen, de ooren, de armen, ja, als de beide neusgaten van den vorst ... de twee wolven van den koning.’ Dit ongunstig getuigenis, dubbel gewichtig, omdat het vloeit uit de pen dier zendelingen, wordt door velerlei bewijzen bevestigd, en zonder schijn van tegenspraak is het bewezen dat deze beide raadslieden van Dingaan, voor een groot deel, verantwoordelijk gesteld moeten worden voor de gruwelen door Dingaan bedreven.
Tambuza nu, één der bovengenoemden, was, kort vóór het uittrekken van het commando, door Dingaan naar Pieter-Maritzburg gezonden met aanbiedingen van vrede. Doch al spoedig bleek het, dat Tambuza meer spion dan gezant was en dat hij (gelijk hij ook later erkende) Dingaan de nauwkeurigste inlichtingen moest geven, omtrent den toestand der Boeren en hunne oorlogsplannen. Als maatregel van voorzichtigheid werden Tambuza en zijn dienstknecht gevangengehouden en op het commando medegevoerd. Op den tocht werd Tambuza tegenover Panda, Nonquaas en andere Kaffers gesteld, die hem allen met beschuldigingen overlaadden en aantoonden, dat hij en Umhlela de hoofdbewerkers waren van den moord op Retief en de zijnen gepleegd, en van den verraderlijken aanval op de laagers, bij Weenen en aan Blauwkrans. Op Umhlela's hoofd werd nu een prijs gesteld en Tabuza, die de beschuldigingen niet k o n weerspreken, in boeien medegevoerd. Zoo kwam men nabij de stad van Dingaan, en toen het duidelijk werd dat de Zulu-koning gevlucht was, werd Tambuza voor den krijgsraad gebracht, en andermaal in verhoor genomen. Panda en zijn kapiteins traden tegen hem op als getuigen en beschuldigden hem van vele misdaden. ‘Deze Tambuza heeft ook bij den koning aangedrongen om uwen gouverneur Retief en manschappen, alsmede de vrouwen en kinderen uwer natie te doen vermoorden,’ zeide Panda. Waarop de beschuldigde antwoordde: ‘Ik heb daar niets tegen te zeggen; al hetgeen Panda gezegd heeft is de waarheid. Ik ben bereid om te sterven, doch Combazana is onschuldig.’ Daar Panda echter ook de schuld van dezen staande hield, werden beiden ter dood veroordeeld en eenige uren later, na erstig vermaand en op God gewezen te zijn, doodgeschoten.
Deze handeling der Boeren noemt Cloete een vlek, - de éénige op hun gedrag, omdat hij Tambuza beschouwt als een ambassadeur, wiens persoon, volgens beschaafd gebruik, onschendbaar moet gehouden worden.

Doch de Boeren zagen in Tambuza geen ambassadeur, maar een s p i o n (gelijk hij volgens zijne eigene belijdenis, ook door Cloete opgenomen, toch werkelijk was), en verder één der drie h o o f d s c h u l d i g e n aan den moord op Retief en de anderen gepleegd. Op het hoofd van twee dier schuldigen werd een prijs gesteld: de derde w a s in hunne handen. Voor hun rechtbank geroepen, erkende deze èn dat hij een spion was, èn schuldig aan de hem ten laste gelegde moorden. Wettig werd hij daarop ter dood veroordeeld, en gelaten onderging hij zijn welverdiend vonnis. - Als dit de e e n i g e vlek is op de handelwijze der Boeren, in dien tijd aan te wijzen, dan mogen wij zeggen, dat zij z o n d e r vlek zijn. Combazana, die, ware Tambuza's plan van spionneeren gelukt, met zijn heer in diens belooning gedeeld zou hebben, moest nu ook m e t h e m de straf ondergaan.

XIV. Moeielijkheden met de Engelsche regeering.

De Zuid-Afrikaansche Maatschappij was nu van haar machtigen Zuluvijand verlost, en zag zich in het bezit gesteld van al het land tusschen de Umzimvubu-rivier en de St.-Lucia-baai, en van de zee tot aan het Drakengebergte. De omringende Kafferstammen hadden geleerd de Boeren te eerbiedigen en huldigden hun Regeering. Van dien kant was niets te vreezen. 'Kon men nu ook maar zeker zijn van door Engeland ongemoeid te zullen gelaten worden.'-Het verstandigste zou zeker geweest zijn, dat de Maatschappij die bedenking niet had opgeworpen, maar steeds in woord en daad, laten uitkomen, èn dat men zich geheel ontslagen rekende van Engelsch gezag, èn dat Engeland elke aanspraak op Natal had opgegeven. Om licht verklaarbare oorzaken meende de Volksraad echter, dat men van de Engelsche Regeering een officieele erkenning, als afzonderlijken Staat moest vragen. Dit verzoek werd misverstaan (?) en gaf den Engelschen de gezochte aanleiding om hunne aanspraken op Natal te hernieuwen.

De Boeren wilden eenvoudig als een vrij en onafhankelijk volk e r k e n d zijn, en de Engelschen namen dit op alsof zij om v r i j v e r k l a r i n g smeekten. Het was zonder twijfel een politieke misgreep om reeds toen op e r k e n n i n g door de Engelsche Regeering aan te dringen, doch het is licht verstaanbaar dat men, ook waar het woord v r i j v e r k l a r i n g gebezigd werd, niet bedoelde wat Sir George Napier er van maakte. 'Vrijverklaard' hadden de Boeren zich zelven, vier jaar geleden en zij woonden, in hun eigen land, onder hun eigene, vrije Regeering. Wat zij zochten was alleen e r k e n n i n g als een vrijen Staat.

Op de memorie door den Volksraad aan den Gouverneur der Kaapkolonie gezonden, gaf deze ten antwoord, dat 'het voor Hare Majesteit niet mogelijk was een gedeelte van hare eigene onderdanen, die zich eenige honderden mijlen buiten de Kaap de Goede Hoop hadden begeven, voor onafhankelijk te v e r k l a r e n.' Alsof de Boeren dit q u a 'Harer Majesteits onderdanen' gevraagd hadden! Doch er volgde meer. Zoo de Boeren 'een militaire macht wilden ontvangen,' dan wilde Hare Majesteit 'hun al die voorrechten betrekkelijk den handel waarborgen, gelijk staande met alle andere Britsche koloniën', en dan zou 'het land dat de emigranten nu occupeeren, zooverre rechtvaardigheid en billijkheid toelaten, aan hen worden toegekend.'

Dat het r e c h t v a a r d i g en b i l l i j k was om de Boeren in het ongestoord bezit te laten van het land tot zoo duren prijs gekocht, en dat hun volgens alle geldige wetten rechtmatig toekwam, schijnt in het brein van Napier, handelende voor 'Hare Majesteit', niet te zijn opgekomen.

De Boeren waren verontwaardigd en onmiddellijk (11 Oct. 1841) werd de missive van den Gouverneur door den Volksraad beantwoord: 'Wij vermeenen dat beide, Hare Majesteit en Uwe Excellentie, omtrent ons, onze aanspraak op het recht van onafhankelijkheid en het recht, hetwelk wij tot het land hebben, door ons geoccupeerd wordende, verkeerd onderricht zijt. Wij zijn van geboorte Hollandsche Afrikanen. Dadelijk nadat wij H.M. grondgebied in Zuid-Afrika hadden verlaten, hebben wij onze onafhankelijkheid gepubliceerd, en van dien tijd af tot op dit oogenblik hebben wij als een onafhankelijk Volk gehandeld, ons zelven volgens onze eigene wetten geregeerd en gevolgelijk opgehouden Britsche onderdanen te zijn. Het door ons bewoond wordende land, hebben wij wettig verkregen, en het is nimmer tot op dit oogenblik een Britsche provincie of kolonie geweest..... en niettegenstaande Uwer Exs. herhaalde mededeelingen, dat wij Britsche onderdanen en kolonisten zijn, moeten wij beweren, dat wij, volgens alle rechten van beschaafde natiën, noch het een

noch het ander zijn. En verder wordt voor H.M. militaire macht beleefd bedankt.' Zij hadden 'vrede met alle natiën en geene bescherming noodig.'

Sir George Napier, de Gouverneur der Kaap-kolonie, dacht er echter anders over, en gebruikte het protest van den Volksraad als onderlegger om er de proclamatie op te schrijven, waarbij hij Natal weer in bezit dacht te nemen. Nog altijd deerlijk verlegen met de vlag, hem door kapitein Jarvis uit Natal teruggebracht, zocht hij slechts naar een stok om haar aan vast te binden en andermaal op Afrika's Zuidoostkust te planten, en daar Lord Glenelg beslist weigerde, zich met de zaak in te laten, moesten de Boeren-zelf aan Zijne Excellentie het hout leveren voor den vlaggepaal. Gretig greep hij daarom de gelegenheid aan, hem zoo ongezocht (?) door den Volksraad geboden, om de Engelsche pretentiën te hernieuwen, en wèl wist hij gebruik te maken van al wat hem in de oogen van het Engelsche publiek, ook tegenover Glenelg, zou rechtvaardigen in den stap, dien hij ging doen. Het Engelsche ministerie beweerde het Kaapsche grondgebied niet te willen uitbreiden; Sir George Napier daarentegen, dat Natal moest geannexeerd worden. De publieke opinie in Engeland zou hierover moeten beslissen, en onwillekeurig stelden de Boeren-zelf Napier in staat, om het Engelsche publiek voor zijne plannen te winnen. Daargelaten het goed recht der Boeren werd, uit hun memorie, aanleiding genomen om voor het Engelsche prestige op te komen; uit den oorlog tegen DINGAAN, om uitroeiing der Kafferstammen te voorspellen, en uit de tuchtiging van NCAPAYE, de beschuldiging te spinnen, dat de Boeren Kafferkinderen roofden om er slaven van te maken.

Hout genoeg voor Napiers vlaggestok!

De oorlog tegen Dingaan behoeft niet verder besproken te worden: die is voor vriend en vijand gerechtvaardigd. De bewering, dat de Engelsche Regeering, door aan het verzoek van den Volksraad te voldoen, 'Harer Majesteits eigene onderdanen' onafhankelijk zou verklaren, waardoor Engelands prestige verkort zou worden, is gezocht. Doch van ernstiger aard is de beschuldiging, dat de Boeren elken omliggenden Kafferstam trachtten ten onder te brengen - reden waarom de Kafferkoning FAKU de bescherming der Engelschen moest inroepen - en..... dat zij, Ncapaye beoorlogende, Kafferkinderen hadden weggevoerd om er slaven van te maken. Wat is hiervan waar?

De tocht tegen Ncapaye.

Terwijl de Boeren Dingaan bevochten, hadden de Amabaca een inval gedaan op de Westelijke grenzen, en een menigte vee weggevoerd. Deze stam, door Chaka uit Natal verdreven, had zich onder het opperhoofd NCAPAYE, aan de Tsitsa-rivier gevestigd, in het land der Amamponda's, die hen gastvrij ontvingen, doch die zij gedurig beroofden en aanvielen. W. Shaw, de bekende Wesleyaansche zendeling, die de eerste zending onder hen gesticht heeft, beschrijft hen als 'de woeste en vernielende naburen van Faku, die gedurende vele jaren roofden en vochten'[1], een karakter dat zij ook tegenover de Boeren schenen te willen handhaven. Deze waren echter ongeneigd om Ncapaye in de gelegenheid te laten zich te hunnen koste te verrijken, en reeds in Augustus 1841 werd Pretorius, door den Volksraad, met een commando, naar de Amabaca gezonden, om hen te straffen en het geroofde vee te heroveren. Om Ncapaye te bereiken moest Pretorius, vanzelf, ook met Faku in aanraking komen, - reden waarom hij eerst een commissie naar dezen zond 'om nadere inlichtingen te verkrijgen omtrent den gepleegden roof en te vernemen wie de roovers waren', doch eigenlijk om te hooren of Faku er bezwaar in had dat men Ncapaye zou tuchtigen. Nu trof het juist dat, terwijl de commissie van Pretorius bij Faku arriveerde, diens commando met de Amabaca slaags geweest was, en een menigte vee genomen had en daaronder eenige van de beesten, die den Boeren ontroofd waren. Er bleef geen twijfel over of Ncapaye was de schuldige. 'Had Faku er op tegen dat men Ncapaye, die in Faku's land woonde, tuchtigen zou?' 'Integendeel: Faku had al zooveel geleden van de Amabaca, dat hij zich waarlijk zeer verplicht zou gevoelen als de Boeren hen tot hun plicht brachten.' Hierop werden de Amabaca door de Boeren aangevallen en geslagen, en werd eenig vee op hen veroverd, als schadevergoeding voor den gepleegden roof en van oorlogskosten.

Ware het hierbij nu maar gebleven; doch toen de Kaffers gevlucht waren vond men hier en daar een Kaffertje, in hulpeloozen toestand achtergelaten, en eenige (17) dezer kinderen werden naar Natal medegevoerd.

'Als slaven', beweerde Napier.

'Uit medelijden', zeiden de Boeren, 'want wat zou er van die

1) W. SHAW The Story of My Mission London 1872. p, 264.

schepseltjes geworden zijn, had men zich niet over hen ontfermd? Van honger en dorst zouden zij hebben moeten omkomen of door het wild gedierte verscheurd geworden zijn. Nu zullen wij voor die weeskinderen zorgen tot aan hun mondige jaren. Slavernij wordt onder ons niet geduld, en de Regeering zal zelve toezien dat deze schepseltjes goed behandeld worden. Zoo kunnen zij ook nog in het Christendom opgebracht worden.'

Het ware misschien beter geweest, toen en voor het vervolg, om, onder geen voorwaarde, Kafferkinderen mede te voeren. Zonder twijfel zouden dan een aantal hulpelooze schepsels op jammerlijke wijze zijn omgekomen, doch men zou van geen 'inboeken' en 'inboeksels' onder de Boeren gehoord hebben, en de beschuldiging van 'slavernij te begunstigen' had hun nimmer naar het hoofd kunnen worden geworpen[1)]. Nu werd het feit, dat de Boeren eenige Kafferkinderen hadden medegevoerd, een krachtig wapen in de handen van Napier, om de voorgenomen weder-inbezitneming van Natal voor het Engelsche publiek te rechtvaardigen. De Boeren mochten wijzen op de omstandigheden waar-

1) Theal, een Engelsch-Afrikaner, die van geene partijdigheid voor de Boeren zal verdacht worden, bespreekt in zijn 'South African History' den aanval van Ncapaye en het medevoeren der Kafferkinderen als volgt:
'Sir George Napier meende dat de emigranten, door het aanvallen van de Amabaca, zich hadden schuldig gemaakt aan het plegen van geweld; ZIJ beweerden een bende roovers te hebben getuchtigd op de eenige wijze mogelijk. De Engelsche Gouverneur sprak van de zeventien kinderen, die medegenomen waren in slavernij; ZIJ noemden hen behoeftige en hulpelooze personen, die uit menschlievendheid verzorgd werden.'
'Door geheel Zuid-Afrika is het systeem, om verwaarloosde kinderen bij vertrouwde menschen te besteden, in gebruik tot op dezen dag; en het is zoowel in de Kaapkolonie als elders de gewone wijze waarop zij verzorgd worden. Waar behoorlijke voorzorg genomen wordt om te weten te komen of de kinderen zoo besteed, werkelijk verwaarloosd zijn, of de menschen, bij wie zij zijn, goed voor hen zorgen, of zij niet langer in dienst worden gehouden dan gedurende den wettelijken diensttijd, daar kan er geen redelijke objectie tegen ingebracht worden. Maar waar de regeering te zwak is orde te handhaven of de oproerigen onder bedwang te houden, kan dit gebruik misbruikt worden. Kinderen bijvoorbeeld, die in kralen gevonden zijn, van welke hunne ouders door geweld van wapenen verdreven zijn, zijn meer dan eens voor lange jaren in dienst gehouden geworden. Dit was het geval met de Baca-jongelingen. Hun terughouding werd wel door het meerendeel der Emigranten op zedelijke zoowel als op politieke gronden, afgekeurd doch onder de regeering, die zij opgericht hadden, kon iedereen in soortgelijke zaken doen, zooals hij wilde.'
Compendium of the History and Geography of South Africa by GEORG. MC.CALL. THEAL. 3e Edition 1878. London & Lovedale, South-Africa. Dl. II. p. 100.

onder dit geschied was; mochten zich op hunne wetten beroepen, waarbij elke vorm van slavernij verboden was; mochten het duidelijk doen uitkomen zelfs, dat de Maatschappij goedkeurde noch verantwoordelijk wilde gehouden worden voor wat door enkelen was geschied, het hielp niet: die zeventien Kafferkinderen w a r e n medegevoerd en, gelijk Napier bleef volhouden, werden in slavernij gehouden.

Intusschen verschafte Faku den Engelschen Gouverneur de gewenschte aanleiding om eenige troepen in de richting van Natal te laten optrekken. Waarschijnlijk is het den Amampondo-koning in het oor geblazen dat de Boeren, die Moselekatse verdreven, Dingaan verslagen en Ncapaye getuchtigd hadden, niet rusten zouden vóór zij ook hem ten onder gebracht hadden. 'Volgens de akte van afstand, door Dingaan aan Retief verleend, behoorde al het land "tusschen de Tugela en de Umzimvubu" aan de Boeren. Daar Faku op een groot deel lands ten Oosten dier rivier, tot aan de U m t a m w u n a , (de tegenwoordige Westelijke grens van Natal,) aanspraak maakte, zouden daar zeker moeielijkheden uit ontstaan. Hij kon niet beter doen dan tijdig de bescherming der Engelschen inroepen.' Dit geschiedde dan ook en, zoo het heette, 'om Faku tegen de Boeren te beschermen', rukte majoor Smith, met ongeveer 300 man en twee stukken geschut Amampondo-land in[1)].

Tegelijkertijd legde Sir George Napier de laatste hand aan de

1) De verdere geschiedenis van Amampondo-land toont keurig aan h o e de Engelschen de Kaffers 'beschermen.' In 1841 zond Sir George Napier, om 'Faku tegen de Boeren te beschermen', Majoor Smith met een afdeeling troepen naar Pondo-land. In 1844 m o c h t e n de Pondo's een verbond van vriendschap (het MAITLAND-tractaat) met de Britsche regeering sluiten, doch m o e s t e n zij er in toestemmen, dat 'geene goederen op hunne kusten geleverd zouden worden zonder toestemming der Koloniale Regeering.' Om hierop het oog te houden was het o n m i s b a a r n o o d i g , dat er eenige E n g e l s c h e a m b t e n a r e n op d e k u s t e n g e p l a a t s t w e r d e n , en eindelijk, dat er een D o u a n e -kantoor (custom-house) aan den mond van de U m z i m v u b u - of S t . J o h n s - rivier, (de baai van Pondo-land) werd opgericht. Dit kon niet geschieden zonder n i e u w e t r a c t a t e n , waarvan de een of ander wel door de Pondo's zou gebroken worden. In 1875-76 was het dan ook gebleken dat UMQUIKELA, die Faku na diens dood was opgevolgd en 'toegelaten was tot de rechten en voorrechten van zijn vader..... niet gewandeld heeft in diens voetstappen, wat zijn gedrag betreft tegenover het Britsche Gouvernement' (Blue-book) en dat hij moest afgezet worden als opperhoofd der Pondo's. Bij proclamatie, 4 September 1878, nam Sir Bartle Frere eindelijk uitsluitend bezit, 'voor Hare Majesteit, van den mond der Umzimvubu en aangrenzende streek lands'; hieruit en daarna ontstonden de gewone moeielijkheden en werden de Pondo's eindelijk 'rebellen.' Het onvermijdelijk slot dezer geschiedenis is: ANNEXATIE VAN AMAMPONDOLAND.

proclamatie, waarbij Natal weer aan de Engelsche kroon gehecht zou worden en die den 2den December zou worden uitgvaardigd.

'Aangezien', zoo luidde dit stuk, 'de Volksraad der Emigranten-Boeren, nu wonende te Port-Natal en aangrenzend gebied, Zijne Excellentie bekend gesteld hadden dat zij opgehouden hadden Britsche onderdanen te zijn, en aangezien...., (eenige andere dingen) zoo proclameerde Z.Exc. dat de onafhankelijkheid van dat gewest in geenen deele zou worden erkend; dat de bewoners onderdanen en kolonisten van Groot-Brittanje waren, en dat Z.Exc., onverwijld, andermaal militair bezit van Natal zou nemen, door derwaarts een afdeeling te zenden van Harer Majesteits troepen' -. Korten tijd daarna kreeg majoor Smith bevel om Natal-baai in bezit te nemen.

XIV. In strijd met Engeland om het bezit van Natal.

Napiers proclamatie werd op waardige wijze beantwoord door een apologetisch protest; te gelijker tijd werden, om zijne naderende soldaten te ontvangen, de geweren nagezien. Papier kon met papier worden beantwoord, doch driest geweld moest met geweld gekeerd. Zoowel in den pennestrijd als onder den kogelregen, hebben de Boeren zich voorbeeldig gedragen, en eerst toen zij geen uitkomst meer zagen, hebben zij Natal opgegeven.

Apologie en protest.

Terstond na de ontvangst van Sir George Napiers proclamatie, waarbij hij zijn voornemen te kennen gaf, om, zoo spoedig mogelijk, andermaal, in naam der koningin van Engeland, militair bezit te nemen van Natal, vergaderde de Volksraad om dat stuk te beantwoorden. Aan onderwerping dacht, toen, niemand, doch wel hoopte men dat de Gouverneur, behoorlijk ingelicht, van zijn voornemen zou afzien. Vast besloten als de meesten waren om geweld met geweld te keeren, wilde men toch het uiterste beproeven om den vrede te bewaren. Met dit doel wenschte men de proclamatie zoo uitvoerig mogelijk te beantwoorden en ten duidelijkste te doen uitkomen, zoowel de onrechtvaardigheid als de schadelijke gevolgen der bedreigde, gewelddadige, inbezitneming van Natal. De samenstelling van dit antwoord werd aan den, voor zulk een taak uit-

stekenden, Boshof opgedragen, en reeds den 21sten Februari werd het door den Volksraad aangenomen en verzonden.

Het is in menig opzicht een meesterstuk en voor ons dáárom vooral belangrijk, omdat wij er het volk-zelf in hooren spreken. Het is geen ministeriëele nota, maar een kreet van verontwaardiging, een beroep op recht en billijkheid, een protest tegen driest geweld. Met een kleine verandering hadden de Transvalers, in 1877, er nog eens gebruik van kunnen maken.

De lezer oordeele zelf[1].

PIETER-MARITSBURG, 21 Febr. 1842.

Aan zijne Excellentie, den Majoor Generaal Sir George Napier, K.C.B. Gouverneur enz.

Mijn Heer! Wij ondergeteekenden, President en Leden van den Volksraad, bijeengekomen in onze Vergadering van deze plaats, hebben goedgedacht uwe Excellentie te berichten, dat wij ontvangen hebben zekere Proclamatie, d.d. 2 Dec. 1841 enz.

Daar deze misschien de laatste communicatie van dien aard zou mogen zijn, die wij gelegenheid zullen hebben aan Uwe Exc. te doen, achten wij het noodig om verder het onderwerp meer in zijne uitgebreidheid aan te roeren.

Wij weten, dat er een God leeft, die hemel en aarde regeert, en die machtig en gewillig is om den verongelijkte, hoewel zwakkere, tegen geweldenaars te protecteeren. Op Hem en de rechtvaardigheid van onze zaak verlaten wij ons; en zoo het Zijn wil is, dat eene algeheele verwoesting over ons, onze vrouwen en kinderen, en alles wat wij hebben of bezitten, worde gebracht, zullen wij onderworpen zijn en erkennen zulks bij Hem te hebben verdiend, maar niet bij de menschen. Wij zijn bekend met de macht van Groot-Brittanje, en het is ons doelwit geenszins om die macht te trotseeren, doch wij kunnen te gelijkertijd evenmin toelaten, dat geweld in plaats van recht over ons zou zegevieren, zonder dat wij al onze pogingen zullen hebben aangewend, om zoodanig geweld tegen te gaan. Wij beschuldigen het Britsche Gouvernement niet van zoodanig gezind te zijn, doch de ondervinding heeft ons geleerd dat de verkeerde en ongegronde voorstellen (zooals nu weer blijkbaar omtrent ons het geval is), uit een verafgelegen land voortgesproten, maar al te dikwerf maatregelen hebben te weeg gebracht, die drukkend en onrechtvaardig waren.
Wij ontkennen ook ten stelligste, dat een ingekankerde haat tegen de Engelsche natie ons bezielt. Elk mensch op den aardbodem is natuurlijk zijn eigen volk meer toegedaan den anderen; maar als Christenen hebben wij geleerd alle menschen lief te hebben..... Echter

1) Met het oog op ons bestek meenden wij eerst dit stuk geheel te moeten uitlaten, doch het is van zóóveel gewicht, tot recht verstand der gebeurtenissen, die wij behandelen, dat dit onmogelijk bleek. Wat uitgelaten k o n worden, b l e e f, om plaats te winnen, achterwege.

willen wij niet ontkennen, dat de van tijd tot tijd door het Engelsche Gouvernement

omtrent ons in de Kolonie genomene besluiten en uitgevaardigde wetten, de eenigste oorzaak zijn geweest, waarom wij ons geboorteland en onze maagschap hebben verlaten en ons, als het ware, op de baren der wildernissen begaven om vrij van het bestuur van dat Gouvernement te mogen zijn.
Om eenige voorbeelden aan te halen: W i e was het, die ons de toenemende kwade gevolgen van slavernij opdrong? W i e , die ons recht van eigendom daarop verzekerde? Was het niet hetzelfde Gouvernement, dat ons het naderhand weer ontnam, en zulks op eene wijze, dat wij zelven geene de minste stem hadden omtrent de beste of meest geschikte wijze waarop zulks zou kunnen geschieden? W i e was het, die ons volle compensatie beloofde voor onze slaven? Was het niet hetzelfde Gouvernement, dat ons met een derde deel van de wezenlijke waarde onzer eigendommen afscheepte, en dan nog ten prooi liet van schraapzuchtige en gewinzoekende handelaars, die ten koste van onze beurzen zijn verrijkt geworden? W i e was het, die ons bezigde, zonder loon en op onze eigene kosten, tot bescherming van de grenzen der Kolonie, tegen de vijandige en oorlogzuchtige of roofzieke Kaffers? Was het niet hetzelfde Gouvernement, dat ons naderhand alle aanspraak op compensatie ontzeide, verkeerdelijk voorgevende, dat wij, door onze berooving van den Kaffer met recht ons hunne wraak op den hals hadden gehaald?

En wat deden wij onder al die verdrukkingen? Namen wij de wapenen op, eischende, dat ons recht geschiedde, zooals het onlangs in de Canada's geschied is? Neen, wij gaven ook den rok aan hem, die ons den mantel had ontnomen; wij ontdeden ons zelfs van onze vaste eigendommen voor spotprijzen; - wij zeiden het Gouvernement openlijk aan, dat wij ons land en zijn gebied zouden verlaten. Het werd ons toegestaan, ten minste niet verboden. Wij waren zelfs verrast op het vernemen van eene allerbillijkste en rechtvaardige declaratie, door den Luitenant-Gouverneur gedaan, dat het een onbetwistbaar recht was, dat iemand, met het bestuur eens Gouvernements ontevreden zijnde, vrijheid had het te verlaten. Aanstonds, na onzen uittocht, verklaarden wij onze onafhankelijkheid; wij richtten een eigen bestuur op; wij voerden oorlogen tegen hen, die ons onverziens overvielen en maakten vrede; wij namen bezit van onbewoonde landstreken, zoowel die ons door vriendschappelijke onderhandelingen met de heidensche volksstammen toevielen, als die wij met ons goed en bloed moesten koopen.
Intusschen, wat deed het Koloniaal Gouvernement gedurende den loop van al deze omstandigheden? Liet het ons aanzeggen, dat wij ons van onze verplichting als onderdanen niet konden ontslaan, waar wij ons ook mochten bevinden? Of bood het ons eenige hulp, toen wij in nood waren en het vooruitzicht hadden om alle oogenblikken door woeste, bloeddorstige heidenen te worden vernield; - en toen reeds over de zeshonderd van de onzen allerverradelijkst en onschuldig waren vermoord? Of bleef het onverschillig de ellende van zijne voorgewende onderdanen aanschouwen, zoolang totale vernieling hen bedreigde? Maar, wat meer

is, werden niet hunne moordenaars ondersteund en geholpen, zoodra wij (de Emigranten) eenige kans schenen te hebben van de overwinning te behalen, door allen uitvoer van wapenen en ammunitie naar hen te beletten? Ja, zelfs door ons met eene militaire bezetting te bedreigen en onze eigen wapenen en ammunitie te confiskeeren; en dit mede onder voorgeven van uit menschlievendheid verdere bloedstortingen te willen vermijden, toen er geene vrees bestond voor de vergieting van Christenbloed, maar toen wraak stond genomen te worden op diegenen, wier handen daarmede nog bevlekt waren. Voorts, door den handel te stremmen, waardoor velen der Emigranten, gedurende de bezoeking van de besmettelijke ziekte (de mazelen) stierven uit gebrek aan de noodige middelen of aan voedsel, geschikt of onontbeerlijk in zulk een tijd! Heeft niet hetzelfde Gouvernement ons steeds als uitheemschen behandeld, zelfs met betrekking tot onzen handel over zee? - Hoe is het dan mogelijk, dat met

al zulke gronden aan onze zijde, Uwe Exc. kan verwachten, dat wij op ons zelven kunnen zien als overtreders of oproerigen tegen ons wettig Gouvernement?

Wij verklaren dat wij niet kunnen zien, hoe het Britsche Gouvernement, onder de voormelde omstandigheden, met eenigen den minsten schijn van rechtvaardigheid of billijkheid op ons als onderdanen aanspraak maken kan, tenzij zulks alleen geschiede uit andere politieke beweegredenen, of uit jaloezie tegen ons redenen gezocht worden om, met eenigen schijn van recht, de verachte en aan het noodlot overgelatene Emigranten weder onder het juk te brengen. Wij twijfelen sterk, wanneer wij in het hart van Afrika waren getrokken, of naar Dela-Goa, of men ons daar ook zou hebben gemoeid. Doch wij koesteren nog de hoop, dat, wanneer het tegenwoordige Gouvernement van H.M. de Koningin van Engeland en de Britsche Natie wel en waarlijk met de geheele toedracht der zaak zullen zijn bekend geworden, er andere middelen zullen worden gevonden om satisfactie aan beide kanten teweeg te brengen, dan door het zwaard en door bloed. Wij smeeken Uwe Exc. derhalve om de zaak verder te overwegen en geene maatregelen te nemen, waardoor wij gedreven konden worden tot stappen, die, hoezeer tegen onzen zin of hoe smartelijk zij ook voor ons zullen zijn, echter voor ons leven en veiligheid onvermijdelijk zullen worden en eene verantwoording op Uwe Exc. zelven zullen brengen, die vroeg of laat zwaar zal kunnen zijn te dragen.

Uwer Excellentie's handelingen omtrent ons geven meer dan reden om te vermoeden, dat uwe bekommerdheid en zorg alleenlijk bestaat voor de onbeschaafde volkeren, en dat het geene groote bekommering baren zal, wanneer wij met onze vrouwen en kinderen en dienstboden door hen als schapen ter slachting mochten worden gesleept; ja, dat de hedendaagsche philanthropisten nog valsche beschuldigingen genoeg zullen uitvinden om der wereld diets te maken, dat wij zulks ruim verdiend hebben en dat het onze eigene schuld is. Het noodlot schijnt ons dan te zullen drijven tot ééne van twee keuzen; namelijk: - ons als lastdieren te krommen, om gewillig den last, die ons opgelegd wordt, te dragen, totdat wij, dien te zwaar vindende, weer als voren ééne nieuwe emigratie beginnen,[1] wanneer wij alles, wat wij in de wereld hebben, hier zullen moeten achterlaten; - dan wel om tot de verdediging van onze rechten, van onze bezittingen, ja van ons bestaan - zelf het geweer in de vuist te nemen en te strijden tegen onze verdrukkers, en met onzen val of ons bezwijken, een einde aan onze aardsche moeilijkheden te maken. Wij laten het over aan Uwer Excellentie's eigen oordeel en aan het oordeel van elk rechtschapen Engelschman, welke van die twee het verkieslijkst is. Laat men niet langer denken, dat wij zoeken te misleiden, of dat wij zelve misleid zijn. De ondervinding heeft ons allen, meer of min, dure lessen gegeven, en, wat ook onze politieke geschillen mogen zijn omtrent onze civiele

1) De Schrijver spatiëert.

administratie,Uwe Exc.zal ondervinden,dat er slechts weinig verschil bestaat omtrent dit eene punt. Wanneer wij al ten koste van veel bloeds en onkosten zullen zijn ten onder gebracht, zal het vuur slechts gedempt of gesmoord worden, om in den dag der wraakneming des te geweldiger uit te barsten. Het is in Uwer Excellentie's macht, deze euvelen voor te komen en indien het Uwe Exc. waarlijk te doen is om verdere bloedvergieting te vermijden, zal Uwe Exc. gemakkelijk redenen genoeg kunnen vinden om uwe voorgenomene militaire expeditie te staken en andere middelen in het werk te stellen, die eene menschlievender en gezegender uitwerking zullen hebben.

Het heeft bij ons een diep gevoel van leedwezen te weeg gebracht om sedert het begin van onzen uittocht gedurig te vernemen, hoe wij ten onrechte aan de wereld zijn voorgesteld geworden als ruwe menschen, die, beschaafde wetten en kerkelijke tucht moede, in losbandigheid zochten te leven, een ieder naar het goeddunken van zijn eigen hart. Wij hebben onze beschuldigers meer dan eens beschaamd gemaakt. Ofschoon wij onervarene boeren zijn, die nooit toegelaten werden in hun geboorteland eenig deel te nemen aan de publieke aangelegenheden van hun land, zijn wij echter geslaagd om onzen regeeringsvorm op dien voet te brengen, dat wij het publiek vertrouwen van dag tot dag meer beginnen te winnen. De godsdienst zelf is ook reeds op eenen geregelden voet gesteld en cultivatie en bebouwing van het land nemen dagelijks meer en meer toe. Alreeds hebben wij een aanzienlijk gesticht voor het waarnemen van den openbaren Godsdienst opgericht en het onderwijs der jeugd is op een goeden voet gebracht.
De ons omringende oorlogzuchtige Zoola's zijn in hunne onophoudelijke oorlogsbedrijven gestremd, zoodat zij zelfs, uit vrees voor ons, de wapenen niet dan ter sluik en zeer zelden opnemen; twee zendelingen zijn reeds onder hen werkzaam, onder onze protectie, en wij hebben de beste vooruitzichten, dat de beschaving van dat volk spoediger te bevorderen zal zijn, dan die der Kaffers aan de Kolonie grenzende.
Dit alles is bereids te weeg gebracht, nu wij eerst beginnen uit onze groote moeilijkheden te komen. Uwe Exc. kan derhalve wel begrijpen, dat het ons smarten zal, den bodem van al onze hoop en verwachting in eens te zien inslaan. Eén enkel verkeerd of onstaatkundig experiment of proefneming zou ons onherstelbare nadeelen verwekken. Alreeds zijn er gedienstige agenten bezig om de Kafferstammen, tot hun of tot ons ongeluk, tegen ons op te wekken en hun in te prenten, dat wij hunne verdrukkers zijn, maar de Engelschen hunne beschermers en dat zij, zoo zij het met de Engelschen houden, als loon onze beesten ten buit zullen bekomen. Mogelijk heeft Uwe Exc. daartoe geen verlof gegeven; het wordt echter gedaan. Zal nu de beschaafde wereld ons immer kunnen laken, dat wij in zulke omstandigheden en onder zulke onmenschelijke vervolgingen het uiterste doen en wagen tot behoud van ons leven? En, wanneer wij al voor de overmacht moeten terugdeinzen en, verder landwaarts in, veiligheid zoeken, waar wij meer geconcentreerd zijn en met meer voordeel onzen vijand kunnen bestrijden, zal men dan ons kunnen hoonen, wanneer wij onze schade, zoo in de Kolonie als sedert onzen uittocht geleden, en voor onze landerijen, huizen en andere bezittingen, die wij ten prooi van verwoesting genoodzaakt zullen zijn geweest achter te laten, zoeken te verhalen op onze oude schuldenaars, de Kaffers, ja zelfs verder? Wij bidden, dat de Almachtige zulks verhoede en dat het Hem behagen moge, ons betere uitkomst te geven.
Eindelijk moeten wij, zoo voor ons zelven als op stellig verzoek van onze mede-emigranten, ten sterkste protesteeren tegen de inbezitneming van eenig gedeelte van dit land als bedreigd in Uwer Excellentie's Proclamatie

van den 2den Dec. vermeld, en verklaren, dat wij ons van nu voortaan meenen te kunnen vrijhouden van de smadelijkste gevolgen van zoodanigen stap, voor God, voor ons eigen geweten en voor de wereld.
Wij hebben de eer ons met alle achting te noemen:

M i j n h e e r !
Uwer Excellentie's Dw. Dienaren,
JOACHIM PRINSLO, *President*,
benevens al de leden des Raads,
J.J. BURGER, *Secretaris*.'

Sir George Napiers antwoord op dit protest was het bevel aan Majoor Smith, om, zoo spoedig mogelijk, naar Port-Natal op te trekken en de Boeren met geweld tot onderwerping te dwingen.

Geweld met geweld gekeerd.

In gehoorzaamheid aan de ontvangen bevelen brak Majoor Smith, ongeveer half Maart 1842, zijn kamp in Pondo-land op en marcheerde naar Natal-baai, waar hij den 4^{den} Mei aankwam. Aan zulk een tocht, met wagens en kanonnen, waren zoo vele moeielijkheden verbonden dat de Boeren Smith van dien kant niet verwachtten en door zijn aankomst geheel verrast werden. De Engelschen werden dus in staat gesteld om, op een kleine hoogte, ongeveer drie mijlen van Durban, hun laager te trekken, hetgeen zij deden in den vorm van een driehoek, iedere punt waarvan door een kanon werd verdedigd. Daarop werd de vlag der Boeren nedergehaald en de Engelsche vlag geheschen, en door Majoor Smith een termijn van vijftien dagen gesteld, binnen welke de Boeren zich hadden te onderwerpen, om niet als ‘rebellen’ getuchtigd te worden. Bijna terzelfder tijd brachten de Engelsche brik P i l o t en de schoener M a z e p p a , Majoor Smith de noodige levensmiddelen en ammunitie, benevens twee kanonnen, die hij deed landen en opsloeg aan den zandigen uithoek bij Durban, de P o i n t geheeten. Over deze goederen stelde hij een sergeant en 25 man ter bewaking en wachtte nu vol zelfvertrouwen het antwoord af van den Volksraad op zijn u l t i m a t u m . Dat de Boeren zich onmiddellijk zouden onderwerpen, stond bij hem vast.

Bij h e m , doch niet bij h e n . Wel waren er e n k e l e n , onlangs uit de Kaapkolonie gekomen, met eenige anderen die - wie weet op welke wijze daartoe gebruikt, - van onderwerping spraken, doch de oude Voortrekkers, tot het uiterste gebracht, grepen naar het geweer. Terstond werd Pretorius door den Volkraad, met de op dat oogenblik beschikbare macht, naar de Baai gezonden om Smith te verdrijven. Pretorius was spoedig op marsch, sloeg zijn kamp op, drie mijlen van het Engelsche laager, en begon, 23 Mei, den aanval door de ossen der Engelschen weg te voeren. Majoor Smith besloot daarop, in dienzelfden nacht, het Boerenkamp van alle zijden tegelijk aan te vallen en met een enkele c o u p , een einde aan den strijd te maken.

Onbemerkt, zoo hij meende, in de stilte des nachts, verliet hij met 109

man van het 27ste regiment, een 30 artilleristen en sappeurs en twee kanonnen zijn kamp, om dat der Boeren te gaan omsingelen. Doch deze waren op hun hoede. Tusschen de beide laagers was eenig dicht kreupelhout, waardoor de Engelsche soldaten moesten trekken om het Boerenkamp te bereiken. Hier lag Pretorius met zijne mannen den vijand op te wachten, en toen deze wel onder schot was openden de Boeren hun vuur. De strijd was spoedig beslist; de kogels der Boeren vonden met doodelijke gewisheid hun man, terwijl de verwarring onder de soldaten werd vermeerderd door hunne eigene ossen, die voor het geschut gespannen en door het vuren verschrikt, in woeste vaart zich tegen hen keerden. Weldra moest Majoor Smith den aftocht blazen en nauwelijks gelukte het hem om zijn kamp weer te bereiken. Het verlies der Engelschen, in dezen nachtelijken overval, bedroeg 17 dooden, 31 gewonden en enkele 'vermisten.' De twee kanonnen vielen den Boeren in handen.

Twee dagen later, 26 Mei, hernieuwde Pretorius den strijd, door, met ongeveer 100 man, de wachtpost aan te vallen, die het krijgsmaterieel, uit de M a z e p p a en P i l o t geland, moest beschermen. Na een kort gevecht, waarbij twee Engelschen gedood en twee gewond werden, gaven de anderen (ruim 20 man) zich over. Een rijke buit van levensmiddelen, dekens, kleeren en vooral van ammunitie viel den Boeren nu ten deel. De krijgsgevangenen, en wagenvrachten vol goederen, werden naar Pieter-Maritzburg gezonden en de ammunitie kwam tepas om Majoor Smith, uit zijne eigene kanonnen, te beschieten. De Boeren leiden voorts beslag op de beide schepen, de P i l o t en de M a z e p p a, en namen de kapiteins gevangen[1]. Andermaal waren zij nu meester van de Baai en woei h u n vlag aan het duurgekochte strand.

1) Bijna zonder uitzondering zijn de Engelsche krijgsgevangenen luide geweest in hun dankbetuigingen aan de Boeren voor de goede behandeling die zij hebben ondervonden. Doch niet altijd hebben de Engelschen zich volgens eer en plicht tegenover de Boeren gedragen, nadat zij zich aan dezen hadden moeten overgeven. Toen men in het Engelsche kamp begon gebrek te lijden, verzocht Majoor Smith verlof om de vrouwen en kinderen der soldaten, en die der Engelsche inwoners in Durban, te zamen ten getale van acht en twintig, aan boord der M a z e p p a te brengen, opdat zij in veiligheid mochten zijn en verzorgd. Pretorius stond dit toe, daar de M a z e p p a door de Boeren in beslag genomen was en de kapitein krijgsgevangen. Wat deed echter de bemanning van dit schip? Nauwelijks waren de vrouwen en kinderen aan boord of er werd zeil gemaakt en zee gekozen, in de hoop van het een of ander oorlogsschip te ontmoeten en hulp te verkrijgen voor de belegerden. De Boeren vuurden op het vertrekkende vaartuig doch wondden, ongelukkig, niemand. Het 'goed vertrouwen' der Boeren is in den regel door de Engelschen beschaamd.

Smith werd van alle kanten door de Boeren ingesloten. Tegen hunne kogels was hij min of meer veilig, achter de aardwerken, die hij had opgeworpen, doch zijn proviand was in hunne handen, en al spoedig begonnen zijne manschappen gebrek te lijden. In dezen nood, trachtte een Engelsch handelaar, te Durban, hem eenige ossen te doen toekomen, doch de Boeren kwamen hier achter, zonden al de Engelschen, die te Durban woonden naar Pieter-Maritzburg en confisqueerden hunne handelswaren. Had men eerst in het kamp van Smith den spot gedreven met 'dat malle idee der Boeren, om de bezetting door honger tot de overgave te dwingen', in het begin van Juni, toen het rantsoen gebracht was op een stukje gedroogd paardevleesch met wat beschuitkruimels, smakelijk gemaakt door een teugje brak water, uit den put, dien men gegraven had, spotte men niet langer. Integendeel begon men er aan te denken om zich over te geven. Nu en dan werd een uitval beproefd, doch de Boeren hielden het kamp te goed ingesloten om er zich door heen te slaan. Nog slechts een paar dagen zou Smith het hebben kunnen uithouden, toen, aan den avond van 24 Juni, eenige vuurpijlen hem de kondschap deden, dat er, van de zeezijde, hulp voor hem opdaagde. De belegeraars dit ook verstaande, hernieuwden hunne aanvallen op het kamp, doch de kanonskogels, die zij, toen hun ammunitie was opgeraakt, hadden gegoten, waren te zwak om veel schade aan te richten en uit het kamp werd hun vuur goed beantwoord. Straks verkondigden nieuwe seinen dat er nog meer hulp voor de Engelschen in aantocht was, en moest Pretorius den aanval op het kamp staken om den vijand te ontmoeten, die hem van de zeezijde bedreigde.

Hadden de Boeren naar behooren de wacht gehouden, of, liever nog, waren zij op alles bedacht geweest, dan zou de Gouverneur in de Kaapstad onkundig zijn gebleven van den neteligen toestand waarin Smith geraakt was, en zou deze zich gewisselijk hebben moeten overgeven. Prachtig zou het geweest zijn, als Sir George zijn vlag nog eens terug ontvangen had, en ditmaal uit de handen van den officier, die gegaan was om de Boeren tot 'hun plicht te brengen'. Het zou hiertoe ook zeker gekomen zijn, indien men behoorlijk gezorgd had dat Smith geen hulp uit de Kaapkolonie had kunnen vragen. De Boeren echter waren onachtzaam, of rekenden te veel op het onherbergzaam karakter van het land, dat Natal van de Kaapkolonie scheidde.

'Waar zou majoor Smith iemand vinden om zijn boodschapper te zijn, en wie kon die onbewoonde streken doorreizen, zonder wagens, ossen en

geleide?' Die man werd echter gevonden. Richard King (gewoonlijk DICK KING geheeten), een jonge Engelschman te Durban woonachtig, bood zich aan om de depêches van Smith naar Grahamstown, een afstand van vierhonderd mijlen, over te brengen. Aan tal van gevaren blootgesteld, door volle rivieren opgehouden, meer dan eens bijna gevangengenomen door de Kaffers, hongerig, doornat soms en krank, wist King nochtans in negen dagen tijds, het doel van zijn tocht, Grahamstown, te bereiken en zijne depêches in handen van den bevelhebber der troepen aldaar te stellen. Onverwijld zond deze daarop een afdeeling grenadiers naar Port-Elizabeth, van waar zij aan boord van de C o n c h , een klein vaartuig dat juist zeilreê lag, naar Natal werden overgebracht. Sir George Napier, de tijding ontvangen hebbende van den benarden toestand waarin Smith zich bevond, liet insgelijks geen tijd verloren gaan en scheepte alle beschikbare troepen onmiddellijk, aan boord van de S o u t h a m p t o n , af naar Natal. De C o n c h arriveerde een dag vóór de S o u t h a m p t o n op de buitenreê van Port-Natal.

Kolonel J.A. CLOETE, een Afrikaner van geboorte, maar in Engelschen dienst, was door den Gouverneur belast met het opperbevel over de troepen, die zijne landgenooten en bloedverwanten moesten ten onder brengen. Om zich van die taak te kwijten liet hij geen oogenblik verloren gaan. Op Zondag den 26sten van Juni (de Engelschen schijnen er van te houden om de Boeren op Z o n d a g aan te vallen) landde hij met zijne manschappen; en andermaal was de strijd spoedig beslist, doch nu ten nadeele der Boeren. Hadden dezen den toegang tot de Baai behoorlijk kunnen verdedigen, dan zou Cloete niet zoo gemakkelijk met zijne soldaten aan land zijn gekomen; doch Pretorius had niet, tegelijk, het Engelsche kamp kunnen belegeren en de Baai in staat van verdediging brengen. Gedekt door het vér dragend grof geschut van de S o u t h a m p t o n , dat de Boeren uit elkander dreef, bracht Cloete zijne landingstroepen, in booten, over de zandbank aan den ingang der Baai en bereikte hij den vasten wal, zonder dat de geweerkogels der Boeren hem dit konden beletten. Pretorius, wien het aan ammunitie ontbrak en die van den langen strijd meer dan afgemat was, moest zich eindelijk terugtrekken, en weinige uren nadat de eerste booten de S o u t h a m p t o n verlaten hadden, waren de troepen geland, was Smith ontzet en Cloete, met gering verlies, meester van het terrein. Engelsch geweld had gezegevierd[1].

1) Voor zeer uitvoerige bijzonderheden omtrent deze gebeurtenissen verwijzen wij naar W.C. HOLDEN, H i s t o r y o f t h e C o l o n y o f N a t a l , London 1855, en vooral naar CHASE, R e p r i n t o f N a t a l P a p e r s , N o t i c e s e t c .'

XV. Natal opgegeven.

Den 26sten Juni viel het eerste schot uit de kanonnen van de S o u t h a m p t o n , en reeds den 15den Juli daaropvolgende verkondigde een ander schot dat Natal aan de Engelschen was overgegaan. Verschillende oorzaken hebben hiertoe bijgedragen.

Vooreerst de verdeeldheid onder het Volk en in den Volksraad zelf. Een aantal personen, uit de kolonie, hadden zich in de laatste maanden bij de Boeren in Natal gevoegd, meer met het oog op de vruchtbare streek, die dezen in bezit genomen hadden, dan omdat zij de beginselen van den t r e k waren toegedaan. Deze Afrikaners waren wél tevreden om onder de Britsche vlag te leven en vormden een partij, die den vrede aanraadde. 'Het hielp toch niet,' zeiden zij, 'om tegen Engeland te krijgen. De Koningin had een langen arm. Voor één regiment dat wij verslaan, zond zij zeker tien andere. En wat zou men beginnen als straks de Kaffers ook weer oproerig werden? Reeds was er gebrek aan ammunitie en geschut, terwijl de Engelschen daarvan overvloedig voorzien waren en konden worden. Maakte men n u vrede met Engeland, dan kon men goede voorwaarden bedingen, en zou ieder in het bezit worden gelaten van zijne gronden en andere eigendommen. Ook zou men eene eigene regeering behouden, daar de Engelsche Regeering alleen maar wilde dat het oppergezag der Koningin zou worden erkend. Men zou zijn eigen taal, rechtspleging, godsdienstregeling en bestuur behouden, ja, veel meer vrijheid hebben dan de Boeren in de Kaapkolonie, als men maar niet halsstarrig was en de goede bedoelingen van Engeland miskende. Het best was om vrede te maken zoolang dit nog kon geschieden, eer het te laat was, enz. enz.' Zoo sprak de Engelschgezinde (of verblinde) partij onder de Boeren, die voortdurend sterker werd.

De echte 't r e k k e r s ' wilden hiervan niets hooren. Niet dat zij blind waren voor Engelands overmacht en doof voor de stemmen, die uit het midden des volks opgingen, doch zij hadden tot te duren prijs van Natal bezit genomen om het land nu op te geven, zonder er het uiterste voor gewaagd te hebben. Daarenboven hadden zij van den Hollandschen super-carga, SMELLENKAMP, die kort tevoren Pieter-Maritzburg bezocht had, meenen te verstaan, dat zij vastelijk op hulp uit Holland mochten bouwen, en meenden zij, dat hun M a a t s c h a p p i j werkelijk reeds onder de protectie van Z.M.

Willem I stond. Het onrecht steeds, en nu weer, door Engeland tegen hen gepleegd, was ook niet geschikt om hen tot gewillige onderdanen van Victoria te vormen, en de politiek van Napier vervulde hen met verbittering. Vol vertrouwen op hun goed recht, waren zij bereid om andermaal hun leven daarvoor in de waagschaal te stellen. Doch ook zij moesten eindelijk in de overgave berusten.

Smellenkamp, overland naar de Kaapstad teruggereisd zijnde, arriveerde daar op denzelfden dag dat Cloete Natal-baai bereikte, en terwijl deze bevel gaf om de kanonnen in gereedheid te brengen, waarmede hij de Boeren zou beschieten, gaf Sir George Napier bevel om Smellenkamp op te pakken en in de gevangenis te zetten. Daar men echter geen papieren bij hem vond werd hij onder borgtocht ontslagen en keerde hij naar Holland terug[1].

1) STUART, in zijn aangehaald werk, De H o l l a n d s c h e A f r i k a n e n , spreekt uit voerig, schoon niet te gunstig, over de verrichtingen van den heer Smellenkamp, en voor bijzonderheden daaromtrent moeten wij naar genoemd werk verwijzen. In hoofdzaak komt diens eerste optreden in de geschiedenis der Boeren op het volgende neder:
In 1840, evenals nu, werd men in Holland getroffen door het kloek gedrag der Boeren en werd de vraag geopperd: Wat kunnen wij doen om dien menschen een blijk van onze sympathie te geven en... handelsbetrekkingen met hen aan te knoopen? Doch toen, al later, liep men gevaar, om door onbekendheid met den waren stand van zaken, zichzel opofferingen te getroosten zonder de Boeren daardoor te bevoordeelen.
Naar aanleiding van een correspondentie in het H a n d e l s b l a d van 22 April 1840, on derteekend door JACOB SWART, werd door den heer G.G. OHRIG het schip de 'B r a z i l i ë ' uit gerust, om op de reis naar Indië Natal aan te doen, op welk schip Smellenkamp als super carga geplaatst werd. De B r a z i l i ë arriveerde den 26sten Maart 1842 in Natal-baai, en geen pen kan beschrijven met welke gevoelens van opgewonden vreugd de Boeren dit schipbegroetten, - het eerste, dat direct uit Holland tot hen gezonden werd. De Hollandsche vlag die nu voor de eerste maal in h u n baai, en van een Hollandsch schip woei, was hun een profetie van bescherming tegen Engeland, een verzekering van erkenning door Holland. Als een vorst werd Smellenkamp ontvangen en naar Pieter-Maritzburg geleid, en als een vorst gedroeg hij zich tegenover de Boeren. Jammer echter dat hij geen vorst was, en de Boeren niet helpen k o n . En jammer ook, dat hij hun dit niet duidelijk gezegd heeft, maar zich, in de o p w i n d i n g , heeft laten verleiden om hen namens Z.M. den Koning der Nederlanden, diens bescherming toe te zeggen, en een verdrag met hen aan te gaan, dat hij 'namens Z.M. d e n K o n i n g ' onderteekende. Een en ander was zonder waarde en bracht de Boeren geheel van het spoor.
DAT Smellenkamp te goeder trouw gehandeld heeft moet aangenomen worden. Zonde twijfel hoopte hij dat 'Z.M. de Koning', als deze maar eerst bekend was met den ware toestand waarin de Boeren zich bevonden, evenzoo met hen zou zijn ingenomen als hij zelf, en zou honoreeren wat hij, Smellenkamp, gewaagd had in 's Konings naam te doen. De eenvoudige 'burgerman,' zooals de b u r g e r m a n Stuart hem eenigszins schampe noemt, meende dat hij leefde in de dagen van Tromp en De Ruyter, en vergat of wist niet, dat er een krankheid heerschte, ANGLOPHOBIE genaamd; daarin lag zijn fout. Doch die fout was oorzaak dat men van Engelsche zijde te beslister op de onderwerping der Boeren aandrong, en dat de Boeren zelven, op een rietstaf steunden, die hun de hand doorboorde.

Tot dit laatste heeft ook wel eenigszins bijgedragen dat men zich in Pieter-Maritzburg te overdreven voorstellingen maakte van de krijgsmacht waarover Cloete te beschikken had, en niet wist dat zijne troepen gebrek leden aan proviand en ammunitie. Toch was dit zoo. Eenige booten met kleederen, proviand en krijgsmaterieel waren op de zandbank omgeslagen en o.a. 18,000 patronen - gelukkig - in de golven verdwenen, terwijl de S o u t h a m p t o n door een storm gedwongen werd zee te kiezen, zonder meer goederen te kunnen aan land brengen. Hadden de Boeren dit alles geweten, dan zou men waarschijnlijk toch nog tot een nieuwen aanval zijn overgegaan. Doch eerst toen het te laat was werden deze dingen bekend.

Nog eene andere zaak heeft op de overgave van Natal een zeer beslissenden invloed geoefend. Cloete, die slachtbeesten noodig had voor zijn soldaten, en paarden om zijn kanonnen te trekken, verlaagde zich om, tot verkrijging daarvan, de hulp van Kaffers in te roepen en dezen op te dragen, om het benoodigde vee, den Boeren te ontrooven en hem te bezorgen. Had hij s o l d a t e n uitgezonden om een strooptocht te doen, dan zou hij naar oorlogsgebruik gehandeld hebben, doch om daartoe de Kaffers te gebruiken, en dus de zwarten tegen de Boeren op te zetten, was laag en moest den Volksraad met bezorgdheid vervullen. In de laatste jaren was het nagenoeg ontvolkte Natal weer door een 10,000 Kaffers bewoond geworden, en dezen, die veiligheid onder de Boeren gezocht en gevonden hadden, werden nu aangezet om hunne beschermers te berooven en den buit neer te leggen rondom Napiers vlaggepaal. Wel had Cloete gezegd: 'o Kaffers, rooft zooveel gij kunt, doch vermoordt geen vrouwen of kinderen', doch de Kaffers hadden het anders begrepen[1]. Alreede hadden zij eenige Boeren vermoord en hunne vrou-

1) 'Kolonel Cloete zond, na zijn aankomst, om de Kaffer-opperhoofden en beval hun zooveel vee en paarden als zij konden machtig worden naar het kamp te brengen, en verder beloofde hij hun betaling voor hetgeen zij zouden brengen. "D o c h p a s t o p," zeide hij, "dat gij geen vrouwen en kinderen vermoordt!" Dit was juist iets voor de Kaffers. Zij gingen terstond aan het werk en brachten den volgenden dag een gedeelte van DIRK VAN ROOYENS kudde, na Dirk, diens zoon en MARTHINUS OOSTHUYZEN vermoord te hebben. De Kaffers hebben, de vrouwen der vermoorde Boeren geheel naakt uitgekleed, haar gestoken en mishandeld en in dien toestand uit hare huizen gedreven.... Gedurende de volgende dagen brachten zij een gedeelte van het vee van LANDMAN, RAATS, COWIE, GREGORY, KEMP en LAAS....'
Het is een Engelschman, toen in Natal aanwezig, die zoo schrijft en een andere Engelschman, gansch geen vriend van de Boeren, laat zich aldus hooren: 'De Kaffers werden door hem (Cloete) gevolmachtigd om zich meester te maken van hoornvee en paarden, slechts met deze ééne beperking dat de vrouwen en kinderen niets te lijden zouden hebben onder hunne wreede handen; deze maatregel leidde tot de droevigste gevolgen'. CHASE, R e p r i n t etc. by HOLDEN o.c. 146-148.
CLOETE zelf heeft er geen geheim van gemaakt, dat hij de Kaffers gebruikt heeft om het vee der Boeren te nemen, maar maakt er openlijk melding van in zijne d e s p a t c h e s aan den Gouverneur, én in zijn antwoord op het schrijven van Petorius, waarin deze zich over de Kaffer-strooptochten en moorden beklaagt. 'Maar', voegt hij den Boeren toe, 'gij zelven hebt daartoe aanleiding gegeven (door "rebellie"!) en moet de gevolgen dragen in uwe personen, uwe eigendommen, uwe vrouwen en uwe kinderen. Ik ben bereid' zoo eindigt hij zijn schrijven aan Pretorius, 'om te doen wat ik kan teneinde een algemeenen opstand, of daden van geweld der Kaffers voor te komen, doch ik gevoel mij niet in staat om veel in dit opzicht te doen, zoolang gij onder de wapenen blijft tegen Harer Majesteits gezag, en dus deze stammen laat denken dat, indien zij u benadeelen, dit aan het Gouvernement welgevallig moet zijn.'
Hoe konden de Kaffers ook anders denken, waar kolonel JOSIAS CLOETE hun, in naam van Hare Majesteit VICTORIA, geboden had o m de Boeren te benadeelen! In zijn schrijven aan

wen en kinderen, naakt uitgetogen en mishandeld, het veld ingedreven. Blijkbaar meenden zij den Engelschen een dienst te doen door de Boeren aan te vallen. Voor het oogenblik was hieraan paal en perk gesteld door een Boeren-commando, dat een 50 of 60 Kaffers had neergeschoten, doch wat moest er van worden als de geheele Kafferbevolking, nu in Natal woonachtig, door Engelsche beloften misleid en door Engelsche kanonnen gesteund, tegen hen opstond? Met de Kaffers alleen, of tegen de Engelschen alleen kon de krijg worden voortgezet, doch tegen die beiden gezamenlijk scheen de strijd hopeloos.

Na eenige zeer stormachtige vergaderingen van den Volksraad werd eindelijk tot onderwerping besloten, en begaf Cloete zich in persoon naar Pieter-Maritzburg, om de voorwaarden te regelen. Deze waren, oppervlakkig beschouwd, aannemelijk en eervol genoeg. De Boeren erkenden dat zij Britsche onderdanen waren, doch behoefden geen eed van getrouwheid aan de Koningin af te leggen, en behielden hun eigen vrij bestuur, tot dat Harer Majesteits wil nader hieromtrent bekend zou zijn geworden. Geheel Natal zou overgaan aan de Engelschen, doch feitelijk zouden dezen slechts bezit

den Gouverneur, 3 Juli 1842, zegt hij wel ‘dat het beter zou zijn de zaak tegen de Boeren op te geven dan van de Zulu-assegaai gebruik te maken’, doch het feit blijft ontegensprekelijk, dat juist hij, openlijk, als opperbevelhebber der Engelsche troepen, de Kaffers tegen de Boeren heeft gebruikt, niet in een eerlijken strijd, maar als roovers. Het is noodig tegenover de vele beschuldigingen tegen de Boeren ingebracht aan deze dingen te herinneren.

nemen van de Baai en het omliggende land. De door de Boeren buitgemaakte kanonnen en geconfisqueerde goederen moesten worden opgegeven, doch overigens bleef ieder in het ongestoord bezit van zijn eigendom. De Engelsche soldaten, die krijgsgevangen waren, zouden worden uitgeleverd, terwijl eindelijk volkomen 'amnestie' aan de Boeren verleend werd. Vier personen - tot hun blijvende eer zij het hier vermeld - JOACHIM PRINSLO, JACOBUS JOH. BURGER, MICHIEL VAN BREDA en SERVAAS VAN BREDA, werden als onverbeterlijke rebellen van deze amnestie uitgesloten. Ook PRETORIUS kon eerst geen pardon krijgen, doch werd later in de amnestie begrepen, 'omdat hij zoo trouw had medegewerkt om de vredesartikelen gesloten te krijgen.' Op deze voorwaarden ging Natal, den 15 Juli 1842, bij verdrag in de handen der Engelschen over[1].

Welk een toestand van verwarring nu volgde (en volgen moest) laat zich beter denken dan beschrijven. Bijna schijnt het, van achteren, alsof het er op a a n g e l e g d was om, zoowel den Boeren zelf, als de wereld

1) Het officieel verslag omtrent het eindigen der vijandelijkheden en de vredesvoorwaarden luidt aldus: 'Luit.-Kol. Cloete.... heeft aan ZEx. den Gouverneur bericht dat de vijandelijkheden tusschen H.M. troepen en de Boeren-opstandelingen geëindigd zijn.'
'De emigranten-Boeren plechtig verklaard hebbende zich aan de Koningin te onderwerpen; de gevangenen, zoowel soldaten als burgers, in vrijheid gesteld zijnde; de kanonnen door hen genomen, zoowel als hunne eigene opgegeven en alle publieke zoowel als private goederen door hen in beslag genomen, teruggegeven hebbende, zoo heeft de Luit.-Kolonel, krachtens de volmacht hem door den Gouverneur gegeven, een algemeene amnestie of vrij pardon verleend aan allen, die zich verzet hebben tegen Harer Majesteits troepen en gezag, met uitzondering van Joachim Priuslo, A.W. Pretorius, J.J. Burger, Michiel van Breda en Servaas van Breda.'
'Hij heeft verder bekend gemaakt dat private eigendom zal worden geëerbiedigd; dat den emigrant-Boeren vergund wordt naar hunne woningen terug te keeren met hunne geweren en paarden; dat zij beschermd zullen worden tegen elken overval der Zulu's; - dat aan hunne grondbrieven niet getornd zal worden, afhankelijk evenwel van latere besluiten en bepalingen daaromtrent door H.M Gouvernement; dat buiten de limieten der militaire occupatie, het bestaande Bestuur blijven zal zooals het is totdat H. Maj. wil hieromtrent bekend zal zijn geworden; dat de Kaffers vooreerst zullen blijven wonen op de gronden, die zij occupeerden op het oogenblik dat H.M. troepen geland zijn, onderworpen aan zulke verdere schikkingen als in belang der algemeene veiligheid door Hare Majesteit zullen worden gemaakt. En overeenkomstig een artikel, nog aan de voorwaarden der overgave gehecht, heeft de Luitenant-Kolonel, in aanmerking nemende dat de heer A.W. PRETORIUS *heeft medegewerkt tot de eindelijke schikking der voorwaarden van overgave*, *zijn persoonlijk menschelijk gedrag tegenover de gevangenen*, *en zijne algemeene bezadigdheid* (general moderation), HEM INGESLOTEN IN DE AMNESTIE, *die hij had uitgestrekt over allen*, *met uitzondering van de bovengenoemden*.' CHASE, R e p r i n t s etc.

buitenaf te doen gelooven, dat zij niet in staat waren om zich zelven te regeeren, en dat er voor hen politieke rust noch veiligheid te vinden was, behalve in de armen van Hare Majesteit. Feitelijk bestond er, na de overgave, en het daarop gevolgd vertrek van Cloete, drieërlei gouvernement in Natal: de Volksraad, het militair bestuur van majoor[1)] Smith (afhankelijk van den Kaapschen gouverneur), en het opperbestuur van den minister in Engeland, - om van de Kafferhoofden niet te spreken. Orde noch wet konden onder zulke omstandigheden door den Volksraad en de burgerlijke besturen gehandhaafd worden, en noodzakelijkerwijze vonden er ongeregeldheden plaats, die ongestraft bleven.

In Mei 1843 arriveerde de broeder van kolonel Cloete, H. CLOETE, als Speciale Commissaris, om de zaken eenigszins te regelen. De toenemende verdeeldheid en verwijdering, tusschen de oorlogs- en de vredepartij onder de Boeren, maakte dit echter onmogelijk. Een weinig vóór Cloetes komst had de Brazilië weer het anker laten vallen op de buitenreê van Natal, met Smellenkamp aan boord, doch majoor Smith had dezen niet toegelaten, met de Boeren in aanraking te komen of zijne goederen aan land te brengen. Zelfs de predikant, Ds. Ham, door de liefde der vrienden van Holland uitgezonden, mocht niet tot hen komen, en het schip had onverrichter zake moeten koers zetten naar Delagoa-baai. Dit verbitterde, en zóó hoog liep het gevoel, dat eene vrouw den commissaris Cloete met een degen te lijf wilde, in de Volksraadzaal te Pieter-Maritzburg. Cloete schreef om hulp en verkreeg militaire versterking, doch ook de Boeren kregen steun. De emigranten aan de andere zijde van Drakensberg, meenden ook een woord te moeten medespreken en stonden er op, dat het behoud van Natal den geheelen trek gold. 'Natal mocht niet opgegeven worden', en honderden aan de beide oevers van de Vaal-rivier waren bereid den kamp tegen Engeland, om het bezit van Natal, te hervatten. Zoo werd de oorlogspartij weer versterkt en nam de verwarring toe. Inmiddels drong Cloete aan op volkomen onderwerping. 'Hare Majesteit wilde genadiglijk al wat er gebeurd was in het vergeetboek schrijven, en was bereid om naar den wensch der Boeren de regeering in te richten, doch Natal moest een Engelsche kolonie zijn.' Eene vergadering, bestaande uit de 24 leden van den Natalschen Volksraad en ruim 40 Boeren uit de Vaal-rivierstreken, werd belegd

1) Tot nu toe eigenlijk slechts 'Kaptein' Smith, doch na de overgave van Natal 'Majoor' geworden.

om de voorwaarden, door Cloete gesteld, te bespreken, en bijna was het toen tot eene uitbarsting, onder elkander, gekomen. De ernstige vraag was, of, met Natal, niet al het grondgebied, door de Boeren in bezit genomen, in handen der Engelschen zou vallen. 'Neen,' zeide Cloete, 'Drakensberg zal de grens der kolonie zijn,' en dit besliste waarschijnlijk over oorlog of vrede[1]. Men verstond, dat het Engelsche gebied zich zou uitstrekken tot aan, maar niet over Drakensberg, en dat men aan de andere zijde van de Kathlamba vrij zou zijn. Dit lag nu wel niet in de bedoeling van het Engelsche Gouvernement, doch er werd niet verder over uitgeweid, en op den 8sten Augustus 1843 werd Natal een Engelsche bezitting, onder de Engelsche vlag en Engelsch bestuur. Slechts zou de Volksraad in functie blijven tot de nieuwe regeeringsvorm in werking was gekomen. In 1845 werd Natal bij de Kaapkolonie ingelijfd, en den 17den November van dat jaar arriveerde de eerste Luit.-Gouverneur, de heer M. West. - In 1848 kreeg de kolonie een eigen wetgeving, die in 1856 werd uitgebreid doch door de Nataliërs nog steeds onbevredigend werd genoemd. Met de geschiedenis der Engelsche kolonie Natal houden wij ons, hier ter plaatse, verder niet bezig.

Voorgoed woei nu de Engelsche vlag over geheel Natal, van de Baai tot aan Drakensberg, en was dit schoone land voor de Boeren verloren. Zij konden er, ja blijven wonen, als Britsche onderdanen, doch Natal was niet langer hun land, en de regeering, waaronder men zou moeten leven, was de Engelsche. Krachtdadig verzet, met het geweer in de hand, was niet langer, niet weer mogelijk. Men moest óf trekken óf zich onderwerpen. Het werd nu een ernstige, persoonlijke kwestie, of men zich maar niet in de omstandigheden schikken moest, en in Natal blijven, te meer, daar het Engelsche Gouvernement waarlijk aanlokkende toezeggingen deed. Grondbezit werd verzekerd, en zoo-

1) In 1840 had Pretorius, namens de Boeren in Natal, een overeenkomst getroffen met Potgieter, als Vertegenwoordiger der Boeren over de Vaal-rivier, tot de vereeniging dezer Emigranten onder één bestuur, met de nadrukkelijke bepaling evenwel dat de gronden door Potgieter gekocht, of op Moselekatse veroverd, 'NIET gehecht zouden worden aan het grondgebied van Natal, maar dat Drakensberg steeds de grensscheiding zijn zou tusschen de beide landen. Dit geschiedde juist met het oog op eene mogelijke weder-inbezitneming door de Engelschen, van Natal. Cloete heeft blijkbaar van deze overeenkomst geweten en schijnt zich er naar te hebben willen gedragen. Het bestaan dezer overeenkomst verklaart ook op welken grond de Boeren, over de Vaal-rivier, meenden zich te mogen en te moeten mengen in de kwestie of Natal definitief in handen der Engelschen zou overgaan.

veel als mogelijk was, zouden er Afrikaners in de regeering worden geplaatst. Ongeveer een derde deel der Boeren in Natal verklaarden zich hiermede tevreden en sloten zich aan bij de Engelschen. Anderen, moede van al dat strijden en zwerven; begeerig ook, om eerst in het wettig erkend bezit der door hen bewoonde gronden gesteld te worden, om die dan later te kunnen verkoopen, besloten v o o r e e r s t in Natal te blijven en namen een afwachtende houding aan. Velen echter wilden niets met het Engelsche Bestuur te doen hebben, hadden geen oor v o o r , geen vertrouwen i n Engelsche beloften, en dachten er niet aan om met eigen hand een zwarte streep te halen over de Akte van Afstand, door Retief, als bij uitersten wille, aan de Boeren overgedragen. Voor dezen: de Voortrekkers vooral en hunne vrouwen; de weduwen en weezen der door Dingaan vermoorden; de bloedverwanten der aan Blauwkrans verslagenen; de echte zonen en dochteren der vrijheid, was en werd het wachtwoord ten tweeden male:

TREK.

XVI. De tweede trek.

Eenigszins op dezelfde wijze als bij den eersten TREK heeft men Natal verlaten, om een nieuw land ter woning te zoeken. Misschien slechts met nog meer verontwaardiging en bitterheid des harten. De enkelen, die, onmiddellijk na de annexatie, het land verlieten, werden spoedig door geheele familiën gevolgd, tot er eindelijk weer een groote t r e k gevormd werd, nu onder leiding van Pretorius zelf.

Het was den commandant-generaal wonderlijk vergaan onder het nieuwe bestuur. ‘P a r d o n ’ had hij gekregen, en ook wat Engelsch honigzeem, doch de regeering stelde geen vertrouwen in hem. Ook was hij te veel Afrikaner om rustig, onder den vijgeboom der Britsche regeering, van Harer Majesteits druiven te eten. Voor de Boeren in Natal was de toestand intusschen dagelijks meer onhoudbaar geworden. In den loop van een paar jaar was de regeeringsvorm drie of vier malen veranderd,

tot er eindelijk een gouverneur was aangesteld, en Natal tot een kroonkolonie gemaakt werd. Al dien tijd bleven de Boeren in het onzekere, of zij de gronden, door hen bewoond, wel zouden behouden, daar de Britsche regeering nu te beslissen had over de wettigheid der grondbrieven, door de MAATSCHAPPIJ uitgereikt. Daar iedere aanspraak op grond afzonderlijk moest worden behandeld, en dit, bij de gedurige verwisseling van regeering, slechts zeer langzaam en gebrekkig geschieden kon, was bijna geen Boer zeker, dat de grond, waarop hij zich had neêrgezet, hem werkelijk zou worden toegekend, en werd men dus verhinderd het land te bearbeiden, huizen te bouwen en zich te vestigen.

Terwijl nu de Boer vruchteloos aanhield om in het wettelijk bezit van zijn eigendom gesteld te worden, haastte het Engelsche Gouvernement in Natal zich om den Kaffer zijn 'locatie' aan te wijzen. Bij de keuze van gronden voor deze 'locaties' werd in het minst geen rekening gehouden met de belangen der Boeren, - minder nog met hunne antipathieën. Onder de leuze: 'recht verschaffen aan de inboorlingen', werd den Boeren pijnlijk onrecht aangedaan. Doch, de annexatie van Natal moest in Engeland populair gemaakt worden, en een schijn van waarheid gegeven aan het voorwendsel, dat de inbezitneming der kolonie hoofdzakelijk geschied was in het belang der 'verdrukte inboorlingen.' Van de beste gronden werden dus aan de Kaffers - weinigen waarvan te Natal thuis behoorden - ter woning toegekend; dikwijls in het midden eener streek, door de Boeren bewoond, dat tot velerlei onaangenaamheid aanleiding geven moest, en soms op plaatsen, aan Boeren toebehoorende; en kennelijk werd 'de zaak der inboorlingen' als een hefboom gebruikt om het volksbestaan der Boeren omver te werpen. Dit moest ergeren en werd ondraaglijk, doch wat was er aan te doen? Klagen bij het bestuur in Natal hielp niet, en daar de verhouding tusschen de Boeren en dat Gouvernement bij den dag ongunstiger werd, besloten de emigranten eindelijk Pretorius naar de Kaapkolonie af te vaardigen, om hunne wettige grieven, in persoon, onder de aandacht van den Gouverneur te brengen. Zoo iets helpen mocht, dan was hiervan vrucht te verwachten.

Zonder aarzelen aanvaardde Pretorius de reize naar de Kaapkolonie, en zijn weg door den Vrijstaat nemende, zoodat hij ruggespraak kon houden met de Boeren, die zich daar gevestigd hadden, bereikte hij in October 1847 Grahamstown, waar de gouverneur, Sir Henry Pottinger, zich toen bevond. Pretorius liet geen tijd verloren gaan, en wendde zich terstond tot ZExc. met het verzoek om een persoonlijk onderhoud,

teneinde aan den hem opgedragen last te kunnen voldoen. Schooner gelegenheid was nog geen gouverneur geboden om de Boeren met het Engelsche bestuur te verzoenen, en zonder veel moeite had men Pretorius kunnen bevredigen.

Doch Sir Henry Pottinger had te hoogen dunk van zich zelven en van de majesteit, die hij vertegenwoordigde, om met één dier 'rebelsche Boeren' van mond tot mond te spreken. Hij weigerde Pretorius te ontmoeten. Deze mocht er op wijzen hoe hij, om met den Gouverneur te spreken, een lange en moeielijke reis had ondernomen - bij gebrek aan betere gelegenheid te paard zelfs; hoe hij vrouw en kinderen onverzorgd had moeten achterlaten; hoe te leur gesteld de Boeren zijn zouden indien hij onverrichter zake zou moeten terugkeeren; hoeveel er van afhing dat het Gouvernement zich nu met de Boeren zou verstaan, opdat dezen niet tot het uiterste gedreven werden; hoe onmisbaar noodzakelijk het dus was dat hij van mond tot mond met ZExc. zou kunnen spreken.... het hielp niets. De man, die kort geleden Dingaan verjaagd en Panda tot koning gekroond had; de vroegere commandant-generaal, en nu vertegenwoordiger der Boeren in Natal; het hoofd van een der invloedrijkste familiën, was in Sir Henry Pottingers oog, 'een rebelsche Boer,' niets meer, en hij weigerde het begeerde onderhoud. 'Wat Pretorius te zeggen had kon schriftelijk geschieden. Dat was altijd secuurder en vooral noodig in transacties met de Boeren.' Pretorius greep nu naar de pen en stelde zijne grieven op schrift. Doch, nu weer 'kon Zijne Excellentie zich met de zaken niet inlaten, daar hij eerlang naar Engeland zou terugkeeren; zijn opvolger zou zich de belangen der Boeren wel aantrekken'. En daarmede kon Pretorius vertrekken, evenals een afgevaardigde der Boeren in den Vrijstaat, die, te zamen met hem, hunne belangen was komen bepleiten, doch evenmin gehoor had ontvangen. Hoe te leur gesteld en met hoeveel bitterheid in het hart die beiden den terugtocht aanvaardden; hoe zij in de eenzame vlakten langs de Oranje-rivier, aan hunne verontwaardiging in harde woorden lucht gaven; welke plannen zij voor de toekomst beraamden, en hoe Pretorius die plannen besprak met de hoofdleiders der Boeren, waarmede hij in aanraking kwam, laat zich beter denken dan beschrijven. Geheel ontnuchterd van Engelsche illusiën, die hij bij zijn vertrek uit Natal misschien nog gekoesterd had, keerde Pretorius tot zijne lastgevers terug, en het verslag zijner zending werd, vanzelf, het sein om alles gereed te maken tot den tweeden TREK.

Andermaal werd het huisraad opgeladen, de wagen ingespannen, de woonplaats verlaten en de zwerftocht hervat. In het laatst van Januari 1848 begon men te trekken, en in de eerste dagen van Februari sloeg Pretorius zijn kamp op aan den Tugela. Hier werd hij ontmoet door Sir Harry Smith, die Pottinger was opgevolgd als gouverneur, en goed kwam maken wat deze verkorven had. Sir Harry had, als 'Kolonel Smith', met de Boeren gediend in den Kafferoorlog van 1834, en had een goeden naam onder hen. Zoo iemand, dan werd hij voor de taak berekend geacht om hun het verdere trekken te ontraden en hen te bewegen in Natal te blijven. Hij verstond hun taal, wist hun moed te waardeeren, kon zich in hunne eigenaardigheden schikken en had iets romantisch in zijn doen, dat de Boeren aantrok. Daarenboven was hij niet partijdig voor de Kaffers. Den 1sten December 1847 was hij als gouvernenr te Kaapstad gearriveerd, was daarop onmiddellijk naar de Oostelijke grenzen gereisd, die hij voorgoed vaststelde, en had toen de Kafferkoningen MACOMO en SANDILLI, die in 'opstand' geweest waren tegen Hare Majesteit, een proef gegeven van Engelsche edelmoedigheid tegenover overwonnen beschermelingen. Macomo nl. had hij, letterlijk, niet figuurlijk, den voet op den nek gezet en een ontbloot zwaard over diens hoofd gezwaaid, en Sandilli had, op zijne knieën, sir Harrys toon moeten kussen[1].

Daarna was hij naar den Vrijstaat gereisd en had, gelijk hij meende, ook daar de zaken in orde gebracht, om nu de Boeren in Natal tevreden te stellen en hen van hun voornemen, om te trekken, te doen afzien. Hij vond den trek in zeer treurigen en beklagenswaardigen toestand. Het was juist in den regentijd; de rivieren waren meestal vol, zoodat men slechts langzaam voort kon; de wagens en tenten hadden reeds te veel geleden om behoorlijke beschutting te verleenen tegen den regen, die soms dagen achtereen, in stroomen van den hemel viel, en de meeste huisgezinnen hadden aan het noodigste gebrek. 'Deze menschen', schreef Sir Harry in zijn officiëel rapport, 'bevonden zich in een staat van ellende, dien ik nimmer heb geëvenaard gezien, behalve bij

1) Zoo iets had een Boer eens moeten doen! Wat zou men dan wel in Engeland gezegd, hoe zou men dan de 'arme Kafferkoningen' beklaagd hebben! Doch misschien lag het onderscheid hierin dat Sandilli, in den persoon van Harer Majesteits vertegenwoordiger, eigenlijk HAAR koninklijken teen kuste, en dat niet Sir Harrys, zware militaire voet op zijn (Macomo's) nek drukte, maar de voet der Koningin. - Eerlijkheidshalve zij hier bijgevoegd dat Sir Harry Smith's houding tegenover de Kaffers, doorgaans, door de zendelingen veroordeeld is.

Massena, toen de geheele bevolking, voor den oorlog vluchtende, huis en hof verlaten had. Hartverscheurend was het schouwspel. Ik verzamelde de mannen om mij heen, door tusschenkomst van Pretorius, een verstandig, scherpzinnig man, die onlangs in de kolonie geweest is, om de gronden der ontevredenheid onder zijne landgenooten voor den Gouverneur bloot te leggen, doch wien ongelukkig een onderhoud is geweigerd en die nu van zijn lange reize teruggekeerd is aan zijne gevoelens lucht gevende, gelijk men van een fijngevoelig en beleedigd persoon verwachten kan. Ik werd ontvangen als door mijne eigen betrekkingen... en deed mijn best om hen te overreden voor het oogenblik te blijven waar zij waren, waarin zij ook toestemden. Die 300 of 400 hoofden van groote huisgezinnen bij elkander te zien, tot schreiens toe aangedaan, waar zij hun toestand blootlegden, was meer dan ik onbewogen, kon verdragen. "Onze Kolonel Smith", riepen zij uit, ... men verdenkt ons; onze plaatsen worden ons geweigerd of onvoldoende toegestaan; wij kunnen niet eens grond te koop krijgen. Kaffers wonen op onze gronden, en tusschen ons in. Daarom hebben wij onze huizen verlaten, met den oogst staande op het land, en de vruchten aan de boomen, die wij met eigen hand geplant hebben. Wij gaan een woning zoeken in de woestijn'.

Het lijdt geen twijfel dat Sir Harry Smith waarlijk met het lot van de Boeren bewogen was, en dat hij hen gaarne ter hulpe wilde komen, doch dan moesten zij in Natal blijven en gehoorzame onderdanen der Koningin zijn. Hij beloofde hun groote dingen: de Kaffers zouden in afzonderlijke locaties en niet dooreen met de blanken wonen. Een landcommissie zou worden benoemd, waarvan Boshof en Pretorius leden zouden zijn, om te zorgen dat ieder zoo spoedig mogelijk transport kreeg van zijn grond; predikanten en schoolmeesters zouden uit 's lands kas gesalarieerd[1)], alle huwelijken op den trek gesloten gelegaliseerd en alle politieke misdrijven gepardonneerd worden. (Proclamatiën om deze dingen te regelen werden ook terstond door hem uitgevaardigd). En wat konden zij nu meer verlangen? Lord Glenelgs Kafferpolitiek was voorgoed verlaten; de onheusche behandeling Pretorius te Grahamstown aangedaan werd afgekeurd; wat de plaatselijke regeering betrof moesten

1) Salarissen voor vier predikanten der Ned. Geref. kerk werden toegekend, en eenige jaren lang ook uitbetaald, totdat het Natalsche parlement, met zeldzame kieschheid (à l'Anglaise) tegenover de Boeren, die toelagen, voor zoover aankomende predikanten betreft, van de begrooting heeft afgenomen.

de Boeren maar vrijuit zeggen hoe zij het wilden hebben, en wat de Engelsche vlag betrof... nu, die zou hen beschermen en haar konden zij toch nooit ontvluchten.'

Om aan het laatste meer klem bij te zetten, nam Sir Harry, bij proclamatie van 3 Februari 1848, 'al het land benoorden de Oranje-rivier, insluitende het grondgebied van Moshesh, Moroko, Moletsani, Sikonyella en anderen, zoo ver Noordelijk tot aan de Vaal-rivier en Oostelijk tot aan Drakensberg' in bezit voor Hare Majesteit.

Nu was de zaak duidelijk: 'Wilde men in Natal bijven dan zou alles zeer goed gaan, doch meende men de Engelsche vlag te ontvluchten door naar den Vrijstaat te trekken, - eilieve, er bestond geen Vrijstaat. Ook waren er geen Kafferkoningen meer van wie men grond kon koopen. Met één pennestreek had Sir Harry alles tot Britsch eigendom, allen tot Britsche onderdanen gemaakt en de Britsche vlag reikte nu van Tafelberg tot aan Vaal-rivier.' Wel voldaan met zich zelven keerde Sir Harry naar de Kaapstad terug, waar men zich ook zeer voldaan verklaarde met een gouverneur, die in drie maanden tijds geheel Zuid-Afrika bevredigd had.

Doch, - 't klonk vreemd in sommiger ooren - de 'bevredigden' waren niet voldaan, en minst van allen Pretorius en de zijnen. Wat vertrouwen kon men ook stellen in Engelsche beloften op Engelsche proclamatiën rustende. Alles hing af van den man, die voor het oogenblik het bestuur in handen had. En zelfs onder de meest gunstige omstandigheden zouden de Boeren toch nog altijd beroofd blijven van de politieke onafhankelijkheid waarvoor zij zulke zware offers gebracht hadden. Sommigen, in het kamp aan Tugela, lieten zich door Sir Harrys voorstellingen bewegen om in Natal te blijven, doch de meesten volgden hun leider, Pretorius, om een ander land ter woning te zoeken. Natal werd, bijna formeel, met den voet gestooten.

Terugblik.

Een der laatste wagens in den langen trein, die door Pretorius, terug over Drakensberg, geleid werd, behoorde aan den ons bekenden Boer, met wiens vertrek uit de kolonie en verdere lotgevallen wij eenigszins van nabij bekend geworden zijn. Men stelle zich den trek voor, uitgespannen op den top van Drakensberg, vanwaar men een vergezicht had zoo-

wel op het schoone Natal dat men had opgegeven als op de eenzame vlakten, die men ging bewonen. Bijna onverschillig omtrent de streek waarheen hij trekt, slaat onze Boer onwillekeurig een langen blik op het land, dat hij verlaat, en nadat ook hij zijn wagen voor den nacht bezorgd heeft, zoekt hij zich een eenzaam plekje, langs een vooruitspringend rotsblok, om, ongestoord, aan zijne gedachten den vrijen loop te laten en zich, zoo mogelijk, nog eenmaal rekenschap te geven van de redenen waarom hij Natal verliet.

Zwaar is hem heden het drijven van den wagen gevallen, want schoon het 'pad' beter was dan voor tien jaar, toen hij dezen zelfden berg met levensgevaar aftrok, toch was zijn w e g heden veel moeielijker. T o e n was hij vol hoop en moed; t o e n had hij moeder, kinderen en vrouw bij zich - en nu? Ja, hij had nú ook zijn vrouw bij den wagen - het w a s een goede, degelijke vrouw - doch de huisvrouw zijner jeugd, gedurende zoo vele jaren zijn lotgenoote, die met hem dezen berg was afgetrokken, lag begraven, dáár bij dien ronden berg aan de Mooi-rivier, in één graf met zijn schoonmoeder, met M i e t a zijn dochter en twee andere kinderen, allen zoo wreedaardig door de Kaffers vermoord... Zonder oog voor het prachtig panorama, dat Natals heuvelenzee, door de avondzon purperkleurig getint, hem biedt, ontrolt zich voor zijn geestesoog een panorama der gebeurtenissen, die hij in de laatste twaalf jaar doorleefd heeft: -

De laatste koloniale Kafferoorlog waardoor hij bijna geruïneerd is geworden en die hem tot den t r e k heeft doen besluiten; - de eerste 'bijeenkomst', waarop het plan om te trekken werd voorgesteld, en hoe hij daarna lang en breed dat plan met zijn vrouw heeft besproken, totdat zij eindelijk, schoon niet zonder groote bezorgdheid, er in toestemde om huis en haard te verlaten en een nieuw land ter woning te zoeken; - de laatste avond doorgebracht in zijn oude woning, en hoe het kweepeertakje, dat hij toen plukte en sedert in zijn Bijbel bewaard heeft, hem meer dan eens tot droeve dankbaarheid gestemd heeft, dat L e t t i e ten minste door geen Kaffer-assegaai kon getroffen worden; - de trek tot aan Thaba N'Chu, en hoe hij, daar aangekomen, van den moord hoorde door Moselekatse op de Boeren gepleegd; - de tweede tocht naar Mosega, dien hij had medegemaakt, en de oorlog tegen Moselekatse, in diens verdrijving, over de Limpopo, geëindigd:..... Het is hem alsof hij nog eens de vergaderingen bijwoont, waarop de hoofdleiders van den trek hunne gevoelens bepleiten met betrekking tot de toekomstige vestiging der emigranten; - Hoe Potgieter aandrong op de bezetting der op Mosele-

katse veroverde gronden; hoe Retief naar Natal wilde; hoe anderen besloten zich voorloopig in de streek tusschen Oranje-rivier en Vaal-rivier te vestigen; - hoe hij-zelf, zich daarop bij Retief had aangesloten en dezen vergezeld had op diens eerste reize naar Dingaan. - Levendig komen de gesprekken hem weer voor den geest, die hij met Retief op dezen tocht gehouden heeft: hoe ingenomen Retief zich steeds over Natal uitliet; HOE ONMISBAAR NOODIG DEZE HET ALTIJD BESCHOUWDE, VOOR HET ONAFHANKELIJK VOLKSBESTAAN DER EMIGRANTEN, DAT ZIJ EEN EIGEN, VRIJE ZEEHAVEN ZOUDEN HEBBEN; welk een vertrouwen hij stelde in het woord van Dingaan, en hoe hij zich voortdurend beijverde om zijne reisgenooten, die dat vertrouwen n i e t deelden, van Dingaans trouw te overtuigen. Den tocht tegen Sikonyella had hij niet medegemaakt, doch wel zou hij Retief ook op diens tweeden tocht naar Dingaan hebben vergezeld, had zijne vrouw zich hiertegen niet zoo beslist verzet. ‘Zij had er een voorgevoel van, dat het verkeerd met Retief en zijn tochtgenooten zou afloopen’ en w i l d e hem, ‘haar man, die toch ook al zooveel gedaan had’, niet laten gaan. En toen ...., die vrouw vermoord door de assegaaien, die zij van hem had afgewend..... Dáár - juist bij dien bergrand, waarlangs de rookwolken nu opstijgen van het droge gras, dat de Kaffers in brand gestoken hebben, om versche weiden te krijgen in het vroege voorjaar - dáár had hij de tijding ontvangen van den grooten moord, en nog voelt hij den schok, die zijne leden doortrilde bij de gedachte, dat z i j n e vrouw onder de vermoorden zou moeten geteld worden. Werktuiglijk herhaalt hij den eed van wraakneming, bij het lijk dier vrouw gezworen, en nog eens gedaan toen de tijding kwam van het verraad aan Retief gepleegd, doch bijna komt voor ‘Kaffer’ ‘Engelschman’ in de plaats en voor ‘Dingaan’ het ‘Britsch Gouvernement’. - Weer is hij op commando onder Uys en Potgieter, om het ‘vergoten bloed’ te wreken, en nog eens schijnt hij met zichzelven in tweestrijd, evenals na den mislukten aanval op Dingaan, waarbij Uys het leven liet, of hij Potgieter volgen zal, terug over Drakensberg, of in Natal zal blijven. Dat hij t o e n besloot om te waken over het graf zijner geliefden; het land niet te verlaten met zoo vele kostbare levens betaald, noch het plan van den t r e k op te geven, dat Retief tot in den dood had vastgehouden, strekt hem nu nog tot voldoening.... Als vanzelf wordt nu zijn blik gewend naar de Boschmans-rivier, waar hij het laager had helpen verdedigen; toen meer links, naar Vechtkop aan Bloed-rivier, waar ook hij - 16 December 1839 - de overwinning op de Zulu's had bevochten; naar Dingaans verwoeste hoofdstad, die hij in

vlammen heeft zien opgaan; naar den kant van den Pongolo, waar Panda door de Boeren als koning werd uitgeroepen over de Zulu's, en waar Zululand, door Pretorius voor de Boeren in bezit genomen was.... Van den tocht in Natal teruggekomen, was hij hertrouwd met de weduwe van een der in Umkungunhlovu vermoorden, wiens beenderen hij had helpen begraven: - hertrouwd, waarlijk niet uit trouwlustigheid, maar h i j , omdat zijne kinderen eene moeder m o e s t e n hebben, en z i j , omdat h a r e kinderen zoo totaal onverzorgd waren achtergebleven.....

'En nu,' zoo vraagt hij zich zelven af, 'wat is de vrucht van al dat lijden en strijden geweest?' Helaas! Toen hij meende rustig te kunnen gaan wonen op den zuur verworven grond is de Engelschman gekomen, en heeft zich, deels door list deels door geweld, van Natal meester gemaakt. Hij, onze Boer, heeft dapper tegen den vreemden indringer gestreden, - de niet volkomen geheelde kogelwond in zijn been zal hem levenslang een pijnlijke herinnering zijn aan Engelsch geweld - en tot het laatste heeft hij tegen den afstand van Natal geprotesteerd, doch na het teekenen der vredesvoorwaarden heeft hij zich in de omstandigheden trachten te schikken, omdat hij van Natal niet scheiden kon. Hij heeft zich getrouw gehouden aan zijne nieuwe verplichtingen tegenover de Engelsche regeering, doch wat heeft het hem gebaat? Van de drie plaatsen waar hij recht op had, heeft hij, na jaren talmens, er slechts één gekregen; - een 'Kafferlocatie' is geplaatst op het stuk grond door den Volksraad aan zijne vrouw toegekend, als eenige compensatie voor het verlies van haren eersten man, door de Kaffers vermoord; - niettegenstaande zijn dringend protest heeft het Gouvernement een aantal, uit Zulu-land gevluchte Kaffers, nabij zijn eigen woonplaats hunne hutten doen opslaan en hem willen dwingen, gelijk zoo vele anderen, om met de Kaffers saâm te wonen. Klagen, in Natal: dat de Kaffers het weideveld ontijdig afbrandden; dat hunne, dikwijls besmette, beesten ongehinderd rondliepen, ja soms gedreven werden onder zijne kudden; dat er onophoudelijk veediefstallen plaats vonden; dat de Engelsche protectie der Kaffers dezen totaal bedierf en alleen ten koste der Boeren geschiedde, en dat deze tot vertwijfeling gebracht werden, had niet geholpen. Toch had hij maar niet van Natal kunnen scheiden, dat met zooveel lijden was betaald, en waar zijne geliefden begraven lagen, en had hij nog steeds gehoopt dat het Engelsche Gouvernement den Boeren, indien geen gunst bewijzen, dan toch eindelijk recht zou doen. Maar.... met de terugkomst van Pretorius uit de kolonie, weinige maanden geleden, was

de laatste hoop vervlogen, en.... w a t bleef hem over dan te trekken? Ook hij had, dáár aan de T u g e l a-drift, de beloften gehoord door Sir Harry Smith aan de Boeren gedaan, die in Natal zouden blijven, doch.... welk gewicht kon aan zulke beloften gehecht worden? Wat Sir H a r r y beloofde, behoefde Sir D i c k niet na te komen, of kon door Sir T o m worden ontkend. En bovendien: de Engelsche maat was nu vol, en beter was het om van de Kaffers af te hangen dan van de Engelschen.... Vaarwel dus, prachtig, zuur verworven, en den Boeren zoo schandelijk ontstolen Natal; vaarwel, hoofdstad, die wij hebben gesticht, zeehaven, die wij hebben verworven, schoone toekomst, die wij ons, in dit land, hebben voorgespiegeld. Vaartwel onvergetelijke graven, dáár aan de Mooi-rivier, en eenvoudige woning met eigen hand gebouwd.....

De zon is ondergegaan, duisternis verspreidt zich over het land, de heuvelen smelten samen tot één, onkenbaar geheel. Natal schijnt Natal niet meer. In die duisternis blinkt voor onzen Boer, die zich zoo noode van Natal kan losmaken, doch nu naar zijn wagen moet terugkeeren om morgen vroeg Noordwaarts te trekken, slechts ééne ster der hope, wier naam hij nu nog niet kent, doch die hij later zal leeren kennen als: DE STER VAN HET VEREENIGD ZUID-AFRIKA.

Éene bladzijde uit de geschiedenis van den Vrijstaat[1].

Pretorius sloeg geen blik naar achteren, wel naar voren, en terwijl onze Boer zich zoo moeielijk van Natal kon losmaken, trachtte h i j in de toekomst te lezen of de Republiek, die voor het Engelsch Bestuur had moeten wijken, zich ten Noorden van Drakensberg zou kunnen handhaven. Ruim echter als het uitzicht was, over het plateau van het Drakengebergte, kon hij toch niet ver in de toekomst schouwen, daar zijn oog al dadelijk stuitte op.... d e E n g e l s c h e v l a g. De enkele bladzijde uit de geschiedenis van den Vrijstaat, die als een wimpel aan die vlag gehecht was, en Pretorius stof tot nadenken geven moest, vóór hij verder trok, leest aldus:

Toen men in Engeland begreep dat de groote t r e k een feit zou worden, ging de regeering er toe over om als wet vast te stellen ‘dat mis-

1) Duidelijkheidshalve spreken wij doorgaans van den ‘Vrijstaat’, ofschoon het land tusschen de Oranje- en de Vaalrivier eerst na 1854 onder dien naam officiëel bekend staat.

daden, door Britsche onderdanen gepleegd buiten het gebied der Kaapkolonie, doch binnen een denkbeeldige lijn, door den 25sten graad Zuiderbreedte te vormen, strafbaar zouden zijn alsof zij in de Kaapkolonie gepleegd waren'[1]. Om een misdadiger echter te kunnen straffen behoort men hem in handen te hebben, en om, in een vreemd land, de hand op iemand te kunnen leggen, is de medewerking der regeering van dat land onmisbaar. Die medewerking wordt gewoonlijk bij tractaat vastgesteld, en zoo sloot ook de Britsche regeering met de hoofden der stammen in en rondom het Oranje-riviergebied tractaten, waarbij dezen zich verbonden om de Engelschen behulpzaam te zijn in het opsporen en gevangennemen van 'Britsche onderdanen', die zich, ten Zuiden van den 25sten graad Z.B., aan misdaden, voor de Engelsche wet, zouden schuldig maken. De Kafferhoofden waren gewillig genoeg om zulke tractaten te sluiten, op de voorstelling dat zij langs dien weg 'protectie' zouden hebben zoowel tegen de Boeren, die de Oranje-rivier waren overgetrokken, als tegen elken vluchteling uit de kolonie, die, op hun grondgebied, den sterken arm der wet zou trachten te ontvluchten[2].

Deze 'protectie' der inboorlingen moest leiden tot de annexatie van hun land, door het beschermende Engeland. En dat zeer geleidelijk. Om de inboorlingen te herinneren aan hunne verplichtingen, onder de gesloten tractaten, moest er een 'agent' geplaatst worden bij de voornaamste hoofden, en om dien agent of 'resident' in zijne waardigheid te handhaven, of hem de uitvoering van zijn lastbrief mogelijk te maken, werd het soms noodig, dat eenige troepen te zijner beschikking gesteld werden. In een land als Zuid-Afrika gaat het echter moeielijk en is het hoogst kostbaar, om soldaten van de eene plaats naar de andere te vervoeren, waarom het al heel spoedig beter geoordeeld werd, dat de resident voortdurend van eenige troepen zou omringd zijn. Zoo werden er militaire posten in het leven geroepen, buiten het gebied der kolonie, en kon de resident, in tijd van nood, terstond krachtdadiglijk handelend optreden. Echter alleen tegen 'Britsche onderdanen' en vooral tegen de Boeren, die, niettegenstaande hun ernstig protest, nog steeds door de Engelsche regeering als 'Britsche onderdanen' gedoodverfd werden.

1) Deze wet staat bekend en wordt aangehaald als: 6 en 7 William 4, C 57.
2) Vergelijk: WILLIAM MOLESWORTH, Materials for a Speech in defence of the policy of abandoning the Orange River Territory. May 1854. Met vergunning van Lady Molesworth, op het verzoek van de H.H. Paul Kruger en P.J. Joubert herdrukt in 1878. (*Niet in den handel*).

Doch nu deed zich een moeielijkheid voor. Hoe moest de resident handelen, als de 'geprotecteerde inboorlingen' zich misdroegen tegenover de 'gesurveilleerde Britsche onderdanen', met name de Boeren, wier vee gestolen werd en die op allerlei wijzen gekweld werden? Dien Boeren, zoo zij zich bij den resident beklaagden over de door hem beschermde Kaffers, geen recht te doen, streed tegen het Engelsche rechtsgevoel; den inboorlingen eenige straf op te leggen streed weer tegen de Wet, die den gouverneur alleen machtigde, om 'Britsche onderdanen' te straffen. Hoe uit deze moeielijkheid te geraken?

Zeer eenvoudig:

WAREN alleen Britsche onderdanen, ten Zuiden van den 25sten graad Z.B. wonende, onder het Statuut strafbaar;

BEHOORDEN allen, die ten Zuiden van den 25sten graad Z.B. woonden onder het Statuut strafbaar te zijn; dan

BEHOEFDEN allen, die ten Zuiden van den 25sten graad Z.B. woonden, slechts Britsche onderdanen gemaakt te worden, om binnen de termen van het Statuut te vallen, En welk bezwaar kon dit voor een Engelsch ministerie opleveren?

Een eerste stap ter bereiking van het voorgestelde doel werd gedaan door een der koloniale rechters, Menzies, die in 1842 al het land, tot aan den 25sten graad Z.B. en den 22sten graad O.L., als H.M. bezitting proclameerde, en aan de overzijde der Oranje-rivier een grenspaal plaatsen liet met het opschrift: 'Baken van de Koningin van Engeland'. Doch daar zulke wederrechtelijke handelingen niet door een gewoon rechter geschieden mogen, maar alleen door den een of anderen 'getrouwen en welbeminden SIR'[1] (daartoe van 'Letters patent', door den Engelschen Souverein uitgereikt, voorzien) werd de baken van Menzies nog in datzelfde jaar door een proclamatie van den Gouverneur omvergeworpen. In het volgende jaar evenwel gedroeg de Kaapsche Gouverneur zich, met betrekking tot het grondgebied over de Oranje-rivier, toch alsof hij daar opperbestuurder was, want niet alleen bepaalde hij de grens tusschen de Kaapkolonie en de Kafferstammen over de rivier, maar ook de grenzen, die voortaan scheiding zouden maken tusschen het

1) 'Our Trusty and Well-beloved' SIR THEOPHILUS SHEPSTONE (getrouwe en welbeminde Sir) noemt koningin Victoria den annexeerder van de Z.-A. Republiek, in de volmacht hem daartoe verstrekt, en is de gewone titel waarmede H.M. annexeerders genoemd worden.

gebied van Moshesh, Moletsani, Moroko, Sikonyella en andere Kafferhoofden; altijd en uitsluitend ‘in het belang der inboorlingen’ zelven.

Dit duurde zoo voort tot in het begin van 1845, toen er een strijd uitbrak tusschen de Griqua's en de Boeren, over het recht van jurisdictie, door dezen uitgeoefend in de streken door hen bewoond[1]. Beide partijen grepen naar de wapenen, en dit bood den Kaapschen Gouverneur weer, evenals in den Ncapaye-oorlog, de gewenschte gelegenheid om gewapenderhand tusschen beiden te komen. Wel heette het, dat het Gouvernement zich niet met den twist wilde bemoeien, maar alleen de orde handhaven, doch kolonel Richardson, die in April 1845 met een afdeeling dragonders naar het tooneel van den strijd gezonden werd, verbond zich openlijk met de gewapende Griqua's, ontnam listiglijk den Boeren een deel hunner wapenen, en herstelde zóó den vrede. In October van datzelfde jaar werd er eindelijk een Britsch resident, majoor Warden, naar Bloemfontein gezonden, wien, zoo Boeren als Griqua's hadden te gehoorzamen, en wiens aanstelling de laatste voorbereiding moest zijn tot de voorgenomen annexatie.

Eindelijk, wij zagen dit reeds, kwam Sir Harry Smith, om een einde aan het spel te maken, en op den 3den Februari 1848 vond de annexatie plaats. Vijftig duizend vierk. mijlen gronds werden, bij proclamatie van Sir Harry, aan de Britsche kroon gehecht en allen, die woonden van de Oranje-rivier tot aan de Vaal-rivier, Basuto's, Griqua's, Zulu's en Boschjesmans, zonder onderscheid, met hunne koningen, kapiteins en hoofden, tot Britsche onderdanen verklaard[2]. En zoo is het geschied, dat

1) Dr. Roorda Smit zegt in zijn boekje, ‘Het goed recht der Transvaalsche Boeren’, dat ‘de zendelingen van de London Missionary Society, die de Griqua's van wapenen en ammunitie hadden voorzien, hen tegen de Boeren opstookten’, doch levert ook niet het geringste bewijs om deze beschuldiging te staven. Het is de doorgaande fout van dit geschriftje, dat er veel in gezegd wordt, waarvoor geen enkel bewijs wordt geleverd, (o.a. dat Sir Harry Smith aan Tugela, Pretorius een som geld heeft aangeboden, om de Boeren te bewegen van den trek af te zien), en nog meer dat zelfs niet bewijsbaar is. Men benadeelt op die wijze de rechtvaardige zaak der Boeren.

2) Door meer dan één schrijver onder de zendelingen is deze annexatie scherp veroordeeld FREEMAN bijv. in zijn meer aangehaald werk, ‘A Tour in South-Africa,’ schijnt geen woorden sterk genoeg te kunnen vinden, om er zijne verontwaardiging over te kennen te geven. ‘Wonderlijke kracht, die de Wet kan uitoefenen!’ zegt hij, ‘Moshesh, Moroko, Sikonyella en zoo vele anderen met welluidende namen, worden allen tot *Britsche onderdanen* gemaakt, door één streek met de pen, in het Koloniaal Kantoor, tegen hun wil en zonder hun voorkennis. Daar zijn zij *nolens volens*, en meer nolens dan volens, “BRITSCHE” onderdanen! Wonderlijke macht van Groot-Brittanje, Wonderlijker nog de invloed van het Koloniaal Kantoor! Magisch! geheimzinnig, bijna miraculeus is deze transmutatiekracht van den Privy Council! Vijftig duizend vierkante mijlen gronds - woest en ledig, of bewoond door inboorlingen, die onze bondgenooten waren - in een oogenblik veranderd in een Britsche Souvereiniteit, met al die stammen van zwarten, die droomden dat zij vrij waren en onafhankelijk, doch ontwaakten, en ziet. het was een droom! - zij waren strafbaar geworden onder de Engelsche Wet!’

‘Maar waarom ook niet?’ gaat hij voort. ‘Waarom zou Engeland geen gelijken tred houden met andere groote rijken, in den roemrijken kamp voor annexatie? Moet Rusland Polen hebben, Amerika Texas, Frankrijk Algerië en Tahiti?.... Waarom zou Groot-Brittanje dan Kafferland niet hebben en de Oranje-rivier Souvereiniteit?’ - ‘Tour in South-Africa’, p. 302, 303.

Hoe Engeland in de laatste jaren niet alleen ‘gelijken tred gehouden heeft’ met andere landen ‘in den roemrijken kamp voor annexatie’, maar alle andere landen in dien kam verre achter zich heeft gelaten, bewijst genoegzaam de geschiedenis van Zuid-Afrika, sedert den tijd dat Freeman deze regelen ter neder stelde, bij name de annexatie van Transvaal. Doch hier moet

de Engelsche vlag, die Pretorius nu zoo tergend in het aangezicht woei, in den Vrijstaat geplant is[1].

bijgevoegd, dat mannen als Freeman alleen opkomen tegen Engelands annexatiewoede, waar die den inboorlingen geldt; tegenover de Boeren verandert de beschouwing van het transmutatievermogen, dat het Engelsche ministerie van koloniën bezit.

1) De moeielijkheden, die het Engelsche Gouvernement te overwinnen had o m z i c h z e l v e n v a n d e w e t t i g h e i d d e z e r h a n d e l i n g e n t e o v e r t u i g e n waren bijna onoverkomelijk, en de correspondentiën daaromtrent, tusschen den Minister en de authoriteiten aan de Kaap, voor zoover die in de Blue-books te vinden zijn, werpen niet weinig licht over de wijze waarop de Engelsche regeering bij het annexeeren in Z.-Afrika te werk gaat.
De 'Souvereiniteit van het Oranje-rivier-gebied' werd vastgesteld bij proclamatiën van Sir Harry Smith, 3 Febr. en 8 Maart 1848, doch de Rijksregeering moest er haar zegel aan hechten, zou de annexatie van kracht zijn. In Juni 1848 werd aan Sir Harry bericht dat 'H.M. Ministers bereid waren om de uitbreiding van de Britsche souvereiniteit over de Oranje-rivier en tot aan Vaal-rivier goed te keuren, zoodra H.M. ambtenaren i n s t a a t g e s t e l d z o u d e n w o r d e n o m t e b e s l i s s e n w e l k e s t a p p e n e r g e n o m e n z o u d e n m o e t e n w o r d e n o m k r a c h t v a n w e t t e g e v e n a a n d e g e n o m e n m a a t r e g e l e n .'
De moeielijkheid lag hierin: hoe moest het geannexeerde grondgebied beschouwd worden?

De heer W. PORTER, Procureur-generaal der Kaapkolonie, om zijn advies gevraagd zijnde gaf, 25 Maart 1849, ten antwoord, dat:
'B r i t s c h e K o l o n i ë n s c h i j n e n v o l g e n s d e w e t i n d r i e k l a s s e n v e r d e e l d t e m o e t e n w o r d e n , n . l . "K o l o n i ë n v e r k r e g e n v o l g e n s h e t r e c h t v a n o v e r w i n n i n g (c o n q u e s t) , o f d o o r a f s t a n d (c e s s i o n) , o f d o o r v e s t i g i n g v a n B r i t s c h e o n d e r d a n e n i n o n b e z e t t e s t r e k e n (o c c u p a n c y) , e n d a t h e t O r a n j e - r i v i e r g e b i e d b e s c h o u w d m o e t w o r d e n a l s e e n K o l o n i e b i j o c c u p a t i e ", daar een "onbezette streek" door "Britsche onderdanen" (de Boeren!) in bezit was genomen. Van "Cession" kon geen sprake zijn, "d a a r e r g e e n o p p e r h o o f d e n , h o o g g e n o e g i n r a n g , w a r e n , o m h e t n i e t b e n e d e n d e n E n g e l s c h e n n a a m t e d o e n z i j n , a f s t a n d (v a n , g r o n d) v a n h e n a a n t e n e m e n ; e n d a t e r g e e n o p p e r h o o f d e n w a r e n , d i e Z i j n e E x . e r k e n n e n k o n a l s r e c h t h e b b e n d e n o p h e t g e h e e l e t e r r i t o i r ." "F e i t e l i j k n o c h f i c t i e f ," kon men volgens PORTER, van "c e s s i e " spreken, met betrekking tot de annexatie van het Oranje-rivier gebied; alleen van "o c c u p a t i e "
Doch... dit ging niet. Werden de "rechten" van Moshesh, Moletsani c.s. n i e t erkend hoe zou het Britsch Gouvernement dan de bewering kunnen volhouden dat het annexeeren alleen geschiedde "i n h e t b e l a n g e n t e r b e s c h e r m i n g d e r i n b o o r l i n g e n ", en wat werd er dan van de tractaten, in vroeger tijd, met Moshesh c.s. gesloten? Gevolgelijk werd de zaak nog eens aan den Procureur-generaal voorgelegd, met bijvoeging dat, "kon hij van een andere opinie worden, alles in orde gebracht kon zijn, zonder de zitting van het Parlement af te wachten." - En..., de heer Porter werd beter ingelicht.... veranderde van opinie, en was er nu zeker van dat de Oranje-rivier-Souvereiniteit een kolonie bij c e s s i e was: *En van opinie zijnde dat er geen* BIJZONDERE VORM VAN CESSIE NOODIG IS, OF IETS ANDERS DAN DE INTENTIE OM DE SOUVEREINITEIT EN HET LAND OVER TE MAKEN, *voldoende te kennen gegeven door opperhoofden daartoe bevoegd*, *zoo is het duidelyk dat de Oranje-rivier Souvereiniteit een kolonie is bij cessie.'(!!)*
'Is er niets iets zeer vreemd in al deze dingen?' vraagt FREEMAN: 'Er was geen overwinning,' zegt de Gouverneur. 'Van overwinning kan geen sprake zijn' praat de Prok. Gen. hem na. 'Het is een kolonie bij cessie', zeggen de Ministers. 'Er is g e e n cessie mogelijk', zegt de Prov. Gen. 'want er waren geen bevoegde partijen om te cedeeren, en het is een kolonie bij o c c u p a t i e '. 'Maar neen,' zegt de Gouverneur na eenig nadenken, 'de opperhoofden h e b b e n de Souvereiniteit aan mij overgemaakt.' 'Nu,' antwoordt, de Prov. Gen., 'dan is het kristalhelder dat het een k o l o n i e b i j c e s s i e is. 'Neen,' zegt de Rijksregeering

Het kost geen moeite om zich den commandant-generaal voor te stellen, gelijk hij, op een der groote, vormlooze klippen gezeten, waarmede de top van Drakensberg bedekt is, na het lezen dezer ‘bladzijde,’ in gepeins verzinkt. Wat wilde hij? De Hollandsch-Afrikaansche Republiek vestigen in het land, dat voor hem lag uitgestrekt. Dit wilden ook de leiders van den eersten trek, doch hoe verschilde zijne positie van de hunne! Zij togen naar een streek, waarop Engeland toen geen aanspraak maakte; h i j naar een land, waarover de Britsche vlag woei. Zij hadden zich openlijk en in geschrifte aan het Britsche gezag onttrokken; h ij had, plechtiglijk, Hare Majesteit Victoria als zijn vorstin erkend, en ten prijs van die erkenning ‘pardon’ ontvangen. Potgieter, Retief en de hunnen waren vrije lieden, toen zij dit land betraden, doch h ij en zijne volgelingen uit Natal, volgens hunne eigen verklaring, Britsche onderdanen. Hoe kon hij nu onder die omstandigheden tegen H.M.

eindelijk, ‘het is een kolonie verkregen door overwinning,’ en regelt dienovereenkomstig het Bestuur.

ALS INLEIDING OP DE GESCHIEDENIS VAN DE ANNEXATIE DER ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK ZIJN DEZE DINGEN VOORAL BELANGRIJK.

gezag de wapenen opnemen zonder zich aan ‘rebellie’ schuldig te maken?

Die vraag zou gemakkelijk te beantwoorden zijn geweest, indien de Boeren, die in den Vrijstaat woonden, hun standpunt tegenover de Engelschen zuiver gehouden, en op geenerlei wijze het Britsch gezag over hen hadden erkend. Doch dit was niet, ten minste niet altijd en eenstemmig, geschied. Sommigen h a d d e n om inlijving bij Natal, onder de Engelsche vlag, gevraagd, of om eene constitutie, zooals aan Natal, in de dagen van Cloete, verleend werd. Velen h a d d e n op de eene of andere wijze het bestuur van majoor Warden erkend en betrekkingen onder hem aanvaard. En weinigen hadden geprotesteerd tegen de proclamatie van Sir Harry Smith, die het land, dat zij bewoonden, aan de Britsche kroon hechtte. In twee groote partijen gedeeld, waren de Boeren in den Vrijstaat niet eenstemmig om de Engelsche vlag met geweld neêr te halen[1)], schoon, zonder twijfel, de meesten Pretorius gaarne als het hoofd der Vrijstaatsche Republiek zouden begroeten. Onder deze omstandigheden kon Pretorius slechts op een deel der Boerenbevolking, tusschen de Oranje- en de Vaal-rivier, voor zijn voorgenomen vrijheidsoorlog staat maken.

Wel kon hij daarentegen rekenen op hulp van Boeren, benoorden de Vaal-rivier. Waren Potgieter en zijne mannen onwillig om met

1) Er is grond voor de bewering, dat Sir Harry Smith met Pretorius het geval besproken heeft, om, zoo de meerderheid der Boeren in den Vrijstaat t e g e n Engelsch bestuur waren, hen een Vrijen Staat te laten vormen, met Pretorius aan het hoofd, doch of er (G e s k i e d e n i s v a n o n s L a n d p. 192) ‘tegenover 144 stemmen vóór de Britsche regeering, 1853 tegen waren,’ schijnt bij gebrek aan bescheiden niet bewezen. Wordt er eenmaal eene ‘Geschiedenis van den Oranje-Vrijstaat’ geschreven (het werkje van Hofstede is kwalijk meer dan een zeer gebrekkige proeve) dan zal het, ter volkomen rechtvaardiging van Pretorius, zeer noodig zijn dat dit punt - der volksstemming - worde opgehelderd.
MOLESWORTH ‘M a t e r i a l s f o r a S p e e c h etc. 1854 zegt nog hieromtrent:
‘In 1848 wist Sir Harry Smith van 100,000 barbaren en 10,000 Boeren rebellische onderdanen te maken van de Britsche kroon. Dit veroorzaakte groote verontwaardiging onder de Boeren, die Natal verlieten in de hoop van onze heerschappij te ontvlieden. Hun aanvoerder, Pretorius, beweerde dat Sir Harry Smith zijn woord tegenover hem gebroken had; dat gedurende het bekende onderhoud, aan den voet van Drakensberg, Sir Harry Smith den Boeren gezegd had ‘d a t h i j h e n n i e t d w i n g e n z o u o m B r i t s c h e o n d e r d a n e n t e w o r d e n e n d a a r t o e h e t O r a n j e - r i v i e r g e b i e d n i e t z o u a n n e x e e r e n t e n z i j d e g r o o t e m e e r d e r h e i d d e r B o e r e n d á á r v o o r d e a n n e x a t i e w a r e n. Pretorius verklaarde dat negen tienden der Boeren tegen de annexatie van het Oranje-rivier gebied waren.’ - Dit is het getuigenis van een Engelsch Staatsman in 1854. Zonder moeite zal men familietrekken van Sir HARRY in Sir THEOPHILUS terug vinden.

het Britsche Gouvernement in aanraking te komen, anderen hadden het oor geleend aan zijne voorstellingen, en hun woord verpand, om hem tot het uiterste bij te staan in zijne pogingen, om de Engelschen uit den Vrijstaat te verdrijven. Zij konden dit voor het meerder deel doen zonder ooit, met eenigen schijn van recht, als 'rebellen' beschouwd te kunnen worden, daar zij van koningin Victoria onafhankelijk waren en haar gezag zich niet over hen uitstrekte. Daarenboven was een deel van den grond, onlangs door Sir Harry aan de Britsche kroon gehecht, hun wettig, door aankoop verkregen, eigendom en hadden zij het volste recht om daarvoor een lans te breken. Die hulp uit het Over-Vaalsche was voor Pretorius een helder lichtpunt in den voorgenomen worstelstrijd.

Zoo stonden de kansen: Gelukte het, om de Engelschen uit den Vrijstaat te verdrijven, dan kon men dáár een republiek stichten, die zich langs de beide oevers van de Vaal-rivier zou uitstrekken. Mislukten de plannen, dan kon men o v e r de Vaal-rivier trekken, buiten het bereik der Britsche vlag. Dat Sir Harry in staat zou zijn om elken strijder voor de vrijheid, die hem in handen zou vallen, als 'rebel' op te hangen, en dat hij zonder gewetenswroeging het doodvonnis van Pretorius zou teekenen, nog vóór hij hem in handen had, maakte waarschijnlijk geen deel uit van Pretorius' overpeinzingen, en kon hem in geen geval van zijn voornemen afschrikken.... Opstaande van zijn harden zetel; de hand uitgestrekt naar het Noorden, in de richting van Bloemfontein, waar majoor Warden gevestigd was; niet twijfelende aan zijn goed recht om den strijd met Engeland aan te binden; en, zonder twijfel, met een bede in het hart voor het welgelukken zijner pogingen, klonk het bevel van zijne lippen: VOORWAARTS!

Boomplaats.

Pretorius liet geen tijd verloren gaan om zijne plannen uit te voeren. Bij proclamatie maakte hij terstond bekend dat, wie de rechtvaardige zaak der vrijheid niet wilde ondersteunen, over de Oranje-rivier moest trekken, doch zonder zijne gronden te mogen verkoopen; dat niemand neutraal kon blijven, en dat een iegelijk, die zich tegen de Maatschappij der Emigranten verzette, als rebel zou behandeld worden. Hierop trok hij met 400 man naar Bloemfontein.

Zijn laager op twee mijlen afstands van die plaats opgeslagen heb-

bende, zond hij majoor Warden een brief, waarin hij hem ‘een uur tijd gaf om te besluiten, of hij het land wilde opgeven dan of het met geweld van hem zou moeten genomen worden.’ Had majoor Warden zich aan het voorbeeld van Smith gespiegeld, dan zou hij zich waarschijnlijk, evenals deze, zóó lang hebben kunnen staande houden totdat men tot zijn ontzet was opgedaagd, doch majoor Warden scheen geen lust te hebben in den strijd, gaf Bloemfontein over aan Pretorius en liet zich, met zijne officieren en manschappen, en eenige Engeland-getrouwe Afrikaners over de rivier zetten, op koloniaal grondgebied. De Vrijstaat was nu voor de eerste maal, feitelijk, in de handen der Boeren, doch dit kon niet lang duren.

Met 1000 man, behoorlijk tot den strijd toegerust, snelde Sir Harry Smith onmiddellijk naar de grenzen, en bereikte in het begin van Augustus de Oranje-rivier, aan welker overstroomende oevers (bij Allemansdrift), hij zijn kamp opsloeg. Met gutta-percha ponten moest dit leger over de rivier gebracht worden, en, schijnbaar, had de overtocht gemakkelijk door de Boeren kunnen belet worden, doch dit is niet geschied. Naar men zegt, meenden de Boeren dat zij de Engelschen gemakkelijk zouden kunnen slaan, en hadden zij een begeerig oog geslagen op de zestig bagagewagens, beladen met levensmiddelen en ammunitie, waaraan zij gebrek leden. Eenmaal over de rivier, was Sir Harry ten deele meester van het terrein. De Boeren hadden zich versterkt nabij BOOMPLAATS, tusschen Bloemfontein en de rivier, en daar kwam het, 29 Augustus 1848 tot een treffen tusschen hen en het Engelsche leger, dat nog door eenige honderden gewapende Griqua's was versterkt. Er werd woedend gevochten, en de aanvallen der Boeren geschiedden zóó snel en heftig, dat Sir Harry Smith, die vele veldslagen had bijgewoond en wist wat vechten was, in zijn officiëel verslag van den strijd tot de verklaring gedrongen werd, ‘dat het een van de scherpste gevechten geweest was, die hij ooit had bijgewoond; dat hij nooit te voren sneller, woedender en beter bestuurd schieten had gezien dan dat der Boeren, en dat zij gedurende eenigen tijd manmoedig pal stonden.’ Doch de strijd werd eindelijk ten nadeele der Boeren beslist; zij werden tot wijken gebracht en de Engelsche troepen bleven overwinnaars, Pretorius en de zijnen trokken zich terug naar de Vaal-rivier[1].

1) De slag van BOOMPLAATS geldt slechts in het voorbijgaan den Transvalers en voornamelijk den Vrijstaat. Om die reden wijden wij er h.t.p. niet over uit. Dat de strijd, met de wapens in de hand, om het bezit van den Vrijstaat, onder de omstandigheden boven vermeld, mislukken moest, lag voor de hand. Ook was het standpunt, waarop Pretorius zich geplaatst had, niet geheel zuiver. Het ware beter geweest indien hij zich met het Oranje-rivier-gebied, dat nooit, in zijn geheel, als eene bezitting der Boeren was geproclameerd en waarover de Britsche vlag nu eenmaal woei, niet had ingelaten, maar met den Natal-t r e k eenvoudig over de Vaal-rivier getogen was. De aanvallen der Engelschen afteslaan, behoorde tot de gezonde politiek van den t r e k , doch in geen geval moest men aanvallenderwijze handelen. Dit geeft echter aan de Engelsche schrijvers over deze zaak nog geen recht om Pretorius en zijne strijders als oproeringen aan de kaak te stellen, gelijk o.a. ook NOBLE in zijn ‘S o u t h - A f r i c a ,’ een werk dat door geheel Zuid-Africa als handboek op de scholen gebruikt wordt, op zoo min nobele en in zeer hatelijke bewoordingen doorgaans doet.

Sir Harry had nu weer een nieuwe overwinning behaald, doch niet kosteloos. Voor de zeven mannen, die van de Boeren gevallen waren, telden de Engelschen vijftig dooden en gekwetsten, en Sir Harry zelf was slechts als door een wonder aan den dood ontkomen. (Een kogel trof zijn paard aan den kop en een andere kogel ging tusschen den stijgriem en het paard door). Van de behaalde zege gebruik makende, herstelde hij oogenblikkelijk majoor Warden in diens ambt te Bloemfontein, bekrachtigde het gezag van H.M. over het geproclameerde grondgebied en legde boeten op aan hen, die de partij van Pretorius hadden gekozen of daarvan verdacht werden, tot een bedrag van £ 10,000. Op het hoofd van Pretorius was reeds een prijs gesteld van £ 2,000. Doch dit was alles niets, in vergelijking met den krijgsrechtelijken moord, waarmede hij zijn krijgsmanseer bezoedelde, en de vlek, die hij daardoor wierp op de zege waarin de Engelschen zich beroemden. Dit geschiedde aldus. Door de Griqua-hulpbenden van Sir Harry waren twee personen krijgsgevangen gemaakt, een Engelschman, die in vroegere jaren uit het leger gedeserteerd was, en een Boer met name Dreyer. Beiden werden voor een krijgsraad gebracht, uit gezonde en gekwetste officieren bestaande, die aan den slag hadden deelgenomen, en zonder veel vorm van proces ter dood veroordeeld. De Engelsche deserteur kon zulk een vonnis verwachten, doch welke verontschuldiging kon worden bijgebracht voor het vonnis over Dreyer uitgesproken?

De man was niet wel bij het hoofd, behoorde niet tot het commando, had geen geweer of ander wapen gehanteerd en liep dwalende, als een half krankzinnige, rond in het woeste veld, te voet en bijna zonder kleederen. Toch werd hij ter dood veroordeeld (a l w e e r o p Z o n d a g o c h t e n d !), en noch de smeekingen zijner vrienden noch de bittere tranen zijner vrouw konden hem het leven redden. Hij werd doodgeschoten als ‘rebel’. De plaats waar hij begraven ligt is een Vrijstaatsch-SLACHTERSNEK.

Men zegt dat Sir Harry, later, bevolen heeft aan de weduwe van Dreyer zestig pond sterling, uit de publieke kas te geven, waarschijnlijk als compensatie voor den gerechtelijken moord op haar man gepleegd. Dat de vrouw het bloedgeld heeft aangenomen is niet te denken[1].

De Vrijstaat was nu voor de Boeren verloren, hun legermacht was uiteengedreven, en hun aanvoerder 'rebel' verklaard. De trek uit Natal, geen rustpunt vindende aan de oevers der Oranje-rivier, wendde zich nu naar het Noordoosten, den stroom van Emigranten, die zich niet onder het Engelsch bestuur in den Vrijstaat wilden krommen, in zich opnemende. Aan de andere zijde van de Vaalrivier, dáár lag het land der vrijheid, dáár zou men, ten minste voor het oogenblik, door Kaffers noch Engelschen gekweld worden; dáár werd het uitzicht niet belemmerd door de gehate roode vlag en dáár was het bekende 'Statuut' krachteloos. Het hoofd, waarvoor Sir Harry twee duizend pond sterling aanbood was dáár zoo veilig als toen het rustte aan 's moeders borst, en geen hoofdhaar van de andere vogelvrijverklaarden zou dáár gekrenkt worden. Over de Vaal, dáár zou de Republiek zich kunnen ontwikkelen, die in Natal bezweken was en in den Vrijstaat vooralsnog geen bakermat vond. En zoo vol zou de Engelsche Regeering de handen wel krijgen met de inboorlingen in Z.-Afrika, dat het de Boeren-jacht niet tot over de Vaal zou kunnen voortzetten. Geen

1) FREEMAN, die kort na deze gebeurtenissen den Vrijstaat bezocht, zegt omtrent dezen moord: 'Dreyer, schoon met de wapenen in de hand gevangengenomen, had deze niet gebruikt. Zijn geweer werd onderzocht en geheel schoon bevonden. Het was niet afgevuurd. De Gouverneur was besloten, naar men zegt, om een voorbeeld te stellen en de Boeren met schrik te vervullen. Hierin heeft hij gefaald. Het heeft haat veroorzaakt - woedender haat dan te voren, en heeft, naar men gelooft, reeds menigen Engelschman, die zich onder de Boeren gewaagd heeft, en van wien men nooit meer vernomen heeft, het leven gekost. De vrouw van Dreyer is jong, en heeft niet opgehouden met weenen over haren - gelijk zij en hare bloedverwanten en vrienden hem noemen - *vermoorden echtgenoot*.' 'Tour' p. 306.
Het is goed, om ook dit Engelsch getuigenis te hooren, vooral omdat het van een zendeling komt. Freemans vermoeden, dat de Boeren, uit wraak, Engelsche reizigers vermoord hebben, is lasterlijk, doch toont, hoe men in die dagen over deze dingen dacht. Dat Dreyer 'met de wapenen in de hand' gevangen is genomen, wordt ontkend, o.a. in het schrijven van een lid van den Vrijstaatschen Volksraad, die er opzettelijk onderzoek naar gedaan heeft, in 'Die Geskiedenis van ons Land in die Taal van ons Volk' p. 497. De cursiveering is niet in het oorspronkelijke.

wonder dan, dat men zich haastte, om die rivier door te trekken, en niet vrijelijk adem haalde vóór men den voet gezet had op

TRANSVAALSCHEN GROND.

XVII. De geboorte der Transvaal-Republiek.

Gewoonlijk wordt het bestaan der Zuid-Afrikaansche Republiek gedagteekend van hare erkenning, als onafhankelijke Staat, door de Britsche regeering in 1852. Dit is echter niet geheel juist. Toen de tweede t r e k uit Natal, door honderden huisgezinnen uit den Vrijstaat versterkt, over de Vaal-rivier een woonplaats zocht, was de maatschappij reeds bij aanvang gevormd en werd het land door de Boeren volgens bestaande, schoon zeer primitieve, wetten bestuurd. Het Zand-riviertractaat is voornamelijk bewerkt door Pretorius, doch de s t i c h t e r der Republiek kan hij niet genoemd worden. Die eere verblijft aan HENDRIK POTGIETER.

Nadat Potgieter de zege op Moselekatse bevochten en het land, door dezen overweldigd, voor de Boeren in bezit genomen had, drong hij er terstond op aan, dat men zich ook over de Vaal-rivier zou nederzetten. Retief had het oog op Natal geslagen en anderen wilden voorloopig in den Vrijstaat blijven, doch Potgieter, schoon hij ook gronden voor de emigranten kocht ten Zuiden van Vaal-rivier, sloeg zijn hoofdkwartier op in het gebied op Moselekatse veroverd. Naar Natal trok hij eerst na het ontvangen der tijding, dat Retief en zijne mannen vermoord waren, en van de slachting door de Kaffers aan Blauwkrans aangericht. Met een deel van zijn t r e k had hij zich toen bij de Boeren in Natal gevoegd, om dezen te versterken, en met Uys en Maritz had hij het commando tegen Dingaan aangevoerd, dat ter bloedwraak was opgeroepen. Na den ongelukkigen tocht echter tegen Dingaan keerde hij terug, benoorden het Drakengebergte, niet alleen door zijn eigen mannen gevolgd, maar ook door velen, die tot den Natal-t r e k behoorden. Hieruit heeft men Potgieter meer dan eens het verwijt gemaakt dat hij zijne

vrienden in Natal aan zichzelven heeft overgelaten, en dat hij de moeielijkheden is ontvlucht, die zij, onder aanvoering van Pretorius, hebben bekampt. Dit verwijt heeft echter geen grond, als men bedenkt dat Potgieter van meet aan tegen eene vestiging in Natal was, en steeds zoo ver mogelijk verwijderd wilde blijven van den fatalen 25sten graad Z.B. In Dingaans beloften had hij geen vertrouwen gesteld; dat de Engelschen Natal zouden bezetten stond bij hem vast; en waar het eerste deel zijner voorspellingen op zoo treurige wijze bewaarheid was geworden, kan het hem niet ten kwade geduid worden, dat hij Natal verliet vóór hij ook gedwongen zou worden de Engelsche vlag te salueeren, - te minder wijl ten Noorden van het Drakengebergte en aan de andere zijde van de Vaal-rivier een land lag, prachtiger nog dan Natal en het onbetwistbaar eigendom der Boeren. Daarenboven zou hij zich nooit met Pretorius hebben kunnen verstaan, - zou hij zich zoomin onder dezen hebben kunnen buigen als Pretorius h e m geëerd zou hebben als commandant-generaal. Potgieter trok dus terug naar het Transvaalsche en legde daar den grond van de Zuid-Afrikaansche Republiek. Op aandringen van Pretorius, en in het algemeen belang werd straks wel bepaald, dat de Boeren aan de beide zijden van den Drakensberg, als één Volk ook slechts ééne regeering zouden hebben, en krachtens de overeenkomst toen gesloten lieten de Transvalers zich ook hooren, toen men in Natal tot de overgave dier kolonie aan de Engelschen was besloten, doch feitelijk is de Republiek over de Vaal-rivier van die in Natal geheel gescheiden en altijd onafhankelijk geweest.

Evenals in Natal werd er in Transvaal een hoofdstad aangelegd, die, naar den aanvoerder van den t r e k geheeten, den naam van POTCHEFSTROOM ontving[1]. Verschillende redenen echter noopten Potgieter om, na eenigen tijd aan de Mooi-rivier gewoond te hebben, meer naar het Noordoosten te trekken en een andere stad te stichten, Ohrigstad, meer nabij de zeehaven (Delagoa-baai) gelegen, waarop reeds Trichaard het oog gevestigd had.

1) Niet ‘P o t s c h e r f s t r o o m ’, zooals de hoofdstad der Z.-A. Republiek genoemd wordt o.a. in het ‘H a n d b o o k t o S o u t h - A f r i c a ’ van SILVER, London 1880. Vermakelijk is voorts de ontleding van den naam in datzelfde Handb. 3e editie, p. 539, waar men letterlijk vertaald, aldus leest: ‘D e z e n a a m i s e e n v r e e m d s o o r t i g e s a m e n v o e g i n g d e r n a m e n v a n POTGIETER, SCHERF en STOCKENSTROOM, p o p u l a i r e p e r s o n e n o n d e r d e B o e r e n - R e p u b l i k e i n e n .’ Wat zijn de Engelschen toch goed op de hoogte van alles!! De ‘populaire’ SCHERF, vooral is onbetaalbaar. - Het zal nauwelijks noodig zijn hierbij te voegen, dat Potchefstroom is afgeleid van P o t g i e t e r , C h e f , en S t r o o m (de Mooirivier).

Wat Natal-baai voor Retief was mocht Delagoa voor Potgieter heeten, en nadat Natal in handen der Engelschen was overgegaan, werd de waarde van Delagoa, in Potgieters scherpziend oog, honderdvoudig vermeerderd. Nabij die haven dus wilde hij zijn hoofdstad hebben, en een aantal Boeren waren hem naar het Noordoosten gevolgd. Toen nu Pretorius in 1848 uit Natal over de Vaal-rivier trok, vond hij het land, tusschen die river en den Magaliesberg, door Potgieter en velen van diens volgelingen verlaten - schoon niet opgegeven. Zij, die hun commandantgeneraal gevolgd waren, hadden in het nieuwe district gronden verkregen zonder hunne rechten in de streek, die zij verlieten te verliezen, en het bestaande bestuur bleef over het geheele land uitgestrekt, schoon de zetelstad werd verplaatst. Pretorius, die grond bezat aan Magaliesberg, kwam nu op (wat men noemen mag) Potgieters terrein, in een land waar de wetten, door Potgieter en diens volgelingen vastgesteld geëerbiedigd moesten worden, en eigenlijk niet als leider van een t r e k , maar als privaat burger. Hij schijnt dit echter anders te hebben opgevat en er geen bezwaar in te hebben gezien zich te Potchefstroom te vestigen en te gedragen, alsof Potgieter die streek formeel en beslist had opgegeven en hij, Pretorius, met de regeling der zaken belast was.

Terwijl nu Potgieter steeds het Engelsche Gouvernement uit den weg gegaan was, trachtte Pretorius zich door kracht van wapenen tegenover den Gouverneur staande te houden, of langs politieken weg de vervulling zijner, meestal rechtmatige, begeerten te verkrijgen. Het eerste was doorgaans, en ook nu weer aan Boomplaats mislukt, doch op politiek terrein was hij voorspoediger.

Onder leiding van Potgieter, zou het Zand-riviertractaat waarschijnlijk niet tot rijpheid zijn gekomen. Pretorius echter wist de gemoederen zóó gaande te houden, van iedere gelegenheid zóó partij te trekken, en ten slotte zelfs het Britsche Gouvernement te doen gevoelen, dat Zuid-Afrika niet tot rust kon komen, zoolang de onafhankelijkheid der Boeren, tusschen de Oranje-rivier en den Limpopo, niet werd erkend, dat Engeland eindelijk daartoe overging en, zoowel de Transvalers als (twee jaren later) den Vrijstaat, vrij en onafhankelijk verklaarde van het Britsch gezag.

Het zand-riviertractaat.

Majoor W.S. Hogge en de heer C.M. Owen, door den Minister naar de Oranje-rivier gezonden zijnde om, in loco, naar den staat van zaken onderzoek te doen, werden tevens speciaal gemachtigd om een tractaat van vriendschap en vrede met de Transvalers te sluiten. Pretorius had daarop, in den herfst van 1850, weer aangedrongen, en daar het Engelsch Gouvernement met geen verklaarden rebel kon onderhandelen, en hij toch de aangewezen persoon was om de leiding der zaak op zich te nemen, werd de vogelvrijverklaring vernietigd en kon Pretorius zich vrijelijk naar den Vrijstaat begeven, waar de Speciale Commissarissen en de afgevaardigden uit Transvaal elkander zouden ontmoeten. Dit geschiedde, en eindelijk, op den 16 Januari 1852, werd, op de plaats van P.A. Venter aan Zand-rivier, in den Vrijstaat, het volgende tractaat tusschen Engeland en de Transvalers gesloten, waarbij dezen, door de Engelsche Regeering, als een vrij en onafhankelijk volk werden erkend!

Minute eener Bijeenkomst, gehouden op de plaats van den heer P.A. Venter, Zand-rivier, op Vrijdag den 16den dag van Januari 1852, tusschen H.M. Adsistent-Commissarissen, Majoor W.S. Hogge en den WelEd. Heer C.M. Owen, aangesteld ter regeling van de zaken op de Oostelijke en Noord-Oostelijke grenzen van de Kaap de Goede Hoop t e r e e n e z i j d e ,

en de volgende afgevaardigden der Emigranten-Boeren, ten Noorden van de Vaal-rivier,

A.W.J. Pretorius, *Kommandant-generaal*, H.S. Lombard, *Landdrost*, W.F. Joubert, *Kommandant-generaal*, G.J. Krieger, *Kommandant*, J.N. Grobbelaar, *Raadslid*, P.E. Scholtz, P.G. Wolmarans, *Ouderling*, J.M. Lehman, J.D. van Aswegen, F.J. Botes, J.P. Furstenberg. P.P. Pretorius, N.J.S. Boshof, *Veldkornetten*, J.H. Grobler, P. Schutte en J.C. Klopper, t e r a n d e r e z i j d e .

Art. I. Harer Majesteits Adsistent-Commissarissen waarborgen in den volsten zin, namens het Britsche Gouvernement, aan de Emigranten-Boeren

over de Vaalrivier het recht om hunne eigene zaken te besturen, en hun eigen Regeering te hebben, volgens hunne eigene wetten zonder eenige bemoeijenis van den kant van Harer Majesteits Gouvernement; en dat het grondgebied ten Noorden van de Vaalrivier door het Britsche Gouvernement niet zal worden overschreden; met de verdere verzekering, dat het de vurigste wensch is van het Britsche Gouvernement om vrede, vrijen handel en vriendelijke verstandhouding te bevorderen met de Emigranten-Boeren, nu wonende of die later zullen wonen in die landstreek; met dien verstande, dat dit stelsel, om elkander niet te bemoeijelijken, verbindend is voor beide partijen.

Art. II. Mocht er later eenig misverstand ontstaan over de rechte bedoeling van de woorden ‘de Vaalrivier’, dan zal de kwestie daaromtrent, voor zoover zij betrekking heeft op de grensscheiding, van den oorsprong dier rivier over den Drakensberg, worden beslist en geregeld door Commissarissen van weerszijden te benoemen.

Art. III. Harer Majesteits Adsistent-Commissarissen ontkennen[1)] bij deze alle verbintenissen, van welken aard en met wie ook van de gekleurde natiën, ten Noorden van de Vaalrivier.

Art. IV. Het is overeengekomen, dat geen slavernij is of zal worden toegelaten of gedreven in het land ten Noorden van de Vaalrivier, door de Emigranten-Boeren.

Art. V. Wederzijdsche vergemakkelijking en vrijheid zal verschaft worden aan handelaars en reizigers, weerszijde van de Vaalrivier; met dien verstande, dat elke wagen, ammunitie en vuurwapenen bevattende, die van de Zuid-zijde der Vaalrivier komt, een certificaat zal moeten vertoonen, geteekend door een Britschen Magistraat of ander ambtenaar, behoorlijk geauthoriseerd om dit te verleenen, en waarbij de hoeveelheid van die artikelen in den bedoelden wagen moet zijn aangegeven, aan den naastbijwonenden magistraat ten Noorden van de Vaalrivier, die dan handelen zal overeenkomstig de bepalingen der Emigranten-Boeren.

Art. VI. Het is overeengekomen, dat geen Britsche overheid de Emigranten-Boeren zal belemmeren in hunne aankoopen van ammunitie, in eenige der Britsche koloniën of bezittingen in Zuid-Afrika; en het wordt wederzijds verstaan, dat alle handel in ammunitie met de inboorlingen verboden is, zoowel door het Britsche Gouvernement als door de Emigranten-Boeren, aan beide zijden van de Vaalrivier.

1) ‘D i s c l a i m ,’ weigeren te erkennen, verwerpen, ontkennen, verklaren van geen effect te zijn, te niet maken, als niet bestaande beschouwen.

Art. VII. Het is overeengekomen, dat zooveel mogelijk is, alle misdadigers of andere schuldigen, die zich aan den arm der Wet zouden trachten te onttrekken, aan een der beide kanten over de Vaalrivier, wederzijds zullen worden uitgeleverd, zoo dit geëischt wordt, en dat de Britsche Hoven zoowel als die der Emigranten-Boeren wederzijds, geopend zullen zijn voor alle wettige processen, en dat dagvaardingen voor getuigen van beide zijden over de Vaalrivier gezonden, door de magistraten over en weer zullen worden bekrachtigd, om zulke getuigen te doen verschijnen wanneer zulks vereischt wordt.

Art. VIII. Het is overeengekomen, dat huwelijks-certificaten, afgegeven door de bevoegde beambten onder de Emigranten-Boeren, beschouwd zullen worden als wettig en voldoende, om kinderen uit die huwelijken te gerechtigen tot het ontvangen van erfportiën, welke hun in eenige Britsche kolonie of bezitting in Zuid-Afrika ten deel mag vallen.

Art. IX. Het is overeengekomen, dat een ieder, die thans in het bezit van gronden is, en woont op Britsch grondgebied, het vrije recht en de macht zal hebben om zijn voornoemd eigendom te verkoopen, en zonder verhindering over de Vaalrivier te trekken en v i c e v e r s a , wel te verstaan nochtans dat deze schikking geen betrekking heeft op misdadigers of op schuldenaars, zonder dat er voorziening gemaakt is voor de betaling hunner wettige schulden[1)].

1) De belangrijkheid van dit document in aanmerking nemende volge hier ook de oorspronkelijke tekst.

I. The Assistant Commissioners guarantee in the fullest manner, on the part of the British Government, to the Emigrant-farmers beyond the Vaal River, the right to manage their own affairs, and to govern themselves according to their own laws, without any interference on the part of the British Government; and that no encroachment shall be made by the said Government on the territory beyond, to the north of the Vaal River: with the further assurance that the warmest wish of the British Government is to promote peace, free trade and friendly intercourse with the Emigrantfarmers, now inhabiting or who hereafter may inhabit that country; it being understood that this system of non-interference is binding upon both parties.

II. Should any misunderstanding hereafter arise as to the true meaning of the words 'The Vaal River', this question, in so far as regards the line from the source of that river over the Drakensberg, shall be settled and adjusted by Commissioners chosen by both parties.

III. Her Majesty's Assistant Commissioners hereby disclaim all alliances whatever and with whomsoever of the coloured nations to the north of the Vaal River.

IV. It is agreed that no slavery is or shall be permitted or practised in the country to the north of the Vaal River by the Emigrant-farmers.

V. Mutual facilities and liberty shall be afforded to traders and travellers on both sides of the Vaal River; it being understood that every wagon containing ammunition and firearms, coming from the south side of the Vaal River, shall produce a certificate signed by a British Magistrate or other functionary duly authorised to grant such: and which shall state the quantities of such articles contained in said wagon to the nearest Magistrate north of the Vaal River, who shall act in the case as the regulations of the Emigrant-farmers direct.

VI. It is agreed that no objection shall be made by any British authority against the emigrant Boers purchasing their supplies of ammunition in any of the British colonies and possessions of South Africa; it being mutually understood that all trade in ammunition with the native tribes is prohibited both by the British Government and the Emigrant-farmers, on both sides of the Vaal River.

VII. It is agreed that, so far as possible, all criminals and other guilty parties who may fly from justice. either way across the Vaal River, shall be mutually delivered up, if such should be required, and that the British Courts, as well as those of the Emigrant-farmers shall be mutually open to each other for all legitimate processes, and that summonses for witnesses

Aldus gedaan en geteekend aan de Zandrivier, ter plaatse voornoemd, op den 17den dag van Januari 1852.

(*Was get.*) W.S. HOGGE, *Adsistent-Commissaris*, C. MOSTIJN OWEN, *Adsistent-Commissaris*,

ter eenre

en A.W.J. PRETORIUS, *Kommandant-Generaal*,

en de andere bovengenoemden ter andere zijde.

Voor Copie

(*get.*) J.H. VISAGE, *Secretaris*.

sent either way across the Vaal River, shall be backed by the Magistrates on each side of the same respectively, to compel the attendance of such witnesses when required.

VIII. It is agreed that certificates of marriage issued by the proper authorities of the Emigrant-farmers, shall be held valid and sufficient to entitle children of such marriages to receive portions accruing to them in any British colony or possession in South Africa.

IX. It is agreed that any and every person now in possession of land and residing in British territory, shall have free right and power to sell his said property and remove unmolested across the Vaal River, and v i c e v e r s a ; it being distinctly understood that this arrangement does not comprehend criminals, or debtors, without providing for their just and lawful debts.

Van Engelsche zijde is, in den laatsten tijd, gedurig beweerd dat dit TRACTAAT meer eene ‘vergunning’ was van Engelands koningin, aan de Boeren over de Vaal-rivier, om zich zelven te mogen regeeren, dan eene erkenning van de Zuid-Afrikaansche Republiek als een onafhankelijken Staat; - dat de ‘burgers’ dier ‘Republiek’ niet ophielden Britsche onderdanen te zijn, en dat zij hunne zelfregeering uitsluitend aan de edelmoedigheid van Hare Majesteit te danken hadden.

Hiervan is echter geen enkel woord waar. Door noodzakelijkheid gedwongen, heeft de Britsche Regeering datgeen gedaan waartoe geen edelmoedigheid haar bewegen kon; de erkenning van de Transvaalsche Republiek was volkomen, en ieder burger dier Republiek werd van zijne 'verplichtingen' als onderdaan der Koningin, door de onderteekening van het tractaat namens H.M., ipso facto ontslagen. Een enkele blik op de gebeurtenissen, die de teekening van het bedoelde tractaat zijn voorafgegaan zoowel als op het stuk zelf maakt dit zonneklaar.

Zonder het te willen en zelfs zonder het te weten, zijn de Kaffers, door Sir Harry Smith onder de bijzondere protectie van Engeland gesteld, de bondgenooten der Boeren geworden in hun kamp voor vrijheid en onafhankelijkheid! Sir Harry had, zoo hij meende en zijnen lastgevers voorhield, de Kafferzaken in Zuid-Afrika zoo afdoende geregeld, dat er geen verdere moeielijkheden konden voorvallen. Iedere Kafferkoning was naar verdienste behandeld; en had hij ook al den één moeten dwingen om zijne voeten te kussen, of een ander met den strop moeten dreigen zoo hij niet terstond onder protectie kwam, met nog weer een ander had hij een polka kunnen dansen[1)], en allen waren ten slotte 'Britsche onderdanen' gemaakt, - waar het toch maar op aan kwam. Het land, waarover die koningen en hoofden het bestuur bleven voeren, was aan de Britsche kroon gehecht, - een maatregel, die het Sir Harry gemakkelijk maakte om de grensscheidingen tusschen de onderscheidene Kafferrijken vast te stellen en ieder opperhoofd aan te wijzen, tot hoever zich zijn gebied uitstrekte. Toen nu, na den slag van Boomplaats, ook de Boeren in den Vrijstaat 'Britsche onderdanen' waren geslagen en majoor Warden in zijn ambt als Resident te Bloemfontein was hersteld, verwees sir Harry ieder Britsche onderdaan tusschen de Oranje- en de Vaal-rivier - zij hij blank, bruin, zwart of geel, Boer, Basuto, Zulu, Griqua of Engelschman, - die eenige klacht mocht hebben, naar genoemden Resident en beloofde zich zelven en den Minister van Koloniën van deze regeling verrassende uitkomsten. De 'verrassingen' lieten ook niet lang op zich wachten.

Vooreerst bereidde Moshesh, het doorslepen Basuto-opperhoofd, Sir Harry de surprise, dat hij zichzelven als groot opperhoofd wilde doen gelden over al de inboorlingen, door Sir Harry onder H.M. bescherming geplaatst, en duidelijk te verstaan gaf, dat het land door Moroko, Sikonyella, Molitsani, Adam Kok, ja, door de Boeren en majoor

1) Met Moshesh.

Warden zelf bewoond, zijn eigendom was. ‘Het was zijn k o e , die hij aan Moroko c.s. geleend had om haar te melken (het land te bewonen), doch van verkoopen was nooit sprake geweest en kon geen sprake zijn. Sedert 1832 waren er zendelingen in zijn land gekomen, en ook dit had zóó vele Basuto's naar zijne bergen en heuvelen gelokt, dat hij geen plaats genoeg had voor zijne kinderen, en niemand het hem kwalijk moest nemen, dat zijn volk zich kralen bouwde in wat men, f i c t i e f , het land van Moroko noemde.’ En de grootste surprise, die Moshesh aan Sir Harry bereidde, was wel, dat hij zich juist op diens jongste schikkingen beriep voor de overschrijding van het grondgebied, dat hem door dezen was aangewezen. ‘Hij, Moshesh, stond nu onder de protectie der Koningin, en deze moest hem, v o l g e n s o v e r e e n k o m s t , tegen elken overlast van hare ‘onderdanen’ ‘beschermen.’ Intusschen hielp hij zich zelf, roeide eenige kralen uit, maakte zich van een aantal beesten meester, bracht den geheelen Vrijstaat in beroering en behandelde Sir Harry meer als een onnoozel kind, ‘waarmede hij eens gedanst had’ dan als den vertegenwoordiger van het machtige Engeland. Maar kwaad had hij - ‘och! volstrekt niet in den zin.’

Er volgden meer verrassingen. Meende Moshesh, onder de protectie van het Engelsche Gouvernement zijne ‘mede-geprotecteerden’ te mogen verdrukken, dezen steunden op de bescherming van datzelfde Gouvernement, waar zij geweld met geweld keerden, of op hunne beurt geweldenarijen pleegden. Langs dien weg werden nagenoeg al de nieuwe onderdanen van Hare Majesteit, in dit deel van Zuid-Afrika, met elkander handgemeen, en scheen het of de verschillende stammen onder Engelsche protectie gesteld waren om elkander spoediger en volkomener te kunnen uitroeien. De vreedzaamsten hadden het meest te lijden.

Nog een andere verrassing was voor Sir Harry weggelegd. Majoor Warden, die de onderdanen van Hare Majesteit tegen elkander moest beschermen (door den een tegen den ander in het veld te brengen) riep ook een commando op van Vrijstaatsche Boeren, om de Kaffers tot hun plicht te brengen. Dat die ‘Boeren, Kafferhaters van den beginne,’ gelijk het heette, ‘tegen wier bloeddorst en gewelddadigheden de Kaffers juist in bescherming hadden moeten worden genomen, en die meenden Gode een dienst te doen, door de Kaffers uit te roeien,’ (die daarenboven nu ook gedurig door de Kaffers verontrust en bestolen werden), vreugdevol naar het

geweer zouden grijpen, waar dit hun nu niet slechts t o e g e l a t e n , maar in Harer Majesteits naam GEBODEN werd, stond vast. Doch ziet: de Boeren weigerden tegen de Kaffers uit te trekken: van 1000 man, die gecommandeerd waren, verschenen slechts 75! Die Boeren! Zij lieten zich liever bestelen, dan de Kaffers, te vuur en te zwaard, de zegeningen der Engelsche protectie te doen waardeeren. Zij maakten zich deswege schuldig onder de Engelsche wet, en liepen zelfs gevaar om het recht op hunne vaste eigendommen te verliezen,[1)] doch zij bleven onwillig om op last van de Engelsche regeering te doen, wat hen, onder alle andere omstandigheden, door d i e z e l f d e R e g e e r i n g , als een nationale doodzonde zou zijn toegerekend.

De toestand in de Souvereiniteit en aangrenzende Kafferlanden werd gaandeweg geheel onhoudbaar, en daar majoor Warden ten laatste de aanvallers niet meer van de aangevallenen kon onderscheiden, noch macht genoeg te zijner beschikking had om de beroeringen te stillen, kwam het Gouvernement hem uit Natal ter hulp, en werden hem, met de beschikbare troepen, ook een 700 Z u l u 's gezonden om den vrede te bewerken. Maar... nieuwe verrassing: de Zulu's vonden waarschijnlijk de punt van hun assegaai zoomin geschikt als de Boeren hunne geweren, om de kersversch 'Britsche onderdanen' de zegeningen der Engelsche bescherming op prijs te doen stellen, en keerden al spoedig terug naar Natal.

De laatste s u r p r i s e , die Sir Harry Smith werd toegediend, kwam uit Engeland in den vorm eener ministerieele veroordeeling van de politiek, die door hem gevolgd was en, kort daarna, van zijn ontslag als Gouverneur en Hooge Commissaris. Aan majoor Warden was een dergelijke verrassing bereid.

Kafferoorlog.

Terwijl deze beroeringen in en om den Vrijstaat plaats vonden, werd de Kaapkolonie in een der bloedigste en kostbaarste Kafferoorlogen gewikkeld, die in onafscheidelijk verband schijnen te staan met Engelsche bescherming der kleurlingen in Z.-Afrika. De regeling der Kafferzaken, waarvoor men Sir Harry zoo geprezen had, bleek van slechts korten

1) Zoowel de Boeren als de Griqua's waren, overeenkomstig Sir Harry Smiths proclamatie, verplicht om 'g e w a p e n d u i t t e t r e k k e n t e r b e s c h e r m i n g v a n H a r e M a j e s t e i t e n v a n h a r e B o n d g e n o o t e n' in Zuid-Afrika, onder verbeurte van eigendomsrecht op hunne gronden.

duur te zijn, en reeds in het begin van 1850 was het duidelijk, dat er nieuwe onlusten met de Kaffers voor de koloniale deur stonden. Op bevel der Kafferhoofden, die niet dan gedwongen in Sir Harry's schikkingen berust hadden, en aangevoerd door een zekeren Mlanjeni, die hen onkwetsbaar maken zou voor de kogels der Engelschen, maakten de grens-Kaffers zich tot den krijg gereed, in de vaste verwachting, dat zij elken Engelschman, die hun assegaai mocht ontkomen, in de zee zouden drijven. In December van datzelfde jaar brak de oorlog uit, en werd niet ten einde gebracht vóór Maart 1853 noch zonder Engeland twee millioen pond sterling en ongeveer 500 soldaten, waaronder officieren van hoogen rang, gekost te hebben. Sir Harry zelf werd in dezen oorlog eenmaal door de Kaffers regelmatig belegerd en heeft zich ter nauwernood door zijn vijanden kunnen heenslaan. Telken male behaalden de Kaffers een overwinning en langs de grenzen der kolonie was geen blanke, 't zij Boer of Engelschman, veilig. Slechts weinige dagen vóór de onderteekening van het Zand-riviertractaat verkeerde de Oostelijke provincie der kolonie nog in het grootste gevaar van door de Kaffers te worden overmeesterd.

De moeielijkheden van dezen oorlog werden voor de Engelschen zeer vergroot door het verraderlijk gedrag der Hottentotten aan de Kat-rivier. Dezen waren door het Engelsche Gouvernement half vertroeteld, mochten vuurwapenen hebben, die anderen kleurlingen werden geweigerd en moesten een soort van grenspolitie vormen tegen de invallen der Kaffers. Onverwachts echter voegden zij zich bij dezen of gingen voor eigen rekening aan het rooven, moorden en branden. In Augustus 1851 eindelijk ging het Kaapsche corps van bereden Hottentotten met de wapenen in de

hand tot de Kaffers over, en dit maakte den opstand volkomen[1]. Nooit te voren had het er zoo treurig uitgezien[2].

1) Het verraad der Hottentotten aan de Kat-rivier en van het Kaapsche corps heeft meer dan bevestigd wat door de Boeren te hunnen nadeele gezegd is, en blijft de treurigste parodie op al hetgeen dr. Philip en anderen vóór hen gedaan en van hen verwacht hebben. Hun gedrag wordt dan ook door bijna elken lateren schrijver, ook onder de Zendelingen, betreurd en veroordeeld. Curieus echter is de aanmerking van bisschop Merriman, die in 1850-52 (toen nog als 'archdeacon') de Oostelijke provinciën en den Vrijstaat te voet doorkruiste om zijne verstrooide gemeenteleden op te zoeken (van waar hij den naam gekregen heeft van 'w a n d e l e n d e n p r e d i k a n t). Sprekende van het Kaapsche corps dat tot de Kaffers was overgegaan, zegt hij o.a.:
'Deze lieden hadden den vorigen Zondag te zamen het Heilig Avondmaal gebruikt, en toch konden zij zich voegen bij de roovers, die de wegen onveilig maakten en Europeesche reizigers van het leven beroofden'.
'Zeer opmerkelijk is het,' zoo gaat de A g l i c a a n s c h e geestelijke voort, 'dat het onderwijs der Independenten' (dr. Philip en de Zendelingen aan de Kat-rivier) 'in dit land dezelfde tooneelen hebben te voorschijn geroepen, die de vrucht waren van hun invloed in Engeland, tweehonderd jaren geleden, - nl. zooals het Gebedenboek het uitdrukt: "religie verandert in rebellie en geloof in factie". Onze rebellen (de Hottentotten) evenals de soldaten van Cromwell of erger nog, lezen hunnen Bijbel, bidden, en ontvangen zelfs het Heilig Avondmaal op den eenen dag, terwijl zij den volgenden zullen wijden aan rebellie en moordenarijen op den openbaren weg. Voortdurend heeft men, wanneer er eenigen overvallen werden, hunne Bijbels gevonden, in het bosch, bij hun ammunitie'.
MERRIMAN. T h e K a f i r , T h e H o t t e n t o t , a n d t h e F r o n t i e r F a r m e r . London 1854 pp. 116, 117. -
Wist men niet uit andere bronnen hoe schandelijk zich de Hottentotten in 1850-52 gedragen hebben, dan zou men uit Merrimans woorden misschien het tegendeel kunnen afleiden van wat hij er mede bedoelt Dat de rebellie der Hottentotten niets gemeen heeft met den krijg van Cromwells R o u n d h e a d s , of in eenig verband staat met de kwestie: Independenten versus Anglicanen, zal wel niet behoeven aangetoond te worden. - Merrimans boekje is overigens zeer lezenswaard, vooral ook wegens zijne gunstige beoordeeling van de Boeren, met welke hij, meer dan bijna eenig ander Anglicaansch geestelijke, in aanraking is gekomen.
2) 'Mij blijft slechts over u op het hart te binden Gods hand en Vaderlijke kastijding te erkennen in de slagen waarmede het land gedurende de laatste jaren getuchtigd is. Van dat ik er mede bekend ben geworden heeft de eene bezoeking de andere snellijk opgevolgd. O o r l o g , r e b e l l i e , p o l i t i e k e w o e l i n g , s c h a a r s c h t e en, gevolglijk, ruïneering van velen, - zijn ons droevig lot geweest;' met deze woorden teekende bisschop GREY, van de Aglicaansche kerk, den toestand der Kolonie, in zijn Herderlijken Brief aan het einde van het jaar 1851.

‘Bandieten-kwestie.’

In het Westelijk gedeelte der Kaapkolonie was het in 1849 en 1850, weinig minder onrustig geweest dan in de Oostelijke provincie. De Rijksregeering had van de Kaap een verbanningsoord voor misdadigers willen maken en, niettegenstaande het ernstig protest der kolonisten, werkelijk een schip met 188 veroordeelden aan boord naar Zuid-Afrika gezonden. In de kolonie had zich intusschen eene krachtige vereeniging gevormd om het landen dezer misdadigers te beletten, en was men in een verbond (p l e d g e) getreden om aan geen regeeringspersoon noch aan de troepen of ook aan personen van invloed, die de p l e d g e niet wilden teekenen, levensmiddelen te verkoopen of te leveren, zoolang het dreigend gevaar niet was afgewend. Het schip met ‘bandieten,’ de N e p t u n e , arriveerde in de Simonsbaai, September 1849, en oogenblikkelijk werd de p l e d g e in werking gebracht. Tevergeefs trachtte het Gouvernement de landing der veroordeelden door te zetten of de p l e d g e krachteloos te maken; tevergeefs dreigde en smeekte Sir Harry als in

één adem: - na vijf maanden te hebben volgehouden moest het gouvernement de zaak eindelijk opgeven en de Neptune vertrekken, zonder een der getransporteerden te hebben kunnen doen landen. Dit krachtig verzet der blanken in de Kaapstad en omstreken, tegen de willekeurige handelingen der Rijksregeering, moest invloed oefenen op den loop der zaken aan Zand-rivier.

Schoon het nu eenigszins voorgesteld werd alsof de Koningin uit pure belangeloosheid en vrije gunst de Boeren over de Vaal-rivier met rust ging laten, wist de Engelsche Regeering zelve zeer goed, dat zij tot de voorgestelde schikking gedwongen werd.[1)] Van edelmoedigheid was, geen sprake. De Engelschen hadden hunne handen te vol met hunne beschermelingen Moshesh, Sikonyella, Molitsani, Kok, cs. en hunne bondgenooten of onderdanen Maqomo, Sandilli en andere Kafferhoofden; - de kolonie had te veel geleden door oorlogen, droogte en sprinkhanen; -

1) De Adsistent-Commissarissen Hogge en Owen, zeggen o.a. in hun rapport aan den Gouverneur van hunne verrichtingen aan Zand-rivier dat zij 'een gunst bewijs hebben gemaakt van hetgeen onvermijdelijk was.' Immers: zou de latere politiek van Lord Grey gevolgd worden om geen verdere annexatiën in Z.-Afrika, namens het Engelsche Gouvernement, te laten plaats vinden, dan moesten de Boeren wel eindelijk van Engeland onafhankelijk verklaard worden. Doch ook zonder die polietieke gedragslijn te willen volgen, werd Engeland gedwongen tot een vergelijk met de Boeren. Dit wordt onder andere schrijvers en Engelsche Staatslieden, zeer duidelijk erkend door MOLESWORTH, 'Materials for a Speech' p. 23 als volgt:
'De koloniale authoriteiten werden door den Kafferoorlog van 1851 gedwongen (compelled) om af te laten van bemoeienis der Transvaal-Boeren en waren maar te blijde om tot termen met hen te komen. In 1851 begonnen al de stammen in de Oranje-Rivier Souvcreiniteit, de Basuto's, Bantams, Barolongen, Mantateezen, Koranna's, Griqua's en Bastaards - elkander weder naar de keel te vliegen en elkanders vee te stelen. De Vertegen woordiger van de Majesteit van Groot-Brittanje was vol angst, dat de verwarring nog vermeerderd zou worden door een inval van de Transvaal-Boeren onder Pretorius. Want de Britsche Resident berichtte aan Sir Harry Smith dat Pretorius gemakkelijk 1500 goed gewapende en bereden Boeren over den Vaal kon brengen, en dat dan de meerderheid der Boeren in den Vrijstaat hem zouden toevallen, ... benevens eenige duizenden onderdanen van de opperhoofden Moshesh en Molitsani.... De koloniale authoriteiten waren gevolgelijk recht in hun schik, toen zij, in den herfst van 1831, een brief ontvingen geteekend door Pretorius als de commandant-generaal van het onafhankelijk Gouvernement der Transvaal-Boeren, waariu hij aanbood om onderhandelingen te openen, namens zijn Gouvernement, met het Britsche Gouvernement, 'om een tractaat te sluiten van vrede en vriendschap,' enz. Het zal niet noodig zijn, schoon het geen moeite kost, om dergelijke getuigenissen van Staatslieden, die in die dagen hebben geleefd en zich met de zaken in in Z.-Afrika hebben ingelaten, te vermenigvuldigen.

de gemoederen aan de Kaap werden te heftig bewogen door den politieken strijd om zelfstandig bestuur, onder de Engelsche vlag, in plaats van het ministeriëele despotisme, waarvan men gedurig de wrange vruchten plukte; - de belastingbetalers in Engeland begonnen zoo luide te roepen over de millioenen, die zij moesten opbrengen en in Z.-Afrika verspild werden; - het gevaar van eenen algemeenen opstand der inboorlingen tegen de Engelsche regeering was te dreigend, om daarbij nog een poging te wagen om de Boeren, ook over de Vaalrivier te dwingen, voor de Engelsche macht te bukken. Tot nu toe hadden dezen elke aanbieding van de zijde der Kaffers, om met hen tegen de Engelschen te strijden, afgeslagen; verbonden zij zich echter met de Kaffers, dan werd de toestand voor de Engelschen in Z.-Afrika geheel onhoudbaar. Om deze en andere redenen was het Gouvernement meer dan blijde, dat Pretorius er andermaal op aandrong, (gelijk hij kort na den slag aan Boomplaats gedaan had) om een tractaat van vrede en vriendschap te sluiten, en kregen de Adsistent-Commissarissen in last om deze zaak zoo spoedig mogelijk in orde te brengen.

Met het Zand-riviertractaat voor ons te gaan bewijzen, dat het Engelsche Gouvernement den Transvalers niet bloot vergunde hun eigen Regeering te hebben, zooals andere 'Britsche onderdanen' in afgelegen oorden', maar integendeel, ten volle hunne onafhankelijkheid erkend heeft, valt moeielijk, omdat het zoo overbodig schijnt. Het ligt toch voor de hand, dat de erkenning dier onafhankelijkheid ten grondslag gelegd is en worden moest aan de verdere onderhandelingen. Krachtens het tractaat van 1852 zijn de Transvalers niet vrij g e w o r d e n (zooals de Vrijstaters bij het tractaat van 1854), maar is hun onafhankelijkheid -, die zij bezaten en door Engeland moest worden erkend - hun door de Engelsche Regeering g e w a a r b o r g d , en dat in den volsten zin. (guaranteed in de fullest manner). Art. I der Conventie laat hieromtrent geen twijfel toe. Het feit der onafhankelijkheid wordt stilzwijgend door Engeland erkend, en daarop rust het geheele tractaat. Met die onafhankelijke Boeren, over de Vaal-rivier, wilde de Engelsche Regeering een verbond van vrede en vriendschap sluiten, en dit kon niet geschieden zonder hunne onafhankelijkheid te erkennen. Doch daar Engeland, nog een jaar geleden, pretenties gemaakt had op de handhaving van hare strafwetten over de Vaal-rivier, was het onmisbaar noodig, dat de onafhankelijkheid der Transvalers door Engeland ge-

waarborgd zou worden, als securiteit tegenover die Boeren voor de validiteit van het te sluiten vredes- en vriendschapstractaat. Met 'onderdanen' kan zulk een Conventie niet gesloten worden; tot 'onderdanen' kan nooit gezegd worden: regeert u zelven zonder eenige bemoeienis der Rijksregeering; het land door 'onderdanen' bewoond moet door de Rijksregeering kunnen worden betreden. Maar volgens Art. I reeds dezer Conventie worden de Transvalers, ipso facto, door de Britsche Regeering erkend als een onafhankelijk volk; wordt het recht om zich zelven, als zoodanig, te regeeren hun gewaarborgd door het Britsch Gouvernement, als grondslag van het tractaat van vrede en vriendschap, en staan de contracteerende partijen op gelijken voet. De Britsche Regeering neemt aan de Boeren ten Noorden der Vaal-rivier niet te bemoeielijken in hun bestuur, en de Boeren beloven de Koloniale Regeering ten Zuiden dier rivier niet te hinderen in haar bestuur. Alles is 'wederzijdsch.'

Dit wordt nog duidelijker, wanneer men Art. I dezer Conventie vergelijkt met Art. I der Conventie van 1854, waarbij de Vrijstaat aan de Boeren aldaar werd afgegeven, en dat aldus luidt:

> 'Harer Majesteits speciale Commissaris in een Conventie tredende om het Gouvernement van het Oranje-Rivier Grondgebied finaal OVER TE DRAGEN aan de ver-Vertegenwoordigers daartoe door de inwoners afgevaardigd, waarborgt van den kant van Harer Majesteits Gouvernement de TOEKOMSTIGE ONAFHANKELIJKHEID van dat gebied en deszelfs Regeering; en dat, zoodra de noodzakelijke voorloopige schikkingen om hetzelve over te dragen gemaakt zullen zijn tusschen H.M. speciale Commissaris en de voornoemde Vertegenwoordigers, DE INWONERS VAN HET LAND VRIJ ZULLEN ZIJN. En dat deze onafhankelijkheid zonder onnoodige vertraging zal worden bevestigd en bekrachtigd in geschrifte, afgekondigd in zulk een vorm en inhoud als door H.M. zal worden goedgekeurd, - eindelijk HEN (de inwoners) ONTSLAANDE VAN HUN ONDERDAANSCHAP AAN DE BRITSCHE KROON EN VERKLARENDE DAT ZIJ IN ELK OPZICHT ZIJN EEN VRIJ EN ONAFHANKELIJK VOLK EN DAT HUN REGEERING VOORTAAN DESCHOUWD EN BEHANDELD MOET WORDEN ALS EEN VRIJE EN ONAFHANKELIJKE REGEERING.'

Het onderscheid tusschen de beide Artikelen ligt voor de hand. De Vrijstaters moesten 'vrij verklaard worden' in den zin van 'ontslagen worden van hunne verplichtingen als onderdanen.' De Transvalers waren vrij en hun onafhankelijkheid behoefde slechts GEWAARBORGD te worden, als grondslag van het te sluiten tractaat van vrede en vriendschap. Dat Engeland tot die onaf-

hankelijkverklaring niet dan gedwongen is overgegaan, zagen wij reeds.

De drie Artikelen, die op de inboorlingen betrekking hebben, behooren, na Art. I, tot de belangrijkste der geheele Conventie. In Art. III verklaren de Commissarissen, namens H.M. Regeering, dat zij ‘alle verbintenissen met kleurlingen, ten Noorden van de Vaal-rivier wonende, als vernietigd of niet bestaande beschouwen.’ Waarschijnlijk werd toen ingezien. dat de ‘v e r d r u k k i n g ’ der inboorlingen, door de Boeren, veiliger voor hen is dan ‘p r o t e c t i e ’ door de Engelschen, en dat Boeren en Kaffers de zaken tusschen elkander het best kunnen vinden, als Engeland er zich buiten houdt. Ook zullen Hogge en Owen begrepen hebben, dat goede verstandhouding tusschen de Transvalers en de Engelschen onmogelijk is, indien Engeland een protectoraat wil uitoefenen over de Kaffers aan de Transvaalsche Regeering ondergeschikt of met die Regeering in bondgenootschap. Zulk een protectoraat moest (en moet) in plaats van tot vrede en vriendschap, tot wanordelijkheid en strijd leiden, en daar Engeland, in 1852, vrede wilde met de Boeren en geen oorlog, werd in het bedoelde Artikel duidelijk elk bondgenootschap met de kleurlingen over de Vaal-rivier, (annexatie-protectoraat) ontkend en opgezegd.

Voorts werd in Art. VI overeengekomen, dat noch door het Britsche Gouvernement noch door de Boeren eenigen handel in ammunitie met de inboorlingen zou worden gedreven, - een artikel, waarbij het Koloniaal Gouvernement toen zeker meer belang had dan de Boeren.

Eindelijk werd in Art. IV overeengekomen, dat ‘geen slavernij zou worden toegelaten of gedreven door de Boeren benoorden de Vaal-rivier.’ Dit Artikel had geen betrekking op feiten, die men den Transvalers t o e n te laste legde, maar moest dienen om het tractaat in Engeland ingang te doen vinden. Toch had Pretorius het in dien vorm niet moeten onderteekenen, daar het indirect een blaam legt op de Boeren over de Vaal-rivier.

Gemakkelijk had het Artikel zóó gewijzigd kunnen worden, dat de overeenkomst, om geen slavernij te gedoogen, ‘wederzijdsch’ zou zijn, evenals bij het verbod om ammunitie te verkoopen enz., en had dus moeten luiden: ‘Het is WEDERZIJDS o v e r e e n g e k o m e n , d a t e r g e e n s l a v e r n i j z a l g e d o o g d o f g e d r e v e n w o r d e n ten Noorden of ten Zuiden van de Vaal-rivier, door Boeren noch door Engelschen.’ Waarschijnlijk is dit punt aan de aandacht van Pretorius ontsnapt.

Het Tractaat door de vertegenwoordigers der contracteerende partijen geteekend zijnde, moest nu door de beide Regeeringen bekrachtigd worden. Sir George Cathcart, die Sir Harry Smith den 23sten Maart 1852 als Gouverneur der Kaapkolonie was opgevolgd, hechtte reeds den 15 April zijn zegel aan de verrichtingen der Adsistent-Commissarissen, en bevestigde bij proclamatie[1] ten volle de overeenkomst en schikkingen door hen aangegaan en gesloten. Deze proclamatie werd den 24sten Juni 1852 door Sir John Pakington in de volgende bewoordingen bekrachtigd:

> 'Overwegende de bijzondere stelling, welke dit groote ligchaam van uitgewekenen sedert eenige jaren bekleed heeft, de onwaarschijnlijkheid dat zij immer, óf tot de Kolonie, de Kaap de Goede Hoop óf tot de Oranje-rivier Souvereiniteit zullen terugkeeren, en het onstaatkundige, ZELFS ZOO HET MOGELIJK WARE, om H.M. Grondgebied over dit verwijderd land in Z.-Afrika uit te breiden, zie ik niet in dat eenige andere Staatkunde had kunnen gevolgd worden.
> Ik ben hoogst tevreden over het voordeel dat wij verkregen hebben door de vestiging van vrede en vriendschappelijke betrekkingen met de Transvaalsche uitgewekenen. Ik moet u dus mijne goedkeuring betuigen over de overeenkomst met de uitgewekenen en over uwe proclamatie om ze in werking te stellen.'

Van Engelsche zijde was de zaak nu geheel in orde. Na langen strijd en bitter lijden hadden de Transvalers eindelijk de overwinning behaald, en was hun Republiek door het machtige Engeland als een vrije, onafhankelijke Staat erkend. Slechts moest de Conventie nu ook nog door het volk der Republiek bekrachtigd worden. En dit ging met moeielijkheden gepaard.

Niet omdat men de Conventie afkeurde, maar omdat Pretorins als 'Commandant-Generaal der Vereenigde Emigranten over de Vaal-rivier' gehandeld had, zonder die qualiteit te bezitten en zonder behoorlijke lastgeving van het geheele volk. Hiertegen viel niets te zeggen. Pretorius was zoomin 'Commandant-Generaal' over geheel het Transvaalsche volk als Potgieter, en had in het minst geen recht om, namens de Regeering in Transvaal, een verbond aan te gaan met een vreemde mogendheid, zonder door de Regeering gevolmachtigd te zijn. Te minder

1) In deze proclamatie komt, als een klein addertje in het gras, de volgende uitdrukking voor: 'De Hooge Commissaris (Sir George Catheart) vertrouwt dat de vrijheid, welke den Emigranten bij dezen GOEDGUNSTIG WORDT VERLEEND, hen aan zal sporen tot onderlingen vrede, en tot duurzame vriendschap met het Engelsche Gouvernement, enz.' Er was, gelijk wij gezien hebben, niets 'goedgunstig verleend' en allerminst de 'onafhankelijkheid'.

nog, daar Potgieter en zijn partij niet met het Engelsche Gouvern ement in aanraking wilden komen. Daartegenover stond echter de groote belangrijkheid van het gesloten Tractaat voor het geheele Volk, en het meesterlijk Staatsbeleid, in het belang der onafhankelijkheid, door Pretorius aan den dag gelegd. Hij had zich, zonder twijfel, schuldig gemaakt aan machtsoverschrijding, doch had daardoor de geboorte-acte der Republiek in het Engelsche Kantoor geregistreerd gekregen, en dit was van onschatbare politieke waarde. Potgieter zag dit ook in en daarop werd de Zand-rivier Conventie ook door den Volksraad der Transvalers op den 16^{den} Maart 1852 te Rustenburg, onderteekend. Een nieuwe periode van den 'Worstelstrijd' werd hiermede glansrijk besloten.

XVIII. De onafhankelijkverklaring van den Vrijstaat.

Op de erkenning van de onafhankelijkheid der Transvalers volgde de onafhankelijkverklaring der Vrijstaters, door de Britsche Regeering. Nu de politieke gedragslijn van het ministerie, met betrekking tot de Kaffers, veranderd was, moest het hiertoe ook komen. En nu er op den Kafferoorlog van 1852 een andere met de Basuto's onder Moshesh gevolgd was[1)], en de Gouverneur der Kaapkolonie openlijk verklaarde, den

1) Van Moshesh werd geëischt 10,000 stuks hoornvee en 1000 paarden, bij wijze van restitutie voor het vee, dat zijne Basuto's van de Boeren en Griqua's gestolen hadden. Om hem tot de voldoening hiervan te dwingen, trok Sir G. Cathcart met 2000 man troepen en 4 kanonnen de Oranje-rivier over en legerde zich aan Platberg, waar hij een geprek had met Moshesh en dezen den oorlog aanzeide, indien het gestolen vee niet terstond geleverd werd. 'Wat spreekt gij van oorlog,' antwoordde Moshesh, 'vrede is gelijk aan regen van den hemel, die het land bevochtigt en het koren laat groeien; doch oorlog is als de heete wind, die de aarde uitput en den oogst vernietigt Maar,' liet hij er op volgen, 'gij zijt de baas en ik ben de hond; als een baas zijn hond schopt, dan bijt de hond. Als gij oorlog w i l t , dan zal ik ook mijn best doen en misschien zal God mij helpen.' Daar het gestolen vee niet ten volle werd teruggegeven, meende de Gouverneur aanvallenderwijze te moeten handelen, doch de uitkomst was treurig voor de Engelschen. Wel bood Moshesh zijn quasi-onderwerping aan, doch Sir George moest van den nood een deugd maken, door die aan te nemen, zonder het doel van den oorlog te hebben bereikt. Feitelijk bleef Moshesh overwinnaar. Men zegt dat Sir George Cathcart w i l d e verliezen, om het ministerie. in Engeland te dwingen tot het prijsgeven der souvereiniteit over het Oranje-rivier-gebied. Dit valt echter moeielijk aan te nemen. De Basuto's moeten zich in dezen oorlog even dapper geweerd hebben tegenover de aanvallers als wreedaardig gedragen tegen de Engelschen, die hun in handen vielen. Na den strijd moet Moshesh den Gouverneur hebben toegeroepen: 'Boetie (Broêr) wees maar niet boos. Wij zijn beiden kinderen der Koningin en wij hebben maar gespeeld.' Een bloedig spel met jammerlijken afloop.

Vrijstaat niet voor Engeland in bezit te kunnen houden en de 'Britsche onderdanen' aldaar te kunnen beschermen, gelijk het behoorde, zonder een vaste bezetting van 2000 man en een jaarlijksch crediet van 200,000 p. st. te zijner beschikking, begon men in Engeland moede te worden van de Souvereiniteit en in te zien, dat de bescherming der inboorlingen tegen de Boeren een even nuttelooze als geld verslindende liefhebberij was. Er werd dus besloten om het land aan de Boeren over te maken. In Aug. 1853 ontmoette Sir George Clerk, H.M. speciale Commissaris, de afgevaardigden der Vrijstaters aan Bloemspruit, om de voorwaarden der overdracht met hen te regelen; doch even vurig als de Transvalers op hun vrijheid hadden aangedrongen, hielden deze afgevaardigden er op aan om 'toch Britsche onderdanen te mogen blijven.' 'Het ging nu alles zoo goed, en wat zou er van worden, als het land aan de Boeren werd afgestaan?' Daar de Gouverneur echter niet gekomen was om de zaak te bespreken, maar om de Souvereiniteit aan de Boeren over te dragen, kon hij met deze afgevaardigden niets uitrichten, en riep hij anderen op, die bereid zouden zijn om het land over te nemen. De Engelschgezinden zonden toen nog een deputatie (Dr. Frazer en Ds. Andrew Murray Jr.) naar Engeland, om het ministerie te bewegen de Souvereiniteit niet op te geven, doch de Engelsche Regeering wilde van de kostbare verantwoordelijkheid, aan haar bezit van den Vrijstaat verbonden, ontslagen zijn, en de gedeputeerden keerden onverrichter zake huiswaarts. Op den 23 Februari 1854 werd eindelijk de Conventie geteekend, waarbij de Oranje-rivier Souvereiniteit, namens H.M., door Sir George Clerk aan de Vrijstaters werd overgedragen. Het provisioneel Gouvernement, dat onmiddellijk daarop gevormd werd, gaf hiervan per circulaire aan het volk bericht, o.a. in deze bewoordingen: 'Dank zij der edele grootmoedigheid van Hare Britsche Majesteit, gisteren nog onze geëerbiedigde Koningin, hebben wij ongevraagd verkregen, wat wij geworden zijn. En waar andere natiën jaren strijds en stroomen bloeds geofferd hebben voor dezen kostbaren prijs (onafhankelijkheid), verkregen wij dien door eenvoudig aan te nemen wat ons werd aangeboden.' Waarom men de zaken in den Vrijstaat d u s voorstelde, is niet zeer duidelijk, daar Engeland zelf er geen geheim van maakte, dat de souvereiniteit werd opgeheven, alleen in het belang van Engeland, niet om de Boeren te believen.

Derde Afdeeling.
De wording der Zuid-Afrikaansche Republiek.

De derde Afdeeling van dit werk zou den ‘W o r s t e l s t r i j d’ in Transvaal zelven beschrijven, en hoe die eindigde in de vereeniging van alle Transvalers, onder ééne Regeering. Belangrijk is het in menig opzicht, om na te gaan hoe uit de verschillende deelen van den t r e k , over Vaal-rivier, één Volk geworden is, onder één Bestuur. Dat dit niet zonder worstelingen geschieden kon; dat de verschillende partijen, die om het oppergezag dongen, soms met de wapenen in de hand tegenover elkander stonden mag worden betreurd, doch kan niet bevreemden. Diamanten moeten geslepen eer zij gezet kunnen worden, en zoo moesten ook de verschillende deelen van den t r e k worden bewerkt, eer zij, gezamenlijk, de Republiek - nog eenmaal het pronkjuweel van Zuid-Afrika - konden vormen. De wrijvingen hieruit ontstaan worden als ‘partijschappen’ gelaakt of als ‘burgertwisten’ veroordeeld, doch waren slechts de noodzakelijke gevolgen van het streven der deelen naar eenheid, door allen begeerd. Ieder der partijen gevoelde van meet aan dat alle Afrikaners, over de Vaal-rivier, onder ééne Regeering moesten staan; dat men als één Volk moest optreden om zich te kunnen staande houden en ontwikkelen, en dat men, vooral tegenover Engeland, slechts door eendracht machtig kon zijn. Doch de vraag was: w e l k e partij voor de andere moest onderdoen; of Potgieter dan wel Pretorius het hoofd zou zijn of geen van beiden; h o e men het bestuur zou inrichten, enz. Dat het antwoord hierop z o n d e r strijd zou worden gegeven, kan zoomin verwacht worden, als dat de diamant van vorm zal veranderen zonder krachtige en (had het kostbaar gesteente gevoel) pijnlijke bewerking. Het pleit zeer voor de Transvalers, dat de Zuid-Afrikaansche Republiek zoo spoedig en met zoo weinig strijd is tot stand gekomen.

Die worstelingen nu, eenigszins uitvoerig te beschrijven; aan te toonen langs welke wegen de partijen er toe gebracht zijn om zich eindelijk te vereenigen; de klippen aan te wijzen waarop het scheepke der Republiek, meermalen, bijna gestrand is eer het behoorlijk in zee was;

en de ontwikkeling van denkbeelden gade te slaan op politiek, maatschappelijk en kerkelijk gebied, zoo bij de hoofdleiders als bij het volk, die de vereeniging der partijen voorafging en er toe leiden moest, schijnt even noodzakelijk tot recht verstand van de geschiedenis der Transvalers als een uitlokkend onderwerp voor o n ze pen. Toch zullen wij, om redenen, die voor de hand liggen, slechts zeer beknopt en in het algemeen over deze dingen kunnen spreken. Worstelingen, van burgers onder elkander, veroorzaken pijn, en zoo zijn er ook in die dagen dikwijls woorden gesproken en gebeurtenissen voorgevallen, wier vermelding aan vele, nog levende personen, pijnlijk zou zijn, zonder, onder de omstandigheden, nut te kunnen stichten. De tijd zal komen, dat ook dit gedeelte van den Worstelstrijd, evenals eenig ander, zal kunnen en moeten beschreven worden, doch daarvoor is het nu niet het aangewezen oogenblik. Wat de Transvalers van elkander zou kunnen verwijderen; wat bittere herinneringen omtrent vroegere geschillen zou kunnen opwekken, moet n u zooveel mogelijk onaangeroerd blijven. Te meer, daar de Boeren, zelfs waar zij met de wapenen in de hand tegenover elkander stonden, kinderen bleven van één huis en geen vredebreuk hersteld werd zonder de nadrukkelijke verklaring, dat men elkander geen verwijt doen zou over het gebeurde, ja, op boete, verboden werd van de onaangenaamheden te reppen[1]. Om deze en andere redenen moeten wij ons nu met een overzicht vergenoegen, in plaats van de uitvoerige beschrijving, die dit tijdperk eigenlijk eischt, en, zonder aan de w a a r h e i d iets te kort te doen, de v o l l e d i g h e i d dezer bladzijden aan de eischen van het oogenblik ten offer brengen.

Tijdens het sluiten van de Zand-rivierconventie en tot op de ‘Vereeniging’ in 1860 bestonden er onder de Transvalers drie groote partijen: de POTGIETER-partij, die van den VOLKSRAAD en de PRETORIUS-partij. Hare lotgevallen willen wij nu kortelijk volgen.

1) Als één voorbeeld uit vele, die aangehaald kunnen worden, vergelijke men Art. 2 der Lijdenburgsche Conventie, 4 April 1860: ‘Is besloten dat de geheele zaak (een kwestie in den Volksraad) als niet voorgevallen te zijn wordt beschouwd, met dien verstande dat al de daarin betrokken personen in hun volle eer en karakter hersteld en daarin gehandhaafd worden, *en dat niemand omtrent die zaak en kwestie aan eenig ander*, *wie ook*, *verwijtingen*, *beleedigingen of vervolging van welken aard ook zal mogen aandoen*, *op boete naar den aard der zaak*.’

I. Potgieters trek naar het noordoosten.

Wij zagen reeds dat de geheele streek, van Vaal-rivier tot een weinig benoorden Magaliesberg, op Moselekatse veroverd, door Hendrik Potgieter en zijn t r e k in bezit genomen werd en bewoond. De meeste Boeren vestigden zich langs de Mooi-rivier of aan Magaliesberg en Suikerboschrand, terwijl enkelen meer naar het Westen een woning vonden. Potchefstroom werd aangelegd, eene voorloopige regeering gevormd en de toekenning van gronden geregeld. Feitelijk had Potgieter, als commandant-generaal, het bestuur geheel in handen.

Het land dat men nu bewoonde was goed: geschikt voor den landbouw; alle soorten van vruchten groeiden er welig; een weinig tuinarbeid was voldoende om de tafel van groenten te voorzien; er was overvloed van hont en water, die twee hoofdvereischten voor eene duurzame vestiging in Zuid-Afrika, en men had rust van elken vijand. Zoo ergens dan konden de Boeren zich h i e r vreedzaam nederzetten, het land bebouwen en de kudden weiden. Toch besloot Potgieter reeds in 1844 om zich meer Noordoostelijk te vestigen en zijn hoofdstad dichter naar de zee te verplaatsen. Hij vond hiertoe gereede aanleiding.

Met verontwaardiging en smart hadden de Transvalers vernomen hoe het Engelsche Gouvernement in Natal, geweigerd had (1842) om Smellekamp te laten landen, en dat deze gedwongen was geworden naar Delagoa-baai te stevenen. Men wist, dat hij de handelsartikelen aan boord had, waaraan zoo groote behoefte bestond, benevens Bijbels, boeken en een leeraar, hun door de belangstellende liefde van vrienden in Holland gezonden. Daar Smellekamp nu niet tot h e n kon komen, moest men trachten h e m aan Delagoa-baai te gaan ontmoeten. Hiertoe werd dan ook besloten en in 1843 aanvaardde Potgieter, aan het hoofd van een aantal kloeke mannen, den moeitevollen tocht. Door onbekendheid met de wegen, ging echter zeer veel tijd verloren, zoodat het regen-seizoen inviel, voor men het doel van den tocht had kunnen bereiken. De volle rivieren maakten eerlang het voortzetten der reize onmogelijk; velen van het gezelschap werden door de heerschende koortsen aangetast, en Potgieter zag zich eindelijk genoodzaakt om onverrichter zake terug te keeren. De moeielijkheden, die hij op zijn weg had ontmoet, konden hem echter

van het voorgestelde doel niet afschrikken, en in het volgende jaar werd de tocht hervat.

Begeerig als Potgieter moet geweest zijn om Smellekamp te ontmoeten, had hij met de reis naar Delagoa-baai echter nog iets anders op het oog. Die tocht moest tevens een onderzoekingsreis zijn, naar de beste gelegenheid om Delagoa te bereiken, en of men met die baai een handel zou kunnen openen. Zonder vrije handelsplaats, aan de zee gelegen, was Transvaal voor de Boeren bijna zonder waarde. Potgieter begeerde niets van de Engelschen: - geene gunsten, geen concessies, geen tractaten, - niets, dan h o e g e n a a m d n i e t m e t h e n i n a a n r a k i n g t e k o m e n. Nu Natal voor de Boeren verloren was, moesten de Transvalers òf op Delagoa-baai handelen òf met de Engelschen, en dit was reeds voldoende aansporing, om tot elken prijs te beproeven, den weg naar Delagoa-baai te openen. In zekeren zin had de Engelsche Regeering Potgieter geen grooter dienst kunnen bewijzen (noch Natal benadeelen) dan door Smellekamp te beletten zijne goederen in Durban te landen, en hem dus te dwingen naar Delagoa-baai te gaan. Hadden de Portugeezen hiervan partij weten te trekken, dan zou Durban nimmer de handelsplaats geworden zijn, die zij nu is.

Delagoa-baai[1)] is de schoonste, ruimste en veiligste baai op de geheele kust van Zuid-Afrika. Evenals de Saldanha-baai (Westelijk van Tafelbaai) tegen alle winden beschut, heeft zij ruimer, prachtiger mon-

1) DELAGOA-baai, dus genoemd in tegenstelling van ALGOA-baai, omdat Portugeesche schepen op de uitreis n a a r GOA, het eerst de laatstgenoemde baai (AL-Goa, NAAR Goa) aandeden, en op de thuisreis van GOA de eerstgenoemde (DEL-Goa, VAN Goa). Verg. VON WEBER, V i e r J a h r e i n A f r i k a II. 316. Volgens anderen heet de baai DA LAGOA met het oog op de groote binnenlandsche meeren, wier bestaan men vermoedde. In 800 moet de baai aan de Arabieren bekend geweest zijn onder den naam van DUGUTHA, en in 1497 door Vasco de Gama ontdekt, ontving zij van dezen den naam BAHTA DE BOA PAX, Baai van Goeden Vrede. In 1544 deed Lourenço Marques haar aan en ontving de factory, die toen werd aangelegd, diens naam. Later weer door de Portugeezen verlaten, kwam een deel van het land aan de baai in bezit van de Hollanders (van 1721-35), en daarna van de Oostenrijkers (1776-81), waarna de Portugeezen hunne ‘rechten’ weer lieten gelden. Een poging der Engelschen om Inyak, een eiland aan den Zuidelijken kant der baai, te bezetten, is door de uitspraak van Mac Mahon, in 1875, verijdeld. M.W. Pretorius heeft in 1868, bij proclamatie, het Zuidelijk gedeelte der baai, langs den USUTI, binnen de grenzen der Z.-A. Republiek getrokken, op grond van de occupatie door Trichard in 1837, doch bij later verdrag met Portugal is dit ‘recht’ opgegeven. Sedert 1875 is de Delagoa-baai in het onbelemmerd bezit van Portugal. (Vergel. o.a. de lezenswaarde artikelen over het Lourenço Marques Tractaat in het H a n d e l s b l a d, Maart 1881, en vooral VON WEBER, bovenaangehaald.

ding dan deze, terwijl zij door hare uitgestrektheid de eenige andere veilige ankerplaats (in open zee) op deze kust - de Simons-baai - verre overtreft. Boven de Natal-baai heeft zij voor, dat haar ingang door geen zandbank (b a r) belemmerd wordt, en Tafel-baai noch Algoa-baai zijn als ankerplaats met haar te vergelijken. Zij kan meer schepen bevatten dan al de andere baaien op Zuid-Afrika's kust te zamen, en al die schepen kunnen van drinkwater voorzien worden uit de rivieren, die zich in haar ontlasten. Die rivieren, drie in getal, monden: de COMATI (ook Manice Umkomogazi, Umkomanzi en King George-rivier genoemd) in het Noordelijk gedeelte der baai; de LOURENÇO-MARQUES in het midden en de USUTI in het Zuiden. Deze laatste rivier is ongeveer 60 mijlen bevaarbaar, en de Comati, voor kleine vaartuigen, tot op een distantie van 100 mijlen, terwijl de TEMBE, een der drie rivieren, die den mond van den Lourenço Marques vormen, tot nabij het Lebombo-gebergte, dus ongeveer 60 mijlen, bevaarbaar geheeten wordt, zelfs voor kleine stoombooten. Voor den handel en het verkeer met Midden-Afrika staat er geen haven met de Delagoa-baai gelijk, en als vanzelf biedt zij in dit opzicht aan Transvaal de belangrijkste voordeelen. Uit een geographisch oogpunt beschouwd, is zij de natuurlijke haven van Transvaal, wier Zuidelijk en Zuidoostelijk vloeiende wateren zij opneemt. Van een en ander wilde Potgieter zich nu persoonlijk overtuigen.

Potgieters tweede tocht dreigde, aanvankelijk, even ontmoedigend te zullen eindigen als de eerste. Men wist, o n g e v e e r , in welke richting Delagoa-baai te zoeken was, doch niemand der ‘Commissie’ kende den weg - van den naasten weg was geen sprake - daarheen. Gevolgelijk trok men veel te Noordelijk, tot aan de Olifants-rivier, om een pad te vinden over het Drakengebergte naar de zee. Eerst op de hoogte van het latere OHRIGSTAD wendde het reisgezelschap zich naar het Zuiden[1]. Tot nu toe had men van den ossenwagen gebruik kunnen maken, doch

1) Het Drakengebergte rijst hier tot een hoogte van 7000 à 8000 voet en heeft bijna geen enkele bruikbare pas of doortocht. De pas waarvan Potgieter gebruik maakte werd ontdekt door CASPER KRUGER, den vader van PAUL KRUGER, en draagt nog den naam van ‘CASPERS-NEK’. De tocht zou korter geweest zijn, had men den loop van de C o m a t i -rivier gevolgd tot waar deze zich, met de K r o k o d i l -rivier vereenigd, een weg baant door het LENOMBO-gebergte, en dan recht op Delagoa-baai aangehouden, gelijk MOODIE deed in 1870. Een derde route loopt over het ‘Hooge Veld’ door Zwazi-land naar den Lourenço Marques. Instinctmatig echter koos de Commissie de langere doch minst gevaarlijke route, en Providentiëel heeft dit geleid tot de occupatie van Lijdenburg.

dit werd gaandeweg moeielijker, daar de streken, die men nu te doorreizen had, met dicht geboomte begroeid waren en men bij gebrek aan iets dat op een pad geleek, dikwijls lange omwegen moest maken, om een zeker punt met den wagen te kunnen bereiken. Voorts stond het trekvee, hoe verder men reisde, ook meer bloot voor den doodenden steek der t s e t s e -vlieg, en liep men door het lange oponthoud gevaar, om andermaal door het regen-seizoen overvallen en tot den terugkeer gedwongen te worden. Er werd daarom besloten dat een deel van het reisgezelschap, met de wagens, bij een zekere rivier zou achterblijven, en dat Potgieter, met het andere deel, te paard, Delagoa-baai zou trachten te bereiken. Hoe vele bezwaren hieraan, zoo voor de blijvenden als gaanden ook verbonden mochten zijn, toch moest men hiertoe komen óf de reis opgeven. Dit laatste mocht niet gebeuren, zonder het uiterste beproefd te hebben; en daarom zette Potgieter, na het bestuur over de wagens aan een ander opgedragen te hebben, de reis t e p a a r d voort naar de Delagoa-baai.

Naar matige berekening kon hij binnen een maand terug zijn, en in de eerste weken na zijn vertrek werd er in het kleine kamp, dat achterbleef, weinig ongerustheid gevoeld omtrent het welslagen van den tocht. Potgieter en die hem vergezelden waren echte v o o r t r e k k e r s , tegen alle vermoeienissen gehard, en even voorzichtig als volhardend. Zij zouden zich niet roekeloos in gevaar begeven, doch evenmin, zonder groote noodzakelijkheid, het doel van den tocht opgeven. Men verbeidde dus geduldig de terugkomst der Commissie en kortte zich den tijd met de jacht en het verkennen van het terrein, waar men was gelegerd. Doch eindelijk begon men ongerust te worden. De tijd was lang voorbij, dat Potgieter terug had moeten zijn, doch men had zelfs geen tijding van hem gekregen. De somberste vermoedens maakten zich nu van de achtergeblevenen meester. Men begon er over te denken, hoe moordend het klimaat was en herinnerde elkande aan het droevig lot van Trichard en diens t r e k . Misschien waren ook Potgieter en zijne tochtgenooten reeds aan de koorts bezweken, en hadden zij Delagoa-baai niet eens kunnen bereiken. Vele moeielijkheden toch waren aan een reis van een paar honderd mijlen, t e p a a r d , door zulk een boschachtig land, verbonden: nacht aan nacht slapen in de open lucht, en bloot gesteld aan de giftige dampen, die uit den moerassigen grond opstijgen; voor het dagelijksch voedsel bijna geheel afhankelijk van de jacht, zonder eenige zekerheid van overal wild aan te treffen; daarbij het gevaar van door Kaffers te worden overvallen, om van volle rivieren, slangen en

wild gedierte niet te gewagen; en eindelijk het bijna zekere vooruitzicht, dat de paarden voor den steek der t s e t s e zullen bezwijken en men zijn reis te voet zal moeten vervolgen. Hoe meer men hierover nadacht, hoe treuriger de harten gestemd werden, totdat men ten slotte het denkbeeld niet meer verzetten kon, dat den commandant-generaal en zijn gezelschap iets kwaads was overkomen, - dat hoogst waarschijnlijk allen reeds gestorven waren. Op geen andere wijze wist men de lange afwezigheid te verklaren. Mismoedig noemde men de rivier, waarlangs de wagens getrokken waren, TREUR-RIVIER, en werd tot den terugtocht besloten. Alle hoop, dat iemand der Commissie gespaard zou zijn gebleven, scheen vervlogen.

Den diepbetreurden was echter geen leed overkomen, en nauwelijks hadden de terugkeerende vrienden met hunne wagens de naaste rivier bereikt, of ook Potgieter en zijne mannen arriveerden daar. Welk een blijdschap, welk een reden van dankbaarheid! In blijvende herinnering daaraan noemde men de rivier, waar men elkander weer ontmoette, de BLIJDE-rivier. TREUR-rivier en BLIJDE-rivier zijn ongeveer 10 mijlen van elkander verwijderd.

Potgieter had veel mede te deelen: ‘De reis was zeer goed afgeloopen; niemand was ziek geworden, en men had geen enkel paard verloren. De tocht had langer geduurd dan men verwacht had, doch Delagoa-baai lag meer ten Zuiden dan zij gemeend hadden; slechts een weinig meer Noordelijk dan Potchefstroom. Er zou wel een nadere weg zijn tusschen deze plaats en Delagoa, doch de route, die de Commissie gekozen had, was waarschijnlijk de gemakkelijkste. De “baai” was al wat men verlangen kon; de a a n g e w e z e n baai voor de Boeren. Door de Portugeezen was de Commissie vriendelijk ontvangen, en dezen schenen blijde om de Boeren tot buren te zullen krijgen, en handelsbetrekkingen met hen te kunnen openen. Wat men gehoord had van de “ongezondheid” aan Delagoa, was waar, doch de stad der Portugeezen “Lourenço Marques” lag in een moeras, en als men maar op de Berea, een 200 voet hoogen bergrug nabij de stad, bleef, had men van de koorts weinig te vreezen. De grootste hinderpaal waren de t s e t s e -vliegen, tegen wier doodelijken beet os noch ezel of paard beveiligd heette. Toch had de Commissie nu geen enkel paard verloren, zoodat ook dit bezwaar niet onoverkomelijk kon worden genoemd’[1].

1) De t s e t s e -vlieg, G l o s s i n a M o r s i t a n s van Livingstone, is een weinig grooter dan de gewone huisvlieg, doch smaller en lichter gebouwd. Het achterste gedeelte van het bovenlijf is met gele strepen geteekend op kastanjebruinen grond, en het onderlijf loodkleurig. Het geheele lichaam is bedekt met kleine haartjes. De proboscis of snuit is ongeveer 1/6 Eng. duim lang, de oogen zijn purperbruin, de vleugels glinsterend donkerbruin. Gezichtsvermogen en reuk zijn scherp.
Volgens den natuuronderzoeker en reiziger Baines is de t s e t s e het best van andere vliegen te onderscheiden door de wijze, waarop het insect de vleugels vouwt als het zich neerzet. Andere vliegen houden de vleugels half geopend, doch de t s e t s e vouwt ze o v e r e l k a n d e r, evenals de twee bladen van een schaar. Dit onderscheidingsteeken is, volgens hem, volkomen vertrouwbaar.
De beet of steek der t s e t s e is doodelijk voor hoornvee, paarden, muilezels, honden, doch schijnt van geen effect te zijn op bokken en wild. Ook het menschelijk lichaam is onvatbaar voor het t s e t s e -gif. Dat gif wordt door het insect gespoten in de kleine wonde, die het met zijn proboscis in de huid geboord heeft, waarschijnlijk om het bloed te verdunnen, en het dus gemakkelijk te kunnen uitzuigen, doch werkelijk met doodelijk gevolg voor het gestoken rund of paard. In de meeste gevallen na eenige dagen, soms eerst na verloop van 2 of 3 maanden, begint het aangetaste dier te vermageren en uit te teren, tot de huid letterlijk aan het gebeente kleeft en het dier bezwijkt. Er zijn gevallen bekend, dat een paard, weinige uren

‘Smellekamp was te Lourenço Marques achtergebleven, terwijl de Brazilië naar Indië was gestevend, om met dat vaartuig, als het op de thuisreis Delagoa aandeed, naar Nederland terug te keeren. Volgens hem mocht men de hoop koesteren, dat er een andere expeditie uit Holland naar De-

nadat het gestoken was, dood neerviel, doch het gebeurt ook, dat ossen, die in het binnenland van de tsetse te lijden hadden, eerst te Pieter-Maritzburg - een afstand van 500 mijlen - zijn bezweken. Het jaargetijde doet hier mede veel aan toe en ook de conditie, waarin het dier zich bevindt; koude regens verhaasten de werking van het gif, naar het schijnt. Autopsy der gestorven dieren toont duidelijke teekenen van bloedvergiftiging; op de plaats, waar het dier gestoken is, vormt zich een kring van gelen etter, het vleesch is overdekt met luchtblaasjes, aan zeepbellen gelijk; het bloed is zeer waterachtig en bijna kleurloos; het vet groenachtig geel, het hart zacht, enz.; long en lever deelen in de krankheid en de galblaas is sterk uitgezet, vol met gal.
Tot nu toe kent men geen behoedmiddel tegen of middel tot genezing van den doodelijken tsetse-steek. Kafferdokters enten soms, met de vlieg zelve in kruiden gemengd, doch het geënte dier sterft meestal onder de behandeling; en het schijnt niet bewezen, dat de inenting, indien zij gelukt, het dier ‘tsetse-proef’ maakt. Daar de vlieg zeer fijn van reuk is, heeft men beproefd om het vee door wasschingen met ammonia, koemest in water opgelost, de nieren van een meerkat enz. tegen deszelfs steek te vrijwaren, doch niets is proefhoudend bevonden. Als geneesmiddel heeft men vooral ammonia aangewend, in- en uitwendig, doch ook zonder vrucht. Het dier, dat gestoken is, moet onder de dooden gerekend worden.
De tsetse houdt zich steeds binnen zekere begrensde streken op en zelden is een streek zóó bezet of er zijn plaatsen, die geheel ‘tsetse-vrij’ zijn. Er zijn Kaffers (en in Transvaal ook Boeren), die vee even onbeschadigd tusschen die ‘tsetse-banken’ weten door te brengen, als een goede loods een vaartuig in het gevaarlijkste vaarwater. Ook heeft men des nachts en bij koud, nattig weer, niet voor het insect te vreezen. Doch wee! als de zon begint te schijnen. Er bestaat grond voor de bewering dat de tsetse verdwijnt waar het land bewoond wordt, omdat het wild, waarop het insect voornamelijk teert, dan minder wordt, en het struikgewas, waarin het schuilplaats vindt, wordt opgeruimd. Men zegt dat kalveren, zoolang zij aan de koe zuigen, geen letsel van den tsetse-steek ondervinden, en dat zulke kalveren dan ook in 't vervolg van hun leven niets van de tsetse te lijden hebben. Dit zou verklaren waarom het wild onkwetsbaar voor het gif schijnt, en de aangewezen weg zijn om een veestapel te verkrijgen, die tsetse-vrij was. - De streek tusschen Transvaal en Delagoa-baai is ‘vergeven van de vliegen.’

lagoabaai zou worden georganiseerd, en dat er een geregelde handel zou worden geopend. Delagoa-baai was daartoe de aangewezen haven, als men met de Portugeezen een bestaanbaar tractaat kon sluiten.'

'In elk geval moesten de Boeren van Engeland onafhankelijk blijven en zich dus niet bezuiden den 26sten graad Z.B. vestigen. Tot op die breedte maakten de Engelschen rechtsaanspraak. Men moest liever wat Noordelijker trekken en dichter bij Delagoa-baai. Wat men in Holland voor de Boeren zou kunnen doen, zou ook worden gedaan. Men moest maar goeden moed houden.'

Dit was in zooverre goed nieuws, en de uitkomsten van den tocht wogen rijkelijk op tegen de moeielijkheden. Als men maar niet met Natal behoefde te handelen, dan kon men zich ook voor het vervolg moeielijkheden getroosten. En lag de streek, die men nu bewoonde, binnen de lijn door de Engelschen, op welke wijze dan ook, geproclameerd, dan moest men maar wat Noordelijker trekken. De Portugeesche gouverneur had daartoe vrijheid gegeven, 'voor zoover Portugal er belang bij had', als de Boeren zich met de inboorlingen konden verstaan. Het land, dat men nu doorreisde, scheen eigenlijk aan niemand te behooren, en was uitnemend geschikt om er zich te vestigen. Men kon hier een nieuwe stad stichten, dichter bij Delagoa-baai dan Potchefstroom, en het was in geen geval noodzakelijk, de gronden, die men reeds bewoonde, geheel te verlaten. Doch.... hoe verder van de Engelschen, hoe veiliger, en hoe eerder men t r o k hoe beter. - Met deze gevoelens, wel beredeneerd op de lange reize, die men nog had af te leggen, kwam Potgieter en zijn Commissie straks te Potchefstroom terug; het plan om te trekken werd rijpelijk besproken, en bijna algemeen werd tot den nieuwen t r e k besloten. Enkele zaken, hierop betrekking hebbende, werden aldus geregeld:

Niemand werd gedwongen om te t r e k k e n , doch die zich bij den t r e k aansloot en gronden ontving in het nieuwe land, dat men ging bewonen, was verplicht daar te blijven, tot het district voldoende bewoond was. Onder die voorwaarde bleef men in het wettig bezit der

reeds verkregen gronden, doch die zich binnen den gestelden tijd terugtrok, zou niet alleen zijn nieuw verkregen eigendom verbeuren, maar ook de gronden, die hij verder bezat. Potgieter wilde de nieuwe streek b e w o o n d hebben, niet aan speculatiegeest opgeofferd.

De zetel van het 'gouvernement' werd (eenigszins in den persoon van den commandant-generaal) verplaatst naar het nieuw te stichten dorp, doch er zou in Potchefstroom een plaatselijke regeering zijn, en het geheele land zou onder één hoofdbestuur blijven. Het moest duidelijk verstaan worden, dat men in geen geval het land 'opgaf', maar het op Moselekatse wettig verkregen eigendomsrecht bleef handhaven. Het grondgebied werd uitgebreid en het bestuur verplaatst, doch het zou één land blijven, aan één Volk behoorende en onder ééne Regeering, hoe primitief dan ook. Dit moet niet uit het oog worden verloren. Voorts werd besloten, dat Potgieter als hoofd-commandant den t r e k besturen zou, doch dat men zoo spoedig mogelijk, aan het einde der reis, een Volksraad zou te zamen roepen. Alles werd op de ordelijkste wijze geregeld, en in het begin van 1845 zette de t r e k zich in beweging naar het latere district Lijdenburg.

Vestiging te Andries-Ohrigstad.

De plaats voor de nieuwe hoofdstad, die den naam van ANDRIES-OHRIGSTAD[1)] kreeg, werd (of was) gekozen in een schilderachtig oord, aan een tak van de Steelpoort-rivier gelegen, ongeveer 260 mijlen van Delagoa-baai. Van alle kanten door hooge bergen ingesloten, overvloedig van water voorzien, en onder een bijna tropischen hemel, geeft deze streek eer den indruk van een uitgestrekt, ommuurd lustoord, dan van een deel der aarde, dat in het zweet des aanschijns bewerkt moet worden. Wat zulk een bodem k a n voortbrengen tiert hier welig; naast de heerlijke perzik en den sinaasappel van het Zuiden groeit de saprijke peer en de b e l l e - f l e u r van ons kouder klimaat; naast het suikerriet, de tarwe, en op denzelfden akker, met pompoen en meloen, de aardappel en bijna elke soort van groenten. Geen wonder, dat deze plaats den Boeren toelachte voor hun aan te leggen 'dorp'. Ongelukkig ech-

1) Naar den heer OHRIG, die het eerste schip de '*Brazilië*' naar de Boeren had uitgerust, en POTGIETER, die, schoon gewoonlijk slechts Hendrik Potgieter genoemd (onder de Boeren '*Oom Hendrik*') ANDRIES Hendrik Potgieter heette. Op de meeste kaarten staat de plaats als '*Origstad*' bekend.

ter werd er geen rekening gehouden met de giftige dampen, die, vooral des nachts, uit zulk een vochtigen, den ganschen dag door de zonnestralen gestoofden, grond opstijgen en doodelijke koortsen verspreiden. Om die reden moest Andries-Ohrigstad, onder zoo aanlokkende vooruitzichten gesticht, na weinige jaren reeds weer worden verlaten, en werd dit schoone lustoord, voor velen, al spoedig een plaats van tranen en rouw, van doodelijke krankheid en het graf[1].

Onmiddellijk na aankomst in de nieuwe streek werd, gelijk voor het begin van den t r e k bepaald was, een Volksraad verkozen en dus andermaal de beschuldiging gelogenstraft, dat de Boeren steeds verder trokken om een wetteloos en ongebonden leven te leiden. Deze Volksraad, die reeds den 1sten Augustus 1845 vergaderde, kreeg oogenblikkelijk een gewichtige zaak te behandelen.

Men had zich in dit land neêrgezet....., d o c h m e t w e l k r e c h t, en tot hoeverre strekte zich het nieuwe grondbezit uit? Daar de Boeren er niet aan dachten, om zich door onwettige annexaties van eens anders eigendom meester te maken, moest deze kwestie afdoende worden uitgemaakt, eer zij zich rustig konden vestigen.

Potgieter had op dit punt de minste bezwaren: 'De streek, die men wilde gaan bewonen, behoorde, zoo meende hij, aan niemand. Het land was grootendeels woest en verlaten, en de vroegere bewoners waren door de Zulu's uitgeroeid. De kapitein, die nog e e n i g e aanspraak zou kunnen doen gelden, was SEQUATI, hoofd der Bapedi, doch deze was in zoo gedurige vrees voor de Amazwazi, die hem geheel ten onder gebracht hadden, dat hij, gelijk hij het uitdrukte, "gaarne de h o n d van de Boeren wilde zijn, als zij hem in vrede wilden laten wonen en hem tegen de Amazwazi beschermen." Wat de Portugeezen betreft, die hadden geen recht op den grond ten Noorden van het Lebombo-gebergte, en hadden in elk geval den Boeren de volle vrijheid gelaten, zich hier te ves-

1) Onnoodig maakt de bekende natuuronderzoeker CARL MAUCH (die zelf geen *teatotaller* was) over de koortsen schrijvende (PETERMANN'S *Mittheilungen* 1870 I. 3.) waardoor de Boeren, 25 jaar geleden, te Andries-Ohrigstad zijn aangetast, de schimpende aanmerking dat deze door '*Ubergenuss aller Arten Branntwein importirt oder selbst fabricirt gesteigert*' werden. Alsof de Boeren onmatig leefden! En de vrouwen en kinderen dan, die geen brandewijn dronken en toch door de koorts werden weggemaaid! Het maakt een pijnlijken indruk dat een reiziger als MAUCH, en dat in een tijdschrift als de *Mittheilungen*, de Boeren, wier, taal hij kwalijk verstond, en van wie hij zooveel vriendelijkheid genoten heeft, doorgaans in zulk een bespottelijk en ongunstig daglicht stelt.

tigen. De Vaal-rivier-streek behoorde den Boeren reeds, krachtens hun overwinning op Moselekatse. Men had dus met niemands vergunning verder noodig, en de overblijfsels der Bapedi en andere stammen, die hier nog woonden, begeerden niets liever, dan dat de Boeren zich hier zouden vestigen, daar de Amazwazi hen dan met rust zouden laten. Anders werden zij toch uitgeroeid. Met een gerust geweten konden de Boeren zich dit land toeëigenen.'

De Volksraad (of een deel daarvan) dacht hier echter anders over: 'Nooit moest gezegd kunnen worden, dat men zich op onwettige wijze grond had toegeëigend. Voor zoover Moselekatse dit land bezeten had, was het ongetwijfeld het eigendom der Boeren geworden, ook konden de verlaten en onbewoonde streken, bij proclamatie, in bezit genomen worden. Doch hoe ellendig en afhankelijk Sequati ook wezen mocht, toch had hij nog zekere rechten op de door hem bewoonde gronden, en die kon hij alleen op wettige wijze aan den Volksraad overdragen. Of: hield Sequati vol, dat hij g e e n recht meer had op den grond, maar van onafhankelijk opperhoofd de 'hond' van S a p o e s a , hoofd der Amazwazi, was geworden, en liet deze het recht van overwinning gelden, dan moest men van de Amazwazi een behoorlijken afstand van den grond verkrijgen, om in het wettig bezit daarvan gesteld te worden. In strijd met het gevoelen van Potgieter en anderen, die vasthielden, dat men reeds voldoende rechten kon laten gelden, werd hierover met de Amazwazi gehandeld. Dezen beschouwden zich werkelijk als eigenaars van den grond, krachtens het recht van overwinning op Sequati, doch daar zij dezen slechts in onderwerping wilden houden, en er niet aan dachten om zijn land te bewonen, maakten zij dit aan de Boeren over, zonder moeite en tegen geringe betaling.

Het koopcontract, dat in het kantoor te Lijdenburg moet berusten, luidt aldus:

> 'Ik ondergeteekende Masoas, konig der Solas, soon van Siepoesa verklaaren bij deze wel en wettig voor altoos te hebben afgestaan al het land, sijnde mijn wettig eigendommen dat door mijn vader Sepoessa overwonnen sijn, geleegen van Ohrigstat noortwaarts tot aan de Olievansrivier op en af tot aan de lijn van Deleegoabaaij suijdwaarts tot aan de Krokkedelrivier, westwaarts tot aan Elandspruijd en tot aan de 26ste graatslijn, oostwaarts tot waar Krokkedelrivier in Kommatie loop en tot aan de lijn van Dellegoabaaij; ten dienste van de Hollandse Suijd Afriekaansche natie di tans binnen dat grond sijn en di nog in vervolg door de wettig gesag onder hun ter inwonig sal gepermiteerd worden en dat wel voor een getal van 100 aanfokbeesten di aan mijn of te mijn wettig opvolger sal moeten betaald worden in twee

Paaijen. Als de 1ste 50 stuk heden over een maand dito 50 over twee jaren.
Aldus gedaan te Kjakaskraal geleegen aan Omkom Mas
Op de 25 Julij 1846
Koning der Soities
merk × MASSOUS Kappiteijn
merk × SAMKOEBA reggerende en koneg plaas.
Als getuigen enz.'[1)]

Het grondgebied waarover de Amazwazi als verwinnaars te beschikken hadden en door hen aan de Boeren verkocht werd, sloot in de kleine streken gronds door Mapoch, Maléo en anderen bewoond. Naar heidensch gebruik boden de Zwazi aan om den grond 's c h o o n ' te leve-

1) THEAL, meestal zoo nauwkeurig ingelicht, schijnt geen kennis gedragen te hebben van het bestaan dezer koopacte, als hij zegt (S o u t h -A f r i c a n H i s t o r y II. 166). 'Toen Commandant HENDRIK POTGIETER hier in 1846 arriveerde, vond hij den stam (der Bapedis) verstrooid en verarmd door de Amazwazi..... De Bapedi beweren thans dat Potgieter en zijn t r e k vergunning ontvangen hebben van Sekwati om zich daar als vrienden neêr te zetten, terwijl het Transvaalsche Gouvernement BEWEERT dat POTGIETER het district gekocht heeft voor honderd stuks hoornvee van de AMZAWAZI, die het vermeesterd hadden en er de oorspronkelijke bewoners uit hadden verjaagd.'

De opmerking is gemaakt dat Potgieter eigenlijk den Kaffers in het geheel geen recht op de door hen bewoonde gronden toekende. Opmerkelijk is het, dat DR. WANGEMANN, de Missionsdirector van het Berlijnsche Genootschap, dien niemand van partijdigheid voor de Boeren tegenover de Kaflers zal verdenken, van hetzelfde gevoelen schijnt te zijn. Letterlijk leest men in zijn 'S û d - A f r i c a u n d s e i n e B e w o h n e r' in vier stukken uitgegeven te Berlijn, 1881, in het eerste stuk, p. 7, aldus:
'Wenn die farbigen Bewohner in Süd-Afrika, durch die weissen Einwanderer heute aus ihrem Landbesitz verdrängt werden, so kann man auf keine Weise sagen, ihnen geschehe - nach göttlichem Recht gemessen - ein Unrecht. Denn es wohnt, so weit Menschen überschauen können, nirgends in Süd-Afrika een Stamm von Farbigen länger als 150 Jahre auf dem Fleck Erde, was er heute sein eigen nennt; und er had dies Fleck Erde durch Mord, Brand und Grausamkeit, durch ungerechte Erobering, nur auf das Recht des Stärkeren gestützt, sich angeeignet, und hat es während der Zeit, wo er es bewohnt, mit Greuelthaten aller Art beschmutzt, so dass ihm in den über ihn hereinbrechenden göttlichen Strafgerichten nur dass bezahlt wird wass er reichlich verdient hat.'
[Indien de kleurlingen in Zuid-Afrika thans door de blanken uit hun grondbezit verdreven worden, zoo kan men in geen geval zeggen dat hun - naar goddelijken maatstaf gerekend - onrecht geschiedt. WANT ER WOONT IN GEHEEL ZUID-AFRIKA, zoover het oog kan schouwen, GEEN STAM VAN GEKLEURDEN LANGER DAN 150 JAAR OP DEN GROND DIEN HIJ THANS ZIJN EIGENDOM NOEMT; VAN DIEN GROND HEEFT HIJ ZICH MEESTER GEMAAKT DOOR MOORD, BRAND EN GRUWELDADEN, door onrechtvaardige verovering op het recht van den sterkste gegrond. En dien grond heeft hij, gedurende den tijd dat hij dien bewoont, DOOR ALLERLEI SOORT VAN GRUWELEN VERONTREINIGD, zoodat hem, in de goddelijke strafgerichten, die over hem komen, slechts wordt vergolden wat hij zoo rijkelijk verdiend heeft.'] In den mond van Dr. Wangemann is dit getuigenis van bijzondere waarde.

ren, dat wil zeggen, om de overblijfselen der stammen, die er nog op woonden, t o t a a l u i t t e r o e i e n . De Boeren wilden hiervan, natuurlijk, niet hooren, ook niet toen de Amazwazi er op aandrongen, voorgevende, dat de Boeren 'als zij later last van die "h o n d e n" zouden krijgen, hun (de Zwazi) konden verwijten dat zij het land niet hadden s c h o o n g e m a a k t .' Niets zou den krijgshaftigen maar wreeden Amazwazi meer welkom geweest zijn, dan, 'ten gerieve der Boeren,' de onderworpen Bapedi geheel te verdelgen en het gekochte land in een bloedbad te verkeeren, vóór het aan den Volksraad werd overgemaakt, doch dit werd door de Boeren met afschuw geweigerd. Sequati betuigde zijn blijdschap dat hij nu voortaan de 'h o n d ' der Boeren zou zijn in plaats van Sapoesa's,' en niet zonder reden, want de Zwazi sloegen hunne 'honden' dood, doch de Boeren behielden hunne onderdanen bij het leven. Hoe geheel onwaar is toch de beschuldiging, dat de Boeren, doorgaans, de 'oorspronkelijke bewoners' des lands hebben uitgeroeid om zich van hunne gronden meester te maken; in de meeste gevallen en vooral in het Lijdenburgsche, zou geen der 'oorspronkelijke bewoners' behouden zijn gebleven, indien de Boeren niet als hunne beschermers waren opgetreden[1)].

1) Men hoore hieromtrent den Super-Intendent van het Berlijnsche Zendinggenootschap in Transvaal, ALEX. MERENSKY, die meer van deze zaken weet dan misschien SEKUKUNI zelf, en ook van geen partijdigheid voor de Boeren en tegen de Kaflers zal worden verdacht. In een officieel schrijven aan de Engelsche Regeering, op haar verzoek om zijn opinie hieromtrent, zegt hij o.a.:
'*Vóór de aankomst der Boeren waren de inboorlingen van Transvaal geheel verslagen en uit hunne bezittingen verdreven, zoowel in de Noordelijke als in de Zuidelijke districten. Niet alleen de Zulu's van Moselekatse maar ook de Zulu's van Chaka en Manekos, de Amazwazi en anderen hebben deelgenomen in de overvallen waardoor de Inboorlingen van dit land* VERSTROOIDE EN ELLENDIGE VLUCHTELINGEN GEWORDEN ZIJN, WONENDE IN SPELONKEN EN HOLEN EN IN DE WOESTIJN. *Zelfs Sekukuni zwierf in die dagen rond met zijn vader (Sequati) van de eene plaats naar de andere,* BENOORDEN *den Limpopo. Intusschen woonden de Zulu's in het land der Bapedi, en de plaats van hun hoofdstad is mij persoonlijk aangewezen.* INDIEN DE MACHTIGSTE VAN AL DE BASUTO STAMMEN IN HET NOORDELIJK DEEL VAN TRANSVAAL DOOR DE ZULU'S OP ZULK EEN WIJS ZIJN UITGEROEID, DAN KAN MEN GEMAKKELIJK VERSTAAN, DAT NIET EEN ENKELE STAM ONZER INBOORLINGEN IN HET WERKELIJK BEZIT VAN ZIJN GRONDGEBIED IS GEBLEVEN.'
'B l u e b o o k S. A f r i c a .' C. - 2740 p. 90, 91.
In ditzelfde schrijven zegt Merensky nog:
'*Nadat de Boeren Moselekatse verslagen hadden bij Mosega* (1837) *herstelden de Basuto's en Matabelen in Transvaal zich eenigszins van hunne verliezen, te meer daar de Boeren in datzelfde jaar de macht van Dingaan knakten. Doch nog in het jaar* 1844, *toen de Boeren zich nederzetten in de districten van Waterberg, Lijdenburg en Zoutpansberg, troffen zij de inboorlingen slechts aan in kleinen getale, en blijde genoeg om hen (de Boeren) te zien en door hen beschermd te worden tegen de assegaai van den Zulu.*'
EN VERDER:
'*Ofschoon de Inboorlingen geheel aan de genade der Boeren waren overgeleverd, en zich in de eerste jaren na de komst der Boeren* ALS HUNNE ONDERDANEN BESCHOUWDEN, *vermeerderden zij spoedig in aantal, verkregen rijkdom, en kwamen in het bezit van geweren, en op deze wijze konden enkele stammen zich tegen de Boeren verzetten, enz.*'
Gelijk Melitsi, later. Deze verklaringen van Merensky klinken anders dan de ongestaafde beschuldigingen van landroof door de Boeren, nog onlangs door *The Catholic Presbyterian* (op autoriteit van Livingstone, die nauwelijks met deze dingen bekend *kon* zijn en altijd partij *tegen* de Boeren heeft genomen) voortgebracht. Nog hoore men wat, in dit zelfde schrijven, door Merensky gezegd wordt, omtrent de 'onafhankelijkheid van inboorlingen (in Transvaal):

Ieder der betrokken partijen betuigde zich om goede redenen met de gemaakte schikkingen tevreden. De Amazwazi om de beesten, die zij ontvingen, Sequati en het overblijfsel van zijn volk, met de andere genoemde kleine stammen omdat zij van de Zwazi verlost werden, en de Boeren omdat zij zich, zonder strijd, in het bezit gesteld zagen van zoo kostbare landstreek. Bijna geheel het tegenwoordige Transvaal-gebied was nu hun eigendom: door o v e r w i n n i n g op Moselekatse, door a f s t a n d van Sequati, door a a n k o o p van Sapoesa en door o c c u p a t i e van onbewoonde, verlaten gronden. Welke regeering zou een beter recht kunnen aanwijzen op de kolonien door haar in bezit genomen?

II. De volksraad-partij.

Schoon men van achteren het beleid zou leeren bewonderen, waarmede alles, wat op de regeling van het grondbezit betrekking had, geschied

'*Onafhankelijkheid van Inboorlingen-stammen is eigenlijk* TIRANNIE *en* WREEDHEID VAN DESPOTIEKE OPPERHOOFDEN, *die eigenlijke vijanden der Inboorlingen. Zij staat gelijk met* VERDRIJVING DER CHRISTENEN ONDER DE INBOORLINGEN *uit het gebied der* '*onafhankelijke*' *stammen - en verdrijving van zendelingen insgelijks. Zij zou onder de verschillende stammen en overblijfsels van stammen veroorzaken oorlogen op oorlogen*, *- een strijd van iedereen tegen iedereen. Zij zou gelijk staan met het verhinderen van communicatie*, *berooving van Kafferarbeiders*, *die naar hunne woningen terugkeeren*, *en zou de oorzaak zijn der vernietiging van de beschaving*, *die velen verkregen hebben*, *en gevolgd worden door den ondergang van al de betrokken stammen*.
M e n l e z e d i t e n d e n k e n a ! Merensky is op dit gebied autoriteit.

was, ontsponnen zich echter daaruit, voorshands, moeielijkheden, die eerlang een dreigend aanzien kregen. De landstreek was van Sapoesa gekocht, namens den Volksraad doch tegen het gevoelen van den hoofdcommandant Potgieter. M o c h t dit geschieden? K o n de Volksraad, of iemand te zijnen behoeve, handelen buiten lastgeving van den 'chef'? Stond Potgieter onder den Volksraad of deze onder hem? Het waren zulke vragen, die den t r e k in twee deelen scheidden.

De meerderheid van het volk trok partij voor Potgieter. Hij was de 'vader' van den t r e k, het hoofd van zijn c l a n, en men was er sedert langen tijd aan gewoon geraakt om door hem geregeerd te worden. Zijne verdiensten waren ook niet gering, vooral in het oog zijner vele volgelingen. 'Hij had hen uit de kolonie geleid, hen aangevoerd tegen Moselekatse en het land voor hen in bezit genomen. H e m waren zij gevolgd, in den oorlog tegen Dingaan en straks weer terug, over Vaal-rivier. H i j was steeds hun woordvoerder geweest en bij z i j n raad hadden zij zich gewoonlijk goed bevonden. Ook nu hadden zij hem weer gevolgd, naar een nieuwe streek, en op den jongsten t r e k was, eenigszins met aller toestemming, z i j n woord wet geweest. Dit kon nu wel op den duur zoo niet blijven; er moest een Volksraad zijn en ieder ambtenaar, ook de hoofd-commandant, zou aan dat lichaam, als de hoogste wetgevende macht, onderworpen moeten zijn, doch ... ongaarne zag men dat Potgieter "aanstoot" leed en er in strijd met zijn gevoelen gehandeld werd. Hij was een "macht," die gehoorzaamd moest worden en de Volksraad, schoon niet aan hem onderworpen, moest toch niet doen wat hij niet goedkeurde.'

Zoo redeneerde de meerderheid, doch anderen, en vooral zij, die eerst in lateren tijd uit Natal gekomen waren, dachten er anders over. 'Iedereen moest wel den hoofdcommandant, die nu reeds jaren lang den t r e k bestuurd en geregeld had, achting en eere toedragen, en zooveel slechts mogelijk was moest diens gevoelen geëerbiedigd worden, doch er bestond geen alleenheersching en de wettige Volksraad bezat het hoogste gezag. Daaraan moest een ieder, zelfs "oom Hendrik", zich onderwerpen. En hoe onwillig men ook mocht zijn om iets te doen of te laten in strijd met den raad of het gevoelen van den erkenden leider, toch moest de Volksraad in zijn recht gehandhaafd worden.' Zij die zoo spraken waren in de minderheid, doch vast besloten om het gezag van den Volksraad, boven personen, hoe geacht ook, bevestigd te zien.

Inmiddels organiseerde Potgieter, buiten den Volksraad om, een tocht naar de streken ten Noorden van den Limpopo, om Moselekatse op

te zoeken en nog eens onder handen te nemen. Op weg daarheen kwam het commando in aanraking met de Kafferhoofden Melitsi en Maraba, die, zoo meende Potgieter, het oppergezag der Boeren moesten erkennen. Maraba deed zulks, na eenige tegenspraak, en werd verder ongemoeid gelaten; doch Melitsi, die weigerachtig was om zich te onderwerpen, werd verdreven en zijn land in bezit genomen. Potgieter toog toen verder naar Moselekatse, doch kon dezen, die ver in het binnenland gevlucht was, niet bereiken, en besloot op zijn terugtocht, tot den aanleg van een nieuw district: ZOUTPANSBERG, in het land van Melitsi. Plaatsen werden uitgedeeld onder hen, die het commando hadden uitgemaakt en toegezegd aan anderen, die zich daar vestigen wilden, terwijl Potgieter-zelf, zich aan Zoutpansberg zou nederzetten.

Een en ander was zeker meer dan de Volksraad, of liever de Volksraadpartij, stilzwijgend kon laten voorbijgaan, te meer omdat men tot nu toe, zoo met de inbezitneming van gronden als in het algemeen tegenover de inboorlingen, zeer nauwgezet te werk was gegaan. De handelwijze van den hoofd-commandant met Melitsi werd afgekeurd, doch Potgieter hield staande, dat hij van den Volksraad bevelen had te ontvangen noch aanmerkingen af te wachten, en maakte zich gereed om, met een deel zijner volgelingen, naar Zoutpansberg te trekken.

Eindelijk kwam het tot dadelijkheden. Potgieter nam den secretaris van den Volksraad, toen deze, met het archief bij zich, naar eene vergadering reisde, gevangen, en de andere partij greep naar de wapenen om den secretaris te verlossen en het archief terug te krijgen. Had Potgieter zich t o e n door eigenliefde en onverstand laten beheerschen, dan zouden de oneenigheden tot een burgerkrijg hebben kunnen leiden, doch zijn beter gevoel zegevierde, en hij verklaarde zich genegen om de bestaande kwesties, op eene algemeene Volksvergadering te laten bespreken en beslissen.

Hierin werd door allen genoegen genomen en gevolgelijk werd het Volk opgeroepen, ter algemeene vergadering. Velen, die zich in 1845 in het nieuwe district hadden neergezet, waren, na het uitbreken der moordende koortsen, naar hunne vroegere woonplaatsen teruggetrokken, doch moesten nu naar Andries-Ohrigstad komen om hun gevoelen uit te spreken. En niet alleen zij, maar elk Afrikaner, waar ook in Transvaal woonachtig, tenzij wettig verhinderd. Wel een bewijs dat Potgieter en de zijnen, door naar Andries-Ohrigstad te trekken, Potchefstroom niet hadden opgegeven.

Volksvergaderingen zijn in de geschiedenis der Boeren van geen geringe

beteekenis en wel te onderscheiden van V o l k s o p l o o p e n , uit revolutionaire beginselen geboren.

Gedurende deze vergaderingen is het Gouvernement feitelijk buiten functie en nemen de leden der Regeering plaats onder het Volk. Er worden 'voormannen' gekozen, de bestaande kwestiën worden besproken en alles wordt bij meerderheid van stemmen beslist. Zoodra de 'Bijeenkomst' - gelijk die vergaderingen genoemd worden, afgeloopen is, herneemt de Regeering het bestuur in handen, doch gebonden door de besluiten van het Volk. Bijna zonder uitzondering is op die 'bijeenkomsten', de stem van het Volk, de steun geweest der Regeering, tot handhaving van recht en wet.

De Bijeenkomst te Andries-Ohrigstad werd door een groot aantal Boeren, uit alle deelen van het land, bijgewoond, en na lange discussiën kwam men tot het volgende besluit:

'Een ieder, die zich aan den hoofd-commandant Potgieter wilde houden, kon zulks doen; insgelijks, die zich aan den Volksraad wilde onderwerpen. Doch de eene partij zou de andere niet mogen dwingen of bemoeielijken. Beide partijen zouden vriendschappelijk n a a s t elkander staan, tot tijd en wijle, dat Smellekamp, dien men uit Europa terug verwachtte, zou zijn gekomen, en wien, als scheidsrechter, de finale beslissing der kwestie van oppergezag zou verblijven. Aan die beslissing zouden allen zich hebben te onderwerpen: zeide Smellekamp, dat het hoogste gezag bij Potgieter berustte, dan moesten allen h e m gehoorzamen. Of verklaarde de scheidsrechter, dat de Volksraad het hoogste gezag bezat, dan moest Potgieter zich onderwerpen.' Op deze wijze werd de vrede hersteld.

De heer Smellekamp arriveerde in Juni 1848, per A n i m o , te Delagoa-baai, en werd daar ontmoet door een Commissie uit de Boeren. Supercarga van het schip zijnde, kon hij zich niet persoonlijk naar Transvaal begeven, doch op zijn aanbeveling ontving men den heer H.T. Bührman, passagier aan boord der A n i m o , in zijn plaats[1]. De heer

1) De heer H.T. Bührman, geboortig van Amsterdam, was de eenige passagier aan boord der A n i m o . Aanvankelijk weigerde de gouverneur van Lourenço Marques om hem naar Transvaal te laten passeeren, omdat, volgens een oude wet, alleen Portugeezen, via Delagoabaai, naar het binnenland van Afrika mochten trekken. Daar de Boeren echter dreigden alle betrekkingen met Lourenço Marques te zullen afbreken, indien men den heer Bührman beletten zou om met hen te gaan, gaf de gouverneur daartoe eindelijk toestemming, op voorwaarde dat alles in de stilte des nachts zou geschieden, opdat niemand der bewoners van de plaats er iets van bemerken zou. De heer Bührman reisde toen naar Ohrigstad, werd allervriendelijkst ontvangen, en door de beide partijen als de plaatsvervanger van Smellekamp in de bestaande kwesties erkend. Sedert heeft hij grooten invloed geoefend op de regeling der zaken, vooral in het Lijdenburgsche. De bittere aanmerkingen van STUART, H o l l . A f r i k a n e n , omtrent den persoon en het optreden van Bührman kunnen alleen verklaard worden uit een gevoel van wrevel over het mislukken zijner emigratie-plannen, waartoe de publicatiën van den heer Bührman zooveel hebben bijgedragen. Wat de heer Roorda Smit omtrent den heer Bührman schrijft, is meestal even *laf* als *onwaar*.

Bührman, die uit Holland vertrokken was, om zich in Transvaal onder de Boeren te vestigen, kwam eerlang te Andries-Ohrigstad, en door beide partijen van den staat der zaken ingelicht, mocht hij samenwerken tot het nemen der volgende besluiten:

1. Dat alle bestaande partijen zich met elkander moesten vereenigen en het gebeurde vergeven en vergeten.
2. Dat er een Volksraad zou bestaan voor al de Boeren in Transvaal, die het hoogst gezag zou bezitten, van wien alle ambtenaren hunne orders zouden ontvangen, en aan wien elke ambtenaar verslag en verantwoording van zijne handelingen zou moeten geven.
3. Dat Potgieter, onder die beperking, in zijn waardigheid van hoofdcommandant bevestigd bleef.

De wetten, toen van kracht, waren dezelfde, die tijdens de eerste vestiging over Groot-rivier en in Natal voor den geheelen t r e k , te Winburg waren vastgesteld. Voor Natal verloren deze hare bindende kracht, na de annexatie dier kolonie door de Engelschen, en ook in den Vrijstaat geraakten zij, door het aanstellen van een Britschen Resident, in onbruik, doch Potgieter had zich doorgaans naar haar geregeld, en zij werden de basis der Grondwet, door den Volksraad in 1858 vastgesteld. Deze wetten waren zoo eenvoudig, en het geheele bestuur was zoo primitief mogelijk, doch geschikt voor het Volk en den toenmaligen toestand. Zoo slechts die wetten gehandhaafd werden. Dit laatste werd door de Volksraadpartij nadrukkelijk begeerd en daarin lag, bij elke botsing der partijen, hare overwinnende kracht.

III. De Pretorius-partij[1].

Wij zagen reeds hoe Pretorius er in geslaagd was, om een aantal Transvalers voor zijne krijgsoperatiën tegen de Engelschen te winnen. Hij was, na zijn terugkomst uit de kolonie, naar Transvaal gereisd, en had, vooral in het Westelijk deel des lands, 'bijeenkomsten' gehouden om de Boeren tot den oorlog aan te zetten. Dit geschiedde buiten lastgeving of goedkeuring van den Volksraad, geheel op zijne eigen verantwoording, en in strijd met de politiek van Potgieter. Tegenover het gevoelen van dezen, dat men zoo min mogelijk met de Engelschen in aanraking moest komen, hield Pretorius staande, dat de Boeren nimmer in waarheid vrij zouden zijn, zoolang de Engelschen niet over de Oranjerivier teruggedreven waren, en de onafhankelijkheid der Boeren, ten Noorden der Vaal-rivier, door Groot-Brittanje werd erkend. De gemoederen in Transvaal waren op dat punt verdeeld, en als vanzelf vormde zich een partij rondom Pretorius uit allen, die, met de wapenen in de hand of langs politieken weg, Engeland wilden dwingen om de onafhankelijkheid der Boeren te erkennen. Na den slag van Boomplaats werden de oorlogsplannen opgegeven, doch het doel, waarvoor men gestreden had, werd vastgehouden, en de partij bleef bestaan. Versterkt werd deze voorts door de Boeren, die onder Pretorius uit Natal waren getrokken, of die, na den oorlog, den Vrijstaat verlaten hadden en zich hadden neergezet in de streek, vroeger door Potgieter bewoond. Ook Pretorius had hier zijn woning gekozen - aan Magaliesberg - en woonde dus in het midden zijner volgelingen, terwijl Potgieter en de Volksraad aan het andere einde des lands gevestigd waren. Dit alles

1) Niet in de beteekenis waarin de onderscheidende naam door den Schrijver eenmaal - en dat *onnauwkeurig* en *ten onrechte* - gebruikt werd in een *privaal* schrijven, door den heer Chesson (met de beste bedoelingen doch altijd *met verbreking van goede trouw*,) gepubliceerd in de Colonial Intelligencer van Dec. 1871. Waar daar staat: de 'Pretorius-or Boerpartij' had *moeten* staan: 'Er zijn onder de Boeren enkelen, die zich onderscheiden door insolentie enz.' Of liever: de geheele brief zou ongeschreven gebleven zijn, had de schrijver kunnen vermoeden welk gebruik en misbruik er van zou gemaakt worden.

werkte mede om de partij van Pretorius over de Vaal-rivier te vormen en te versterken, en zoo iemand, dan was h i j de man om zich als 'hoofd' te laten gelden.

Het optreden van Pretorius, over de Vaal-rivier, moest tot botsingen aanleiding geven met Potgieter, en daar beide hoofden steun behoefden van den Volksraad, behaalde de V o l k s r a a d p a r t i j gedurig de overwinning. Vooral langs dien weg bracht iedere botsing der partijen hen nader tot vereeniging.

Dit blijkt, om een enkel voorbeeld aan te halen, zeer duidelijk uit de geschiedenis der bekrachtiging ván het Zand-riviertractaat door den Volksraad. Sir Harry Smith, moede geworden van de 'Boerenjacht,' zond, kort na den slag van Boomplaats, een uitnoodiging aan Potgieter en Kruger (oom van Paul Kruger) om, aan Vaal-rivier, een gesprek te houden met zijn gemachtigde R. Southey, over eene mogelijke regeling der zaken tusschen Engeland en de Boeren over de Vaal-rivier. Potgieter, die in zulke zaken nooit op eigen gezag handelde noch ook in een Volksraadsbesluit voldoende machtiging vond, maar wilde dat het Volk zelf zijn gevoelen zou uitspreken, liet eene Volksvergadering te samen roepen te Potchefstroom, in het begin van November 1848.

Op deze vergadering, die zeer talrijk werd bijgewoond en waarbij ook Pretorius tegenwoordig was, werd vooreerst de kwestie besproken of men den oorlog tegen de Engelschen, door Pretorius begonnen, zou voortzetten, en werd met algemeene stemmen besloten zich niet, of niet verder, met den strijd over het gebied aan de andere zijde van de Vaalrivier in te laten.

'Of men dan betrekkingen met de Engelsche Regeering zou aanknoopen? Of men in elk geval niet Southey moest gaan ontmoeten?' Hiertegen was geen bezwaar; Potgieter en Kruger werden gevolmachtigd om eene conferentie te houden met den Engelschen Afgevaardigde, en de heer Bührman werd den gemachtigden als bijzitter toegevoegd.

Op deze zelfde vergadering kwam de kwestie ter tafel van het commandant-generaalschap. Sedert men zich in dit land gevestigd had, was Potgieter de erkende hoofd-commandant geweest, doch nu trad Pretorius ook op als commandant-generaal. Dit ging niet. In Natal had hij die waardigheid bekleed, en in den laatsten kamp tegen de Engelschen had hij zijne mannen wel als commandant-generaal aangevoerd, doch over de Vaal-rivier was hij, zonder verdere benoeming door den Volksraad, eenvoudig ambteloos burger en kende het volk slechts

één commandant-generaal, n.l. Potgieter. Een voorstel in dien zin gedaan, werd door het vergaderde volk goedgekeurd.[1)]

De bijeenkomst met Southey werd gehouden in het laatst van November 1848, op de plaats van Stefanus Jansen van Vuuren, tusschen Potchefstroom en Vaal-rivier.

Het publiek had tot die samenkomst vrijen toegang en de partij van Pretorius was wel vertegenwoordigd. Als resultaat der conferentie ontving Potgieter, in het begin van 1849, een schrijven van Sir Harry: 'dat de Engelsche Regeering geneigd was om de Boeren over de Vaalrivier geheel vrij te laten in hun bestuur, onder voorwaarde dat de benoeming hunner ambtenaren door H.M. Regeering zou moeten worden goedgekeurd om van kracht te zijn.' Met andere woorden: dat het Engelsche Gouvernement van de Transvalers verwachtte dat zij Hare Majesteit als hun vorstin zouden huldigen. Sir Harry Smith moet wonderlijke ideeën en een geweldige verbeeldingskracht gehad hebben, als hij waarlijk verwacht heeft dat de Boeren, voor zulk een prachtig aanbod, hun zuurverworven, onafhankelijk volksbestaan zouden prijsgeven. Potgieter tenminste dacht er niet aan, doch het volk moest beslissen.

Wederom werd er eene Bijeenkomst gehouden, nu aan de Magaliesberg; sir Harrys schrijven werd het volk voorgelegd en, gelijk te verwachten was, diens aanbod met algemeene stemmen verworpen. Arme Sir Harry Smith: het begon hem in den laatsten tijd ook in alles tegen te loopen!

Potgieter zegevierde: 'Hij was er altijd tegen geweest, dat het Volk zich met de Engelschen zou inlaten en .... had hij nu geen gelijk? Pretorius had tegen zijn raad oorlog met de Engelschen gevoerd en ... nu had men Boomplaats te betreuren; ook wilde deze politieke betrekkingen met Engeland aanknoopen en .... daar lag nu Sir Harrys aanbod voor het volk! Als men zich nu toch maar aan zijn (Potgieters) raad wilde houden om niets, goed noch kwaad, met de Engelschen te doen te hebben. In elk geval zou niemand verder, zonder machtiging van den

1) Daar, gelijk te verwachten was, echter ook deze regeling niet elke partij bevredigen kon, werden er later, naast Potgieter, nog drie 'commandanten-generaal' benoemd: n.l. Pretorius zelf, W, Joubert, en Ensel. Sedert droeg Pretorius dus wel op wettige wijze den titel van 'commandant-generaal,' doch niet in den zin van hoofd-commandant of President. Ieder der commandanten-generaal had evenveel macht en was aan den Volksraad ondergeschikt.

Volksraad, eenige onderhandelingen, land of volk betreffende, met de Engelschen mogen openen.' In dien geest werd dan ook door het Volk besloten; men was één Volk, men moest ééne Regeering hebben en men zou gezamenlijk en eendrachtig handelen, vooral tegenover Engeland.

Pretorius gaf echter zijn zaak niet op. Het stond bij hem vast dat de Boeren niet vrij zouden zijn, zoo lang zij niet door Engeland als een vrij volk erkend werden, en hiervan wist hij steeds meerderen, ook van de Volksraadpartij, te overtuigen. Het gevolg was dat er op meer dan eene vergadering van den Volksraad over eene betere verstandhouding met het Britsche gouvernement gesproken werd. Daar er tegelijkertijd geruchten verspreid werden van nieuwe vijandelijkheden tusschen de Boeren en de Engelschen werd de Volksraad min of meer gedwongen om ter wederspreking dier

> 'valsche geruchten, als dit het gevoelen is van het geheele publiek, aan het Gouvernement een brief te schrijven om vrede en verstandhouding tusschen elkander.'
> VOLKSR. BESL., 15 Jan. 1851.

Daar het 'geheele publiek' hiermede echter niet zou hebben ingestemd, was Pretorius voorzichtig genoeg om het niet te raadplegen, maar wist hij, toen de Engelsche Regeering HOGGE en OWEN naar den Vrijstaat zond om met de Transvalers te onderhandelen, eene Commissie gevormd te krijgen, die met hem, als vertegenwoordigers der Boeren over Vaalrivier zouden optreden. Om dit optreden, tegenover Potgieter en de Volksraadpartij eenigzins te wettigen, kreeg deze Commissie in eene (onvoltallige) Volksraadzitting, te Potchefstroom 10 Januari 1852, een mandaat, daar de vergadering

> 'onder de dringendste omstandigheden om met het Britsche Gouvernement tot eene goede verstandhouding te geraken, authoriseerde en goedkeurde de genoemde volmagtigden die benoemd waren met den heer A.W.J. Pretorius enz.

En verder:

> 'Zoo is op datum en plaats hier onder vermeld en vastgesteld dat.... de Afgevaardigden met hunne terugkomst behoorlijk verslag zullen doen van hunne verrichtingen voor een VOLLEN VOLKSRAAD, die tot dien einde zal opgeroepen worden'.

Hoe gebrekkig deze volmacht ook is, toch moet zij tot bewijs strekken, dat Pretorius niet eigenmachtig in deze dingen handelen kon, en dat hij, vooral tegenover Potgieter, zijn steun bij den Volksraad zoeken moest, - tot versterking natuurlijk der Volksraadpartij.

Toen nu eindelijk het Zand-riviertractaat gesloten w a s moest het door

den Volksraad worden goedgekeurd, eer het verbindende kracht zou kunnen uitoefenen. Het was te voorzien dat dit niet gemakkelijk zou geschieden, doch Pretorius rekende er op, dat de Volksraad zijn bekrachtiging niet zou onthouden, nu het tractaat eenmaal gesloten was. Misschien ook meende hij dat zijn partij reeds sterk genoeg was om den Volksraad, desnoods, tot goedkeuring te dwingen. Dit zou wel hebben kunnen leiden tot een burgerkrijg, maar juist het vreeselijke d á á r v a n kon het middel zijn tot eene vreedzame oplossing der moeielijkheden.

Pretorius heeft zich hierin niet bedrogen.

In Maart 1852 vergaderde de Volksraad te Rustenburg, en stonden de beide partijen onder het Volk, even talrijk vertegenwoordigd, dreigend tegenover elkander. Welgegrond was de beschuldiging, die tegen Pretorius werd ingebracht: dat hij namens het gezamenlijke Volk met Engeland onderhandeld had zonder deszelfs volmacht. Daartegenover stond, dat Pretorius z w a r t o p w i t had, wat velen onder het volk toch eigenlijk begeerden: e r k e n n i n g v a n d e s z e l f s o n a f h a n k e l i j k h e i d d o o r E n g e l a n d. Daaarin lag Pretorius' kracht en hij kon den storm laten uitwoeden. Ten slotte werd het Zand-riviertractaat door den Volksraad bekrachtigd en gaven Potgieter en Pretorius elkander de broederhand. Het dreigend gevaar van burgeroorlog was voor het oogenblik afgewend; Pretorius had zijn wensch verkregen, doch het gezag van den Volksraad was gehandhaafd.

Weinige maanden later waren zoowel Potgieter als Pretorius overleden. De oude hoofd-commandant werd het eerst van zijn moeitevollen post afgelost en stierf aan Waterberg, in het einde van 1852, of Januari 1853. Pretorius overleed den 23 Juli 1853.

In Potgieter ontviel den Transvalers hun oudste, koenste en meest vertrouwde aanvoerder. Welke ook zijn gebreken mogen geweest zijn, zeker is het, dat het welzijn van zijn volk hem zwaar op het hart woog. Hij was, om een uitdrukking te gebruiken, die nu in Zuid-Afrika zoo vol beteekenis is, ‘een oprechte Afrikaner’; eenvoudig in kleeding en leefwijze, gehecht aan zijn Kerk (de Gereformeerde), met veel natuurlijk verstand begiftigd, volhardend; iemand op wien men rekenen kon in moeielijke omstandigheden.

Met Engeland bleef hij, a l s e e n m a a t r e g e l v a n n a t i o n a l e

v e i l i g h e i d , liefst buiten betrekking, zonder daarom alle Engelschen kleingeestig te minachten of alles te veroordeelen, wat uit Engeland komt. Als eerste aanvoerder van den grooten t r e k ; als overwinnaar van Moselekatse; als grondlegger eener vrije republiek over de Vaalrivier, behoort de naam van ANDRIES HENDRIK POTGIETER onder de Transvalers in blijvende, eervolle gedachtenis gehouden te worden. PAUL KRUGER kan, in meer dan één opzicht, zijn opvolger genoemd worden.

Pretorius was een geheel andere persoonlijkheid dan Potgieter. Hij had ongetwijfeld groote verdiensten; hij had grooter, meer omvattende ideeën dan Potgieter, doch niet diens beslistheid en degelijkheid van handelen. Hij was in ieder opzicht meer politicus - in den gewonen zin des woords; meer man van de wereld; kon zich gemakkelijker naar de omstandigheden van het oogenblik voegen dan de oude Voortrekker en stond, ook om die reden, tegenover de Engelschen, meermalen op een minder zuiver standpunt. De beschuldiging, soms tegen Potgieter ingebracht, dat hij dictator wilde zijn, is niet minder op Pretorius van toepassing. Beiden wilden, zooveel mogelijk a l l e e n regeeren, doch met dit onderscheid, dat Pretorius zich, voor den vorm, kon onderwerpen waar Potgieter openlijk in verzet kwam. Wat persoonlijke dapperheid betreft, stonden de beide aanvoerders misschien met elkander gelijk. Terecht wordt ook de naam van PRETORIUS in hooge achting gehouden[1)]. Één blijk daarvan hebben de Transvalers gegeven door hun zetelstad te noemen: PRETORIA.

1) THEAL, die Pretorius '*den bekwaamsten leider en volmaaktsten vertegenwoordiger der Boeren* noemt, (S o u t h - A f r i c a n H i s t o r y II. 163) zegt verder dat men om '*een sleutel tot zijn karakter te vinden*, 33 *eeuwen in de geschiedenis der wereld moet teruggaan en een* CALEB *of een* JOZUA *tot ideaal stellen*'. Anderen hebben THEAL deze woorden eenvoudig nageschreven. Doch indien een der beide leiders, (Potgieter of Pretorius), met Caleb of Jozua kan vergeleken worden, dan is het niet Pretorius maar Potgieter. Vooral met betrekking tot de heidensche natiën, waarmede beiden in aanraking kwamen: Pretorius sloot liefst tractaten met de Kaffers; Potgieter liet eerder kiezen tusschen: onderwerping en het zwaard. Hetzelfde geldt van hunne verhouding tot de Engelschen. Potgieter beschouwde deze eerder als een soort 'Egyptenaren' of 'Kanaänieten', terwijl Pretorius gaarne op goeden voet met hen stond en zich door hen vleien liet, Zoo kon hij, wat Potgieter nooit zou gedaan hebben, onmiddellijk na de bekrachtiging van het Zand-riviertractaat door den Volksraad, naar Natal gaan om 'handelsbetrekkingen aan te knoopen' en zat hij bij die gelegenheid aan een feestmaal, hem ter eere aangericht. (Men zie het uitvoerig verslag van dit feestmaal in de '*Natal Times*' van 21 Mei 1852 bij HOLDEN, H i s t . o f N a t a l , p. 51). Dit is één voorbeeld uit vele, die aangehaald kunnen worden.
Zonder iets op de waarlijk groote verdiensten van Andries Pretorius te willen afdingen moet het h.t.p. nogmaals herinnerd worden, dat de voorstelling, alsof Pretorius, na zijn vertrek uit Natal en strijd in den Vrijstaat, de Republick over de Vaal-rivier gesticht heeft, onjuist is. Pretorius heeft, gelijk reeds gezegd is, de geboorte-acte der Republiek in het Engelsche kantoor doen registreeren, doch die Republiek was meer dan 10 jaren te voren door Potgieter gesticht, en toen Pretorius na den slag van Boomplaats, over de Vaal-rivier een toevluchtsoord vond, kwam hij op Potgieters grond. Dit zijn welbekende, schoon niet altijd duidelijk vermelde, feiten.
Ook is het onjuist om, gelijk op het voetspoor van Engelsche schrijvers vrij algemeen geschiedt, Pretorius voor te stellen als den vertegenwoordiger of het HOOFD der Republiek. Hij was één der vier commandanten-generaals door den Volksraad benoemd en heeft nimmer de leiding der zaken, v a n R e g e e r i n g s w e g e , in handen gehad. Eerst onderscheidene jaren na zijn dood is er een 'Staats-president' aangesteld. Ook bleef de invloed van Pretorius slechts tot zijn partij bepaald. Het is door zijn omgang met de Engelschen, dat dezen hem als hoofd der Republiek hebben beschouwd, en hij als zoodanig in Engelsche geschriften wordt voorgesteld.

IV. Vereeniging der partijen onder ééne regeering.

De vereeniging der drie partijen in Transvaal, onder één Bestuur, is aanvankelijk tot stand gekomen nog vóór den dood der beide hoofdleiders, Potgieter en Pretorius. Vooral na de Volksvergadering te Potchefstroom, in 1848, werd het duidelijk, dat men zich aan het eenhoofdig bestuur van een der beide aanvoerders zou moeten onderwerpen, indien de verschillende partijen zich niet verbonden om den Volksraad te erkennen en te steunen, als het hoogste gezag over allen, en in het geheele land. Op Bijeenkomsten, door de Volksraadpartij, nu eens in het eene dan weer in het andere district belegd, werd de zaak der 'vereeniging' rijpelijk besproken, met dit gevolg, dat er eindelijk, in Maart 1849, een vergadering te Andries-Ohrigstad gehouden werd met afgevaardigden uit de onderscheidene districten, waarop de gewenschte vereeniging voorloopig tot stand kwam. Potgieter was er niet mede ingenomen, doch Pretorius stemde er in toe. Twee maanden later, 23 Mei 1849, werd er weer een publieke bijeenkomst gehouden aan Derde Poort (Magaliesberg) en werd, door zes leden namens Ohrigstad, en veertien leden door de andere districten gekozen, de 'Vereenigde Bond' vastgesteld voor 'de geheele Maatschappij aan deze zijde van de Vaal-rivier'. Deze een en twintig leden maakten den

eersten Vereenigden Volksraad uit, en Pretorius werd tot voorzitter gekozen.

De bestaande wetten werden bekrachtigd en de verkiezing van Volksraadleden, de plaatsen waar en de tijd wanneer men zou vergaderen, geregeld[1]. Dewijl de besluiten van deze vergadering, voor zoover de voorgestelde Unie betreft, op eene volgende vergadering ('Raad en Representanten Vergadering' geheeten) aan Krugerspost gehouden, in Sept. 1849, bekrachtigd zijn, kan de Vereeniging van dien datum af als tot stand gebracht worden gerekend.

Meer formeel evenwel dan in de werkelijkheid. Er bestond nu een Volksraad, waarin het geheele volk vertegenwoordigd werd, en die, in naam, het hoogste gezag uitoefende, doch werkelijk bleven de commandanten-generaal, persoonlijk of met het bestuur waarvan zij het middenpunt uitmaakten, ieder in zijn eigen district met dictatorische macht bekleed. De Volksraad vergaderde op onbepaalde tijden, nu hier, dan daar, en de commandant-generaal woonde in het midden zijner volgelingen, zoodat men als vanzelf naar hem opzag in elke moeielijkheid. Potgieters invloed moge door de vereeniging eenigszins geleden hebben, doch Pretorius, die met vaste hand naar het opper-bestuur stond, wist met diplomatiek beleid den Volksraad zelf aan zijn wenschen dienstbaar te maken. En het kan niet ontkend worden dat, schoon de Volksraadpartij, door de vereeniging tot stand te brengen, eenhoofdig bestuur onmogelijk maakte, de Pretorius-partij daarvan ten slotte de vruchten plukte en op het kussen kwam.

Het ligt voor de hand dat Pretorius, na het overlijden van Potgieter begeerde, indien niet zeker verwachtte, dat hij erfgenaam zou worden van diens aandeel in het bestuur. De Volksraad was echter van een ander gevoelen en benoemde Potgieters oudsten zoon, PIETER JOHANNES, tot commandant-generaal in zijns vaders plaats. Pretorius was hierover ontevreden, doch deze benoeming werd aanleiding dat na zijn dood, weinige maanden later, ook zijn zoon, MARTHINUS WESSEL PRETORIUS, in

1) De eerste notulen, van welker copy den Schrijver ten gebruike voor dit werk inzage verleend is, zijn geteekend, 'Bij gebreke van een Secretaris', door A.W.J. Pretorius, Voorsitter.' Hoe weinig daaruit moet verstaan worden dat Pretorius President der Republiek was, blijkt o.a. uit de volgende vergadering, onder voorzitterschap van JACOB DE CLERCQ, die verder in de notulen dier vergadering steeds genoemd wordt: 'de President.'

zijne plaats, tot commandant-generaal werd aangesteld. Op deze wijze trachtte de Volksraad het evenwicht in de Regeering te bewaren, doch de samensmelting der partijen werd er niet door bevorderd.

De Republiek, die tot nu toe verschillende namen gedragen had, verkreeg, krachtens het volgende Volksraadsbesluit (Art. 115 Nov. 1853) te Potchefstroom, den naam waaronder zij zich, zoo kort geleden, nog op het roemrijkst tegenover Engeland heeft weten staande te houden: 'De edele Volksraad is overgegaan tot het aannemen van een naam voor dezen Staat en heeft als naam aangenomen den volgenden:

DE ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK, BENOORDEN DE VAAL-RIVIER.'

De eerste levensjaren der Zuid-Afrikaansche Republiek gingen, gelijk te verwachten was, niet zonder stormen voorbij. Aan de officieele vereeniging der partijen ontbrak de rechte eenheid, zoowel als een helder hoofd, bij eerlijk hart en vaste, geoefende hand, om de zaken te leiden. Uit gebrek aan den rechten persoon, meer dan om eenige andere reden, werd er geen Staats-president aangesteld, doch daardoor werd ook de, zoo noodige, centralisatie van bestuur verhinderd. Te veel bleef afhangen van persoonlijken invloed of plaatselijke toestanden, en er waren geen personen onder de Transvalers, die zich uitsluitend aan de regeering konden of wilden wijden. Pretorius, de jongere, maakt hierop een uitzondering, daar hij van zijn eerste optreden, als opvolger van zijn vader, de teugels van het bewind in handen heeft willen nemen. Ditzelfde geldt ook van Stef. Schoeman, die Pieter Potgieter, in 1855 als commandant-generaal van Zoutpansberg opvolgde, na met diens weduwe gehuwd te zijn. Doch over het algemeen liet men de zaken te veel en te lang op beloop, om dan op de eene of andere Volksbijeenkomst of Volksraadvergadering, over den treurigen toestand te klagen en, na moeitevolle pogingen te hebben aangewend om bestaande misbruiken in de Regeering uit den weg te ruimen, te eindigen met den enkelen leiders de handen vrij te laten. Hoezeer dit laatste werkelijk het geval was, moge o.a. uit het volgende blijken:

M.W. Pretorius, die recht meende te hebben op het bestuur van den Vrijstaat, begaf zich, zonder behoorlijke machtiging van den Volksraad, doch niet zonder voorkennis en machtiging van den raad, die hem ter zijde stond, naar Bloemfontein, om zijne eischen te doen gelden. De Vrijstaat stond toen onder het bestuur van Boshof, als Staats-president, doch Pretorius

meende, dat hem, als zoon en opvolger van Andries Pretorius, de regeering over dat land toekwam. Voor den Volksraad van den Vrijstaat verschenen zijnde (5 Sept. 1856), eischte hij terugbetaling der gelden, door zijn vader uitgegeven in den oorlog tegen de Engelschen, teruggave van eenige documenten, die zijn vader hadden toebehoord en eindelijk, om in de regeering gesteld te worden over het land, dat zijn vader toebehoorde. De Volksraad beantwoordde deze eischen met de bedreiging, dat, zoo hij (Pretorius) niet binnen 24 uren de plaats had verlaten, men hem gevangen zou nemen. Pretorius haastte zich naar Transvaal terug, deelde zijn wedervaren aan zijne vrienden mede, en bracht een commando op de been om den Vrijstaat door kracht van wapenen tot de inwilliging zijner eischen te dwingen. Dit alles geschiedde echter tegen den uitgedrukten wil van Lijdenburg en Zoutpansberg. Pretorius trok met zijn commando de Vaal-rivier door en ontmoette bij Renoster-rivier, op Vrijstaatschen grond, het Vrijstaatsche commando onder Boshof, dat tegen hem optrok. Gelukkig liep deze zaak af zonder bloedvergieten, en werd er een vredesverdrag tusschen de beide Staten gesloten. Doch hoe licht had hieruit een bloedige krijg kunnen ontstaan.

V. Kerkelijke verwikkelingen.

De politieke worstelingen werden deels bemoeielijkt, deels gewijzigd door oorlogen met de Kaffers, en door kerkelijke verwikkelingen. Over die oorlogen zal in eene volgende Afdeeling gesproken worden, doch de kerkelijke zaken hebben te veel invloed gehad op het tijdperk, dat wij nu behandelen, om niet reeds hier ter plaats met een woord vermeld te worden.

De Kerk der Kaapkolonie, waartoe de Boeren van den grooten t r e k behoorden, was de Hollandsche of Nederduitsch Gereformeerde Kerk, door Van Riebeek in Afrika geplant, bij de stichting der kolonie. Aan die Kerk waren zij gehecht geweest, ook waar zij, wegens den verren afstand, slechts zelden de godsdienstoefening in een kerkgebouw hadden kunnen bijwonen, of door een leeraar bezocht worden, en waren zij ge-

hecht g e b l e v e n , toen zij hunne woonplaatsen verlieten om een nieuw land ter woning te zoeken. De oude Staten-Bijbel met de Psalmen en de Formulieren, werd met eerbied medegevoerd; de kerke-orde en tucht ook op de reize zooveel mogelijk gehandhaafd, en de kerkelijke gebruiken gevolgd. Wel zullen er velen geweest zijn, wier gehechtheid hieraan meer uit gewoonte dan uit overtuiging voortsproot, en waren er, waarschijnlijk sommigen, in wier oog de voorgangers - ouderlingen en anderen - op het punt van de Gereformeerde leer wat uiterst streng waren, terwijl weer enkelen bezwaar hadden tegen het kerkelijke gebruik der Gezangen, - doch allen behoorden tot ééne Kerk, en men dacht er gedurende den t r e k , even weinig aan om zich van het verband met de moederkerk in de kolonie los te maken, als om de koningin van Engeland als hoofd der Kerk te gaan erkennen.

De gemeenten, die, nadat men eenigszins tot rust gekomen was, in Natal en den Vrijstaat gesticht werden, kwamen dan ook geleidelijk onder het bestuur der Kaapsche synode. Zij werden door leeraren uit de Kaap-kolonie, eerst bezocht en daarna, geregeld bediend; later door de Kaapsche kerk erkend en bij haar ingelijfd, en bleven als ‘de Ring van Transgariep’ tot in 1862, een groot deel uitmaken van de Gereformeerde kerk van Zuid-Afrika onder bestuur der Synode. Eerst bij vonnis van het Hooge Gerechtshof der Kaap-kolonie (Nov. 1862) werd het officiëel verband tusschen de Kaapsche synode en deze gemeenten gewelddadig verbroken.

De Boeren, die zich over de Vaal-rivier vestigden, waren niet minder gehecht aan de oude moederkerk dan hunne broederen in Natal en den Vrijstaat, doch daar hunne omzwervingen van langeren duur waren, en zij met meer moeielijkheden te kampen hadden, duurde het ook langer, eer zij gemeenten konden stichten en de noodige bepalingen maken omtrent het bestuur der Kerk. Dat dit laatste echter niet vergeten werd, blijkt uit de onderscheidene wetsbepalingen, waarbij, van den aanvang, voor het onderhoud en de bescherming der Kerk voorziening gemaakt werd. De Kaapsche kerk verloor hare kinderen over Vaal-rivier ook niet geheel uit het oog, maar zond van tijd tot tijd eenige leeraren om de Transvalers te bezoeken, hun het Evangelie te prediken, jonge leden aan te nemen, en de sacramenten te bedienen. De namen van Ph.E. FAURE, W. ROBERTSON, ALBERTIJN, ANDREW en JOHN MURRAY, J.H. NEETHLING en A.A. LOUW, zullen met dien van DANIËL LINDLEY onder de Transvalers in eervolle gedachtenis worden gehouden, als van de eerste leeraren, die de, voor die dagen, zeer moeielijke reis gedaan heb-

ben om hen te bezoeken en te dienen. Onder leiding dier leeraren werden er gemeenten gesticht of werden de kerkelijke zaken der reeds bestaande gemeenten geregeld, totdat eindelijk, in 1852, door de Transvaalsche gemeenten een verzoek werd ingediend bij de Kaapsche synode om onder haar ressort te worden ingelijfd. Tot die inlijving werd door de Synode werkelijk besloten, in hare zitting van 1852, doch toen daarvan aan den Volksraad in Transvaal en aan de gemeenten aldaar was kennis gegeven, ontving de Synode na eenigen tijd het bericht, dat men besloten had, zich niet te stellen onder het synodaal bestuur der Kaapsche kerk, en onaf hankelijk wilde blijven.

Vanwaar deze verandering? Het verzoek om inlijving was geschied door de gemeenten, in rijp overleg met den Volksraad, nadat langdurige correspondentiën waren voorafgegaan, en op het voetspoor der gemeenten in Natal en den Vrijstaat. Hoe kwamen de Transvaalsche gemeenten er nu toe, om zich aan het kerkverband onder de Synode te onttrekken, op hetzelfde oogenblik dat aan hun verzoek om inlijving voldaan werd?

Innig gehecht als de Transvalers waren aan de Kaapsche kerk, hadden zij nog meer vrees voor Engelsche invloeden, en was het hen bovenal te doen om één of meer leeraren, die in hun midden zouden willen arbeiden. In waarheid aandoenlijk wordt bijna iedere brief, uit dit tijdperk, aan vrienden in den Vreemde besloten met de bede: bezorg ons toch een leeraar. Die bede had weerklank gevonden o.a. bij eenige vrienden in Amsterdam, die eene ‘Commissie ter behartiging van de godsdienstige belangen der Transvaalsche Republiek’ hadden gevormd, en de predikant Ham werd naar Transvaal gezonden.

Dat deze zich daar niet heeft kunnen vestigen, hebben wij reeds gezien, en was voor de Boeren geen geringe teleurstelling. Andere pogingen werden door de genoemde Commissie aangewend om een predikant uit Nederland naar Transvaal te zenden, doch aanvankelijk zonder gunstig gevolg. Ook scheen het, of geen der Kaapsche predikanten roeping gevoelde om zich blijvend onder de stam- en geloofsgenooten in het Over-Vaalsche te vestigen. Onder die omstandigheden kwam in 1853 het bericht, dat er een predikant uit Holland, voor Transvaal, te Kaapstad was aangekomen, Ds. DIRK VAN DER HOFF.

Van diens komst werd het eerst melding gemaakt in de Kaapsche synode, toen tot de inlijving der Transvaalsche gemeenten besloten was.

Genoemde predikant zou door professor LAUTS met een aanstelling als predikant voor de gemeenten in Transvaal zijn uitgezonden, na als zoodanig door de 'Haagsche Commissie' te zijn geordend. Van der Hoff arriveerde te Kaapstad, den 5den November 1852, en toonde, op de vraag naar zijne geloofsbrieven, een aanstelling tot predikant hem door PROF. Lauts gegeven, met bepaling van zijn salaris enz.[1]. Daar genoemde professor kwalijk bij name in Transvaal bekend was, en op geenerlei wijze door de Transvalers gemachtigd om een predikant voor hen te beroepen, was de 'aanstelling' van den heer Van der Hoff van geen de minste waarde, en werd hem beduid, dat hij liefst aan de Kaap moest blijven tot men nader daaromtrent van de Transvaalsche gemeenten gehoord had. Insgelijks: dat hij, na wettig door eene dier gemeenten te zijn beroepen, de wetten en verordeningen der Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika te onderteekenen, en zich dus onder het kerkelijk opzicht der Synode zou hebben te stellen. Op de verklaring van Ds. Van der Hoff dat hij hierin genoegen nam, werd naar Transvaal geschreven en gevraagd. of men dien heer tot leeraar wilde hebben. Het antwoord op die vraag kwam in den vorm van een behoorlijk opgestelden beroepsbrief, die den genoemden predikant den 22sten Maart 1852 ter hand gesteld werd. Ds. Van der Hoff verbond zich daarop, op de gebruikelijke wijze, bij handteekening tot gehoorzaamheid aan het kerkbestuur der Gereformeerde Kerk van Zuid-Afrika, werd gelegitimeerd en vertrok als beroepen predikant van Potchefstroom, in het begin van April, naar Transvaal. Naar kerkelijk

1) In de notulen van den Volksraad, zitting houdende te Rustenburg, 14 Maart 1853, leest men (Art. 2): '*Voorgelegd door den Commandant-Generaal den WelEd*. Pretorius *twee brieven van Professor* Lants, *gericht aan den Edelen Volksraad en gedateerd den* 10den *Augustus* 1852, *aangaande eenen leeraar* Van der Hoff, *waarin hij zijn genoegen te kennen geeft en tegelijkertijd kennis geeft*, *dat het traktement van den Leeraar zijn zal* 1800 *gulden Neerlands per jaar en zijn passage-gelden* 600 *Neerlands*.'
Art. 3. '*Voorgelezen een brief van den leeraar* Van der Hoff, *van inhoud zijnde is trachlende zoo spoedig mogelijk in ons midden te zijn*, ged. 10 November '52.
Het is duidelijk dat Professor Lauts den heer Van der Hoff alleen op eigen (ONVERANTWOORDELIJKE) verantwoording heeft uitgezonden. Hoe weinig Ds. Van der Hoff zich voorts door het contract met professor Lauts gebonden achtte, blijkt o.a. uit Art. 3 der voormelde Volksraads-besluiten, waar men leest:
'*Voorgelegd door den WelEd*, *Heer* Pretorius *twee brieven aan ZEd. geadresseerd door den Weleerw*. VAN DER HOFF, ged. 6 en 20 Januari 1853, *aangaande zijn traclement*, *zijnde Rijksd*. 3000 (*ƒ* 2700 in plaats van *ƒ* 1800) *per jaar en Rijks*. 2666.5.2 (*ƒ* 2400 *in plaals van ƒ* 600) *reiskoslen*. Hierom werd door Ds. Van der Hoff gevraagd *na* zijne aankomst te Kaapstad; de verhooging werd door den Volksraad toegestaan:

gebruik moest hij daar, zoo spoedig mogelijk, in zijn ambt bevestigd worden, welke bevestiging door Ds. A. Murray Jr., toen predikant te Bloemfontein, geschieden zou.

In volkomen vertrouwen dat Ds. Van der Hoff, zich te Kaapstad niet slechts k e r k e l i j k had laten legitimeeren, om w e t t i g l i j k in Transvaal beroepen te kunnen worden, maar dat hij zich in gemoede onder synodaal opzicht verbonden had, werd juist aan h e m het officieel bericht aan de Transvaalsche gemeenten, dat de Synode hun verzoek om kerkelijke inlijving had toegestaan, ter bezorging medegegeven. Met welken uitslag is reeds bekend. Ds. Van der Hoff weigerde - in strijd met het kerkelijk gebruik en de pas door hem onderteekende wetten - om zich kerkelijk te laten bevestigen, en de Transvaalsche gemeenten (met den Volksraad) verklaarden zich tegen de kerkelijke inlijving onder de Synode. Men zou in Transvaal een eigen kerkbestuur hebben onder het hoogste, politiek gezag.

Vrij algemeen heeft men hiervan de schuld gegeven aan Ds. Van der Hoff, doch deze heeft beslist verklaard dat de schuld niet bij hem ligt, maar dat hij gehandeld heeft op ernstigen drang van den ouden commandant-generaal A. Pretorius; omdat

de Volksraad het begeerde, en de gemeenten het wenschten[1)]. ‘Men was bevreesd voor het Engelsche

1) De heer Van der Hoff zegt hieromtrent:[*)]
‘De overleden Kommandant-Generaal A.W. Pretorius bragt mij, kort na mijne aankomst alhier, een bezoek, en verzocht mij dringend om mij toch niet door een predikant van de Synode te laten voorstellen, voordat er eene algemeene bijeenkomst te Rustenberg zou gehouden worden om over die zaak te spreken; want dat hij, met al zijne menschen, *niets* van de Synode wilde weten. Na veel van mijne zijde hiertegen ingebragt te hebben, besloot ik aan het verzoek van den achtenswaardigen man te voldoen, en met tranen van dankbaarheid in de oogen drukte hij mij de hand, en kon zijne blijdschap schier met geen woorden uitdrukken’
‘Een dergelijk verzoek had ik ook ontvangen van een ouderling der gemeente Rustenburg. Dientengevolge schreef ik aan den predikant van Bloemfontein, om mijne voorstelling aan de gemeente uit te stellen, en begon ernstig over die zaak na te denken. Intusschen overleed de heer Pretorius, en op de bijeenkomst te Rustenburg pleitte ik wel een half uur tegen de *afscheiding* van de Kaapsche Synode, doch al de aanwezige Kerkeraadsleden drongen op de afscheiding aan, terwijl het kerkgebouw opgevuld was met toehoorders. Eindelijk gaf ik toe *om mij met de gemeente af te scheiden*, en zoo groot was de blijdschap over dit mijn besluit, dat ik moeite had om de groote schaar van menschen te bedwingen hunne blijdschap uit te drukken door een luidklinkend hoera.’
‘Kort daarna werd eene dergelijke vergadering te Potchefstroom gehouden. De Lijdenburgsche kerkeraadsleden, te Rustenburg niet verschenen, vertegenwoordigden nu alhier hunne gemeente; ook zij keurden het besluit te Rustenburg genomen goed, en terstond werd het door den Edelen Volksraad bekrachtigd. De zaak is dus deze: In den beginne van mijne aankomst alhier was ik tegen de *afscheiding*, om de eenvoudige reden dat ik met den stand van zaken onbekend was. Thans ben ik bekend met den stand van zaken, en zie in de vereeniging met de Kaapsche Synode geen heil voor de emigranten. En waarlijk er is in die vereeniging met de Synode geen heil, en de oude emigranten hebben die zaak goed ingezien; want alle die nieuwigheden dragen het bewijs in zich, dat onder den invloed en het bestuur der Kaapsche Synode, de *Nederlandsche Gereformeerde kerk* staat uitgeroeid te worden.’
Aldus te lezen in: EENE STEMME UIT DE KAAPSTAD DOOR DEN ADVOCAAT BRANDT, WEERKLONKEN IN MOOI-RIVIER. - Eene stemme der smarte, der verontwaardiging, en der waarschuwing over de heerschzuchtige bedoelingen en pausselijke aanmatigingen van een gedeelte der Kerkeraadsleden van de Kaapstad, en bovenal van de KAAPSCHE SYNODE, met eenige Aanmerkingen en Toevoegselen, uitgegeven door D. VAN DER HOFF, Herder en Leeraar van de NEDERDUITSCHE GEREFORMEERDE gemeente te POTCHEFSTROOM in de ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK.

*) De enrsiveering is niet oorspronkelijk. .

Gouvernement, waarvan de Kaapsche Synode haar ordonnantie had; bevreesd voor kerkelijke gelijkstelling met gekleurden evenals in de Kaapsche kerk enz.', en daarom wilde men niet onder de Synode ressorteeren.' Opmerkelijk blijft het, dat men daarvoor eerst zoo bevreesd schijnt te zijn geworden, nadat de heer Van der Hoff in Transvaal is aangekomen. Doch wij constateeren nu slechts feiten en wagen ons niet aan beschouwingen.

Aanvankelijk had de Lijdenburgsche gemeente niet ingestemd om zich aan het verband met de Kaapsche kerk, waarin men pas getreden was, te onttrekken, doch dit geschiedde op eene kerkvergadering te Potchefstroom[1]. Ds. Van der Hoff begaf zich daarop herhaaldelijk naar het

1) De Kerkeraad van Lijdenburg heeft later openlijk in geschrifte verklaard, dat het door de raadgevingen van Ds. Van der Hoff zoo verre gekomen is, dat de band van vereeniging met de Synode verbroken werd. In een officieel schrijven van den kerkeraad aan genoemden predikant, 31 Aug. 1853, heet het: '*Naar ons inzien is het door uwe raadgeving zoover gekomen dat de band van vereeniging tusschen ons en de Hoog. Eerw. Synode der Kaapkolonie verbroken en vernietigd is, waardoor wij nu, in onze verwarde kerkelijke aangelegenheden, geheel ontstoken zijn van hulp om deze verwarring te herstellen door deszelfs tusschenkomst, en mede zelfs niet in staat zijn om voor eene geestelijke regtbank onze klagten ter verder onderzoek te brengen*'. - Extract uit de Notulen der KERKERAADS-VERGADERING GEHOUDEN TE LIJDENBURG, den 31 Augustus 1855.

Voor verdere bijzonderheden wordt de belangstellende lezer verwezen naar 'de Handelingen der Synode van de Geref. Kerk van ZUID-AFRIKA, 1852 en 1857; 'De Kerkbode' n°. 22. 1853, pp. 346-357; 'Mijn wedervaren in de ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK, vooral in betrekking met den predikant D. VAN DER HOFF, enz., door J.A. SMELLEKAMP.' Kaapstad bij N.H. MARAIS 1854; 'Verklaring van den Eerw. Kerkeraad van LIJDENBURG, in de Z.A. REPUBLIEK, in de zaak van D. VAN DER HOFF, Pred. te POTCHEFSTROOM, versus J.A. SMELLEKAMP 1854; 'De 'STEM UIT MOOIRIVIER' enz. reeds vermeld, en 'Eenig antwoord op zeker schrijven getiteld 'de Stem uit Mooirivier' door P.A.V. -; Verslag van M.C. HIDDINGH, omtrent zijne bevinding der kerkelijke en staatkundige aangelegenheden enz. in de TRANSVAALSCHE REPUBLIEK,' in 'Elpis.' Dl. I, pp. 25 en vv., benevens de 'Verslagen der '*Commissie ter behartiging van de Godsd. belangen der Transvaalsche Emigranten in de Transvaalsche Republiek*' voor zoover die gepubliceerd zijn. Correspondentiën tusschen den kerkeraad van Lijdenburg en genoemde Commissie, waarvan copieën in het bezit des Schrijvers zijn, verspreiden ook veel licht over den kerkelijk-maatschappelijken toestand van Transvaal in die dagen.
Belangrijk en ter juiste waardeering van andere geschriften zijn ook de 'verklaringen door twee diakenen afgelegd en opgenomen in de 'Oude Emigrant' Potchefstroom 11 Julij 1861.

Lijdenburgsche en bediende die gemeente als consulent, doch al spoedig vielen er droeve tooneelen voor. Die te beschrijven ligt buiten ons bestek; slechts zij hier aangestipt dat de Lijdenburgers hunne afscheiding van de Synode bitter begonnen te betreuren, - deels omdat zij daardoor hunne laatste hoop op een eigen leeraar, door tusschenkomst der vrienden in Holland en aan de Kaap, vervlogen zagen, en verder, omdat de heer Van der Hoff, aan Ring noch Synode verantwoordelijk, handelen kon en handelde zooals hij wilde.

Hieruit sproten groote moeielijkheden voort, vooral nadat de heer Smellekamp openlijk voor den kerkeraad was opgetreden; landdrost en heemraden kregen met de zaken te doen; Volksraad en krijgsraad werden er door verdeeld, en het liet zich een oogenblik aanzien of de kerkelijke verwikkelingen tot groote burgerlijke beroeringen zouden leiden. Ten slotte onttrok Lijdenburg zich op formeele wijze aan het kerkbestuur van den predikant Van der Hoff en stelde zich andermaal onder het kerkelijke opzicht der Kaapsche Synode. Hierdoor werd de vrede eenigszins hersteld en de weg gebaand om een eigen predikant te kunnen beroepen. Kerkelijk kwam Lijdenburg nu weer onder den Ring van Transgariep, bestaande uit al de gemeenten der Geref. kerk over de Oranje- of Gariep-rivier.

Kerkelijk waren de Transvalers nu in twee partijen gescheiden, niet (vooralsnog) door kwesties over de l e e r , maar over k e r k b e s t u u r . Lijdenburg, dat in het politieke altijd min of meer tegenover de districten stond, die zich onder Pretorius stelden, hield zich aan de Kaapsche Synode; Pretorius en zijn partij aan Ds. Van der Hoff, die later een eigen Kerkbestuur vormde[1]. Door deze kerkelijke scheiding werd de

1) De kerkelijke reglementen door dit Kerkbestuur vastgesteld werden in de Staatscourant van 1858, No. 31, gepubliceerd als de: ‘K e r k e l i j k e W e t t e n e n R e g l e m e n t e n v o o r d e NEDERDUITSCH-GEREFORMEERDE G e m e e n t e n i n d e ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK, - op last der vereenigde kerkeraadsvergaderingen enz. geteekend door D. van der Hoff, praeses en scriba derzelver.’ Hoe weinig het in de bedoeling lag om zich van de moederkerk af te scheiden, ook waar men zich aan het bestuur der Kaapsche Synode onttrok, blijkt o. a, uit het eerste Artikel der genoemde kerkelijke wetten, aldus luidende: ‘*Tot de* NEDERDUITSCHE GEREFORMEERDE KERK *alhier behooren allen*, *die op belijdenis des geloofs tot ledematen zijn aangenomen*; *dezulken*, *die in de* NEDERDUITSCH-GEREFORMEERDE KERK *gedoopt zijn en degenen*, *die in andere landen als tot de* GEREFORMEERDE KERK *behoorende*, *zich hier te lande nederzetten*’, enz.
Ook Art. 2. ‘*Deze allen blijven tot de* NEDERDUITSCH-GEREFORMEERDE KERK *behooren zoolang enz*.’

politieke scheuring, die eerlang volgde, zoowel voorbereid als verhaast.

VI. Scheuring.

De vereeniging van alle Transvalers onder ééne Regeering, in Maart 1849 tot stand gekomen, werd reeds in Maart 1857, door de afscheiding van LIJDENBURG, voor eenen tijd verbroken. De redenen van deze afscheiding kunnen wij, hier ter plaatse niet in het breede nagaan, maar slechts op enkele aanleidende oorzaken wijzen.

In hoeverre de kerkelijke kwestiën daartoe aanleiding moesten geven, zagen wij reeds. Lijdenburg, dat zich in het kerkelijke weer aan de Synode hield, werd bediend door leeraren onder de Synode, terwijl de predikant, die uit 's lands kas onderhouden en officieel door den Volksraad erkend werd, door de Lijdenburgsche gemeente ‘bedankt’ was. En waar men dien leeraar niet wilde toelaten om zijn bediening in Lijdenburg uit te oefenen, daar vonden de Kaapsche predikanten, die Transvaal bezochten, de deur weer gesloten in de andere districten. Een en ander liep niet altijd vreedzaam af; de gemoederen werden verhit, en de twee hoofdpartijen, nauwelijks met elkander vereenigd, werden weer, door de kerkelijke scheiding, tot de politieke geleid.

Doch dit was niet de eenige reden. Gedurig waren er, op de vergaderingen van den Volksraad, onaangenaamheden voorgevallen, vooral over het recht dat Lijdenburg zich bleef voorbehouden, tegenover alles, wat naar alleenheersching zweemde. Ook was Lijdenburg zeer beslist gekant tegen elke poging, om den Vrijstaat te dwingen onder ééne Re-

geering te staan met Transvaal, waartoe Pretorius besloten scheen. Toen nu eindelijk het gerucht tot zekerheid werd, dat M.W. Pretorius eene nieuwe ‘Constitutie’ zou invoeren en hij zelf als President van den Staat zou moeten worden erkend, besloten de Lijdenburgers zich van de Zuid-Afrikaansche Republiek af te scheiden en hunne eigene Republiek te proclameeren. Dit geschiedde werkelijk, op aandrang van het ‘Lijdenburgsche Publiek’, bij Volksraads-besluit, in Maart 1857. Van dat besluit werd aan het Gouvernement der Z.-A. Republiek en aan andere Regeeringen formeel kennis gegeven; de grensscheiding tusschen de beide Republieken werd, met wederzijdsch goedvinden, geregeld en aldus, waar samenwerking voor het oogenblik niet mogelijk scheen, de eenig mogelijke weg ingeslagen om elkander niet te hinderen. De ‘Republieken’ stonden minder vijandelijk tegenover elkander dan, vóór de scheiding, Lijdenburg en de andere ‘districten’.

Bij Lijdenburg voegde zich Zoutpansberg. De commandant-generaal Schoeman, verstaande dat hij, onder de nieuwe Constitutie, die Pretorius wilde invoeren, een minderen rang zou bekleeden dan deze, verklaarde zich daartegen en zocht vereeniging met Lijdenburg. Werkelijk werd er aan Olifants-rivier, door afgevaardigden van Lijdenburg en Zoutpansberg, over eene vereeniging tusschen deze beide districten gehandeld, doch tot eene formeele inlijving van Zoutpansberg bij de Republiek Lijdenburg schijnt het niet gekomen te zijn.

Hetzelfde moet gezegd worden van Lijdenburg en UTRECHT. Laatstgenoemde ‘Staat’, aan den voet van den B e l i l e -berg gelegen, was in 1847 of 1848 door eenige Boeren uit Natal aangelegd. Cornelis van Rooyen en anderen nl. hadden van PANDA verlof gekregen, om zich te vestigen tusschen de Bloed-rivier en het Draken-gebergte, en hadden later die gronden van het Zulu-opperhoofd gekocht. Eigenlijk had Panda geen recht op dezen grond, die door de Boeren, na hunne overwinning op Dingaan, aan deze zelfde Bloed-rivier, 16 December 1838, en krachtens hunne latere proclamatiën, wettig in bezit was genomen. Doch d e f a c t o was deze streek, na het verlies van Natal, weer tot Zululand gerekend en eigende Panda zich dus het recht toe om er over te beschikken. Verscheidene Boeren vestigden zich allengs in het nieuw verkregen district; er werd een dorp aangelegd, dat den naam van UTRECHT verkreeg, en een plaatselijk bestuur opgericht, uit landdrost en heem-

raden, commandant en veldkornetten bestaande. De kleine, onafhankelijke Staat, die aldus gevormd werd, hield zich steeds aan Lijdenburg en begeerde, na de afscheiding in 1857, één Staat met Lijdenburg te vormen. Hierover werd veel gecorrespondeerd, ook ontmoetten commissiën elkander om de vereeniging te regelen, doch f i n a a l tot stand is zij niet gekomen.

Van Lijdenburg gescheiden, ging de Zuid-Afrikaansche Republiek onder M.W. Pretorius haar eigen weg, en wel vooreerst in het vaststellen der nieuwe 'Constitutie', onder welke Pretorius tot Staats-president verheven werd, en die reeds mede aanleiding had gegeven tot de afscheiding van Lijdenburg.

Deze nieuwe Constitutie werd ook, gelijk wij reeds aanstipten, door commandant-generaal Schoeman en het district Zoutpansberg verworpen, en daaruit ontstonden nieuwe beroeringen. Het zou waarschijnlijk terstond tot een gewapende botsing zijn gekomen, indien Pretorius niet met zijn commando naar den Vrijstaat getrokken ware, om dat land te annexeeren. Na afloop echter van dien mislukten aanval kwam het tot dadelijkheden, tusschen de partijen van Schoeman en Pretorius, doch vóór de burgerkrijg recht ontbrandde, kwamen de hoofdleiders overeen om de kwestie door een 'Hooggerechtshof' te laten uitmaken. Iedere partij zou zes leden kiezen van dat Hof, en de uitspraak dezer twaalf gezworenen zou beslissend zijn, zoowel voor Pretorius als Schoeman. Dit 'Hooggerechtshof', waarin onder anderen, op dringend verzoek van Schoeman, twee regeeringsleden der toen reeds onafhankelijke Republiek Lijdenburg (C. Potgieter en H.T. Bührman) zitting hadden, vergaderde te Rustenburg in Januari 1858. Het publiek was in grooten getale, gewapend, opgekomen, en het liet zich aanzien dat, zoo het 'Hof" de partijen niet bevredigde, het recht van den sterkste geldig zou kunnen worden. Het dreigend onweder dreef echter voorbij. Zonder dat het Hof tot een uitspraak behoefde te komen, vond er eene verzoening plaats tusschen Pretorius en Schoeman, en het half uitgetrokken zwaard gleed weer in de scheede, tot groote blijdschap van bijna het geheele land.

Eén der voorwaarden van de verzoening was evenwel, dat de 'nieuwe Constitutie' van Pretorius zou vervangen worden door een Grondwet, op wettige wijze vastgesteld. Terstond werd er nu een 'k r i j g s r a a d ' gevormd, bestaande uit de commandanten-generaal Schoeman en Pretorius, met de commandanten en veldcornetten, onder hunne bevelen. Door dezen krijgsraad werd een commissie benoemd (2 Febr. 1858) om 'uit

al de bestaande landswetten ééne algemeene Grondwet daar te stellen.' Schoeman en Pretorius werden als voorzitters der commissie aangesteld, die voorts uit nog 12 leden bestond, zes waarvan door ieder der voorzitters gekozen werden. Op verzoek van Schoeman maakten de heeren C. Potgieter en H.T. Bührman leden der commissie uit, onder hun uitdrukkelijk voorbehoud evenwel, dat zij zulks deden in hunne private capaciteit en niet als afgevaardigden der Republiek Lijdenburg.

Reeds den 13 Februari 1858 was de commissie met hare werkzaamheden gereed, en den 18 Februari werd haar concept door den Volksraad, mede te Rustenburg vergaderd, aangenomen en vastgesteld als DE GRONDWET DER ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK. Zooveel mogelijk waren de oude wetten behouden, doch enkele nieuwe bepalingen werden in de Grondwet opgenomen.

Onder deze behoorde, dat aan het hoofd der regeering een Staats-president zou staan en naast dezen één commandant-generaal. Met wederzijdsch goedvinden der beide betrokken personen zou Pretorius als Staatspresident inzweren, onder de nieuwe Grondwet, en Schoeman als commandant-generaal. Dit geschiedde nog op denzelfden dag (18 Febr. 1858), dat de Grondwet door den Volksraad werd vastgesteld, en op eenigszins plechtige wijze. Door eene commissie uit den Volksraad in het midden der vergadering geleid, werden Pretorius en Schoeman van hun ambtseed ontslagen en legden, onmiddellijk daarna, den eed af op de Grondwet. Aan Pretorius werd daarop het nieuwe wapen der Republiek en de vlag[1)] door hem als Staats-president te beschermen, ter hand gesteld, terwijl daarbuiten de gebruikelijke saluutschoten verkondigden, dat de Zuid-Afrikaansche Republiek zich thans geconstitueerd had, onder ééne Wet en ééne Regeering, met MARTHINUS WESSEL PRETORIUS aan het hoofd, als Staats-president.

1) Bij Volksraadbesluit, 18 Februari 1858, Art. 28, aldus vastgesteld: 'Is besloten dat eene Vlag voor de Zuid-Afrikaansche Republiek aangenomen zal worden, bestaande uit de volgende kleuren: Rood, Wit en Blaauw, horizontaal, even breed boven elkander gesteld, en Groen perpendiculair langs den stok. Daarop zullen de woorden geplaatst worden: *Eendragt maakt Magt*.
Een Wapen voor dit land is aangenomen, aldus samengesteld: Op een zilveren veld zal een Wagen staan en een gouden Anker, en op dat Wapen een Arend rusten. Op de regterzijde van dat Wapen een Man in 's lands kleederdragt, gewapend met een geweer en toebehooren; aan de linkerzijde een Leeuw.'

VII. De Lijdenburgsche conventie.

Geheel onverdeeld was de vreugde, die hierover aan den dag gelegd werd, evenwel niet. De Lijdenburgers waren niet met de andere Transvalers onder de vlag der Republiek vereenigd, en zonder Lijdenburg was de Zuid-Afrikaansche Republiek niet volkomen. Was de breuke niet te heelen, was eene hereeniging onmogelijk? Neen; niet onmogelijk, gelijk ons nu zal blijken.

Reeds in October 1857 werd er door eene commissie, bestaande uit Paul Kruger en twee andere afgevaardigden, namens het Gouvernement der Zuid-Afrikaansche Republiek, eene poging aangewend bij de Regeering te Lijdenburg, om de breuke te herstellen en eene hereeniging tot stand te brengen. Hiertegen bestonden toen echter te gewichtige bezwaren. Door de vaststelling der Grondwet voor de Republiek werden vele dier bezwaren uit den weg geruimd, en eindelijk besloot de Lijdenburgsche Regeering over eene mogelijke hereeniging te onderhandelen. Afgevaardigden werden door de beide Gouvernementen benoemd en op eene Vereenigde Uitvoerende Raadszitting, te Rustenburg, 22-24 Nov. 1859, werden de punten van hereeniging, bekend als de 'Lijdenburgsche Conventie', vastgesteld[1].

1) De acte van 'Overeenkomst tusschen het Gouvernement van de ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK en de REPUBLIEK VAN LIJDENBURG tot vaststelling der Vereeniging van beide Staten' bevat 22 artikelen en is met zorg opgesteld. Art. 1 bepaalt de grenzen van Lijdenburg op het tijdstip der hereeniging. Dit geschiedde met het tweeledig doel, én opdat de Regeering van den Vereenigden Staat zou weten tot hoe ver zich haar gebied uitstrekte, én omdat Lijdenburg zich bij de hereeniging, geen geringe territoriale rechten voorbehield. Zoo zou volgens Art. 4 '*Lijdenburg zijn eigen vrij plaatselijk bestuur en wetten behouden*' onder een eigen *districtsraad*, schoon die wetten door den algemeenen Volksraad zouden moeten worden goedgekeurd. Dit had vooral betrekking op het bezetten van nog niet geoccupeerde gronden in Lijdenburg, en in het algemeen op de regeling van grondbezit. Als grenzen van Lijdenburg werden aangewezen: '*de Olifantsrivier*, *Rhenosterpoort-rivier en Vaal-rivier met een hoek naar den Pongola*,' *en overigens waar die rivieren elkander op zekere punten snijden*. De gronden, die men in 1843 van de Amazwazi gekocht had, waren dus binnen deze grenzen begrepen. In Art. 5 werd vastgsteld '*dat alle wetten van af* 1 *Augustus* 1845 (toen de eerste Volksraad te Ohrigstad vergaderde), *door den Volksraad en het verder Bestuur van het toenmalige en tegenwoordige nog bestaande Bestuur* (Regeering) *van Ohrigstad en Lijdenburg*, *betreffende het uitgeven*, *koopen en verkoopen van gronden in zijn volle kracht en waarde zouden blijven*.' Dit is vooral belangrijk, omdat daardoor het wettig gezag van den Volksraad, sedert 1845, door Lijdenburg wordt gehandhaafd en door de andere partijen wordt erkend. Voorts werd vastgesteld (Art. 10) '*dat ieder ingezeten van den geheelen Staat verplicht zou zijn*, *om in tijd*, *van oorlog den Staat te dienen*, *doch niet genoodzaakt zou kunnen worden om tegen de blanke bevolking van naburige Staten uit te trekken*, *indien er door enkele ingezetenen*, *zonder wettige oorzaken*, *moedwillig oorlog met de blanke bevolking dier naburige Staten zou verwekt worden*.' (Dus kon bijv. niemand gedwongen worden om tegen de Vrijstaters op te trekken, mocht iemand dit weer willen beproeven, zooals geschied was).

   Art. 12 bepaalt dat het Gouvernement van ieder der beide 'STATEN' '*verantwoordelijk blijft voor hetgeen het gedaan heeft*, *zoowel Binnen- als Buitenslands*.' Art. 13. 'dat *al de landspapieren in het kantoor te Lijdenburg berustende van daar niet mogen worden weggenomen*.' Art. 14, dat *te Pretoria de zetel des Gouvernements zou zijn gevestigd*. Art. 15, dat *Lijdenburg het recht heeft om twee leden te kiezen voor den Uitv. Raad.* Art. 17, dat de *commandant-generaal van Lijdenburg in functie zou blijven*, *doch den ambtseed op de Grondwet*, *voor de Vereenigde Staten van kracht*, *zou moeten afleggen en dat er later pogingen*

Intusschen ging Pretorius, die het denkbeeld om den Vrijstaat onder één bestuur met Transvaal te brengen, niet kon opgeven, met verlof van den Volksraad der Republiek naar den Vrijstaat, waar hij, al spoedig, tot President benoemd werd. In zijne afwezigheid werd de Conventie, te Rustenburg opgesteld, door den Volksraad van Lijdenburg, 27 Maart 1860, en daarna door den Vereenigden Volksraad der beide Staten, te Pretoria, 4 April daaropvolgende, bekrachtigd. Utrecht had zich reeds vroeger genoodzaakt gezien de Regeering der Republiek te erkennen. Met de bekrachtiging van de Lijdenburgsche Conventie, te Pretoria, werd een ander deel van den 'Worstelstrijd der Transvalers' besloten.

zouden worden aangewend tot benoeming van een commandantgeneraal voor de geheele Republiek. Art. 21 bepaalt verder, dat de Grondwet reeds door de Z.-A. Republiek vastgesteld in 1858, door Lijdenburg wordt aangenomen '*in zooverre als zij niet strijdig is met een der artikelen dezer overeenkomst*.'

Artikel 8 dezer Conventie verdient eene bijzondere vermelding. Dit Art. bepaalt uitdrukkelijk, dat de Vereeniging wel in het politieke plaats vond, doch niet in het *kerkelijke*.

Het luidt aldus: *Wordt besloten*, *dat de Nederduitsch Hervormde Gereformeerde gemeente thans in Lijdenburgs grondgebied bestaande of later nog tot stand gebracht wordende alle te zamen*, *zoowel als elk afzonderlijk in de zaken van godsdienst en deszelfs Kerkelijk Bestuur vrij zullen blijven en nimmer door de andere gemeenten*, *buiten Lijdenburgs grondgebied bestaande*, *gedwongen mogen worden om hun kerkelijk bestuur overeenkomstig het hunne te moeten inrichten*.'

De bedoeling hiervan is duidelijk. De Geref. Kerk van Lijdenburg wilde vereenigd blijven met de Kaapsche Synode en er bestond vreeze dat de politieke vereeniging ook de kerkelijke zou insluiten, indien daaromtrent geen bepaling gemaakt werd. Wijselijk maakte men in 1860 de politieke eenheid niet afhankelijk van eenheid in kerkbestuur, doch bovengenoemd artikel was noodzakelijk, omdat de grondwet van 1858 van alle ambten en waardigheden uitsloot, die niet tot de, door den Staat erkende, kerk behoorde. De woorden 'Hervormde Gereformeerde Gemeente,' hadden, strikt genomen, moeten zijn: de 'Nederduitsch Gereformeerde Gemeente.' Wie voor de tautologie verantwoordelijk is, is den Schr. niet met zekerheid gebleken.

Vierde afdeeling.
Van de aftreding van pretorius tot aan de annexatie door Engeland.
Eerste onder-afdeeling: Transvaal en de Transvalers.

I. Transvaal.

Het grondgebied der ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK, gewoonlijk TRANSVAAL genoemd, is gelegen tusschen den 22sten en 29sten graad Z. Br. en den 25sten en 32sten graad O.L. van Greenwich. Het omvat, van het Oosten naar het Westen, al het land tusschen den Limpopo en de Vaalrivier, en, van het Noorden naar het Zuiden, van de samenvloeiing der Mariqua- en Krokodil-rivieren tot aan Bloed-rivier, op de grenzen van Zulu-land. In het breede genomen beslaat de Transvaal eene oppervlakte van ruim 120,000 Eng. mijlen, en is dus ongeveer 10 maal zoo groot als Nederland; b i j n a zoo groot als Pruisen; g r o o t e r dan Groot-Brittanje, en uitgestrekter dan Holland, België, Zwitserland, Griekenland, Portugal en Denemarken te zamen. De Transvaal heeft eenigszins den vorm van een kurassiershelm, welks langste doorsnede - van Christiana in het Westen tot aan het Noordoostelijk punt van den Limpopo - nagenoeg 600 mijlen bedraagt (ongeveer de afstand tusschen Amsterdam en Nice), en de kortste, van de Morati-bergen tot aan Vaal-rivier, ongeveer 250 mijlen.

De natuurlijke grenzen der Zuid-Afrikaansche Republiek zijn: ten Noordoosten en Noorden de Limpopo; ten Noorden en Noordwesten den Mariqua en de Hart-rivier; ten Westen en Zuidwesten de Vaal-rivier;

t.o. 330

SCHETSKAART VAN
TRANSVAAL.
ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK.
naar de beste bronnen bewerkt voor
„De Worstelstrijd der Transvalers"
door F. LION CACHET.
1881.
LYDENBURG
MIDDELBURG
WATERBERG
ORANJE VRIJSTAAT
ZULU LAND
NATAL
INDISCHE OCEAAN

naar het Zuiden en Zuidoosten de Umzinyati- of Buffel-rivier en de Bloedrivier, en voorts naar het Oosten het Lebombo-gebergte. Deze natuurlijke grenzen zijn tevens de politieke lijnen, slechts hier en daar, zooals tusschen de Mariqua- en de Hart-rivier, in het Westen, en, ter wille van de Amazwazi, in het Oosten, een weinig gewijzigd. De Transvaal grenst op vier punten: aan Griqua-land-West (Diamantvelden), den Oranje-Vrijstaat, Natal en het Portugeesche grondgebied, aan Staten door blanken bewoond of bezeten, en verder aan de uitgestrekte Kafferlanden door Zulu's, Amazwazi, Knopneuzen, Matabelen en Bechuanen bewoond.

Vaal-rivier maakt scheiding tusschen de Republiek en den Oranje-Vrijstaat. De Vaal-rivier volgende tot waar deze zich, op Drakensberg, Oostwaarts wendt, loopt de grens van Transvaal langs het Drakengebergte, voorbij de Langnekpas, naar de Umzinyati- of Buffel-rivier, die scheiding maakt tusschen Transvaal en Natal. Voorts: langs de Buffelrivier, tot aan Bloed-rivier; gaat met deze op, in Oostelijke richting, tot naar het punt waar de Pongolo zich door het Lebombo-gebergte dringt, en vervolgens, voor een groot deel Lebombo volgende, Noordoostelijk naar den Limpopo, waar deze de Pafuri in zich opneemt, om zich onmiddellijk daarna Zuidwaarts te wenden, naar Delagoa-baai. Deze Zuidelijke en Zuidoostelijke grens scheidt Transvaal van Zululand, het Portugeesch gebied en eenige Kafferstammen. De Noordelijke grens wordt door den Limpopo gevormd tot aan diens samenvloeiing met den Mariqua, en den loop dier laatstgenoemde rivier volgende tot waar zij zich door ‘Derdepoort’ wringt, gaat de grenslijn verder, in Noordwestelijke richting, naar de Hart-rivier, en vervolgens naar het punt van uitgang aan de Vaal-rivier, bij Griqua-land West[1)].

Dit uitgestrekte gebied maakt een deel uit van het groote Afrikaansche plateau, dat zich tot ver in Midden-Afrika uitstrekt. en zelden lager ligt dan 4000 voet boven de oppervlakte der zee. Men heeft dit plateau bij een bord vergeleken, waarvan de Zuidelijke rand door het Drakenge-

1) Deze grens verschilt eenigszins van de lijn, die de lezer aangegeven vindt op onze schetskaart van Transvaal, doch is zoo correct mogelijk aangegeven op de groote kaart aan dit werk toegevoegd. De reden van het verschil ligt voor de hand: onze schetskaart werd afgedrukt in Maart en de tegenwoordige lijn is eerst in April daaropvolgende door de ‘Koninklijke Commissie’ vastgesteld.
Bij proclamatie van 12 Nov. 1869 bepaalde Pretorius dat de Westelijke grenslijn door de Hart-rivier zou gevormd worden tot waar deze zich met de Vaal-rivier vereenigt. Beter natuurlijke grens kan men zich niet denken, doch gelukkig of ongelukkig werden er aan de samenvloeiing der genoemde rivieren d i a m a n t e n gevonden, - reden genoeg voor de Engelsche Regeering om zich die streek door annexatie toe te eigenen.

bergte gevormd wordt. Dit gebergte bereikt, waar het scheiding maakt tusschen Natal, den Vrijstaat en Transvaal, een gemiddelde hoogte van 7000 voet boven de zee en de kruin van deze bergketen wordt voor een groot deel door Transvaal gevormd. Naar het Noorden zakt de oppervlakte van het 'bord', en het is niet onwaarschijnlijk, dat de golven eener inlandsche zee eenmaal geklotst hebben waar nu Pretoria staat, en de walvisch zich vermaakt heeft in het tegenwoordige 'Dorstland'. De zeeschelpen, die men zelfs op het Hooge Veld van Transvaal vindt; fossielen van zeedieren en planten; de door water afgeronde steenen en andere teekenen, spreken vrij stellig voor het vermoeden hierboven geuit, terwijl de vulkanische steenklompen, waaruit de bergen zijn samengesteld, genoegzaam aanduiden door welke geweldige beroeringen in de natuur de 'zee' is weggevloeid, en voor het droge heeft plaats gemaakt. De hoogte van dit tafelland is gemiddeld 4500 voet boven de oppervlakte der zee, doch stijgt tot 6000 voet. Het laagste punt van Transvaal is tusschen de 3000 en 4000 voet boven de zee; de hoogste gemeten bergpunt, Mauch'skop, 7177 voet.

Het Draken-gebergte, waarop de Transvaal ten Zuiden en Zuidoosten rust, strekt zich ver uit naar het Noordoosten en verliest zich nabij den Limpopo. Sommige aardrijkskundigen laten dit gebergte 'doodloopen' nabij Utrecht, en den Zuidelijken Pongolo, doch ten onrechte, daar de loop van de bergketen duidelijk gevolgd kan worden, ten Oosten en Noorden van Lijdenburg, tot aan den Limpopo. Het Lebombo-gebergte kan als een reuzenbastion van Drakensberg beschouwd worden. Van het Noorden naar het Noordwesten strekken zich twee bergketenen uit: de Zoutpansbergen en het Blauwe-gebergte; van het Zuidwesten naar het Noordoosten: Waterberg met het Hangklip-gebergte, en in bijna gelijke richting, maar meer Zuidelijk van den equator: de Magaliesbergen met Witwaterrand, en, de Noordelijkste kromming van Vaal-rivier volgende, de Maquasi-bergen, Gatsrand en Suikerboschrand. Verder heeft men in het Noordwesten, de Dwarsbergen en het Mural-gebergte. De bergen rondom Lijdenburg behooren tot het Draken-gebergte, evenals de Belile-berg, in welks omarming Utrecht genesteld ligt. Een blik op de kaart zal het duidelijk maken, hoe Transvaal, zelf een vlakken bergtop uitmakend, door drie of vier, eenigszins evenwijdige, bergreeksen in even zoo vele deelen gescheiden wordt.

Het Transvaal-gebied wordt verder onderscheiden in: H o o g v e l d , B o s c h v e l d en G e b r o k e n v e l d . Door het 'H o o g e v e l d ' wordt verstaan

het eigenlijke plateau van Drakensberg, dat zich tot aan Magaliesberg en Lijdenburg, en, Westelijk, langs Vaal-rivier uitstrekt. Dit Hoogeveld beslaat ruim 35,000 vierk. mijlen gronds, - bijna het derde gedeelte der geheele Republiek. Nergens is dit plateau lager dan 4000 voet boven de zee, en bij Klipstapel bereikt het een gemeten hoogte van 6000 voet. Boomen en vruchten tieren hier minder welig dan in de lager gelegen streken, doch het korte gras verschaft uitnemende weiden aan schapen, paarden, en, 's zomers, aan hoornvee. Deze onafzienbare Vaal-riviervlakten, slechts hier en daar door een bergtop of heuvel afgezet, deunden vroeger van allerlei soorten groot wild, - het beste bewijs voor de uitnemendheid der weiden, die deze streek oplevert.

Minstens de helft van Transvaal wordt ingenomen door het B o s c h v e l d , de met mimosa's, acacia's euphorbiën en dergelijke geboomten dicht bezette streek, die zich van Magaliesberg tot aan den Limpopo, in Noordelijke en Noordoostelijke richting, uitstrekt. Voor zoover deze streek van water voorzien is, vormt zij den tuin der Republiek, doch daar de waterstroomen naar het Noorden steeds zeldzamer worden is een deel van het Boschveld, slechts in den half tropischen winter bruikbaar. Het overige deel van de Transvaal wordt het Gebrokenveld of Bankenveld genoemd. Hiertoe rekent men den ‘afhang’ van Drakensberg, van de Umzinyati- of Buffelrivier tot aan den Limpopo. Van 2500 tot 3500 voet lager gelegen dan het Hoogeveld, is deze zoom van het Kathlamba-gebergte, door kloven gescheurd, met heuvelen overdekt, door tal van waterstroomen doorsneden, met sappig gras begroeid en kostbaar werkhout gesierd, en met schatten van steenkool verrijkt, niet het minst kostbare gedeelte der Republiek. De altijd nog betrekkelijk hooge ligging der laagstgelegen gronden in Transvaal is, vooral uit een hygieinisch oogpunt, van overwegend belang.

Onder de rivieren van ‘Transvaal’ behoort de VAAL-rivier wel het eerst genoemd te worden, schoon niet zij maar de Limpopo de voornaamste rivier is der Republiek. De meeste dezer rivieren ontspringen op het Hoogeveld en uit de bergen, die genoemd tafelland insluiten, terwijl binnen een zeer beperkte ruimte beslist wordt, of de murmelende beek straks door den Limpopo zal worden opgenomen en zich in den Indischen Oceaan zal ontlasten, of wel, de wateren van Vaal-rivier en de Oranje-rivier zal doen zwellen, om in den Atlantischen Oceaan, op Afrika's Zuidwestkust, in vrijheid te geraken.

De Vaal-rivier neemt haar oorsprong uit fonteinen op het Hoogeveld,

nabij Klipstapel, en kleine waterloopen, die van de Randbergen afstroomen. Aan haar rechteroever al de wateren in zich opnemende, die op het Hoogeveld, in Zuidelijke en Zuidwestelijke richting vloeien, en aan haar Zuidelijken oever door enkele Noordwaarts vloeiende stroomen versterkt, wordt de Vaal-rivier al spoedig een aanzienlijke stroom, die zich kalm naar het Westen wendt, scheiding makende tusschen den Oranje-Vrijstaat en de Republiek. Klein en onaanzienlijk in haar oorsprong, bereikt de rivier, eer zij haar geboorteland verlaat, om zich na een loop van 450 mijlen, in Griqua-land West, met de Oranje-rivier te verbinden, een breedte van 800 voet. Geheel afhankelijk van den regen is Vaal-rivier nu eens een bruischenden, alles medesleependen vloed gelijk, en dan weder bijna zonder water. Voor handel en scheepvaart is zij zonder waarde; doch een sieraad voor het land dat zij doorsnijdt, eene verkwikking voor de landerijen, die door haar bevochtigd worden, legt zij in haar loop de onschatbare steenkool bloot, terwijl haar bodem diamant-houdend is.

Koninginne der rivieren van de Transvaal is de LIMPOPO- of KROKODIL-rivier. Zij ontspringt, evenals Vaal-rivier, op het Hoogeveld, doch wat Noordelijker, tusschen Witwatersrand en Gatsrand. Hare twee hoofdbronnen zijn ongeveer 100 mijlen van elkander verwijderd. Na zich bij Commando-nek door Magaliesberg gewrongen te hebben, stroomt de Limpopo eerst in Westelijke en dan in Noordoostelijke richting, in zijn Westelijken en straks Zuidelijken oever al de wateren opnemende, die in Transvaal Noord- en Noordoostwaarts vloeien. Meer dan twintig rivieren ontlasten zich in den Limpopo, eer deze zich, na een loop van 1000 mijlen, met den PAFURI vereenigd, de Transvaal verlaat. Nu wendt zij zich door het Portugeesch gebied Zuidwaarts om de OLIFANTS-rivier, die de Oostelijk vloeiende wateren van Transvaal aanvoert, te ontmoeten, en stort zich dan in den Indischen Oceaan. De Limpopo beschrijft dus een halven cirkel, die zich over een breedte van nagenoeg v i e r , en een lengte van z e s graden uitstrekt. Nabij Zoutpansberg reeds 200 à 300 voet breed, heeft de machtige stroom een val, van zijn oorsprong tot aan de zee, van meer dan 6000 voet. In den regentijd is de rivier geheel ondoorwaadbaar, doch in het droge seizoen worden er op betrekkelijk geringe afstanden ‘driften’ gevonden. De boorden van den Limpopo zijn met dicht geboomte begroeid, en in zijne wateren speelt de zeekoe (Nijlpaard) zonder vrees voor de krokodillen, die hier zóó talrijk in deze rivier gevonden worden, dat de Boeren haar den naam van Krokodil-rivier gegeven hebben. De giraffe en de

olifant, de leeuw en de buffel, met bijna elke andere soort van wild, lesschen hun dorst aan de wateren van zijne machtigen stroom. Voor de scheepvaart is de Limpopo wegens zijn ondiepte van geringe waarde.

De OLIFANTS-rivier of LEPALULE ontspringt insgelijks op het Hoogeveld en neemt, in Noordoostelijke richting stroomende, aan haar beide oevers de stroomen in zich op, die van de gebergten, in het Lijdenburgsche, Zuidelijk en Noordoostelijk vloeien. Na zich een weg gebaand te hebben door het Lebombo-gebergte, vereenigt de Olifants-rivier zich met den Groot-Letaba, en stort zich dan in den Limpopo. De boorden van de Olifants-rivier zijn bijna overal met dicht geboomte bezet.

De vierde noemenswaarde rivier van Transvaal is de COMATI, die ook op het Hoogeveld nabij Klipstapel geboren wordt, en na eenen korten loop, in Noordoostelijke richting, zich met de kleine Krokodil-rivier vereenigt en zich dan een weg baant door het Lebombo-gebergte naar Delagoa-baai. Nog andere Oostelijk vloeiende wateren, alle hun oorsprong vindende rondom Klipstapel, worden door den Usiti en den Lorenzo-Marques opgenomen en naar den Oceaan geleid. Geen dezer rivieren is verder dan tot nabij Lebombo bevaarbaar.

Niet weinige rivieren en spruiten in Transvaal bevatten alleen water in den zomer of als het sterk geregend heeft, en slechts enkele zijn standhoudend. Zelfs Vaal-rivier ‘staat’ somtijds, d.i. vloeit slechts over zekere, door rotsbanken besloten afstanden. Als de rivier vol is, vormen deze banken watervallen, doch in den winter doen zij dienst als schutsluizen om het water te keeren. De spruit, die in Januari geheel ‘onpassabel’ is, bevat in Juni misschien geen droppel water. Dit is zeker een der redenen, waarom de Transvaalsche stroomen zoo weinig visch bevatten. Slechts in de grootere rivieren worden barbeelen en eenige andere vischsoorten aangetroffen. Het water der rivieren, schoon somtijds donker gekleurd, is bijna zonder uitzondering versch en drinkbaar; het water, dat van de bergen afstroomt is bijzonder aangenaam van smaak en gezond. Behalve deze rivieren en spruiten vindt men, vooral op het Hoogeveld, dusgenoemde ‘pannen’ - kleine meren, die gevormd worden door eene geringe depressie van den grond -, waarin het regenwater dat van de omringende lage heuvelen afstroomt, wordt opgevangen. Deze ‘pannen’, van een halve tot verscheidene mijlen breed, bevatten meestal, gedurende het geheele jaar, uitstekend drinkwater, en zouden zonder veel moeite dienstbaar kunnen worden gemaakt aan kunstmatige vischteelt. Het water van enkele ‘pannen’ is brak.

Over de samenstelling van den grond kunnen wij niet uitweiden, daar

aan de geologie van Transvaal nog zoogoed als niets gedaan is. Graniet en graniet-formatien (syeniet, dioriet) vormen de ‘ruggegraat’ van Transvaal; porfier komt overal te voorschijn, en de overgangsperiode is goed vertegenwoordigd. Het Witwaterrand-gebergte bestaat vooral uit kalksteen en zandsteen-vormingen. Vuur en water schijnen hand in hand gegaan te zijn, om de Transvaal, ook uit een geologisch oogpunt, zeer belangrijk te maken[1].

Geen deel van Zuid-Afrika, misschien geen deel der wereld, is zoo rijk aan mineralen als de Transvaal. Goud en zilver, ijzer, koper, lood en cobalt, manganese en tin; oker, porceleinaarde, marmer en salpeter; edelgesteenten en steenkool komen uit den schoot van dit rijk begiftigd land te voorschijn. Onder deze schatten staat de steenkool, die vooral op het Hoogeveld, langs de oevers der rivieren en spruiten naar buiten dringt, of elders in de scheuren der bergen het daglicht zoekt, bovenaan. Het gehalte van de steenkool is over het algemeen uitstekend, en de dikte der lagen is kwalijk bij benadering te bepalen. Men vindt steenkool in Utrecht ongeveer 3500 voet boven de zee, en nabij Klipstapel op eene hoogte van 6000 voet. Zonder overdrijving kan men den steenkoolvoorraad van Transvaal onuitputtelijk noemen[2].

1) CARL MAUCH, die van 1865 tot 1869 de Republiek in alle richtingen doorkruiste, heeft den grond gelegd tot de behoorlijke kennisneming van de geologie van Transvaal. Enkele resultaten zijner onderzoekingen vindt de lezer op de groote kaart aangegeven.
2) Men spreekt wel in Transvaal van steenkoolmijnen, doch er is nog geen enkele eigenlijke ‘mijn’ geopend. Waar de steenkool langs een spruit, of de door het water, bij hooge en sterke vloeden, uitgehoolde rivier-oevers te voorschijn treedt, daar vergenoegt men zich met het weggraven van den grond, tot op eenige voeten diepte, waarna men zoolang op die plaats kolen ‘uithaalt’, tot de bovenlaag is weggegraven en men weer op zand of rots stuit. Liever dan de moeite te doen om de tweede laag te bereiken opent men de eerste laag op een hooger of lager gelegen punt, zoodat men tot nu toe, over het algemeen slechts de steenkoollaag kent, die aan de oppervlakte ligt, en dus van het minste gehalte is.
Handelswaarde heeft de steenkool van Transvaal tot nu toe weinig of geene. Meestal wordt het aan een ieder vrijgelaten om op de plaats van een ander steenkolen ‘uit te halen’; soms wordt voor de vergunning daartoe een halve kroon of vijf shilling (*ƒ* 1.50 tot *ƒ* 3) per wagenvracht van 10 of 12 mud geëischt. Wegens de kostbaarheid van transport beloont het de moeite niet om steenkolen ter markt te brengen, doch heeft Transvaal eenmaal een eigen spoorweg, dan zullen de kolenmijnen worden bewerkt en ‘T r a n s v a a l s c h e s t e e n k o l e n ’ een niet onaanzienlijk handelsartikel worden. Thans gebruikt men aan de Kaap steenkolen uit Engeland aangevoerd!

De ‘goudvelden’ van Transvaal, voor zoover die reeds ontdekt zijn, liggen in een halven cirkel rondom Lijdenburg, - van ‘Pelgrims-Rust’ nabij de Blijde-rivier, tot aan ‘Eersteling’, eenige mijlen ten Zuiden van Marabastad. De ‘goudkleur’ wordt bijna overal in het Noordoostelijk gedeelte der Republiek gevonden, doch het goud zelf, in bevredigende hoeveelheden, vooralsnog slechts op drie of vier plaatsen, in de nabijheid van Lijdenburg. H o e rijk de Transvaalsche bodem is aan goud valt voor het oogenblik nog moeielijk te bepalen, doch dat er, zoo de ‘velden’ behoorlijk bewerkt kunnen worden, schatten, zoowel van alluviaal goud als van quartz, aan het licht zullen komen, wordt door bevoegde beoordeelaars verzekerd. Klompen goud, n u g g e t s , zijn gevonden van verscheidene ponden zwaar, en honderden ponden gewicht aan Lijdenburgsch goud, zijn reeds op de markt te Pieter-Maritzburg verhandeld of direct uit Transvaal naar Europa verscheept. Toch is het edele metaal voor Transvaal, als een Boeren-staat, van veel minder waarde dan de onaanzienlijke steenkool[1].

1) Van de vroegste tijden is Zuidoostelijk Afrika als een goudland bekend geweest. Het werd om die reden M o n o m o t a p a (kosthaar) genoemd en Vasco de Gama gaf, om gelijke oorzaak, aan den Zambesi den naam van ‘Rivier van goede voorteekenen.’ Volgens sommigen lag het koninkrijk der koningin van Scheba, aan de Sabia, nabij Sofala (Seba en Scheba, Sabia), en is deze laatste plaats het oude Ophir. Uitgestrekte ruïnen zijn in deze streek ontdekt, o.a. een toren, 30 voet hoog en 15 voet in doorsnede bij den grond, in de nabijheid waarvan, in vroeger tijd, alle drie of vier jaren door de inboorlingen geofferd en feest gevierd werd. Deze ruïnen worden gehouden voor de overblijfselen van de stad en het paleis der koningin van Seba, en uit de bedoelde streek zal Salomo zijn goud ontvangen hebben.
Dat de Portugeezen in den eersten tijd hunner vestiging op deze kusten, groote hoeveelheden goud van de inboorlingen verkregen is welbekend. De gewone uitvoer naar Portugal moet geweest zijn van 130 tot 150 pond per jaar. En tot in den laatsten tijd ontvingen de Portugeezen goud, dat hun door de inboorlingen, nabij den Zambesi, in penneschachten wordt aangebracht.

Dat er ook ten Zuiden van den Zambesi, in het land nu door de Matabelen bewoond, uitgestrekte mijnen bestonden was reeds voor vele jaren, bij geruchte bekend. Om hieromtrent zekerheid in te winnen begaf Mauch zich, in 1866, naar Matabelen-land en ontdekte werkelijk de Tati-goudvelden, 80 mijlen in lengte en 3 mijlen breed. Het bleek echter, dat de ‘mijnen’ door een onbekend volk, misschien duizenden jaren geleden, tot op een diepte van 80 à 100 voet totaal waren uitgewerkt. Min of meer met toestemming van Moselekatse, en later van diens opvolger, werden er nieuwe d i g g i n g s geopend en een delvers-compagnie opgericht. Alluviaal goud werd weinig aan de Tati-rivier gevonden, maar wel goud in quartz. De oude delvers op deze goudvelden moeten, beter nog dan de hedendaagsche, de kunst verstaan hebben om het edel metaal aan het quartz te ontwoekeren; naar het schijnt maakten zij daartoe vooral van het vuur gebruik.
Dat er, eindelijk, ook goud te vinden was (gevonden werd door Kaffers), in de nabijheid van Lijdenburg wisten, reeds jaren geleden, zoowel vele Boeren als enkele zendelingen. De vrees echter om Transvaal in een gouddelvers-kolonie verkeerd te zien legde het zwijgen op. Doch toen Mauch in 1869 het Lijdenburgsche bezocht, bepaalde hij een plaats op de kaart, 70 mijlen ten N.N.O. van Lijdenburg, waar vermoedelijk goud zou worden gevonden.
In 1869 en 1870 deden Button en Sutherland onderzoekingsreizen langs den Oostelijken afhang van Drakensberg en Noordelijk, naar den kant van Zoutpansberg, en vonden op onderscheidene plaatsen zoowel goud, als de g o u d k l e u r , - de aanwijzingen dat de streek goud-houdend is. Eindelijk ontdekte Button goud op de plaats ‘Eersteling’ nabij Marabastad, in zoodanige hoeveelheid, dat daar geregelde d i g g i n g s werden geopend.
In 1873 werd door Osborne en anderen goud ontdekt aan de Blijde-Rivier, niet ver van de plaats waar, in 1844, Hendrik Potgieter en zijn reisgezelschap weder bij hunne vrienden kwamen, op den terugtocht van Delagoa-baai. De plaats waar het goud gevonden wordt is moeielijk te bereiken en de delverijen, die met grooten ophef werden aangevangen, hebben

LOOD wordt in Transvaal voornamelijk in de districten Pretoria en Marico gevonden. Vooral in het laatstgenoemde district duiden talrijke oude smeltgroeven aan, hoe ijverig de inboorlingen, daar, in vroegere jaren, aan het smelten zijn geweest. Op de plaats 'Zendelingspost', nabij Mosega, is de gansche bergrand doorsneden van lood, doch de rijke mijn, die nu bewerkt wordt, ligt een 25 mijlen meer ten Zuiden, aan den weg naar Potchefstroom. Uit deze mijn worden stukken, bijna zuiver, lood verkregen van 100 pond zwaar; en in twee jaar tijds (1877 en 1878) leverde de smeltoven over de 420,000 pond lood. Deze mijn is op dit oogenblik de meest bekende in de Republiek, doch op vele andere plaatsen wordt lood gevonden en wachten de mij-

kwalijk aan de verwachtingen beantwoord. Dit goudveld staat onder den naam van Pelgrims-Rust, Mac-Mac, en Caledonian-goudvelden aangeduid.
Alluviaal goud is op deze delverijen gevonden ter grootte van een speldeknop tot n u g g e t s van - naar men zegt - v i j f t i e n pond zwaar, en het quartz heeft over het algemeen goede resultaten opgeleverd; van 16 tot 73 onzen goud per 2000 pond quartz (gemiddeld) In 1875-76 werd er, waarschijnlijk, ver over de £ 100,000 (*ƒ* 1.200.000) aan goud uit Transvaal naar Engeland verzonden, en er is geen grond van twijfel, dat dit bedrag, bij behoorlijke bewerking der velden, jaarlijks nog zal kunnen worden overtroffen. Doch van de paar duizend delvers, die aan het graven geweest zijn, hebben velen de goudvelden reeds weer verlaten, omdat de opbrengst niet aan de verwachtingen beantwoordde. Moeielijkheid van transport, en gebrek aan arbeiders zijn de hoofdbezwaren om deze goudvelden behoorlijk te bearbeiden. Voor enkele personen is dit geheel onmogehjk, doch Maatschappijen van deskundigen zullen slagen. - De distantie van Natal-baai tot aan 'Eersteling' is 477 mijlen en naar 'Pelgrims-Rust' 450 mijlen. Transport moeielijk.
Voor verdere bijzonderheden vergelijke men CARL MAUCHS berichten, in PETERMANNS M i t t h e i l u n g e n 1868-73, en vooral: 'T h e G o l d R e g i o n s o f S o u t h - E a s t e r n A f r i c a ' door THOMAS BAINES. Londen 1877. Het werk van Baines, na zijn dood uitgegeven, is het beste boek over de goudvelden van Zuidoostelijk Afrika. Men leze ook: DUNCAN MC.INTOSN 'S o u t h - A f r i c a . N o t e s o f T r a v e l i n t o t h e M a t a b e l e - C o u n t r y ' 1876.

nen slechts op behoorlijke bewerking, om rijke winsten af te werpen[1].

ZILVER heeft men tot dusver in Transvaal slechts in verbinding met lood gevonden, doch KOPER moet van vroege tijden, vooral in Marico, door de inboorlingen zijn gesmolten. Talrijke 'groeven' getuigen hiervan, en de ringen en armbanden, waarmede de Kaffers zich sieren, waren (en zijn nog gedeeltelijk) door hen zelven vervaardigd van inlandsch koper. Op vele plaatsen wordt dit metaal alleen of in verbinding aangetroffen. IJZER wordt nog overvloediger gevonden, en door de inboorlingen, schijnbaar zonder moeite, gesmolten uit de ijzer-zwangere rotsklompen, waaruit geheele bergen schijnen te bestaan en waarmeê gansche streken als overdekt zijn. De andere metalen, reeds genoemd, zijn over de Transvaal verspreid, doch in hoe grooten rijkdom en over welke uitgestrektheid, kan, bij de gebrekkige kennis, die men tot heden heeft van de geologie des lands, onmogelijk bepaald worden.

Dit geldt ook van het diamant. Op meer dan ééne plaats heeft men diamanten gevonden, doch een geregeld onderzoek naar edelgesteenten is nog niet in het werk gesteld. In de laatste jaren was dit trouwens ook niet mogelijk.

Kostbaarder nog dan om deze mineralen is de Transvaalsche bodem wegens zijn natuurlijke vruchtbaarheid, en geschiktheid om alles voort te brengen, wat de mensch voor zijn onderhoud begeeren kan. Geen deel van Zuid-Afrika staat hierin met Transvaal gelijk. De kloven der bergen

1) De Schrijver bezocht deze loodmijn in Januari 1879 en gaf er een korte beschrijving van in het Zuid-Afrikaansch Tijdschrift, Maart 1879. De mijn werd in 1875 geopend, op de plaats 'Rhenosterfontein' door eenen Bray, tot op een lengte van 400 voet, horizontaal, in het hart van den loodhoudenden berg. In breede aderen of groote stukken werd het lood gevonden, nu eens in de harde rots gevat, dan weer in een prachtige, zwarte loom-aarde rustende, en zoo zacht, dat men het metaal met een mes zou kunnen uitsnijden. Later heeft men de mijn in perpendiculaire richting geopend en met het beste gevolg. Het g a l e n a (looderts) wordt in groote ovens, nabij de groeven gebroken en gesmolten.
Het gehalte van het erts is zeer rijk, - van 30 tot 70 percent lood en een goede percentage zilver, doch daar men nog met zeer gebrekkige machinerie moet werken, gaat minstens 30 percent lood bij de bewerking verloren, en wordt het zilver n i e t van het lood gescheiden. Al wat er noodig is om deze loodmijnen waarlijk vruchtbaar te maken is .... goede bewerking.

Looderts, uit andere plaatsen in Marico, in Londen onderzocht gaf tot resultaat: 62 percent lood, en 31 onz. 11 grein zilver, en een ander stuk 31 pere. lood en 16 onz. 3 gr.: zilver per 2000 pond quarz. Schrijver heeft stukken er ts in zijn bezit, voetstoots (voor zijn oogen) uit de rots gehouwen, die bijna uit zuiver lood bestaan.

zijn meestal begroeid met kostbaar werkhout; waar water gevonden wordt kan het land gecultiveerd worden; en minstens drie vijfde gedeelte van het gebied is uitnemend geschikt, zoowel voor landbouw als veeteelt. Daar de Boeren zich vooral met dit laatste bezig houden verdienen de natuurlijke weiden van Transvaal het eerst de aandacht. Men verdeelt het 'veld' in drie soorten: z o e t -veld, z u u r -veld en d o o r - e l k a n d e r -veld, naar de grassoorten waarmede het begroeid is. Zuid-Afrika is rijk aan grassen, en die rijkdom wordt in Transvaal wel vertegenwoordigd. Breed, sappig, roodachtig of blauw-groengras, lang genoeg, om door het hoornvee gemakkelijk met de tong bereikt te kunnen worden, noemt men zoet gras. Het wordt in den regel gevonden in de laag gelegen deelen des lands; aan den voet van Drakensberg; naar den afloop der Noordelijk en Oostwaarts vloeiende rivieren, en in het Boschveld. Z o e t v eld is de beste weide voor hoornvee, vooral als dit, gedurende eenige maanden van het jaar, in den zomer, ook grazen kan op de hooger gelegen vlakten. Z u u r v eld is bedekt met kort, hard, scherp gepunt gras, donkergroen van kleur, en wordt vooral op de toppen der bergen en hoogste vlakten gevonden. Als weiden voor paarden, en bokken is het Z u u r veld van groote waarde, vooral in den zomer, doch daar het spoedig droog en saploos wordt kan er in den winter geen gebruik van worden gemaakt.

De uitgestrekte vlakten tusschen Vaal-rivier en Magaliesberg vormen vooral het d o o r - e l k a n d e r -veld: het korte maar saprijke gras, waarmede zij bedekt zijn, is, vooral in het voorjaar, het geliefkoosde en gewenschte voedsel voor schapen en paarden, terwijl het in den zomer lang genoeg wordt voor hoornvee. Streken, waar zoet en zuur gras, in proportiën van 70 tot 80 percent, door elkander gevonden wordt, zijn het best geschikt voor veeteelt, en naarmate het veld zoeter of zuurder wordt, dient het beter of minder, als weide voor hoornvee, klein vee of paarden[1)].

De heuvelen in Transvaal en de, meestal, vlakke toppen der bergen zijn gewoonlijk slechts met gras, zelden met eenig geboomte begroeid; de hellingen der bergen daarentegen veelal met lage boomen en aller-

1) Het Tamboekie-gras groeit soms tot een hoogte van acht of tien voet, met een fraaien pluim of veer aan het einde van den stengel. Het korte gras, dat tusschen deze halmen groeit, is roodachtig van kleur, zoet, en een uitmuntend wintervoedsel voor het vee.
In 'zure' streken ziet men het vee op beenderen kauwen als zij die krijgen kunnen, en is het zóó belust op leder, dat riemen, tuigen of zadels, die men verzuimd heeft buiten bereik van het vee te plaatsen, aan stukken gekauwd en verslonden worden.

lei struikgewas. Euphorbiën, aloë's, cactussen, mimosa's, suikerboschjes (*Protea melifera*) en het taaibosch (*Rhus*), hier en daar door vele soorten van slingerplanten aan elkander verbonden, schieten hunne wortelen tusschen en onder de vormlooze rotsblokken, die van de bergkransen naar beneden gestort zijn, en bedekken, met hun grillig gevormden stam of vreemden bladerdos, den anders naakten bergwand. Door tallooze kleine bergstroomen gevoed, blijft het geboomte groen en welig, terwijl het er, omgekeerd, weer veel toe bijdraagt dat de lagere bodem vochtig blijft en de waterloopen zich tot stroomen kunnen vereenigen.

De bosschen van Transvaal heeft men niet in het ‘Boschveld’ te zoeken, maar langs de Zuidoostelijke helling van Drakensberg, nabij den Pongolo, in de Comati-streek en op andere plaatsen, in de diepe, soms breede, doch meestal smalle kloven der bergen. Onder de boomen, die als timmerhout geschat worden, bekleeden de assegaaihout- (*Curtisia faginea*), de stinkhout- (*Laurus bullata*), nieshout- (*Pteroxylon*) en roode- peerhout-boom (*Phoberos*) de eerste plaats, doch de geelhoutboom (*Podocarpus*) wordt het meest aangetroffen. Men vindt dezen vooral in de Pongola-bosschen, soms 8 of 9 voet in doorsnede. Van de ruim 30 soorten timmerhout, in de bosschen der Kaapkolonie gevonden, zijn de meeste ook in Transvaal voorhanden, schoon, met uitzondering van het geelhout, niet in dezelfde hoeveelheid.

Het Boschveld bevat weinig of geen timmerhout, maar is begroeid met alle soorten van acacia's. Koning onder de doornboomen is de kameeldoorn (*Acacia Giraffaès*), wiens breede kruin een altijd groenend bord vormt, met peulvruchten gevuld, ten dienste van den giraffe; en prins onder de doornenzelf is de ‘w a c h t - e e n - b e e t j e .’ (*Asparagus Capensis*). Men verdeelt de doornen der acacia's in drie soorten: h a a k -doorns, s t e e k -doorns en h a a k - e n - s t e e k -doorns, en deze benamingen, zoowel als van de w a c h t - e e n - b e e t j e , duiden genoegzaam hun karakter aan. De doornboomen van Transvaal zijn rijk aan gom, dat zich in gezwollen ‘tranen’ door den bast henen dringt, en de bast zelf kan gebruikt worden bij het bereiden van leder. Als werkhout is de doornboom van geene waarde. In het Noordoostelijke gedeelte van het Boschveld wordt de baobab (*Adansonia digitata*) gevonden, door de Boeren k r i m m e t a t b o o m genaamd, 60 tot 80 voet in doorsnede, en meer dan ééne soort euphorbiën.

Bij eene groote verscheidenheid van bloemen, varens, heesters, woekerplan-

ten enz. is Transvaal ook rijk in kruiden en gewassen ten dienste der geneeskunde. De kastoor-olieboom (*Ricinus communis*), de aloë[1)], stramonium, (*Datura stramonis*), kalmus en andere planten groeien in het wild, terwijl de inboorlingen van kruiden en wortelen gebruik maken, die in de pharmacopeia kwalijk bij name bekend zijn. Is de geologie van Transvaal een, nog zoogoed als, onbearbeid veld, niet minder moet dit van de botanie gezegd worden. Het vereischt ook de pen van een botanist, om over den plantenschat van dit land, op eene behoorlijke wijze, te schrijven.

Ieder deel van het land, waar het den grond niet aan de noodige vochtigheid ontbreekt, of men de landerijen, in tijden van droogte, door waterleidingen bevochtigen kan, is geschikt om bebouwd en beplant te worden. De milie (turksch koren, *Zea maijs*) wordt zoowel op het Hoogeveld als in de lager gelegen streken verbouwd; door blanken en Kaffers; door iedereen, die over een stukske grond beschikken kan, en draagt op goeden grond en in goede seizoenen, van zestig- tot honderdvoudig vrucht. Behalve maïs en het Kafferkoren (*Holcus sorghum*), worden tarwe, haver, garst en rogge verbouwd. In den regel levert de akker twee oogsten per jaar op, van verschillende granen, en, naar matige berekening, dubbel zooveel als in Holland. Al onze graansoorten kunnen in Transvaal verbouwd worden met de beste vooruitzichten op een ruimen oogst, zelfs bij zeer gebrekkige bewerking van den grond en weinig of geen bemesting. Ook al onze peulvruchten, knollen en groenten; onze erwten, boonen en

1) Inheemsch zijn in Zuid-Afrika zes of zeven soorten van Aloë's, (A. *arborescens*, *flavispina*, *paniculata*, *margaritefera*, *dichotoma*, *ferox*), terwijl *A. Soccotrina* zoogoed als inheemsch is. Onder de doornen heeft men: *Acacia horrida*, *longifolia*, *verticillata*, *glauca* enz. Onder de planten in Zuid-Afrika moet genoemd worden de K o e k - m a -k r a n k e (*Gethijllis spiralis*); het lof bestaat uit weinige fijne, groene blaadjes met een fraaie witte bloem, en de langwerpige, oranje-gele aardvrucht heeft een bijzonderen, vrij scherpen reuk. Het zoeken naar K o e k -m a -k r a n k e (Kukama-kranka) is een geliefkoosde uitspanning der jeugd, en daar het niet weinig oplettendheid vereischt om de plant te onderkennen, geeft het vinden van een Koek-ma-kranke veel aanleiding tot vroolijkheid. Het is hierom dat, gelijk de vreemdeling spoedig opmerkt, de kinderen in de Kolonie beginnen te glimlachen als er van Koek-ma-kranke gesproken wordt De vrucht wordt op brandewijn gezet en deze aangewend tegen koliek.
De Koek-ma-kranke wordt, zoover Schr. bekend is, niet in Transvaal gevonden, zoomin als de ‘zeven-jaartjes’ (*Helichrysum*) met witte, gele, rose en bruingekleurde bloemen, die minstens zeven jaren nadat zij geplukt zijn hare frissche kleuren behouden. Men vlecht ze tot kransen, maakt er bouquetten van, enz.

linzen; onze aardappelen, rapen en wortelen; onze kool, bladgroenten en komkommers; ja al wat onze akkers en tuinen voortbrengen groeit weliger nog in Transvaal, en bijna zonder bearbeiding van den grond. Groenten en knollen, die in ons klimaat echter niet tot rijpheid komen, op den kouden grond, zooals de patata (*Convolvulus batates*), pompoenen, tomato, en dergelijke, tieren, in het grooter deel van Transvaal, even welig als de aardappel en komkommer.

Hetzelfde geldt van den boomgaard. Appelen, peren, noten, pruimen, moerbeziën en onze andere vruchten, met uitzondering van kersen en aalbessen, vindt men in overvloed, doch daarbenevens ook de perzik en abrikoos, niet met moeite langs de muren opgeleid, maar bijna in het wild groeiende aan boomen, twintig voet hoog soms, en met wijd uitgestrekte takken in evenredigheid. Behalve deze zijn de sinaasappel en nartje *(Citrus nobilis)*, de vijg en granaatappel, de pisang en loquat *(Eriobotrija Japonica*, de guava *(Psidium*, verschillende soorten), de turksche vijg *(Opuntia; Cactus Ficus Indicus)*[1] en grenadilla *(Pasiflora* verscheidene soorten) bijna inheemsch geworden. De wijnstok is beladen met kostelijke druiven, en in denzelfden tuin, waar het bamboesriet zich een dertig voet omhoog verheft, vindt men soms den appelboom van ons eigen klimaat. Geen enkele vrucht, die in onze boomgaarden gevonden wordt, behoeft in Transvaal gemist te worden en bijna elke tropische vrucht kan daar met het beste gevolg worden gekweekt.

Het Noordoostelijk gedeelte des lands leent zich daarentegen uitstekend tot het aanleggen van plantagiën. Tabak wordt bijna overal verbouwd, - genoegzaam voor eigen verbruik en als handelsartikel, doch met koffie, suiker, katoen, rijst, indigo enz. heeft men slechts de proef genomen. Die proefnemingen zijn echter zóó goed geslaagd, dat men zonder vrees van tegenspraak voorspellen kan, dat, bij het toenemen der bevolking, zoowel koffie-, suiker-, als andere plantagiën op groote schaal zullen worden aangelegd, met de beste uitkomsten. De gegevens zijn

1) Men onderscheidt in Zuid-Afrika drie soorten: *Opuntia Ficus Indicus*, de eigenlijke T u r k s c h e V i j g : *O. vulgaris* en de *O. Coccinillifera*. Op deze laatste soort woont het Cochenil insect. Turksche vijgen worden versch gegeten of gedroogd, zooals andere vijgen; van de geschilde vrucht kookt men een stroop, lekker van smaak, en bijzonder heilzaam in borstaandoeningen. Voorts gebruikt men de vrucht tot het maken van azijn, en om er brandewijn van te stoken.
De ‘bladeren’ vormen, geschroeid, om ze van de stekels te ontdoen, een goed voedsel voor struisen en varkens. De plant is bijna onuitroeibaar.

voorhanden dat alle tropische gewassen in de genoemde streek van Transvaal, als onder hun eigen hemel tieren en vrucht dragen.

Behalve de vruchtdragende boomen, die in Transvaal, sedert de occupatie door de Boeren, inheemsch geworden zijn, moeten genoemd worden de eik, verschillende soorten van wilgeboomen, de sering, hier geen struik of tengere stam maar een zware, breedgetakte boom, en vooral de gom-boom *(Wellingtonia gigantea)*. Laatstgenoemde groeit bijna overal en bereikt in korten tijd een aanzienlijke hoogte en dikte. Men kent in Transvaal slechts twee soorten: den blauw-gomboom en den roodgomboom. Op meer dan ééne boerenplaats ziet men blauw-gomboomen van een honderd voet hoog en toch nog geen twintig of dertig jaren oud. De eik is minder georiënteerd in Transvaal dan de gomboom, doch kan in waterrijke streken zeer goed geplant worden[1].

Transvaal is niet ten onrechte het E l - d o r a d o van jagers en naturalisten genoemd, doch naarmate het land bewoond wordt verdwijnt het wild en het wild gedierte. Toch vindt men nog altijd, zoowel op de vlakten als in het Boschveld, den Afrikaanschen leeuw, vaal of vuilgeel van kleur; de hyena (hier wolf geheeten), zoowel de bruine soort als de gevlekte; den wilden hond *(H. venatica)* en den jakhals. In de boschrijke kloven der bergen loert de luipaard *(Felis leopardus)* ‘tijger’ genoemd, en de tijgerkat *(Felis jubata*, *Caffra)*, en hier en daar treft men nog, in de diepe kuilen der groote rivieren, de hippopotamus of zeekoe (*H. amphibius*) aan. De giraffe, ‘kameel’ geheeten, wordt aangetroffen in het Boschveld, tusschen de Olifants-rivier en den Limpopo, doch de olifant heeft zich teruggetrokken, over die rivier, en hem vindt men thans zelden in Transvaal. De 17, in Z.-Afrika bekende, soorten antilopen blijven echter in Transvaal wel vertegenwoordigd; van de zware koedoe *(Strepsiceros Kudu)*, die in het Boschveld graast, tot de kleine oribi *(Scopophorus scoparius)* en de nog kleinere klipspringer (*Nanotragus oreotragus*). In kudden van duizenden en tienmaal duizenden werden, nog niet vele

1) Men gelooft, op redelijk goeden grond, dat de gomboom, rondom of in de nabijheid der woningen geplant, een behoedmiddel is tegen malarische koortsen, ongeveer zooals een bliksem-afleider bij een onweder. Een aftreksel dier bladeren wordt aan koortslijders, met goed gevolg, toegediend en uit de bladeren een olie gedistilleerd, die uitnemende diensten doet, uitwendig bij neuralgie. Een weinig van deze olie, door eene eenvoudige Boerenvrouw uit blauwgom-bladeren gestookt, îs nog in 's Schrijvers bezit, en heeft, schoon reeds minstens 10 jaren oud, niets van haar eigenaardigen, balsemachtigen reuk of heelkracht verloren. Bekend is het, dat de blauwgom-bast quinine-houdend is.

jaren geleden, die uitgestrekte vlakten van Vaal-rivier beweid door den gracieusen, lichtbruin met wit geteekenden, springbok (*Gazella Euchore*), het hartebeest (*Caama*), den blesbok *(Damales albifrons)*, het wildebeest of gnu *(Catoblepas Gnu)* en andere antilopen, in vriendelijke verstandhouding met de quagga *(E. zebra* zoowel als *E. quagga*, doch door de Boeren met één naam genoemd), en den struisvogel (*Struthio Camelis*). De eland (*Boselaphus Oreas*) is bijna uit Transvaal verdwenen, doch wordt toch nog in min bevolkte streken aangetroffen evenals de buffel (*Bubalus Caffer*). Het geweer en de ploeg hebben het verscheurend gedierte en het eetbaar wild tot wijken gedrongen, doch elke soort wordt nog in het bosch of op het veld gevonden[1)].

Slangen zijn natuurlijk in Transvaal niet vreemd. Verschillende soorten zijn onschadelijk, doch de beet van andere, zooals de cobra (*Naia haje*), de zwarte ringhals, en de pof-adder is doodelijk. De wateren van den Limpopo huisvesten den krokodil, doch deze wordt thans overigens weinig aangetroffen. Schildpadden, zoowel 'land'- als 'waterschildpadden', vindt men meest in de warme streken des lands. Aan insecten, spinnen, schorpioenen enz. is de Transvaal minder rijk dan het over-rijke Natal, doch de lijst der vogelen, zoo eetbare als roofvogels, en van papegaai-soorten is waarschijnlijk grooter. Sommige soorten van insecten, zooals muskieten, wandluizen en vooral rijstmieren konden goed gemist worden[2)].

1) Het wild gedierte noemt men in Transvaal 'ongedierte', en de leeuw wordt gewoonlijk met den naam van 'oû-baas' of 'de ouwe' aangeduid. In 1864-65 liepen er nog leeuwen ten Zuiden van de Buffel-rivier, in Natal, en op het Hoogeveld aan Vaal-rivier, vooral nabij de Blauwkoppen, waren zij toen zeer menigvuldig. Met het verdwijnen van het wild trekken ook de leeuwen weg, meer nog dan dat ze uitgeroeid worden.
De Boeren, vooral de oude voortrekkers, zijn over het algemeen goede leeuwenjagers, schoon vele van de verhalen, die daaromtrent in den laatsten tijd, ook in Holland, zijn opgedischt, overdreven zijn. Geen Afrikaner gaat alléén op de leeuwenjacht uit, - gewoonlijk vormt men een gezelschap van degelijke jagers. Ongevallen vinden niet zelden plaats, en meer dan één Transvaler heeft de scherpte van den leeuwenklauw gevoeld. De 'tijger' (luipaard) wordt er meestal met een 'stel' gevangen en dan gedood, daar hij zich zelden of nooit op de vlakte waagt. Wolven (hyena's) en wilde honden vallen het zwakke of gekwetste wild aan en slechts als zij zeer hongerig zijn een volwassen koe, doch niet den mensch. Dit laatste doet zelfs de leeuw niet, dan in zeer buitengewone gevallen. De jakhals leeft van hetgeen de leeuw of de hyena overlaat, en van het kleine wild, dat hij kan machtig worden. Door 'wild' verstaat men in Transvaal het groote wild, dat gegeten wordt, met uitsluiting van hazen, konijnen, enz.
2) De beperkte ruimte waarover de schrijver te beschikken heeft is reeds voldoende reden, om niet dan terloops over de natuurlijke historie van Transvaal te spreken. Vooral wat betreft vogels, insecten, spinnen enz. Op dit gebied is overigens meer gedaan dan op eenig ander der nat. historie van Z.-Afrika. In het museum te Kaapstad vindt men o.a. een rijke verzameling van kapellen door den curator, de heer R. Trimen, te zamen gebracht en in de Bibliotheek, de laatste en beste werken over de ornithologie, en de insecten van Zuid-Afrika. Meer dan 1000 soorten van torren worden in Z.-Afrika gevonden en ongeveer 300 species van *Lapidoptera*. Onder de spinnen van Transvaal is de *Mygale* belangrijk om de wijze waarop deze haar huis bouwt, gelijk met den beganen grond, en van een luik voorzien, dat zij oplicht om in en uit te kunnen gaan. De Schr. heeft zulk een 'huis', nabij Potschefstroom uit den grond gegraven, in zijn bezit; het is 3 centimeter in doorsnede en 4 centimeter diep, en het luik is met een s c h a r n i e r van spinrag (?) aan den rand van de woning bevestigd. Van binnen is het 'huis' met wit satijn van spinrag bekleed, en zóó kunstig is het deksel met aarde bedekt, dat men het nest niet bemerkt, dan wanneer de spin van huis is en de deur heeft opengelaten.
Onder de reptilia van Transvaal moet het 'verkleurmannetje', camelion, genoemd worden en het 'geitje' (*Gecko*), welks beet 'doodelijk' genoemd wordt, doch dat, zoo ver men weet, nog nooit iemand 'gebeten' heeft. Schorpioenen zijn niet zeer menigvuldig, wel kikvorschen

Het KLIMAAT van Transvaal kan gematigd tropisch genoemd worden, en is, over het geheel genomen, zeer gezond. In de zomermaanden, van November tot Maart, rijst de thermometer, op het Hoogeveld, gemiddeld tot

en padden. De *Dactylethra laevis*, zonder tong en met drie scherppuntige nagels op drie der achterteenen (een der 11 soorten, die in Z.-A. worden aangetroffen), is waarschijnlijk in Transvaal te vinden; den brul-padda, wiens geluid doet denken aan een brullenden os, hoort men dikwijls.
Onder de papegaaien, vindt men, vooral aan Magaliesberg, een kleine soort, groen met goud geteekend, die spoedig mak wordt en spreken leert. Schr. had een paar dezer papegaaien, die 's morgens vrij in den tuin gelaten werden en, in het groen geboomte verscholen, geregeld antwoord gaven, wanneer zij geroepen werden. Zangvogels heeft men in Transvaal, en over het algemeen in Z.-Afrika bijna geene; wel prachtig gevederde vogels. Aan visschen zijn de rivieren in Transvaal zeer arm. Doch.... het onderwerp is te belangrijk om hier behandeld te worden.
Slechts een enkel woord nog over de de rijstmieren, termieten, van wier verwoestingen men zich in Holland kwalijk een denkbeeld maken kan. Men onderscheidt ze in arbeiders, soldaten en gevleugelde, en daarvan zijn de arbeiders de lastigste. Bepaalden dezen zich tot het bouwen harer twee, drie voet hooge, en evenzoo diepe nesten, dan zou men haar bouwkunst bewonderen zonder iets te haren nadeele aan te voeren; doch niet tevreden met het ruime veld, bouwen zij hare nesten bij voorkeur nabij een woning, en vernielen dan wat vernield kan worden; planken vloeren zijn in korten tijd tot op weinige millimeters dikte doorknaagd; in de pleistering der muren gaan zij op naar het strooien dak, dat zij vernielen, na in het voorbijgaan de balken te hebben doorgevreten; boeken, kleedereu, granen alles is haar buit. De koningin is een lange witte worm, zes of zeven centimeter lang, met kleinen bruinen kop. De soldaten zijn groot en sterk van vreeselijke mandebles voorzien. Het is bijna onmogelijk om eene woning, waarin deze, mieren zich genesteld hebben weer van haar te zuiveren. In zwarte klei-aarde vindt men ze zelden doch meest in drogen, zandigen rood-achtigen grond. - Het Album der Natuur voor 1860 geeft eene lezenswaardige beschrijving dezer termieten. Ook LIVINGSTONE in zijn 'First Expedition to S.-Africa', en andere schrijvers over Afrika.

80 graden Fahr. op den middag, en in de schaduw. In de lager gelegen streken stijgt de temperatuur, doch zelden rijst het kwik tot 100 gr. De gemiddelde temperatuur is in den zomer on geveer 70 graden Fahr. met eenig verschil voor plaatsen, die hooger of lager gelegen zijn dan ongeveer 4500 voet boven de oppervlakte der zee. De gemiddelde temperatuur, onafhankelijk van wind of regen, kan in den winter, op 55 graden worden gesteld, - natuurlijk met de bovengenoemde variatiën voor verschil in hoogte. Tusschen de temperatuur des nachts en op den middag zal, in den zomer, een gemiddeld verschil zijn van ongeveer 30 graden en in den winter iets meer, ten minste op het Hoogeveld, waar het kwik soms tot beneden het vriespunt daalt, zoodat stilstaande wateren met een zeer dun laagje ijs bedekt worden. De koude is echter in Transvaal g e v o e l i g e r dan in Europa, zóó zelfs, dat Kaffers, op het Hoogeveld, doodvriezen, waar de thermometer nauwelijks het vriespunt aanwijst. Veel hangt af van den regen of wind, waardoor de temperatuur verlaagd wordt. Sneeuw, kapok genoemd, valt in Transvaal slechts zelden, en dan alleen op de toppen der bergen en in hoog gelegen streken; doch een sneeuwjacht van één of twee duim dikte laat mensch en dier verkleumen, en is dikwijls oorzaak dat geheele kudden schapen en lammeren ellendig omkomen. Hoogst zelden blijft, behalve op de toppen der bergen, de sneeuw liggen totdat de zon haar zenith bereikt heeft; één uurtje zonneschijn is voldoende om de gevallen sneeuw geheel te doen versmelten.

De seizoenen zijn in Transvaal ongeveer als in Natal, doch eenigszins van de Kaap verschillend, vooral wat den regentijd betreft. Eigenlijk kan men niet van een bepaald ‘regenseizoen’ spreken, daar er bijna altijd eenige regen valt, schoon het meest in den zomer, van November tot Maart. In gunstige jaren vallen de eerste regens in de lente, tegen het einde van Augustus of in het begin van September, en de late regens tot in het najaar en kort voor den winter, die in Mei aanvangt. Des zomers regent het dikwijls elken dag, van hevige donderstormen vergezeld, op of na den middag; soms regent het twee of drie dagen achtereen, terwijl er in droge jaren weken voorbijgaan, dat er geen droppel regen valt. De hevige buien, in den zomer, komen plotseling op, gewoonlijk uit het Noordwesten, zijn kort van duur en, als zij niet van hagel vergezeld gaan, van groote waarde, zoo voor het veld en den akker, als ter verlaging der temperatuur en zuivering der lucht. Langdurige

regens in den zomer, en koude regens in den winter worden zeer gevreesd. Daar er geene behoorlijke meteorologische gegevens zijn, is het onmogelijk, om met eenige zekerheid op te geven, hoeveel regen er gemiddeld in Transvaal valt; de zware dauw medegerekend zal men het totaal, in gunstige jaren, kunnen stellen op ongeveer 35 duim per jaar. Geen geringe zaak is het, dat de meeste regen valt in het warme seizoen en niet, zooals aan de Kaap, in den winter. Dit is een der redenen waarom Transvaal, in den zomer, met frisch, groen gras bekleed is, terwijl zoo vele plaatsen in de Kaapkolonie, die 's winters een paradijsachtig aanzien hebben, des zomers in een woestijn verkeerd schijnen.

De heerschende wind, in het hooger gelegen gedeelte van Transvaal, is uit het Zuidoosten; Westen- en Zuidwesten-winden brengen regen aan. Gewoonlijk begint het, 's zomers, eenige uren vóór den middag, te waaien, uit het Zuidoosten naar het Noordwesten, totdat, na den middag, de lucht gezuiverd wordt door een donderstorm en de wind gaat liggen. Soms waait er dagen achtereen een heete wind uit het Noorden die, de atmosfeer schijnt te vervullen met het gloeiende zand der Sahara van Afrika, waarover hij gegaan is. Deze Simoen-achtige wind verschroeit het gezaaide en verdroogt het gras, doch heeft, eenige bemoeielijking in de ademhaling uitgezonderd, voor gezonde personen geen schadelijke gevolgen.

Wijl hitte en koude, regen en droogte in Transvaal op bijzondere wijze geëvenredigd zijn is de gezondheidstoestand zeer bevredigend. De geelbleeke kleur der Europeanen in Indië; de uitputting van het gestel dáár zoo algemeen; de kwalen waarmede men in Oost en West te kampen heeft, kent men in Transvaal kwalijk bij name. De hooge, vrije ligging van het grootste gedeelte der Republiek draagt er veel toe bij, om het land zulk een gezond land te maken, en de Transvalers, jong en oud, zulk een kloek menschenras. Het ziekte- en sterftecijfer, toch niet hoog, zou, naar den mensch gesproken, nog zeer verminderd kunnen worden, indien de gewone regelen der gezondheidsleer beter gekend en betracht werden, en degelijke geneeskundige hulp, indien vereischt, ook tijdig verschaft werd. Het zijn vooral vrouwen en kleine kinderen, die uit gebrek aan tijdige geneeskundige hulp, bezwijken, terwijl zij in het leven hadden kunnen behouden worden.

De verhouding tusschen geboorten en sterfgevallen is, bij gebrek aan

behoorlijke statistieken, moeielijk op te geven, doch kan bij benadering gesteld worden op vijf geboorten tegen één sterfgeval[1].

Er sterven meer vrouwen dan mannen, en gewoonlijk op betrekkelijk jeugdigen leeftijd[2]. Eigenlijke landsziekten, zooals de koorts aan Delagoabaai of de gele koorts van de West, kent men niet in Transvaal, en epidemieën maken slechts hoogst zeldzaam hare onwelkome verschijning. De koortsen der laag-gelegen streken zijn min of meer endemisch, doch de moerasachtige plaatsen behoeven niet bewoond te worden. Van tijd tot tijd heerschen er, ook op het Hoogeveld, gastrische en gastrisch-rheumatische koortsen, die licht een typheus karakter aannemen, soms met snellen doodelijken afloop, doch die, onder behoorlijke behandeling, in den regel gunstig verloopen. Die koortsen hebben niet zelden haar oorzaak in te ruime levenswijze, wat spijs en drank (niet sterkedrank) betreft, en in den dikwijls gebrekkigen bouw der woningen. Rheumatische aandoeningen, zoo der organen als van de gewrichten, zijn niet vreemd, en vooral treft men nog al asthma-lijders aan, schoon overigens de Transvaal voor asthma- en teringlijders een gewenscht verblijf aanbiedt. De grootste sterfte is onder kinderen aan kroep en 'wit-zeere keel' (*Diptheritis gangraenosa*), en onder zeer kleine kinderen aan ingewandsziekten en klierziekten. Doch ook hiervan kunnen minstens 50 percent op rekening geschreven worden van verwaarloosde hygiëne. Transvaal is ontegenzeggelijk een g e z o n d land.

De BEVOLKING van Transvaal wordt geschat op 38,000 blanken en ruim 500,000 inboorlingen, dat is: 1 blanke en 14 inboorlingen per 3 vierk. Eng. mijl. In Engeland wonen op gelijke uitgestrektheid onge-

1) Burgerlijke registratiën van geboorten en overlijden zijn in Transvaal niet ingevoerd, ten minste, bestonden niet tijdens Schr. verblijf aldaar. Eene vergelijking der kerkelijke opgaven, over eenige jaren, brengt het gemiddeld cijfer der geboorten op 50, in gemeenten van 1000 zielen, en het sterftecijfer op 5 volwassenen en evenzoo vele kinderen. Waarschijnlijk moet dit laatste getal hooger gesteld worden, ook omdat men de o n g e d o o p t e kinderen, die sterven en de doodgeborenen in het geheel niet medetelt.

2) Vooral uit gebrek aan behoorlijke geneeskundige behandeling bij parturitie. De gewone helpsters missen zelfs de noodzakelijkste anatomische kennis, en hebben geen denkbeeld hoegenaamd van het parturitie-proces. Gevolgelijk nemen zij, bij de minste stoornis of afwijking, haar toevlucht tot de vreemdste en onzinnigste middelen. De gevolgen zijn allertreurigst, en menig leven wordt op deze wijze, na korter of langer lijden, opgeofferd. De behandeling der pasgeborenen, is dikwijls even ongerijmd als die der vrouwen bij de parturitie, en legt den grond tot storing der spijsverterings-organen, die later ongeneeslijk worden.

veer 1200 zielen en in Holland 1000. Van de blanken zijn ruim 32,000 Boeren en Afrikaners uit de Kaapkolonie, en ongeveer 6000 Europeanen. Onder de Kaffers zijn de Bapedi van Sekukuni, de Zoutpansbergsche Kaffers, de 100,000 onder Zebedele, en de Baralongs in Rustenburg en Marico, begrepen[1].

Het grondgebied der Republiek is thans verdeeld in 13 districten nl. ZOUTPANSBERG en WATERBERG in het Noorden; MARICO, RUSTENBURG, POTCHEFSTROOM, PRETORIA, HEIDELBERG, NAZARETH of MIDDELBURG, EN LIJDENBURG in het midden; BLOEMHOF in het Westen, en STAANDERTON, WAKKERSTROOM en UTRECHT in het Zuiden. De hoofdstad des lands is Potchefstroom; de zetelplaats van het Gouvernement, Pretoria, en, met uitzondering van Marico, Waterberg en Wakkerstroom, draagt ieder district denzelfden naam als het dorp (of de stad) dat er de hoofdplaats van uitmaakt. De hier volgende korte beschrijving der afzonderlijke districten behoort eigenlijk met Potchefstroom of Pretoria aan te vangen, doch, om een beter overzicht over het geheele land te verkrijgen, is het beter met het Zuidelijkste district te beginnen, en vervolgens, in de gedachten, de

1) Bij gebrek aan een vertrouwbaren census kan er, wat het getal inboorlingen betreft, met geene zekerheid gesproken worden. Op de kaart, gevoegd bij het Engelsche Blauweboek, Maart 1880, wordt de bevolking aldus, districtsgewijze, opgegeven:

	Boeren.	**Europeanen.**	**Kaffers.**
Potchefstroom	6517	1085	1500
Pretoria	5859	1810	13125
Rustenburg	5370	485	26300
Heidelberg	4181	320	1500
Marico	1967	209	13200
Nazareth	1885	195	3125
Wakkerstroom	1869	200	7500
Utrecht	1510	260	5150
Lijdenburg	1286	292	123300
Bloemhof	784	90	39750
Waterberg	714	50	174045
Zoutpansberg	654	160	364250

of 32,546 Boeren, 5156 Europeanen en 772,746 Kaffers. Doch .... er is grond van vermoeden, dat er, bij het neerschrijven dezer cijfers, rekening gehouden is met het feit, dat de godsdienstige, publieke opinie in Engeland de annexatie zou wettigen, in verhouding tot de wanverhouding van de Boeren tot de Kaffers in Transvaall Met geen mogelijkheid kan men weten of er in Waterberg 174,045 Kaffers en in Zoutpansberg 364,250 wonen. De juistheid dier getallen, 45 bijv. op de 174,000, bij de onmogelijkheid om zelfs een globalen eensus te vormen, veroordeelt de geheele opgave. Het doel heeft de middelen niet geheiligd, doch werd tijdelijk wel door deze bereikt.

reis te maken door het Noorden, naar het Westelijk deel der Republiek en zoo terug, naar het punt van uitgang. Wij bepalen daarom het eerst onze aandacht bij:

Utrecht.

Dit district, aan den voet van het Drakengebergte gelegen, wordt door de Umzinyati- of Buffelrivier van Natal gescheiden, door de Bloedrivier van Zulu-land, en door een lijn, die over Drakenberg loopt, van het district Wakkerstroom. Wat ligging en vruchtbaarheid aangaat, zou men het de Transvaal in het klein kunnen noemen. De streek tusschen de Buffelrivier en den Balele-berg[1] (een tak van het Drakengebergte, waardoor het district in twee deelen gescheiden wordt), van Bloedrivier tot aan den Amajuba, bestaat uit g e b r o k e n v e l d, met zoet gras bedekt, uitstekend geschikt voor groot vee, en, met uitzondering van de heetste zomermaanden, ook voor schapen en paarden. Langs de Buffelrivier, is het land geheel vlak, doch naar den kant van het gebergte wordt het door diepe kloven doorsneden en gebroken. Het is aan den 'afhang' van dit gebergte, ruim 4000 voet boven de oppervlakte der zee, dat de meeste boerenplaatsen zijn aangelegd, - ten deele tusschen het geboomte verscholen, doch naar het Zuiden geheel open. Beschut tegen de heetste winden, en rijkelijk besproeid door de kristal-heldere stroomen, die uit het gebergte vloeien, zijn deze plaatsen zoowel geschikt voor den land- en tuinbouw, als voor de veeteelt. Alle granen kunnen hier verbouwd worden, alle groenten geplant, terwijl in den boomgaard geen enkele vrucht behoeft gemist te worden, die in Transvaal tot rijpheid kan komen. Duizenden mudden koren, haver, garst, kafferkoorn en vooral milies worden hier jaarlijks gewonnen; ook verbouwt men lucern als beestenvoeder, en rogge, vooral om het stroo en als voeder voor paarden (roggebrood kent men in Afrika niet). Het zaailand brengt hier gewoonlijk twee oogsten per jaar op, van koorn en milies, of van garst en haver, en dan milies; en soms drie oogsten, wanneer men den eersten groen afsnijdt. Mest (gewoonlijk van hoornvee,

1) Eigenlijk: LANGALIBALELE-berg, naar den Kafferhoofdman van dien naam, die vluchtende voor Umpanda, zich geruimen tijd bij dezen berg heeft opgehouden. Langalibalele vond later een toevluchtsoord in Natal, onder de vleugelen der Engelsche Regeering. Dat protectoraat eindigde op de gewone wijze; Langalibalele werd in 1873 'rebel', en woont nu als Staatsgevangene op een plaats nabij de Kaapstad.
De bijzonderheden der Langalibalele-zaak, door den bekenden Dr. C o l e n s o, die voor het Kafferhoofd in de bres is gesprongen, vindt men o.a. in B l u e -B o o k C. 1141.

soms met schapenmest gemengd, doch zelden behoorlijk bewerkt) komt eenmaal 's jaars op het bouwland, soms eerst om de twee jaren, en om de vijf of zes jaren laat men het land, een of twee jaren, braak liggen. Op die wijze en onder vrij primitieve bearbeiding, brengt het land toch nog van tien- tot twintigvoudigen koornoogst op, en van millies dertig- tot zestigvoud - een uitkomst, die, bij geëvenredigde bewerking van den grond, nog veel hooger kan zijn.

In de tuinen kan men, met een weinig zorg, gedurende het gansche jaar, versche groenten in overvloed hebben; nieuwe aardappelen, jonge doperwten, salade, wortelen enz., en vooral in het voorjaar zijn de fijnere groenten, bijna zoo malsch als in Holland. De sterke groeikracht van den grond eischt echter veel oplettendheid van den tuinder, om te verhindederen, dat zijne groenten verwilderen, doch met het tiende gedeelte van de moeite, die in Holland vereischt wordt om het gezaaide en geplante tot rijpheid te brengen, verkrijgt men langs Balele-berg al onze groenten in overvloed en van de beste kwaliteit. Daarenboven pompoenen, patates, enz.

De boomgaarden zijn niet minder belovend. De weggeworpen perzik- of abrikoospit, die door den wind met wat aarde is bedekt geworden, komt in het volgende jaar op, en wordt het plantje niet vertreden maar in andere aarde overgebracht, dan wast het spoedig op tot een krachtigen boom, die reeds in het derde of vierde jaar rijkelijk vrucht draagt. Zóó overvloedig is, op bijna iedere plaats in dit district, de perziken- en abrikozenoogst, dat men wat van de boomen valt eenvoudig laat liggen. Zonder dat de boomen geënt worden, zelfs zonder behoorlijk gesnoeid te zijn, is de vrucht overheerlijk. Behalve perziken en abrikozen leveren deze tuinen appelen, peren, noten (okkernoten en hazelnoten), pruimen, moerbeien en onze andere vruchten in overvloed. Doch daarbij ook de half tropische vruchten, die reeds genoemd zijn. De eene plaats is beter geschikt dan de andere om iedere der genoemde vruchten tot volkomene rijpheid te brengen, doch op elke, eenigszins tegen den wind beschutte en van water voorziene, plaats worden zij gevonden. De vijgeboomen zijn dikwijls hoog genoeg en sterk genoeg om een Zacheüs te dragen; de stekjes van kweeperen, in een ietwat vochtige plaats geplant, vormen in korten tijd een dichte heining, en het breede blad van de turksche vijg, in den grond gestoken of o p den grond geplaatst, wast spoedig tot een dikken struik. De druif aardt insgelijks uitmuntend in deze streek, vooral de hanepoot, een groote, eenigszins vleezige druif, even dienstig om geperst te worden als gegeten of tot rozijnen gedroogd. Een stekje

weinige duimen lang, in goede aarde, tegen den muur van een huis of houten latwerk geplant, draagt in het tweede jaar reeds vrucht, en strekt in weinige jaren de takken wijd uit, als een machtige en rijkelijk vruchtdragende stam. Kersen vindt men hier zelden en aalbessen in het geheel niet, doch wel aardbeien, bramen en 'appel-deliefde' (*Physalis Peruviana*); ook watermeloen en kanteloup (Spaanschspek genaamd), niet in kassen, maar op den vollen grond en in ovevloed. Plantagiën heeft men hier nog niet aangelegd, doch de tabak groeit welig, en daar het wilde suikerriet (*Holcus saccharatus*), i m f i geheeten, hier zeer goed tiert, mag men aannemen dat, in de welbeschutte plaatsen, ook het gewone suikerriet zou kunnen worden verbouwd. Op een enkele plaats heeft men proeven genomen met den koffieboom, die wel gelukt zijn.

Andere boomen, zooals de gomboom, de sering en verscheiden soorten van wilgeboomen, ook de eik, worden hier gemakkelijk aan het groeien gebracht; een gomboomplantje van een voet lang, is in weinige jaren 30 voet hoog, en een sering van 10 jaren oud, is een hooge, zware boom; de eik groeit hier minder snel.

'Het "veld" bestaat, langs de Buffelrivier uit kort gras, uitmuntend geschikt voor schapen; langs den Balele-berg uit langer, zoet gras, het beste dat men verlangen kan voor hoornvee[1)]; en op de bergen, die hier en daar den kruin verheffen, uit zuurder gras voor paarden, zoodat men,

1) Men onderscheidt het hoornvee in A f r i k a a n s c h e , V a d e r l a n d s c h e en Z u l u -beesten, met een bastaardsoort tusschen de verschillende rassen. De Afrikaansche beesten, een oorspronkelijk (?) ras, hebben wijde horens zijn hoog op de pooten, zwaar van lijf en een redelijk melkgevend ras. De 'Vaderlanders' zijn fijner en lichter, hebben korte gekromde, hoornen, zijn beter melkgevend dan de 'Afrikaners', doch minder gehard. Het Zulu-beest is klein wild, heeft lange, dunne horens, en geeft weinig melk. Het gezochtste ras, zoo voor de melk als de aanteelt, zijn de bastaard-Vaderlanders, en voor trekossen de bastaard-Afrikaners, uit een kruising van Afrikaansche en Vaderlandsche beesten verkregen. Als trek-os is, voor verre tochten, de bastaard-Zulu, sterk, licht op de pooten en niet keurig op zijne weide, zeer gewild. De longziekte richt jaarlijks groote slachting aan onder het vee; er wordt wel geënt doch op zeer primitieve wijze. De prijs eener goede koe zal thans zijn van £ 5 tot £ 7 (*f* 60 à *f* 72), van een trekos tot £ 9 à 10 (*f* 84 à *f* 120) en van een vetten slachtos ongeveer £ 8 à 9. De koeien geven veel minder melk dan in Holland, van 2 tot hoogstens 8 liter in de 24 uren, en laten haar melk niet zakken, voor het kalf, dat men altijd laat opgroeien, zich 's ochtends en 's avonds eerst tegoed gedaan heeft. Er wordt veel boter gemaakt, in dit district, doch weinig of geen kaas. Schoon er in Natal en Transvaal zeer goede kaasmakers, ook uit ons eigen Gelderland en uit Engeland, gevonden worden, is de kaasbereiding een doorgaande mislukking. Het klimaat, en de behandeling der melk door Kaffers, op het punt van zindelijkheid de antipoden eener Noordhollandsche kaasboerin, dragen hieraan de grootste schuld.

soms op dezelfde plaats, ieder onderdeel der veeteelt en fokkerij, zoowel als van den landbouw met vrucht behartigen kan. Aan hout is voorts geen gebrek; de hellingen der bergen zijn rijkelijk met doornboomen (acacia's) bedekt, gelijk de namen D o o r n k o p , D o o r n b e r g reeds aangeven. De edele metalen en diamanten zijn hier nog niet gevonden, doch er is overvloed van ijzer en een onuitputtelijke voorraad van steenkool. Het behoeft nauwelijks opgemerkt te worden, dat hier geen open gronden verkrijgbaar zijn, en ieder stukske gronds zijn eigenaar heeft.

Een groot gedeelte van Utrecht ligt op Balele-berg en strekt zich, Oostelijk, uit naar den Pongolo en, Noordelijk, langs het Drakengebergte. Twee of drie halfgebaande wegen leiden, deels langs deels over den rand van het gebergte, naar een p.m. 5000 voet hoog gelegen plateau, met kort gras bedekt, ongeveer als dat der vlakten van Vaal-rivier, en uitstekend geschikt voor de schapenteelt.

Grenzende aan dit plateau is, naar den kant van Wit-rivier, uitmuntend winterveld, zoodat de veeboer, binnen de grenzen van het district, voor groot en klein vee, zoowel als voor paarden, gedurende ieder seizoen, de noodige weide vindt. Op dit plateau ontspringen onderscheidene rivieren: de Pongola, de Assegaai-rivier en andere, die zich, met den Usuti vereenigd, in Delagoa-baai ontlasten, en de grond is, vooral in den zomer, eer te nat dan te droog. Drakensberg verheft zich, ten Noorden, nog een duizend voet boven dit heuvelachtig tafelland, en is hier met dichte bosschen van kostbaar timmerhout begroeid. In die bosschen wordt, gedurende zekere maanden van het jaar, het gevelde hout tot planken en balken gezaagd, waarvoor eene kleine belasting aan het Gouvernement betaald wordt, en dat een vrij aanzienlijken tak van bestaan oplevert.

Het district Utrecht is, de uitgestrektheid in aanmerking genomen, het meest bevolkte van geheel de Republiek. Het telt ongeveer 1800 blanken en 5000 inboorlingen, - voor het meerendeel Kaffers uit Zulu-land, die, vluchtende voor de tirannie hunner Opperhoofden, onder de Boeren een schuilplaats hebben gevonden. Deze Kaffers bezitten geen grond in eigendom, maar wonen op de plaatsen dier Boeren, met welke zij een overeenkomst daaromtrent hebben getroffen. Hoemeer ‘d o o r n v e l d ’ een Boer heeft, en hoe beter het lange Tamboekie-gras op diens plaats groeit, hoemeer Kaffers zich op die plaats willen vestigen, om voor hun vee een goede weide, en voor hun ‘milietuin’ een goede aarde te

vinden. Zulke Kaffers betalen geen huur, maar v e r h u r e n zich, tegen betaling, bij den eigenaar van den grond als hij hun dienst behoeft. Overvloed van Kafferarbeid is een der vele voordeelen van dit district.

De boerenplaatsen zijn hier, in den regel, van 1500 tot 2000 morgen groot[1)], doch niet weinige Boeren hebben twee of drie plaatsen aan elkander gelegen; of wel één plaats op den berg en één plaats beneden. Het vee wordt nooit gestald, maar moet, 's winters zoowel als 's zomers, in het vrije veld zijn voedsel zoeken, zoodat er tienmaal meer weideveld benoodigd is voor hetzelfde aantal vee dan in Holland. Gevolgelijk liggen, ook in dit dikbevolkte district, de woningen dikwijls van drie kwartier tot een uur rijdens te paard, van elkander en somtijds veel verder. Langs den grooten weg, van het Drakengebergte tot aan de Bloed-rivier, een afstand van bijna tien uren te paard, vindt men geen dozijn woningen, doch langs den bergrand liggen de huizen dichter bij elkander.

Het dorp UTRECHT ligt genesteld in eene kromming van den Balele-berg, een weinig van den grooten weg verwijderd. De ligging is schilderachtig, doch ongelukkig heeft men, bij den aanleg van het dorp, er niet op gerekend, dat de plaats wat te hoog ligt om, uit den naasten bergstroom, door de gebruikelijke waterleiding besproeid te worden, en te vlak voor den behoorlijken afvoer van het water, bij sterke regens. Gevolgelijk, zijn de straten in den regentijd geheel doorweekt, - een moeras gelijk, en is het dorp toch niet behoorlijk van water voorzien tot besproeiing der tuinen. Zulk een fout begaande Boeren anders zelden of nooit als zij een dorp aanleggen. Overigens is Utrecht liefelijk gelegen, in het vruchtbaarste gedeelte van het district. De straten, nog niet b e s t r a a t, zijn breed en, voor een dorp in Transvaal, wel bebouwd. De huizen zijn van baksteenen opgetrokken, één verdieping hoog, van buiten met kalk gewit, met gras gedekt of onder gegalvaniseerd ijzeren dak, en met een verandah rondom het huis, of alleen aan den voorgevel. Ieder huis heeft zijn tuin en landerijen, bestaande uit één of meer erven, 450 voet lang bij 150 breed, ommuurd door een ‘wal’ van graszoden of een muurtje van ‘klippen’ opgestapeld, vier of vijf voet hoog, en met rozen, kweeperen, granaatappelen enz. begroeid. Op die erven wordt gezaaid, geplant en gepoot; is ook de ‘kraal’ voor de enkele koeien, die men melkt en eene stalling voor paarden, zoodat Utrecht minder den indruk geeft van

1) Het morgen van 600 vierk. Rijnl.roeden.

een dorp, dan van een aantal, dicht bij elkander gelegen, boerenplaatsen.

De kerk, der Nederduitsch-gereformeerde gemeente, is een zeer eenvoudig gebouw, dat reeds lang door een beter zou zijn vervangen, indien het district niet zoo gedurig door Kaffers en Engelschen in beroering gehouden ware. Deze kerk was vroeger door een laager van zoden omringd, en diende toen ook wel om vrouwen en kinderen een wijkplaats te bezorgen, wanneer men een aanval der Zulu's verwachtte. Het 'Gouvernementskantoor' is een gehuurd, zeer onaanzienlijk gebouw. Handel was er tot nu toe weinig op het dorp, daar de Boeren hunne producten liever naar Pieter-Maritzburg brachten en dáár hunne inkoopen deden.

Toch zijn er enkele winkels, waar men alles kan verkrijgen of die alles weten te leveren, van een veter tot een stoomschip, in ruil voor producten en vee, of tegen betaling in geld. Zulke winkels worden niet door Boeren, maar gewoonlijk door Europeanen gehouden. De rechterlijke en administratieve macht wordt op Utrecht vertegenwoordigd door een landdrost, wien een klerk, publieke aanklager en gerechtsbode ten dienste staan. Het schoolgebouw, waarin, ook al wegens den onrustigen toestand des lands, slechts van tijd tot tijd onderwijs gegeven wordt, deelt in den nederigen staat der overige publieke gebouwen. Slechts de pastorie is van klippen opgetrokken en maakt eenige vertooning, zoo niet van sierlijkheid dan toch van hechtheid.

De inwoners van het district Utrecht houden zich voornamelijk met de veeteelt bezig en zijn over het algemeen welvarende menschen. Iets zooals armenbedeeling kent men alleen bij name, en de allerarmste lijdt geen gebrek aan het noodigste onderhoud. Toch hebben de Utrechtsche Boeren veel geleden, door de onophoudelijke geruchten van Zuluinvallen op de grenzen. Een werkelijken inval hebben de Kaffers nooit beproefd, doch periodiek werd het gerucht van oorlog hunnerzijds verspreid, waardoor de Boeren genoodzaakt werden hunne plaatsen te verlaten en in laagers te trekken. Hiervan draagt de Engelsche Regeering in Natal (Shepstone eigenlijk) voor geen gering deel schuld. In den oorlog der Engelschen tegen de Zulu's werd Utrecht door de troepen bezet, tengevolge waarvan een aantal Boeren hunne plaatsen tijdelijk moesten verlaten, en niet weinigen zich op het Hoogeveld zijn gaan vestigen.

Met de noodige politieke rust, zoo van de Kaffers als van de Engelschen, verzekerd, heeft dit district de schoonste toekomst, en komt de spoorweg van Durban naar New-Castle ooit tot stand, dan moet het

dorp tot bloei geraken. Het getal huizen bedraagt thans een 70, en dat der inwoners geen 300, doch deplaats kan een der welvarendste dorpen der Republiek worden. Te vreezen is het echter, dat de Engelsche Regeering dan de zekere overtuiging zal verkrijgen, dat Drakensberg de natuurlijke grens moet zijn tusschen Transvaal en Natal!

Wakkerstroom.

Dit district, aan Utrecht grenzende, ligt op den Drakensberg en vormt het Zuidoostelijk gedeelte van het Hoogeveld. Het is genoemd naar een vrij beduidenden stroom, die uit de bergen, nabij het dorp, ontspringt en later de Umzinyati of Buffel-rivier genoemd wordt. Het dorp zelf heet niet Wakkerstroom maar MARTHINUS WESSELSTROOM, naar den voormaligen Staatspresident, Marthinus Wessel Pretorius. Naar het Zuidwesten grenst Wakkerstroom aan Natal en den Oranje-Vrijstaat, en de Vaalrivier scheidt het, voor het grootste gedeelte, van het overige Transvaalgebied. Naar een rij bergen, Verzamelbergen genaamd, heet het district ook dikwijls: VERZAMELBERG. Het was, strikt genomen, niet begrepen in het Zand-riviertractaat, - zoomin als Utrecht, en is eerst in later tijd tot de Republiek gerekend.

Wakkerstroom ligt gemiddeld 5500 voet boven de oppervlakte der zee, en bestaat uit breede vlakten, in een halven cirkel van hooge bergtoppen gevat, en door korte bergranden doorsneden. Daar het district zooveel hooger is gelegen dan Utrecht, is het klimaat ook zeer verschillend, en wordt hier het gras reeds door de vorst geschroeid, als dáár nog alles groen gekleurd is. Koud waait de wind van de bergen in den winter, die hier reeds in April aanvangt; kil is de natte nevel, waarin het geheele landschap soms gehuld is, en dik met sneeuw bedekt zijn de toppen der bergen, soms dagen achtereen. Half-tropische vruchten, die in Utrecht tot rijpheid komen, kunnen hier niet gekweekt worden, en zelfs de perzik en abrikoos komt slechts in zeer beschutte plaatsen tot volkomen wasdom. Ook zijn fijne groenten en planten niet bestand tegen de vroege winterkoude en late nachtvorsten van deze streek, noch is deze bijzonder geschikt voor akkerbouw, behalve in den zomer.

Voor de schapenteelt[1] daarentegen is dit district bijzonder gunstig en

1) Men onderscheidt de schapen in vetstaart-schapen en wol-schapen. De eerste behooren thuis in het Westelijk deel der Kaapkolonie, en worden weinig in Transvaal gevonden. Zij dragen ook den naam van '*Vaderlandsche*' schapen, naar hun afkomst uit Holland; zij zijn langharig, hebben zeer vette staarten en worden slechts om te slachten aangeteeld. Het merino- of wolschaap is eerst in later tijd in Transvaal ingevoerd, en schijnt zich uitnemend op de Vaal-riviervlakten thuis te gevoelen. Van tijd tot tijd worden er rammen uit Engeland ingevoerd om het ras te verbeteren, en, schoon een groot schaap meer wol draagt en vleesch heeft dan een van middelmatigen bouw, wordt aan dit laatste toch de voorkeur gegeven, omdat men er gemakkelijk mede trekken kan, ook over de wijde vlakten, zonder te vermageren. Op goede weiden kan men één schaap per morgen lands houden, doch in den regel rekent men van drie tot vijf morgen per schaap, zoodat een plaats van 3000 morgen niet meer dan 1000 schapen draagt. Kort, roodachtig-blauw gras, in streken, die niet moerassig zijn en waar het water een weinig brak is, wordt het beste voedsel gerekend voor schapen. Sommige Boeren laten hunne schapen tweemaal 's jaars lammeren werpen, in het voor- en najaar, doch het voorjaar is de rechte lamtijd. Geilziekte, anthrax, wormen, blauw-tongziekte, klauwziekte, brandziekte, en een aantal andere ziekten, waaraan schapen onderhevig zijn,

voor de paardenfokkerij is er geen beter in de Republiek. Het veld is bedekt met kort gras, meer zuur dan zoet, door schapen en paarden zeer gezocht.

Daarenboven vinden de paarden in den zomer het noodige voedsel op de heuvels en bergtoppen, waar zij veilig kunnen weiden, dag en nacht, zonder gevaar voor de 'paardenziekte'[1)], die van November tot na den

duimen de kudden van tijd tot tijd, doch over het algemeen gaat de schapenteelt in Transvaal met rassche schreden vooruit.

1) De 'paardenziekte' wordt beschreven als een acute ontsteking der longen met sterke afscheiding van serum, dat zich in de lucht-cellen ophoopt, en in ongunstige gevallen den dood veroorzaakt door verstikking. De ziekte wordt niet voor aanstekelijk gehouden. Zij heerscht vooral in Natal en in Transvaal, in den zomer, en meest wanneer het sterk gedauwd heeft, of de morgennevels lang en laag over de aarde blijven hangen. Het paard, dat behoorlijk gestald en verzorgd wordt, is minder aan de ziekte onderhevig dan paarden, die reeds 's morgens vroeg in het veld worden gelaten, doch hoe beter het paard in den regel wordt behandeld, hoe eerder het wordt aangetast, a l s het 's morgens of 's avonds graast Schrijver zelf verloor aan deze ziekte een kostbaar paard, dat steeds op de best mogelijke wijze gestald en verzorgd was, doch slechts éénmaal, wat gras had gegeten, dat nog nat was van den dauw. Somtijds is het verloop der ziekte zeer kort en bezwijkt het paard, weinige uren nadat zich de eerste zekere kenteekenen geopenbaard hebben, doch gewoonlijk volgt de dood eerst den vijfden of zesden dag. Hoe lager gelegen de streek is, waar het paard graast, hoe grooter het gevaar, en in dichte, boschrijke plaatsen, waar de wind geen vrije speling heeft en het gras klam en vochtig blijft, ook als de zon reeds hoog aan den hemel staat, blijft zelden een paard onaangetast. Hoe hooger het land en hoe wijder het veld, hoe minder het gevaar. Als voorbehoedmiddel tegen de ziekte is aan te raden: het paard, gedurende den zomer, v a n d a t d e r i j p o p h o u d t, t o t d a t h e t w e e r g o e d g e r i j p t h e e f t, in het geheel geen gras te laten eten tenzij dit hooi-droog is; voor goede stalling te zorgen met behoorlijke ventilatie, hoog in den stal aangebracht; en, op reis, te zorgen, door behoorlijke bedekking, dat het paard geen verkoudheid opdoet. Men smeert het dier, op reis, ook wel teer onder den neus, of bindt het wat knoflook aan den stang, vooral des morgens en 's avonds. Als middel ter genezing wordt genoemd: dadelijk na het uitbreken der ziekte, sterke bloedlating uit de aderen, aan de beide zijden van den hals (V. *jugular. ext.*), daarna een dosis calomel, of tartar emetic (*Ant. tart.*), en bedekking met, in water gedoopte, dekens, om tot uitwaseming te brengen; ook wendt men mosterdpleisters aan over de plaats der longen, en een aantal 'geheime' middelen, doch..... het eene helpt gewoonlijk zoomin als het andere, misschien ook o m d a t m e n e r z e l d e n v r o e g g e n o e g b i j i s. Het paard, dat van de ziekte hersteld is, noemt men 'gezouten' en krijgt haar niet, of zelden, weer. Gezouten 'paardenvleesch' heeft geen aftrek, ten minste niet onder dien naam, doch een 'gezouten' paard, vooral als het in een zeer 'giftige' streek 'gezouten' is, rijst dadelijk drie- viervoudig in waarde. Men kent zulk een paard o.a. min of meer aan de ruwheid der huid.

eersten rijp, in Mei, de paarden in lager gelegen streken bij honderden neervelt. In den ‘lamtijd’ moet hier bijzonder op de ooien en lammeren gelet worden, daar één enkele sneeuwstorm de gansche ‘lammerenoogst’ vernietigen kan, en groote schade veroorzaken onder de ooien en zwakke schapen. Ook mogen de kudden niet weiden in moerassige plaatsen, of waar het gras te rank groeit, doch overigens is het geheele district bij ééne, groote, prachtige, schapenweide te vergelijken. De paardenfokkerij vereischt de minste zorg, en geheele ‘troepen’ paarden grazen, zonder opzicht, in het vrije veld, behalve dat men hen in den zomer naar de hoogst gelegen plaatsen drijft. Ook voor hoornvee is dit district bijzonder geschikt, uitgezonderd in den winter, daar het gras al spoedig hard en droog wordt, en het vee daarenboven dan een warme weide verkiest.

Het dorp MARTHINUS WESSELSTROOM, ook dikwijls bij verkorting M.W. Stroom geschreven, onderscheidt zich door natuurschoon noch door fraaie gebouwen. De ligging, aan de helling van een berg, is goed en het dorp is ook regelmatig aangelegd met breede straten, die elkander rechthoekig snijden, en een ruime markt, doch de onaanzienlijke huizen zijn zeer onregelmatig gebouwd, en het is soms moeielijk om, met eenige zekerheid, te weten of men zich op de vrije straat bevindt of op privaat eigendom. Daarbij is een deel van het terrein, in den zomer, wanneer het eenigszins aanhoudend regent, ‘doorslachtig’, een moeras gelijk; de straten zijn natuurlijk niet geplaveid. De hooge ligging van het dorp, 5300 voet boven de zee, maakt het tot een gezonde woonplaats voor krachtige gestellen, doch is niet gunstig voor den groei van boomen en planten, die hier dan ook niet zonder veel moeite kunnen worden gekweekt. Geheel anders dan het, in vriendelijk groen genestelde, Utrecht, heeft M.W. Stroom een onhuiselijk aanzien. Het is dan ook geen Boerendorp maar een handelsplaats, voornamelijk door Duitsche en Engelsche handelaars bewoond, en door ‘advocaten’ en ‘agenten’ (zaakwaarne-

mers zou men in Holland zeggen), die er rijk worden. De Boeren van het district komen hier slechts om hunne wol te verkoopen en inkoopen te doen; om zaken te verrichten in het landdrostkantoor, en ter godsdienstige samenkomst, in de eenvoudige Hollandsche (Ned. hervormde) kerk. Onverklaarbaar heeft men dit dorp, dat het middenpunt moest zijn van dit rijkbevoorrechte woldistrict, aan een uithoek gesticht. Een paar uren meer ten Noordwesten is het punt waar de groote wegen uit Natal over den Langnek, uit Utrecht, uit den Vrijstaat, naar Lijdenburg en Pretoria, naar Potchefstroom en Heidelberg, in één woord al de wegen uit Natal en den Vrijstaat naar het Binnenland te zamen komen. Had men het dorp dáár aangelegd, dan zou het een der belangrijkste handelsplaatsen hebben kunnen worden in Transvaal; doch dit is niet geschied, en M.W. Stroom heeft thans, naar het schijnt, geen groote toekomst.

Nog is er een ander dorp, een ‘k e r k d o r p ’[1)], AMERSFOORT genaamd, in ditzelfde district, aan de Schulp-spruit gelegen, uit eenige weinige huizen en een kerkgebouw der Ned.-gereformeerde gemeente bestaande. Behalve a l s kerkdorp is het van geen groote beteekenis.

In het Oostelijk gedeelte van Wakkerstroom, aan de helling van Drakensberg, en in de kloven der bergen worden kostbare bosschen van timmerhout en overvloed van brandhout gevonden, en een enkele boschrand, aan den grooten weg van Natal naar Lijdenburg, heet O u d -h o u t n e k , naar de boschjes van Oud-hout waarmede de kloven begroeid zijn, doch overigens is het district bijna zonder boom of struik. Steenkool wordt op onderscheidene plaatsen gevonden, doch de gewone brand-

1) Door een ‘kerkdorp’ verstaat men in Zuid-Afrika een plaats, waar een kerk gebouwd is en eenige huizen, die slechts bij ‘kerkgelegenheid’ in gebruik zijn, doch zonder winkels of gouvernementskantoor. Zulk een dorp is Amersfoort. Het dankt zijn ontstaan aan de stichting eener Ned. gereformeerde gemeente in dit gedeelte van het district. De grond, 500 morgen groot, werd ten geschenke gegeven door twee vrienden, leden der gemeente (N. Grobbelaar en M. Oosthuyzen), die daartoe een gedeelte van hunne plaatsen op den kerkeraad lieten overmaken. Op dien grond werd vervolgens een ‘dorp’ uitgelegd en de ‘erven’ verkocht, ten voordeele der te bouwen kerk. Op die erven zijn en worden kleine huisjes gebouwd, om betrokken te worden als men ter godsdienstige samenkomst naar het dorp komt, daar men anders, tusschen de godsdienstoeleningen, in een tent of in de open lucht zou moeten verblijven. Het kerkgebouw, reeds eenmaal vergroot, is eenvoudig doch doelmatig. Het ‘dorp’ bestaat slechts uit een 30 of 40 kleine erven (waarvan enkele ommuurd en beplant zijn), zoodat er weide genoeg overblijft voor het trekvee en de paarden der kerkgangers. Amersfoort werd gesticht door den Schrijver en ontving van hem dien naam.

stof is droge mest, van hoornvee of schapen. Van water is Wakkerstroom rijkelijk voorzien; en terwijl de eene murmelende beek zich haast om den Tugela te bereiken, en, na een korte reize door het zonnige Natal, zich in den Indischen Oceaan te storten, vloeien andere spruiten Noordoostwaarts, naar Delagoa-baai, terwijl nog weer andere kalm, als wisten zij welk een lange reize voor hen ligt, Westwaarts stroomen om, in Vaal-rivier opgenomen, zich met de Oranje-rivier te vereenigen, en zoo den band te vormen, die de Transvaal met den Atlantischen Oceaan op Afrika's Zuidwestkust, verbindt.

Wild was hier, nog voor weinige jaren geleden, in overvloed, doch schoon de boerenplaatsen veel verder van elkander verwijderd liggen dan in Utrecht, en men verscheiden uren reizen kan zonder een woning te te bereiken, is het wild gedierte bijna geheel verdwenen, en wordt het groote wild zelden meer in ‘troepen’ gezien. In vele opzichten is Wakkerstroom een begeerlijk district.

Lijdenburg.

Dit district, vroeger het geheele gebied der Republiek Lijdenburg omvattende, wordt thans begrensd ten Noorden en Noordwesten door de Olifants- en de Steelpoort-rivier; naar het Zuiden door een disticts-lijn, die, over het Hoogeveld, voorbij Klipstapel, naar de Randbergen in Wakkerstroom leidt; en Oostelijk door Zwazi-land, de Portugeesche bezittingen en het Lebombo-gebergte, tot waar de Olifants-rivier zich met den Groot-Letaba vereenigt. Deze uitgestrektheid gronds ligt voor het grootste gedeelte op den kruin van het Drakengebergte, van 4000 tot 6000 voet boven de oppervlakte der zee. Het district is wel voorzien van water en hout, rijk aan delfstoffen, buitengewoon vruchtbaar, en mag, ook om zijn gezonde ligging en prachtige natuur, een der meest bevoorrechte districten der geheele Republiek genoemd worden. Geen deel van Transvaal, Marico uitgezonderd, kan, proportioneel, een grootere bevolking dragen en haar overvloed verschaffen, dan Lijdenburg, en steeds zal dit district tot de belangrijkste der Republiek gerekend worden.

Men verdeelt Lijdenburg gevoeglijk in vijf deelen: het Hoogeveld, de Comati-streek, de Goudvelden, het eigenlijke Lijdenburgsche en Sekukuni-land. Tot het Hoogeveld van Lijdenburg behoort ook het district Nazareth. Beginnende van het Zuiden, waar het district aan Wakkerstroom grenst, heeft men eerst het Hoogeveld, naar het Oosten en Noorden door losse ‘koppen’ en ‘randen’ van Drakensberg

afgezet. Deze geheele streek, aan Wakkerstroom gelijk, is met kort gras bedekt en uitnemend geschikt voor schapen. Van stroomend water is dit Hoogeveld, behalve nabij de bergranden, minder voorzien, doch wel van 'p a n n e n ' of meeren, waaronder het CHRISSIE-meer, zoo genoemd naar de dochter van den voormaligen President M.W. Pretorius, uitmunt. Hout is schaarsch, maar steenkool wordt overvloedig gevonden. Akker- en tuinbouw leveren in den zomer goede resultaten op, doch in den winter doet de rijp aan het gezaaide en de vruchtboomen te veel nadeel. Wild wordt op deze vlakten nog rijkelijk gevonden; ook een enkele struisvogel en leeuw. Tot op weinige jaren geleden, meende men dat deze streek in den winter te koud zou zijn voor mensch of vee, en slechts in den zomer bewoonbaar, doch thans, nu men de waarde van den grond en het gezonde klimaat heeft leeren kennen, is zij met bewoonde plaatsen, h o o g s t e n s twee of drie uren rijdens te paard van elkander gelegen, overdekt. Voor Kaffers is het Hoogeveld te kaal, (zonder boomen) en te koud, zoodat de Boeren, die hier wonen, en zich vooral met de schapenteelt bezig houden, slechts gebrekkig van veehoeders en arbeiders voorzien zijn. Als onderdeel van het district Lijdenburg werd hier, in 1867, eene kolonie van Schotsche emigranten gesticht, NIEUW-SCHOTLAND geheeten, door eene andere, LONDINA, gevolgd. Nieuw-Schotland werd vooral aangelegd met het oog op eene krachtige emigratie van schapen-boeren uit Schotland, en een mogelijken, directen handel, langs de Usuti-rivier op Delagoa-baai[1].

1) Nieuw-Schotland werd aangelegd door Alex. Mc.Corkindale, een 'c a n n y ' Schot Op zeer voordeelige voorwaarden ontving hij van het Transvaalsche Gonvernement 250,000 morgen gronds, aan elkander gelegen op het Hoogeveld, om daar een kolonie te stichten van Schotsche emigranten, die zich op de schapenteelt zouden toeleggen. Voorts wilde Mc. Corkindale een directen handel openen tusschen zijne kolonie en Delagoa-baai. Hij stelde daartoe voor om een weg te banen over het Hoogeveld, tot aan den Usuti, waar deze rivier bevaarbaar wordt voor kleine vaartuigen. Langs dezen weg wilde hij de producten, geschikt voor uitvoer, per wagens door locomobilen getrokken, door de T s e t s e -streek naar den Usuti brengen, en vervolgens, per boot, langs de rivier, naar Delagoa-baai. De goederen voor Transvaal konden dan per keerende booten en wagens worden ingevoerd. Nieuw-Schotland zou op deze wijze, het groote handelsstation worden op Delagoabaai voor de geheele Transvaal, en goederen, via Delagoa ingevoerd, zouden 50 pCt. goedkooper zijn dan van Natal. Het plan is echter niet tot uitvoering gekomen. Mc. Corkindale wist wel een Maatschappij voor emigratie tot stand te brengen in Glasgow, en in verband met deze maatschappij zetten zich eenige Schotten op het Hoogeveld neder; er werden een paar 'dorpjes' aangelegd en eenige magazijnen geopend, doch de moeielijkheden, die een directen handel tusschen Transvaal en Delagoa-baai altijd zullen bezwaren (tenzij Engeland daartoe meewerkt), deden het plan van Mc. Corkindale in duigen storten. Hijzelf overleed aan de Delagoakoorts, nabij den Usuti, terwijl hij nog ijverig bezig was om het voorgestelde doel te verwezenlijken. De Glasgowsche Maatschappij verkocht een deel van den grond aan eene Londensche Maatschappij, die 'Londina' aanlegde, doch niet veel verder kwam. Komt de spoorweg naar Delagoa-baai, over het Hoogeveld, ooit tot stand, dan komt Mc. Corkindale de eer toe de baan gebroken te hebben.

Grenzende aan het Hoogeveld, heeft men de C o m a t i -streek, - eene verwarde massa van heuvelen en randen van vulkanischen oorsprong, met hooge bergen naar het Noorden en Oosten, doch eenigszins lager gelegen dan het Hoogeveld. Dicht begroeid met lang, zoet gras, is de Comati (behalve op de hooge plaatsen) minder geschikt voor schapen en paarden dan voor hoornvee, en zeer uitnemend voor tuin- en akkerbouw. De boerenplaatsen liggen hier dichter bij elkander dan op het Hoogeveld; er wordt veel gezaaid en geplant, en zoo akkers als tuinen leveren ruime oogsten op. In het Comati-gebergte wordt overvloed van timmerhout gevonden, en langs de Oostelijke helling dier bergen is uitstekend winterveld voor groot en klein vee. Het was vooral naar dit gedeelte van Comati dat J. Stuart, nu ruim 30 jaren geleden, den stroom van emigratie uit Holland wilde leiden[1)].

1) J. Stuart emigreerde in 1851 naar Transvaal en sloot zich terstond bij de Pretorius-partij aan, van welke hij echter later geheel gescheiden is. In 1853 wist hij van den Volksraad een volmacht te verkrijgen om 300,000 morgen gronds, meer of min, in Comati, langs Drakensberg gelegen, in Holland (of elders) te verkoopen, met het oog op eene sterke emigratie van Protestanten, liefst uit Holland. De prijs per plaats van 3000 morgen zou zijn £ 450, (plm. *f* 5,400 N.C.). In Holland gekomen, trachtte Stuart een maatschappij te vormen met een kapitaal van 2½ millioen gulden, om dezen grond te koopen en er Hollandsche koloniën op te vestigen, doch kon, om goede redenen, daarin niet slagen. Hij splitste toen den te verkoopen grond in deelen van 116 morgen tegen *f* 500 het deel, verkocht een aantal van die kleine plaatsen in Holland, en maakte zoo in elk geval z i j n e kosten-rekening goed. Van emigratie uit Holland, naar de bedoelde streek, is echter g e l u k k i g niets gekomen.
Stuarts plan van emigratie scheen op het p a p i e r uitstekend, doch was geheel onuitvoerbaar. Daargelaten dat, volgens de landswetten, ieder Nederlander, Protestant zijnde, na een jaar in de Republiek gewoond te hebben, r e c h t had op een plaats van 3000 morgen, z o n d e r eenige andere betaling dan een kleinigheid voor registratie en opmeten, en het dwaas geweest zou zijn, om door den Heer Stuart, voor duizenden guldens, grond te k o o p e n , dien men o m n i e t kon krijgen, zouden de arme emigranten bitter bedrogen zijn uitgekomen. *Honderd zestien morgen lands voor f* 500! heeft een goeden klank in Holland, waar men *f* 3000 per morgen betaalt, en menige boerenplaats kwalijk 5 morgen groot is; doch wat is 116 morgen in Comati, tenzij in de onmiddellijke nabijheid van een volkrijke stad of aan een spoorweg gelegen? De eenige verschooning, die voor Stuart kan bijgebracht worden, is, dat hij persoonlijk totaal onbekend was met de streek, die hij wilde verkoopen, en te kort in Transvaal vertoefd had, om met het land bekend te kunnen worden. Zijn plan van verkoop der gronden en vestiging van Hollandsche emigranten en koloniën, gelijk hij dat beschreven heeft in zijn lezenswaard werk ‘D e H o l l a n d s c h e A f r i k a n e n ’, sluit keurig in elkander, schijnt zeer aannemelijk, is waarlijk uitlokkend, doch rust op valsche gronden en is totaal o n u i t v o e r b a a r . Gelukkig is de geheele zaak in het water gevallen.
Dat Stuart, om zich zelven te bevoordeelen, zich aan misleiding heeft schuldig gemaakt, is niet aannemelijk; hij heeft uit onkunde gehandeld doch, daarvan zouden de emigranten de slachtoffers geworden zijn. Het Transvaalsche Gouvernement staat van elke verdenking van misleiding gezuiverd, daar het er slechts noode en op aanhouden van Stuart, toe overging om hem tot den verkoop (uit de opbrengst waarvan hij zich zelven voor zijn moeite betalen zou) te machtigen. De Regeering heeft van Stuarts pogingen geen voordeel getrokken, en k a n daarvan nog zure vruchten plukken, als door S. verkochte gronden worden opgeëischt en het Gouvernement die niet leveren kan, waar ze door Boeren op hunne ‘burgerrechten’ in bezit zijn genomen.
Daar er nu weer sterk gedacht wordt aan emigratie uit Holland naar Transvaal, zal het goed zijn, dat de aanstaande emigrant zich geheel op de hoogte stelle van den toestand en de capabiliteiten van het land, en zich niet door schoone voorstellingen late misleiden. Zonder opzettelijk bedrog en soms bij de beste bedoelingen ligt aan vele emigratie-plannen heel wat misleiding ten grondslag. Dat één bunder land in Holland soms meer waard is dan 100 elders, wordt te licht uit het oog verloren.

Uit Comati leidt de weg in Noordoostelijke richting, over eenige hooge bergranden, naar het eigenlijke Lijdenburgsche, - de streek waar Potgieter zich in 1845 heeft neergezet. Het Drakengebergte tooit hier zijn kruin met een grillig hoofddeksel van, schijnbaar los daarheen geworpen, alleenstaande, rondgetopte bergen, of wel, van lange, door diepe en dichtbegroeide valleien gescheurde bergranden, zooals het Steenkamps-gebergte, en met trotsche, 7000 voet hooge, spitsen zooals Mauch's Kop. 't Is alles bergen wat men ziet, en breede, waterrijke, met duizend soorten van bloemen, planten, heesters, vreemdsoortige gewassen en prachtig geboomte getooide valleien. De vele watervallen, die, soms van een enkelen bergrand, naar beneden storten en zich in de valleien tot stroomen vereenigen, verhoogen niet slechts het natuurschoon van dit district, maar zijn ook een onderpand van deszelfs vruchtbaarheid. Elke droppel water, die van de bergen vloeit, brengt kostbare teelaarde, in den vorm van opgelost graniet, naar beneden, en verrijkt den toch reeds rijken grond der valleien. Zulk een grond, onder een bijna tropischen hemel, doch 4000 voet boven het vlak der zee gelegen, door de half-tropische zonnestralen gekoesterd, maar door wind en water van de omliggende bergen koel gehouden, kan alles opbrengen wat de schoot der aarde oplevert, ook zonder veel bearbeiding. Geon wonder, dat deze streek zich den naam van k o r e n s c h u u r v a n T r a n s v a a l verworven heeft.

Om in geen herhaling te treden zij hier slechts aangestipt, dat elke vrucht, die in Utrecht tot rijpheid komt, in d i t district fijner, edeler en over-

vloediger wasdom bereikt; en dat koffie, rijst, suiker, katoen en tabak hier zonder moeite gekweekt worden. Met uitzondering van de tabak, die een handelsartikel is geworden, verbouwt men de andere tropische voortbrengselen meer ‘voor de aardigheid’ dan om de opbrengst, doch door die ‘aardigheid’ wordt zonder tegenspraak aangetoond, dat bijna iedere kloof en elk beschut hoekske gronds, in dit vruchtbare district, geschikt is om tot plantage te worden bewerkt. Iedere meer opengelegen plaats daarentegen, leent zich tot bouwgrond voor alle granen (rogge en boekweit misschien uitgezonderd), en vooral tot den korenbouw[1]. ‘Lijdenburgsch koren’ is door geheel Zuidoostelijk Afrika bekend en beroemd, en verwierf zelfs op een tentoonstelling te Parijs, een loffelijke onderscheiding. De jaarlijksche opbrengst aan koren wordt nu geschat op 3000 of 4000 mud, doch wordt dit district behoorlijk onder den ploeg gebracht, dan kan het honderdduizenden mudden graan opbrengen, om dan niet slechts den naam te dragen van ‘k o r e n s c h u u r ’ maar een schuur vol koren te zijn. Doch zal dit gebeuren, dan moet Lijdenburg beter bewoond worden en een markt krijgen voor zijn producten, die gemakkelijk te bereiken is.

1) Verschillende soorten van koren (tarwe) worden gezaaid, doch ‘klein-koren’, vooral het ‘witte klein-koren’, is het meest gezocht. Zwarte loom-aarde, of roode en zandachtige grond zijn het best geschikt in Transvaal voor den korenbouw. Bij het aanleggen der akkers heeft men te letten op de ligging van den grond, n.l. of die onder besproeiing kan komen, uit de ‘watersloot’ in tijden van droogte. Daar de akker soms vier of meer malen in een seizoen onder water gezet moet worden, is zware kleigrond voor den landbouw niet verkieslijk. De zaaitijd is verschillend, in de onderscheidene districten; hoe Noordoostelijker hoe vroeger: in Lijdenburg bijv. in April en nabij de Vaal-rivier in Juni. Het ploegen geschiedt met den enkele- en dubbelevoor ploeg, door 8 tot 12 of 14 ossen getrokken, en niet zeer diep; de eigengemaakte egge van zware boomstammen, kruiselings over elkander bevestigd en van houten of ijzeren pennen voorzien, wordt insgelijks door ossen getrokken. Men zaait gewoonlijk ongeveer 1 mud zaad per morgen, en verkrijgt soms, onder bijzondere omstandigheden, van 40 tot 50 mud koren, per mud zaad. Bij behoorlijke bewerking van den grond kunnen echter nog betere uitkomsten verkregen worden, doch de gewone opbrengst is, in Lijdenburg en Rustenburg, van 20 tot 30 mud per morgen, bezaaid land. Is het land goed ‘schoon’, dan kan er ‘boven’ gezaaid worden, o p den grond, anders ploegt men eerst en wordt het zaad daarna in den grond geëgd. Bemesting geschiedt eenmaal per jaar of om de twee jaren, en de mest wordt gewoonlijk uit de veekraal, zonder behoorlijk gemengd of gebroken te zijn, op het land gebracht en ‘ingeploegd’. Het dorschen van het stroo geschiedt op den met klei en koemest bestreken dorschvloer, in de open lucht, door paarden of ossen, - zelden met dorschmachines. De groote beletselen van den landbouw, bij name ook van den korenbouw in Lijdenburg zijn droogte, roest in het koren, hagel en sprinkhanen.*) De prijs van het koren is in Lijdenburg van £ 1 tot £ 2 per mud, (*f* 12 à *f* 24 N.C.).

*) De sprinkhanen komen meestal uit het Noorden en soms in zoo dikke zwermen, dat men ze voor wolken zou houden, die het licht der zon onderscheppen. Wee het land, waar zij zich nederzetten, want zij verlaten het niet weer zonder het in een woestijn te hebben verkeerd. Vuur, water noch iets anders schijnt hen te kunnen keeren, en slechts de sprinkhaanvogel, die hen achtervolgt en verteert, kan hunne gelederen dunnen. De jonge sprinkhanen, die nog niet vliegen, noemt men ‘voetgangers’. 's Avonds gaan de zwermen, voetgangers zoowel als andere, slapen, om den volgenden dag, doch (evenals de) niet voor de zon genoegzame warmte over de plaats verspreidt, de verwoestingsreize voort te zetten. De sprinkhanen leggen hunne eieren in het zand, waar deze kort na het vallen van eenigen regen uitbroeien. De Kaffers vergaderen zakken vol sprinkhanen, ontdoen ze van kop, vleugels en pooten, drogen ze in de zon en stampen ze dan tot meel, in welken vorm sprinkhanen een geliefkoosd voedsel uitmaken. Schr. zelf heeft nimmer sprinkhanen-meel geproefd, doch zijn vriend, de zendeling Hofmeijer aan de Zoutpansbergen, die er zich meermalen van heeft moeten bedienen, heeft hem verzekerd dat het een goed, voedzaam eten is. De Kaffers worden er vet op. ‘, : , , .’ , ‘’ p. 31. Een ander reiziger noemt sprinkhanen, aan het spit gebraden, ‘.’

De bevolking van dit district wordt thans geschat op 1500 blanken, waarvan 1300 Boeren. In vroeger tijd was Lijdenburg beter bevolkt, doch de herhaalde overvallen der Kaffers hebben velen gedwongen om hunne plaatsen te verlaten en naar elders te trekken. Ziekte en politieke moeielijkheden hebben hier ook toe bijgedragen, doch het is vooral

aan de Kaffers te wijten, dat Lijdenburg bijna ontvolkt is. Aan die beroeringen is of komt echter een einde, en dan breekt er voor dit district, wat bevolking betreft, een betere tijd aan.

Het dorp LIJDENBURG ligt, zeer schilderachtig, in een der valleien van het Steenkamps-gebergte, 4700 voet boven de oppervlakte der zee. Het werd aangelegd omstreeks 1850, toen men Andries-Ohrigstad wegens de daar heerschende koortsen moest verlaten. De naam der nieuwe hoofdplaats zou eigenlijk 'Nieuw-Ohrigstad' hebben moeten zijn, doch men had nog altijd zóóveel lijden te verduren gehad, en de dood had in den laatsten tijd zulke zware offers geëischt, dat 'Lijdenburg' beteekenisvoller naam gerekend werd. Het dorp, aan een tak van de Spekboomrivier gelegen, telt ongeveer 100 goede huizen, ééne verdieping hoog, van baksteenen opgetrokken en onder gras- of gegalvaniseerd ijzeren dak. Iedere woning heeft haar tuin en zaailand, door 'zooden wallen' of lage klipmuren omheind, die gewoonlijk met rozen overgroeid zijn. De straten zijn breed en aan beide kanten van open waterleidingen voorzien, die met wilgen, blauwgom- en andere boomen beplant zijn. Vooral in het voorjaar, als iedere boom een ruiker is van witte, paarsche en andere fijngetinte bloesems,

en de rozen der heggen met nieuwe pracht ontluiken, schijnen de ongeplaveide straten van het dorp, zoo vele paden door een rozengaard, en gelijkt Lijdenburg meer op een bloeienden tuin en hof van bloemen, dan op een dorp.

De kerk der Ned. geref. gemeente is een sterk gebouw, van een 'laagermuur' omringd, zoodat zij in tijd van oorlog ook als fort kan dienen, en in elk geval een wijkplaats biedt aan vrouwen en kinderen. Er was (of is) ook een statie der Berlijnsche Zending, met een kerkje en school; een gouvernements-kantoor, de school en eenige winkels, doch geen dezer gebouwen kan op eenige sierlijkheid aanspraak maken. Van brandhout is het dorp overvloedig voorzien en de noodige levensmiddelen zijn er tot betrekkelijk billijken prijs verkrijgbaar. Ambachtslieden, zoo als bakkers, slachters, schoenmakers, kleermakers, hebben zich hier nog niet neergezet of zijn reeds weer vertrokken; men bakt en slacht, gelijk bijna overal in Transvaal, ook op de meeste dorpen, meestal zelf, en gemaakte kleeren zijn goedkooper in de winkels verkrigbaar, dan zij door een plaatselijken crispijn of kleermaker zouden kunnen worden geleverd. Soms woont er een doctor op het dorp, doch niet altijd.

De grond, zoo van het dorp als het omliggende district, is vruchtbaar; de ligging van het dorp is gezond; het klimaat is aangenaam; hout noch water ontbreken; de streek is rijk aan delfstoffen en toch is Lijdenburg een 'achterlijk' dorp geweest in een 'achterlijk' district. Dit is vooral toe te schrijven aan de herhaalde in- en overvallen der omliggende Kafferstammen, en meer nog dááraan, dat Lijdenburg geen gemakkelijk te bereiken markt heeft voor zijn producten. In vroeger tijd moesten de Lijdenburgers hun koren naar Pieter-Maritzburg ter markt brengen, een afstand van 360 mijlen, en kostte het transport soms meer dan de producten opbrachten. Goederen, die uit Natal naar Lijdenburg worden ingevoerd, zijn wegens de transportkosten naar verhouding duur. Gedurende den tijd dat de goudvelden eene aanzienlijke bevolking bevatten, en de producten, die het district opleverde, op de markt te Lijdenburg konden verkocht worden, tierde het district en het dorp, doch met het afnemen dier bevolking verminderde de handel en is de vorige toestand min of meer teruggekeerd. Er zijn vele gegevens om Lijdenburg tot een welvarend en dichtbevolkt district, en het dorp tot een bloeiende handelsstad te maken, indien de markt naderbij kan worden gebracht. Dit zou geschieden indien er een directe handel op Delagoa-baai werd geopend.

De ééne groote weg uit de Republiek naar Delagoa-baai, loopt door het district, over het Hoogeveld naar den Usuti, en zoo naar Delagoabaai; twee andere wegen leiden, op weinige mijlen afstands van het dorp, naar hetzelfde doel. De Zuidelijkste dezer beide wegen loopt, tusschen Lijdenburg en Andries-Ohrigstad, over het gebergte, en volgt ongeveer de route door Potgieter en de zijnen genomen in 1844; de andere passeert de goudvelden van Pelgrimsrust. Van Lijdenburg naar Delagoabaai is ongeveer 180 mijlen en van de goudvelden slechts 150 mijlen, terwijl een Oostelijk deel van Lijdenburg, op slechts 40 of 50 mijlen afstands van Delagoa-baai, aan de Portugeesche bezittingen grenst. Artikelen van uitvoer zijn, granen, vruchten, tabak, huiden, ivoor en goud, doch, goud en ivoor uitgezonderd, heeft Lijdenburg daarvoor thans geen bereikbare markt, terwijl de goederen, via Natal ingevoerd, onbetaalbaar zijn. Zooveel als Lijdenburg n u gedrukt wordt, door het gebrek aan een markt, zoozeer zou het gebaat worden door een directen handel op Delagoa-baai, doch die kan alleen verkregen worden als er een spoorbaan tusschen de beide plaatsen wordt aangelegd, tenminste door de streek waar de t s e t s e huist.

Wordt Lijdenburg op deze wijze met een zee-haven verbonden, dan kan het district, door tien- en twintigmaal de tegenwoordige bevolking worden bewoond; dan kan de grond behoorlijk worden beplant en bearbeid; dan moet het dorp, in plaats van een onbeduidende, kwijnende plaats, gelijk het nu is, eene groote, bloeiende stad worden. Zonder verdere oorlogen zullen de Kaffers dan tot het bewaren van den vrede gedwongen worden. Het land zucht om bearbeid te worden; dit deel der aarde is te schoon en te vruchtbaar om braak te blijven liggen, doch zonder markt voor zijne voortbrengeelen, zonder direct verkeer met de naastbij zijnde haven, Delagoa-baai, blijft het rijke Lijdenburg eene arme plaats, en in geen geval een geschikt veld voor emigratie uit Nederland. Die zeer begeerde markt en haven zal Lijdenburg, bedriegt men zich niet zeer, toch eenmaal verkrijgen.

Over de Goudvelden, ten Oosten van het dorp, is reeds met een woord gehandeld, en het door Sekukuni bewoonde land zal later ter sprake komen.

Nazareth of Middelburg.

Dit district grenst aan Lijdenburg, waarvan het, tot korten tijd geleden, een deel uitmaakte. Door de Rhenoster-rivier wordt het van Pretoria gescheiden en door een grenslijn, die over het Hoogeveld naar het

Zuiden loopt, van Heidelberg en Staanderton. De Vaal-rivier maakt verder scheiding tusschen het district en Wakkerstroom.

Nazareth of Middelburg ligt voor het grooter deel op het Hoogeveld, en strekt zich slechts ten Noorden uit in het Boschveld. Door de onophoudelijke aan- en invallen der Kaffers uit hunne woonplaatsen rondom Lijdenburg verdreven, trokken een aantal Boeren, in 1860-62, naar dit gedeelte van het Hoogeveld en zetten zich daar neer, voorloopig slechts gedurende den zomer. Toen het echter bleek dat de Vaal-riviervlakte zeer goed bewoonbaar was, ook des winters, vestigden zij zich daar voorgoed, en weldra werd het Hoogeveld een zeer begeerlijke woonplaats. In de laatste jaren, werd dit gedeelte van het district, ook sterk bewoond door Boeren uit den Vrijstaat en de Kaapkolonie, die zich hier met de schapenteelt wilden bezig houden, en plaatsen, 2000 morgen groot, die een 25 jaar geleden op de Gouvernements-verkoopingen kwalijk het minimum van £ 37.10 (*f* 450 N.C.) konden opbrengen, zijn nu voor geen £ 1000 te koop. De Boeren, op het Hoogeveld van dit district, zijn over het algemeen welgestelde lieden, - eigenaars van kudden schapen, 2000 à 3000 stuks groot, en van hoornvee en paarden naar evenredigheid. De huizen, meestal van steen gebouwd en met platte daken, die minder gemakkelijk door zwervende Kaffers of in oorlogstijd in brand gestoken kunnen worden, zijn goed en alles geeft den indruk van welvaart. Zóó sterk is de bevolking toegenomen, dat er nu kort geleden een nieuw dorp gesticht is, tusschen Klipstapel en Vaal-rivier, ERMELO[1)] genaamd, doch het bestuur over het geheele district blijft, vooralsnog, berusten bij den landdrost van de hoofdplaats der gemeente, NAZARETH of MIDDELBURG[2)].

1) ERMELO, naar Ermelo in Holland, door den Schr. bij het stichten der gemeente aldus genaamd o.a. in gedachtenis aan zijn vriend Ds. Witteveen. UTRECHT, AMERSFOORT en ERMELO volgen op elkander in Transvaal evenals in Holland, doch tusschen Utrecht en Ermelo dáár, ligt een afstand van ongeveer 100 mijlen.

2) Gelijk zoo menig ander dorp door Boeren aangelegd dankt ook Nazareth zijn ontstaan, aan de plaatselijke behoefte der gemeente, aan een eigen kerkgebouw. Naarmate het Hoogeveld meer werd bewoond, werd die behoefte sterker gevoeld, en eindelijk tot den aanleg van een nieuw district en dorp besloten.
Hiertoe werd de medewerking van het Gouvernement vereischt, en in 1865-66 verkregen. Door den Schrijver, als gemachtigde van den kerkeraad, en den landdrost van Lijdenburg, de heer C. Potgieter, namens het Gouvernement, werden toen de grenslijnen van het nieuwe district vastgesteld en de noodige stukken, op het te stichten dorp betrekking hebbende, in orde gebracht. De 'erven' van het, door een gouv. landmeter, gemeten dorp werden vervolgens verkocht, ten voordeele van de te bouwen kerk en pastorie der Ned. geref. gemeente, terwijl het dorpsbetuur, onder zekere bepalingen, aan den kerkeraad verbleef. Eenigen tijd later ging dit echter geheel aan de Regeering over.
Het werd aan den Schr. overgelaten om het dorp en district een naam te geven, en met het oog op de kerkelijke beweging in Transvaal, in die dagen, noemde hij het NAZARETH. Als zoodanig heeft het ook bij de Regeering bekend gestaan tot in 1873 of 1874, toen het den naam van Middelburg heeft verkregen. Kerkelijk bleef de gemeente echter den naam van NAZARETH behouden. In de naamsverandering van het district ligt meer be-teekenis dan h.t.p. kan worden aangetoond.

Dit dorp ligt op het Hoogeveld, aan den grooten straatweg tusschen Lijdenburg en Pretoria, ongeveer 90 mijlen (16 uren te paard) van ieder der beide plaatsen verwijderd. Het werd gesticht in 1866, bestond in 1873 nog uit slechts weinige huizen, doch heeft sedert zulk een vlucht genomen, dat de hooge verwachtingen, die bij den aanleg der plaats gekoesterd werden, spoedig in vervulling schijnen te treden. De ligging, op een platten, langen heuvel of 'b u l t', 4800 voet boven de zee, is niet schilderachtig maar zeer gezond; water voor huiselijk gebruik en ter besproeiing der tuinen wordt uit een naburige fontein, langs een open waterleiding, in het dorp gebracht, en de, uit verweerd graniet bestaande, grond is zeer vruchtbaar. Zoowel uit een politiek als militair oogpunt is het dorp van groot belang voor dit gedeelte van Transvaal, en niet minder als een handelsplaats. Aanvankelijk van Lijdenburg gescheiden, zonder eigen bestuur, plaatste de Regeering later een landdrost op het dorp en verkreeg Nazareth gelijke rechten met andere districten. Op het dorp staan goed gebouwde huizen en eenige winkels, een hulpkerk der Ned. geref. gemeente, en een fraaie pastorie. De toevloed van vreemdelingen en handelaars zal beletten dat de plaats een Boerendorp wordt - een dorp waar de Boer, die rustig wil gaan leven zich een woning kiest, - doch kan haar een belangrijke handelsplaats doen worden. Zonder twijfel heeft dit dorp een schoone toekomst.

De streek tusschen Nazareth en Lijdenburg is vooral naar het Noorden goed bewoond en bevat vele kostbare plaatsen, overvloedig van hout en water voorzien en geschikt zoowel voor akkerbouw als veeteelt. Onder de mineralen, die hier gevonden worden, moet het cobalt genoemd worden. Het getal blanke inwoners in het district, wordt geschat op ongeveer 1800 Boeren en 200 Europeanen, en dat der inboorlingen op ruim 3000. Hieronder zijn de 600 à 700 der Berlijnsche Zendingstatie, Botsabelo, begrepen[1].

1) BOTSABELO ('Toevlucht') is de voornaamste statie van het Berlijnsche Zendinggenootschap en de woonplaats van den zendeling A. MERENSKIJ. De statie, grenzende aan het dorp Nazareth of Middelburg, werd aangelegd in 1864, nadat Sekukuni, het aan de Republiek schatplichtig opperhoofd der Bapedi, de Berlijnsche Zending verstoord, de zendelingen verdreven en de gedoopten gedood, tot afwering van hun geloof, of uit het land verjaagd had. Een dier zendelingen, Nachtegäl, vond, met een aantal zijner Kaffers, een wijkplaats op het dorp Lijdenburg, en Merensky vestigde zich op de plaats, die sedert Botsabelo heet. In vele opzichten kan Botsabelo een model-statie genoemd worden: er staat een fraaie kerk van klippen opgetrokken; de school wordt goed bezocht; in de winkels kunnen de Kaffers der statie de noodige goederen verkrijgen tegen billijken prijs, en in de werkplaatsen wordt den jonge Kaffers gelegenheid geboden, om het smids- of wagenmakers-ambacht te leeren; schoolmeesters, zoo Duitsche als inlanders, geven onderwijs in de school, en de kranken worden geholpen door den super-intendent Merensky, die (evenals de Schr.) na een *soort* van geneeskundig examen, acte heeft ontvangen om in de Republiek te practiseeren. De 600 à 700 Kaffers, gedoopten en ongedoopten, die op de statie wonen, worden onder behoorlijke tucht gehouden en aan den arbeid. Geen goeden indruk heeft het gemaakt dat Johannes, een Bapedi-opperhoofd en christenbelijder, vóór den laatsten Sekukuni-oorlog de statie heeft verlaten en zich tegen de Boeren heeft gekeerd. Merensky noch een der andere zendelingen, verdient deswege, op eenigerlei wijze, verdacht te worden, en de Zending heeft er geenerlei schuld aan.
Een groot deel van WANGEMANNS 'R e i s e j a h r i n S u d-A f r i k a' is aan Botsabelo en de Zending in Transvaal gewijd, en in dat werk wordt, bij veel onaangenaams omtrent de Boeren, ook met een woord melding gemaakt van de liefderijke ontvangst, die de Eerw. Nachtegäl in het huis van den predikant te Lijdenburg genoten heeft. Billijk zou het geweest zijn, had de schrijver ook erkend, dat, zonder de toestemming en medewerking der Boeren, de Zending, zelfs niet tijdelijk, op Lijdenburg zou hebben kunnen zijn gevestigd, noch

Ook dit gedeelte van Transvaal heeft, om tot grooten bloei te geraken, rust noodig van de omliggende Kafferstammen en.... directe verbinding met de zee. Voor emigratie op groote schaal is, in de nabijheid van het dorp, minder gelegenheid dan in het Lijdenburgsche, en ook op het Hoogeveld zullen enkele personen uit Europa zich niet spoedig nederzetten, doch er zijn Boeren genoeg om het behoorlijk te bewonen en te bearbeiden. Worden deze echter voortdurend verontrust door Mapoch, Sekukuni en andere Kafferhoofden, en zoo, tegen wil en dank, in oorlogen gewikkeld, en komt daarbij nu de vrees om, ten gevolge dier Kaffermoeielijkheden, met Engeland in verwikkelingen te geraken, dan m o e t e n de krachten verlamd worden en k a n dit district niet bloeien.

Botsabelo aangelegd. Het is waar, dat het Zending-genootschap den benoodigden grond heeft aangekocht, doch het is niet minder waar, dat, terecht of ten onrechte, en vooral een 20 jaren geleden, *zonder* de gastvrije medewerking der Boeren, de Berlijnsche zendelingen zich in Transvaal hadden kunnen vestigen noch staande houden. Wat Dr. Wangemann gedurig zegt van de geneeskundige bekwaamheden der zendelingen, alsof de Boeren hen d a a r o m geduld hebben, of toegelaten, zich in Transvaal te vestigen, grenst aan het kinderachtige. De bloei der Berlijnsche Zending in Transvaal in het algemeen, en te Botsabelo in het bijzonder, is een zijdelingsche, doch zeer deugdelijke, wederlegging der doorgaande beschuldiging, dat ‘de Boeren vijanden en tegenstanders zijn der Zending.’

Tienduizenden balen wol kunnen jaarlijks op het Hoogeveld worden geschoren, en het dorp kan het middenpunt worden van een belangrijken handel met het Noordoostelijk gedeelte der Republiek, vooral ook met de honderdduizenden Kaffers, die daar wonen; doch eerste voorwaarde daartoe is rust en vrede met die stammen en tweede, dat de Republiek een directen handel krijge op de naaste zeehaven. Vrede met de Kaffers zal er zijn, als deze de Republiek weer hebben leeren ontzien, gelijk in de dagen van Potgieter en Pretorius, en dat ontzag kan hun juist nu (na de overwinningen der Boeren op de Engelschen) worden ingeboezemd, zonder commando's en bloedstorting, mits Engeland zich van noodelooze inmenging onthoude. En een zeehaven is verkrijgbaar in Lorenço-Marquez, aan Delagoa-baai. Eén blik op de kaart van Transvaal zal het duidelijk maken hoe dit district, en vooral het dorp, wel moeten varen bij een open baan over het Hoogeveld naar Delagoa-baai, en hoe dringend het wordt vereischt, dat die baan geopend worde zonder de andere, die het dorp Lijdenburg met Delagoa-baai verbinden moet, te verwaarloozen. Zonder directe gemeenschap met de zee blijft Transvaal van Engeland afhankelijk; één enkele heirbaan kan door Engelsche politiek worden gesloten; doch Transvaal is niet aan één route naar Delagoabaai gebonden. En liggen er langs den Zuidelijken weg tusschen Transvaal en het Portugeesch gebied, kleine Kafferstammen, die Engeland kan annexeeren, en zoo een muur opwerpen om het verkeer te belemmeren of geheel te stremmen, in het Noordoosten grenst Lijdenburg aan het Portugeesch gebied, en dáár is geen stremming mogelijk, zoolang Portugal met Transvaal bevriend blijft.

Hierop kan niet te ernstig worden gelet. Houdt de Republiek de communicatie open met Delagoa-baai, en komt er een directe handel op Lorenço-Marques tot stand, dan is, menschelijker wijze gesproken, de hoogste bloei aan Transvaal in het algemeen, en aan Lijdenburg, dit district, Wakkerstroom, Staanderton en Heidelberg in het bijzonder, verzekerd; dan kan emigratie, ook uit Holland, goede vruchten dragen, beide voor Transvaal en het Moederland; dan is er een weg geopend voor handel en nijverheid; en eerst dan wordt de Transvaal volkomen verlost van Engelands bescherming. Daarzonder blijft ook dit kostbaar district, voor de Boeren van Transvaal, een verzegelde schat: wel te bezitten maar niet te gebruiken, zonder moeielijk te verkrijgen toestemming van den toezienden voogd.

Zoutpansberg.

Dit uitgestrekte district grenst ten Zuiden aan Lijdenburg; ten Oosten aan de Portugeesche bezittingen en onderscheidene Kafferstammen; wordt ten Westen door de Hout- en de Zebedele-rivier van Waterberg gescheiden, en ten Noorden, door den Limpopo, van de Malaka's, Baloekwa's en andere Kaffers. Het wordt, van het Zuidwesten naar het Noordoosten, door drie groote bergketenen doorsneden, waarvan de Zoutpansbergen, wederom uit drie rijen bestaande, het meest Noordelijk, liggen. Uit deze bergen ontspringen talrijke stroomen, die zich, Noordoostelijk en Oostelijk, in den Limpopo storten vóór deze de Republiek verlaat, behalve de Groot-Letaba, die zich bij Pokiones-kop met de Olifants-rivier vereenigt en eerst in de Portugeesche bezittingen, niet zeer ver van Delagoa-baai, met de genoemde rivier. Het district is voor een groot gedeelte binnen de keerkringen gelegen, doch, eene smalle strook uitgezonderd, buiten de t s e t s e -lijn. Het klimaat is, schoon warm, toch niet ongezond, behalve in den zomer, en in het Boschveld. Een deel van het district is zoo bergachtig, dat men het den naam van 'Spelonken' heeft gegeven. De buffel, eland, giraffe en ander groot wild wordt hier nog vrij overvloedig aangetroffen, doch de olifant heeft, gelijk wij reeds zagen, de wijk genomen over den Limpopo. Over het algemeen schijnt het groote wild, onder de t s e t s e veiligheid zoekende tegen den mensch, uit deze streken naar het Noordoosten en Oosten te trekken. Daar de jagers echter het wild volgen, kan juist dit trekken er toe leiden, dat de streek door uitroeiing of verdere verdrijving van het wild, van t s e t s e gezuiverd wordt.

Zoutpansberg is rijk aan mineralen, vooral aan goud, doch h o e rijk, is vooralsnog niet in het minste te bepalen. De 'Eersteling'-goudmijn ligt op de Zuidwestelijke grens van dit district, aan de Zebedele-rivier, doch ook elders, vooral naar het Noordoosten, is goud gevonden. Voor de schapenteelt is Zoutpansberg ongeschikt, en 'ongezouten' paarden kunnen hier niet leven; ook is het hoornvee minder krachtig dan op het veld meer ten Zuiden. Doch voor tuin- en akkerbouw, en vooral tot het aanleggen van plantagiën, leent deze streek zich uitmuntend. Alle tropische gewassen komen hier tot volkomen wasdom, en nog ver ten Zuiden van den Limpopo treft men reeds den baobab-boom aan. Aan hout noch water heeft dit district gebrek, en behoorlijk onder cultivatie gebracht, is het land zeer vruchtbaar. Een groot bezwaar, voor het oogenblik in elk geval, is dat Zoutpansberg te ver van elke markt ligt om

beloonend op eenigszins groote schaal onder cultuur te worden gebracht.

Door Hendrik Potgieter in 1848 gesticht, werd dit district slechts voor een korten tijd door de Boeren geregeld bewoond. Er werd een dorp aangelegd, Zoutpansberg of Schoemansdal geheeten, met schoone vooruitzichten op een belangrijken handel in ivoor met de inboorlingen, doch de plaats moest later, tengevolge van de moeielijkheden met de Kaffers worden opgegeven[1]. Thans is Maraba-stad (zoo genoemd naar het opperhoofd, dat hier vroeger woonde), nabij de Zebedele-rivier, de hoofdplaats van het district, waar het landdrostkantoor is gevestigd, de kerk der Ned.-herv. gemeente is gebouwd en eenige handel wordt gedreven. De ligging van dit dorp is niet onaangenaam, doch onder de tegenwoordige omstandigheden heeft de plaats weinig vooruitzicht. Voor den korten tijd, dat de naburige goudvelden een groot aantal delvers lokten, tierde Maraba-stad door plaatselijken handel, doch de gebeurtenissen der laatste jaren hebben nadeelig gewerkt op de bearbeiding der mijnen, en met het versmelten der delvers-kolonie is ook (voor het oogenblik ten minste) Maraba-stads groote verwachting beschaamd.

De blanke bevolking van dit district wordt geschat op 650 Boeren en 150 Europeanen, en dat der inboorlingen op één- of tweemaal honderd duizend. Deze laatste cijfers moeten echter zeer in het breede genomen worden. Slechts zooveel is zeker, dat de zes of zeven Kafferstammen, die in Zoutpansberg wonen, z e e r talrijk zijn, en dat de Republiek hun ter wille gedurig in moeielijkheden gewikkeld is geworden. Tengevolge dier moeielijkheden is het district, voor het grooter deel, door de Boeren verlaten zonder dat er veel vooruitzicht bestaat, dat zij zich daar weer zullen gaan vestigen[2].

1) Door den Portugeeschen Consul Albasini, ongeveer 30 mijlen ten Oosten van Schoemansdal gevestigd, is steeds de communicatie met Lourenço-Marques open gehouden en een uitgebreide handel met de Olifantjagers gedreven. Deze jagers waren veelal Kaffers, die door de Boeren van vuurwapenen voorzien werden, onder ietwat gelijke bedingen als de visschers h i e r van schepen en vischtuig, door den reeder. Het ivoor werd gewoonlijk door Albasini in ruil tegen goederen aangenomen, of voor geld verkocht en vervolgens per Kafferdragers naar Delagoa-baai verzonden. Ongeveer op dezelfde wijze als tusschen visschers en reeders, zijn er moeielijkheden ontstaan tusschen de Kaffer-Olifantjagers en de Boeren, en daaraan ziju vele der Kaffermoeielijkheden in het Zoutpansbergsche te danken geweest.
2) Als veld voor emigratie uit Holland biedt Zoutpansberg thans geene voordeelen. Toch zou het van groot belang zijn, voor eene bestaande of op te richten Emigratie of Handelsvereeniging om hier territoir te verkrijgen voor een factory, met het oog op eene mogelijke ja bijna zekere opening van dit gedeelte des lands voor cultuur en handel.

Utrecht, Wakkerstroom, Lijdenburg, Zoutpansberg, en het Hoogeveld van Nazareth of Middelburg vormen één, aaneengesloten deel der Republiek, dat onder geen voorwaarde van haar gescheiden kan worden, zonder dat voorgoed, alle hoop op Onafhankelijkheid niet slechts der Transvalers, maar van alle Afrikaners in Noordoostelijk Afrika, de bodem wordt ingeslagen. Alléén op de Oostelijke grens der Republiek is directe gemeenschap met de zee mogelijk, zonder dat Engeland dit verhinderen kan, en daarmede staat de onafhankelijkheid van Transvaal en den Vrijstaat in onafscheidbaar verband. Wordt Utrecht afgesneden, dan ligt de weg langs het Drakengebergte, en langs de Lebombo-bergen, tot aan den Limpopo, voor Engeland open; zou Wakkerstroom in vreemde handen komen, dan bestrijkt men daaruit gemakkelijk het geheele Hoogeveld; en het verlies van Lijdenburg en Zoutpansberg, zou der Republiek én den Vrijstaat een politieken doodsteek geven. Geen wonder dat Engeland, nog zoo kort geleden, begeerde om de grenzen van Transvaal ten WESTEN van den 30sten graad O.L. te plaatsen; de bedoelde districten toch, liggen ten OOSTEN van dien meridiaan!

Het Noord-noordwestelijke gedeelte van Transvaal wordt gevormd door een groep van drie districten: WATERBERG, RUSTENBURG en MARICO. Van deze drie wordt onze aandacht eerst bepaald bij:

Waterberg.

Dit district, ten Noorden, en gedeeltelijk ten Zuidwesten, begrensd door den Limpopo, wordt door de Matlabas-rivier van Marico gescheiden en door de Elands-rivier van Pretoria; raakt, ten Oosten, even aan Lijdenburg, en grenst verder aan Zoutpansberg. Het beslaat eene oppervlakte, ongeveer zoo groot als (of iets grooter dan) geheel Nederland, doch telt, over die uitgestrektheid gronds, slechts een blanke bevolking van nog geen 800 zielen. Het getal inboorlingen wordt op 170,000 geschat. Uit een geologisch oogpunt is dit district misschien het merkwaardigste in Transvaal; ook vindt de botanist, de naturalist en de jager hier bijna al wat hij kan verlangen, doch voor den Boer heeft het district minder waarde, daar het voor een groot gedeelte binnen de keerkringen en, wat erger is, in de 'tsetse-lijn' ligt. Vandaar ook dat het zoo weinig door blanken bewoond is.

Het district ontleent zijn naam aan de bergketen, die dit gedeelte van

de Republiek, van het Zuidwesten naar het Noordoosten, doorsnijdt en waaruit zoo vele wateren ontspringen. Drie groote rivieren: de Noordelijke Pongolo, de Groot-Palala, en de Nijlstroom of Maghaliquain, met hare talrijke vertakkingen nemen haar oorsprong uit dezen berg; heete en koude mineraalbronnen, hier en daar in de onmiddellijke nabijheid van elkander, borrelen uit de scheuren in het gebergte, terwijl een meer, door hooge, steile rotsen ingesloten, de Zoutzee[1] van Transvaal vormt. Om dien overvloed van water: kristalhelder drinkwater, donker gekleurd zoutwater, en zwavel- of ijzerhoudende minerale wateren, hebben de Boeren dit gedeelte van de bergketen WATERBERG genoemd, en draagt het district dienzelfden naam, ofschoon er geheele streken zijn, in het Boschveld, waar geen droppel water gevonden wordt[2].

Waterberg bestaat voor een groot gedeelte uit Boschveld, zeer geschikt voor de cultuur van alle tropische en half-tropische voortbrengselen, en is rijk aan mineralen. Voor zooverre het Boschveld buiten de t s e t s e -lijn ligt, maken de Boeren er gebruik van als winterveld voor hun vee, doch een groot deel is onbruikbaar. De meeste boerenplaatsen liggen rondom of langs den Waterberg (het gebergte) en zijn zeer vruchtbaar. Wild wordt hier nog zeer overvloedig gevonden en vele Boeren houden zich meer met de jacht bezig dan met

1) ....Het gezicht op de 'zoutpan' maakt een eigenaardigen indruk. Meer dan duizend voet in de diepte breidt zich een groot meer uit, door hooge, fantastisch gevormde, met allerlei geboomte overgroeide rotsen ingesloten, die zich in het stille water afspiegelen. Het water is in het midden van het meer donker gekleurd, doch wordt naar den oever altijd helderder, zoodat het geheele meer, als in een verblindend witten rand van zout-kristallen besloten schijnt. De weg, die van de steile oevers naar het meer voert, is zóó gevaarlijk, dat men niet zou gelooven, dat die met wagen en ossen kan worden bereden, indien men de menschen niet bezig zag, aan den oever van het meer, met het zout in zakken op wagens te laden. Het water bevat *bromidium, jodium*, salpeter, soda en kalk, en moet, naar deze bestanddeelen te oordeelen, een beter geneesmiddel zijn in huidziekten, dan de beste Duitsche baden, die jaarlijks door duizenden bezocht worden. Dit meer schijnt zich gevormd te hebben over een verzonken vulkaan, en de gansche streek wijst op een vulkanischen oorsprong.' F. JEPPE, in PETERMANNS 'M i t t h e i l u n g e n .' Erganzungsheft N°. 24.

2) Een dezer bronnen, aan den voet van Waterberg, wordt h e t 'bad' genoemd en jaarlijks door allerlei kranken, uit alle deelen van Transvaal, bezocht. Uit dezelfde, met riet bewassen plaats, ontspringen een heete bron en een koude. Het water der eerste is zoo heet, dat men er eieren in kan koken; dat der andere bron kristalhelder en ijskoud. Men maakt eene kleine groeve, waarin men het water laat loopen en gebruikt op deze wijze het bad. Wat verder liggen andere heete mineraal-bronnen, wier geneeskracht nog meer geroemd wordt. Zonder behoorlijk scheikundig onderzoek (dat nog niet ingesteld is, naar het schijnt) is het onmogelijk, iets bestemds over deze baden mede te deelen. De plaats, waar deze bronnen gevonden worden, staat op de kaart gemerkt als: BAD-BERG.

den landbouw. Het klimaat is op de hooge plaatsen niet ongezond of buitengewoon heet, doch in het Boschveld wordt de hitte, in den zomer, ondraaglijk. Aan natuurschoon ontbreekt het deze streek niet, doch als woonplaats is zij niet verkieslijk.

De hoofdplaats van dit district is het dorpje NIJLSTROOM, aan de rivier van dien naam gelegen[1]. Daar woont de landdrost en is een kerk gebouwd; er zijn eenige winkels en woonhuizen, doch alles heeft een vervallen aanzien. Schoon is de natuur rondom; vruchtbaar is de grond; veelbelovend zijn de boomgaarden en de akkers; een groote, gekleurde bevolking, waarmede men een winstgevenden handel zou kunnen drijven, woont in de onmiddellijke nabijheid; mineraal-bronnen van onschatbare waarde, in de behandeling van huidziekten, rheumatismus en debiliteit (na hevige koortsaanvallen), worden talrijk aangetroffen; zout is maar voor het verzamelen, aan de Zoutzee boven gemeld; de bosschen leveren kostbaar hout op, en het Boschveld 'leeft' van wild, - van den giraffe tot de kleine oribi, en toch is dit district, het uitgestrektste in Transvaal, zoogoed als onbewoond door de Boeren. Behalve aan het ongezonde klimaat van het Noordelijkste gedeelte, en het bloedwarme Boschveld, is dit toe te schrijven aan het gebrek aan een markt voor de producten, en aan zoo vele moeielijkheden, die men met de Kaffers heeft moeten doorworstelen.

Nijlstroom, de hoofdplaats van Waterberg, ligt een 70 mijlen van Pretoria, en ongeveer zoover van de 'Eersteling' - goudvelden. Per spoor, zou deze afstand natuurlijk weinig beteekenen, doch voor den ossenwagen en door het Boschveld is die beduidend. Daarbij ligt Nijlstroom-zelf op de Z u i d e l i j k e grenzen van het district, dat zich in rechte linie nog

1) Nog in de eerste dàgen van den grooten t r e k vatten een aantal Boeren het plan op om, met hunne familiën, zoolang in Noordelijke richting door te trekken, tot zij het land Kanaän zouden hebben bereikt. Van den afstand, en de bijna onoverkomelijke moeielijkheden aan zulk een reis verbonden, maakten zij zich natuurlijk geen denkbeeld. Daar de Maghaliquain steeds in Noordelijke richting stroomt, en wegens de vele Krokodillen, die zich in zijn wateren ophouden, hielden zij die rivier voor den Nijl, en volgden haar loop. Spoedig echter kwamen zij in de t e t s e -streek, en werden zij tot den terugtocht, en het opgeven van hunne plannen gedwongen. Meer dan één schrijver heeft zich over de 'JERUZALEM-TREKKERS', gelijk deze Boeren genoemd worden, recht vroolijk gemaakt, vooral omdat zij '*afgingen op de kaarten in hunne oude Statenbijbels*', en de ruïnen van een oude stad (wier herkomst trouwens nog altijd een raadsel blijft), voor Jeruzalem hielden. Toch valt er niets te bespotten; veeleer dwingt het geheele plan dier eenvoudige maar kloeke menschen, om, als de Kinderen Israëls uit *Egypte*, voor Engelands overmacht uit de *Kaap-Kolonie* te trekken naar KANAAN, het land der belofte, eerbied af. Opmerkelijk is het dat van diezelfde Boeren of van hunne verwanten nu werkelijk door de Kalihari-woestijn getrokken z i j n , naar de Westkust, - een t r e k , bijna zonder weergade in de geschiedenis.

150 mijlen verder Noordwaarts uitstrekt, tot aan den Limpopo. Al was het land ook tienmaal vruchtbaarder en het klimaat onverbeterlijk, dan zou het toch, betrekkelijk, zonder waarde zijn voor cultuur en handel, omdat er geen bereikbare markt is voor de producten. Eerst als Waterberg zulk een markt krijgt (en dit hangt onafscheidelijk samen met het vraagstuk van directe gemeenschap met de zee via Lourenço-Marques), zullen de hulpbronnen van dit r i j k e district, nu zoogoed als geheel verzegeld, kunnen worden ontwikkeld.

Wat de Kaffers betreft wekt geen plaats in Transvaal bij de Boeren zulke bittere herinneringen als Makapaans-poort, in dit district, en zal de Nijl h i e r, hen altijd aan bitter lijden herinneren, gelijk de Nijl in Noord-Afrika, den kinderen Israëls. Men oordeele:

Het was in het jaar 1854, dat Hermanus Potgieter, broeder van Hendrik Potgieter, met eenige anderen, van vrouw en kinderen vergezeld, op een 'jachttocht' in de nabijheid gekomen van Makapaans woonplaats, door dat opperhoofd werd overvallen. Potgieter zelf werd, naar men verzekert, onbeweeglijk op den grond uitgestrekt en levend gevild; de andere leden van het reisgezelschap werden op de wreedaardigste wijze afgemaakt, en nog eenige andere familiën, die niet tot Potgieters gezelschap behoorden, maar eenvoudig gekomen waren om milies en Kafferkoren te koopen, werden insgelijks door de Kaffers op de gruwelijkste wijze vermoord. De plaats, waar dit geschiedde, heet tot op dezen dag M o o r d -drift, als pendant van M o o r d -spruit in Natal.

Op het vernemen van deze gruweldaden maakten Piet Potgieter, de commandant van Zoutpansberg, en M.W. Pretorius, van Potchefstroom, zich met een commando van 500 man op, om het bloed hunner verwanten te wreken. Pretorius beschrijft het tooneel van den moord in deze woorden: 'Met mijne eigen oogen heb ik nu g e z i e n wat men mij had g e s c h r e v e n omtrent de gruwelen, die er zijn gepleegd. De lichamen, die wij hebben gevonden, zijn meest van vrouwen; van één lijk, dat van een man, waren de vingers opengesneden, van de toppen tot aan de handpalm.... In een der naburige kralen vonden wij gesmolten m e n s c h e n v e t, waarin de handen, aan een spit, gebraden waren.... Verder bespeurden wij teekenen van z u l k e ongebonden wreedheden, die de schaamte mij belet zelfs te noemen. Of deze gruwelen bedreven zijn op de lijken, of toen de vermoorden nog leefden, kan ik niet zeggen. Bij het zien van dit alles werd ik met afgrijzen vervuld en besloot ik die barbaren te straffen, al zou het mij ook het leven kosten.'

Makapaan wachtte het commando niet af maar vluchtte in de diepe holen zijner bergen, waar hij door de Boeren achtervolgd werd, doch waaruit dezen hem niet konden verdrijven. De Boeren besloten toen de toegangen tot deze holen bezet te houden, en de Kaffers door honger en dorst, tot de overgave te dwingen, doch dezen kenden uitgangen, waarvan de Boeren niets wisten, en verstaken zich in altijd meer ontoegankelijke bergholten, waaruit zij de Boeren bestookten. Zittende aan den ingang van een dier kloven, werd Piet Potgieter door een vijandelijk schot doodelijk getroffen, waarna de Kaffers de Boeren tartten om in de kloven te komen. Hierop liet Pretorius de toegangen tot deze holen sluiten met groote rotsblokken, die van de bergkransen gewenteld werden, en met hout, uit de bosschen gekapt, dat in brand geraakte, zoodat de meeste Kaffers, van honger en dorst, of in den rook, omkwamen. Makapaan-zelf vond dus de straf voor zijne gruwelen, en de Kaffers dezer streek werden den Boeren onderworpen. Maar de wonde, die door den dood van commandant Potgieter nog pijnlijker werd, kon hierdoor niet[1)]

1) NOBLE doorgaans niet 'nobel' in zijne beoordeeling der Boeren, zegt dat Hermanus Potgieter 'een ruwe grensbewoner was, die er niets uit maakte om met geweld mede te voeren, wat hij in het bezit der inboorlingen vond, en dezen zelfs nu en dan overviel, en hunne kinderen roofde, om die te verkoopen aan de handelaars van Delagoa-baai en elders,' 'S o u t h -A f r i c a ' p. 173. Hij zegt dan verder, dat Makapaan 'Potgieter heeft overvallen, uit wraak over de rooverijen, die op hem gepleegd waren,' d o c h l e v e r t g e e n e n k e l bewijs voor die beschuldigingen.
DR. ROORDA SMIT, die in zijn boekske over de 'Transvaalsche Boeren', klaarblijkelijk uit onkunde, doorgaans partij trekt tegen de Potgieter-partij, weet te vertellen, dat Potgieter een zoon van Makapaan, die hem bespot zou hebben, heeft doodgeslagen, en dat Makapaan deswege wraak genomen heeft. Doch het bewijs (eenig bewijs) hiervoor, blijft hij, gelijk doorgaans in dit boekje, schuldig.
BALNES, de vroegere metgezel van Livingstone, bezocht deze streek in 1870. Sprekende over den moord, zegt hij o.a.: 'Ik heb verstaan, dat hij (Makapaan) in bloedige vijandschap leefde met de Republiek, doch *geen bijzondere provocatie had ontvangen van de individueele slachtoffers*.'
WANGEMANN eindelijk, wiens beschrijving van deze streek uitvoerig en zeer lezenswaard is, en die zelf, in 1867, de holen bezocht heeft, zegt: dat de Boeren, toen de Kaffers in de holen van dorst versmachtten, aan Makapaan een dronk waters gezonden hebben, 'o m d a t hij een opperhoofd was,' doch het water vergiftigd hadden en hem zoo hebben gedood. Dat 'zij naderhand den Kaffers hebben toegeroepen, de holen te verlaten, met de verzekering, dat hun geen leed zou geschieden, doch elken Kaffer, die naar buiten kwam, hebben neergeschoten, en vrouwen noch kinderen hebben verschoond.' Doch Wangemann laat vooraf gaan: '*Man erzählte mir*, - *ob es wahr ist*, *weiss ich nicht*.' Ook omtrent de verstikking door brandend hout, zegt hij: het '*wird erzählt*.' Het giftmengen kan met *zekerheid* worden weersproken: de Boeren zijn geen giftmengers of koelbloedige moordenaars.

geheeld worden, en 'PIET-POTGIETERSRUST' waar men den verslagene heeft begraven, met MOORDDRIFT, waar Makapaan de gruweldaad pleegde, zoowel als die akelige holen, waar zoo vele Kaffers, ook vrouwen en kinderen, ellendig omkwamen, wekken bij het thans levende geslacht in Transvaal te akelige herinneringen, om deze streek bij voorkeur te bewonen.

Het valt moeielijk te voorspellen welke toekomst voor dit district is weggelegd. Het is mogelijk dat er goud of ander metaal genoeg gevonden zal worden, om de kosten van het delven te beloonen, of dat, als Pretoria door een spoorbaan met Delagoa-baai is verbonden, de markt zóó nabij Nijlstroom wordt gebracht, dat de omliggende streek op groote schaal onder cultuur kan worden gebracht (zeker met bevredigende uitkomsten), doch voor het oogenblik is dit district slechts voor een klein gedeelte bewoonbaar, en is het geen veld voor emigratie, het allerminst uit Nederland.

Rustenburg.

Ten Westen van Waterberg, en door de Matlabas-rivier van dat district gescheiden, ligt Rustenburg, dat men ook het Limpopo-district zou kunnen noemen. Deze rivier, na zich onder verschillende namen een doortocht gebaand te hebben door het Magalies-gebergte, doorsnijdt als de Limpopo, het geheele district van het Zuidoosten naar het Noordwesten, en vormt, na den Marico in zich te hebben opgenomen, in hare kromming naar het Noordoosten, de Noordwestelijke grens van het district en van Transvaal. Westelijk, wordt Rustenburg door de Marico-rivier van het Marico-district gescheiden; naar het Zuidwesten, door een grenslijn, die over Witwater-rand loopt van Potchefstroom, en ten Oosten, door een andere lijn van Pretoria. Twee bergketenen, het Magalies-gebergte en de Witfontein-Mariquelebergen, doorsnijden het district van het Westen naar het Oosten, en verdeelen het in een gematigd, half-tropisch en tropisch gedeelte. Al wat ten Zuiden van Magaliesberg ligt behoort in zekeren zin tot het Hoogeveld, en tot de gematigde luchtstreek; aan de andere zijde van Magaliesberg is de temperatuur veel hooger, en komen de half-tropische gewassen, die in Pretoria niet kunnen tieren, tot volkomen wasdom, ten Noorden van het Mariquele-gebergte wordt het klimaat tropisch, en het land ongezond, en worden, langs den Matlabas, de tsetse gevonden.

Rustenbnrg bestaat, voor een groot gedeelte, uit Boschveld, dat, naar

het Noorden, onbewoond en onbewoonbaar is, vooral ook uit gebrek aan water, doch meer naar het Zuiden voortreffelijke weiden oplevert, voor groot en klein vee, in den winter. Ten Noordoosten van de Pilaansbergen vindt men, ter hoogte van 3500 voet, een streek K a r r o o -veld, de eenige wellicht in Transvaal, - de beste weide voor schapen, die men begeeren kan. Doch Rustenburg is vee- noch schapendistrict; ook kan men er, om de paardenziekte, geen paarden fokken. Rijk is het daarentegen aan metalen, vooral koper en lood, en het is de tuin van de Republiek.

Mag Lijdenburg de k o r e n s c h u u r van Transvaal genoemd worden, dan is die naam van 't u i n ' vooral toepasselijk op de half-tropische streek, tusschen Magalies-berg en de Mariquele-bergen. Geen deel van Zuid-Afrika biedt schooner natuurtooneelen aan, of is vruchtbaarder. Niet slechts tieren hier tarwe, milies en andere granen, en zijn de boomgaarden ware lusthoven, van allerlei vruchtdragend geboomte, maar ook is deze streek bij uitnemendheid geschikt voor de cultuur van koffie, thee, suiker, kaneel, tabak, katoen, rijst, indigo en andere tropische voortbrengselen. Op meer dan eene boerenplaats en op enkele plantagiën, nabij het dorp Rustenburg, heeft men proeven genomen met den koffieboom, die goed geslaagd zijn; Rustenburgsche tabak is over de geheele Republiek beroemd; katoen groeit in het wild, evenals het suikerriet en eene soort van thee. De geheele geaardheid van den grond; de evenredige, half-tropische temperatuur; en de struiken en planten, die hier in het wild gevonden worden, alles toont ten duidelijkste aan, dat deze streek slechts met eenige zorg onder cultuur behoeft gebracht, om in een uitgestrekten akker, bloeienden tuin, en veelbelovende plantagie herschapen te worden. Het aanleggen en bewerken van plantagiën is echter niet het werk der Boeren, maar zal door anderen moeten geschieden.

Van geen gering belang is het dat een zoo vruchtbare streek in het midden van Transvaal gelegen is, en gemakkelijk haar producten ter markt kan brengen. Wat Rustenburg kan opleveren zal altijd op de plaats zelve, of te Pretoria en Potchefstroom, een willige markt vinden. Wordt Pretoria ooit door een spoorweg met Delagoa-baai verbonden, dan zou Rustenburgsche koffie en tabak een geschikt artikel van uitvoer kunnen opleveren, zelfs naar de Kaapkolonie en Europa, en zoolang de Diamantvelden bewerkt worden zal iedere korrel, om van de tropische voortbrengselen te zwijgen, die hier gewonnen kan worden, dáár een markt vinden. Doch voor het oogenblik wint men in Rustenburg, bij gebrek aan de noodige bearbeiding, kwalijk graan genoeg voor

eigen gebruik, en koopt men in de winkels, tot duren prijs, ingevoerde producten, die uit dit district, naar Europa, behoorden te worden u i t g e v o e r d .

De bevolking wordt geschat op ruim 5000 Boeren, ongeveer 400 Europeanen, meestal op het dorp, en een 25,000 inboorlingen. De boerenplaatsen liggen, voor Transvaal, dichtbij elkander; meestal aan de hellingen van het Magalies-gebergte; zijn wel voorzien van water en hout, en beter bebouwd dan in het Lijdenburgsche. Deze gansche streek, op Moselekatse veroverd, was vroeger door dat Kafferhoofd, tot het schouwtooneel zijner bloedigste verdelgingsoorlogen gemaakt, en gevolgelijk hebben de Boeren hier minder van de Kaffers te lijden gehad, en konden zij rustiger hunne plaatsen bebouwen, dan elders. De meeste Boeren in het district houden zich met den landbouw en wat veeteelt bezig, vooral ook met het aantelen van bokken om te slachten, en met de jacht, die in het Boschveld, naar het Noorden, waar nog overvloed van groot wild is, geen geringe voordeelen oplevert. Een deel der Rustenburgers noemt men Doppers[1)], onder de Boeren zelven min of

1) De schrijver zou het woord D o p p e r zelfs niet genoemd hebben, ware het niet om, als in het voorbijgaan, de vreemde verklaringen, die men aan dien naam hecht en de beschrijvingen, die men van de 'Doppers' gegeven heeft, tegen te spreken. De eene Engelsche schrijver na den anderen vertelt zijn lezers dat de Doppers '*adult Baptists*', doopsgezinden zijn, en Jeppe, die toch beter behoorde te weten, noemt hen in de 'M i t t h e i l u n g e n ' '*eine Art Quaker*', een soort van Kwakers! In geschriften, zooals van THEOD. M. TROMP, weet men hen slechts bespottelijk te maken.
Het woord '*dopper*' is waarschijnlijk eene verbastering van '*domper*', en als zoodanig, evenals in Holland, een aanduiding van bekrompenheid in godsdienstige overtuiging. De doppers van Zuid-Afrika zijn over het algemeen eenvoudige, doch daarom op verre na geen bekrompen menschen. In de snit van het haar, het korte baaitje, en het hoog toegeknoopte vest, doen de mannen terstond aan onze eigene Veluwsche boeren denken; ook in hun vasthouden aan de leer en de praktijken der Gereformeerde Kerk hebben zij eenige overeenkomst met de Veluwenaars. Doch de vlakten van Zuid-Afrika zijn wijder dan die der Veluwsche heide, en de gedachtenkring houdt daarmede eenigszins gelijken tred. Sommigen der uitstekendste leidsleiden onder de Boeren zijn Doppers geweest: Sarel Cilliers en Hendrik Potgieter waren Doppers; Paul Kruger is een Dopper, en Schrijver dezes zou zich dien naam, in Transvaal meer als een eerenaam dan der minachting toerekenen. Het volk dus genoemd, heeft zich altijd aan de zijde van orde en handhaving der wet geschaard, bleef nog eenvoudig van zeden, waar anderen, om hen heen, voor den invloed von pseudo-beschaving en verlichting bezweken, en heeft, bij enkele verkeerdheden, onafscheidelijk verb onden aan het huwen onder elkander, tal van uitstekende hoedanigheden. Zoo waren het bijna uitsluitend Doppers, die eenige jaren geleden, dwars door de Kalihari-woestijn naar de Westkust van Afrika zijn getrokken, om daar een nieuw land ter woning te vinden. *Ex ungue leonem*. Flauwe praat, met iederen vreemdeling, die aan zijn deur klopt en, wat men in Europa *savoir vivre* noemt, moet men van de Doppers niet verwachten, doch in stevigheid van karakter, eenvoudige zeden, ijzeren volharding en vromen, vroeden zin doen zij voor niemand onder. Het '*Dopper-element*' is in het volkskarakter der Transvalers van groote beteekenis en veel waarde.

meer eensluidend met: eenvoudigheid van zeden, kloekheid van hart, en gehechtheid aan de leer en praktijken der gereformeerde Kerk.

Het dorp RUSTENBURG[1)] ligt aan den voet van Magaliesberg, in het schoonste gedeelte van het district, langs de Hex-rivier, 3500 voet boven de oppervlakte der zee. Het werd gesticht in 1850, door of op verzoek van den kerkeraad en de leden der Ned. geref. gemeente aan Magaliesberg[1)]. Het dorp is zeer regelmatig aangelegd, met breede straten, aan beide kanten van stroomend water voorzien, en telt thans ongeveer 500 inwoners. De huizen zijn voor het meerendeel net en gerieflijk gebouwd, van fraaie tuinen omgeven, en naar den kant der ruime markt vindt men zelfs enkele huizen van t w e e verdiepingen, wat overigens een zeldzaamheid is in Transvaal. De kerk der Ned. herv. gemeente, waaraan men jaren lang gebouwd heeft, maakt eenigen indruk door haar hoogte, doch kan geen aanspraak maken op sierlijke bouworde. De gereformeerde gemeente heeft hier insgelijks een kerk, - de eerste door haar in dit land gesticht. Er zijn een aantal winkels op het dorp, waarin vrijwat handel wordt gedreven, en over het algemeen heeft de plaats meer het aanzien van een kleine landstad dan van een dorp. Zonder twijfel heeft deze schoon gelegen, bijzonder vruchtbare, niet ongezonde, en aangename plaats een schoone toekomst.

Marico.

Dit district vormt het Westelijk gedeelte van de Noordwestelijke districten-groep. Het werd vroeger, door de Notuani-rivier van Sechele-

1) ‘Omtrent den aanleg van Rustenburg leest men in de Volksraadsbesluiten van 22 Januari 1850 als volgt:
‘Memorie ingekomen van den Kerkeraad van Magaliesberg, geteekend door tweehonderd vijf en zestig personen, vragende aan den Edl. Raad een plaats, onbebouwd, voortijds behoorende aan den heer H.C.W. Vermaas, tot opbouw van een Gereformeerde Kerk.
De Raad overeengekomen zijnde hebben die plaats aan den Kerkeraad en gemeente toegestaan tot dien einde, om een Kerk te bouwen onder voorwaarde dat de helft der erven aan de Kerk en de andere helft aan de publieke kas zal worden toegekend, en dat de Kerkeraad het volle regt zal behouden om nimmer een kantien of openlijk taphuis toe te laten.’

1) ‘Omtrent den aanleg van Rustenburg leest men in de Volksraadsbesluiten van 22 Januari 1850 als volgt:
‘Memorie ingekomen van den Kerkeraad van Magaliesberg, geteekend door tweehonderd vijf en zestig personen, vragende aan den Edl. Raad een plaats, onbebouwd, voortijds behoorende aan den heer H.C.W. Vermaas, tot opbouw van een Gereformeerde Kerk.
De Raad overeengekomen zijnde hebben die plaats aan den Kerkeraad en gemeente toegestaan tot dien einde, om een Kerk te bouwen onder voorwaarde dat de helft der erven aan de Kerk en de andere helft aan de publieke kas zal worden toegekend, en dat de Kerkeraad het volle regt zal behouden om nimmer een kantien of openlijk taphuis toe te laten.’

land gescheiden, doch de Engelsche politiek heeft voor die natuurlijke grenslijn een andere gesteld, die, over de Dwarsbergen, door bakens wordt aangeduid. Hierdoor is de Marico-rivier, van dit gebergte af tot aan haar samenvloeiing met den Limpopo, de Noordwestelijke grens geworden, welke grens zich dan verder, met allerlei bochten en wendingen, naar het Westen uitstrekt, tot aan Bloemhof. Ten Zuidwesten grenst het district aan Potchefstroom, en Oostelijk wordt het door den Marico van Rustenburg gescheiden. Schoon dit gedeelte der Republiek het eerst door de Boeren in bezit is genomen, werd Marico pas voor eenige jaren tot een afzonderlijk district, met eigen, plaatselijk bestuur, verheven.

De geaardheid van den bodem is zoo gelijk aan die van het 'halftropische' gedeelte van Rustenburg, dat er geen nadere beschrijving van behoeft te worden gegeven. Magaliesberg neemt hier zijn oorsprong, en de Dwarsbergen zijn het Westelijk gedeelte van de bergketen, die zich, onder den naam van Witfontein-, Mariquele-, en Hangklip-gebergte, naar het Noordoosten uitstrekt. Een groot gedeelte van Marico bestaat uit Boschveld, geheel buiten de t s e t s e -lijn, maar zonder water, en uitgestrekte grasvlakten, in ligging overeenkomende met het karroo-veld van Rustenburg. Marico is het Westelijk gedeelte van den 't u i n ' van Transvaal.

Alles groeit ook hier; elke graansoort, de appel en de sinaasappel, de vijg en de perzik, de pisang en de druif, terwijl tropische producten, (koffie en suiker) gewonnen kunnen worden evenals, en op sommige plaatsen misschien nog beter dan, in Rustenburg. Ook zijn er hooge, open plaatsen, waar men schapen houden kan, en het veld levert uitnemende weide op voor hoornvee. Toch kon het district, gedurende langen tijd niet tot bloei geraken, o m d a t h e t g e e n m a r k t h a d v o o r z i j n p r o d u c t e n , doch nu de Diamantvelden (s l e c h t s tien dagen, per ossenwagen, verwijderd) ontdekt en bevolkt zijn, heeft het die markt gevonden en is Marico een der welvarendste districten der Republiek geworden. Ware het district op de eene of andere wijze, per rail, met Kimberley verbonden, dan zou men op de Diamantvelden, gedurende het gansche jaar, versche groenten kunnen eten, in Marico geteeld, waar men zich daar nu met ingelegd goed, uit Engeland ingevoerd, moet vergenoegen. En komt zulk eene verbinding ooit tot stand, dan is Marico het aangewezen veld van emigratie voor menigen tuinder. De grond 'bedelt' om bearbeid te worden, - niet hier en daar, sporadisch, maar geregeld en stelselmatig. De uitkomsten kunnen niet anders dan verrassend,

zijn. Doch zal een tuinder hier van zijn arbeid kunnen leven, dan moet het kanaal van afvoer tot op een tiende worden verkort, en Kimberley in een of twee dagen te bereiken zijn. Dat dit zal gebeuren, - wie, die Transvaal kent, en de ontwikkeling van Zuid-Afrika, gedurende de laatste 20 jaren, heeft gadegeslagen, twijfelt dááraan?

Marico is rijk aan mineralen, vooral lood, zilver en koper; waarschijnlijk ook aan goud. Het district is wel voorzien van water en hout, en, schoon de temperatuur wat hoog is, toch niet ongezond. Slechts in enkele moerassige streken en in het Noordelijkst gedeelte, heerschen periodieke koortsen. De blanke bevolking wordt geschat op ruim 2300 Boeren en 200 Europeanen, en het getal inboorlingen op 10,000 of 12,000. De welbebouwde en beplante boerenplaatsen liggen dichtbij elkander, en schoon het district niet zeer uitgestrekt is, zijn er reeds drie dorpen in aangelegd.

De hoofdplaats is ZEERUST, een dorp van ongeveer 50 huizen, fraai en vruchtbaar gelegen aan den Klein-Marico, met een kerk der Ned. hervormde gemeente, het landdrostkantoor en eenige winkels, die nog al handel moeten drijven met de Kaffers, over de grenzen. Zes mijlen ten Westen van Zeerust, ligt het tweede dorp, JACOBSDAL geheeten, uit een 20 huizen bestaande, van bloeiende akkers en tuinen omgeven, en met een fraaie kerk der Ned. gereformeerde gemeente, door welke dit dorp is aangelegd. Doch de belangrijkste plaats, in het district, wat de ligging betreft, is LICHTENBURG, 36 mijlen ten Westen van Jacobsdal, aan den grooten weg van Potchefstroom naar het Binnenland. Voor het oogenblik bestaat dit dorp slechts uit een nette kerk der Ned. geref. gemeente, eenige weinige huizen, en een of twee winkels, doch Lichtenburg geeft terstond den indruk van een s t a d i n w o r d i n g. De plaats is goed aangelegd, op een platten heuvel; er is overvloed van water ter besproeiing van de ruime erven, en de grond is vruchtbaar; de straten zijn wijd en verdeelen het dorp in vierkante ‘blokken’. Er is niet veel verbeeldingskracht toe noodig, om die erven bebouwd te te zien met fraaie huizen, ruime magazijnen, een sanitorium, scholen en kerken, de noodige gouvernementskantoren en het ‘C e n t r a a l-S t a t i o n v a n d e n POTCHEFSTROOM-KIMBERLEY en SHOSHONG-S p o o r w e g ’, en deze gezonde, prachtig gelegen, doch nu zoo eenzame plaats, in een bloeiende handelstad herschapen. Lichtenburg: slechts 90 mijlen van Potchefstroom en 200 mijlen van de Diamantvelden verwijderd; in het midden van een district, rijk aan lood en andere mineralen, vruchtbaar boven beschrijving, geschikt voor vee en, op de hoog gelegen vlakten, voor

schapen, is de aangewezen plaats voor een onbegrensden handel met de inboorlingen, ten Noordwesten van Transvaal, en met de jagers[1)], die, vooral ook uit deze streek, tot aan het meer Ngami, jacht maken op den olifant en ander groot wild; - is, behoorlijk versterkt, van de grootste strategische waarde ter bescherming der Noordwestelijke grenzen, en heeft ongetwijfeld een schoone toekomst, als een der brandpunten van welvaart en eere, in dit schoone land.

POTCHEFSTROOM, met BLOEMHOF ter linker- en HEIDELBERG ter rechterzijde, vormt het Westzuidwestelijk gedeelte van Transvaal. STAANDERTON sluit den cirkel. Het eerst een woord over:

Bloemhof.

Vanwaar dit district dien naam gekregen heeft is moeielijk te zeggen. Het maakt een gedeelte uit (doch niet het beste gedeelte) van het Hoogeveld langs de Vaal-rivier; heeft heinde en verre boom noch struik, en aan 'bloemen' is deze zanderige vlakte juist zeer arm. Ook heeft deze 'h o f' aan de Republiek wel (politieke) doornen, doch geen b l o e m e n verschaft. Waarschijnlijk heeft men deze bloemlooze streek, bij wijze van contrast, dien bloemrijken naam gegeven.

Het district is vooral bekend wegens de moeielijkheden, die er aan de regeling der grenzen, op dit punt van Transvaal, zijn verbonden geweest. De natuurlijke grens is de Hart-rivier, tot aan hare samenvloeiing met

1) Met hoeveel tegenzin Schr. ook de 'H e r i n n e r i n g e n u i t Z u i d-A f r i k a' door THEOD. M. TROMP aanhaalt, kan h.t.p. niet over de Lichtenburgsche Boeren gesproken worden, zonder dezen in kennis te stellen met het portret, dat van hen gegeven wordt in dat boekske, en den Hollandschen lezer te doen opmerken, dat genoemde schrijver nooit m i n d e r vertrouwbaar is (en dat zegt iets met betrekking tot zijne 'H e r i n n e r i n g e n') dan waar hij over de Boeren spreekt. Van de Lichtenburgers zegt T. p. 130: '*Stel u voor een menschelijk wezen, en nog wel een blanke, die zich niet wascht, kamt of de haren knipt; die levend in een kleine hut, zich dekt met beestenvellen, een zeer onvolledige taal spreekt, waarin slechts de namen van de weinige zaken en hoedanigheden, die hem bekend zijn, voorkomen, en die len slotte bijna uitsluitend zijn onderhoud (waarin trouwens weinig te voorzien is) in jacht en somtijds roof vindt; die, ten slotte, laf, haatdragend, huichelachtig, lui en zelfzuchtig is, en gij hebt het type van den boerjager uit de groote wijk Lichtenburg, een type, waarvan slechts weinigen hunner afwijken*.' - De eenige verontschuldiging, die voor dit schrijven kan worden bijgebracht is dat de heer T. dus schreef toen het in de kringen, waarin hij verkeerde, nog verdienstelijk werd gerekend om de Boeren 'slecht' te maken, en het in de mode was om hen zoo zwart mogelijk te teekenen. De portretten in deze 'H e r i n n e r i n g e n' z i j n trouwens doorgaans caricaturen.

de Vaalrivier[1] en waren er nimmer diamanten gevonden, juist op het punt waar die beide rivieren te zamen komen, dan zou, Engeland zich met het land tusschen die rivieren wel nooit hebben ingelaten. Bij de annexatie van Griqua-land West, door de Engelsche Regeering, volgde echter vanzelf, dat ten minste een deel van den bedoelden grond, waar men reeds diamanten gevonden had, onder de Engelsche vlag moest komen en de Britsche lijn werd dus zóó getrokken, dat de Britsche vlag zoowel de oevers van de Hart- als van de Vaal-rivier kon beheerschen. En schoon dit gedeelte des lands, tot aan de Maquasi-spruit, onbewoond was en onbeheerd lag, toen de Boeren, in 1836, voor het eerst over de Vaalrivier trokken, en eerst in later tijd door Koranna's, Batlapins en ander volk is bezet geworden, wist Gasibone, het Batlapin-opperhoofd, nadat de Republiek meermalen met diens vader in bloedigen strijd gewikkeld geweest was, te bewerken, dat een Engelsch ambtenaar als scheidsrechter tusschen hem en Transvaal zou optreden. Die ambtenaar was de heer Keate, luit.-gouverneur van Natal, en de grenslijn door hem vastgesteld wordt genoemd de 'KEATE-award' (uitspraak). Daar hierdoor echter niet slechts een geheel district, met bebouwde plaatsen en twee dorpen, verloren ging, maar ook de Westelijke grenzen der Republiek geheel verbrokkeld werden, en het direct verkeer tusschen Transvaal en de Diamantvelden onmogelijk werd, weigerde de Volksraad het Keate-award goed te keuren, en bleef de grensregeling onafgedaan. Gasibone eigende zich, krachtens de Keate-toewijzing, al het land toe tusschen de Maquasi-spruit en de Hart-rivier, en tot aan Lichtenburg en Jacobsdal; het Engelsche Gouvernement wilde de lijn, door Keate gemaakt, gehandhaafd hebben; en de Republiek ging voort met inkomende rechten te heffen op vrachtgoederen, die uit de kolonie werden ingevoerd, en belasting te innen van de Boeren, die in Bloemhof grond bezaten. Bij de latere grensregeling, door den Volksraad bekrachtigd, is het district in twee deelen gescheiden, zóó, dat de beide dorpen CHRISTIANA en BLOEMHOF, aan Transvaal zijn gebleven, en het Westelijk gedeelte aan de Batlapins is gevallen[2].

1) Op de kaart van Jeppe en Merensky, 1868 is de Hart-rivier, tot aan hare samenvloeiing met Vaal-rivier als de Transvaalgrens, aangegeven; ook nog in 1873-75 bij PETERMANN doch niet meer door Merensky in 1875. Uit een geographisch oogpunt is het in elk geval te hopen dat de bedoelde grenslijn nu onveranderd blijve.
2) In verband met de later gevolgde annexatie van Transvaal moest de Keate-uitspraak voor Engeland een lastige kwestie worden. Keate had, zonder op de mogelijkheid bedacht te zijn, dat Transvaal onder de Britsche vlag zou komen, uitspraak gedaan ten voordeele van Gasibone, met wien de Engelsche Rogeering, c.q., altijd wel weg zou weten, en tegen de Boeren; die uitspraak werd door de Rijksregeering gesteund, zoodat, voor zoover Engeland betrof, Bloemhof aan Gasibone behoorde. Doch de annexatie vond plaats en ..... neen, toen kon het Engelsche Bestuur de twee grensdorpen langs de Vaal-rivier, Christiana en Bloemhof, en den grooten weg naar Kimberley, niet aan Gasibone afstaan. Zoo bleef het land, in strijd met de Keate uitspraak, na de annexatie aan de Transvaal behooren. Toen nu ten slotte de Transvalers hunne onafhankelijkheid op de Engelschen hadden heroverd, en Engeland de Republiek weer aan de Boeren moest afstaan, werd het de vraag: 'of Bloemhof nu aan Gasibone behoorde, volgens de Keate-uitspraak, of aan Transvaal, volgens de Shepstone-Lanyon-praktijk?' *Bonne mine*, *mauvais jeu:* er was geen helpen aan, en Engeland moest de Transvaal wel in het bezit laten van de streek langs Vaal-rivier, met de beide dorpen Bloemhof en Christiana. De politiek van Engeland in Zuid-Afrika is soms vol humor, schoon meestal zeer pijnlijk.

Als de Hart-rivier, tot aan hare samenvloeiing met Vaal-rivier toch niet de Westelijke, grens van Transvaal kan vormen, is deze grensregeling voor de Republiek, niet onaannemelijk.

CHRISTIANA, zoo geheeten naar de dochter van den vroegeren President M.W. Pretorius, en BLOEMHOF, beide aan de oevers van Vaal-rivier gelegen, zijn, vooralsnog, dorpjes van weinig beteekenis en met geen groote vooruitzichten. Christiana is de hoofdplaats van het district, doch bestaat, behalve uit een kerkje, een landdrostkantoor en een paar winkels, slechts uit een half dozijn onaanzienlijke woningen. Het ligt 160 mijlen van Potchefstroom en 70 mijlen van Kimberley, aan den grooten weg tusschen deze beide plaatsen. Bloemhof, dat 30 mijlen nader aan Potchefstroom ligt, is een weinig meer belovend en drijft nog al handel, vooral met de Kaffers, die, naar en van de Diamantvelden, de plaats aandoen. Over het geheel genomen behoort dit district, met zijn bevolking van ongeveer 1200 blanken, en eenige duizenden gekleurden, tot het minst aantrekkelijk gedeelte van Transvaal.

Potchefstroom.

De Maquasi-spruit maakt scheiding tusschen Bloemhof en Potchefstroom. Dit district wordt verder begrensd door de Vaal-rivier, tot waar deze de Kliprivier in zich opneemt; wordt vervolgens door dat riviertje van Heidelberg gescheiden; door het Witwaterrand-gebergte van Pretoria en Rustenburg, en door een korte districtslijn, nabij Lichtenburg, van Marico. Potchefstroom, het oudste, en vroeger grootste, district van Transvaal, is nu, na Utrecht, wel het kleinste, doch wat het in uitgestrektheid mist heeft het in bevolking en belangrijkheid voor, boven andere districten. Het telt ongeveer 7500 blanke inwoners, waarvan ruim 1200 Europeanen zijn,

en slechts 1500 gekleurden, - meestal dienstboden op de dorpen, of arbeiders op de boerenplaatsen. Het district, van 3000 tot 4000 voet boven de oppervlakte der zee gelegen, heeft uitmuntende weiden voor hoornvee en schapen, is over het algemeen zeer geschikt tot het verbouwen van granen, en, schoon de plantengroei minder welig is dan ten Noorden van Magaliesberg, en half-tropische vruchten hier slechts op enkele, zeer beschutte, plaatsen kunnen gekweekt worden, leveren de boomgaarden toch rijke vruchten-oogsten op. Langs de Mooi-rivier en Schoonspruit, prachtige stroomen, die het district doorsnijden; naar den kant van Vaal-rivier; langs Witwaterrand, en rondom Losberg, liggen vele welbebouwde plaatsen, dichtbij elkander, doch verder vindt men ook in dit district, op uren reizens langs den grooten weg, soms geen enkele woning. De bewoners van Potchefstroom houden zich met de veeteelt, land- en tuinbouw, en struisvogelteelt bezig, en vinden voor hun wol, struisveeren, vruchten, granen, tabak en slachtvee, in de hoofdstad of wel op de Diamantvelden en in den Vrijstaat een gereede markt.

De hoofdplaats van het district - de hoofdstad tevens der Republiek - is POTCHEFSTROOM, aan de Mooi-rivier gelegen, door de Boeren nog steeds een d o r p genoemd, doch waardig den naam van s t a d te dragen. De plaats is met bijzondere zorg aangelegd, in den vorm van een langwerpig vierkant, eenigszins naar het model van Pieter-Maritzburg, met breede straten, die elkander rechthoekig snijden, en een plein, waarop die straten uitloopen, - grooter dan menig dorp in Holland. De straten zijn nog niet geplaveid en worden bij eenigen regen in modderpoelen verkeerd, doch zij zijn langs den kant der open waterleidingen, met treurwilgen en ander schaduwrijk geboomte, beplant, hetgeen de stad, ook in den zomer, een koel, verkwikkend aanzien geeft. De huizen zijn over het algemeen met smaak gebouwd, één verdieping hoog en met platte daken, als beschutting tegen de warmte. Elk huis heeft zijn tuin, door waterleidingen uit de Mooi-rivier wel besproeid, en de vruchtbare grond levert, met een weinig zorg, alles op, wat het huisgezin, aan groenten of vruchten, noodig heeft. Op de stadsgronden, die zich mijlen ver in den omtrek uitstrekken, is weide voor een zeker getal koeien, ossen en paarden der inwoners, zoodat de Boer, die zich van zijne zaken heeft ontdaan en stil wil gaan leven op het ‘dorp’, een boerderij op kleine schaal kan hebben, ter voorziening in bijna al zijne behoeften. Potchefstroom telt drie Hollandsche en twee of drie Engelsche kerken; gouvernements- en andere scholen; eenige zending-scholen; een

of twee Banken, twee of drie drukkerijen, eenige hôtels, twee korenmolens door water gedreven, tal van procureurs- en zaakwaarnemerskantoren, en vele, zeer ruime, en van alle goederen wel voorziene winkels en magazijnen. De publieke gebouwen (landdrostkantoor, postkantoor, enz.) zijn onaanzienlijk, doch vele particuliere woningen, en de groote winkels kunnen met die in Pieter-Maritzburg en Durban wedijveren. Er wordt in Potchefstroom een uitgebreide handel gedreven, zoowel plaatselijk als door de reizende handelaars, met het Binnenland. Het getal inwoners wordt geschat op 2000, waarvan de helft Europeanen zijn; vooral Hollanders, Duitschers en Engelschen. Men noemt Potchefstroom de b l o e m e n s t a d van Transvaal, en wel heeft zij recht op dien naam, vooral ook wel, omdat de Engelsche taal noch Engelsche zeden (ook veel z e d e l o o s h e i d) haar tot nu toe dat eigenaardig H o l l a n d s c h karakter hebben kunnen ontnemen, hetwelk haar zoo gunstig onderscheidt boven andere plaatsen in de Republiek, door Engelschen en andere vreemdelingen bewoond[1)].

Vier en dertig mijlen Westelijk van de hoofdstad, aan den weg naar

1) Daar de meeste handboeken en werken over Transvaal uitvoerig spreken over Potchefstroom, Pretoria en Rustenburg, doch slechts terloops over het andere gedeelte des lands, kan Schr., bij de zeer beperkte ruimte, waarover hij te beschikken heeft, juist over die plaatsen met een enkel woord volstaan. Omtrent Potchefstroom moet echter nog aangemerkt worden, dat het een der beste plaatsen is in de Republiek voor degelijke ambachtslieden, die uit Holland derwaarts zouden willen emigreeren (vooral schrijnwerkers, metselaars, schilders, kleedermakers, schoenmakers en d.g.l.). De afstand van Durban, via Pieter-Maritzburg en Harrismith, naar Potchefstroom, is slechts ongeveer 400 mijlen - betrekkelijk, vrij gemakkelijk af te leggen per passagierskar of ossenwagen. Het klimaat van Potchefstroom is gezond, en schoon de levenswijze, a l s m e n a l l e s k o o p e n m o e t , kostbaar is, zijn de verdiensten evenredig hoog.
De handel te Potchefstroom is voor het grooter deel in Engelsche handen, - direct of indirect, door verbinding met kantoren in Natal en Port-Elizabeth. De invoer bestaat voornamelijk uit Engelsche en Amerikaansche goederen van geen bijzonder gehalte, waartegen wol, ivoor, struisvederen, huiden enz. worden ingekocht. Worden er ooit directe handelsbetrekkingen, op uitgebreide schaal tusschen Holland en Transvaal aangeknoopt, dan is Potchefstroom de aangewezen plaats voor een of meer groote factorijen, waaruit men ook het Binnenland van goederen voorzien kan.
Thans groeit er nog gras genoeg in de straten (die slechts des daags verlicht zijn, en als de maan helder schijnt), om de hoofdstad des lands een waarlijk landelijk aanzien te geven. Doch wat Potchefstroom kon worden, als de plaats eenmaal door een spoorweg met de zee en verder met de Diamantvelden en Marico verbonden wordt, is niet in weinige regels neder te stellen. Reeds nu wordt de waarde der erven op het dorp op ongeveer £ 300,000 (36 millioen gulden) geschat; een spoorwegverbinding met de zee, zou die waarde minstens vertienvoudigen.

de diamantvelden, ligt KLERKSDORP, in een vruchtbare streek, wel van hout en water voorzien, - een der oudste dorpjes in de Republiek. Het bestaat nog steeds uit slechts eenige winkels, een 30-tal huizen, en heeft weinig vooruitzicht, naar het schijnt, op uitbreiding. Wat meer ten Noorden, aan den grooten weg naar Lichtenburg, is een nieuw dorp gesticht, VENTERSDORP genaamd, en met deze plaats en Klerksdorp een driehoek vormende, ligt HARTEBEESTFONTEIN, - geen dorp, maar een prachtige boerenplaats, door de verschillende leden van twee of drie familiën bebouwd, en bewoond a l s een dorp. Hartebeestfontein vormt eene afzonderlijke gemeente der Ned. ger. Kerk en heeft haar eigen net en geriefelijk kerkgebouw. Voor minstens nog een half dozijn dorpen is er in dit district overvloedig plaats en goede gelegenheid.

Heidelberg.

Dit district strekte zich vroeger uit van de Klip-rivier, waardoor het van Potchefstroom gescheiden wordt, langs de Vaal-rivier, tot aan het tegenwoordige Staanderton, doch heeft ten behoeve van laatstgenoemd district een groot deel van zijn grond moeten afstaan. Een deel van Heidelberg behoort, geologisch, tot Potchefstroom. Het gebergte, dat in dit district nabij de Vaal-rivier, zijn oorsprong neemt, en het van het Westen naar het Noordwesten als Gatsrand en Houtboschrand, doorsnijdt, draagt hier den naam van Suikerboschrand, naar het 'suikerboschje' (*Protea melifera*), waarmede het hier en daar begroeid is, en eindigt met een kromming naar het Zuiden, op de grenzen der Vaal-rivier-vlakte. Het bergachtig gedeelte van het district heeft alle overeenkomst met de streek ten Zuiden van de hoofdstad, behalve dat het wat hooger ligt, en dus beter geschikt is voor schapen en paarden. Dit deel van het district is wel voorzien van hout en water; de grond is geschikt voor allen akkerbouw, en de meeste vruchten, die in Transvaal - Zuidelijk van Magaliesberg - groeien, komen hier tot rijpheid. De bevolking van het district wordt geschat op ongeveer 4000 Boeren, ruim 200 Europeanen en minstens 1000 kleurlingen, - meestal dienstbaren. De streek van Suikerboschrand word door de Boeren bewoond sedert Hendrik Potgieter uit Natal terugkeerde, en is, over het algemeen, wel bebouwd en bewerkt. Mineralen zijn er tot heden weinig gevonden.

Het dorp HEIDELBERG ligt, of beter gezegd, h a n g t , aan de Oostelijke helling van Suikerboschrand, ongeveer 4800 voet boven het vlak der

zee. Op natuurschoon kan de plaats niet roemen, en, schijnbaar, ongelegener stuk gronds voor een dorp had men bezwaarlijk in den omtrek kunnen vinden, dan den rotsigen, ongelijken bergrug, waarop Heidelberg gebouwd is. Het is aan alles te zien, dat de plaats niet door Boeren is aangelegd, en niet voor Boerendorp bestemd is, maar voor een handelsplaats. Het dorp bestaat thans uit een 30 of 40 huizen, eenige vrij groote winkels, de gewone gouvernementskantoren, en een kerk der Nederd. hervormde gemeente. De groote wegen uit Natal, via Harrismith, in den Vrijstaat, naar Pretoria en Potchefstroom passeeren het dorp op geringen afstand. Het onderscheid tusschen een dorp door de Boeren gesticht en deze ongunstig gelegen plaats is zeer opvallend. Toch is Heidelberg, wegens zijn niet onbeduidenden handel, in korten tijd tot een zekere mate van bloei gekomen, boven andere plaatsen, wier ligging en aanleg veel verkieslijker is. Daar het Suikerboschrand-gebergte gemakkelijk in één, groote, natuurlijke vesting kan herschapen worden, en men van hier de wegen, die van de Zuidwestelijke grens naar het hart des lands voeren, bestrijkt, is het dorp voor de Republiek van onschatbare strategische waarde[1].

Staanderton.

Zuidzuidoostelijk van het Suikerboschrand-gebergte strekt zich het Hoogeveld van Vaal-rivier uit, naar het Noordoostelijke punt van Wakkerstroom, en verder, in Noordnoordoostelijke richting, naar Pretoria en Nazareth. Een deel van dit Hoogeveld, dat niet weer nader beschreven behoeft te worden, is eenige jaren geleden tot een nieuw district gevormd. Hoofdplaats van dit district is het dorpje STAANDERTON[2], aan den oever van Vaal-rivier gelegen, waar de hoofdwegen uit Natal naar Pretoria en Potchefstroom, uit elkander gaan. Het district telt ongeveer 1000 blanken en een paar duizend gekleurden, - allen dienst-

1) Hoe goed de Boeren dit hebben ingezien, blijkt o.a. uit het feit, dat zij in den jongsten worstelstrijd hun hoofdkwartier en den zetel der Regeering te Heidelberg vestigden.
2) Dus genoemd naar ADRIAAN STAANDER, de eigenaar of gedeeltelijke eigenaar der plaats. Trollope noemt hem een zeer 'getrouw onderdaan van den Britschen troon' en geeft hem, om die reden wellicht, den titel van 'Generaal', doch ten onrechte. Staander werd, in 1865 door de Basuto's van Moshesh, die een inval deden in Transvaal, van deze plaats, waar hij zich pas gevestigd had, verdreven, en ongeveer waar nu het dorp staat, werd een zijner zoontjes, wreedaardig door de Kaffers vermoord.

baren. Het dorp telt nog slechts weinige huizen, een kerk en pastorie der Ned. ger. gemeente, eenige winkels, en de onmisbaarste gouvernementskantoren, in zeer primitieven staat. Het is geen Boerendorp en zal het waarschijnlijk nooit worden, doch zoo de Boeren ééne plaats in de geheele Republiek behooren te versterken, dan is het STAANDERTON.

Pretoria.

In het hart des lands eindelijk; onmiddellijk grenzende aan zeven van de twaalf overige districten; zelf een district, rijk aan mineralen, aan kostbare weiden voor groot vee en schapen, aan uitstekenden akker- en tuingrond; van water en hout overvloedig voorzien, en als gedragen op de hellingen van het Witwaterrand-gebergte en Magaliesberg ligt Pretoria, met zijn ruim 6000 blanke inwoners en 10,000 inboorlingen. Deze streek is reeds voldoende beschreven, slechts zij hier herinnerd, dat het verschil in temperatuur, tusschen het gedeelte, dat ten Zuiden van Magaliesberg en wat ten Noorden ligt, zóó groot is, dat de half-tropische producten, die naar den kant van Rustenburg tot wasdom komen, aan deze zijde van Magaliesberg kwijnen. Aan vruchtbaarheid laat Pretoria overigens niet te wenschen over.

PRETORIA, de hoofdplaats van het district, is tevens de z e t e l p l a a t s van het Gouvernement. De stad ligt aan de Apies-rivier, in een breede vallei, door het Witwaterrand-gebergte en Magaliesberg gevormd, ruim 4000 voet boven de oppervlakte der zee. Zij is, evenals de meeste plaatsen door de Boeren gesticht, met zorg aangelegd; heeft overvloed van stroomend water, en de erven, door heggen van rozen omtuind, zijn vruchtbaar, doch de plaats mist het vriendelijk, huiselijk aanzien van Potchefstroom. De huizen, meestal met gras gedekt, en veelal zonder planken vloer of zoldering, zijn minder net; - de winkels, schoon wel voorzien van goederen, zijn niet zoo groot; - de straten worden, als het geregend heeft, nog meer in moerassen verkeerd, dan in de hoofdstad. Pretoria telt ongeveer 1500 blanke inwoners, meestal Afrikaners uit de Kaapkolonie, Engelschen, Duitschers en vele Hollanders, doch weinig Boeren. De meeste inwoners zijn in gouvernementsdienst of houden zich met den handel bezig. Er zijn twee Hollandsche en eenige Engelsche kerken; een zendingstatie van het Berlijnsche Genootschap; eenige scholen, de gewone gouvernementsgebouwen, en verder de raadszaal, waar de Volksraad bijeenkomt. Van alle groote ‘dorpen’ in

Transvaal krijgt men nergens zoo weinig den indruk, dat het land door de Boeren wordt bezeten als te Pretoria, met haar talrijke, vreemde bevolking, van zeer questieuse antecedenten. Zoo voor de Republiek in het algemeen, als voor de stad in het bijzonder, is het van het grootste belang, dat degelijke Afrikaners zich daar gaan vestigen. Is Potchefstroom de hoofd-stad, Pretoria is de hart-stad, en waar het hart krank is, daar wordt het hoofd mat en het geheele lichaam lijdend. Transvaal heeft daar ondervinding van.

Zóó is, in zeer breede trekken geschetst, het LAND, dat Engeland meende, zonder slag of stoot, door annexatie, aan de Britsche kroon te kunnen hechten.

II. Staatsvorm, kerk, school, handel en nijverheid.

Staatsvorm.

De vorm van Regeering door Retief, in het begin van den trek voorgesteld, is wèl gebleken de eenige te zijn, die door de Boeren begeerd wordt, en voor hun vrijen, onafhankelijken Staat doelmatig is. Monarchie of constitutioneel koningschap is evenzoo met hun Volkskarakter in strijd, als een revolutionaire democratie; en zeer geleidelijk, is het patriarchaal-democratisch Bestuur, overgegaan in de Zuid-Afrikaansche Maatschappij, en deze in een Republiek. Op den grondslag door Retief gelegd, hebben de andere leiders gebouwd, en zijn concept-grondwet is, gewijzigd en uitgebreid, de Grondwet der Transvalers geworden. Artikel 2 dier Grondwet bepaalt dat: 'De Regeeringsvorm... zal zijn die eener Republiek.'

De Grondwet der Zuid-Afrikaansche Republiek bestaat uit zeven Hoofdstukken door 'Algemeene Bepalingen' voorafgegaan en

de noodige ‘B i j l a g e n ’ gevolgd[1]. Het is vooral uit die Algemeene Bepalingen, dat de geest van het Volk, op regeeringsterrein, gekend wordt.

Vooreerst: als een g e e s t v a n v r i j h e i d . Het VOLK heeft een WIL. Het ‘w i l zich bij de beschaafde wereld als een onafhankelijk en vrij Volk geëerbiedigd zien’ (art. 3); ‘w i l zijn grondgebied ongeschonden bezitten en in bezit houden’ (art. 5); ‘e i s c h t de meest mogelijke maatschappelijke vrijheid’ (art. 8); ‘w i l geen gelijkstelling van gekleurden met blanken toestaan’; en ‘w i l geen slavenhandel of slavernij in de Republiek dulden.’ Dat vrije Volk bestaat niet om de Regeering, maar deze ontvangt het gezag v a n het Volk. Zoo ‘g e e f t ’ het Volk de ‘wetgeving in handen van een Volksraad’; ‘v e r t r o u w t de handhaving der orde toe aan de krijgsmacht’; ‘s t e l t de rechterlijke macht in handen van rechters’; en ‘d r a a g t o p aan een uitvoerenden Raad de uitvoering der wetten’. Het Volk regeert, door de regenten, die het aanstelt, en deze ontleenen hun gezag aan den wil van het volk.

Tweedens: als een g e e s t v a n r e c h t e a f h a n k e l i j k h e i d . De wil des Volks is absoluut tegenover elk aardsch gezag, doch niet in zich-zelf. Het Volk erkent een Macht boven zich: de Goddelijke Macht, waaraan het Volk z i j n macht ontleent en waardoor de Volks-wil bestuurd moet worden. Dit wordt uitgedrukt in Art. 8:

‘Het volk EISCHT de meest mogelijke maatschappelijke vrijheid en VERWACHT die van het behoud van zijn godsdienstig geloof[2]; van de nakoming zijner verbindtenissen; van zijne ondergeschiktheid aan Wet, Orde en Recht, en de handhaving van dezelve.’

De bewoording van dit Artikel moge minder gelukkig zijn, doch het beginsel, dat hier wordt uitgesproken, is kristalhelder. Het Volk regeert; de wil van het volk is de Wet des lands; doch Volks-wil en Volks-regeering zijn onderworpen aan den wille Gods en z i j n regiment. Gevolgelijk: geene communistische democratie, maar een Republiek waar Wet, Orde en

1) I. Over de Bescherming en Verdediging van Kerk en Staat; II. over den Volksraad het hoogste gezag, of de Wetgevende macht; III. Over den President en de Leden van den Uitv. raad, de Voorstellers der Wetten; IV. Over de Krijgsmacht en den Krijgsraad; V, over de Rechterlijke Macht en de Rechtsbedeeling; VI. over de Administratieve Macht of de Landsambtenaren; VII. Over de geldmiddelen van den Staat. Hierbij komen enkele ‘Bijlagen’ en ‘Instructiën’ met, ‘33 Artikelen’, de ‘Algemeene bepalingen en Wetten voor de Terechtzittingen’ bevattende.

2) De formuleering van meer dan een artikel in de Grondwet, beginselen rakende, is niet gelukkig, omdat de pen, die den geest des Volks tot tolk moest dienen, bijna geheel v e r s n e d e n was, en door vreemde vingers gevoerd werd.

Recht gehandhaafd wordt, en het 'godsdienstig geloof' uitdrukking is van gehoorzaamheid aan Gods wil en wet, in het Woord geopenbaard. Geen Volk kan meer vrijheidszin aan den dag leggen dan de Boeren; geen volk buigt zich gelijkertijd gewilliger, en met meer innerlijke overtuiging van godsdienstige verplichting, onder de WET.

Voorts wordt in de Algemeene Bepalingen de verhouding tot de kleurlingen duidelijk uitgesproken. Het volk 'w i l' geen slavenhandel of slavernij dulden; niet: 'm a g' d i e n i e t t o e l a t e n krachtens de conventie van 1852, maar 'w i l' die niet dulden (art. 10). Het volk 'l a a t t o e, de uitbreiding van het Evangelium onder de heidenen (d.i. door zendelingen, binnen de grenzen der Republiek), onder bepaalde voorzorgen tegen misleiding' (art. 8). Doch: het Volk 'w i l geen gelijkstelling van gekleurden met blanken toestaan, noch in kerk noch in staat.' Die gedwongen gelijkstelling was een der oorzaken, waarom de Voortrekkers uit de Kolonie zijn getrokken; die gelijkstelling rust, volgens de opvatting der Boeren, zoomin op houdbare maatschappelijke als godsdienstige gronden, en die gelijkstelling zal daarom niet in de Republiek worden ingevoerd. Wèl bescherming van lijf en goed; wèl de prediking van het Evangelium, voor en aan den meest verdierlijkten heiden, doch geen gelijkstelling met blanken, zóó, dat de kleurling m e t een blanke, of o v e r blanken, zou kunnen regeeren in Kerk en Staat[1)].

1) Wat hiertegen, in theorie, zou k u n n e n gezegd worden, toch moet in praktijk worden erkend, dat de Boeren, in vele opzichten, gerechtvaardigd zijn geworden, met de opneming van deze bepaling in hun Grondwet. Men h e e f t er van gemaakt dat de Boeren z i c h z e l v e n alleen als 'menschen' beschouwen, en de gekleurden als een lager soort 'schepsels', - minder voor God. Dat d i t niet in de bedoeling van het artikel ligt behoeft nauwelijks herinnerd te worden: iedere Boer zal toestemmen, dat alle menschen, als schepselen, v o o r G o d gelijk zijn. Doch in de maatschappij zijn standen, en die worden in de Republiek vertegenwoordigd, niet door dienstheer en d i e n s t b a r e, maar door blanken en g e k l e u r d e n, beschaafden en b a r b a r e n, Christenen en h e i d e n e n. Voor de 'vermenging', waartegen Mozes en Josua de kinderen Israëls hebben gewaarschuwd, wenschten de Boeren zich te wachten, - vooral op kerkelijk terrein. En waar men den heiden het Evangelium wilde gepredikt hebben en, in beginsel, de deuren der Kerk voor den heiden (= gekleurde) openstonden, daar werd men gedrongen om de 'vermenging' te vermijden, die volgen moest uit 'gelijkstelling,' en deze laatste niet toe te laten. Het gevolg van een en ander is geweest dat de Boeren, door Kaffers omringd, zich van die Kaffers hebben vrijgehouden, en dat een (Boeren-) Bastaard-Kaffer tot de zeldzaamheden behoort, terwijl in plaatsen, waar Europeanen en Kaffers op een voet van 'gelijkstelling' hebben verkeerd, de uitkomsten dikwijls al zeer treurig zijn. De straten van Pietermaritzburg, Durban, Port-Elizabeth, Kaapstad zelfs, kunnen daarvan getuigen, en JOHN DUNN, de Engelschman-Kaffer (langen tijd Engelsch Kaffer-agent en nu door de Engelsche regeering erkend Kaffer-h o o f d) met zijne vele Kaffervrouwen, is daarvan één voorbeeld uit vele. Hoe weinig met die gelijkstelling, praktisch, ook door vele zendelingen wordt gerekend, weet een ieder, die ooit een Zending-statie in Transvaal bezocht heeft, en k a n men o.a. duidelijk lezen in WANGEMANNS 'R e i s e - J a h r.' Sprekende over het ontslag van den Berlijnschen zendeling Arroneet, zegt Dr. Wangemann letterlijk: 'Die Hermannsburger Brüder in Transvaal hatten mir berichtet, dass er ein zu schwärmerischem Wesen neigender Mensch sei, dass er mit der bekehrten Kaffern viel zu vertraut umgehe,... in seiner Wohnung auf den Stühlen sitzen lasse, während er Missionare, die eintreten, inzwischen stehen liesse etc. Ich fragte dieserhalb zunächts die Brüder, welche mir sagten, es sei das wohl zum Theil übertrieben, aber doch nicht ganz grundlose Erdichtung. Hierauf ging ich mit ihm auf die schonendste Weise ein auf die gedachten Punkte,' p. 600. Hier wordt dus een Berlijnsch zendeling door zijn 'Herr Director', ernstig onderhouden op een beschuldiging door

Vrijheid van drukpers wordt, krachtens het erkend vrijheidsbeginsel, toegestaan, doch in onderwerping aan het hooger beginsel van Wet, Orde en Recht, blijven drukker en uitgever verantwoordelijk voor al de stukken, die eerschennis, beleediging of aanranding van iemands karakter bevatten (art. 19). Wel pers-vrijheid, doch geen pers-bandeloosheid. Vrije uiting van gedachten, doch geen laster.

Het civiel bestuur over de districten wordt door de Grondwet zóó geregeld, dat het eene district zich niet menge in de plaatselijke aangelegenheden van het andere. Ieder district heeft zijn landdrost, landdrost-klerk (meestal tevens districts-procureur of plaatsvervanger van den procureur-generaal), en gerechtsbode; iedere wijk van het district zijn veldkornet, - de civiele vertegenwoordiger van den landdrost, militair vertegenwoordiger van den Commandant en tevens Kaffer-magistraat voor ondergeschikte zaken, in zijn wijk. De veldkornet is, voor zoover het civiel bestuur betreft, aan den landdrost, en deze aan den Uitv. Raad verantwoording schuldig. Alle belastingen worden ten landdrostkantore betaald en moeten, door den landdrost, bij den thesaurier-generaal worden verantwoord.

Het rechtswezen wordt uitgeoefend, zoowel in civiele als crimineele, zaken binnen de grenzen van het district, door den landdrost; of

Hermansburger zendelingen tegen hem ingebracht, wegens zijne vertrouwelijkheid met gedoopte Kaffers, - gelijkstelling! Een boekdeel is met dergelijke gevallen te vullen, waarvan het eene nog duidelijker dan het andere zou aantoonen, dat het beginsel, door de Boeren uitgesproken, door de uitstekendste zendelingen, juist geen vrienden der Boeren, gedurig in praktijk gebracht wordt.

door den landdrost en heemraden; of door het Hoog-gerechtshof, vroeger bestaande uit twee of drie landdrosten, speciaal benoemd, en twaalf gezworenen, doch thans uit een Hoofdrechter en een of meer Strafrechters, en een Jury. Geen blanke kan tot ‘slagen aan den lijve’ veroordeeld worden; wel tot gevangenschap, dwangarbeid in of zonder ijzeren kluisters, en, van moord overtuigd, tot den dood. De doodstraf is reeds enkele malen in de Republiek toegepast.

De krijgsmacht bestaat uit al de weerbare mannen binnen de Republiek, en, zoo noodig, uit al die kleurlingen, wier Opperhoofden aan haar onderworpen zijn (art. 96). Weerbare blanken zijn alle manspersonen, tusschen den ouderdom van 16 en 60 jaren. De leden van den Volksraad, ambtenaren, kerkelijke beambten, erkende onderwijzers, en winkeliers kunnen niet tot persoonlijken dienst worden opgeroepen, eer de oorlogswet is afgekondigd, dat is: in dreigend landsgevaar. De eenige zonen van weduwen, en lichamelijk ongeschikten, zijn van den krijgsdienst vrijgesteld. Die echter van persoonlijken dienst ontslagen zijn, kunnen in de kosten van den krijg worden aangeslagen. De manschappen staan onder bevel, wat het krijgswezen betreft (ook in vredestijd), van de veldkornetten en commandanten, uit hun midden en door hen zelven gekozen, en van den commandant-generaal. Niemand trekt soldij, doch alle kosten, door de krijgsmacht, in het algemeen belang gemaakt, moeten door het Volk worden gedragen.

De inkomsten van de Republiek worden verkregen uit grond- en andere belastingen, door den Volksraad vast te stellen; registratie-gelden en heerenrecht bij overdracht van vaste goederen; licentiën, boeten, en inkomende rechten. Kaffer-hutbelasting wordt niet uitdrukkelijk genoemd, doch wel bedoeld, en een deel der inkomsten van den Staat wordt thans ook verkregen uit den verkoop van gronden. Van alle inkomsten en uitgaven moet geregeld door den thesaurier-generaal aan den Volkraad, en zoo aan het Volk, rekening en verantwoording worden gedaan.

Het stemrecht wordt, volgens de Grondwet, uitgeoefend door iederen blanken inwoner, 21 jaren oud, in Transvaal geboren of daar minstens één jaar woonachtig, en geen onteerend vonnis te zijnen laste hebbende. De Volksraad, door die stemgerechtigden gekozen is de hoogste wetge-

vende macht; ieder stemgerechtigd burger, drie jaren inwoner en vaste goederen bezittende in de Republiek, is tot lid van den Volksraad verkiesbaar; ieder burger heeft het recht om zijne belangen, bij petitie, voor den Volksraad te brengen en de Volksraad heeft zaken, zoo voor hem gebracht, in behandeling te nemen. Door den Volksraad wordt een Uitvoerende Raad benoemd, die de wetten en besluiten, in den Volksraad gemaakt en genomen, ten uitvoer brengt; de President van den Uitvoerenden Raad, tevens Staatspresident, wordt bij meerderheid van stemmen door de stemgerechtigde burgers gekozen. De leden van den Volksraad en de ambtenaren zweren trouw aan het 'VOLK', overeenkomstig de Grondwet. Van alle handelingen der Regeering moet aan het Volk verslag worden gedaan, en het Volk heeft, feitelijk, het recht van v e t o, over alle handelingen der Regeering en besluiten van den Volksraad.

Kerk.

Volgens de Grondwet, gelijk die in 1858 is aangenomen, 'w i l' het Volk,

> 'zijn Nederduitsch Hervormde Godsdienstleer. zooals deze in de jaren 1618 en 1619 door de Synode te Dordrecht is vastgesteld, in hare grondbeginselen, blijven behouden, en zal de Nederdnitsch-Hervormde Kerk de Kerk van den Staat zijn' (art. 20);

'v e r k i e s t' het,

> 'geen Roomsche kerken toe te laten en ook geen andere Protestantsche dan de zoodanige, waarin dezelfde hoofdsom van Christelijk geloof geleerd wordt als is opgegeven in den Heidelbergschen Catechismus' (art. 21);

'e r k e n t' het,

> 'geen ander kerkelijk gezag dan dat, wat door de Kerkeraden zijner Nederduitsch Hervormde gemeenten is of wordt goedgekeurd, aangenomen en vastgesteld volgens (art. 23)';

en

> 'zal het geen andere vertegenwoordigers in den Volksraad aanstellen, dan degenen, die lidmaten der Nederduitsch-Hervormde gemeenten zijn' (art. 22).

Men wilde een vrijen, doch zuiver. Protestantschen S t a a t hebben, met een Gereformeerde S t a a t s k e r k. Niet slechts werd elke ambtsbekleeding, maar ook het stemrecht afhankelijk gesteld van het lidmaatschap der Staatskerk (art. 32). Die niet tot die Kerk behoorde, kon ook geen deel hebben aan de Regeering, had geen stemrecht, en mocht geen ambt bekleeden, schoon persoonlijke vrijheid van godsdienst

aan ieder inwoner der Republiek gewaarborgd werd. Door de Staatskerk als lid erkend, verkreeg men te gelijker tijd staatsburgerlijke rech-

ten, en het verlies of gemis van kerkelijke rechten sloot burgerlijke onmondigheid in. Het lidmaatschap der Staatskerk was dus van belangrijke politieke beteekenis, en de tucht dier Kerk strekte zich uit over geheel het burgerlijk Bestuur, tot in de Raadzaal, zoodat zelfs de President der Republiek, wettelijk, door de Kerk zou kunnen gedwongen worden, om zijn ambt neêr te leggen.

Met die 'Staatskerk' werd oorspronkelijk geen andere bedoeld dan de Gereformeerde Kerk, tot welke men in de Kaapkolonie behoord had, en die, met den trek, naar Transvaal was overgeplant. Zóó heeft Retief het bedoeld, én Potgieter, én ook, vóór 1852, Pretorius. Eerst later, toen men huiverig was geworden voor de mogelijke gevolgen eener kerkelijke inlijving onder de Kaapsche synode, werd men er toe geleid om de Staatskerk der Zuid-Afrikaansche Republiek te constitueeren geheel van de Synode onafhankelijk, en het Kerkgenootschap, in de Grondwet bedoeld, en dáár genoemd de 'NED. HERV. KERK', is wel de Gereformeerde Kerk, maar buiten het (Kaapsche) Synodaal verband. Onder den invloed van Hollandsche predikanten, heeft dat Kerkgenootschap zich steeds meer gevormd naar het model van het Kerkgenootschap in Holland, van 1816, en als zoodanig de plaats ingenomen der Kerk, door de Grondwet omschreven in Art. 20. Sedert de Vereeniging van Lijdenburg met de Republiek, kan er, schoon de naam behouden bleef, kwalijk meer van een Staatskerk gesproken worden. In geen geval zijn thans de gewone burgerrechten, van het staatskerkelijk lidmaatschap afhankelijk.

De 'NEDERDUITSCH HERVORMDE Kerk' telt 14 gemeenten, met ongeveer 21,000 zielen, waarvan ruim 9000 leden zullen zijn, en wordt bediend door zeven predikanten. Schoon hare leden over de geheele Transvaal verspreid zijn, wonen zij toch meest in het midden en Westen des lands. De voorziening in de Grondwet gemaakt, voor de betaling der predikantssalarissen, uit 's Lands kas, is nog slechts van kracht voor die gemeenten, en op die predikanten, welke het toegelegde salaris (£ 225 per jaar) thans trekken. De andere, en eerlang alle gemeenten, moeten zelf zorgen voor de tractementen harer predikanten. De leeraren van het Kerkgenootschap, vroeger geheel vrij, zijn sedert eenige jaren, formeel, gebonden in de leer, door de onderteekening van de Belijdenisschriften der Gereformeerde Kerk, zooals dit in de Kaapsche Kerk gebruikelijk is.

'DE NEDERDUITSCH-GEREFORMEERDE KERK' is de Kerk des lands, zooals die, in verband met de Kaapsche Kerk, door den trek is overgeplant.

Wij hebben reeds gezien dat Lijdenburg zich aan het bestuur der Kaapsche Synode heeft gehouden, toen de andere gemeenten der Republiek, voorgoed haar eigen Kerkbestuur, onafhankelijk van de Synode, oprichtten, en dat Lijdenburg, bij het sluiten der Conventie, in 1860, uitdrukkelijk bepaald heeft, dat de Vereeniging wel 'politiek', doch niet 'kerkelijk' geschiedde. Ook te Hartebeestfontein bleef een kleine gemeente over, die zich aan de Synode hield. De gemeente Utrecht, als kerkelijke gemeente onder de Synode gesticht, heeft nimmer in eenig verband met de 'Hervormde gemeenten' in de Republiek gestaan, maar ressorteerde tot in 1862, met Lijdenburg, onder den Ring van Transgariep, in verband met de Kaapsche Synode. Door beroeringen in die Synode, en daarop gevolgde inmenging van de burgerlijke rechtbank, werd aan de gemeenten der 'Nederduitsch-geref. Kerk van Z.-Afrika,' die buiten de grenzen der Kolonie gelegen waren, het recht ontzegd om zich in de Synode te laten vertegenwoordigen, en werd het officieel verband, waarin zij tot de Kaapsche Kerk stonden, verbroken[1]. Aanvankelijk werd toen het plan gevormd om al de betrokken gemeenten, in Natal, den Vrijstaat en Transvaal, die gezamenlijk den Ring van Transgariep hadden uitgemaakt, onder één Synode te vereenigen, doch hiertegen verhieven zich plaatselijke bezwaren en het werd beter geoordeeld, dat de gemeenten, in ieder der genoemde landen, haar eigen Kerkbestuur zouden hebben, zoo nauw mogelijk met de Kaapsche Synode verbonden. Gevolgelijk constitueerde zich in 1864 de 'Ned. Geref. Kerk' van den Vrijstaat; in 1866 die der Republiek, en in 1868 die van Natal. In 1865 werd er eene v e r e e n i g i n g tusschen

1) Van 1859 tot 1862 had zich, onder leiding van eenige Kaapsche predikanten, die in Holland hunne opleiding ontvangen hadden, een Kerkelijk-moderne partij gevormd, bij welke de 'liberalen' zich aansloten. Daar de orthodoxen echter de meerderheid hadden in de Synode, was en werd, van liberale zijde, beweerd, dat de extra-koloniale gemeenten n i e t stemhebbend in de Synode konden vertegenwoordigd worden, daar, door de 'Kerk van Zuid Afrika', volgens de Ordonnantie, alleen de Kerk b i n n e n de grenzen der kolonie kon worden verstaan. Een interdict werd bij het Hoog-Gerechtshof te Kaapstad aangevraagd en verkregen tegen Ds. A.A. Louw, toen predikant te Fauresmith, in den Vrijstaat, hem belettende om, als lid dier vergadering, deel te nemen aan de beraadslagingen der Synode, en daarop moesten al de afgevaardigden van de extra-koloniale gemeenten hunne zetels verlaten. Met één streek van de pen werd alzoo de geheele Ring van Transgariep, d.i. a l d e g e m e e n t e n d e r N e d . G e r . K e r k i n N a t a l , d e n V r i j s t a a t e n T r a n s v a a l , uit de Kaapsche Kerk gezet. Thomas Burgers, toen predikant te Hannover, in de Kaapkolonie, heeft, met het oog op zijne eigene kerkelijke moeielijkheden, en die zijner geestverwanten, aan deze gewelddadige losmaking een werkzaam aandeel genomen.

de Ned. geref. gemeenten Utrecht en Lijdenburg, en de 'Ned. herv. gemeenten' der Republiek voorgesteld, doch de pogingen daartoe stuitten af op het onwrikbaar besluit der Gereformeerden, om de 'Formulieren van Eenigheid' te handhaven als de belijdenis der Kerk, hetwelk door de Herv. predikanten even beslist geweigerd werd. Bij Utrecht en Lijdenburg sloten zich een aantal leden der Ned. ger. Kerk aan, in andere districten woonachtig; gemeenten werden gevormd, en op eene Algemeene Kerkvergadering, te Utrecht gehouden, in 1866, werd de 'Nederduitsche Geref. Kerk van de Z.-A. Republiek' behoorlijk geconstitueerd. Zij telt thans 14 gemeenten met ongeveer 9000 zielen, waarvan 3,600 leden zullen zijn. In Utrecht en in geheel het vroegere grondgebied van Lijdenburg, behoort verreweg de meerderheid der bevolking tot deze Kerk, doch er worden ook gemeenten gevonden, in bijna ieder ander district. De predikanten der Ned. geref. Kerk worden niet uit de staatskas, maar door de gemeenten zelven onderhouden[1].

DE 'GEREFORMEERDE KERK' werd geconstitueerd in 1859, en telt thans 7 gemeenten met ongeveer 2000 leden, bediend door 3 predikanten. In leer en tucht houdt zij zich aan de bekende Canones van Dordrecht, en schoon zij haar eigen Kerkbestuur heeft in Transvaal, vormt zij met de gemeenten dier zelfde Kerk, in den Vrijstaat en de Kaapkolonie, één lichaam, onder ééne Algemeene Synode. De predikanten dezer Kerk,

1) De schrijver heeft een te werkzaam aandeel gehad, in al wat op de zelfstandige vestiging der Ned. geref. Kerk in de Republiek betrekking heeft, om daarover h.t.p. te mogen uitweiden. Pro. Mem. zij echter aangestipt, dat de pogingen, om tot eene Vereeniging te komen, zijn uitgegaan van de Regeering, door wier toedoen twee Kerkelijke vergaderingen zijn gehouden, te Rustenburg en te Pretoria (Juni - Nov. 1865), om over de voorgestelde vereeniging te handelen. De onderhandelingen zijn toen finaal afgesprongen, - niet, omdat men het niet eens kon worden over den naam Kerk, - 'Gereformeerd' of 'Hervormd', - maar, omdat de 'Hervormde' predikanten, Hollanders, van erkende vrijzinnige richting, beslist weigerden om zich door de Formulieren van Eenigheid, te laten binden in de leer, op welk punt de Gereformeerden niet wilden toegeven. De voorstelling, alsof de 'Ned. Geref. Kerk in de Republiek' zich van de 'Herv. Kerk' heeft afgescheiden is geheel foutief, o.a. om de eenvoudige reden dat Utrecht en Lijdenburg, (en vooral Utrecht, uit welke gemeente de re-constitutie der Kerk eigenlijk is uitgegaan) nooit tot de 'Herv. Kerk' der Republiek behoord hebben. Waar geen verbintenis was ken geen 'afscheiding' plaats vinden. Voor bijzonderheden moet Schr. verwijzen naar het door hem in 1866 uitgegeven geschrift: 'Aan de Ledender Nederduitsch-Gereformeerde Kerk in de Z.-A. Republiek enz.' PIETER MARITZBURG, bij P. DAVIS & ZONEN, 1866; de Staatscourant der Z.-A.R. N°. 37. April. 1867 v.v. en Schrijvers 'Vijftien Jaar in Zuid-Afrika'. LEEUWARDEN, 1875. II. pp. 3, 14-16 36-40.

gevestigd te Rustenburg, Pretoria en Potchefstroom, trekken geen gouvernementssalaris, maar worden door de gemeenten onderhouden. De vestiging dezer Kerk in Transvaal heeft aanvankelijk tot eenige beroering aanleiding gegeven, doch was, over het algemeen, voor land en volk, tot grooten zegen.

De 'Nederduitsch-Gereformeerde' en de 'Gereformeerde' Kerk[1)]

1) De vestiging der 'Gereformeerde Kerk' in Transvaal geschiedde onder de volgende omstandigheden: Gelijk reeds vroeger is aangetoond, bevonden zich onder de Voortrekkers een aantal personen, die bezwaar hadden tegen het kerkelijk gebruik der 'Evangelische Gezangen'. Dezen zetten zich vooral in het Rustenburgsche neder, en gaven reeds vroeg hun begeerte te kennen om een 'Gereformeerden leeraar, die geen Gezangen gebruikte' voor de gemeente te mogen beroepen. Dit werd, zoowel door de Regeering als het hervormd Kerkbestuur, waaronder Rustenburg ressorteerde, toegestaan, doch de moeielijkheid lag in het verkrijgen van zulk een leeraar. Private onderhandelingen, met Ds. Callenbach en anderen, in Holland, leidden niet tot het doel, en aan de begeerte der Rustenburgers scheen vooreerst niet te kunnen worden voldaan.
In 1857 echter besloot de Synode der Chr. Afgesch. geref. Kerk in Nederland, te Leiden vergaderd, zich de kerkelijke aangelegenheden der Transvalers aan te trekken, en in Maart 1858 werd Ds. D. POSTMA, met behoorlijke volmacht van de Synodale Commissie der genoemde Kerk, naar de Z.-A. Republiek gezonden, '*ten einde op de plaats zelve onderzoek te doen naar den Godsdienstigen toestand van onze stamverwanten en geloofsgenooten aldaar*, *broederlijke betrekkingen met hen aan te knoopen en in alles te handelen gelijk het hem zelven het nuttigst zal voorkomen*, *in het belang van Gods Koninkrijk*, *en van onze stamverwanten en geloofsgenooten op Zuid-Afrika's Oostkust*'.
Ds. Postma verliet Nederland in April 1858 en reisde, na eenig oponthoud in de Kaapkolonie, naar Pieter-Maritzburg, Natal, van waar hij door de Rustenburgers, die door de genoemde Synodale commissie van zijne afvaardiging en afreize kennis hadden gekregen, zou worden afgehaald.
Ds. Postma arriveerde 10 November 1858 te Rustenburg, en spoedig daarna werd er door Ds. Van der Hoff een Algemeene Kerkvergadering belegd, te Pretoria, om over de komst en zending van Postma te handelen. Op die vergadering werd met meerderheid van stemmen besloten, dat het gebruik der gezangen bij de openbare Godsdienstoefening v e r p l i c h t e n d was. Onder die voorwaarde wilde men Ds. Postma en andere leeraars uit de (t o e n nog) 'Afgesch. Geref. Kerk in Nederland,' als predikanten in de vacante gemeenten toelaten, doch het was juist tegen d i e v o o r w a a r d e (in het geval der Rustenburgers de onredelijkheid zelve), dat de afgevaardigden van Rustenburg en anderen het grootste bezwaar hadden. Dit leidde, den 11 Januari 1859, tot eene formeele afscheiding van de 'Herv. Kerk in de Republiek,' en de stichting eener '*Vrije Gereformeerde Gemeente*, *overeenkomstig de* LEER, TUCHT *en* DIENST *der Vaderen*, *zooals die zich te Dordrecht in de jaren* 1618 *en* 1619 *hebben geopenbaard*, *in hunne Nationale Synode*, *de Kerkorde gewijzigd naar dat onze tegenwoordige omstandigheden het vorderen*.' De acte van scheiding werd aanvankelijk door slechts 15 personen (waaronder PAUL KRUGER, als commandant) geteekend, doch de beweging breidde zich spoedig uit, en binnen een maand tijds hadden zich reeds velen bij haar aangesloten. Den 10 Februari werd de eerste gemeente, uit 780 zielen bestaande, te Rustenburg, gesticht; en Postma door haar tot leeraar gekozen. Voor de gevolgen der scheiding bevreesd, wilde de Regeering toen een poging doen om de breuke te heelen, en liet daartoe een Kerkvergadering beleggen te Potchefstroom, April 1859, waarbij ook de predikanten VAN HEININGEN uit Lijdenburg, LOUW uit den Vrijstaat en S. HOFMEYR, uit de Kaapkolonie, benevens POSTMA, op uitnoodiging der Regeering verschenen. Na lange discussies besloot de vergadering het zingen der Gezangen vrij te laten, en Ds. Postma als predikant van Rustenburg te erkennen, mits de reeds gestichte 'Gereformeerde Kerk' zou worden ontbonden. De quaestie zat echter veel dieper dan eenvoudig in het Kerkelijk gebruik der Gezangen; het was een zaak van leer en tucht, en men kon tot geen hereeniging komen. Daar de Kerkvergadering erkennen moest, dat de 'Gereform. Kerk' in de leer voldeed aan de eischen van Art. 23 der Grondwet, leverde het bestaan dier Kerk geen politiek bezwaar op, en werd

vormen gezamenlijk met de ‘Ned. Herv. Gemeenten’ de Volkskerk in Transvaal, waartoe bijna iedere Transvaler behoort. Van een ‘Staatskerk’ kan niet langer gesproken worden.

Behalve de Lands- of Volkskerk heeft men thans in de Republiek Wesleyaansche, Independente, en Episcopaalsche gemeenten der Engelsch sprekende bevolking. Roomschen worden er weinig gevonden. Luthersche zending-gemeenten zijn bijna over het geheele land verspreid. Volkomen vrijheid van eeredienst is aan allen, bij de wet, verzekerd.

zij als Rechtspersoon erkend. Achtervolgens werden gemeenten gesticht, behalve die te Rustenburg, te Pretoria (van welke de ongelukkige SWART de eerste leeraar geweest is), te Potchefstroom, en op andere plaatsen. Evenals in Holland heeft het den gescheidenen niet ontbroken aan tal van vervolgingen, en hebben zij zich geen geringe opofferingen getroost, tot vestiging en instandhouding hunner Kerk.
Uit Transvaal heeft de scheiding zich voortgeplant in den Vrijstaat en de Kaapkolonie, meer bepaald onder hen, die tegen het kerkelijk gebruik der Gezangen zijn, - vroeger, in de Kaapkolonie verplichtend, schoon niet meer tijdens het optreden van Ds. Postma. De Kerk, den 11 Januari 1859 door weinige personen te Pretoria geconstitueerd, telt thans in Transvaal: 7 gemeenten met ruim 1900 leden; in den Vrijstaat: 7 gemeenten met ongeveer 1200 leden, en in de Kaapkolonie: 9 gemeenten met 2700 leden; te zamen ongeveer 6000 leden. Zij heeft op dit oogenblik 13 dienstdoende predikanten; een eigen theologische Kweekschool te Burgersdorp, Kaapkolonie, met 2 professoren (Ds. D. Postma en M. Postma) en 10 studenten. De Boeren, die zich in Mossammedes, op de Westkust van Afrika, hebben neergezet, vormen de ‘trekkende gemeente’ dezer kerk. In de vele uitgaven voor Kerk en Theologische school, insluitende de onbekrompen tractementen der leeraren en professoren, wordt door de gemeenten, zonder hulp van den Staat, voorzien. Men moge de Scheiding betreuren, - te ontkennen is het niet, dat zij in Transvaal, onder de omstandigheden, onvermijdelijk was, en vooral daar veel heeft bijgedragen tot een zeer te waardeeren krachtsontwikkeling onder een groot deel der Transvalers. Voor verdere bijzonderheden wordt de lezer o.a. verwezen naar het ‘Verslag der Handelingen van de Alg. Kerkverg. der Herv. Gemeenten’ gehouden te Potchefstroom 26-30 April 1859; ‘De Geschiedenis der Geref. Kerk in de Z.-A. Republiek. Kaapstad 1878; en de: ‘Geprovoceerde Herinneringen Terechtwijzing’ aan den WelEw S.S. Hofmeyr, door D. POSTMA 1871.

School.

Het onderwijs in Transvaal laat uit den aard der zaak nog veel te wenschen over. Het getal scholen is geheel onvoldoende; het onderwijzers-personeel hoogst gebrekkig, en over het algemeen is men nog niet in staat geweest, om ook maar eenigszins in de behoefte aan degelijk volksonderwijs te voorzien. Op de voornaamste dorpen worden een of meer scholen gevonden, voor gewoon lager onderwijs, met hier en daar eene inrichting voor uitgebreid lager onderwijs, en in de buitenwijken, op de boerenplaatsen, geven reizende onderwijzers den kinderen eenig onderricht in lezen, schrijven, rekenen enz., doch alles zeer onvoldoende. Van Regeeringswege is er tot nu toe niet veel voor het onderwijs gedaan of gedaan kunnen worden. Wel maakt dit, volgens de Grondwet, een deel der Staatsbemoeiing uit, en zijn er van tijd tot tijd speciale bepalingen gemaakt om het onderwijs te regelen, doch tot nu toe is de Regeering, in hare pogingen om een Volksschool in het leven te roepen niet geslaagd. Meer is er tot stand gebracht door particulier initiatief: iedere Transvaler begeerde, dat zijn kind beter onderwijs zou ontvangen dan hij zelf in zijn jeugd kon deelachtig worden, en greep daarom gaarne elke gelegenheid aan, om zijne kinderen te laten onderwijzen. De Kerk heeft door hare bepaling, dat, in den regel, niemand tot lidmaat zal worden aangenomen zonder te kunnen lezen, iets gedaan om het onderwijs te bevorderen, doch heeft, over het algemeen, de zaak bijna uitsluitend aan de Regeering overgelaten.

Er had, ongetwijfeld, veel meer kunnen gedaan worden dan er is geschied, doch de moeielijkheden waarmede het Volksonderwijs in Transvaal te kampen gehad heeft (en nog heeft) moeten niet gering geschat worden.

VOOREERST: het bezwaar, dat de bevolking zóó wijd uit elkander, en over zúlk een uitgestrektheid gronds verspreid woont, dat de gewone 'school' haar bijna niet bereiken kan. Dorpen, waar scholen gevestigd konden worden, lagen, drie, vier of vijf dagreizen van elkander, en de meeste boerenplaatsen liggen uren, dagen ver soms, van het naaste dorp verwijderd. De dorpsschool is, onder die omstandigheden, slechts voor een klein getal kinderen toegankelijk. Wijkscholen zouden gemakkelijker te bereiken zijn, doch daar het ideaal, om in ieder veldkornetschap - misschien zoo uitgestrekt als een provincie in Nederland - ten minste ééne gevestigde school te hebben, nog niet kon worden verwezenlijkt, moest wel het grooter deel der bevolking van genoegzaam schoolonderwijs verstoken blijven.

TEN TWEEDE: gebrek aan onderwijzers. In de behoeften der dorpsscholen kon eenigszins worden voorzien, ook door de aanstelling van onderwijzers uit Holland. Doch in de buitenwijken heeft men zich altijd op jammerlijke wijze moeten behelpen. Gedreven door de begeerte, om den kinderen, die geen gevestigde school kunnen bezoeken, toch eenig onderwijs te verschaffen, bedienen de Boeren zich van 'meesters,' die, drie maanden hier en zes maanden dáár, onderwijs geven. Onder deze meesters werden, en worden, enkelen gevonden, die, schoon niet voor het vak opgeleid, het toch con amore uitoefenen, en ongetwijfeld veel nut stichtten en stichten, maar hun getal is zeer gering, en menige Boer moet maanden en maanden wachten eer hij 'geholpen' kan worden. De meeste 'meesters' echter zijn in ieder opzicht ongeschikt voor het gewichtig werk, dat zij ter hand genomen hebben, en 'verhuren' zich als 'meester' omdat zij op geen andere wijze een onderkomen kunnen krijgen[1]. En zelfs voor zulke personen zijn er dikwijls meer plaatsen open dan zij vervullen kunnen. Verdere toelichting is onnoodig.

TEN DERDE: dat het onderwijs der kinderen, ook onder betrekkelijk gunstige omstandigheden, slechts van korten duur kan zijn. Wegens den verren afstand der gevestigde scholen, zijn deze voor kleine kinderen bijna geheel ontoegankelijk, en een 'meester' te nemen, om de kleinen thuis te onderwijzen, wordt te kostbaar. Zoo wordt het kind 10 à 12 jaren oud eer het kan schoolgaan, doch op dien ouderdom kan de Boer, bij gebrek aan het noodige vertrouwbaar dienstvolk, zijne zonen reeds niet missen in het werk op het land, of de verzorging van het vee. Wordt het nu eindelijk tijd - vóór de aanneming tot lidmaat - dat de jonge Transvaler eenig schoolonderwijs moet ontvangen, dan kan dit alleen geschieden als het werk

1) Schrijver heeft onder die 'meesters' aangetroffen: deserteurs, verloopen rechtsgeleerden en geneeskundigen, mislukte studenten, jongelui van goeden huize doch met een treurige geschiedenis achter zich, en personen, die te lui of te ongeschikt waren om te werken; - 'meesters,' die alleen nuchter waren als er geen drank te krijgen was, en niet naar het dorp mochten gaan, dan onder behoorlijk opzicht; - 'meesters,' die in het een of ander verbeterhuis thuis behoorden, - de laatste personen aan wie men de opvoeding van kinderen zou toevertrouwen. En wederom anderen, op wier zedelijk gedrag, ten minste voor het oogenblik, weinig viel aan te merken, doch die niettemin geheel ongeschikt waren voor onderwijzer der Boeren-kinderen. Engelschen en Duitschers, bijv., die het Hollandsch uitspraken, dat geen Hollander het verstaan kon, en Hollanders, die Engelsch onderwezen, zooals de Engelschen Hollandsch. In één woord: treurig.

zulks toelaat, - gewoonlijk niet langer dan drie of zes maanden, gedurende een of twee achtereenvolgende jaren. Daarbij zijn slechts enkele Boeren vermogend genoeg om den 'meester' voor langen tijd in huis te nemen, - zelden langer dan een jaar. Gelukkig dat de jonge Transvalers veel natuurlijken aanleg hebben om te leeren, en van drie of zes maanden zeer gebrekkig en onvoldoend onderwijs meer partij schijnen te trekken, dan anderen van een langdurig verblijf op onze eigene, kostbare scholen.

TEN VIERDE: de kostbaarheid van het huisonderwijs, en de moeielijkheden daaraan verbonden. Er moet een plaats worden ingericht als school, de geheele huishouding heeft zich naar de 'school' te schikken en met de buren, die in den omtrek wonen, moeten schikkingen worden aangegaan opdat ook hunne kinderen het onderwijs kunnen bijwonen. Dit alles geeft veel moeite, is kostbaar en bemoeilijkt, in geen geringe mate, de zoo gewenschte verspreiding van degelijk volksonderwijs.

EINDELIJK: de onrustige toestand waarin de Republiek bijna altijd, sedert hare vestiging, verkeerd heeft, nu eens wegens Kafferonlusten dan weer door inwendige beroeringen. Scholen laten zich moeielijk op stel en sprong verplaatsen, en schoon er gewoonlijk ook in de laagers nog 'school gehouden' wordt (als men wat lang in 'laager moet staan'), toch kan er onder zulke omstandigheden geen sprake zijn van geregeld onderwijs. Houdt men verder rekening met het trekken der Boeren, 's winters naar het Boschveld; met de lange tochten, die ondernomen moeten worden om de producten ter markt te brengen; met het gebrek aan geschikte leerboeken en het noodigste schoolmateriaal enz., dan valt er waarlijk niet te spotten met den staat van het onderwijs in de Republiek, gelijk soms gedaan wordt. Eerder wekt het bewondering, dat er met zoo geringe hulpmiddelen, nog zoo veel voor het onderwijs door de Boeren gedaan is. Er bestaat alle verwachting dat het volksonderwijs in Transvaal, nu, op beteren voet zal worden gebracht[1)].

1) Volgens de nieuwe Wet op het Onderwijs, op voorstel van den tegenwoordigen Superintendent, schrijvers geëerden vriend, Ds. S.J. DU TOIT, door den Volksraad vastgesteld, maakt het openbaar onderwijs slechts in zóóver een onderwerp van Staatsbemoeiing uit, dat de Regeering, 'waar noodig, het particulier initiatief aanmoedigt en steunt door geldelijke bijdragen uit de Staatskas, en opzicht houdt over de dus door haar gesteunde scholen, zóó, dat zij toeziet, dat haar 'toekomstige Burgers' de vereischte Christelijke opvoeding ontvangen zullen (Art. 1). Wat het godsdienstonderwijs betreft, dat 'als zoodanig bij de kerk en niet bij den Staat tehuis behoort,' eischt de Regeering slechts, dat, op de door haar ondersteunde scholen, 'het burgerlijk onderwijs gegeven worde' *a*) 'in Christelijken geest', waardoor verstaan wordt *b*) 'het openen en sluiten der school met gebed en het lezen van Gods Woord, en de behandeling der Bijbelgeschiedenis binnen de schooluren', terwijl *c*) het bepaald confessioneel godsdienstonderwijs aan de respectieve kerkbesturen' overgelaten wordt, die daarvoor van de schoollokalen gebruik kunnen maken (Art. 2 der schoolwet). Het lager onderwijs omvat lezen, schrijven, rekenen, zingen en de beginselen der Nederl. taal; het middelbaar onderwijs ook aardrijkskunde, geschiedenis, vooral van Zuid-Afrika, en in het bijzonder der Republiek, Engelsch en Duitsch, wiskunde, teekenen, muziek, enz. Omtrent hooger onderwijs zijn nog geene bepalingen gemaakt. Alle onderwijs moet gegeven worden in de Nederlandsche taal. Onder deze bepalingen wordt de regeling der scholen zoo vrij mogelijk gelaten in handen van schoolcommissiën, kerkbesturen of private personen, die zich met de opvoeding der jeugd belasten. De openbare scholen zijn alleen toegankelijk voor blanke kinderen, en de Volksschool is in beginsel, de 'school met den Bijbel' in Holland.
De tegenwoordige schoolwet verschilt, zoo in beginsel als in vele andere opzichten, aanmerkelijk van de Wet, die onder den vorigen President werd ingevoerd en 'neutraal'

onderwijs bedoelde, doch tijdens diens reize naar Europa, door den Volksraad werd afgeschaft. Zonder eenig fanatisme, en gansch niet geneigd om iemands 'geweten' te beheerschen, hebben de Transvalers zich toch beslist tegen de invoering van 'neutraal' onderwijs verzet, en heeft de poging om 'moderne' onderwijzers in te voeren, geheel schipbreuk geleden op den eerbied, dien de Boeren koesteren voor het beginsel: 'DE BIJBEL OP DE SCHOOL.'

TRANSVAAL heeft op dit oogenblik de dringendste behoefte aan d e g e l i j k e , d o o r-e n-d o o r k n a p p e , C h r i s t e l i j k e onderwijzers, bekwaam om onderwijs te geven zoowel in het Hollandsch als Engelsch, en meer nog voor de buitenwijken, als reizende onderwijzers, dan voor de dorpsscholen. Jongelui, vooral van goeden huize, die hun vaderland verlaten 'onder een wolk', en die met een 'beetje bijbelkennis' gewapend, zóó lang schoolmeester willen zijn tot zij wat beters te doen kunnen krijgen, moeten en zullen onbevoegd worden verklaard om onderwijzer te spelen. Beter, voor een tijd, g e e n onderwijzers, dan z u l k e 'meesters'. E r z i j n m a n n e n v a n h e t v a k n o o d i g , die uit liefde tot de Transvalers, en met enthousiasme vervuld voor hun gewichtig werk, zich de opofferingen willen getroosten, die er aan het reizend onderwijzers-ambt in Transvaal verbonden zijn, en ten minste e e n i g e jaren huns levens onder de Boeren willen gaan doorbrenger, om hunne kinderen te onderwijzen. Niet mannen, die nergens anders terecht kunnen en dáárom naar Transvaal zouden gaan, maar zulken, die zich een werkkring, in Holland k i e z e n kunnen, - gewilde personen in één woord. Men vindt mannen van talent en naam, die naar het barre Noorden gaan om natuurkundige waarnemingen te doen, of in koortszwangere moerassen, onder de loodrechte stralen der zon, hun leven in de waagschaal stellen, om de wetenschap te dienen; en zendelingen, doctoren in de theologie of medicijnen, taalkundigen van naam en sieraden van den kring, waarin zij zijn opgevoed, die hun leven gaan doorbrengen onder woeste heidenen, om hun het Evangelie te brengen. Onderwijzers met zúlk euthousiasme, zúlk geloof, bezield heeft Transvaal thans noodig, - niet hen, die in de eerste plaats een broodwinning zoeken. Onderwijzers, zooals wij bedoelen, zouden het land en den Boeren tot een onbeschrijfbaren zegen zijn; hun arbeid zou de heerlijkste vruchten dragen, en zij zelven daarvan de voldoening smaken. De Transvalers zijn een d a n k b a a r Volk, vooral, waar men hunnen kinderen wel doet, en zulke onderwijzers, zouden waarlijk op de handen gedragen worden, schoon dit, natuurlijk, bij de toewijding tot het werk in het geheel niet in aanmerking behoort te komen. Dat men in Transvaal, waar de 'meester' ook godsdienst-onderricht heeft te geven, alleen onderwijzers begeert, die uit overtuiging - niet slechts uit a c c o m o d a t i e - G e r e f o r m e e r d zijn, zal hier niet behoeven te worden bijgevoegd.

Handel en nuverheid.

Het ontbreekt Transvaal tot nu toe geheel aan een nationalen handel. De Boeren zijn geen handelsvolk en hebben, met hun vestiging in Trans-

vaal, ook nimmer bedoeld, om dat land tot een handelsplaats te maken. Dat zij een vrije haven begeerde, was om een onbelemmerd verkeer met het Buitenland te kunnen onderhouden, - onafhankelijk van Engeland, óók voor de goederen, die zij uit andere landen moesten verkrijgen en de producten, die zij, in ruil of betaling voor die goederen, van de hand zouden kunnen zetten; doch handel, als z o o d a n i g , lag niet in hun bedoeling en is niet door hen behartigd. Gevolgelijk is de handel bijna geheel in vreemde handen gekomen, en is er een handelsstand in Transvaal gevormd, wiens belangen strijdig zijn gebleken met de algemeene belangen van de Republiek; een handelsstand, die een vreemd element uitmaakt in de bevolking, eenigszins vijandig staat tegenover alles, waarvoor de Transvalers hebben geleden en gestreden, en zich gereed getoond heeft, om de nationaliteit van het volk op te offeren aan eigen handelsbelangen en die van Engeland. Dit is vooral in den laatsten tijd genoegzaam gebleken.

In de eerste jaren der nederzetting in Transvaal, beperkten zich de behoeften der Boeren, aan uitlandsche goederen, tot schietgeweer en ammunitie; wat koffie, suiker en andere koloniale waren; gemaakte bovenkleederen; een huisapotheek; de onmisbaarste ijzerwaren, enz. Die goederen werden door Engelsche handelshuizen, te Durban, aangevoerd, en te Pieter-Maritzburg in de winkels, of door reizende handelaars in Transvaal zelf, tegen vee en producten verruild of voor geld verkocht. Spoedig echter zetten zich handelaars neder op de dorpen, door de Boeren in Transvaal gesticht, en werd de markt, voor een deel, van Pieter-Maritzburg verplaatst naar Potchefstroom, Pretoria, Rustenburg en andere dorpen, doch het ruil- en handels-systeem bleef voortbestaan. De groote handelshuizen in Durban leveren de noodige goederen aan de winkels (s t o r e s) in Transvaal, en exporteeren de producten, die daar voor goe-

deren in betaling worden genomen, of door den handelaar voor g e l d gekocht zijn, - met dien verstande, dat de Boer, die contanten ontvangt voor zijn wol, ook weer voor c o n t a n t geld koopt. Sommige der grootste winkels in Transvaal zijn slechts depôts van het een of andere 'huis' in Durban of Port-Elizabeth, en de winkelier of 'koopman' is niet principaal in de zaak, die hij drijft, maar ondergeschik te. Zulke winkels zijn thans over het geheele land verspreid, terwijl de schakels in de keten gevormd worden door reizende handelaars, die, uit de tweede of derde hand van goederen voorzien, het land afreizen en hunne goederen van de hand zetten in ruil voor vee en producten, waarmede zij weer hun rekening hebben te sluiten. Een scherpe lijn wordt zoo getrokken, tusschen den Boer en den handelaar; de eerste hecht zich aan den grond, dien hij met moeite en door veel lijden verkregen heeft, en de laatste tracht zoo spoedig mogelijk genoeg 'geld te maken' om naar zijn eigen land terug te keeren, of onder zijn eigen volk, zijne laatste dagen te slijten. Voor den vreemden handelaar is de Boer 'een vogel, die in den kortst mogelijken tijd zoo kaal mogelijk geplukt moet worden', en is het Gouvernement, dat hem daartoe het best in staat stelt, of onder wiens vlag zijne handelsbelangen het krachtigst beschermd worden[1] - zij het ook ten koste der Boeren -, z i j n Gouvernement.
Kant-en-klaargemaakte Engelsche vlaggen hebben dan ook altijd een

1) Het is dwaas om, gelijk somwijlen geschiedt, er den Transvalers een verwijt van te maken, dat zij zoo weinig handels-energie aan den dag hebben gelegd, en den handel bijna geheel in vreemde handen hebben laten komen. De Boeren toch, zouden juist hunne karakteristiekste eigenschappen hebben moeten missen, om als handelsvolk te kunnen optreden. Niettemin is het te betreuren, dat zij-zelven, en Transvaal in het algemeen, zoo weinig vruchten plukken van den handel, die er in het land gedreven wordt. Zal hierin de gewenschte verandering komen, dan moeten degelijke Afrikaners, behoorlijk in den handel opgeleid, zich in Transvaal nederzetten, en moet er eene Holl.-Afrikaansche handelsstand geboren worden, wiens belangen vereenzelvigd zijn met die der Boeren. Voor Holland ligt op dien weg ongetwijfeld veel te doen, mits er een behoorlijk kapitaal - in Holland èn Zuid-Afrika - bijeengebracht kan worden, en Hollandsch-Afrikaansche handelshuizen in de voornaamste plaatsen van Trausvaal en te Durban opgericht worden, bestierd door mannen van onkreukbare trouw en groote handelsbekwaamheden. Engelsche goederen kunnen noch behoeven van de markt te worden gedrongen, doch zouden door Hollandsche kantoren, direct van Engeland kunnen worden aangevoerd, terwijl er voor Hollandsche (ook Duitsche) goederen een gewilde markt zou kunnen worden in het leven geroepen. Voor den bloei van den nationalen handel is het zeker wenschelijk, dat Delagoa-baai door een spoorweg met Transvaal verbonden worde; doch men behoeft d a a r o p niet te wachten, en is d a a r v a n niet geheel afhankelijk wat den handel zelf betreft. Aan deze zaak, kan zoowel in Holland als Zuid-Afrika, niet te veel de ernstige aandacht gewijd worden.

d e e l uitgemaakt van de artikelen, die jaarlijks, via Durban, door hen zijn ontboden, temeer, omdat de Natalsche Regeering het gewone invoerrecht dáárop wel zal hebben kwijtgescholden.

De goederen, die in Transvaal worden ingevoerd zijn wollen en katoenen stoffen, aan het stuk en opgemaakt; gefabriceerd en ruw ijzerwerk; alle soorten van kleedingstukken en meubelen, schietgeweer en ammunitie, muziekinstrumenten, ingelegde waren, medicijnen, lederwerk en gereedschappen. Geproduceerd wordt er, behalve op het gebied van landbouw en veeteelt, bijna niets, zoodat de importeurs vrij spel hebben. Veilig kan beweerd worden, dat de goederen voor Transvaal bestemd, in den regel tot het uitschot van de markt behooren, die echter tegen bijna onbetaalbare prijzen van de hand worden gezet. De landskas trekt weinig inkomsten, in den vorm van belasting, van den vreemden handel, en de winst komt het buitenland, Engeland eigenlijk, bijna uitsluitend ten goede. De handel in Transvaal was van den beginne en is een parasiet, die op 's lands krachten teert, - geen bron van welvaart voor land en volk.

Doch schoon de Boeren, overeenkomstig hun ontwikkeling en volkskarakter, geen handelsvolk zijn, is het toch ook hun niet langer onduidelijk, dat er een nationale handel m o e t geboren worden, tegenover den vreemden, die steeds den boventoon gevoerd heeft. In verband hiermede staat de ontwikkeling van onderscheidene vakken van nijverheid, waarvoor Transvaal zoo uitnemend geschikt is, en eene gezonde emigratie. Aan artikelen van uitvoer; wol, huiden, granen, struisvederen, tabak, vruchten, zuivelbereidingen en slachtvee - om van goud en andere mineralen, en, later, van koloniale waren (koffie, suiker), plantvezels en dergelijke, nu niet te spreken - zal bij eene vermeerdering van bevolking, en de opening van goede afvoerkanalen, geen gebrek bestaan. Van een degelijken handel, die de hulpbronnen des lands helpt ontwikkelen ten voordeele der natie, en dus waarlijk n a t i o n a a l is, mag men veel verwachten ter verwezenlijking van de leuze: TRANSVAAL VOOR DE TRANSVALERS.

Het is reeds, met een woord gezegd, dat er behalve op het gebied van landbouw en veeteelt bijna niets in Transvaal geproduceerd wordt. Er wordt wat leder gelooid en een enkele wagen gemaakt; sommige Boe-

ren weten nette en doelmatige vilten hoeden te vervaardigen, en anderen zijn bedreven in het maken van ‘veldschoenen’; de wagenmaker is meestal ook schrijnwerker en meubelmaker, en de smid, zoowel hoef- als grofsmid; uit een zachte steensoort worden pijpen, kandelaars, boterpotjes en dergelijke gesneden; doch er zijn geen fabrieken, er worden geen grondstoffen verwerkt, en het getal ambachtslieden onder de Boeren is zeer gering. Komt het land echter eenmaal tot rust, en is men niet langer van vreemde kooplieden afhankelijk, dan zullen talrijke bronnen van nijverheid geopend kunnen worden. Er is geen reden waarom de huiden, die nu gezouten naar Engeland worden gevoerd, niet in Transvaal verwerkt zouden worden; waarom men wol uitvoert, in ruil voor w o l l e n stoffen zonder w o l; waarom de Transvaalsche tabak niet in het land-zelf bewerkt zou worden; waarom er geen meelfabrieken zouden worden opgericht, en men zich met ingevoerde zeep en kaarsen behelpen moet, in een land dat die artikelen zou kunnen exporteeren. Bijna iedere tak van nijverheid w a c h t in Transvaal op ontwikkeling, doch uit den aard der zaak hebben de Transvalers, altijd en van alle zijden verontrust en geplaagd, zich weinig op industrie of industrieele ondernemingen kunnen toeleggen, had dit ook in hun volksk a r a k t e r gelegen, wat niet het geval is. Van de beoefening der schoone kunsten en wetenschappen kan in Transvaal nog geen sprake zijn.

III. De Transvalers.

Het spreekt vanzelf, dat waar hier, en doorgaans in dit werk, van ‘TRANSVALERS’ gesproken wordt, niet allen bedoeld worden, die in Transvaal wonen, - zelfs niet allen, die daar geboren zijn, maar de BOEREN van den grooten t r e k, die zich in Transvaal hebben neergezet; hun nageslacht, en hunne familie-betrekkingen, die door een zelfden geest bezield, zich later in de Republiek hebben gevestigd. Verengelschte Afrikaners, uit de kolonie of Natal, en vooral zij, die om de eene of andere, treurige, reden in Transvaal een toevluchtsoord gezocht hebben, kunnen zoomin tot de eigenlijke Transvalers gerekend worden, als de 6000 Europeanen, die thans in de Republiek hun woning heb-

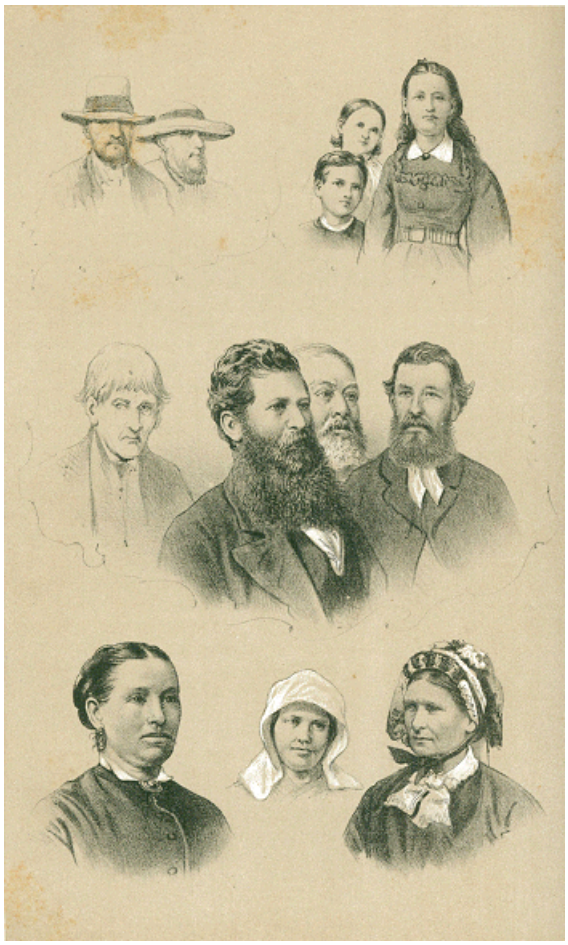

G.J. Bos lith.
Typen van Transvalers.
P.W.M. Trap imp.

ben. De typische Transvaler is de ons bekende BOER; de man wiens lotgevallen, sedert zijn t r e k uit de kolonie, wij met belangstelling gevolgd hebben; - de V o o r t r e k k e r en z i j n geslacht. Dit moet, bij de volgende, beknopte, schets der Transvalers wel in het oog gehouden worden.

Het portret der Transvalers, reeds door menigeen ter hand genomen, is zelden goed uitgevallen, en de getrouwe teekening, die beloofd werd, is doorgaans een caricatuur geworden. Eenigszins hebben de Transvalers zelven hieraan schuld: zij laten zich gemakkelijk noch gewillig photographeeren, en het glas, waarop men hun beeld wil opvangen, moet met zekere hand gesteld worden, zal het naar waarheid op het papier kunnen worden weergegeven.

Doch meer nog hebben de teekenaars, nu eens moedwillig, dan weer door onkunde, of ook wel door partijzucht verblind, caricaturen geleverd in plaats van portretten; of wél: p h o t o g r a p h i e ë n, maar waarvan het negatieve beeld, door misstelling der lenzen, niet getrouw k o n worden opgevangen. Dit was het geval bijv. bij Livingstone, kundig en nauwkeurig artist overigens, maar wiens hand, toen hij zijn camera stelde om der Boeren portret te nemen, van ergernis beefde om de verliezen, die hij in den Sechele-oorlog had geleden. Zich geen tijd gunnende om j u i s t te focusseeren, moest hij wel dat verwarde n e g a t i e f verkrijgen, hetwelk, afgedrukt op het papier, als p o s i t i e f beeld, jaren lang, in Engeland en elders, vooral in godsdienstige kringen, voor een getrouw portret der Boeren heeft gegolden, doch hen zoo schromelijk onjuist voorstelt. Andere zendelingen zijn niet gelukkiger geweest. Trouwens, een Kafferomgeving i s niet geschikt voor atelier, en het minst als het portret der Boeren moet genomen worden. Het gestamp en geschreeuw in de Kafferkraal doet de camera trillen, en de eigenaardige uitwaseming der Kaffers bederft de chemicaliën, waarmede de plaat bedekt wordt. Zóó m o e t het negatief onjuist uitvallen, dat op Engelsch of Duitsch (ook wel op Hollandsch) papier overgebracht, niet anders dan een caricatuur kan vertoonen.

Sommige teekeningen, van de Boeren gegeven, zijn juist genoeg als portretten van enkele, onwaardige individuën. doch zijn niets m i n d e r dan de volkstypen, waarvoor zij moeten dienen. Hoe onzedelijk het is, om een geheel volk verantwoordelijk te stellen voor de misdragingen van enkelen, ligt voor de hand. En niet alleen onzedelijk, maar dwaas. ‘BILL SYKES is een

Engelschman; toch is iedere Engelschman, ook zelfs waar hij den naam van 'Bill' of 'Sykes' draagt, geen Bill Sykes, gelijk de meesterhand dien inbreker en moordenaar geschetst heeft, en zou het even dwaas als onrechtvaardig zijn om zijn portret de type te noemen van de Engelsche natie. Toch is dit jaren lang met betrekking tot de Boeren geschied: zendelingen en anderen, in aanraking gekomen met individuën, die geen zendelingen konden verdragen; zich schuldig gemaakt hadden tegenover inboorlingen; booze daden, misschien, bedreven hadden onder vrome vormen, ja wie weet aan welke zonden schuldig waren, hebben de portretten dier enkelen geteekend, (met juistheid of ook wel sterk gekleurd), en hunne teekening is, zonder nadenken, geaccepteerd als het portret van d e n Boer, van d e Transvalers. Zoo zijn dezen, op het papier, en in het oog van vele weldenkenden in andere landen, de 'ruwe slavenhouders, de wreede Kafferverdrukkers, de wettelooze opstandelingen, de psalmzingende schurken' geworden, gelijk men hen heeft d u r v e n noemen. Even juist en rechtvaardig, alsof men om een enkelen Bill Sykes, tegen iederen Engelschen 'Bill' protest zou aanteekenen.

De voorstelling, door meer dan één reiziger van de zeden, de gewoonten, en het karakter der Boeren gegeven, is onjuist en onvolledig, - een caricatuur, schoon niet altijd noodwendig o p z e t t e l i j k verkeerd. Zonder de taal der Boeren te verstaan, of met hun geschiedenis bekend te zijn; zonder te weten w a a r o m de Boer zwijgt, als men verwacht dat hij zal spreken, en omgekeerd: w a a r o m men in zijn woning mist wat men daar meende te zullen vinden; zonder zich de moeite te geven van een en ander behoorlijk kennis te nemen, teekent de reiziger haastig op wat hij zoo ziet en hoort, en geeft dan een beschrijving van de Boeren, van hunne zeden en gewoonten, enz.[1)]. Verder schrijft de eene reiziger den ander dikwijls

1) Schrijvers als HARRIET LA ROCHE ('O n T r e k i n T r a n s v a a l'), geven de grootste d w a a s h e d e n omtrent de Boeren ten beste, kennelijk, zonder er zelfs een denkbeeld van te hebben, hoe bespottelijk zij, niet alleen de Boeren maken, maar ook zich zelven. Die klasse van schrijvers nemen ook, getrouw, ongerijmdheid op ongerijmdheid aangaande de Boeren, van elkander over. Hiervoor is eenige verschooning in hunne onbekendheid met de Hollandsche taal. Doch welke verschooning kan er worden bijgebracht voor de, even ontrouwe als boosaardige, beschrijving, die THEOD. M. TROMP in zijne 'H e r i n n e r i n g e n', doorgaans, van de Boeren, hun karakter, hunne zeden en gewoonten geeft? Men leze o.a. wat hij van hen zegt op pp. 145-50 van zijn boek.
Hij heeft daar niet het oog zoozeer op de 'm e n s c h e n s o o r t', gelijk hij de Boeren noemt, die reeds met andere nationaliteiten in aanraking kwam, als wel op 'den Afrikaanschen *onvervalschlen* Boer'. Deze 'onvervalschte Boer' is, volgens hem, '*eigenlijk* LAF, *al bergt hij een grenzeloozen heldenmoed in zijn tong.....' Behalve laf*, *is de Boer*, VALSCH, UICHELACHTIG, MEINEEDIG, ONZEDELIJK, ONGASTVRIJ, LUI, VUIL en ONDANKBAAR.... *Hunne huichelarij openbaart zich het ondubbelzinnigst in de opvatting en uitoefening van de Bijbelsche geboden*, *waaraan zij de uitlegging geven*, *die hun het best tepas komt*.... E e n m e i n e e d i s e e n k l e i n i g h e i d, w a a r o p b i j h e n m i n d e r g e l e t w o r d t... *Met de zedelijkheid der Boeren is het ook bedroefd gesteld... Het is dan ook volstrekt geen zeldzaamheid eene zaak van bloedschande vôor 't Hof te zien gebracht. Zooveel mogelijk de letter der Wet en der Bijbelsche geboden volgende*, *houdt de Afrikaansche boerin zich aan dezen stelregel:* 'E r s t a a t g e s c h r e v e n : G i j z u l t n i e t b e g e e r e n e e n a n d e r m a n s v r o u w , m a a r n e r g e n s v i n d t m e n : G i j z u l t n i e t b e g e e r e n d e n m a n e e n e r a n d e r e v r o u w' pp. 145 - 150. Zoo gaat Theod. M. Tromp voort met de Boeren te belasteren, schoon hij er later bijvoegt dat er ook 'tal van uitzonderingen te noemen zijn.... en dat niet allen ongastvrij, laf, lui, valsch, vuil of ondankbaar zijn.' Niet allen - 'o, neen!' er zijn uitzonderingen, doch die bevestigen den regel door T. gesteld. - Het

onbedacht de grootste dwaasheden na. Aan opzettelijke misstellingen behoeft in den regel het minst gedacht te worden, ofschoon de Boeren, somtijds, zóó zwart geteekend zijn, dat er geen andere gevolgtrekking mogelijk is. Waar-

valt moeielijk uit te maken of de schrijver dezer 'Herinneringen' zich dus moedwillig aan de Boeren vergrijpt, of dat hij alleen met het uitvaagsel in Transvaal heeft omgegaan.
Schandelijk worden de jonge Transvalers door TROMP belasterd, waar hij over hun verloving en huwelijk spreekt: '*Na nog een paar uurtjes aan de vrijerij te hebben gewijd*..., begeven zij zich naar bed...De jonge bruid slaapt nu met den aanstaanden bruidegom in het zelfde bed, zij *onder* en hij naast haar *op* de dekens; *in dezelfde kamer slapen dikwijls ook haar zusters. Met het eerstvolgend avondmaal begeven de betrokken partijen zich naar het naastbij gelegen dorp, waar de laatste hand gelegd wordt aan de kennis van den Catechismus der twee geëngageerde jongelieden. Zijn ze zoover dat ze welen wie Adam was, dan worden ze aangenomen en bevestigd, en na afloop van het avondmaal plechtig in den echt vereenigd*', enz. 'Herinneringen' p. 18.
Pijnlijk is het dat de pen van een Hollander zich tot zulke voorstellingen, van begin tot einde valsch, leenen moest.
Van een schrijver als TROLLOPE zou men eenige omzichtigheid en nauwkeurigheid verwacht hebben in het beschrijven der zeden en gewoonten van de Transvalers, doch zijn 'South-Africa' stelt in dit opzicht doorgaans te leur. Zoo zegt hij, over de moraliteit der Boeren sprekende: 'Ik heb gehoord dat de Boeren beschuldigd staan van onzedelijkheid, - waardoor altijd verstaan moet worden los gedrag van vrouwen... Ik kan niet gelooven dat vrouwelijke zedigheid een hoog standpunt hebben kan onder de Boeren in Transvaal'. Doch van wie heeft Trollope zijne informatiën? Een paar bladzijden wijdt genoemde schrijver aan de wijze waarop de jongelieden in Transvaal zich met elkander verloven - 'freying' noemt hij het - om twee dagen later in het huwelijk te treden, - alles even bespottelijk, dohc dat hij in vollen ernst mededeelt op autoriteit van 'a most amusing and clever young lady', die hij 'ontmoette op zijn reis naar Pretoria'. Langs dien weg worden de grootste dwaasheden omtrent de Boeren verspreid.
Zij hier nog aangemerkt dat Trollope, over het 'vrijen' der jonge Transvalers sprekende, gelukkig geen kennis droeg van hetgeen T.M.T. in zijn 'Herinneringen' daaromtrent mededeelt, daar hij anders in verzoeking mocht gekomen zijn, om de krasse onwaarheden, daar vermeld, als op de autoriteit van een Hollander over te nemen.

schijnlijk heeft in die gevallen de teekenaar, wien opgedragen was om iets b i j z o n d e r wanstaltigs voort te brengen, zijn eigen portret, met de donkerste verven g e r e t o u c h e e r d, en toen onder het product den naam van ‘Transvaler’ gesteld, - een der grievendste beleedigingen, die hij den Boeren kon aandoen.

Nog heeft men in den laatsten tijd, maar op eene andere wijze, uit vriendelijkheid en belangstelling, het portret der Boeren zóó opgesmukt, dat het origineel er nauwelijks uit te herkennen valt. Met een penseelstreek hier, en een weinigje vernis dáár, heeft men van iederen Transvaler een voorbeeld van deugd én moed én geloof gemaakt. Ook dit is niet waar, en de Transvalers zullen de eersten zijn om daartegen protest aan te teekenen. Trouwens: aan hunne personen en hun karakter kan nooit m e e r recht gedaan worden, dan door die te teekenen, juist zooals ze zijn, - hun beeld op het papier te brengen, zonder vernis. Slechts zorge men, bij het photographeeren, dat de camera, op een haar gefocusserd is, en het beeld, dus, correct verkregen, zonder fout op het papier worde overgebracht.

Het zal thans niet noodig zijn dit nog weer in bijzonderheden te doen. De Boer, dien wij straks op Majuba's rotsigen kruin zijn leven zullen zien wagen, voor vrijheid en recht; de moeder, die haar eenigen zoon, met eigen hand, tot den strijd voor land en volk toerust; de mannen, die n e e n hebben durven zeggen op Engelands gebiedend j a; de B o e r e n v a n T r a n s v a a l zijn ons geen vreemdelingen meer. Hun afkomst van eerlijken bloede, - Hollandsch bloed met dat der Hugenoten vermengd - is ons bekend; h u n n e geschiedenis is, tot in het begin dezer eeuw, voor een deel, onze eigene geschiedenis; o n z e taal is, ietwat verbasterd of gewijzigd, h u n taal; en h u n uiterlijk verschilt zóó weinig van dat onzer eigene bevolking, in Friesland en op de Veluwe, dat men hen bezwaarlijk van deze zou kunnen onderscheiden. Wat meer gezet misschien; de mannen met donkere haren en zwaren baard, de vrouwen blank van huid en donker van haar; mannen en vrouwen vrij groot van postuur, wel, krachtig gebouwd en gezond van lijf en leden. Een echte Veluwnaar en een ware Dopper hebben, in gelaatstrekken, in snit van het haar en kleeding, het meest met elkander gemeen. Slechts aan den zwaren baard, en de eenigszins vreemde uitspraak van sommige woorden in het Hollandsch, zou men den Transvaler herkennen in het midden onzer eigen bevolking.

Ook zal het niet noodig zijn eene uitvoerige karakterbeschrijving van de Boeren te geven. Hun geschiedenis, zoover wij die konden nagaan, is de beste beschrijving van hun karakter, die geleverd kan worden. Wat daaraan nog mocht ontbreken is met weinige woorden gezegd.

Het karakter der Boeren is in vele opzichten ons eigen, eigenaardig volkskarakter, gelijk zich dat in den na-bloeitijd onzer geschiedenis, in eenvoudigheid van zeden, kinderlijk vasthouden aan Gods Openbaring, en vrijheidszin bij onderwerping aan wet en recht, geopenbaard heeft en nog openbaart[1]. Er is in Transvaal eerbied voor God en alles wat op zijn dienst betrekking heeft; vloeken, spotten met den godsdienst of den Bijbel, minachting van den openbaren eeredienst, van den leeraar of de opzieners in de gemeente, vindt wel plaats, doch ligt niet in het karakter van het Volk. Kwezelarij evenmin, en ook geen geestdrijverij. In de kerkleer zijn de Transvalers, Calvinisten; ware vroomheid, met de leer in overeenstemming, wordt hoog geëerd, doch wandel en belijdenis moeten overeenstemmen, of de laatste vindt ook onder de Boeren geene erkenning.

E e n i g s z i n s is godsdienstigheid een brevet van welgemanierdheid, - het bewijs, dat men eene goede opvoeding genoten heeft, en staat een 'ongodsdienstig' mensch, gelijk met een 'onopgevoed' mensch. Dronkenschap wordt verafschuwd. Er wordt wel gedronken onder de Boeren, doch een d r o n k a a r d behoort tot de uitzonderingen, en het misbruik van sterken drank is volkskwaal noch volkszonde. De volksmoraliteit staat nog op een hoog peil. Zeer zelden komen er gevallen voor van onechte, of zelfs van vervroegde geboorten. 'Gewettigde ontucht' kennen de Transvalers niet, en de persoon, die zich op de eene of andere wijze vergrepen heeft, wordt een voorwerp van kerkelijke tucht, dat in Transvaal nog veel beteekent. Er is gelegenheid te over tot onzedelijkheid, doch de vreeze Gods drukt nog zoozeer den stempel op het volkskarakter, dat er weinig kinderen geboren worden buiten den echt, en vermengingen tot de zeldzaamheid behooren.

Arbeidzaam, in de Hollandsche beteekenis van het woord, zijn de Boe-

1) Schoon de Schrijver met zijnen vereerden leermeester DA COSTA zeggen mag:

'Ik b e n g e e n z o o n d e r l a a u w e W e s t e r s t r a n d e n,
M i j n V a d e r l a n d i s w a a r d e z o n o n t w a a k t,'

zal het hem zoomin als den grooten Dichter en Bijbellezer worden ten kwade geduid, dat hij het land w a a r i n, en het volk w a a r o n d e r, zijn geslacht de nobelste gastvrijheid heeft gevonden en vindt, toch z i j n land en z i j n volk noemt.

ren kwalijk. Doch men b e h o e f t in Transvaal ook niet voor het dagelijksch brood te zwoegen, gelijk in ons land, en doet zulks ook niet. Als leefde hij in den patriarchalen tijd, houdt de Transvaler zich vooral met het hoeden van zijn vee en het weiden zijner kudden bezig; - is hij tevreden met het noodige, en ziet hij er geen nut in, zichzelven tot slaaf te maken, om het overvloedige te verkrijgen. Er moet hem tijd overblijven om het leven, naar 's lands wijs, te genieten, door bij vrienden en magen te gaan 'k u i e r e n' of hunne bezoeken te ontvangen; om rustig een pijp extra te rooken en wat meer koffie te drinken, dan volgens de strikte regelen der politische economie mag geschieden.

Ongetwijfeld zou er meer land onder den ploeg gebracht, meer 'geld gemaakt,' meer gewerkt kunnen worden, doch de Transvaler zegt: c u i b o n o ? en neemt den arbeid wat gemakkelijk. Eigenaar van den grond, waarop hij woont; niet gedrukt door zware lasten, en met niet vele persoonlijke behoeften, kan hij dit ook doen, zonder schade voor hem zelven of, eigenlijk, van iemand anders. Er zijn, ongetwijfeld, ook luie Transvalers, maar luiheid is geen karaktertrek van het Volk, gelijk men ten onrechte heeft afgeleid uit den onbebouwden staat van het land. Dáárvoor zijn, gelijk reeds is aangetoond, andere redenen.

Voor de armen, voor de weduwe en den wees wordt gezorgd, zonder tusschenkomst van den Staat of gewone armenbedeeling. Bij verkoop, staat men op den laatsten penning, doch waar het vereischt wordt, kan de Transvaler g e v e n met milde hand, en een beroep op zijn mededeelzaamheid blijft niet onbeantwoord. Ook hierin verloochent hij zijne Hollandsche afkomst niet.

Onafhankelijkheid is een andere karaktertrek van het volk, - of liever, het staan op zijn onafhankelijkheid.

De Transvalers zijn eigenlijk, vooral o n d e r elkander, zeer v a n elkander afhankelijk: men m o e t elkander steunen en bijstaan of het land zou onbewoonbaar zijn. Men doet dit ook, doch onder verstandhouding, dat ieder onafhankelijk blijft. De eene Transvaler wordt nooit de knecht van den anderen, maar men 'h e l p t' elkander, en er wordt geen 'huur' betaald, maar het bedongen loon wordt 'gegeven' om geen 'verplichting' te hebben. Er is geen verschil van stand onder de Boeren, schoon wel misschien onderscheid van 'familie.' Den allerarmsten Transvaler weigert men geen plaats aan zijne tafel, of wordt het gebruikelijke 'oom,' 'neef' of 'nichtje' onthouden, en de armste jongen kan naar de hand der rijkste 'nooi' (Boerendochter) dingen, met elken kans op succes, mits hij van fatsoenlijke familie - dat is, niet van gemengde afkomst zij. Men ge-

voelt zich één Volk, en wil de onafhankelijkheid van den een tegenover den ander erkend zien. Te gelijker tijd laat de Boer zich, schijnbaar, door den vreemde - een winkelhouder bijv. - uit de hoogte behandelen, en krijgt de hooghartige Engelschman, die het land doortrekt, en met het volk in aanraking komt zonder de volkstaal en het volkskarakter te verstaan, allicht den indruk, dat de Boeren zich beneden en afhankelijk van den vreemde beschouwen. Dat dit slechts schijnbaar is wordt soms - zelfs door knappe Engelsche staatslieden - eerst bemerkt, als het te laat is.

De Transvalers hebben een goed deel van het Hollandsche phlegma in hun karakter, maar verbonden met een zekere lichtgeraaktheid, die van hunne, ook, Fransche afkomst getuigt. Het duurt lang eer zij tot handeling komen, doch weten dan ook, tot op een zekere hoogte, door te tasten. Spoedig beleedigd, zijn zij nog spoediger bereid om de hand van verzoening aan te nemen, wordt die hun toegereikt. Naar den mensch gesproken, misschien te spoedig, ten minste op politiek terrein. Van den politieken tegenstander wordt te gereed het beste geloofd, en tegenover de overwonnenen is men bijna zwak.

Van Hollandschen oorsprong zijnde, zou men verwachten, dat de Transvalers, als Volk, kraak-zindelijk zijn, doch Broek - in - Waterland ligt ver van Transvaal. Dáárvoor hebben de Boeren te lang rondgezworven zonder huis of haard; te lang zich moeten behelpen in ossenwagens en tenten; te lang moeten 'staan' in laagers en in het open veld. Niemand, die rekening houdt met de ellenden, waaraan zij zoo jaren lang zijn blootgesteld geweest, en bedenkt dat het jongere geslacht voor een deel in het 'veld' is opgegroeid, zal onzindelijkheid schrijven op rekening van het volkskarakter. Het tegendeel is waar, gelijk blijkt in meer dan eene woning, waar de huisvrouw eenigszins tot rust is gekomen. Dáár doen bezem en wrijflap denzelfden dienst als in Holland, schoon er tusschen het begrip van 'zindelijkheid', dáár en hier, altijd eenig verschil bestaat.

Aan eerlijkheid en goede trouw ontbreekt het den Transvaler zeker niet, - meer aan rondborstigheid, om dadelijk en beslist voor zijn gevoelen uit te komen. De Boeren zeggen eerder ja dan neen, doch zoowel het een als het ander, niet spoedig en afdoend. Vooral als er neen gezegd moet worden, wordt dit zoo lang mogelijk uitgesteld en zooveel mogelijk omwonden. Het schijnt onbeleefd, aanstootelijk, ongevoelig om beslist en dadelijk 'neen' te zeggen, al ligt dit ook in de

bedoeling en al zal men er ten slotte alles voor opofferen. Misschien is deze karaktertrek te verklaren uit het deel Fransch bloed, dat in de aderen der Transvalers vloeit; - Fransche politesse op Hollandsch-Afrikaanschen stam geënt. Men heeft hiermede wel rekening te houden, in het beoordeelen van het karakter en de handelingen der Boeren.

In geen geval 'geeft' de Transvaler zich gemakkelijk aan den vreemdeling; hij is beleefd-achterhoudend, soms bij een schijn van oppervlakkige openhartigheid; wantrouwend, schoon schijnbaar zeer vertrouwend. De misleiding, waaraan hij zoo gedurig van buiten af heeft blootgestaan, en nog blootstaat, maakt hem voorzichtig, en waar hij zich, naar h e t s c h i j n t, gemakkelijk laat misleiden, heeft hij zijn opinie gevormd en weet hij daarbij te blijven. Die het volk kent weet wanneer 'j a' in toestemmenden zin moet worden verstaan, of slechts een beleefdheidsterm is, gelijk staande met: 'zoo meent g i j het, zoo zal het zijn naar u w e opvatting,' enz. En die het volk niet kent, behoort te wachten met den Transvaler van dubbelhartigheid te beschuldigen, gelijk gedurig geschiedt, tot hij b e v o e g d is om een oordeel te vellen.

Een groote mate van gezond verstand kan niemand den Transvalers ontzeggen. Boekenkennis hebben zij over het algemeen weinig, ook redeneeren zij niet altijd logisch, doch hunne conclusiën zijn, als bij intuïtie, gewoonlijk juist. Spitsvondige redeneeringen, in den Volksraad bijv. van den een of anderen 'Uitlander' - verloopen advocaat of mislukte predikant misschien - kunnen zij zelden behoorlijk ontrafelen, doch zij worden door hun gezond verstand geleid, om den strik te ontkomen, die hun gespannen wordt.

Zij zijn goede opmerkers en weten winst te doen met de gegevens, die zij verzamelen. De geheele geschiedenis van den t r e k, en vooral de gebeurtenissen der laatste dagen, leveren daarvoor een krachtig bewijs. Doch ook in het dagelijksch leven: in het aanleggen van dorpen en woonplaatsen, op de jacht, in den oorlog, op 'tocht', in het boerenbedrijf, wordt dit gedurig kenbaar. Zonder twijfel draagt hiertoe veel bij, dat men van jongs aan, en in geen geringe mate, op eigen krachten heeft te steunen en over zoo weinig hulpmiddelen te beschikken heeft. De Transvaler, die niet van kindsbeen af leert zich zelven te helpen, blijft onbeholpen en ongeholpen.

Gastvrij, mededeelzaam en medelijdend zijn de Boeren in groote mate. In vroegeren tijd stond de deur, niet slechts voor iederen Afrikaner, maar ook voor elken vreemdeling open, hetzij arm of rijk, voornaam of

gering. Bij het toenemen der bevolking, vooral van vreemdelingen, is daarin echter noodwendig beperking gekomen, en de vreemde reiziger, l a n g s d e n g r o o t e n w e g , moet thans soms wel voor zijn logies betalen. Wordt nu en dan een vreemde minder hartelijk dan vroeger ontvangen, dan is dit te wijten aan anderen, die de uitgebreidste gastvrijheid onder de Boeren genoten hebbende, dezen later, in hun 'Reisjournaal', in het bespottelijkste daglicht hebben gesteld. De eene Afrikaner laat, in Transvaal, den anderen zelden of nooit betalen voor nachtverblijf en voedsel, - kwalijk voor paardenvoeder. Evenmin wordt den voorbijtrekkenden Kaffer het noodige voedsel geweigerd. Voor bijzondere vrienden, - voor een leeraar bij name, wordt het beste, dat huis en hof opleveren, niet te goed geacht en wordt er niet karig, maar overvloedig opgedischt[1)].

1) Schrijver dezes heeft jaren lang, en maanden achter elkander, onder de Transvalers gereisd en spreekt uit ondervinding. Niet alleen dat men hem steeds op de vriendelijkste en voorkomendste wijze trachtte te onthalen, maar ook werd er steeds gezorgd voor alles wat er noodig was op den weg. Vleesch - soms een geheel lam, pas geslacht -, gevogelte, wild, brood, beschuit, boter, eieren, gemalen koffie, suiker, gebak, ja wat niet al, heeft hij soms in zijn reiswagen gevonden, als hij na het houden eener drie- of vierdaagsche godsdienstige samenkomst, op de eene of andere boerenplaats, zijn tocht over de, toen zoo eenzame vlakten, of naar de, ver afgelegen, volgende 'k e r k p l a a t s ' voortzette. Soms midden in den nacht op een plaats aankomende, ook bij geheel vreemden, was het welkom bijna altijd even hartelijk. De d i e n s t v a a r d i g h e i d , de g a s t v r i j h e i d , de o n g e v e i n s d e h a r t e l i j k h e i d , die hij onder de Transvalers heeft genoten, kunnen nooit door hem vergeten worden.
Honderden malen is Schr. er ook getuige van geweest, op hoe ruime schaal de gastvrijheid in het algemeen wordt geoefend, jegens vreemdelingen, - niet Afrikaners. Doch... wat was somtijds het gevolg? De reiziger, die bij gebrek aan logementen, geheel van de gastvrijheid der Boeren afhankelijk was, en niet schroomde daarvan een ruim gebruik te maken, ontzag zich later niet om zijn reisjournaal op te vullen met klachten over zijn verblijf onder de Boeren: 'Men had hem geen afzonderlijke logeerkamer kunnen geven, maar hij had met andere mannen, in één vertrek, op den grond misschien, moeten slapen; de tafel was niet behoorlijk gedekt, ja, hij had zich wellicht van zijn eigen zakmes moeten bedienen, om het vleesch op zijn bord te snijden!!; de Boer (die geen Engelsch verstond of geen lust had om Engelsch te spreken) had pijp op pijp uitgerookt, in plaats van een lang gesprek met hem aan te knoopen; de koffie was geen koffie, en de thee geen thee; hij had zich de handen moeten wasschen in hetzelfde vertrek waar men at en woonde, en nu waren de Boeren dit, en dat, en al wat leelijk was. - Volstrekt niet Engelsch, niet beschaafd, niet zindelijk, minder ontwikkeld dan de Kaffers, het land waarin zij woonden niet waard, enz. enz.' Hoe de Boer, met opoffering van eigen gemak, den vreemde, om niet meestal, zoo goed mogelijk geherbergd had, werd verzwegen. Zulke berichten zijn later den Boeren onder de oogen gekomen, en waar zij hunne gastvrijheid dus msibruikt zagen, moest die wel beperkt worden. Hierover is nog zeer veel te zeggen.

In woning, kleeding en levenswijze zijn de Boeren voor het grooter deel nog zeer eenvoudig, ofschoon het voortdurend verkeer met Europeanen en de aanvoer van allerlei weeldeartikelen, door buitenlandsche importeurs, niet zonder invloed blijft. De oude Voortrekker bouwde zich, op de plaats, waar hij zich vestigen wilde, gewoonlijk eerst een 'h a r t e b e e s t h u i s', - een keet, van riet met klei bepleisterd, en bijna enkel uit 'dak', bestaande; of wel een 'r o n d a v e l', in den vorm eener Kafferhut, doch met hooger muren, van graszoden opgetrokken, met klei gepleisterd, en, soms, van binnen met kalk of witte klei gewit. Zoowel 'h a r t b e e s t b u l' als 'r o n d a v e l' werden meestal, door een scherm of gordijn, in slaapvertrek en woonkamer gescheiden; hadden dikwijls slechts ééne, kleine, opening in den muur om als venster te dienen; een deur van riet, die slechts met een riempje gesloten werd, en geen stookplaats, waaraan trouwens ook weinig behoefte was, daar men buiten koken kon. Er zijn Boeren, die jaren lang in zulk een eenvoudige woning gewoond hebben, het aan een jonger geslacht overlatende, om huizen te bouwen. Ook thans nog is de 'rondavel', van 15 tot 20 voet in doorsnede, of het, soms 30 tot 40 voet lange 'hartebeesthuis', het gewone verblijf van den Boer, die een nieuwe plaats aanlegt, en voor zich en zijn huisgezin geen ander onderkomen heeft.

Of wel, men bouwt zich een huisje van graszoden, die, netjes op elkander gestapeld, en, van binnen en buiten met klei gepleisterd, een steviger muur vormen dan gewone, ongebrande baksteenen. Is er zeer goede kleigrond op de plaats, waar men wil bouwen, dan worden de muren van het huisje ook wel 'opgekleid', - nieuwe lagen klei worden op de reeds harde lagen geplaatst tot de muren hoog genoeg zijn, voor het eenvoudige rieten of strooien dak. Is het woonhuisje klaar, dan zorgt de degelijke Boer eerst voor de noodige vee-kralen, een stal voor de paarden, en een 'wagenhuis', - dit laatste soms 50 of 60 voet lang, voor drie en meer ossenwagens. Het eigenlijke woonhuis wordt gebouwd van, op de plaats zelve vervaardigde, 'gebrande' of 'rauwe' baksteenen, of ook wel van 'klippen', - ruw bewerkte stukken graniet uit den bergwand gehouwen, of van zandsteen, dat op vele plaatsen wordt aangetroffen. Reizende metselaars trekken de hechtere gebouwen op, doch de meeste Transvalers weten hunne eerste, eenvoudige woning zelf te bouwen door eenige Kaffers, als handlangers geholpen, en terwijl misschien een naburige wagenmaker de deuren en vensters vervaardigt.

De meeste Boerenwoningen in Transvaal bestaan uit één ruim ver-

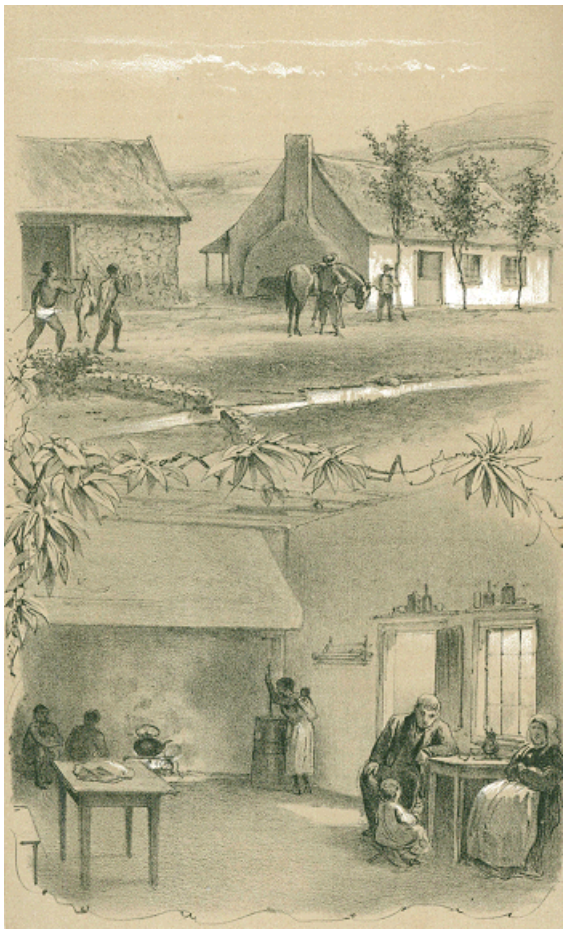

G.J. Bos lith.
Een woning in Transvaal, van binnen en van buiten.
P.W.M. Trap imp.

trek, het ‘voorhuis’, en één of meer slaapkamers, door dunne steenen muren, of ook wel slechts door een gordijn, van het woonvertrek gescheiden. De muren zijn laag, en de balken, die het dak dragen, zelden meer dan tien of twaalf voet boven den beganen grond. De gebinten van het dak en de balken, zijn dikwijls slechts ruw bewerkte stijlen, in het bosch gekapt, zelden van g e z a a g d hout; het dak zelf van tamboekiegras of roggestroo. Alleen de betere woningen hebben een planken zoldering, over de geheele breedte van het huis, en zelden vindt men een planken vloer, deels omdat deze te kostbaar is, maar ook, omdat de ‘rijstmieren’ (thermieten) daar zoo gemakkelijk weg mede weten. Gewoonlijk wordt de vloer gelegd van aarde en ‘rijstmierhoopen’ tot een soort van cement bereid, en daarna met koemest overstreken. Zulk een vloer is duurzaam en goed. De meeste woningen hebben een verandah aan de voor- en de achterzijde van het huis, met eenige ‘verandah-kamers’, die als bergplaatsen of slaapvertrekken dienst doen. Van binnen en buiten worden de huizen met klei gepleisterd, en de muren van binnen met kalk of ‘wit-klei’ gewit, - zelden behangen. De vensters zijn soms slechts openingen in den muur, 's daags door een sassinet van wit katoen, 's avonds met een luik gesloten; meestal echter van kleine ruiten voorzien, en in de beste klasse van woningen vindt men thans reeds behoorlijke schuiframen. Een half-openslaande deur geeft, in den regel, toegang van buiten tot het voorhuis, zonder gang of portaal. In de kleinere huizen is de ‘vuurhaard’ aan het eene einde van het voorhuis, doch meestal heeft men een ‘kookhuis’ buitensdeurs, of een ‘kombuis’, evenals de slaapkamers, door een dunnen muur van het woonhuis afgeschoten[1]. Liefst bouwt de Boer zijn woning op een kleine verhevenheid, of tegen de helling van een lagen, platten heuvel, zoodat hij een vergezicht kan hebben over het omliggende landschap en, met een langen scheepskijker gewapend, uren ver in het rond kan zien, waar zijn schapen weiden of zijne beesten grazen, zonder dat hij zijn woning behoeft te verlaten.

Het meubilair is, dikwijls, eenvoudiger nog dan de woning; men heeft het onmisbaar noodige, juist zooveel als in tijd van nood, of als men t r e k -

1) De nevensgaande plaat geeft een vrij goed denkbeeld van eene Boerenwoning in Transvaal, gelijk die, een 10- of 15-tal jaren geleden, gewoonlijk gebouwd werd. Thans bouwt men ruimer woningen en met afzonderlijke kookplaats. De oude Boer en zijne vrouw, met hun jongste kleinkind of achterkleinkind op het ‘veldstoeltje’ bij de tafel; de Kaffermeid aan het karnen, met een kind op den rug; de beide Kaffers aan den ‘vuurhaard’, zijn naar het leven geteekend.

k e n moet op wagens kan geladen worden, en niet meer: Een vrij groote eettafel, en een kleiner tafeltje, in den hoek bij het venster, voor de vrouw des huizes; een ‘rustbank’, met een ‘mat’ of zitting van smalle strooken leder gevlochten, langs den muur bij de eettafel; een half dozijn stoelen, zelfgemaakt van c a m d e b o o - of ander stinkhout, met zitting, gelijk van de rustbank; een dito leuningstoel misschien, voor den grijzen vader of grootvader des huizes; eenige ‘wagenkisten’, waarin de beste kleeren, de kostbaarheden, en niet zelden heel wat contanten geborgen zijn, en die, op reis den drijver, en in huis den jongeren leden van het gezin tot zitplaats dienen; een seraphine-orgel misschien en een buffetje of kast, - meestal ook wel in den muur gemetseld - voor het noodige aardewerk. Langs den wand: een rek voor de geweren, - van het groote ‘olifantsroer’ af tot den fijn geëmailleerden achterlader van het laatste en beste model, waarvoor zeer hooge prijzen besteed worden. Op een ander rekje, of ook in het breede vensterkozijn, vindt men gewoonlijk eenige boeken: psalm- en gezangboeken, wat stichtelijke lectuur en den Bijbel. Tapijten kent men weinig in Transvaal, schoon wel het ‘springbokmatje’, van zacht bereide springbokvellen aan elkander genaaid, op den vloer, of soms een kostbare karos van panthervel over de rustbank. Ook in de slaapkamer bepaalt zich het meubilair tot het noodigste. Tot de onmisbare dingen in het voorhuis, behoort de koffiekan, op het tafeltje, waaraan de vrouw des huizes gezeten is, en die zelden ‘koud’ is.

Aan spijs en, drank is er, Gode zij dank! in de meeste woningen, geen gebrek, maar overvloed, doch men leeft eenvoudig. Vleesch: fijn schapenvleesch, bokken- (geiten-) vleesch, beesten- (rund-) vleesch en wildbraad, maakt ook voor den arme een hoofdschotel uit. In vele huisgezinnen wordt ten minste elken dag één schaap geslacht, en minstens eenmaal in de zes weken of twee maanden een os of koe; varkensvleesch wordt minder gegeten, meestal slechts met wildvleesch. Brood en milies (mais) - ‘groen,’ d.i. nog niet geheel rijp, op kolen gebraden of in water gekookt, of ‘droog,’ in een houten vijzel murw gestampt en dan in water gekookt - vormen, met rijst, pompoenen, aardappelen, pataten en wat groenten, gestoofde perziken en andere vruchten, de voornaamste toespijs. Veel groenten, en zelfs aardappelen worden er niet gebruikt; meest, bij het vleesch, brood en milies. Bij of n a ieder maal wordt melk gedronken, met wat beschuit - evenals het brood, door de Boerenvrouwen zelven gebakken, en van uitnemende kwaliteit - er in gebrokkeld. De volks-

drank is koffie, en overigens melk. Wijn treft men zelden aan in een Boerenwoning en bier nog minder; wel eigengemaakten of anderen brandewijn, waarvan door de mannen, in den regel, op ‘t o c h t ,’ 's ochtends vroeg én 's avonds, - thuis alleen 's avonds, een weinig gebruikt wordt. Thee, veldthee meestal, drinkt men 's middags, v ó ó r het eten, en is zelden goed; men drinkt in Transvaal betere koffie - schoon soms nog al vermengd - dan thee. Het voornaamste maal van den dag wordt dikwijls eerst 's avonds gebruikt, waarna men zich spoedig ter ruste begeeft.

In kleeding verschillen de Boeren weinig van onzen eigen burgerstand. In vroeger tijden, toen het nog zeer moeielijk was om goederen te verkrijgen, moest menigeen zich behelpen met bovenkleederen van zacht bereide vellen, doch thans ziet men zelden iemand met een ‘vellenbroek’ of dito ‘baaitje.’ Slechts nu en dan ontmoet men den een of anderen jonkman, die een ‘onderbaaitje’ (vest) draagt van fijn bokkenvel, dat, met de haren naar buiten en netjes opgemaakt, waarlijk goed staat. Algemeen draagt men nu eigengemaakte of gekochte kleederen van molvel, bukskin en lakensche stoffen, en de vrouwen dragen ‘tabberds’ (japonnen) van katoen of merino. Het jonge geslacht weet zich zeer goed te kleeden en de meisjes houden, zooals overal, van een ‘mooien tabberd.’ Zoo vrouwen als meisjes loopen binnenshuis blootshoofds - slechts zeer bejaarden dragen een muts -, doch gaan niet naar buiten zonder een wit katoenen of donker gekleurden merino kap op het hoofd, die haar gewoonlijk beter staat dan het ‘hoedje’, dat uit Europa wordt ingevoerd, veel geld kost, en het oude ‘kapje’ schijnt te willen verdringen. Zij hier in het voorbijgaan aangemerkt, dat de Transvaalsche vrouw zich altijd dekt als er gebeden wordt, of in den Bijbel gelezen, naar het woord van Paulus, 1 Cor. XI:5-10. Daar de vrouwen en meisjes zeer op een blanke gelaatskleur gesteld zijn, moet het, met zorg doorstikte en bewerkte, ‘kapje’ altijd groot genoeg zijn, om het voorhoofd tegen de stralen der zon te beveiligen; het overige gedeelte van het gelaat wordt, in de open lucht, met een witten doek bedekt. Een Transvaalsche vrouw is, voor Afrika, zeer blank.

Gouden en zilveren sieraden worden weinig gedragen; misschien ook wel, omdat het moeilijk is g o u d e n ringen en borstspelden in Transvaal te verkrijgen. Het meeste wat van dien aard tegen hooge prijzen verkocht wordt, is koper-verguld. Toch wordt er tegenwoordig heel wat geld uitgegeven aan waardelooze galanterieën en versierselen.

Het ‘huisgezin’ heeft onder de Boeren veel beteekenis, en ook in

dit opzicht, ligt er in geheel de Transvaalsche oeconomie, iets patriarchaals. Men huwt jong; de jongeling zelden ouder dan achttien jaren, de meisjes soms reeds vóór haar vijftiende jaar. De gewone beletselen, die, in Europa, vroege huwelijken in den weg staan, kent de Transvaler niet. Er zijn geen militie-verplichtingen; het opzetten der huishouding kost weinig, en die huwbaar is kan huwen[1]. Gewoonlijk blijven de jonggehuwden, gedurende de eerste jaren van hun huwelijk, op de plaats van den vader der bruid wonen; soms, in huis, doch meestal in een eigen huisje, en van tijd tot tijd brengen al de getrouwde kinderen, met hun talrijk kroost, eenige maanden bij de ouders door. Zoo blijft de familieband bestaan ook na het huwelijk der kinderen; en menige Transvaler ziet zich, bij enkele gelegenheden, omringd van kinderen, kleinkinderen en achterkleinkinderen, in geen gering getal. De echt is zelden kinderloos en over het algemeen zeer gezegend. Weinige moeders hebben minder dan zes, en niet weinige tien of twaalf kinderen, en soms meer. Het kinderlooze echtpaar neemt gewoonlijk eenige weeskinderen tot zich, die als eigen kinderen worden opgebracht, en de pleegouders papa en mama noemen. Ouden van dagen wor-

1) Zij het nog eens aangemerkt, dat bijna alles wat er in de meer aangehaalde ‘H e r i n n e r i n g e n ’, en in Engelsche werken, omtrent verlovingen en huwelijken onder de Transvalers gezegd wordt, verzonnen is. De jongeling bijv., ‘die het meisje, dat hij ten huwelijk wil vragen een japon of ander kleedingstuk brengt, dat zij dan aantrekt, om daarmede te kennen te geven, dat zij naar zijne voorslagen wil luisteren,’ zooals in de ‘H e r i n n e r i n g e n ’ verhaald wordt, is zeker geen Transvaler. In de werkelijkheid, hebben de jongelui de gewoonte om hunne verloving, zoo mogelijk, zelfs voor de ouders geheim te houden t o t d a t zij denken te trouwen. Het wordt als een groote oneer voor het meisje beschouwd als een verloving afbreekt, en daarom wordt deze, tot op het laatste oogenblik, met onnavolgbare diplomatische tactiek, geheim gehouden. De ‘ouders worden gevraagd’ (d.i. hunne toestemming tot de verloving, die h u n echter niet onbekend was), als men wil gaan trouwen, dat dan weinige maanden later plaats vindt. Het huwelijk wordt kerkelijk g e s l o t e n niet slechts ingezegend, doch kan, volgens de landswet, ook a l l e e n burgerlijk worden voltrokken.
De armste jongedochter brengt gewoonlijk nog eenig vee, als bruidschat, ten huwelijk, - bemiddelden soms veel vee en een eigen plaats. Het is gebruikelijk, om bij de geboorte van een kind een jonge vaars te ‘merken’ - (voor dat kind af te zonderen), en de ‘aanteelt’ van het jonge koebeest voor het kind te laten ‘loopen’, zoodat het ongemerkt, in 15 of 16 jaren tijds een mooie ‘troep beesten’ bij elkander hebben kan. Peetouders geven hun peetkind ook eerder een v a e r s j e dan een v e r s j e , vooral als zijzelven welgesteld en de ouders van het kind arm zijn. Het vee der bruid geeft dikwijls den doorslag bij het vaststellen der huwelijksplannen, meer dan dat van den bruidegom.

den in het huishouden met eere behandeld[1]; voor het grauwe haar wordt opgestaan, en het ouderlijk gezag is geen bloote naam. Echtscheidingen vinden bijna nimmer plaats; hertrouwen, na den dood van een der beide echtgenooten, is daarentegen regel en geschiedt spoedig. De oorzaak hiervan moet gezocht worden in de diepgevoelde behoefte aan h u i s e l i j k h e i d [2], en niet verklaard uit onverschilligheid. De wederzijdsche familiën der gehuwden vormen, tot in de verste vertakkingen, één familie; de ouders van man en vrouw noemen elkander, over en weder, broeder en zuster, en de wederzijdsche achter-nichten en neven erkennen elkander als ‘eigen familie’. Lief en leed wordt door de leden eener zelfde, uitgebreide familie gedeeld, en sommige beleedigingen, den een aangedaan, door de geheele familie gewraakt. Bij overlijden der ouders komen de peetouders op voor hunne peetkinderen, en in bijna geen geval wordt een weeskind voorwerp van Staatszorg. Een groot huisgezin, een wijde familiekring, is de trots van iederen Boer; in den huiselijken kring is hij vader en heer; daar is zijn wil wet; en in den wijden familiekring ligt zijn sociale en politieke sterkte. Die Transvaalsche toestanden verstaan wil heeft hiermede vooral rekening te houden.

De Boeren houden zich voor hun onderhoud meer bezig met de veeteelt dan met den landbouw, schoon iedere veeboer, een weinig zaait en plant, en iedere korenboer, zijn aanteel- en trekvee heeft. Bijna alle werkzaamheden, de boerderij betreffende, worden op de plaats zelve verricht, en niemand weet beter zelf te knutselen, - smid, 'wagenmaker, metselaar, schilder, zadelmaker, rietdekker, steenbakker, veedokter, slachter, kortom waar het noodig is, alles tegelijk te zijn, dan de echte Transvaalsche Boer. Dat er in de boerderij, vooral wat de veeteelt betreft, in Transvaal nog veel verbetering kan worden aangebracht, wordt niet ontkend, doch daartoe moeten er eerst rustiger tijden aanbreken. De vrouwen hebben betrekkelijk nog meer werk dan de mannen: behalve de zorg voor het huishouden en de kinderen, rust op haar de verantwoording van de boterbereiding; hebben zij brood te bakken,

1) Vandaar ook de gewoonte om de ouderen ‘oom,’ ‘ou-oom’ of ‘tante’ te noemen, onverschillig of men van de familie is of niet - en al is de aangesprokene doodarm en van den andere geheel afhankelijk.
2) ‘Die niet hertrouwt’, zegt men, ‘heeft het zeker niet goed gehad in het vorige huwelijk. Hertrouwen eert den overledene.’

de slacht te bezorgen, zeep te koken, kaarsen te maken, vruchten te drogen, het naaiwerk te verrichten, ook manskleederen te maken, en, ten deele, voor den groentetuin te zorgen. Een en ander wordt te moeielijker, naarmate het leven onrustiger is, en omdat de meeste Transvaalsche vrouwen zich nog steeds gereed moeten houden, om, op een gegeven oogenblik, met pak en zak, naar het eene of andere laager te vluchten, of, gedurende eenige maanden van het jaar, met het vee te trekken, en mede op tocht te gaan.

Op den tocht of 't r e k ' hebben de vrouwen en meisjes de handen bijzonder vol, en het is licht verklaarbaar, dat de vrouwen eerder oud worden dan de mannen. Eerst de moeder of grootmoeder, die dochters of kleinkinderen aan het werk kan zetten, krijgt het wat gemakkelijker.

De Transvalers zijn liefhebbers van de jacht; en van jongs aan met het geweer vertrouwd, zijn zij uitnemende schutters. Hetzelfde kan van hun paardrijden gezegd worden; de jongen van weinige jaren oud klemt zich, op een oud, mak, paard geplaatst, eerst aan de 'maanharen' vast, doch grijpt spoedig den toom en leert, bij instinct, rijden zooals hij loopen leerde. De vrouwen zijn insgelijks goede paardridsters, en zitten ongedwongen doch vast in 't vrouwenzaal. Menige vrouw hanteert het geweer, zoo goed als de man. Hardrijden (races) en 'teeken- (schijf) schieten' behoort tot de uitspanningen van het jonge volk, en van hoeveel belang z u l k e oefeningen zijn, met het oog op de worstelingen der Transvalers tegen geweld en vreemde overheersching, ligt voor de hand. Ook dit moet er veel toe bijdragen om hen, in afhankelijkheid van God, te leeren, zooveel als mogelijk is op eigen kracht te steunen.

Over de verhouding der Boeren tot hunne Kafferdienstboden, en tot de Zending, kan later gesproken worden, doch deze korte schets van hun karakter, zeden en gewoonten zou geheel onvolledig zijn zonder nog een enkel woord over hun 'politiek' leven. Zelden treft men een Transvaler aan, die geen belang toont in de regeering des lands, - n i e t m e d e r e g e e r t . Iedereen - mannen en vrouwen, en soms de vrouwen nog meer dan de mannen - 'wil weten wat er op Pretoria, in den Volksraad verhandeld wordt', en de staatscourant wordt gretig ter hand genomen door menschen, die, behalve in hun Bijbel, weinig lezen. Zoo vindt men ook de 'Grondwet' in veler bezit. Op de 'bijeenkomsten, die de leden des Volksraads in hun district, na afloop der zittingen, te houden hebben en die goed worden bijgewoond, critiseert het 'publiek' onbe-

schroomd de besluiten door den Raad genomen; en de Regeering heeft met de ‘opinies van het publiek’, gelijk die op de bijeenkomsten te kennen gegeven worden, rekening te houden. Geen wet, door het Volk min of meer duidelijk afgekeurd, kan doorgaan, al zou de Volksraad die ook met algemeene stemmen hebben vastgesteld. Daar nagenoeg elke Transvaler tot iedere gouvernements-betrekking verkiesbaar is, leert men van jongs aan belang stellen in regeeringszaken. Opmerkelijk is het hoe ook de vrouwen haar oordeel weten uit te spreken over de ‘politiek’ en hoe zij, bij meer dan een gelegenheid, hare mannen en zonen tot den strijd voor onafhankelijkheid en recht hebben aangevuurd. En niet minder opmerkelijk dat de eenvoudigste Boer, er niets bijzonders in ziet dat hij als lid van den Volksraad of in de Regeering gekozen wordt. ‘Daarvoor is hij burger des lands; en gelijk hij als privaat persoon zijn plaats weet te besturen en als huisvader zijn huisgezin te regeeren, zoo rust op hem als b u r g e r de taak, om het land te helpen regeeren’. Zich hier aan te onttrekken, zonder degelijke redenen, zou algemeen afgekeurd worden, en zonder twijfel hebben de Transvalers een natuurlijken aanleg, door de omstandigheden nog zeer ontwikkeld, voor politieke kwestiën, hun eigen bestuur en regeering rakende.

D u s i s , i n z e e r b r e e d e t r e k k e n g e s c h e t s t , h e t V o l k , w a a r v a n S i r T h e o p h i l u s S h e p s t o n e v e r w a c h t t e , d a t h e t z i c h , o p z i j n m a c h t w o o r d , g e d w e e v a n z i j n p o l i t i e k e o n a f h a n k e l i j k h e i d z o u l a t e n b e r o o v e n , o m o n d e r d a n e n t e w o r d e n v a n d e B r i t s c h e K r o o n .

Tweede onder-afdeeling: de annexatie van Transvaal door Engeland.

'..... Zoo is het dat ik uit kracht van de macht en het gezag mij verleend door Harer Majesteits Koninklijke Commissie, gedateerd te Balmoral, den vijfden dag van October 1876 en hierbij gepubliceerd, en overeenkomstig de instructiën mij daarbij en op andere wijze opgedragen, hierbij nu proclameer en bekend maak, dat van en na de publicatie hiervan het grondgebied, tot nu toe bekend als de Zuid-Afrikaansche Republiek ... zal zijn en zal worden beschouwd te zijn Britsch grondgebied, en ik roep hierbij op en eisch van de inwoners van de Transvaal, van elke soort en rang, en al de onderdanen van Hare Majesteit in Zuid-Afrika, om kennis te nemen van deze mijne proclamatie en zich dien overeenkomstig te gedragen.'

Met deze proclamatie, gegeven onder zijn 'hand en zegel, te PRETORIA in de ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK', maakte sir Theophilus Shepstone, op den 12 April 1877, voor zoover Engeland betrof, aan het politiek bestaan dier Republiek een einde. Niet aan het hoofd van een overwinnend leger, waarvoor de overwinnaars van Moselekatse en Dingaan gevlucht waren; - niet in afwezigheid van den President der Republiek, in boeien geklonken misschien, of gevallen in een eerlijken strijd, voor de onafhankelijkheid des lands; - niet op de bede van het Volk, dat, hulpeloos of eigen Regeering moede, het Britsche bestuur had ingeroepen: - maar slechts van een 25 man rijdende politie omringd, in tegenwoordigheid van den Staatspresident, en in strijd met den wil van het Volk, liet Shepstone, op het marktplein te Pretoria, de vlag der Republiek neêrhalen en de Engelsche vlag in top hijschen. Het was een coup d'état, in de geschiedenis van Zuid-Afrika, in de geschiedenis der Engelsche annexatiën in Indië en Nieuw-Zeeland zelfs, zonder weêrga. Te zijner rechtvaardiging voor deze ongehoorde handeling, beriep Shepstone zich op de volgende gronden:

'De zelfregeering der Boeren', zoo beweerde hij, 'was ten eenemale mislukt en aan de verwachtingen, die er van de vestiging der Republiek gekoesterd waren, hadden de Boeren niet voldaan. Het Zandrivier-tractaat was door

hen gebroken, vooral met betrekking tot de inboorlingen. Dezen zouden Transvaal, reeds lang te voren hebben overstroomd, had de Engelsche Regeering (in den persoon van Shepstone) hen niet in toom gehouden, doch de oorlog nu gevoerd en verloren (tegen Sekukuni), kon ieder oogenblik oorzaak worden, dat de Zulu's en Basuto's, Batlapins en Knopneuzen, die in of rondom de Republiek woonden, het land zouden overweldigen. Hierdoor zou het prestige der blanken tegenover de Kaffers zóódanig lijden, dat iedere Kafferstam zich tegen de blanken zou kunnen keeren, en geheel Zuid-Afrika der verwoesting prijs gegeven worden. Ook was de Republiek bankroet in geld, in reputatie, in regeering, ja min of meer, in alles, en de ‘bestendiging van den bestaanden toestand’, gesteld dat de Republiek zich nog staande zou kunnen houden, wat ontkend werd, zou den vrede van geheel Zuid-Afrika in gevaar brengen. Summa summarum: het was allereerst en allermeest in het belang der Boeren zelven; - het was in het belang der inboorlingen; - het was in het belang van geheel Zuid-Afrika, dat hij, Sheptone, er toe overging - schoorvoetend, want Engeland annexeert nooit gaarne of uit eigenbelang - om Transvaal aan de Britsche Kroon te hechten en de Transvalers tot Britsche onderdanen te maken. Vergiste hij zich niet, dan werd dit door de Boeren zelven - eenige woelgeesten uitgezonderd - ook vurig begeerd. Daarnaar nog onderzoek te doen zou tot niets leiden en daarom: - ‘Zoo is het, dat het grondgebied, tot nu toe bekend als de ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK, zal zijn en zal worden beschouwd te zijn, BRITSCH GRONDGEBIED .... en eisch ik van de inwoners van Transvaal, van deze mijne proclamatie kennis te nemen, en zich dienovereenkomstig te gedragen:

LEVE DE KONINGIN!’

Alleen den ‘Worstelstrijd’ der Transvalers om een vrij, onafhankelijk volksbestaan, en niet de ‘Geschiedenis der Zuid-Afrikaansche Republiek’ beschrijvende, ligt het buiten ons bestek om een volledig overzicht te geven van de gebeurtenissen in Transvaal, gedurende de jaren 1860 tot 1877, - van het sluiten der Lijdenburgsche Conventie tot op de annexatie door Engeland. Toch is het, tot recht verstand dier annexatie, en der behoorlijke waardeering der gronden, waarop die door Engeland is gerechtvaardigd, en door de Boeren is tegengestaan, onmisbaar noodig om, hoe beknopt ook, de gebeurtenissen aan te

stippen, die haar zijn voorafgegaan of hebben voorbereid. Daartoe moet een enkele blik geslagen worden op den toestand der Republiek, van 1860 tot 1877 en nota worden genomen van de beschuldigingen, die tegen de Transvalers ingebracht en als zoo vele gronden aangevoerd zijn om de annexatie te rechtvaardigen. De geschiedenis der annexatie zelve, zullen wij vervolgens kortelijk nagaan.

I. De Republiek tot op de aftreding van M.W. Pretorius.

Gelijk wij gezien hebben bevond Pretorius zich, toen de Lijdenburgsche Conventie, in April 1860 te Pretoria bekrachtigd werd, met verlof van den Volksraad, in den Oranje-Vrijstaat. Wel scheen het belang van Transvaal dringend te eischen, dat de Staatspresident, na de hereeniging met Lijdenburg, alle krachten zou aanwenden om de i n w e n d i g e zaken der Republiek te regelen, en eenheid van bestuur tot stand te brengen, doch Pretorius verwachtte, zoo voor zichzelven als voor Transvaal, daarvan minder heil dan van zijn buitenlandsche politiek, en wel voornamelijk van de vereeniging der beide staten, Transvaal en den Vrijstaat, onder één bestuur, en met hem zelven als Staatspresident. En waar de hereeniging met Lijdenburg nu tot stand w a s gekomen, meende hij Transvaal voor een tijd aan zich zelven te kunnen overlaten, om, in den Vrijstaat, de verwezenlijking der vroegere mislukte vereenigingsplannen, mogelijk te maken.

Het was, van 't begin van den uittocht reeds, door Retief als een der beginselen van den t r e k uitgesproken, dat de Boeren, waar zij zich ook zouden vestigen, één Volk moesten vormen, onder ééne Regeering. Dit plan kon op de schoonste wijze verwezenlijkt worden, indien de Boeren, in het bezit van den Vrijstaat en Natal, zich als één Volk zouden kunnen ontwikkelen, onder eigen Regeering en versterkt door gewenschte krachten uit het Moederland, Holland. Engeland mocht dan de Kaapkolonie bezitten, en de door de Engelschen zoo begeerde protectie over de Kafferstammen, ten Westen van de Oranje-rivier en den Umzamkulu. Ten Oosten dier rivieren; - langs de zeekust tot aan den Tugela óf (na de overwinning op Dingaan) tot aan de St. Luciabaai; ten Noorden tot aan den Limpopo; in het zonnige Natal, op de

wijde Vaal-riviervlakten, en in de vruchtbare Transvaal zou woning zijn voor iederen Boer uit de kolonie en voor den Hollandschen stamgenoot, die zich onder die Boeren zou willen neerzetten. Zóó zouden de Boeren een krachtig Volk kunnen worden, terwijl het bezit van een zeehaven, zooals Durban, hen in de gelegenheid zou stellen, om handelsbetrekkingen aan te knoopen met Holland, dat zoo voor hen als het oude Moederland van het grootste maatschappelijk en politiek belang was. Doch.... Engeland zag dit zoo goed in als de Boeren, en maakte aan deze schoone verwachtingen een einde door de annexatie van Natal. Nog was echter alle hoop op een vereenigden Boerenstaat niet vervlogen, zoolang men den Vrijstaat en Transvaal onder één Bestuur kon brengen of houden, en Delagoa-baai zoo goed mogelijk de plaats laten vervullen van Natal-baai. De Vrijstaat, van Transvaal gescheiden, moest en moet altijd van Engeland afhankelijk zijn; Transvaal, z o n d e r den Vrijstaat, zou te zwak zijn voor den kamp tegen Engeland, en daarom drong Pretorius, de oude, er terecht op aan, dat Vrijstaat en Transvaal één zouden zijn. Doch, d i t wilde Engeland juist niet: en dáárom annexeerde Sir Harry Smith, in den geest, schoon misschien niet striktelijk naar de letter, zijner instructiën den Vrijstaat, toen Pretorius en de t r e k uit Natal op de reize derwaarts, aan den Tugela gelegerd was. De voor de Boeren, zoo ongelukkige afloop van den slag aan Boomplaats vernietigde, voor het oogenblik, elk vooruitzicht op een vereeniging van den Vrijstaat en Transvaal, onder één eigen bestuur.

In 1854 evenwel werd de Vrijstaat door Engeland opgegeven, en als een onafhankelijke Staat erkend. Twee jaren later reeds, en terwijl de Vrijstaat onder het bestuur van den waardigen Staatspresident Boshof stond, drong M.W. Pretorius, toen een der commandanten-generaal in Transvaal, er op aan, dat hem zelven, als opvolger van zijn vader, het bestuur over den Vrijstaat zou worden toevertrouwd, dat bijna tot een oorlog leidde tusschen de Vrijstaters en de Transvalers. In 1860 evenwel, toen Boshof, door den ongunstigen afloop van den oorlog met de Basuto's, veel van zijn populariteit verloren had, richtte Pretorius andermaal het oog op het ‘goede land aan de overzijde der rivier’, en wist hij van den Volksraad, in Transvaal, verlof te krijgen, om den Vrijstaat een bezoek te brengen. De uitslag van dit bezoek was dat hij als Staatspresident van den Oranje-Vrijstaat gekozen werd, in de plaats van Boshof, die zijn ambt had neergelegd. Dat hij zich die keuze liet welgevallen spreekt vanzelf.

Doch; k o n hij President zijn van de beide Staten tegelijk, zonder dat deze onder één Regeering gebracht waren? Pretorius meende, dat hiertegen geen bezwaar was, en dat dit juist leiden zou tot de, door hem en anderen, gewenschte vereeniging. De Transvaalsche Volksraad had hem echter wel verlof gegeven om den Vrijstaat te bezoeken, doch niet om daar President te worden, en eischte zijnen oogenblikkelijken terugkeer naar Transvaal. Pretorius keerde terug, doch drong er tegelijk ten ernstigste op aan, dat de Volksraad zijn verlof zou verlengen, en daar hij zijn zaak wel wist voor te dragen, en aan te toonen hoe de belangen der beide Staten dringend eischten, dat hij naar den Vrijstaat terugkeerde, werd hem dit andermaal toegestaan.

Als President van den Oranje-Vrijstaat opgetreden, zonder zijn ambt in Transvaal te hebben neergelegd, vertegenwoordigde Pretorius in zijn persoon de beide Staten, en liet hij, als zoodanig, geen tijd verloren gaan, om het Engelsche Gouvernement aan de Kaap te polsen over de vereeniging van Transvaal en den Vrijstaat, onder ééne Regeering. ‘Beide Staten waren onafhankelijk verklaard door Engeland zelf; hunne belangen waren dezelfde; hij, Pretorius, was President van beide, waarom nu niet één stap verder gegaan en één Regeering voor beide Republieken tot stand gebracht? De Boeren van Transvaal en den Vrijstaat waren één volk, spraken één taal, beleden één godsdienst, hadden nu ook één President, waarom niet ook ééne Regeering? In de verhouding tot Engeland zou hierdoor geen verandering komen. De Engelsche Regeering k o n hier niet tegen hebben of..... was er misschien eenig bezwaar bij het Britsch Gouvernement tegen zulk eene vereeniging der beide Staten....? ‘E e n i g bezwaar?’ antwoordde de Gouverneur van de Kaap, ‘zulk eene vereeniging zou gelijk staan met de vernietiging van het Zand-riviertractaat en de onafhankelijk-verklaring van den Vrijstaat. Het mag niet geschieden.’ Hoe Engeland die vereeniging had kunnen beletten, indien de Boeren haar waarlijk gewild hadden, blijft de vraag. Doch, slechts een minderheid onder de Boeren, in de beide Staten, had zich voor de vereenigingsplannen van Pretorius verklaard, en de wenk van den Kaapschen Gouverneur was voldoende om de geheele zaak te laten rusten. Iedere Staat had trouwens, voor het oogenblik, de handen vol, om de eigen zaken eenigszins in orde te brengen, zonder dat men zich met die van den Zusterstaat belasten kon.

De uitlandigheid van Pretorius werd voor Transvaal een bron van groote moeielijkheden, en ten slotte de oorzaak van een treurigen burgeroorlog. Had hij, bij het aanvaarden van het Presidentschap in den Vrijstaat, zijn ambt in Transvaal neergelegd, dan zou men daar een anderen President hebben kunnen kiezen, doch dit wilde hij niet. 'Er moest een waarnemende President gekozen worden,' meende hij, 'die alle functiën zou kunnen vervullen zoolang hij-zelf in den Vrijstaat zou zijn. Niet om zijns persoons wil, maar in het belang van het volk.' De Raad gaf toe, en ging over tot de keuze van een waarnemenden Staatspresident. De vrienden van Pretorius wilden zich echter met die keuze niet vereenigen en beriepen zich op een wetsartikel, dat het oudste lid van den uitvoerenden Raad, toen S. Schoeman, waarnemend President moest worden. Paul Kruger stelde zich nu aan het hoofd der eene partij, en Schoeman werd tot commandant der andere benoemd, en de burgerkrijg ontbrandde in vollen ernst. Zoowel Pretoria als Potchefstroom werden, nu eens door de eene dan door de andere partij belegerd, en ten slotte kwam het, in Januari 1864, tot een beslissend treffen aan Krokodil-rivier, in het Rustenburgsche. De man, om wien het eigenlijk te doen was, Pretorius, bevond zich (nu weer met verlof van den Vrijstaatschen Volksraad naar Transvaal gekomen) in het laager van Schoeman, en nadat er van beide kanten genoeg burgerbloed vergoten was, en 16 man gevallen waren, trad hij op als vredemaker en werd er een wapenstilstand gesloten, - den 7den Januari 1864 door een vredestractaat gevolgd. Het einde van den strijd was, dat Pretorius, die zijn ambt in den Vrijstaat moest of wilde neerleggen, zich bij de nieuwe Presidentsverkiezing, welke in Transvaal zou plaats vinden, weer candidaat liet stellen, en met een groote meerderheid als Staatspresident werd herkozen. Alleen op deze wijze kon de vrede op dat oogenblik worden hersteld[1].

De regeering van Pretorius is niet voorspoedig geweest. Voor een deel is dit aan hem zelven te wijten, doch vooral aan de omstandig-

1) Om redenen op bladz. 289 en 290 meer uitvoerig ontwikkeld, moet de Schrijver zich h.t.p. bepalen tot de bloote vermelding dezer woelingen, zonder thans in eene nadere beschouwing daarvan te kunnen treden. Zij hier nog slechts aangemerkt, dat deze burgeroorlog wel zeer te betreuren is, doch zoomin door Engeland kan worden aangevoerd, als een bewijs tegen de Transvalers, dat zij zich zelven niet kunnen regeeren, als zulk een bewijs tegen de Engelschen zelven zou gelden. Burgeroorlogen zijn in de geschiedenis van Engeland waarlijk geen zeldzaamheden, en toch kunnen de Engelschen wel als een onafhankelijk Volk blijven voortbestaan!

heden, waarin hij zich van meet aan geplaatst zag. Dat hij het, bij zijn optreden als President, wel gemeend heeft met land en Volk, kan niet betwijfeld worden; doch zijn politiek was in strijd met de gezonde regelen van den t r e k , en de taak, die hij op zich genomen had te zwaar voor zijne schouders. In plaats van zooveel mogelijk het inwendig bestuur op vasten voet te brengen, verwachtte Pretorius alles van verbintenissen met buitenlandsche Mogendheden, en uitbreiding van grondgebied. En, hulp zoekende in zijn regeering bij verkeerde lieden, werd hij de speelbal van gewetenlooze avonturiers, - van Hollanders, Duitschers en uit de kolonie gevluchte Afrikaners, die door hunne verkeerde raadgevingen zijn regeering ten slotte onmogelijk maakten, en de Republiek reeds in 1870 op den rand van het verderf gebracht hebben. In 1864 met groote meerderheid van stemmen tot President gekozen, en in 1869 nog herkozen, ging er in 1871 bij zijn aftreden geen enkele stem op, om hem aan het bestuur te houden. Deze veroordeeling gold echter minder zijn persoon dan de buitenlandsche politiek, die aan zijn regeering ten grondslag lag, en uit den aard der zaak voor de Republiek altijd noodlottig moet blijken.

Immers: de kracht der Hollandsche Afrikaners, die het Engelsche Bestuur ontweken zijn, en meer bijzonder van de Transvalers, ligt in hun isolement. Zij hebben eene roeping te vervullen a l s Boeren, en die onmogelijk wordt zoodra zij hun eigenaardig volksbestaan prijs geven. Van Engelsche zijde heeft men gedurig beproefd om die kracht te breken, door hen te wennen aan de Engelsche taal, Engelsche zeden, Engelsche goederen en Engelsche regeeringsvormen; - door, indien mogelijk, Boeren en Europeanen (liefst Engelschen) te laten amalgameeren. Met het oog hierop moest en moet het streven der Boeren zijn, om het inwendig bestuur zoo d e g e l i j k , maar tevens zoo e e n v o u d i g mogelijk in te richten; geen omslachtige Engelsche instellingen na te volgen, vooral in den Regeeringsvorm, waar men zich op Boeren-wijs kan helpen, en eindelijk Engeland zoo min mogelijk de gezochte aanleiding geven, om zich met het Bestuur der Republiek te bemoeien. Geen buitenlandsche politiek dus voeren, die Engeland moet irriteeren zonder de Republiek van wezenlijk nut te kunnen zijn; geen uitbreiding van grondgebied zoeken, die Engeland tot scheidsrechter moet maken als er grensquaestiën ontstaan; geen proclamatiën uitvaardigen, die Engeland een schijn van grond kunnen geven om wat meer troepen naar Z.-Afrika te zenden; maar ook niet bedelen bij Engeland om eenige

gunst, die men wel ontberen kan en die ten slotte duur betaald moet worden. Elke afwijking van deze gedragslijn moest (en moet vooreerst) de Republiek in gevaar brengen. Dit werd echter niet door Pretorius ingezien, en onwillekeurig leidde zijn geheele politiek er toe, om de Republiek onophoudelijk, en niet tot haar voordeel, met Engeland in aanraking te brengen.

Onder de moeielijkheden, waarmede de regeering van Pretorius te worstelen had, bekleeden de Kafferoorlogen, waarin de Republiek herhaaldelijk gewikkeld werd, een eerste plaats. Zoutpansberg was een bron van voortdurende ellende. Op de Zulu-grens werd Cetchwaijo, zonder twijfel door de politiek van Shepstone daartoe aangemoedigd, altijd stouter. Mankopane in Waterberg, Mapoch in Lijdenburg, Maleo en andere Kafferhoofden, hielden het land voortdurend in onrust. Op de Westelijke grenzen ging het niet beter. In den Basutooorlog, waartoe de Vrijstaat gedwongen werd, kon de Republiek zich niet onzijdig houden, en moest een commando Transvalers gaan om hunne Vrijstaatsche broeders te helpen, waarop de Basuto's een inval deden in Transvaal. Maanden lang moesten de bewoners der grensdistricten, in deze oorlogen, hunne vrouwen en kinderen in laagers laten gaan, om zelven op commando te kunnen uittrekken. Soms werd de krijgswet 'geproclameerd', waardoor het civiel bestuur en de gewone rechtspleging, tijdelijk, buiten werking gesteld werden, tot groot nadeel van den geregelden gang der zaken in de Republiek. De meeste dezer Kafferoorlogen mogen onvermijdelijk genoemd worden, doch het is niet minder waar, dat de Kaffers op den ongeordenden staat der regeering onder Pretorius speculeerden bij hunne veediefstallen en oproerigheden. En aan dienzelfden ongeordenden staat is het toe te schrijven, dat de oorlogen niet op meer beslissende, afdoende, wijze gevoerd zijn.

Bij de Kaffermoeilijkheden kwam een geldcrisis, die zich over geheel Zuid-Afrika uitstrekte. In het nijpendst geldgebrek besloot de Regeering van den Vrijstaat tot de uitgifte van banknoten, die als wettig betaalmiddel zouden gelden en later worden ingewisseld tegen goud. Dit voorbeeld werd in Transvaal gevolgd, en 'b l u e b a c k s ' in omloop gebracht tot een bedrag van £ 60,000[1]. Bij Volks-

1) De eerste 'noten' werden in 1863 bij Volksraadbesluit in omloop gebracht tot een bedrag van £ 8000, rente doende à 6 percent per jaar, en om na verloop van 18 maanden door het Gouvernement te worden opgenomen. Deze uitgifte diende vooral om al de 'mandaten', waarvan de Regëering zich sedert 1857 en 1858 bediend had, om hare rekeningen te voldoen tegen gangbaar papier in te wisselen. Deze eerste noten hadden in zóóver een n a t i o n a a l karakter dat de waarde in Kaapsche Rijksdaalders uitgedrukt werd (1 Rijksd. is gelijk *f* 0.90). De noten konden echter op den bepaalden tijd niet tegen contant geld worden opgenomen, maar werden ingewisseld voor andere, in Ponden Sterling uitgedrukt, die tot een bedrag van £ 12,000, later tot £ 60,000 opgeklommen, werden uitgegeven. Er zijn meer noten in omloop gebracht dan door den Volksraad geautoriseerd is geworden en de contrôle liet te wenschen over. Behalve de gouvernementsnoten werden er door handelaars, private personen en zelfs door kerkbesturen 'goedvoors' ('goed' voor drie pence of zes pence enz.) tot geen gering bedrag in circulatie gebracht. Daar zulke papiertjes licht verloren gingen was de 'goedvoor'-fabricatie, vooral voor de handelaars, recht voordeelig. Schrijver heeft nog een enkele Gouv. 'goedvoor' op perkament, en gewone, van handelaars, op karton in zijn bezit. De laagste koers der banknoten, in ruil voor goederen, was, zoo ver Schrijver zich herinnert één pond sterling voor één pond koffie!

raadsbesluit werd bepaald, dat een ieder dit ‘papieren geld’ als wettig betaalmiddel en tegen de volle waarde moest aannemen, en dat de winkeliers, die dit mochten weigeren, beboet en hunne licentiën ingetrokken zouden worden, doch de noodmunt daalde niettemin in waarde totdat é é n Pond Sterling ‘p a p i e r’, nauwelijks vier Shillings (een vijfde van de nominale waarde) vertegenwoordigde. Bij gebrek ook aan behoorlijke contrôle werd het maken van papieren geld, voor private rekening, redelijk productief, behalve voor het arme land en het gedrukte Boeren-Volk.

Het grootste euvel in de regeering van Pretorius was, dat hij zich omringde of liet omringen van welopgevoede, doch overigens onwaardige en nietswaardige lieden, meestal vreemdelingen, tegen wier pluimstrijkerijen hij niet bestand was, en die door hem in de gewichtigste regeeringsbetrekkingen gesteld werden. In plaats van degelijke Afrikaners tot zijne ambtenaren en raadslieden te kiezen, of te letten op de wenken van niet-Afrikaners, die hem niet vleiden, maar den bloei der Republiek bedoelden, luisterde hij bij voorkeur, in den Volksraad en daar buiten, naar sycophanten, vooral Hollanders, gegradueerd en getiteld, of ook wel van zeer geringe afkomst, doch bijna zonder onderscheid om zeer quaestieuse redenen uit het Vaderland vertrokken, wier speelbal hij eindelijk werd, tot zijn eigen val en het ongeluk der Republiek.

De onmiddellijke aanleiding tot de aftreding van Pretorius, was de scheidsrechtelijke uitspraak omtrent de regeling der Westelijke grenzen, bekend als het ‘KEATE-AWARD’. De Volksraad weigerde die uitspraak te bekrachtigen, op grond dat Pretorius zijn bevoegdheid was te buiten gegaan, daar hem geen autoriteit verleend was, om de Regeering, met

verbindende kracht, bij de arbitrage te vertegenwoordigen. Misschien zou de Raad van andere gedachten geweest zijn, indien de Keate-uitspraak anders ware uitgevallen; doch nu Pretorius er in berust had om twee dorpen, Christiana en Bloemhof, een aantal plaatsen, en den grooten weg naar de Diamantvelden aan Gasibone over te laten, mochten zijne schikkingen met den Engelschen scheidsrechter niet worden goedgekeurd. Pretorius, die volhield dat hij in naam des Volksraads gehandeld had en daarom eischte dat men in de arbitrage zou berusten, moest nu wel aftreden en keerde in 1871 tot het ambteloos leven terug[1].

II. De presidents-verkiezing.

Bij het aftreden van Pretorius werd DANIEL ERASMUS, lid van den Uitvoerenden Raad, tot waarnemend President benoemd en kort daarna de verkiezing voor een nieuwen President geopend. De groote vraag werd nu: w i e n te kiezen; wie k a n, wie wil thans President der Zuid-Afrikaansche Republiek worden? Er werden candidaten genoeg genoemd, zoo in als buiten Transvaal, doch het werd terecht begrepen dat de teugels van het bestuur nu door vaste hand moesten worden opgenomen, óf de Republiek was haar val nabij. Onwillekeurig werden de oogen naar den Vrijstaat gericht, en kwam de kiezing van een President niet ter sprake, zonder dat de naam genoemd werd van JAN HENDRIK BRAND.

De toestand der Republiek was, tijdens het aftreden van Pretorius, in meer dan één opzicht zorgwekkend. De Boeren waren door de aanhoudende Kafferonlusten en om andere redenen zeer achteruit gegaan; contant geld werd zelden gezien en het ‘papieren geld’ had bijna geen waarde; de ambtenaarswereld liet meer dan veel te wenschen over, en in den Volksraad hadden lieden zitting gekregen, wier zetel hun broodwinning

1) Het ligt ganschelijk niet in het plan des Schrijvers om het bestuur, en minder nog om den p e r s o o n van den ex-president Pretorius aan critiek te onderwerpen. Slechts enkele punten konden, en moesten onvermijdelijk worden aangestipt. Eene nauwkeurige beschrijving van de Republiek onder het bestuur van Pretorius - van 1864 tot 1872 - zou een geheel boekdeel vullen, en belangrijk genoeg zijn, ook voor de Republiek zelve, doch daarvoor is de tijd nog niet aangebroken.

was. Het gezag der Regeering was tot een laag peil gedaald en een soort van politieke moedeloosheid had zich van velen meester gemaakt. Zelfs warme vrienden der Republiek begonnen aan haar voortbestaan te wanhopen, doch bij de aftreding van Pretorius vatte men weer moed, en scheen men, als bij ingeving, te gevoelen dat de Staat niet alleen te redden was, maar nog tot grooten bloei kon komen, als de rechte man gevonden kon worden voor het gewichtig ambt van Staatspresident.

Een Hollandsche Afrikaner van geboorte, zou hij moeten zijn, geen vreemdeling; een man van opvoeding en ondervinding; iemand, die aan ijzeren wilskracht in principiëele zaken, een bijzonder groote mate van geschiktheid paarde om zich in het bijkomstige bijna alles te laten welgevallen; van onkreukbare eerlijkheid; geen geldzoeker; niet eigenbelangzuchtig of op eerbejag prat; - iemand, die het Presidentschap zou aanvaarden uit roeping en met toewijding aan land en Volk; - niet tot eigen voordeel of eere. Van zulk een President zou men kunnen verwachten: dat hij, vooreerst, elken ontrouwen ambtenaar onverbiddelijk zou afzetten; dat hij in de Raadszaal en in het Kabinet zou waken voor de belangen van het Volk; dat hij zich persoonlijk zou vergewissen van den toestand des lands, in de verschillende districten, en zich niet zou laten leiden door onvertrouwbare ‘rapporten’; dat hij de Regeering op den doelmatigsten, doch minst kostbaren voet zou brengen; - zou toezien, dat de noodige ambtenaren werden benoemd en goed bezoldigd, doch de overtollige postjes afgeschaft; dat hij met vaste doch vriendelijke hand een ieder dwingen zou om de wettige belastingen te betalen, landsdienst te verrichten en de overheid te gehoorzamen; dat hij waken zou voor een onpartijdige rechtspleging, zich uitstrekkende over ieder inwoner der Republiek en elken vreemdeling in den lande; dat het volks-onderwijs door hem zou worden behartigd; dat hij den Kaffers in de Transvaal te verstaan zou geven, dat zij hun rust moesten houden en gehoorzaam zijn, doch dat hun geldige klacht, volgens recht en billijkheid, zou worden behandeld. In één woord: dat het kromme recht en het kranke geheeld zou worden, en zoo de losse draden tot één, hecht, regeeringssnoer verwerkt zouden worden. De President, die de Transvaal noodig had zou, des vereischt, zijn eigen Gouvernements-secretaris en auditeur-generaal moeten zijn; de bekwaamheden moeten bezitten om correspondeeren even gemakkelijk te kunnen met een vreemde Mogendheid als met den geringsten veldcornet in het land; - iemand, die zelf kon

nagaan of 's lands rekeningen in orde waren; voorts een Afrikaner uit de Afrikaners, vroom én vroed én kloek. Onder het bestuur van zulk een man, zou de Republiek zich spoedig kunnen herstellen en aan haar roeping beantwoorden. Zulk een man zou het vertrouwen der Boeren bezitten; h e m zou men steunen in de regeering des lands; h i j zou den schoonen droom van Retief en de andere leiders van den t r e k tot verwezenlijking kunnen brengen; h i j zou voor Transvaal kunnen worden wat vader Willem geweest is voor Nederland, en de ellende der laatste jaren zou spoedig vergeten zijn in den toekomstigen bloei des lands. Zulk een man nu hoopte men te vinden in den President van den Oranje-Vrijstaat, Jan Hendrik Brand.

Kapenaar van geboorte, van goede familie, als H o l l a n d s c h -Afrikaner opgevoed, wel gestudeerd en gepromoveerd in de rechten, en even vertrouwd met het Engelsch als met het Hollandsch, had hij reeds alles in zijn voordeel bij de Presidents-verkiezing in den Vrijstaat, en zijn bestuur over dat land, in de moeielijke jaren van 1864-1870, billijkte de hooge verwachtingen, die er thans in Transvaal van hem gekoesterd werden. De Vrijstaat was, tijdens het aftreden van Pretorius, in nog treuriger toestand geweest dan de Republiek in 1872, doch Brand had orde weten te scheppen uit den burgerlijken chaos. Door zijn beleid werd het land uit een dreigende geldcrisis gered, het inwendig bestuur op vasten voet gebracht, en werden de buitenlandsche betrekkingen zoo goed mogelijk geregeld. Daarenboven was onder zijn regeering de oorlog met de Basuto's voorgoed ten einde gebracht en de macht van Moshesh gebroken. Op kerkelijk-godsdienstig terrein stond Brand hoog bij de Boeren aangeschreven, en dat het Volksonderwijs hem ter harte ging was voldoende gebleken. Zulk een man had Transvaal nu noodig, en ‘werd Jan Brand maar President,’ zoo meende men, ‘dan zou de Republiek behouden zijn.’

Het was niet te verwachten dat Brand zijn ambt in den Vrijstaat zou neerleggen om President in Transvaal te worden, doch dit werd ook niet begeerd. ‘H i j k o n P r e s i d e n t z i j n d e r BEIDE S t a t e n,’ meende men ‘evenals Pretorius in 1860 bedoeld had. Iedere Staat kon zijn eigen Regeering behouden en zijn eigen lasten dragen, doch Brand kon President zijn der beide Republieken. Dit zou l a t e r kunnen leiden tot eene nauwere vereeniging van den Vrijstaat en de Republiek, doch voorshands was dit niet noodig. Beide Staten zouden er intusschen

door bevoorrecht en versterkt worden, als Brand, zonder zijn ambt in den Vrijstaat op te geven, nu President kon worden van Transvaal.'

Reeds in December 1871 waren er talrijke requisitiën geteekend om Brand uit te noodigen zich verkiesbaar te stellen, en het gerucht werd algemeen verspreid, dat hij de candidatuur zekerlijk zou aannemen. In dat geval was zijn verkiezing verzekerd. Wel was er, door eenige weinigen, een tegencandidaat gesteld, de toenmalige predikant te Hannover, in de Kaapkolonie, doch dit werd niet ernstig opgenomen, en geen candidaat zou daarenboven kans hebben tegenover Brand. Bijna zeker d a t deze zich de candidatuur zou laten welgevallen, bekommerde men zich weinig om den voorgestelden tegencandidaat, totdat men kort vóór de verkiezing, uit den zoeten droom werd wakker geschud door de tijding: 'BRAND h e e f t b e d a n k t'. Treuriger tijding kon op dat tijdstip aan de Republiek niet worden gebracht.

Dat Brand gemeend heeft de candidatuur niet te mogen aannemen is begrijpelijk, en de redenen, die hij daarvoor heeft bijgebracht, zijn gewichtig genoeg[1]. Doch dat hij zoo lang gewacht heeft, met zijn be-

1) In het antwoord door Brand gegeven op de requisitiën uit Pretoria, Utrecht, Zoutpansberg en Lijdenburg, respect. door 443, 87, 89 en 174 burgers onderteekend, leest men o.a.:
'*Als geboren Afrikaner stel ik innig belang in de welvaart en het geluk van mijn landgenooten, de Zuid-Afrikanen, en gaarne zou ik, zooveel mijn zwakke krachten en vermogens zulks toelaten, willen bijdragen tot de bevordering van de groote en schoone toekomst, die onze Afrikaansche natie verbeidt. Maar afgescheiden van andere bezwaren kan ik onder de moeielijkheden, waarin de Oranje-Vrijstaat thans gedompeld is, door de aanname van Kapt. Waterboer en zijn Volk als Britsche onderdanen, mijn post als President van dezen Staat nu niet verlaten, maar moet ik daarop pal staan, en onder Gods leiding en zegen mijne onverdeelde krachten inspannen, om te waken en te werken voor de welvaart van het land en het Volk waarover ik gesteld ben*'.
Doelende op den uitgesproken wensch, dat hij President der b e i d e Staten zou zijn, zegt Brand:
'*Eén persoon kan onder de vele moeielijkheden en gewichtige aangelegenheden, die thans nog geregeld en vereffend moeten worden, zelfs indien onze beide Zuster-Republieken vereenigd waren, onmogelijk naar behooren met de geheele toewijding en inspanning van alle krachten, die vereischt worden de belangen van beide Republieken, als hun hoofd, behartigen. De constitutiën der beide Staten maken het daarenboven onmogelijk, dat zonder verandering in de grondwet, één President aan het hoofd van beide Staten kan gesteld worden.*'
Omtrent den te kiezen President heet het aan het slot:
'*Ziet dan, waarde landgenooten, onder biddend opzien naar den regten man uit - een geboren Afrikaner, van de noodige kennis, bekwaamheid en levenskracht, die al zijne krachten aan eenen Staat, die zooveel rijke hulpbronnen bevat, kan en wil toewijden.*' - Iedereen verstond hieruit: K i e s t BURGERS.

sluitkenbaar te maken; dat hij niet terstond, toen zijn naam openlijk genoemd werd, als candidaat voor den presidents-zetel, duidelijk verklaard heeft, dat hij zich niet verkiesbaar wilde of konde stellen, is zeer te betreuren. Ware dit geschied, dan zou het Volk in tijds naar een anderen gewenschten candidaat hebben kunnen uitzien, en niet, bijna op het laatste oogenblik, zonder candidaat geweest zijn. Wel dacht men er, na het bedanken van Brand, voor een oogenblik over om Paul Kruger in zijn plaats te stellen, en werd, toen dit niet ging, in der haast de heer Robinson, van Rustenburg, genomineerd, doch feitelijk bleef er, na de afwijzende beschikking van Brand slechts één candidaat over: THOMAS FRANÇOIS BURGERS.

Diens candidatuur was, tot nu toe, meer beschouwd als een politieke aardigheid dan ernstig gemeend. Men wist wel dat Burgers, wiens positie in zijne gemeente, en over het algemeen in de Kaapsche Kerk onhoudbaar was geworden, naar een andere plaats omzag; ook, dat hij, eenigen tijd geleden Transvaal bezocht hebbende, zich had uitgelaten dat hij alles in orde zou krijgen als men hem staats procureur zou maken, doch dat het iemand ernst kon zijn hem aan te bevelen voor het gewichtig ambt van Staats president, dacht bijna niemand. Hoe kon men zulks ook denken? Een modern predikant, moest wel als de laatst aangewezen persoon beschouwd worden, voor de betrekking van Staatspresident over een orthodox Volk. Daarenboven had de naam van Thomas Burgers, de man, die zooveel beroering verwekt had in de Kaapsche Kerk, gansch geen goeden klank onder de Boeren. Hij was candidaat gesteld door de Kerkelijk-moderne partij in Transvaal, doch deze had, als zoodanig, te weinig politieken invloed, naar men meende, om zijn verkiezing te verzekeren. Dat Burgers, ooit de minste kans zou hebben om gekozen te worden werd door bijna niemand geloofd, en het is daaraan toe te schrijven, dat er niet reeds dadelijk maatregelen genomen zijn om zijn verkiezing te verhinderen.

Te laat echter gingen de oogen open, en zij die tot geen prijs een predikant, zekerlijk geen modern predikant, en in geen geval den predikant BURGERS, tot Staatspresident begeerden, moesten hem nu, na het bedanken van Brand, als eerste candidaat zien optreden, met alle kans om bij de verkiezing te slagen.

De heer Robinson, die zich na het bedanken van Brand verkiesbaar had laten stellen, alleen opdat de partij niet geheel zonder candidaat zou

zijn, had geen kans om gekozen te worden. Zooveel als mogelijk was werd er nog voor hem geijverd, doch het was vanzelf een hopelooze zaak om de verkiezing te verzekeren van iemand, die wel als voorzitter van den Volksraad goede diensten gedaan had, doch zoomin door anderen geschikt werd gerekend voor het Presidents-ambt, als dit door hem zelven begeerd werd.

Inmiddels werd er ijverig voor Burgers gewerkt. Dat het Volk stelselmatig door de candidatuur-Brand aan de lijn gehouden was, om de verkiezing van Burgers te verzekeren, werd ontkend, doch van Brands vingerwijzingen, dat Burgers de geschikte persoon was om de vacature te vervullen, werd ijverig gebruik gemaakt: 'Had Brand zich verkiesbaar gesteld', zoo heette het, 'dan zou h i j zeker de meest gewenschte persoon geweest zijn voor President van Transvaal, en zou hij zonder twijfel, met bijna algemeene stemmen, zijn gekozen. Doch nu had Brand bedankt en was Burgers de eerste candidaat. Het was zeker waar, dat deze niet beantwoord had als predikant in de orthodoxe Kaapsche Kerk, doch dat was vooral om zijn e e r l i j k h e i d . Anderen dachten evenzoo als hij, doch waren er niet zoo rondborstig voor uitgekomen. Modern was Burgers zeker, doch hij drong zijne gevoelens aan niemand op, en als een echt liberaal wist juist hij ieders godsdienstige overtuiging te eerbiedigen. Daarenboven, had hij den grootsten eerbied voor de orthodoxe gevoelens der Boeren. Als modern predikant in de Kaapsche Kerk zou hij voortdurend met de Synode overhoop moeten liggen, en het moest waarlijk als een 'besturing' worden beschouwd, dat er nu een deur geopend werd om de Synode en de Kerk uit de moeielijkheden te helpen. Dat Burgers ooit zou trachten het modernisme in Transvaal in te voeren, was niet te denken, want als hij den preekstoel vaarwel zeide zou hij voorgoed ophouden predikant te zijn. Van zijn liberale gevoelens had men niets te vreezen. Werd hij President dan zou Transvaal spoedig groot worden, het papieren geld zou tegen goud worden ingewisseld, en in korten tijd zou Transvaal den Vrijstaat voorbijstreven. Niemand was op het oogenblik zoo geschikt voor President van Transvaal als Burgers. Dit had ook Brand dadelijk verklaard, en op hem kon men toch vertrouwen. In elk geval kon men het met Burgers probeeren, enz. enz. enz.'[1)].

1) Het is eenigszins opmerkelijk, dat de lofredenaars van Burgers bijna met geen enkel woord melding maken van zijn leven en streven als predikant te Hannover. En toch levert dit den sleutel, tot het recht verstand van zijn optreden en regeering in Transvaal. Wat P r e s i d e n t Burgers gedaan heeft was, consequent, van den p r e d i k a n t Burgers, zooals men hem te Hannover had leeren kennen, te verwachten.
Schrijver kan, te dezer plaats, en nu Burgers overleden is, in geen bijzonderheden treden omtrent diens persoon en karakter, behalve waar dit tot recht verstand der gebeurtenissen, die hij beschrijft, onvermijdelijk is. Slechts zij hier aangemerkt, dat de voorstelling alsof Burgers, zich door zijn 'schitterende bekwaamheden', waarvan hij in zijn jeugd reeds de onmiskenbare blijken zou gegeven hebben, van s c h a a p h e r d e r t o t S t a a t s p r e s i d e n t , heeft weten te verheffen, onwaar is. 'Schaapherders', in den gewonen zin des woords vindt men in Z.-Afrika slechts onder de inboorlingen, doch iedere Boerenjongen 'p a s t s c h a p e n o p ', totdat hij oud genoeg is om naar school te gaan, en meer dan één gestudeerd persoon in Z.-Afrika, heeft als jongen achter de schapen geloepen. Dat Burgers' jeugd en studie-tijd door niets bijzonders gekenmerkt werd, is wel bekend. Burgers werd, gelijk andere jongelui, door vrienden in de gelegenheid gesteld om voor predikant te studeeren, was student te Utrecht, deed zijn examen als proponent en keerde terug naar Afrika. Dat hij zich 'te Utrecht den graad van D o c t o r i n d e T h e o l o g i e ' verworven heeft, en dat 'in korten tijd', gelijk T.M. Tromp in zijn 'Herinneringen' p. 74 mededeelt, is o n w a a r . In de Kolonie teruggekomen werd hij door bemiddeling zijner

Van de andere zijde werd nu wel duidelijk in het licht gesteld, dat Burgers op politiek terrein een geheel onbekend persoon was; dat hij

bloedverwanten en vrienden beroepen te Hannover, eene nette gemeente nabij Graaf-Reinet, en daar in 1859 als predikant bevestigd.
Tot in 1862 werd de naam van Burgers weinig genoemd, doch in de Synode, die in October en November van dat jaar te Kaapstad gehouden werd, trad hij op als een der woordvoerders van de moderne partij. In het volgende jaar werd hij wegens 'onzuiverheid in de leer' kerkelijk aangeklaagd en geschorst in zijn ambtelijke bediening, doch hij wist het vonnis, wegens voorgegeven onregelmatigheid of onwettigheid in de procedure, door den burgerlijken rechter vernietigd te krijgen. Tegenover de Synode het pleit gewonnen hebbende, verloor hij het echter in den boezem zijner gemeente. Een groot aantal zijner gemeenteleden zeiden hun lidmaatschap op en stichtten een vrije gemeente, die eerst, nadat Burgers Hannover verlaten heeft, weer met de oude gemeente vereenigd is. Van algemeene bekendheid is het in Z.-Afrika, dat Burgers, toen hij in 1871 een reis naar Transvaal ging maken, bijna geen invloed meer had, noch in zijne eigen gemeente noch in de kerk in het algemeen.
Behalve door zijne moderne gevoelens op godsdienstig gebied, had Burgers, reeds lang vóór 1872, bijna allen invloed in zijne gemeente verloren door zijn wuft, ijdel, lichtzinnig gedrag, en door zijn roekeloos geldverspillen o.a. tot den bouw zijner pastorie, waardoor hij de gemeente in schulden gedompeld heeft, waaruit deze eerst onlangs, en niet dan met de grootste krachtsinspanning, verlost is. De pastorie zelf is een merkwaardig gebouw voor zoover het bekende: le style c'est l'homme, ook van bouwstijl geldt. Schrijver bracht in 1878-79 enkele nachten in dit gebouw door en omschreef het daarna als volgt:
'Hooge muren; veel front; breed uitgebouwd; grootsch aangelegd; vol deuren en vensters, balkon en portiques; een grooten "bluf" slaande naar buiten, doch van binnen, geen enkele kamer, die behoorlijk bewoonbaar is. Het huis is hoog en breed maar heeft geen diepte; alles is aan het uiterlijke opgeofferd; het belooft veel, doch stelt doorgaans te leur. Het doet tegelijker tijd denken aan een oud kasteel, een Hollandsch buitenverblijf, een hospitaal of gymnasium, een villa, een observatorium, of liever aan die alle tegelijk. Alsof de bouwheer, in grenzenlooze verwarring, nu eens het eene plan, dan weer het andere voor oogen had, en eindelijk zich op de kortst mogelijke wijze van de zaak had opgemaakt. Zal dit huis ooit bewoonbaar gemaakt worden, dan moet het in diepte winnen wat het in hoogte en breedte te veel heeft.' ('Zes maanden op reis in Zuid-Afrika', in de 'Prot. Illustratie' 1880 blz. 254.')
In verdere bijzonderheden wenscht Schr. niet te treden. Slechts zij het duidelijk verstaan, dat Burgers, tijdens zijn verkiezing tot President, zoo goed als geen invloed meer bezat als predikant, en dat zijn optreden in de Kaapsche kerk geheel mislukt was.

nooit eenig bewijs geleverd had van de groote talenten, die hem nu toegeschreven werden; dat de ‘overwinningen’ in den Kerkelijken strijd tegen de Synode, waarvan nu zoo hoog werd opgegeven, niet door zijne rechtsbekwaamheden waren behaald, maar, na jaren lang door anderen te zijn voorbereid, door een der Kerk vijandige Rechtbank als aan z i j n e voeten gelegd waren; dat hij in de hoogste mate ijdel en wuft van karakter was, en een slecht financier, getuige de geldschuld waaronder zijne gemeente, door zijn toedoen, gebukt ging; dat zijne moderne theologische gevoelens in lijnrechten strijd waren met den godsdienstzin van het Volk; dat hij, den preekstoel vaarwel zeggende, toch genoegzaam modern predikant zou blijven om te beproeven in Transvaal tot stand te brengen wat zijn partij in de Kaapkolonie mislukt was: een moderne Kerk en moderne school in te voeren; dat de Republiek zuo overstroomd worden met geestverwanten van Burgers, uit de Kolonie en uit Holland. Doch alle redeneeringen stuitten af op het feit, dat men, op het oogenblik, geen verkiesbaar candidaat tegenover hem kon stellen, en dat Brand h e m had aanbevolen. Met een tegen-candidaat als Robinson - op wiens karakter overigens geen aanmerking valt te maken - was de zaak hopeloos.

Eindelijk vonden de verkiezingen plaats en wat men wel voorzien kon geschiedde.

Een aantal personen, vooral misleid door de gedachte dat Brand hem niet zou hebben aanbevolen, als hij niet de geschikte man was, stemden voor Burgers; een kleine minderheid bracht, uit beginsel, haar stem uit op Robinson, en de groote meerderheid, die Burgers niet wilde, en voor Robinson niet kon stemmen, onthield zich geheel en al van de stemming. Gevolgelijk werd Burgers gekozen, door de minderheid d e r s t e m g e r e c h t i g d e n , die, omdat zoo velen zich van de stemming onthielden, bij de stembus de m e e r d e r h e i d uitmaakten. Terstond na

zijne verkiezing legde Burgers zijn ambt als predikant te Hannover neder, om dat van Staatspresident te aanvaarden[1)].

1) Dr. Roorda Smit, in zijn meer aangehaald boekske, over de verkiezing van Burgers sprekende zegt, o.a. (p. 75, 76):'
'*De Kaapsche Synode moest beleven, dat de gehate moderne ex-predikant door de streng orthodoxe Boeren van Transvaal als staats-president zou worden gekozen*'.
'*Zij had te vergeefs twee predikanten naar Transvaal gezonden, om deze kandidatuur zooveel mogelijk tegen te werken. De vrome verkiezingsagenten waren onhandig genoeg om tegen de drie voornaamste predikanten der Transvaal - allen hoogst achtingswaardige menschen - een zeer ongepasten toon aan te slaan, en zij scholden bovendien op de lompste wijze van den kansel op* Burgers *enz*.'

HIERVAN NU, IS GEEN ENKEL WOORD WAAR.

1°. De Kaapsche Synode heeft zich, direct noch indirect bemoeid m e t , of uitgelaten o v e r de verkiezing van Burgers.

2°. Vrij algemeen werd door de predikanten, die de Synode uitmaakten, de verkiezing van Burgers tot President als een v e r l o s s i n g voor de Kerk beschouwd. Op die wijze werden de moeielijkheden tusschen hem en de Synode opgelost. Reeds om die reden zou de Synode er zelfs niet aan gedacht hebben om Burgers' electie tegen te werken. Gesteld dan dat de Kaapsche Synode zich met de politiek inlaat.

3°. De twee predikanten (Ds. A. Steytler en J.H. du Plessis) op wie Roorda Smit zinspeelt, hadden een zuiver kerkelijke zending te vervullen. Het is gebruikelijk in Zuid-Afrika, om, over en weder, naar de verschillende kerken commissiën te zenden, en zoo waren de bedoelde predikanten door de Synode afgevaardigd, om de kerken in Transvaal en Natal te bezoeken.

4°. Dat hun afvaardiging door de Synode met geen mogelijkheid ten doel KON hebben, de verkiezing van Burgers, tot president van Transvaal, tegen te werken, ligt voor de hand bij de oppervlakkigste vergelijking van de volgende data:

a. Pretorius is afgetreden in het laatst van 1871.
b. Burgers werd candidaat gesteld in het begin van 1872.
c. En de bedoelde predikanten werden naar Transvaal afgevaardigd op Dinsdag den 1sten November 1800 z e v e n t i g .

Aan de discussie over deze afvaardiging werd door Burgers z e l f , in de Synode, d e e l g e n o m e n ! Dat h i j ooit President zou worden van Transvaal, kon toen door niemand zelfs vermoed worden. - Gedurende de jaren 1871 en 1872 is de Synode niet vergaderd geweest, - niet vóór October 1873. Het zal niet noodig zijn hier iets bij te voegen.

III. Burgers als president.

Den 1sten Juli 1872 werd door Burgers de ambtseed afgelegd in deze bewoordingen: .... 'Ik beloof en zweer plechtig, dat ik getrouw zal zijn aan het Volk.., van niemand eenige gift of gunst zal aannemen, wanneer ik vermoeden kan dat deze gift of gunst gedaan of bewezen zou worden met het oogmerk om van mij een besluit ten voordeele van den begunstiger of gever te gewinnen; dat ik mij gedragen zal overeenkomstig de Grondwet dezer Republiek', en nauwelijks had hij zich dus aan het Volk verbonden, of er vond een bijna algemeene omkeering in het publiek gevoelen, te zijnen gunste, plaats. Dit laat zich gemakkelijk verklaren.

Burgers kon, waar hij wilde, bij uitnemendheid populair zijn, was een vlug spreker en wist bij zijn optreden als President terstond de snaar te raken, die op dat oogenblik het gevoeligst trillen moest in het hart des Volks: de snaar van hoop. Hij vond het Volk half moedeloos neergezeten, en hij-zelf was vol moed, vol grootsche plannen voor de toekomst. Zijn program was kort maar veelomvattend, wegsleepend en opbeurend: 'Het papieren geld zou dadelijk tegen goud worden ingewisseld, en de leening, die daartoe gesloten moest worden, zou hij tot stand brengen; de Republiek moest en zou een haven hebben, geheel onafhankelijk van Engeland; bruggen zouden er geslagen worden over de groote rivieren, en de publieke wegen zouden op 's lands kosten in orde gemaakt en gehouden worden; het rechtswezen zou geregeld worden; de kantoren zouden worden gezuiverd, degelijke ambtenaren worden aangesteld en de onbruikbaren uit den openbaren dienst worden verwijderd; scholen, met uitstekende meesters aan het hoofd, zouden er over de lengte en breedte van het land verrijzen, zoodat het armste kind, op de verst afgelegen plaats, behoorlijk onderwijs zou kunnen ontvangen; de belastingen zouden zóó worden geregeld, dat de noodzakelijke uitgaven behoorlijk konden worden bestreden, doch de meest mogelijke bezuiniging zou betracht worden; de mijnen zouden worden bewerkt, andere mijnen ongonnen, fabrieken opgericht en nieuwe bronnen van welvaart geopend worden. Ook zouden nu alle grensquaesties spoedig beëindigd zijn, en de Kaffers tot hun plicht gebracht worden.

Buitenlandsche betrekkingen zouden worden aangeknoopt om, zooveel mogelijk, onafhankelijk van Engeland te zijn en te kunnen blijven. Zoo zou de Republiek zich spoedig van hare m a l a i s e herstellen; - zou zij een vereenigingspunt worden van alle oprechte Afrikaners, die niet onder Engelsch bestuur wilden staan, en zou zij zich tot een ongekende mate van bloei en invloed verheffen. Het Volk moest maar moed houden; vertrouwen stellen in de oprechtheid zijner bedoelingen; hem, den President, steunen in de uitvoering van zijne plannen, en de heerlijkste toekomst zou aan Transvaal verzekerd zijn. Vooruitgang en Vrijheid was zijn leuze. Nog beter dan in den Vrijstaat, zou in het rijke Transvaal, 'a l l e s r e c h t k o m e n'.

Dit program, en de wijze waarop het voorgedragen werd, werkte electrisch op de bevolking. Men begon elkander geluk te wenschen met zulk een President, en zij, die persoonlijk met hem in aanraking geweest waren, roemden zijn vriendelijkheid, zijn b o n h o m i e, en gemeenzaamheid. 'Hij was volstrekt niet trotsch, en dat hij knap was kon men dadelijk aan hem merken. Het was jammer dat zulk een man ooit predikant geworden was. Voor d i e betrekking was hij, ook om zijn moderne gevoelens, in Holland opgedaan, ongeschikt, doch als President kon men alles van hem verwachten. Niet om eigen voordeel of eer, maar alleen in het belang van de Transvaal was hij President geworden, en hij zou ten minste doen wat hij kon om het land te helpen.' Men begon te roepen: 'Leve Burgers!' en de enkelen, die hun hoofd bleven schudden, werden met wantrouwen aangezien. Die er op durfde wijzen, dat Burgers gewoon was om groote woorden te spreken, welke op niets uitliepen, en plannen te maken, die in rook vervlogen, dien ging men bijna te lijf, en hij die durfde profeteeren, dat de Burgers-regeering onder de Engelsche vlag zou eindigen, werd als een vijand der Republiek gedoodverfd. 'Burgers was een Afrikaner', heette het, 'en nooit zou een Afrikaner zijn land verraden.' Ten slotte verklaarden ook de hoofdschudders dat zij bereid waren om Burgers een kans te geven: 'Alles wat redelijkerwijs gedaan k o n worden,' zeiden dezen, 'is in het werk gesteld om zijne verkiezing, nog op het laatste oogenblik, tegen te werken, doch nu hij eenmaal President is, moet hem de gelegenheid gegeven worden, om te toonen wat hij voor de Republiek kan en wil doen. Wij kunnen hem geen hulde bewijzen, begeeren geen ambten onder hem te bekleeden, doch zullen hem niet tegenwerken. Als zijn regeering mislukt, gelijk te voorzien is, dan moet het nooit aan ons geweten kunnen worden. Wij verwach-

ten geen heil van de regeering van Burgers, doch het zou onbillijk zijn om hem, nu hij eenmaal President is geworden, op eenige wijze te belemmeren in de verwezenlijking van plannen, die der Republiek tot nut zouden kunnen strekken.'

Onder zulke omstandigheden aanvaardde Burgers de teugels van het bewind. Zijn eerste reize door het land was een zegetocht. Overal waar hij zich vertoonde, werd hij met eer en hartelijkheid ontvangen, en van heinde en verre kwam men om hem te zien en te hooren. Het was alsof zijne verschijning, bijna een ieder, moed, hoop en vertrouwen inboezemde, en onwillekeurig gevoelde het Volk zich weer bereid tot elke opoffering, in het belang van het land. Het hart des Volks werd tot den nieuwen President geneigd; men schaamde zich over het wantrouwen, dat tegen zijn persoon gekoesterd was, en scheen hem dit op elke mogelijke wijze te willen vergoeden. Nooit tevoren heeft het Volk eenen President zóóveel eer bewezen, en in iemand zóóveel vertrouwen gesteld. En toen nu werkelijk het papieren geld tegen (geleend) goud werd ingewisseld, en de verachte banknoten de volle geldswaarde verkregen, steeg het vertrouwen in Burgers ten top. Elk goudstuk toch, dat men ontving voor een papieren Pond Sterling, werd als een bewijs beschouwd, dat de President k o n doen wat hij beloofd had, en z o u ten uitvoer brengen, wat in zijn program was opgenomen. Die anders zeide, heette een lasteraar, een vijand van de Republiek. De natie was als gebiologeerd.

Vier jaar later had dat vertrouwen plaats gemaakt voor algemeen wantrouwen, was de bewondering overgegaan in minachting, en was de naam, van den eerst zoo gevierden man, een aanstoot geworden in de ooren van het Volk. Zelden zijn hoog gespannen verwachtingen zóó in rook vervlogen, als die der Transvalers, met betrekking tot den President, wiens regeering zooveel beloofde. En zelden is een Volk zoo spoedig en zoo volkomen ontnuchterd geworden. Drie jaren nadat Burgers aan de regeering was gekomen, bevond de Republiek zich in benarder omstandigheden dan ooit te voren, en, gelijk door enkelen van meet aan was voorspeld, eer de vijf jaren van zijn Presidentschap waren voorbij gegaan, had de Engelsche Regeering van het land bezit genomen.

Dat het program, waarmede Burgers de regeering in Transvaal aanvaard heeft mislukt is, wordt door niemand ontkend, doch de schuld daarvan heeft men, ten onrechte, op de Boeren geworpen. 'Zij

waren “zoo wordt gezegd,” te weinig ontwikkeld om den President in zijne grootsche plannen te steunen; een Volk, dat hem niet begreep, en hem in de ure van nood alléén liet staan. Burgers was zijn tijd vooruit en de Boeren bleven eeuwen ten achteren, en daaraan is het toe te schrijven dat zijn regeering mislukt is.’ Anderen spreken van de ‘ondankbaarheid der Boeren; van hun ontrouw, hun lafhartigheid, en hun lichtgeloovigheid om het oor te leenen aan degenen, die hen, om eigen voordeel, tegen Burgers opruiden,’ waardoor Burgers de handen gebonden en zijne krachten verlamd zijn geworden, en die ten laatste geleid hebben tot zijn val en de annexatie der Republiek. ‘Burgers, meent men,’ is wel schuldig, heeft wel nu en dan onbedacht gehandeld, heeft te weinig rekening gehouden met het eigenaardig karakter der Boeren, en zich te snel bewogen op de baan van vooruitgang, doch de hoofdschuldigen zijn de Boeren zelven. Waren zij hem gevolgd, hadden zij hem gesteund, waren zij hem getrouw gebleven, dan zou hij de Republiek tot de hoogste mate van bloei hebben kunnen brengen, en zijne schoonste plannen hebben kunnen verwezenlijken. In zijn vertrouwen op het Volk geschokt, door het Volk verlaten, werd Burgers, zedelijk, n o n c o m p o s m e n t i s, en deed hij, wat hij anders nooit gedaan zou hebben. De Boeren zelf zijn verantwoordelijk voor zijn val’. -

Dit laatste is ten deele waar, doch in een anderen zin dan hier bedoeld wordt. De Transvalers z i j n niet geheel vrij te pleiten van de schuld, die de Regeering van Burgers aankleeft, en moeten voor een deel verantwoordelijk gehouden worden, voor haar treurig einde. Doch niet omdat zij Burgers te w e i n i g, maar omdat zij hem te v e e l vertrouwd hebben; omdat zij hem, niettegenstaande de waarschuwingen van enkelen, die toen met minachting behandeld zijn, in het begin zijner regeering bijna blindelings gevolgd zijn; omdat zij t e l a n g geloof geslagen hebben aan de groote woorden, door Burgers gesproken, en eerst tot ontwaking gekomen zijn toen het bijna te laat was.

Dat Burgers zijn loopbaan als President der Zuid-Afrikaansche Republiek begonnen is, met het plan om die als gepensioneerde der Engelsche Regeering te eindigen; of wel: dat hij het Volk moedwillig, door valsche voorstellingen van toekomstigen bloei en grootheid, misleid heeft, zegt niemand. Integendeel, mag men veilig aannemen, dat in het begin, niemand meer in P r e s i d e n t Burgers geloofde dan

THOMAS Burgers zelf. Doch hiermede is ook bijna alles gezegd wat tot zijne verontschuldiging kan bijgebracht worden, en het is niet van toepassing op het later deel van zijn regeering. Dat hij voorts bijna elke hoedanigheid miste, die, vooral toen, onmisbaar gerekend moest worden in den eersten ambtenaar van den Staat, is kwalijk zijn schuld, doch had hem moeten weerhouden om dat ambt te aanvaarden. Transvaal had een man noodig van beproefde ervaring, vaste beginselen en degelijke kennis; ernstig, spaarzaam en volhardend: Burgers was zonder ervaring op politiek terrein, vlug en vluchtig in alles, kwistig met woorden en met geld, ijdel, overmoedig in voorspoed, en zonder zedelijke kracht, om in tegenspoed pal te staan. Daarenboven heeft hij het land willen regeeren in strijd met de traditiën en het Volkskarakter der Boeren, waarmede hij nimmer rekening heeft gehouden. Een enkele blik op zijn bijna vijfjarig bestuur over Transvaal zal dit voldoende toelichten.

Toen Burgers het Presidents-ambt aanvaardde waren de banknoten, door de Regeering uitgegeven, reeds eenigszins in waarde gestegen, en was de bijna gestremde circulatie van gemunt geld weer begonnen te vloeien. Men had een markt gevonden, voor eenige hoofdproducten, op de pas ontdekte diamantvelden, wier schatten ook op andere wijze Transvaal ten goede kwamen, en de toevoer van contanten deed de waarde der papieren munt stijgen, van vier tot negen of tien shillings in het Pond Sterling; - dus tot ongeveer de helft der nominale waarde. Dat de banknoten spoedig tot haar volle waarde zouden stijgen, indien het bestuur des lands behoorlijk zou geregeld worden, gelijk in den Vrijstaat geschied was onder Brand, liet zich wel aanzien. Daartoe was zeker noodig, dat de Regeering, jaarlijks, een zeker bedrag aan noten, tegen de volle waarde in goud, zou kunnen inwisselen, en om haar daartoe in staat te stellen, was er reeds besloten, een geldleening aan te gaan. Dit zou het best hebben kunnen geschieden bij openbare inschrijving, en tot geen grooter bedrag dan voor het oogenblik dringend vereischt werd. Doch Burgers, die op zich nam om de leening te sluiten, dacht er anders over, en vond het beter om het geld op te nemen tot het volle bedrag.

Van de £ 60,000 aan noten, door het Gouvernement uitgegeven, werd het grootste gedeelte gehouden door de groote handelshuizen en winkeliers, die ze in betaling genomen hadden voor goederen (buitendien reeds onbetaalbaar duur), tegen nog geen vierde van de

nominale waarde; - door agenten of zaakwaarnemers, die zich hunne voorschotten en bewezen diensten met ‘papier’, - tegen een vijfde der waarde gerekend, hadden laten voldoen; en door ambtenaren, die er hun werk van gemaakt hadden, om banknoten op te koopen voor goud, tegen een disconto van 400 à 500 pct. Om d e z e n te gerieven en vast aan zich te verbinden, kon Burgers zeker niet beter doen dan de noten terstond tegen goud in te wisselen, doch het land zou daar onder moeten lijden. Werkelijk ging hij tot den onverantwoordelijken stap over; £ 63,000 werd geleend van een der Kaapsche banken, en de banknoten, zonder verwijl en à pari, tegen goud opgenomen. Een kleine kring van handelaars, ambtenaren, geldschieters en woekeraars werden hierdoor verrijkt, én onder dure verplichting gebracht aan den President. De ambtenaren konden nu uit de, voor korten tijd, welgevulde koffers hunne tractementen in goud ontvangen, en werden langs dien weg aan Burgers verbonden, en hij-zelf had nu voor zijne eigen behoeften, over contanten te beschikken. Ook werd voor het oogenblik, het hart der Boeren voor den President gewonnen, die half waardeloos papier in goud had omgetooverd, en werd de invloed van Burgers bijna onbegrensd. Doch tot welken prijs werd die invloed verkregen? Een deel der Gouvernementsgronden ging, als pand voor het geleende geld, in vreemde handen over; het land werd onder een zwaren schuldenlast gebracht met drukkende jaarlijksche rente; woekeraars werden verrijkt ten koste van het Volk; geldschieters, die ‘papier’ hadden uitgezet, eischten kapitaal en renten in goud - met 300 à 400 pct. winst dus -, dat tot eindelooze processen aanleiding geven en velen ten gronde richten moest. Deze geldleening was het begin der dwaasheden, die de Burgers-regeering gekenmerkt, zijn val veroorzaakt, en de Republiek bijna onherstelbaar in het verderf gestort hebben.

Schoon zelf geboren Afrikaner, heeft Burgers zich blijkbaar, van het begin zijner regeering, misrekend in het eigenaardig karakter der Boeren. Zoo heeft hij niet verstaan hoe diep hij in de achting van dit Volk zou moeten vallen, zoodra het onbegrensd vertrouwen, dat in hem gesteld werd, beschaamd zou worden. En dit geschiedde spoedig. Men had verwacht, dat Burgers, uit de kerkelijke bediening tredende, vergeten zou dat hij woordvoerder der moderne partij in de Synode geweest was, en men vond, dat hij, zooveel mogelijk, moderne predikanten en andere zijner vrienden in de kolonie, aan betrekkingen zocht te helpen in Transvaal

- dat hij zich ongunstig uitliet tegenover de Gereformeerden, die tot zijne vroegere, kerkelijke, tegenstanders behoord hadden; - dat hij modern predikant bleef op den Presidents-zetel. Men wist, hoe hij over den godsdienst dacht, maar verwachtte dat hij zich, ten minste uitwendig, zou schikken naar de gewoonten van het Volk, wat openbaren eeredienst en godsdienstig leven betreft; doch die met hem gereisd en in zijn omgeving verkeerd hadden, schudden al zeer spoedig het hoofd. Ook maakte de ‘vriendelijkheid tegenover iederen Boer’, al zeer spoedig plaats voor onvoegzame gemeenzaamheid met avonturiers van het geringste soort, en vergezelschapping met personen, die, in het oog der eerzame Boeren, een hoogst laakbaar leven leidden. Men had groote verwachtingen van de geleerdheid, het doorzicht en het beleid van den President, waarvan de couranten zoo hoog hadden opgegeven; men sloeg geloof aan zijne verzekeringen, dat h i j alle grens- en andere landskwestiën met één blik overzien had, dat hij reeds plannen gevormd had om alles in orde te brengen, en dat de bloei der Republiek verzekerd was, als men h e m slechts volgde, op den door hem afgebakenden weg van vooruitgang. Doch de eenvoudigste Boer bemerkte spoedig, dat de President gewoon was zich van holle phrasen te bedienen; dat hij van de Kaffer-kwestie niets afwist; dat hij onpractisch was; en dat zijne regeering schatten verslond, maar niet in het belang van het Volk. Zoo moest bijv. zijn voorstel, dat er wegbelastingen geheven, en de groote wegen op 's lands kosten in goeden staat gebracht en gehouden zouden worden, en om bruggen te slaan over de groote rivieren, ieders hart stelen, doch de ontnuchtering kon niet uitblijven, toen er wel belasting geheven werd, doch de rivieren zonder brug en de wegen ongemaakt bleven. En zoo ging het bijna in alles.

In plaats van degelijke Boeren, zooals Paul Kruger, bij het Volk in achting en wel bekend met de geschiedenis des lands, tot zijne raadslieden te nemen, omringde Burgers zich van avonturiers, landagenten, zelfgepromoveerde rechtskundigen en dergelijken, op wier stem en steun hij steeds rekenen kon voor z i j n e voorstellen en plannen in den Volksraad. Doch het gevolg hiervan was dat de oude Voortrekkers zich spoedig vreemd begonnen te gevoelen in den nieuwerwetschen Volksraad; dat de rechte Boeren er tegen op begonnen te zien om in dien Raad zitting te nemen, en dat de Regeering alzoo steeds meer in vreemde en verkeerde handen kwam.

Had Burgers eenigszins rekening gehouden met het karakter der Boeren, dan zou hij nimmer geld hebben laten slaan met zijn beeltenis, of zijn vlag in de plaats gesteld hebben van de Boerenvlag, bij Volksraadsbesluit in 1852 vastgesteld; dan zou hij geen schoolwet hebben ingevoerd, lijnrecht in strijd met het godsdienstig bewustzijn der natie; - geen pogingen hebben aangewend om de 'voormaunen' des Volks ter zijde te stellen; en zou hij zich, bovenal, aan een stil, sober, rustig leven gewend hebben, in plaats van aan zijn ijdelheid, hilariteit en spilzucht vrijen teugel te geven. Hij had het kunnen weten, dat de persoonlijke achting, die men voor hem koesterde, op die wijze spoedig in minachting moest overgaan, en dat het vertrouwen der Boeren, eens verbeurd, zelden of nooit herwonnen wordt.

Dat Burgers zóó weinig kennis had van het karakter der Boeren om te kunnen gelooven, dat een Volksraadsbesluit, schoon in strijd met het gevoelen der bevolking doorgedreven, als zoodanig - iets beteekende, grenst aan het ongelooflijke. Toch rust op die dwaling, onder meer, geheel zijn reis naar Europa, met de spoorwegleening en andere onheilen daaruit voortgevloeid. Met een resolutie van eene, hem geheel dienstbare, meerderheid in den Volksraad in de hand, meende Burgers straffeloos te kunnen handelen, tegenover den geest van de meerderheid des Volks. In geen land zou een minister dit op den duur kunnen volhouden; doch de President van een Vrije Republiek, zooals die der Boeren, moet oogenblikkelijk vallen, zoodra zijn toeleg doorgrond wordt.

De spoorwegleening, en bepaald de wijze waarop, die gesloten werd, zette de kroon op de dwaasheden der Burgers-regeering; en bracht haar den doodsteek toe. Het plan van een spoorweg, van Delagoa naar het Hoogeveld van Transvaal, was niet nieuw en reeds uitvoerig behandeld vóór Burgers aan de Regeering kwam. Transvaal kan zulk een verbinding hebben en behoort die te hebben. Het oogenblik om daarmeê een begin te maken, werd echter door Burgers allerongelukkigst gekozen. Slechts in tijd van vrede en binnenlandsche rust; na alles door deskundigen te hebben laten onderzoeken, en de resultaten van dat onderzoek aan het Volk te hebben voorgelegd, en de toestemming van het Volk te hebben verkregen, kon en kan zulk een onderneming tot stand worden gebracht maar niet in een opgewonden oogenblik, en met allen schijn van een coup d'état, gelijk nu het geval was. Het heeft

toch al den schijn alsof, toen de moeielijkheden zich rondom Burgers begonnen te vermenigvuldigen het spoorwegplan werd aangegrepen om hem een reize naar Europa te laten doen en zoo de aandacht van het Volk af te leiden. 'Hij zou beproeven een spoorwegleening en spoorwegtractaten te sluiten. Gelukte dit, dan zou er voorshands geen gebrek zijn aan gereed geld, dan zou het vertrouwen in zijn persoonlijkheid weer herleven, dan.....'

Doch die plannen konden niet gelukken, en de President stuurde het schip van Staat bijna te pletter tegen de scherpe rotsen, die de haven versperden, waarop hij op goed geluk had aangehouden. Een dier rotsen heette staatsbankroet, de andere annexatie. Zijn eigen brooze hulk werd een volkomen wrak, op de nog scherper rotsen van toorn en verontwaardiging der natie, die zich in en door hem, in hare schoonste verwachtingen, bedrogen zag. Toen Burgers uit Europa terugkeerde was het politieke doodvonnis reeds over zijn Regeering uitgesproken.

Niet onverdiend: Geheel in strijd met de waarheid had de President, in Nederland, de Boeren een volk genoemd, dat 'liever vrij zou willen wezen in de hel, dan gebonden in den hemel.'

In strijd met den uitgedrukten wil van het Volk, dat Christelijk onderwijs op de school begeerde, had hij een onderwijzerspersoneel geëngageerd, dat zijn schoolwet, neutraal onderwijs bedoelende, ten uitvoer leggen moest.

In strijd met het gevoelen des Volks en de belangen der Republiek had hij de bekende spoorwegleening aan de markt gebracht; in strijd met de waarheid had hij bericht, dat die leening volteekend was[1)], en schoon hij wist dat de noodige fondsen ontbraken, had hij namens den Staat contracten gesloten tot het leveren van spoorwegmaterialen, waartoe hij niet bevoegd

1) De spoorwegleening groot £ 300,000 is door Insinger en Co, te Amsterdam aan de markt gebracht, doch gelukkig slechts tot een bedrag van £ 90,000, nominaal, opgenomen. Van deze £ 90,000 is slechts £ 80,745 beschikbaar geworden. Van deze belangrijke som heeft Transvaal, direct noch indirect, een enkelen penning voordeel getrokken. £ 71,813 is aan spoorwegmateriaal en transport uitgegeven, tot welks aankoop Burgers niet gemachtigd was, en dat, na langen tijd op de kaden te Vlissingen aan wind en weder te zijn blootgesteld, voor slechts £ 15,000 verkocht is geworden; £ 250 heeft de heer Tromp er van genoten voor reiskosten naar Transvaal; £ 459 heeft Burgers voor zijne eigene kosten in rekening gebracht en £ 2,450 (*f* 29,500) heeft het huis Insinger er van getrokken als commissie enz. op het sluiten der leening. Toen in Jan. 1877 geen geld voorhanden was om de vervallen coupons te betalen, hebben Insinger en C^{o}. 50 pandbrieven voor hunne rekening genomen, tegen een disconto van 47½ percent, of een verder verlies voor Transvaal van p.m. *f* 20,000. Onder de 'claims', die na de annexatie zijn ingebracht, is één voor £ 8000 (*f* 96,000) van Roland Holst, wien Burgers den aankoop van het spoorwegmateriaal had opgedragen. Geen wonder, dat sommige personen in Holland zooveel hebben opgehad met Burgers; de Republiek zucht daar echter nog onder.

was en die de Republiek niet zou kunnen nakomen. Daarenboven had hij op de roekelooste wijze met het geleende geld omgesprongen, posten uitgedeeld aan vreemdelingen, die men niet wenschte en bedieningen toegezegd, die niet bestonden. En eindelijk had hij, door tal van onpolitieke, onbesuisde handelingen, den loerenden luipaard tot een beslissenden sprong aangezet. Dat Burgers door den koning van Portugal tot ridder geslagen, door de Utrechtsche Hoogeschool, h o n o r i s c a u s a, tot doctor in het RECHT gemaakt, en door onzen koning met het commandeurs-kruis van den Nederlandschen Leeuw begiftigd was, kon tegen deze politieke en andere misgrepen niet opwegen. Het Volk, goed op de hoogte gebracht en gehouden van hetgeen de President, vooral in Holland, gedaan en gesproken had, was op het diepst over hem verontwaardigd.

In Transvaal teruggekeerd werd Burgers door de Boerenpartij in den Volksraad tot verantwoording geroepen, en nog weer gelukte het hem, voor het oogenblik, den storm te bezweren, dien hij zelf over zijn hoofd vergaderd had. Inmiddels brak er een oorlog uit met Sekukuni, schatplichtig opperhoofd der Bapedi. Had Burgers nog in die ure winst gedaan met vroegere ondervindingen; had hij zich losgemaakt van den vreemden troep, die hem omringde; had hij, met erkenning van eigen tekortkoming, het geheele beleid van den oorlog in handen van den beproefden Paul Kruger gesteld, en, desnoods, zijn ridderkruisen verpand om in de dringendste oorlogsbehoeften te voorzien, dan zou hij, misschien, zijn eer nog gered en den Presidentszetel behouden hebben. Burgers hoopte dit doel echter beter te kunnen bereiken, door i n p e r s o o n de Boeren in den strijd aan te voeren, en als opperbevelhebber van het leger, voor een deel uit gehuurde, vreemde, hulptroepen bestaande, de overwinning op de Kaffers te behalen. Het einde was te voorzien; oorlog voeren met de pen tegen het een of ander kerkelijk bestuur, is geen oefenschool voor den bloedigen krijg met kanon en geweer, tegen een barbaarschen vijand in klipholen en rotskransen verscholen, en een woordenstrijd, geheel iets anders dan een kogelregen. Het leger, in der haast op de been gebracht, slecht voor-

zien van krijgsmaterieel, bijna zonder levensmiddelen in een vijandelijk land geleid, en, met BURGERS aan het hoofd, zonder 'hoofd', verliep, en de Boeren gingen naar huis. Alle vertrouwen in den President was nu verloren. De val van Burgers was volkomen. De schoon gekleurde zeepbel spatte uiteen. Bij de Presidentsverkiezing, die plaats moest vinden, werd Paul Kruger door de Boeren candidaat gesteld, en de man, die vijf jaren geleden, op een weg met rozen bezaaid zijn loopbaan als President der Republiek begonnen was, kon aan het einde daarvan bijna geen plaats meer vinden, waar hij den voet kon zetten zonder door een doorn gekwetst te worden. Zoo wat de mensch zaait zal hij ook maaien.

IV. Paul Kruger candidaat gesteld.

Het voorstel, om Paul Kruger te verkiezen als President, in plaats van Burgers, wiens diensttijd in Juli 1877 verstreken zou zijn, is van de zijde der Boeren zelven gekomen, en moet niet als een expediënt, maar als het uitspreken van een beginsel beschouwd worden. Door de vrienden van Burgers werd het als een persoonlijke beleediging, van den aftredenden President beschouwd, en met bespotting ontvangen. Gronden, waarop de herkiezing van Burgers bepleit konden worden, ontbraken evenwel, terwijl het met geen mogelijkheid kon ontkend worden, dat elk zijner grootsche plannen schipbreuk had geleden, dat onder zijn bestuur de staatsschuld verdrievoudigd was geworden, dat het land in alles achteruit was gegaan, en dat zijne Regeering totaal mislukt was. De toevlucht werd nu genomen tot onedele satire om de candidatuur van Kruger belachelijk te maken. 'Met Paul Kruger, als President, is alle beschaving en vooruitgang op een end', heette het, en in dagbladen en geschriften werden de persoon en de partij van Kruger om het hevigst aangevallen. Tot elken prijs scheen men de herkiezing van Burgers te willen verzekeren. Doch de Boeren lieten zich ditmaal niet omleiden. Moede van de liberalistische strooming, waarin zij door Burgers geraakt waren, begeerden zij terug te keeren tot de eerste gezonde beginselen van den trek, en als vanzelf moest hun keuze nu vallen op Paul Kruger, in

wien die beginselen verpersoonlijkt zijn. Zijn candidatuur is daarom te beschouwen als een kort maar veelzeggend hoofdstuk in de geschiedenis van den worstelstrijd der Transvalers, om, en tot behoud van een eigen, onafhankelijk, nationaal volksbestaan.

Kruger, die, vroeger, steeds volstandig geweigerd had President te worden, mocht thans aan den aandrang van het Volk geen weerstand bieden. Van eigen eer of roem was geen sprake, doch het gold een machtig beginsel, en hij mocht niet langer weigeren zich aan het hoofd van het bestuur te laten stellen. Dat hij, indien de verkiezing was doorgegaan, met een overweldigende meerderheid tegenover Burgers zou zijn gekozen, valt niet te betwijfelen. De requisitiën aan hem gericht werden door vele stemgerechtigden geteekend, terwijl onder de Boeren geen stem gehoord werd ten gunste van Burgers. Doch de Presidents-verkiezing ging niet door. Immers toen de Boeren, in April 1877, hun stem op Paul Kruger, als President, wilden uitbrengen vonden zij de stembus verstopt met Engelsche annexatie-proclamatiën, en stond op de deur der gouvernementskantoren in Transvaal, het bekende V.R. (VICTORIA REGINA) met rood krijt geteekend.

V. Hoe Transvaal geannexeerd werd.

Terwijl deze gebeurtenissen in Transvaal plaats vonden, en men daar van ééne zijde nog alle krachten inspande om Burgers aan het bestuur te houden, en van den kant der Boeren om Paul Kruger aan het hoofd der regeering te plaatsen, hield de Secretaris voor de Zaken der Inboorlingen, in Natal, Theophilus Shepstone, zich bezig met het p r o g r a m , volgens hetwelk hij Transvaal dacht te brengen onder het Britsch gezag. Tot dat program behoorden: eene n o t a aan den Minister van Koloniën, waarin de noodzakelijkheid der voorgenomen annexatie, duidelijk geformuleerd, werd voorgesteld, om de formeele toestemming daartoe, van het Ministerie in Engeland te kunnen verkrijgen; eene a c t e v a n b e s c h u l d i g i n g tegen de Boeren en hun Republiek, om die annexatie voor het publiek, te kunnen verdedigen, en een l a s s o , taai en sterk, maar met zijde en fluweel omwonden, om de Transvaal in den annexatie-strik te kunnen vangen. Om die lasso te

werpen zou niemand geschikter kunnen worden gevonden dan Shepstone zelf. Het annexatie-plan is goed overlegd en werd rijpelijk overwogen, voor men tot de uitvoering is overgegaan. Alleen, is er nooit op gerekend, dat de 'i n h e r e n t zwakke' Republiek, nadat zij aan de lijn was geraakt, nog wel eens te sterk kon blijken voor de krachtige Engelsche vuist, die de lasso hield, ja zich met lijn en al uit die hand zou kunnen losrukken.

De acte van beschuldiging.

Schoon de acte van beschuldiging tegen de Boeren en hun Staat eerst bij of na de annexatie zelve publiek gemaakt werd, moeten wij er, tot beter verstand van den loop der zaken, reeds nu nota van nemen. Zij bestaat uit vier artikelen, waarvan twee duidelijk genoemd worden, en twee tusschen de regels te lezen staan. De eersten luiden aldus:

a. De Republiek heeft in de 50 jaren, die er verloopen zijn sedert de onderteekening van het Zand-riviertractaat, niet aan de verwachtingen van Engeland beantwoord. Hare Majesteit Koningin Victoria had in 1852, den Boeren, 'hare o n d e r d a n e n, toegestaan hun eigen Staat te vormen met het doel en in de verwachting dat hierdoor vrede, vrije handel en vriendschappelijk verkeer zouden bevorderd worden, en de Zuid-Afrikaansche Republiek, gelijk Transvaal later genoemd werd, een bloeiende en krachtige Staat zou worden, - een bolwerk van sterkte en veiligheid voor de aangrenzende Europeesche nederzettingen en het brandpunt, waaruit Christendom en beschaving zich met snelheid zouden verspreiden naar Midden-Afrika'. In plaats hiervan was 'de Republiek, sedert hare gronding altijd meer ten achteren gegaan en nu zoo "i n h e r e n t" zwak geworden, dat zij niet langer leven kon. Alle vertrouwen, dat de naburige en verwijderde Europeesche maatschappijen in haar gesteld hadden, was verloren gegaan. De handel was zoogoed als geheel vervallen. Het land kon in staat van bankroet verklaard worden. De blanke inwoners waren ontevreden en tegen elkander verdeeld. Het Gouvernement was geheel machteloos.' Ja, in zóó hopeloozen toestand was de Republiek geraakt dat 'zelfs het vooruitzicht om een nieuwen President te kiezen, in plaats van hoop te geven voor de toekomst, alle partijen met vrees voor een burgeroorlog vervulde, met de regeeringloosheid en het bloedvergieten daaraan verbonden.'

b. De i n h e r e n t e zwakheid der Republiek wikkelt haar in oorlogen

met de inwonende eu omringende Kafferstammen, in welke oorlogen de Boeren gedurig het onderspit delven. Gevolgelijk worden die Kaffers altijd stouter, en is de Republiek elk oogenblik in gevaar van door de Kaffers te worden overweldigd. Hieruit zou een algemeene opstand der inboorlingen tegen de blanken, over geheel Zuid-Afrika, kunnen ontstaan. In plaats van een 'bolwerk' te zijn tegen de Kaffers voor de omringende Europeesche nederzettingen, gelijk Engeland bedoelde toen het den Boeren 'vergunde' een eigen Staat te stichten, is de Republiek een v u u r b r a n d geworden, die iedere Kaffer-stroohut, van de Vischrivier tot aan den Limpopo, in brand dreigt te steken en zoo verwoesting te brengen over geheel Zuid-Afrika'[1)].

De beide artikelen in de beschuldiging, niet dadelijk genoemd, kunnen aldus worden geformuleerd:

c. De Republiek hare zwakheid gevoelende zoekt steun bij andere Mogendheden, met voorbijgaan van Engeland. Duitschland vooral zal geneigd zijn om Transvaal tot een bondkolonie te maken, en hierdoor zou Engelands handel, macht, en prestige in Afrika schade lijden. Alleen bij Engeland had de Republiek steun m o g e n zoeken, en door haar onafhankelijk streven, om zich, met voorbijgaan van Engeland, door buitenlandsche verbintenissen te sterken, heeft zij zwaar tegen Engeland, aan welks Regeering zij alles, zelfs haar politiek bestaan te danken heeft, z w a a r m i s d r e v e n.

d. De Boeren hebben in strijd met menschelijkheid en recht, in strijd vooral met het Zand-riviertractaat, aanhoudend en onwettig oorlog gevoerd met de Kaffers, slavernij gedreven of toegelaten, zich aan de wreedste mishandelingen der inboorlingen schuldig gemaakt, en de prediking van het Evangelie aan dezen verhinderd.

De beschuldiging van 'inherente' zwakheid, en al wat er op gebouwd werd, is door de Boeren op de schitterendste wijze, weerlegd, in woord én schrift én vooral door hun jongsten kamp tegen Engeland voor waarheid en onafhankelijkheid. De derde beschuldiging heeft geen kracht. De Transvalers waren een vrij Volk, geheel onafhankelijk van Engeland, en hadden het volste recht om verbintenissen aan te knoopen met wie zij wilden, zonder dat Engeland dit, rechtens, beletten kon, zoolang die verbintenissen niet tegen Engeland zelf gericht waren. De laatste beschuldiging, van verdrukking en mishandeling der inboorlingen, is de gewichtigste in

1) Proclamatie van Sheptone, 12 April 1877. B l u e b o o k C 1776 p. 157.

de geheele acte. Is die gegrond dan wordt Shepstone in de oogen van het groote, godsdienstige publiek in Engeland en andere landen, voor een groot deel gerechtvaardigd, in de stappen door hem tegen de Republiek genomen. Doch de vraag is: kon zij gestaafd worden, in hoeverre, en, i n d i e n bewezen, waren dan Engelands handen, die van Shepstone bij name, rein genoeg om het strafrecht over de Boeren te oefenen?

Het kan zeker niet ontkend worden dat de Boeren, van het oogenblik dat zij over de Oranje-rivier zijn getrokken, in oorlogen gewikkeld zijn geweest met de Kaffers. Eerst moesten zij Moselekatse, het Matabelen-opperhoofd, tuchtigen wegens den moord door hem bedreven op de niets kwaads vermoedende t r e k k e r s , die aan de Vaal-rivier gelegerd waren. De moordenaar Dingaan, koning der Zulu's, kon kwalijk ongestraft blijven. Hetzelfde geldt van Manekoos, die den Rendsburger-t r e k had vernield, en van Makapaan, de moordenaar van Potgieter en zijn gezelschap. Wilde Sechele op de Westelijke grenzen de souvereiniteit der Boeren in Transvaal niet erkennen, of werd een schatplichtig opperhoofd binnen de grenzen van Transvaal - sterk geworden onder de beschermende vleugelen der Boeren - oproerig, dan ontstond hier allicht een strijd uit, die met afwisselend krijgsgeluk gevoerd werd. Op de Zoutpansbergsche grenzen ontstonden, onder de verschillende stammen, en dan weer met de Republiek, gedurig moeielijkheden, die slechts met den sterken arm konden onderdrukt worden. Ook op de Zulugrenzen moest somtijds een gewapende demonstratie gedaan worden, wegens de oorlogszuchtige houding door Cetchwayo aangenomen, schoon het nimmer tot een uitbarsting gekomen is. En eindelijk werd de Republiek in een oorlog gewikkeld met Sekukuni, het schatplichtig opperhoofd der Bapedi, toen die, alweer onder de vleugelen der Republiek, sterk en machtig geworden waren.

Dat sommige dier ‘oorlogen’ hadden kunnen vermeden worden indien de Regeering der Republiek altijd een krachtige houding tegenover de Kaffers had aangenomen en bewaard; ook wel, dat er somtijds, vooral naar Zoutpansberg, een commando is uitgetrokken dat thuis had kunnen blijven, is nooit ontkend. Dat de jeugdige Transvaalsche Regeering echter niet altijd zoo krachtig als noodig was tegen de Kaffers kon optreden; dat langs een grens van duizenden mijlen, door onderscheidene, onder elkander vijandige, en tegen de Republiek oproerige Kafferstammen bewoond, wel nu en dan kwestiën ontstonden, die, met het dreigend gevaar voor oogen, eerst rijpelijk werden besproken n a d a t zij met het

zwaard waren uitgemaakt is gemakkelijk te verstaan. Uit zucht om te oorlogen heeft de Republiek echter de wapenen niet opgevat tegen de inboorlingen. Wel is en wordt dit gezegd, doch de beschuldiging met geen enkel bewijs gestaafd.

In geen geval, overigens, kan Engeland met zulk een beschuldiging tegen de Republiek optreden. Ten eerste, omdat de Engelschen zelven, voor elken oorlog door de Boeren gevoerd, precies om dezelfde reden, of op veel minder grond, twee of drie malen met de Kaffers slaags geweest zijn, en omdat voor elken droppel Kafferbloed, door de Boeren in den oorlog vergoten, Engeland een emmer vol op de rekening heeft. En ten tweede, omdat de Engelsche Regeering, in strijd met art. 6 van het Zand-riviertractaat, en het uitdrukkelijk protest der Transvaalsche Regeering, de inboorlingen, binnen en op de grenzen van Transvaal woonachtig, van schietgeweer en ammunitie voorzien heeft, en daardoor, voor een groot deel, de schuld draagt van de Kafferoorlogen, waarin de Republiek in den laatsten tijd gewikkeld werd. Niet de Republiek, maar het E n g e l s c h e Bestuur is de vuurbrand geweest, die het licht ontvlambare Kaffer-oorlogsmateriaal heeft aangestoken, de Republiek in de grootste moeielijkheden heeft gebracht, en den vrede van geheel Zuid- en Zuidoostelijk Afrika verstoord heeft.

De beschuldiging tegen de Boeren houdt verder in, dat zij, in strijd met het Zand-riviertractaat, slavernij hebben toegelaten of gedreven. ‘De Kafferoorlogen der Republiek’, zoo heet het, ‘werden niet gevoerd uit zelfverdediging, en op beschaafde wijze, maar om vee te rooven en om slaven te verkrijgen. De ouden worden vermoord, de kinderen tot slaven gemaakt en het Kaffervee als buit medegevoerd.’ Een vreeselijke beschuldiging, indien zij gestaafd kan worden. Doch wat ook tegen de Republiek gezegd k a n worden, d á á r v o o r is geen enkel bewijs geleverd. Wel hebben de Boeren, somtijds, den Kaffers een oorlogsboete opgelegd in vee, - juist zooals de Engelschen doen in h u n n e oorlogen met de Kaffers. Ook hebben de Boeren Kafferkinderen, wier ouders in den oorlog omgekomen of gevlucht waren medegevoerd en dienstbaar gemaakt, - juist zooals de Engelschen doen na h u n n e Kafferoorlogen, doch dat de Boeren oorlog met de Kaffers gevoerd hebben o m Kaffervee te rooven en slaven te maken, is zoomin waar, en in elk geval zoomin bewezen, als dat Hare Majesteit Victoria, Kafferoorlog op Kafferoorlog gevoerd heeft, om de Kaapkolonie van de Kaffer-dienstboden - v r o u w e n e n k i n d e r e n - te voorzien, die daar, sedert den laatsten

oorlog en tot op dezen dag, in g e d w o n g e n dienstbaarheid gevonden worden[1].

Met dit voorbehoud wordt alweder niet ontkend dat er somtijds Kafferkinderen, uit den oorlog, door het commando zijn medegevoerd en in de Republiek, onder de Boeren dienstbaar gemaakt. De Kaffers voeren geen krijg gelijk beschaafde natiën; vrouwen vallen zoowel als mannen, en alles neemt de vlucht voor een overwinnenden vijand, met achterlating van zwakken en kinderen. Onder de Kaffers zelven worden dezen gewoonlijk gedood, en de Boeren hadden meermalen slechts te kiezen, tusschen de kinderen aan het gebrek ter prooi te laten of ze mede te voeren. Volgens bestaande wetten werden zulke kinderen dan in de Republiek, tot hun mondigen leeftijd, onder de Boeren 'ingeboekt', en zoo dienstbaar gemaakt.

Dat het inboek-systeem tot tal van misbruiken aanleiding kan geven en heeft gegeven, is waar. Vooral van den kant van Zoutpansberg zijn kleine Kaffertjes ingevoerd, die niet door de Boeren in den oorlog, verlaten op het slagveld of in de Kafferkraal zijn gevonden, maar van de omliggende Kafferstammen 'geruild' zijn. De Portugeesche handelaars in die streken, en een zeer beruchte Duitscher, waren in dezen handel bijzonder thuis. Ook is het waar, dat enkele Boeren zich hieraan schuldig gemaakt hebben; dat 'inboeksels' ten 'geschenke' zijn gegeven, en kleine Kaffertjes van de eene hand in de andere zijn overgegaan. Niemand kan dit ontkennen. Doch dit is geschied in strijd met de landswet; dit is door de groote meerderheid der Boeren, altijd sterker, veroordeeld; door de (Ned. geref.) kerk zelfs tot een zaak van kerkelijke tucht gemaakt, en behoort tot de verleden geschiedenis der Republiek. De Boeren zelven hebben aan het misbruik, voor zoover het mogelijk was, een einde gemaakt, en dit n u tegen de Republiek op te rakelen is onredelijk en onzedelijk.

Hetzelfde geldt van de 'mishandelingen der Kaffers' door de Boeren voor-

1) Vooral sedert den laatsten Galeka-oorlog. Kaffervrouwen en kinderen werden naar de Kaapkolonie gebracht en 'i n g e b o e k t', voor een tijdperk van één tot vijf jaren, wat volwassenen betreft, en een veel langer tijdperk voor de kinderen. Moeders en kinderen werden van elkander verwijderd, met weinig vooruitzicht om elkander ooit weder op aarde te ontmoeten. Kaffers, die om hun 'rebellie', tijdelijk gevangen werden gehouden vonden bij hunne vrijlating vrouwen en kinderen verstrooid en in g e d w o n g e n dienstbaarheid. De klachten der Kaffervrouwen wier kinderen haar ontnomen werden moeten hartverscheurend geweest zijn. Overigens is het systeem van i n b o e k e n van 'verlaten kinderen' in de Kaapkolonie zoo algemeen als in Transvaal. (B l u e b o o k C. 2482.)

al der Kafferkinderen. Het kan, helaas! weer niet worden tegengesproken, dat er gevallen kunnen worden opgenoemd, waarin Kaffertjes en Kaffers niet goed behandeld of wel mishandeld zijn; dat aan Kaffers het wettige loon is onthouden; dat kleine overtredingen te zwaar gestraft zijn, ja dat er, in zeer enkele gevallen, wreedaardiglijk met Kaffers is gehandeld. Doch dit alles is door de publieke opinie onder de Boeren, even sterk veroordeeld als in Europa, en in geen geval kan aan het geheele Volk verweten worden, wat enkele onmenschen misdreven hebben. Meest nog is, in Transvaal, de Regeering schuldig, waar deze niet, met onverbiddelijke gestrengheid, elke overtreding van dien aard gestraft heeft, schoon ook dit, indien alle toestanden in aanmerking genomen worden, met eenige verschooning verklaarbaar is. Dezelfde dingen vinden plaats in Natal, op de Diamantvelden en in de Kolonie, zonder dat de Regeering, in ieder afzonderlijk geval, straf kan oefenen, en vooral in Natal, worden tal van Kaffergruwelen bedreven, volgens Kafferwet, onder bescherming der Engelsche vlag. Voorts moet niet worden vergeten, dat het verhaal der 'mishandelingen', door Transvalers op Kaffers gepleegd, in vele gevallen op 'hooren zeggen' berust, zeer overdreven is, en bij de annexatie, door geen bewijzen is gestaafd geworden[1)].

Als voornaamste beschuldiger tegen de Boeren wordt telkens Livingstone aangevoerd. Doch daargelaten de vraag in hoeverre deze grond had voor

1) Door 'slaven' heeft men, in de acte van beschuldiging, de Kafferkinderen te verstaan, die tot hun mondigen leeftijd onder contract, volgens de wet, bij de Boeren in dienst zijn. Dat zulke kinderen, in strijd met de landswet wel geruild zijn, is reeds erkend. Doch aan het misbruik, voorzoover dit bestond, werd lang vóór de annexatie, door de Boeren zelven een einde gemaakt.
Vooral het kerkbestuur der Ned. Geref. kerk in Transvaal (met één of twee uitzonderingen uit Boeren bestaande), heeft zich krachtig verklaard tegen elken vorm van handel in 'inboeksels', en er bij de Regeering op aangedrongen, dat alle beschuldigingen van dien aard, tegen de Republiek ingebracht, ernstig zouden worden onderzocht, en elke overtreding der landswetten op dit punt, strengelijk gestraft. In 1869 werd op de Algem. Kerkvergadering voorgesteld, om '*kerkelijke straffen op te leggen aan die leden der gemeente*, *die van nu af zich aan het koopen*, *verkoopen*, *ruilen of verruilen*, *geven of ontvangen van Kafferkinderen schuldig zouden maken*, *in strijd met de landswetten*. Doch toen het advies der kerkeraden hieromtrent gevraagd werd, bleek het op de Kerkvergadering van 1872, dat het niet meer noodig werd geoordeeld zulke straffen te bepalen, omdat de aanleiding daartoe feitelijk niei meer bestond. 'Handelingen der Algemeene Kerkvergadering van de NEDERDUITSCH GEREFORMEERDE KERK IN DE ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK, te Potchefstroom 1868, Utrecht 1868 en Nazareth 1872.'

zijne beschuldigingen, vergeet men dat hij van toestanden spreekt nu 50 jaren geleden; dat hij met slechts ééne partij der Boeren in aanraking is geweest, en uit den aard der zaak partijdig oordeelt. Min of meer geldt ditzelfde van andere zendelingen, die over de Boeren geschreven, en zich over hunne houding tegenover de inboorlingen beklaagd hebben.

De beschuldiging eindelijk, dat de Boeren de uitbreiding van het Evangelie onder de Inboorlingen verhinderen of beletten, wordt weerlegd door het feit, dat er reeds sedert jaren, niet alleen zending-statiën der Gereformeerde Kerk in de Republiek gevonden worden, maar ook, en vooral, der Berlijnsche Zending, der Hannoveranen (van Harms), en van andere zending-genootschappen. Wél zijn er zekere wetten, waaraan Zendelingen zich hebben te onderwerpen, in hun verkeer met de Kaffers, en wordt de toestemming der Regeering vereischt, om een zending-statie te vestigen, doch overigens is de prediking van het Evangelie volkomen vrij. Dit zal vooral erkend worden door de Duitsche zendelingen, die reeds jaren lang, en door de Regeering beschermd, onder de Kaffers in de Republiek gearbeid hebben[1].

De nota voor den minister[2].

Shepstones nota, die Lord Carnarvon tot leiddraad moest dienen, bij de bespreking der annexatie van Transvaal aan de ministriëele tafel, zal ongeveer als volgt geluid hebben:

..... 1876.

EDELE LORD!

In antwoord op uw laatste missive, dat ik nog eens duidelijk zal opgeven, mijne redenen voor de annexatie van Transvaal, onder de Britsche kroon, en de wijze, waarop die het geleidelijkst zou kunnen geschieden, moge na rijpe overweging dienen.

1. *Dat die annexatie dringend geëischt wordt om Engelands* p r e s t i g e *in Zuid-Afrika*, *tegenover andere Mogendheden*, *te behouden*. Steeds is

1) Men leze het goede getuigenis dat Dr. Wangemann hieromtrent geeft op meer dan ééne bladzijde in zijn 'R e i s e -j a h r i n S u d -A f r i k a', en ook in zijn SUD-AFRIKA UND SEINE BEWOHNER.

2) Het zal nauwelijks noodig zijn te herinneren, dat de 'Nota' zelve, denkbeeldig is; de inhoud echter is bijna woordelijk uit Shepstones correspondentie met Lord Carnarvon, gelijk die in de Blue Books gevonden wordt, overgenomen.

het der Boeren streven geweest om zich, door politieke verbintenissen met andere Mogendheden, tegenover Engeland te sterken. Zoolang de Transvaal-Republiek van weinig politieke beteekenis was, kon Engelands prestige daar niet onder lijden, doch nu, door de ontdekking der diamantmijnen op de grenzen v a n , en de rijke goudmijnen i n dit land, zoowel als door reizigers en anderen, die breed hebben uitgeweid over de vruchtbaarheid van den bodem en het uitstekende klimaat, de Transvaal meer algemeen bekend is geworden, zouden zulke verbintenissen voor Engelands belangen schadelijk worden.

Gelijk bekend is heeft de President van de Republiek zich naar Europa begeven, en heeft hij met Portugal een tractaat gesloten tot de openstelling, op de gunstigste voorwaarden, van de Delagoa-baai, voor den handel van Transvaal, en tot den aanleg van een spoorweg, van Lorenzo Marques tot op het Hoogeveld van Pretoria. De spoorwegleening is in H o l l a n d gesloten; het spoorwegmateriaal zal door B e l g i ë worden geleverd; de baan zal door v r e e m d e ondernemers worden gelegd, en het geheele plan wordt door D u i t s c h l a n d toegejuicht. Engeland is in deze belangrijke zaak zelfs niet gehoord, maar geheel voorbijgegaan.

De Zuid-Afrikaansche Republiek is te ‘i n h e r e n t’ zwak om, zonder krachtigen steun van buiten, op den duur te kunnen blijven voortbestaan. Die steun wordt thans in het Buitenland gezocht, buiten Engeland om. Komt de voorgestelde spoorweg tot stand, dan krijgt Portugal een belangrijk i n t e r - n a t i o n a a l , Holland een overwegend f i n a n c i e e l , en België een i n d u s t r i e e l , belang bij Tranvaal, en zou het kunnen gebeuren, dat, als de zaken in Transvaal verkeerd gingen, deze Staten zich tot Duitschland zouden wenden, om het protectoraat over Transvaal te aanvaarden. Dat Duitschland hiertoe niet ongenegen zou zijn, vooral ook met het oog op zijne eigene rijksbelangen, en dat zulk een protectoraat onder de oude Boeren, ‘de Voortrekkers,’ gunstig zou worden opgenomen, kan worden vastgesteld.

Het ligt voor de hand, dat Engelands prestige in Zuid-Afrika daardoor onberekenbaar zou lijden. Transvaal, door een spoorweg met Delagoa verbonden, beheerscht de Diamantvelden, en is de sleutel tot Midden-Afrika. Zoolang de Transvaal van Engeland afhankelijk is, staat de toegang tot Midden-Afrika, van Walvisch-baai tot aan Delagoabaai, slechts open, d o o r BRITSCHE h a v e n s , doch indien Duitschland, of een andere krachtige Mogendheid, het protectoraat over Transvaal zou verkrijgen, met een vrije haven aan Delagoa-baai, dan is Engelands prestige, wat Midden-Afrika betreft, verloren. De gevolgen hiervan

zijn kwalijk te overzien, en reeds om die reden wordt de annexatie van Transvaal dringend geboden[1)].

2. *Niet minder wordt die annexatie gëeischt in het belang van den Britschen koopman en de koloniale schatkist*. Tot nu toe worden Tranvaal, de Vrijstaat en het Binnenland, bijna uitsluitend voorzien van E n g e l s c h e goederen, door E n g e l s c h e schepen aangebracht, voor rekening van E n g e l s c h e handelshuizen, en daar de in- en uitvoer van goederen en producten, door E n g e l s c h e (koloniale) havens geschieden moet, vloeien de belastingen in de koloniale kas, en blijft het aan de wetgeving overgelaten, om vreemde goederen extra te belasten. Komt echter de geprojecteerde spoorweg van Delagoa-baai naar Transvaal tot stand, en de Transvaal zelf onder het protectoraat bijv. van Duitschland, dan is het te voorzien, dat Engelsche goederen, niet slechts in Transvaal, maar ook in den Vrijstaat en het Binnenland, van de markt verdrongen zullen worden door vreemde, vooral Duitsche, fabrikaten. De handel op Midden-Afrika, die eene schoone toekomst belooft, zou op die wijze voor Engeland verloren gaan, en in vreemde handen komen. Dit wordt onmogelijk gemaakt door de annexatie van Transvaal, welke dus ook om die reden onvermijdelijk mag worden geacht.

3. Als derde gewichtige reden voor de annexatie moet worden aangevoerd, *dat de Republiek zich in moeielijkheden met de Kaffers gewikkeld heeft*, *die*, *worden zij niet opgelost*, *den vrede van geheel Zuid-Afrika bedreigen*, *en op geene andere wijze kunnen opgelost worden*, *dan door Transvaal een bezitting te maken van de Britsche Kroon*. Cetchwayo, de Zulu-koning, vindt in eene oude grensquaestie aanleiding, om de Republiek den oorlog te verklaren, en zoekt de gelegenheid, om zijne jonge soldaten hunne 'assegaaien te laten wasschen'. Met Sekukuni is de Staat reeds lang in oorlog. De i n h e r e n t e zwakheid der Republiek, heeft den Kaffers, die nu daarenboven van

1) 'Maar er was een ander gevaar dat ieder, die tot den maatregel *(annexatie)* medewerkte duidelijk voor oogen stond, *hoewel er in de officieele rechtvaardiging van de annexatie betrekkelijk weinig van gezegd is*..... De Transvaal tot een bond-kolonie te maken was, en is nog, een geliefkoord plan in de Duitsche handelswereld, en in Holland, onder hen, die verwachten, dat Holland eenmaal door Duitschland zal geannexeerd worden (sic). Het is onnoodig zich in gissingen te verdiepen, wat het gevolg geweest zou zijn als de Duitsche Regeering zulke plannen had aangemoedigd, maar verzekerd, zooals het Engelsche Gouvernement geweest moet zijn, dat zulk een gevolg mogelijk was, zou het een zelfmoordende politiek, ten opzichte van onze koloniën in Zuid-Afrika, geweest zijn, te aarzelen om de Transvaal in den een of anderen vorm de hulp te verleenen, die zij noodig had om haar bestaan te handhaven.' (NB. door Tran-vaal te annexeeren!!) 'T h e T r a n s v a a l', door SIR BARTLE FRERE, in het Februari-nommer voor 1884, van 'N i n e t e e n t h C e n t u r y', volgens de Holl. vertaling bij B o h n, te Haarlem, verschenen onder den titel van 'E n g e l a n d s V e r a n t w o o r d i n g'.

vuurwapenen voorzien zijn, moed gegeven, en om strijd willen zij zich met de Boeren in den krijg begeven. Het is zoogoed als zeker, dat Transvaal van twee of drie kanten zal worden aangevallen, en het is genoeg gebleken, dat de Boeren niet langer tegen de Kaffers bestand zijn. Wordt de Transvaal overweldigd, dan heeft men een algemeenen opstand tegen de blanken te wachten, - van de grenzen der Kaapkolonie tot aan den Limpopo. Door de annexatie van Transvaal zouden de aanleidende oorzaken tot de Kaffermoeilijkheden uit den weg worden geruimd, en dus het groote gevaar, van een algemeenen Kafferopstand, worden afgewend.

4. *Ook om philanthropische redenen is het dringend noodzakelijk dat de Transvaal onder het bestuur van Hare Majesteit kome*. Volgens ververtrouwbare berichten uit het Overvaalsche, bestaat daar een systeem van 'inboeking', van jonge Kaffers, dat alles van slavernij heeft behalve den naam. Dit is geheel in strijd met Art. IV van het Zand-riviertractaat. Ook worden de inboorlingen mishandeld en het Zendingswerk belemmerd. Herhaaldelijk is H.M. Gouvernement hierop gewezen door onderscheidene liefdadige- en zendingsgenootschappen, in Engeland en het Buitenland, *en Engelands prestige zou er onder lijden*, *indien daarvan geen nota werd genomen*. Het kwaad zit echter zóó diep, dat vertoogen, bij de Transvaalsche Regeering, geen uitwerking hebben, en het eenige middel, om aan dezen toestand van onderdrukking der inboorlingen een einde te maken, is, de Transvaal te brengen onder de Britsche vlag.

5. *Hierbij zou nog kunnen gevoegd worden*, *dat de Transvaal waarlijk een kostelijk land is*, rijk aan g o u d en andere mineralen, buitengewoon vruchtbaar, allergunstigst gelegen voor den handel, bijzonder geschikt voor schapen- en veeteelt, en een uitstekend veld oplevert voor emigratie uit Groot-Brittanje. Doch de afdoende redenen voor de annexatie zijn: het bewaren van Engelands p r e s t i g e in Zuid-Afrika, de bescherming van Engelands handelsbelangen, en onze verhouding tot de Kaffers. Om ieder der opgenoemde redenen behoort, naar mijn inzien, de Transvaal een Britsche bezitting verklaard te worden.

6. Gewichtige bezwaren zal de annexatie niet opleveren. Bij het Buitenland zeker geere. En de Republiek zelve verkeert op dit oogenblik in zulk een staat van anarchie, dat men van het aangeboden redmiddel gretig gebruik zal maken. President Burgers heeft alle vertrouwen onder de Boeren verloren, zoodat het niet waarschijnlijk is, dat hij, bij de aanstaande Presidentsverkiezing, zal worden herkozen. Naar het ook schijnt, wordt er geen aanzienlijk Kapenaar gevonden, die zijn opvolger zou willen worden. Van den kant der Bocren is Paul Kruger candidaat gesteld, doch tegen diens verkiezing komt het beschaafd gedeelte van de bevolking, als één man, in verzet. Algemeen vreest

men dat de aanstaande verkiezing het sein zal wezen van een nieuwen burgeroorlog, en er bestaat grond, om met zekerheid aan te nemen, dat de annexatie, als het minste van twee kwaden, door de groote meerderheid der bevolking ernstig wordt begeerd. Slechts een onbelangrijke minderheid zou er tegen zijn, doch van verzet is, bij de inherente zwakheid der Republiek, geen sprake.

7. Toch zal het noodig zijn, met de noodige voorzichtigheid te werk te gaan, en allen schijn te vermijden, alsof H.M. Gouvernement pressie wil uitoefenen. Het best zou zijn, dat een gevolmachtigde van H.M. zich naar Trausvaal begave, op eene vriendschappelijke zending, en om, in loco, *een onderzoek in het werk te stellen naar de oorzaken*, *die tot de jongste Kaffer-verwikkelingen en andere moeilijkheden geleid hebben*, met aanbod van hulp, voor zoover H.M. Gouvernement die kan verleenen. Zulk een blijk van belangstelling zou door de Boeren zeer worden gewaardeerd, en *de uitslag van dit onderzoek zal zeker zijn*, dat het Volk overtuigd zal worden, dat de tegenwoordige toestand onhoudbaar is, en dat er voor de onderscheidene partijen, zoowel als voor H.M. Regeering geen andere weg openstaat dan annexatie, *die dan ook oogenblikkelijk zou moeten volgen*. Daar alle ambtenaren, die dit wenschen, in dienst kunnen blijvon, met het vooruitzicht, dat hunne tractementen, die nu achterstallig zijn, behoorlijk zullen worden uitbetaald, kan men van die zijde de beste medewerking verwachten. Alleen de heer Burgers zou moeten aftreden, doch dit kan met hem wel geregeld worden. Overigens is, gelijk reeds gezegd is, de zaak genoegzaam voorbereid en rijp voor uitvoering.

Mij verder geheel ten dienste stellende van H.M. Regeering, heb ik de eer te zijn ..... enz.'

Het zal in antwoord op zulk een schrijven geweest zijn, dat Shepstone, eindelijk de begeerde volmacht ontving om, namens Hare Majesteit Koningin Victoria, de Transvaal, door annexatie, te hechten aan de Britsche Kroon[1)].

1) Deze volmacht luidt in hoofdzaak als volgt:
VICTORIA enz. Aan mijnen vertrouwden en welbeminden Sir THEOPHILUS SHEPTONE enz. groetenis.
'Nademaal droevige onlusten zijn uitgebroken in het grondgebied, grenzend aan onze koloniën in Zuid-Afrika, door oorlog tusschen de blanke inwoners en de inboorlingen, waardoor de vrede en de veiligheid van deze onze koloniën in groot gevaar zijn gebracht. En nademaal, acht slaande op de veiligheid van onze gezegde koloniën, het voor ons van groot belang is, dat er een volledig onderzoek ingesteld worde omtrent den oorsprong, den aard en de omstandigheden van de gezegde onlusten, en opdat er maatregelen genomen worden, om de herhaling van dergelijke onlusten te voorkomen. En nademaal het noodzakelijk zou kunnen worden, dat daartoe de bedoelde landen of een deel daarvan in onzen naam en ten onzen behoeve zouden worden bestuurd. Zoo weet, gij, dat wij, een bijzonder vertrouwen en confidentie stellende in de loyaliteit en getronwheid van u, den gezegden Sir Theophilus Shepstone u aangesteld hebben om onze speciale Commissaris te zijn, met het doel om zulk een onderzoek als voorzegd in te stellen, en wij autoriseeren en dragen u op, met allen gepasten spoed en door alle wettige wijzen en middelen, zulk een onderzoek in te stellen ...'
'En indien de noodzakelijkheid u zoodanig zal voorkomen, als om het noodig te maken ten einde den vrede en de veiligheid van onze gezegde Koloniën en van onze onderdanen elders te verzekeren, dat het gezegde grondgebied of eenig deel of eenige deelen daarvan *provisioneel en afwachtende de afkondiging van onzen wil*, in onzen naam en ten onzen behoeve worde bestuurd. Dan en in zulk een geval alleen, autoriseeren wij u, den

gezegden Sir Theophilus Shepstone, om door proclamatie onder uwe hand, te verklaren, dat van en na eenen dag daarin te worden vermeld, zoo veel van zulk grondgebied zoo als voorzegd, als u na behoorlijk overleg goed zal dunken - geannexeerd zal worden aan, en een deel zal vormen van ons gebied.'

'Mits, ten eerste dat geene zoodanige proclamatie door u zal uitgevaardigd worden, ten opzichte van eenig district, grondgebied of Staat, tenzij gij overtuigd zult zijn, dat de inwoners daarvan of een genoegzaam deel van hen, of de Wetgeving daarvan, begeerig zijn onze onderdanen te worden; noch indien eenige voorwaarden, die onze macht en gezag onbehoorlijk begrenzen opgedragen worden. En ten tweede, dat tenzij de omstandigheden van het geval zoodanig zijn, als in uwe opinie het noodzakelijk maken eene proclamatie dadelijk uit te vaardigen, geene zoodanige proclamatie door u zal uitgevaardigd worden, totdat dezelve onderworpen is aan en goedgekeurd door onzen vertrouwden en welbeminden Sir Henry Barkly, Ridder enz. onzen Gouverneur en Hoofdbevelhebber van onze kolonie de Kaap de Goede Hoop enz..... En wij gelasten en bevelen strengelijk al onze officieren, civiele en militaire, en al de anderen, onze getrouwe onderdanen, dat in hunne verschillende plaatsen, en naar hunne respective macht en gelegenheden, zij u zullen bijstaan in de uitvoering van deze onze lastgeving. En voor het volbrengen daarvan zal dit zijn uwe volmacht.'

Gegeven ten onzen hove te Balmoral, den vijfden dag van October 1876, in het veertigste jaar onzer Regeering.

Op bevel van Hare Majesteit,

(Get.) CARNARVON.'

(De spatieering en cursiveering h.t. pl. en in volgende officieele stukken is niet oorspronkelijk.)

Shepstones reis naar Pretoria.

Shepstone, die met het oog op het ridderlijk werk, dat hem zou worden opgedragen, door Koningin Victoria tot ridder geslagen was, verliet Engeland in September 1876, per stoomschip ‘W i n d s o r C a s t l e ’.

Dit schoone vaartuig mocht echter de Kaapstad niet bereiken, maar liep, in het gezicht der haven, bij prachtig weêr, op de rotsen van Dassen-eiland en werd een volkomen wrak. Het was een o m e n . Als schipbreukeling keerde de nieuwe ridder, en H.M. gevolmachtigde, in zijn geboorteland terug, en eerst in November bereikte hij Natal. Toch was hij reeds met alle toebereidselen voor zijn reis naar Transvaal in December gereed, en verliet hij den 27sten dier maand Pieter-Maritzburg, de o u d e hoofdstad der Boeren, om te Pretoria, hun n i e u w e zetelplaats, het werk te voltooien door majoor Charters in 1839 begonnen.

Om dit werk naar wensch te kunnen volbrengen, was hij nu voorzien van een koninklijke volmacht, met bijzondere zorg, z o o i n g e w i k k e l d m o g e l i j k , opgesteld, en had hij de acte van beschuldiging tegen de Boeren, met niet mindere zorg geformuleerd. Nog achtte hij het noodig om van een gewapend escorte[1)] en een 'staf" vergezeld te worden. Op

1) De correspondentie, die er over dit gewapend escorte gevoerd is tusschen Shepstone, den Gouverneur van Natal, en Lord Carnarvon, en het schrijven van Shepstone aan Burgers deswege, vindt men opgenomen in B l u e b o o k , C, 1176. Zij is tot recht verstand der annexatie-geschiedenis vol leering. Den 22 Nov. 76 schreef Shepstone aan Gouverneur Bulwer, van Natal: 'Als speciale gevolmachtigde *reizende door een onrustige landstreek*, is het, naar ik meen, noodig dat ik voorzien zal worden van een behoorlijk escorte. Ik zal blijde zijn als gij uwe toestemming kunt geven, dat mij een zeker getal manschappen der Natal bereden politie, onder een officier vergezellen.'
Hierop werd door den Gouverneur geantwoord: (30 Nov. 1876) ... 'Ik ben bereid ... 25 man en een officier ter uwer beschikking te stellen *voor den escorte-dienst*, door u begeerd. Doch ik behoor u misschien indachtig te maken, *dat het een buitengewone handeling is*, *om met gewapende lieden; in den dienst van het eene Gouvernement*, *zelfs als escorte*, *het gebied qinnen te trekken van een ander Gouvernement*'.
Shepstone wist dit zelf, en 'zou gaarne de moeielijkheid ontduiken door geen escorte mede te nemen, 'doch', zegt hij, '*ik beschouw de aanwezigheid van een escorte*, *zij het nog zoo klein*, *als zulk een voornamen factor in de kansen van te zullen slagen*, *dat ik niet kan aarzelen*, *om al de verantwoordelijkheid op mij te nemen*, *die het medenemen van zulk een escorte* medebrengt.' (Dec. 2 1876, C. 1776 46).
Hij zou echter schrijven aan het Gouvernement van Transvaal en deed dit ook, z e v e n d a g e n v óó r z i j n v e r t r e k , uit Pieter-Maritzburg, o v e r d e p o s t , in den vorm van een brief aan Burgers, aan het slot waarvan hij half gemoedelijk laat volgen:
'Ik denk omtrent den 3en Januari te vertrekken naar Pretoria ... Ik zal vergezeld worden door een staf van zes of zeven heeren, en van 25 man van de bereden politie dezer kolonie, als een persoonlijk escorte; *en daar ik aanneem dat U Hoog Ed. er geen bezwaar tegen hebben zult*, *dat ik dus vergezeld zal worden*, *acht ik het niet noodig uw antwoord af te wachten*, *voor ik de reis aanvaard*.'
Gouverneur Bulwer schijnt de zaak echter ernstig te hebben ingezien. In zijn schrijven aan Lord Carnavon, Jan. 3, zegt hij o.a. 'Ik heb niet uit het oog verloren dat het een *ongewone handeling is*, *om met een gewapende macht*, *in dienst van het ééne Gouvernement*, *het grondgebied van een ander te betreden*, *zelfs als een escorte*, en ik heb mijn toestemming gegeven met het oog op de eigenaardige omstandigheden, en *onder verstandhouding*, *dat de speciale Gevolmachtigde de noodige stappen zou nemen om de vergunning te verkrijgen van het Gouvernement*, *dat hij ging bezoeken*.' ... Voorts heb ik het mijn plicht geacht, tegenover President Burgers, om hem van de zaak kennis te geven.' Het is duidelijk dat Shepstone, Sir Henry Bulwer niet volkomen heeft ingelicht, w a a r t o e d i e 2 5 m a n d i e n e n m o e s t e n !
Dat Burgers het schrijven van Shepstone, omtrent het gewapend escorte, onbeantwoord heeft gelaten; - niet beantwoord heeft, door een klein commando van Boeren maar Drakensberg te zenden; ja, Paul Kruger pertinent verboden heeft zich naar de grenzen te begeven, is maar

zijn verzoek werd hem nu door den Gouverneur van Natal een escorte verschaft, van 25 manschappen en een officier der Natalsche bereden politie, en ontvingen eenige ambtenaren en officieren verlof, om hem als ‘staf’ te vergezellen. Die staf moest uit mannen bestaan, die hem niet alleen met raad konden dienen vóór de annexatie, maar ook als regeeringspersoneel zouden kunnen optreden als de annexatie geschied was. Hij vond de lieden zijner keuze in den magistraat van Newcastle, Osborne, evenals hij-zelf in Z.-Afrika geboren, die als oud-ambtenaar in Natalschen dienst, en om zijn kennis van het Hollandsch en Kaffersch de aangewezen persoon was voor secretaris der legatie, en die na de annexatie, als gouvernements-secretaris in Transvaal zou kunnen optreden; in Morcom, klerk van den procureur-generaal in Natal, die hem met rechtsgeleerd advies zou kunnen dienen, en als de annexatie geschied was, procureur-generaal van Transvaal zou kunnen worden, en in eenige officieren, waarvan één tot de genie behoorde, die, ook door hunne strategische waarnemingen, op de reize, alles konden voorbereiden om m i l i t a i r bezit te nemen van Transvaal, mocht dit noodig blijken. Voorts werden de noodige wagens en trekdieren te zijner beschikking gesteld, benevens een voorschot van £ 3000, voor de eerste uitgaven. Zóó toegerust ging Shepstone, twee dagen na Kerstmis 1877, op reis en l a n g z a a m voorttrekkende bereikte hij de Langnek-pas, die in de geschiedenis der annexatie van blijvende herinnering zou worden. Op den middag van 4 Januari 1877, zette hij eindelijk, van staf en gewapend escorte omringd, den voet op Transvaalschen bodem, waar hij terstond door eenige inwoners van Wakkerstroom (meestal Engelschen en andere vreemdelingen) verwelkomd werd, en hem een adres werd aangeboden. Hadden de Boeren van het district toen de beteekenis verstaan, van het schijnbaar

voor ééne uitlegging vatbaar. Burgers schijnt zich vergenoegd te hebben, met den brief eenvoudig voor kennisgeving in de ‘V o l k s s t e m ’ te laten zetten.

zoo onbeteekenend, gewapend escorte, dan zouden zij Shepstone iets anders hebben laten aanbieden dan een adres.

Van deze plaats zette Shepstone zijne reis n o g l a n g z a m e r voort, zoodat hij eerst den 16den Januari Heidelberg, en niet voor den 22sten dier maand Pretoria bereikte. Volgens zijn eigen beschrijving werd hij overal, langs den weg, uitstekend ontvangen. Aan 'S t r i j d k r a a l,' een winkelplaats in het district Wakkerstroom, werd hem een soortgelijk adres aangeboden als dat van de inwoners van M.W. Stroom. Aan Staandersdrift, waar Staanderton sedert is aangelegd, ontvingen de Boeren hem met saluutschoten en vormden zij zich tot een escorte, om hem een eindweegs te vergezellen. Aan de Rooi-koppen ontving hij weêr een adres, 'uitsluitend door Boeren' geteekend; en nabij de 'stad' Heidelberg werd hij door het volksraadslid voor het district, aan het hoofd van een honderd Boeren en dorpbewoners, met een adres en vele eerbewijzen ontvangen. In Heidelberg zelf, 'vroolijk met vlaggen gedecoreerd', werd hij zeer hartelijk ontvangen. Slechts ééne zaak bevreemdde hem, dat, waar de geheele bevolking in beweging was over zijn komst, Burgers 't o t h i e r t o e g e e n n o t i t i e g e n o m e n h a d v a n z i j n e t e g e n w o o r d i g h e i d i n h e t l a n d.' Alsof de President niet anders te doen had, dan nota te nemen van zulk een onbeteekenend feit, dat de gevolmachtigde van een vreemde Mogendheid, met een gewapend gevolg, langzaam door het land trok, op reis naar de hoofdstad! Toch bedroog Shepstone zich in de meening, dat Burgers in het geheel geen notitie nam van zijne komst. Immers, 'nabij Pretoria gekomen, vond hij het "officiëele rijtuig," dat de President vriendelijk genoeg was hem te zenden, met den gouvernements-secretaris om hem te ontmoeten, en hem, met zoo velen van zijn staf als het kon bevatten, naar Pretoria te brengen.' De meeste inwoners van de 'z e t e l p l a a t s waren insgelijks gekomen, te paard en in rijtuigen, om hem te verwelkomen en onder luide juichtonen naar de stad te geleiden. De eerste straat bereikt hebbende, werden de paarden losgemaakt en trokken een aantal mannen, die zich met dat doel daar geposteerd hadden[1)], het rijtuig tot op de markt, recht tegenover het huis van den heer Lys, die benoemd was om de demonstraties bij den intocht te leiden.'

1) Wie de lui geweest zijn, die zich zelven, tijdelijk, tot p a a r d e n en muilezels gemaakt hebben, om het staatsrijtuig der Z.A. Republiek, m e t ZULK e e n l a s t b e v r a c h t, binnen Pretoria te brengen, wordt niet gemeld. Boeren zijn het zeker n i e t geweest. Het is te hopen, dat de geïmproviseerde trekdieren de haver gekregen hebben, die zij hebben v e r d i e n d.

Uit het rijtuig gestegen werd hem weer een adres aangeboden, en zong ‘de verzamelde menigte “God save te Queen”, met drie hoera's voor Hare Majesteit.’ Daarna werd opgedischt en in den namiddag ‘werden de gewone beleefdheden gewisseld tusschen den President en Harer Majesteits specialen gevolmachtigde.’ Den volgenden dag bood de President den vreemden gasten een officiëel ontbijt aan, ‘bij welke gelegenheid elk bewijs gegeven werd van hartelijkheid en welwillendheid jegens Harer Majesteits gouvernement en haar vertegenwoordiger.’ En..... Shepstone was te Pretoria.

In het verhaal dat Sir Theophilus, in zijne brieven aan Lord Carnarvon van zijn reis door de Republiek en intocht te Pretoria geleverd heeft[1)], tracht hij gedurig te doen uitkomen, dat de Boeren ten hoogste ingenomen waren met zijn komst in het land, niettegenstaande zij wel vermoeden konden met welk doel hij gekomen was. Langzaam voorttrekkende, had hij de lieden in de gelegenheid gesteld, ‘om hem te ontmoeten en met hem te spreken, over de landsomstandigheden. Hunne vragen naar het doel zijner komst had hij in ‘algemeene bewoordingen’ beantwoord, en hiermede hadden de Boeren ‘zich tevreden gesteld, wel begrijpende, dat hij in geen bijzonderheden treden kon, voor hij met de Regeering gesproken had.’ En vooral wordt door hem gewezen op de adressen, die hem werden aangeboden, en op het feit, dat niemand eenige aanmerking maakte op zijn gewapend escorte. Onwillekeurig moest lord Carnarvon tot de overtuiging geleid worden, dat de komst van Shepstone in Transvaal, als die van een reddenden engel werd begroet, en dat de annexatie geen de minste zwarigheid zou opleveren.

Het is mogelijk, schoon bijna ondenkbaar, dat Shepstone, die jaren lang onder de Boeren verkeerd had, zich zóózeer in hun karakter vergist heeft, om voor een oogenblik te kunnen gelooven, dat zij zich door zijne antwoorden op hunne vragen naar het doel zijner komst, in ‘algemeene bewoordingen’ gegeven, tevreden stelden, en dat zij in de annexatie zouden berusten. De adressen, die zij hem aanboden, verschilden genoeg in toon én inhoud én formuleering, van de andere, die hem door de Engelschgezinde dorpsbewoners werden gepresenteerd, om hem terstond te doen verstaan: ‘Wees welkom, zoo gij komt om ons te helpen; wij willen gaarne naar uw raad hooren; wij zijn bereid om zooveel mogelijk, ook

1) Bluebook C 1776, pp. 43 en vv.

onder uwe voorlichting, met H.M. Gouvernement samen te werken, om de Kafferquaestiën vreedzaam op te lossen, en den voorspoed van geheel Zuid-Afrika te bevorderen; maar weet: dit is ONS land; deze is ONZE Staat; de REPUBLIEK is ons dierbaar; en pas op, dat gij niet aan onze onafhankelijkheid tornt'[1]. En waar hij hun, van plaats tot plaats, in 'algemeene bewoordingen' mededeelde, 'dat hij, omdat er zooveel gezegd en geschreven was over de wanverhouding tusschen de Boeren en de Kaffers, als oud bekende en vriend der Boeren, gekomen was om, namens H.M., die dingen eens persoonlijk met de Regeering te bespreken, en verder te zien hoe de Boeren uit hunne moeielijkheden geholpen konden worden,' daar zeiden de Boeren wel: 'Ah ja, mijnheer SHEPSTONE', maar dit beteekende niets minder dan: wij zullen u goed in het oog houden. Of Shepstone heeft dit niet verstaan, óf Lord Carnarvon is stelselmatig door hem misleid. Zoo er al Boeren geweest zijn, die op het marktplein te Pretoria, bij Shepstones komst, het Engelsche Volkslied hebben meêgezongen, dan

1) Om een enkel voorbeeld aan te halen: De dorpsbewoners van M.W. Stroom meestal Engelschen en andere vreemdelingen zeggen in hun adres:
'Wij, de ondergeteekende inwoners van het district Wakkerstroom, in de Z.A. Republiek, verwelkomen u bij deze op de grenzen van het district, en hopen dat uwe zending, als Gevolmachtigde van H.M. Gouvernement, dezen Staat, en Zuid-Afrika in het algemeen, van blijvend nut zal mogen zijn.'
De Boeren in het district Heidelberg daarentegen slaan in hun adres een geheel anderen toon aan:
'Wij, ondergeteekenden, Burgers van de ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK, district Heidelberg, groeten u en heeten u welkom in ons district. Schoon onbekend met het doel van uw bezoek in deze Republiek, aarzelen wij niet ons vertrouwen te kennen te geven, dat uw Lezoek zal strekken tot het welzijn der Zuid-Afrikaansche Republiek, en van geheel Zuid-Afrika... Wij hopen dat het Gouvernement van deze Republiek u vriendelijk zal ontvangen, en alles doen zal wat mogelijk is, tot het welzijn van ons land.
Dat de HEERE u moge zegenen is de wensch der ondergeteekenden.'
En in het Boeren-adres, dat Shepstone werd aangeboden bij zijn komst in het dorp Heidelberg, heet het:
'Welkom in de Transvaal. Zoo ver ons bekend is, zijt gij de Vertegenwoordiger van Hare Majesteit de Koningin van Engeland, en is uwe boodschap zonder twijfel, een van vrede en vriendschap. Wees verzekerd, dat wij, burgers, nu te zamen vergaderd, de vriendelijkste gevoelens koesteren jegens uw Gouvernement, en dat wij zullen instemmen in alles wat gij doen moogt, metons Gouvernement voor het welzijn van *onzen* Staat, enz.'
Tcrwijl weer in het adres van Pretoria, van Engelschen en vreemdelingen uitgaande, niet van 'burgers', of van 'onze Republiek', of 'ons Gouvernement' gesproken wordt, maar van de 'inwoners dezer stad en het district Pretoria,' die hopen dat zijn komst onder hen 'van nut zal zijn voor *dezen* Staat.'

hebben zij zeker niet gezegd ‘our’, (onze) maar ‘your’ (uwe) gracious Queen, en dan nog onder voorwaarde, dat de Engelsche vorstin nooit een vinger zou uitsteken naar de Republiek. Shepstone moet Oost-Indisch doof geweest zijn, als hij dit niet heeft gehoord.

Laatste voorbereidingen.

Nadat de eerste beleefdheden tusschen hem en den President gewisseld waren, ging Shepstone terstond aan het werk, om de uitvoering der taak, die hij op zich genomen had, te bespoedigen. Den 26 Januari had hij een conferentie met den Staatspresident en den Uitvoerenden Raad, om zijne geloofsbrieven te toonen, en het doel zijner zending mede te deelen. Dit laatste deed hij in ‘algemeene bewoordingen’, zeggende ‘dat H.M. Gouvernement, in 1852, het verzoek van hare onderdanen, toen woonachtig benoorden de VAALRIVIER, om eene eigene regeering, had toegestaan; dat inmenging met hunne zaken geschied noch begeerd was, zoolang hun Gouvernement voorspoedig scheen te zijn, doch dat er in den laatsten tijd zaken waren voorgevallen, die de veiligheid en den vrede van H.M. bezittingen in Zuid-Afrika zeer bedreigden; dat de zwakheid van de Republiek een bron van gevaar was geworden voor haarzelve en hare naburen, en dat het doel zijner zending nu was om, met het Gouvernement en het Volk de middelen te beramen, om een nieuwen staat van zaken in het leven te roepen, die vastheid zou geven voor de toekomst’[1]. Het resultaat van deze samenkomst was, dat Paul Kruger en de staatsprocureur benoemd werden om met twee personen, door Shepstone te benoemen, ‘den toestand des lands te bespreken, in zooverre als deze, met het oog op H.M. bezittingen in Zuid-Afrika, H.M. ministers onrustig maakte.’ Paul Kruger was hiertoe bereid, doch ‘weigerde beslist om eenig onderwerp te behandelen, dat op eenige wijze, de onafhankelijkheid van den Staat, als een Republiek, te na zou kunnen komen’[1]. De onware voorstelling, dat de Boeren benoorden de Vaal-rivier in 1852 als ‘onderdanen’ der Koningin van Engeland, om zelfregeering verzocht zouden hebben, schijnt slechts voor notificatie te zijn aangenomen.

Shepstone benoemde den secretaris der legatie, Osborne, en een ze-

1) ‘Bluebook’ C. 1776 p. 88.
1) ‘Bluebook’ C. 1776, p. 88.

keren Henderson, om met Paul Kruger en diens medegemachtigde over den toestand der Republiek te confereeren, (en op die wijze elke leemte, die er nog in zijne acte van beschuldiging tegen de Boeren mocht zijn, te kunnen aanvullen). De Engelsche gemachtigden gedroegen zich bij deze conferentie, van het begin, als rechters van instructie, die proces-verbaal hadden op te maken tegen de Republiek. De groote klacht, waarover de afgevaardigden der Regeering 'gehoord' moesten worden, was dat den 'Britschen onderdanen, in de Republiek, geen protectie verleend werd; 200 gouddelvers hadden hierover per memorie bij Shepstone geklaagd; andere Britten, die grond gekocht hadden in de nabijheid van Makapaan, schatplichtig Kafferkapteintjes binnen de Republiek, werden door dezen geplaagd, en de Regeering beschermde hen niet; Britsche onderdanen werden niet vrijgesteld van persoonlijken krijgsdienst en andere "uitlanders" wel. Ook hadden de Britsche onderdanen geklaagd, dat zij meer oorlogsbelasting moesten opbrengen dan anderen, enz., enz., enz.' Voor hetgeen van de zijde der Regeering werd aangevoerd, waren de Britsche afgevaardigden doof, en de conferentiën werden afgebroken, zoodra het reeds genoemde doel, dat Shepstone zich daarmede voorgesteld had, bereikt was.

Intusschen hield Shepstone gedurig samensprekingen met Burgers, met wien hij 'het zijn plicht achtte, van den beginne volkomen openhartig te handelen, en zonder wiens voorkennis hij geen stap gedaan heeft tot het bereiken van zijn doel'[1]. Burgers was volkomen overtuigd 'dat de onafhankelijk heid van den Staat, onder den tegenwoordigen regeeringsvorm niet kon worden gehandhaafd'[1], doch meende, dat, 'indien de Volksraad zou willen toestemmen, om de Grondwet zoo te wijzigen, dat het Uitvoerend Bewind de noodige macht zou hebben om het volk in orde te houden, de Republiek nog zou kunnen worden behouden'[1]. Dat de Volksraad zulk een macht zou stellen in handen van het Uitvoerend Bewind werd door Shepstone 'betwijfeld', doch het voorstel daartoe, in den Volksraad, moest bevorderlijk zijn aan zijne annexatie-plannen. En nu werd de Volksraad opgeroepen tot eene buitengewone zitting, om over confederatie en grondwetsherziening te handelen, of liever, om het spel uit te spelen, dat Shepstone, met groot beleid en weldoordacht, op het

1) 'Bluebook' C. 1776, p. 153.
1) 'Bluebook' C. 1776, p. 153.
1) 'Bluebook' C. 1776, p. 153.

schaakbord gesteld had. Op alles bedacht, gaf Shepstone intusschen aan den Gouverneur van Natal een wenk, om wat troepen naar Newcastle te laten oprukken, waarop, terstond, 5 compagnieën voetvolk, die weinige dagen later door nog 3 compagniën, met een afdeeling artillerie en 2 veldstukken zouden worden gevolgd[1)], naar de grenzen marcheerden.

In den Volksraad.

De Volksraad kwam te zamen op den 13 Februari 1877, en werd door Burgers geopend met eene korte rede, waarin o.a. gewezen werd op den treurigen financieelen toestand van het land en op de confederatie-wet door Lord Carnarvon voorgesteld. In verband hiermede werd Sheptones zending vermeld, en het vertrouwen uitgedrukt, dat de Volksraad 'de Regeering in staat zou stellen, met zijne Excellentie zoodanige overeenkomst te treffen, als leiden zou tot geluk en veiligheid van geheel Zuid-Afrika.' Doch met geen woord werd melding gemaakt van de handhaving der onafhankelijkheid tegenover de annexatie-plannen van Shepstone, noch ook van het feit, dat de verkiezingen voor een nieuwen Staats-president zonder verwijl behoorden te worden geopend.

Nimmer te voren had de Republiek grooter behoefte gehad aan een Volksraad, samengesteld uit degelijke Boeren; mannen zooals de oude Voortrekkers, die de Republiek liefhadden en er hun leven voor veil hadden; - aan een Uitvoerenden Raad, waarin de kundigste en bezadigdste onder zulke mannen zitting hadden, en aan een Staats-president, die met het Volk zou staan of vallen. Doch ook nimmer was de Regeering, met enkele uitzonderingen, in zulke vreemde handen geraakt, - bestond er zoo weinig sympathie tusschen den Staats-president en de rechte Vertegenwoordigers, als op dit beslissend tijdstip. Waren de Presidentsverkiezingen doorgegaan, en was, gelijk vaststond, Paul Kruger tot President gekozen, dan zou Sheptone zijn plan van annexatie hebben moeten wijzigen of misschien opgeven, doch deze had hierop gerekend en..... de verkiezingen werden uitgesteld. Hoe zou Shepstone ook met Paul Kruger als President, in plaats van Burgers, 'zonder wiens voorkennis hij geen stap gedaan had, tot het bereiken van zijn doel',

1) Den bevelvoerenden officier over deze troepen werden kopieën ter hand gesteld van een 'ruwe schets' der route door Sheptone gevolgd, van de Natal-grenzen tot aan Pretoria, door Luit. Col. Brooke, een lid van Sheptones staf, vervaardigd, doch die de officier voorloopig als een 'confidentieel doenment' had te beschouwen. C. 1776 104.

in de Volksraadzaal te Pretoria het spel hebben kunnen uitspelen door hem op het politieke schaakbord opgezet.

Dit spel was, overigens, eenvoudig genoeg: De Staats-president stelde Carnarvons confederatie-concept aan de orde, doch de Volksraad, gesterkt door een demonstratie van Boeren, die naar Pretoria waren opgekomen om van den President te vernemen, wat het doel was van Shepstones komst, wilde daar niet in treden. Dit was juist volgens Shepstones plan. Nu kon Burgers met een voorstel van Grondwetsherziening voor den Raad komen, - Grondwetsherziening, op zulk een oogenblik, en onder zulke omstandigheden! De Volksraad kon noch wilde hier in treden, - mocht in geen geval meer macht stellen in handen der Burgers-Regeering, die het land op den rand van een afgrond gebracht had. En nu hield Burgers een rede in den Volksraad, die door sommigen 'schitterend' is genoemd, maar, eigenlijk, een libel is op het Volk der Zuid-Afrikaansche Republiek, en aan Shepstone den tekst moest leveren voor zijn Memorie van Toelichting, op de proclamatie, waarbij hij de Transvaal zou annexeeren. Vier punten werden in deze rede door Burgers aangehaald: de wensch van het Volk om de onafhankelijkheid te bewaren; de inwendige toestand des lands; de betrekking tot de inboorlingen, en de betrekking tot de beschaafde naburen, bij name de Engelschen. Wat betreft de onafhankelijkheid, verweet Burgers het Volk, dat het geen onafhankelijkheid waard was, omdat het er niet voor wilde vechten (tegen de Kaffers), en, thans, geen belastingen wilde betalen. 'Een post, die anders duizenden ponden inbracht, had in de afgeloopen maand slechts £ 38.10 (*f* 462) opgebracht, uit het gansche land, ter nauwernood genoeg om voor het postvervoer van dien dag te betalen.' De Volksraad was inherent zwak en miste moed en de noodige bekwaamheden. 'Als er middelen ter redding worden voorgesteld dan zeggen de wetgevers: de wetten des lands verbieden ons veranderingen aan te nemen zonder goedkeuring des Volks ... Wat weet het arme volk van de gansche kwestie ....' Hij, de President, 'zou het Volk een raad geven, die misschien *verbazing* zou wekken, want liever zag hij de vlag verloren en het Volk gered, dan het Volk verloren en de vlag behouden.' Die raad was, kort en goed, dat het Volk het onmogelijke zou doen: een Grondwet aannemen, die de Volksraad, op het voorstel van Burgers, op staanden voet moest goedkeuren; 'binnen weinige weken een proces van ontwikkeling doorloopen, dat onder gewone omstandigheden het

werk van jaren wezen zou, gelijk Israël, als het gehoor gaf aan de stem van een man Gods - een profeet onder zijn volk - en dan, als door een "electrischen schok" doordrongen, van zwak, sterk werd.' Of anders: dat het Volk, eene 'vereeniging met een machtige Regeering niet van de hand zou wijzen; niet lichtzinnig de hand wegstooten, die uitgestoken is om "ons" te redden. Men moest toch niet zeggen, dat het vernederend is om met Engeland vereenigd te worden. Ook Engeland staat onder de besluiten des hemels; God beschikt en de lotgevallen der volkeren zijn in Zijne hand.' Het zou den roem van Harer Majesteits Commissaris zijn, indien hij zou kunnen teruggaan en zeggen: 'Ik heb dat Volk teruggebracht van den dood tot het leven; ik heb het juk der tyrannie en der regeeringloosheid dat volk van den hals gehaald, en hetzelve vrij gemaakt, en het zijn onafhankelijkheid verzekerd' (door het onder de Engelsche vlag te brengen), en 'toekomstige geslachten zouden nog Gods zegen afsmeeken over het hoofd van den grijsaard (Shepstone) voor de redding, door hem aangebracht.' In geen geval mocht men spreken van vechten. 'De wapenen op te nemen en te vechten,' zeide de President, 'is onzin. Als wij nu het zwaard trekken, dan trekken wij het tegen God, want het is Gods oordeel, dat de Staat vandaag in dien toestand verkeert, waarin hij is, en 't is onze plicht te bedenken, of wij duizenden schuldeloozen in bloed dompelen zullen. En zoo ja, waartoe? Om een denkbeeld; om iets, dat wij in ons hoofd, maar niet in ons hart hebben; om eene onafhankelijkheid, die niet gewaardeerd wordt. Laat ons het beste maken van den stand van zaken, de beste voorwaarden treffen, die wij met mogelijkheid kunnen.' Met andere woorden: berust in de annexatie, die plaats zal vinden. Shepstone zelf had die zaak niet beter kunnen bepleiten[1].

De Volksraad, die geen inzage gehad had van Shepstones volmacht, en niet geloofde aan zijn vast besluit om onder elke omstan-

1) 'Geen boerenhater heeft ooit bitterder dingen van de Republiek gezegd,' zegt 'De Zuid-Afrikaan', 28 Maart 1877, van deze rede, welke, woordelijk in het Engelsch vertaald, zoo goeden dienst gedaan heeft in de dépêches van Shepstone aan Lord Carnarvon, als verdere grond, waarop de annexatie onvermijdelijk was. Shepstone vergat niet, om Carnarvon te laten weten, dat de rede van Burgers, 'herhaaldelijk, luide toegejuicht werd.' Maar hoe en door wie toegejuicht? Soms was het 'bravo' ironisch bedoeld, en meest kwam het uit de kelen der Engelsche en Engelschgezinde clacqueurs in den Volksraad.

d i g h e i d , tot de annexatie van het land over te gaan, gaf eindelijk zijn toestemming tot het invoeren der ‘hervormingen’, die Burgers had voorgesteld, doch waarvan de uitvoering op dit gegeven oogenblik tot de onmogelijkheden behoorde. Gelijk Burgers, terecht, in zijn rede had aangemerkt, miste hij het ‘v e r t r o u w e n d e s V o l k s’. En ware dit ook anders geweest, dan zou het Volk er toch nooit in hebben kunnen berusten, om zich, aan handen en voeten gebonden, te zijner beschikking te stellen, of het bestuur des lands, bijna uitsluitend, in handen van vreemdelingen te laten overgaan. Het wetsontwerp-Burgers sloot in, dat er zes ‘departementen’ zouden zijn: van Financiën, Justitie enz., wier hoofden (ministers), mét den Staats-president en drie non-officieele leden, door den Volksraad te kiezen, den Uitvoerenden Raad zouden uitmaken en het land besturen. Heel fraai .... op het papier, doch onzinnig met het oog op den toestand, waarin de Republiek zich op dat oogenblik bevond. Dat de Volksraad er voorloopig in toestemde, was meer om tijd te winnen tegenover Shepstone, dan om iets anders. Ook kon Paul Kruger nu als Vice-president worden aangesteld, dat later van zoo groot belang zou blijken voor land en Volk. Den 8sten Maart reeds werd de Volksraadzitting gesloten, en konden de leden naar hunne districten terugkeeren, om met hunne kiezers de zaken des lands verder te bespreken.

Het besluit tot Grondwetsherziening, dat door den Volksraad was aangenomen, zou echter niet door het Volk behoeven besproken te worden. H e t s p e l w a s u i t g e s p e e l d ; de troepen lagen te Newcastle gereed of waren op marsch naar de grenzen; Sekukuni was onder een soort Engelsche protectie gekomen; de champagneflesschen, uit Natal medegevoerd, waren geledigd; met de Engelschen en Engelschgezinden in de Republiek was alles besproken, en met de betrokken ambtenaren zooveel mogelijk rekening gehouden; de publieke opinie in Engeland was behoorlijk ingelicht en de Staatspresident had gedaan, wat van hem verlangd kon worden. Er was geen reden waarom Sir Theophilus de annexatie nog zou uitstellen, en daartoe werd nu ook, zonder verder verwijl, overgegaan.

De annexatie.

Zoo confidentiëel en hoffelijk mogelijk werden de laatste preleminairen, tusschen Shepstone en Burgers geregeld. Den 7den April hadden zij een conferentie, en deelde Shepstone Zijn Hoog Edele, den Staats-president

der Zuid-Afrikaansche Republiek mede, dat hij nu maar tot de annexatie der Republiek zou overgaan. Hierop verzocht de President den vreemden gast, - niet om plaats te nemen in het officiëele staatsrijtuig, dat hem, zoo spoedig mogelijk, met alle verschuldigde eer, over de grenzen zou brengen maar wél - om de mededeeling, 'dat de annexatie zou plaats vinden, op schrift te mogen hebben.' Hoffelijk werd aan dit verzoek, op den 9den April, voldaan in een officiëel schrijven, waarbij Shepstone Burgers herinnerde aan de 'vele en ernstige samensprekingen, die zij beiden over de zaak gehad hadden', en 'dat hij in zijn overtuiging, dat de Staat zijn onafhankelijkheid niet behouden kon, afdoend versterkt was geworden door Burgers'eigen woorden, bij openbare gelegenheden, onder het gevoel zijner diepe verantwoordelijkheid, gesproken'[1].

In hoffelijkheid en vertrouwelijkheid voor Shepstone niet onderdoende, bracht Burgers dezen daarop een bezoek, om hem mede te deelen, 'dat hij zich genoodzaakt zou zien om te protesteeren tegen de voorgenomen annexatie', en, opdat er geen misverstand zou plaats vinden, 'las hij hem het concept-protest alvast voor'. Shepstone 'stemde volkomen met Burgers in, dat deze van zijn standpunt niet anders kon handelen'[2]. Burgers hield daarop eene vergadering met den Uitvoerenden Raad, waarin toen slechts twee Boeren (Paul Kruger en Holtshausen), zitting hadden, legde Shepstones brief van 9 April ter tafel, én het protest, waarvan hij Shepstone juist het concept had voorgelezen. De Uitvoerende Raad keurde dit protest goed en besloot verder eene Commissie, bestaande uit den Vice-President Paul Kruger, den staatsprocureur Jorissen en nog iemand, naar Engeland te zenden, om, in persoon, bij Lord Carnarvon tegen de annexatie te protesteeren. Den 11den April vervoegde de staatsprocureur zich bij Shepstone, om hem formeel het protest tegen de voorgenomen annexatie voor te lezen, en hem verder in kennis te stellen met het besluit door den Uitvoerenden Raad genomen, om een Commissie naar Engeland te zenden. Opdat dit laatste, na alles wat tusschen Shepstone en Burgers verhandeld was, niet zou worden misverstaan, haastte de Staats-president zich naar den Britschen gevolmachtigde, om hem de noodige inlichtingen te verschaffen, en het 'doel dezer documenten te verklaren.' Protest én minute én de proclamatie, die de President terstond na de annexatie zou

1) Brief van Shepstone aan Burgers, April 9, 1877 'Bluebook' C 1776 p. 155.
2) C. 1776 p. 153.

uitvaardigen, ‘waren noodig om de heethoofdigheid hier en daar wat te bekoelen,’ en waren vooral van beteekenis als een voorwendsel voor de groote meerderheid van het Volk, om stillekens te berusten in hetgeen toch beschouwd werd, als het eenige redmiddel voor zich en het land.’

En zoo brak de 12 April 1877 aan, - een dag, nooit te vergeten in de geschiedenis van Zuid-Afrika. Om elf uren was er een kleine schare van Engelschen vergaderd voor de stoep van de gouvernementsgebouwen, en werd de annexatie-proclamatie door Osborne voorgelezen. Hierop las Juta, namens het Gouvernement, het protest van den President der Republiek tegen de onwettige handeling, die nu had plaats gevonden en diens proclamatie, waarbij het Volk tot orde en rust werd vermaand, opdat de zending, waartoe door de Regeering, was besloten, niet zou worden verijdeld[1]. Burgers vermaande daarop de ambtenaren, om het nieuwe Gouvernement getrouw te dienen, en gaf zijn laatste order aan SWART, den staatssecretaris, ‘om den sleutel van het Kantoor bij Shepstone te brengen.’ Deze voldeed hieraan oogenblikkelijk, doch ontving als loon voor zijne diensten dien sleutel terstond terug, uit de handen van zijn nieu-

1) Het ‘protest’ van Burgers, tegen de voorgenomen annexatie, behoeft hier niet te worden opgenomen, doch wel zijne proclamatie, op welke de Boeren zich wettig konden beroepen, en hebben beroepen, als grond, waarop zij het Engelsche bestuur, een tijdlang, onder protest, hebben gehoorzaamd. Zij luidt aldus:

‘PROCLAMATIE.
Nademaal Harer Britsche Majesteits specialen Commissaris..... *mij per missive*, *dd.* 9 *April*, *medegedeeld*, *goed heeft gedacht*, *dat voornemen uit te voeren*, en heden het gezag van Harer Britsche Majesteits Regeering heeft geproklameerd over de Zuid-Afrikaansche Republiek;

En nademaal de Regeering besloten heeft voorloopig onder protest te berusten, ten einde intusschen een gezantschap naar Europa en Amerika te zenden, in de personen van de Wel-Edele Heeren S.J.P. Kruger en E.P. Jorissen, ten einde daar de rechten des Volks te verdedigen en te trachten langs vreedzamen weg de zaak op te lossen;
Zoo is het dat ik, Thomas Francois Burgers, Staats-president der Zuid-Afrikaansche Republiek, *bij dezen uit naam en op advies van den Uitvoerenden Raad alle ambtenaren*, *burgers of ingezetenen gelast*, *om zich te onthouden van eenig woord of eenige daad van geweld*, *waardoor de zending vruchteloos zou kunnen gemaakt worden*. En ik vermaan alle burgers en ingezetenen, het besluit der Regeering te helpen handhaven en bij te staan tot bewaring van orde en het voorkomen van bloedvergieten.
THOS. BURGERS, *Staats-president*.’
Gouvernementskantoor, Pretoria 12 April 1877.’

wen heer. Om alle onnoodige opschudding te vermijden, werd het formeele hijschen der Engelsche vlag uitgesteld tot de troepen, die verwacht werden, zouden zijn aangekomen. Alleen de U n i o n J a c k, die van den vlaggepaal voor Shepstones woning fladderde, moest verkondigen, dat de ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK had opgehouden te bestaan, en d a t d e T r a n s v a a l, o n d e r d e B r i t s c h e v l a g, w a s GEANNEXEERD[1].

1) Burgers heeft, na de voorlezing der annexatie-proclamatie, op eenigszins theatrale wijze, publiek afscheid genomen van zijne hoofdambtenaren, en is weinige dagen later naar de Kaap-kolonie vertrokken, om nimmer naar Transvaal terug te keeren. Liefst zou de Schrijver hier niets bijvoegen, maar verder over den heer Burgers het stilzwijgen bewaren. Een enkel woord m o e t echter, aan het reeds gezegde, nog worden toegevoegd.
Zoowel Burgers, (o.a. in het stuk, dat, naar men zegt, onder zijne papieren is gevonden en na zijn dood is uitgegeven), als zijne verdedigers, hebben z i j n vrijspraak zoeken te verkrijgen, door de B o e r e n te beschuldigen van ontrouw, bekrompenheid, lafhartigheid enz. en hen verantwoordelijk te stellen voor het 'mislukken zijner plannen, die, waren zij gelukt, de annexatie ondenkbaar zouden hebben gemaakt'. In het bedoelde stuk, maakt Burgers, Paul Kruger en andere V o o r m a n n e n van het Volk, zelfs openlijk voor v e r r a d e r s uit, en tracht hij te bewijzen, dat hij-zelf alleen de eerlijke man was, in het midden van een troep schurken. Feiten, ook in dit Werk aangehaald, hebben de onwaarheid van deze en dergelijke beschuldigingen en verontschuldigingen duidelijk genoeg aangetoond, en men heeft waarlijk den gestorvene geen dienst gedaan, met de publicatie van dit stuk onder zijne papieren gevonden, doch waarmede hij bij zijn leven niet durfde optreden.
Afdoende veroordeeling van Burgers' handelingen als Staatspresident en van zijn persoonlijk karakter blijft het feit, dat hij van den dag der annexatie tot aan zijn dood, B r i t s c h p e n s i o e n heeft getrokken. Hij zelf zegt hieromtrent in het bovenbedoelde stuk dat Shepstone, vernemende hoe hij zich op een boerenplaats wilde terug trekken, hem '*van Regeeringswege eene toelage van* £ 1000 *per jaar*, *als vergoeding voor verlies van ambt en geld*' beloofd heeft; dat Shepstone zijne belofte niet is nagekomen en dat, toen hij (Burgers) den Gouverneur van de Kaap daaraan herinnerde, deze geantwoord had, dat Shepstone geen macht had om zulke b e l o f t e n te doen, en dat hem eindelijk £500 per jaar is toegelegd.
Onder welke voorwaarden dit geschiedde, blijkt uit het volgende officieel schrijven van Shepstone aan Burgers dd. 26 Aug. 1878:
'Mijnheer, - Ik heb de eer u te berichten, dat de *Hoog-Edele Minister van Koloniën*, *na de zaak rijpelijk overwogen te hebben*, de verleening eener toelage aan u, uit Transvaalsche fondsen, ten bedrage van £ 500 's jaars, heeft goedgekeurd.'
'Hij heeft echter deze voorwaarde er aan verbonden, *dat gij niet in of nabij het Transvaalsche zult wonen*, *zonder uitdrukkelijk verlof van den beambte*, *die er het bestuur voert*, en dat de toelage alleen betaalbaar is terwijl gij anderszins zonder voldoende middelen van bestaan zijt.'
'Ook verlangt de Minister dat het duidelijk verstaan worde, dat de toelage *zal mogen worden ingetrokken*, *ingeval gij weigert een betrekking te aanvaarden*, *die u moge worden aangeboden en die*, *naar het oordeel van Harer Majesteits Regeering*, *gij redelijkerwijze kunt verwacht worden aan te kunnen nemen*.'
'Zooals gij weet is er reeds in den geest dier beslissing gehandeld op gezag van Zijne Excellentie den Hoogen Commissaris, en hebt gij op dat gezag de *vermelde toelaag sedert* 12 *April* 1877 *getrokken*.'
Get. SHEPSTONE.'
Men merke op:

a. dat het pensioen verleend wordt door den Minister van Koloniën, in Engeland, *niet* door de Transvaalsche Regeering;
b. dat het uitbetaald werd van 12 April 1877, schoon het officieel besluit daaromtrent eerst een jaar later genomen werd;
c. dat het wel uit de '*Transvaalsche fondsen*' werd betaald, maar die door de *Rijksregeering* verschaft werden, waarom de Minister er ook over te beschikken had;

d. dat het pensioen werd uitbetaald op voorwaarden, waarin geen eerlijk Staats-president had mogen berusten, en door Burgers in de Kaapkolonie werd genoten, terwijl de Transvalers goed en bloed offerden voor de onafhankelijkheid van hun Staat; en,

e. dat bij de regeling der Staatsschuld van de Republiek, door de Koninklijke Commissie in 1881, '*het jaargeld van* £ 500 *aan den heer Burgers*' voor rekening van het Britsche Gouvernement gekomen is (C. 3114, p. 46).

Burgers heeft, bij meer dan één gelegenheid, beweerd dat hem een jaargeld toekwam voor verlies van ambt en als schadeloosstelling voor de 'goede en nuttige positie', die hij had opgegeven om Staatspresident te worden. Afdoend wordt hierop geantwoord door het feit, dat hij slechts voor een termijn van vijf jaren gekozen was, waaraan bij de annexatie, nog slechts t a c h t i g dagen ontbraken; dat hij geen kans had om herkozen te worden, en volgens wet, geen het minste recht op pensioen. Hoe onhoudbaar zijne 'positie' in de Kaapsche kerk was, tijdens zijn verkiezing tot President, is reeds aangetoond, schoon dit weinig ter zake doet. Het 'pensioen' is en blijft een smet op Burgers' karakter. Hoe minder hierover gesproken wordt hoe beter. Doch de man, die zich met Engelsch goud liet betalen '*om uit de Transvaal te blijven*', terwijl de Transvalers hun leven ten koste gaven voor de onafhankelijkheid, die hij als Staats-president had moeten handhaven, is de laatste getuige, die ooit t e g e n de Boeren mag worden opgeroepen.

Vijfde afdeeling.
De strijd voor waarheid en recht, voor vrijheid en onafhankelijkheid.

De annexatie van Transvaal is nimmer, noch door de Regeering noch door het Volk der Zuid-Afrikaansche Republiek, ook slechts voor een ondeelbaar oogenblik, op eenigerlei wijze goedgekeurd, en daarin lag, voor geen gering gedeelte, der Boeren kracht in den kamp, die gevolgd is. Wel hebben Engelschen en Engelschgezinde Afrikaners en uitlanders, de verandering van Regeering met uitbundige juichkreten begroet; wél scheen een deel der bevolking (moede van de Burgers-regeering, twijfelende aan de veerkracht der Republiek om zich uit hare moeielijkheden op te heffen, en warsch van alle gewapend verzet) lijdelijk o n d e r p r o t e s t te willen berusten in de annexatie; wél zijn, met uitzondering van Paul Kruger, de leden der Regeering en de meeste hoofdambtenaren terstond in dienst der Koningin van Engeland overgegaan, doch de Regeering, als zoodanig, heeft altijd-door, tegen de annexatie geprotesteerd, en het Volk, heeft zich van meet af op besliste wijze, tegen den roof van zijn land en de vernietiging der onafhankelijkheid verklaard. Het Volk is doof gebleven voor elke aanbieding, door Engeland gedaan, in ruil voor zijne onafhankelijkheid, en heeft zich nooit laten verschrikken, door de bedreigingen, waarmede Engeland het tot onderwerping wilde dwingen.

Het standpunt, waarop de Boeren zich, van het oogenblik der annexatie, geplaatst hebben, en de gedragslijn, door hen tot aan het einde van den strijd gevolgd, kan in weinige woorden worden omschreven: De annexatie geschiedde niettegenstaande het protest der Regeering des lands; die Regeering, wetende, dat de annexeerder zijn lastbrief was te buiten gegaan, dat de gronden, waarop de annexatie ge-

schied was onhoudbaar waren, en vertrouwende op de r e c h t v a a r d i g h e i d van Engeland, berustte, om b l o e d v e r g i e t e n t e v o o r k o m e n, onder PROTEST, in de annexatie, om, bij den Minister zelven, over de onwettige handeling te klagen, en, gelijk verwacht werd, de onmiddellijke vernietiging der annexatie, op vreedzame wijze, te bewerken. Het Volk, daartoe bij proclamatie van den Staats-president vermaand, berustte aanvankelijk, en in gehoorzaamheid aan de Regeering der Republiek, onder PROTEST, in die annexatie, en onthield zich van elke beweging, om de Regeering niet te belemmeren, in haar pogen tot vernietiging der gewelddadige aanhechting. Toen die pogingen echter niet gelukten; de Staats-president het land verlaten had; de leden van den Uitvoerenden Raad, met uitzondering van Paul Kruger, in Engelschen dienst waren overgegaan; en de kalme houding van het Volk daarenboven, als bewijs werd aangevoerd, dat men met de annexatie tevreden was, - nam het Volk, als van ouds, de zaken zelf in handen, om zijn onafhankelijkheid, op vreedzame wijze, maar zoo beslist mogelijk te handhaven. Er werd, op wettige wijze, een Volkscomité gekozen, dat, namens het Volk, bij de Engelsche Regeering op vernietiging der annexatie aandrong, en aan het Volk verslag deed van zijn handelingen. En eerst toen deze, altijd vreedzame, handelingen, door de Engelsche Regeering in de Republiek als rebellie gebrandmerkt, en de burgers des lands als rebellen werden behandeld, werd de gehoorzaamheid, die het Engelsche bestuur, ‘o n d e r p r o t e s t’ bewezen was, officieel opgezegd, en trad de Regeering der Republiek weer handelend op. Dit werd door het Engelsche Bestuur in Transvaal met kanonschoten gewraakt, waarop de wettige Regeering het Volk te wapen riep, ter verdediging van zijn constitutie en handhaving zijner onafhankelijkheid. Zoo beknopt mogelijk willen wij nu nagaan: I, met hoe uitnemend beleid de Voormannen van het Volk getracht hebben, de vernietiging der annexatie, langs vreedzamen weg, te verkrijgen; II, hoe de Boeren, toen dit onmogelijk bleek, met het geweer in den arm het Gouvernement der Republiek in zijn functiën hebben hersteld; en III, hoe zij, toen de Engelsche Regeering hen met geweld tot onderwerping wilde dwingen, als helden hebben gestreden voor vrijheid en onafhankelijkheid en eindelijk de overwinning hebben behaald.

Pogingen ter vernietiging der annexatie, bij lijdelijk verzet daartegen.

I. De eerste deputatie.

De deputatie door den Uitvoerenden Raad benoemd om het protest der Regeering[1)] naar Engeland over te brengen, en de vernietiging der

1) Dit protest was in de volgende minute van den Uitvoerenden Raad (den d a g v ó ó r d e a n n e x t a t i e aan Shepstone ter hand gesteld), vervat:
'Art. 7. Aan de orde: brief van Harer Britsche Majesteits specialen Commissaris, van 9 April 1877, kennis gevende dat Zijne Excellentie tot het besluit is gekomen, om zonder verzuim, het Britsch gezag te proclameeren over de Zuid-Afrikaansche Republiek.
Besloten:
Dat nademaal Harer Britsche Majesteits Regeering bij de Conventie van Zandrivier in 1852, plegtig de onafhankelijkheid van de Vaalrivier heeft gewaarborgd, en dat, nademaal de Regeering van de Z.A. Republiek zich niet bewust is ooit eenige reden tot eene vijandige handeling te hebben gegeven aan Hare Majesteits Regering, noch ooit eenigen grond voor zulk een daad van geweld; dat, nademaal deze Regering zich steeds bereid heeft getoond en nog bereid is alles te doen wat van haar met regt en billijkheid kan gevorderd worden en tevens alle oorzaken van ontevredenheid, die er mogen bestaan, uit den weg te ruimen; aangezien zij tevens, bij herhaling, zich volkomen bereid heeft verklaard om met Harer Majesteits Regering zoodanige tractaten te sluiten of verbindtenissen aan te gaan, als noodig mogen geoordeeld worden voor de algemeene beveiliging van de blanke bevolking van Zuid-Afrika, en gewillig is zoodanige verbindtenissen stiptelijk na te komen; aangezien dat, volgens publieke verklaringen van Harer Majesteits Minister van Kolonien, Lord Carnarvon, er geene begeerte bestaat bij de Britsche Regering om het Volk der Z.A. Republiek *tegen zijn zin onder haar gezag te dwingen*, en nademaal het Volk, hetzij door memorien of anderzins, bij groote meerderheid, duidelijk heeft te kennen gegeven er niet toe genegen te zijn; en nademaal de Regering overtuigd is niet in staat te zijn tegenover de overmagt van Groot Brittannië de regten en onafhankelijkheid des Volks met het zwaard te handhaven, en *bovendien in geenen deele een stap wenscht te nemen*, *waardoor de blanke inwoners van Zuid-Afrika*, *in het aangezigt van den gemeenschappelijken vijand*, *tegenover elkander zouden worden verdeeld of in vijandelijke aanraking met elkander komen*, *tot groot onheil van de gansche Christelijke bevolking van Zuid-Afrika*, v o o r d a t a l l e r e e r s t t o t h e t l a a t s t e m i d d e l t o e b e p r o e f d is, om langs vreedzamen weg en vriendschappelijke bemiddeling de regten des Volks te verzekeren, p r o t e s t e e r t de Regering ten sterkste tegen deze handelwijze van Harer Majesteits specialen Commissaris, en besluit tevens eene commissie van afgevaardigden onverwijld naar Europa en Amerika te zenden, met volmagt en instructie om des vereischt een derden persoon bij zich te voegen, ten einde te beproeven aldaar in de eerste plaats de belangen en de wenschen des Volks voor Harer Majesteits Regering te leggen, en zoo dit geen gevolg moge hebben, hetgeen de Regering diep zou betreuren en alsnog niet kan gelooven, *dan te trachten de vriendschappelijke hulp en de bemiddeling van andere Mogendheden in te roepen*, *en allereerst van die welke de onafhankelijkheid van dezen Staat hebben erkend*. Tot leden van de Commissie worden benoemd de WelEdel Gestr. Heeren S.J.P. Kruger, Vice-President, en Dr. E.J.P. Jorissen, staatsprocureur van de Zuid-Afrikaansche Republiek.'

annexatie te bewerken, vertrok uit Transvaal, en had reeds den 5 Juli 1877, een onderhoud met den Engelschen Minister van Koloniën, Lord Carnarvon. De uitslag van dit onderhoud, en het resultaat der geheele zending, was te voorzien. Carnarvon, door Shepstone geïnformeerd, dat, 'het protest en het besluit van den Uitvoerenden Raad, zoowel als de proclamatie van Burgers, noodzakelijk alleen dienen moesten, om de opgewondenheid hier en daar te doen bedaren'; - dat het plan, om een deputatie te zenden 'den Boeren in het hoofd gebracht was, door de annexatie-partij zelve;' - dat het protest geen beteekenis had, dan 'als voorwendsel voor de groote meerderheid van het Volk, om stil te kunnen berusten in hetgeen men wel verstond, dat het eenige middel was om zich zelven en het land te redden; - dat hij, Shepstone, als bewijs dat de annexatie populair was onder de Boeren, er slechts op behoefde te wijzen, welk 'een razernij het zou geweest zijn, voor iemand zooals hij, slechts omringd van een staf van 12 personen en een escorte van 25 man, om het Gouvernement van een land omver te werpen en zichzelven aan het hoofd te plaatsen, in strijd met de begeerten van zulk een Volk'; en verder: bewust, dat het eene lid der deputatie (Jorissen) zijne benoeming slechts had aangenomen, onder uitdrukkelijke verstandhouding met Shepstone, dat hij zijne betrekking als staatsprocureur, nu onder het Engelsche Bewind, niet zou verbeuren, - Carnarvon beschouwde de deputatie als een w a s s e n n e u s en meende, dat Kruger, een Boer, 'gebruikt' werd zonder dit te verstaan, en in elk geval slechts een kleine minderheid vertegenwoordigde. Dat de deputatie, e i g e n l i j k, uit PAUL KRUGER bestond, en dat deze h e t Volk van Transvaal vertegenwoordigde, kon Carnarvon niet inzien.

Het antwoord van den Minister, op de vertoogen der deputatie, was kort en, gelijk hij meende, afdoende. In discussies omtrent de wettigheid der annexatie kon hij onmogelijk treden. 'Het was een daad, uitgevoerd in naam der Koningin, door een daartoe volkomen gemachtigd ambtenaar, en dus kon hij in geen geval toelaten dat die in quaestie getrokken werd.' Doch, 'indien zoo iets ongehoords ook zou kunnen geschieden, dan, in dit geval, toch nog maar alleen, wanneer de overgroote meerderheid van het Volk zich t e g e n de annexatie verklaard had, in plaats van er mede ingenomen te zijn. Dit laatste bleek duidelijk uit het feit, dat Sir Theophilus, op klaarlichten dag en van slechts v i j f e n

twintig man omringd, het land had geannexeerd zonder dat iemand een vinger had uitgestoken om hem zulks te beletten, en zonder dat er eenige beweging op gevolgd was. Ieder bericht van Sir Theophilus luidde daarentegen, dat het Volk, eenige heethoofden uitgezonderd, tevreden was met de verandering van Regeering. Indien dit ook zoo niet ware, dan nog zou de annexatie, eens geschied, onherroepelijk wezen, hoeveel meer nu, daar het Volk er mede ingenomen was of er zich mede verzoend had.'

'Laat dit laatste uitgemaakt worden door een Volksstemming,' vroeg Kruger, doch de edele Lord was te zeker van zijne zaak, om haar op zulk eene proef te stellen.

Daar het nu duidelijk gebleken was, dat Carnarvon de annexatiequaestie zelfs niet bespreken wilde, en veel minder de annexatie vernietigen, drong de heer Jorissen er op aan, dat zekere concessiën aan het Volk zouden worden verzekerd, onder het Britsch bestuur. Hiertoe was Carnarvon wel geneigd: voorloopig zou het officieel gebruik der Hollandsche taal, nevens de Engelsche, worden toegestaan, en zooveel als mogelijk was, zou aan de begeerten van het Volk tegemoet worden gekomen in den nieuwen regeeringsvorm, die voor Transvaal zou worden vastgesteld. 'Tot elke mogelijke concessie was H.M. Gouvernement bereid, maar onder de Engelsche vlag. De annexatie was onherroepelijk.' In aanmerking nemende hoe lang hij de deputatie in Engeland had opgehouden, stelde Carnarvon den afgevaardigden uit Transvaal een som gelds ter hand, voor 'verblijfkosten.' Dat geld werd niet zonder voordacht gegeven.

De deputatie kwam tegen het einde van December 1877 terug in Transvaal, en deed op den 7den Januari 1878, te Pretoria, verslag aan het Volk van haar zending. Dit verslag werd met een zeker gevoel van teleurstelling, met verontwaardiging gemengd, ontvangen: 'Hoe had de deputatie, - hoe had PAUL KRUGER geloof kunnen slaan aan de praatjes van Carnarvon, dat de groote meerderheid van het Volk tevreden was met de annexatie? En waarom had men den Minister gevraagd om "voorrechten, onder de Engelsche vlag", daar het Volk juist met die vlag niets te maken wilde hebben?' Ook werd het niet gunstig opgenomen, dat de deputatie eenige reiskosten van Carnarvon had aangenomen.

De Afgevaardigden verantwoordden zich zoo goed mogelijk met de betuiging, dat zij naar hun beste vermogen, in het belang van land en

Volk gehandeld hadden[1]. De vraag was echter: ‘wat er nu verder gedaan moest worden,’ Van berusting in de annexatie en onderwerping aan het Engelsche bestuur was geen sprake, en alleen tusschen onderwerping óf gewelddadig verzet scheen de keuze te liggen. Gemakkelijk kon men Sir Theophilus en de krijgsmacht, die hem nu omringde, over de grenzen zetten. Dat Engeland, vrijwillig, de annexatie zou vernietigen, scheen niet denkbaar.’ Hiertegen hield Paul Kruger echter staande, ‘dat Lord Carnarvon anders gesproken en gehandeld zou hebben, indien hij niet blijkbaar onder den indruk verkeerde, dat de groote meerderheid van het Volk met de annexatie tevreden was, en dat de Britsche Regeering de annexatie wel zou vernietigen, als het haar duidelijk gemaakt werd, dat het Volk n i e t begeerde onder Engelsch bestuur te staan. Het was daartoe noodig, dat het Volk zelf, bij algemeene stemming (plebiscite) te kennen zou geven, of de groote meerdergeid vóór of tegen de annexatie was.’ Hiertoe werd ook eindelijk besloten, en de regeling der Volksstemming aan een Commissie opgedragen.

Deze Commissie, hield eene vergadering op de plaats ‘NAUW-POORT’, aan Mooirivier, den 28 Januari 1878, en bepaalde toen dat er eene vergadering van vereenigde Volks-commissiën zou worden gehouden op de plaats ‘DOORNFONTEIN’, aan Gats-rand, op den 4 April e.k., om den uitslag der Volksstemming te vernemen en te overwegen, welke verdere stappen er genomen moesten worden, om, langs vreedzamen weg, de

1) JORISSEN zeide o.a.: Mijne vrienden! Ik heb er op gerekend, dat het werk, door den heer Kruger en mij gedaan, zou afgekeurd worden, en dat neem ik u niet kwalijk. Gij hebt verwacht, dat wij u zouden geven wat buiten onze macht is, om te geven, en dat gij nu den heer Kruger en mij eenigzins boos aanziet, vind ik natuurlijk, Maar ik zeg u ronduit, wij hebben dien blaam niet verdiend. Wij hebben gedaan wat wij konden, maar, toen wij zagen, dat wij uwe onafhankelijkheid niet konden terugkrijgen, moesten wij de best mogelijke voordeelen voor u verkrijgen, en de Regeering van Hare Majesteit verbindt zich plechtig - en dat is meer dan eene belofte - om dit land te regeeren in overeenstemming met de oude zeden en gebruiken Uwe taal en rechten zult gij behouden. Gij zegt: dit is niet genoeg! Ik spreek het niet tegen. Gij wenscht iets anders te hebben. ‘*Maar eer gij onberaden besluiten neemt*, *wier gevolgen gij bitterlijk zoudt te beklagen hebben*, *verklaar ik*, *als man van eer*, *dat ik geen stap met u meega*, *en geen deel wil hebben aan onbekookte besluitèn*, *waardoor gij uzelven en uwe kinderen in het ongeluk zult storten*.’ Zie ‘C o r r e s p o n d e n t i e tusschen Sir M. HICKS-BEACH en de Heeren S.J.P. KRUGER en P.J. JOUBERT,’ 's Gravenhage, bij Gebr. J. & H. VAN LANGENHUIJSEN, 1878, p. 121. Als ambtenaar in Engelschen dienst kon Jorissen kwalijk anders spreken.

onafhankelijkheid te herkrijgen. Dit meende Shepstone echter te moeten en te kunnen beletten: 'Aan die agitatie m o e s t een einde komen; de annexatie was onherroepelijk; Transvaal was Engelsch en zou Engelsch blijven. Het Gouvernement had geen bezwaar gemaakt tegen de eerste Volksvergaderingen, om de deputatie gelegenheid te geven verslag van haar zending te doen en het Volk te overtuigen, dat de annexatie niet vernietigd kon worden, doch nu konden zulke bijeenkomsten niet meer toegelaten worden.' Om die reden vaardigde hij een proclamatie uit, 11 Maart 1878, waarin de ware vrienden en leidslieden van het Volk, o p s t a n d i g e o p r o e r l i n g e n genoemd werden, 'die trachtten het Volk van Transvaal te verleiden tot het verbreken van den openbaren vrede, en tot het plegen van daden van oproer tegen Harer Majesteits Gouvernement', met bedreiging dat 'alle verdere vergaderingen, waarop eenigerlei besluit tegen het gezag der (Britsche) Regeering zou worden voorgesteld' als rebellie beschouwd en strengelijk zouden worden gestraft. Het Volk liet zich echter niet afschrikken, en ofschoon de bijeenkomst te Doornfontein geen Volksvergadering zou zijn, maar een vergadering der Commissiën, en Paul Kruger, om allen schijn zelfs van gewelddadig verzet te vermijden, een 'Bekendmaking' had laten uitgaan, waarbij het Volk verboden werd 'om gewapend of ongewapend, naar Doornfontein te komen, daar er slechts een "Commissievergadering" zou worden gehouden, wier handelingen terstond zouden worden gepubliceerd', was er op den bestemden dag toch een schare van minstens 1000 personen op Doornfontein bijeen. Shepstone mocht hieruit verstaan dat het Volk zijn bedreigingen niet telde, en Paul Kruger, dat de oude Boerengeest ontwaakt was als in den bloeitijd van den t r e k , en dat het Volk zelf meende te handelen.

II. Doornfontein.

De vergadering te DOORNFONTEIN, van 4 tot 6 April 1878 gehouden, is in zeker opzicht de gewichtigste der onderscheidene 'bijeenkomsten' waarop de belangen der verdrukte Republiek zijn behandeld. Eén en-

kele verkeerde stap, toen genomen, zou noodlottig hebben kunnen zijn voor den vrijheidskamp, waartoe de Boeren zich begonnen aan te gorden. Het 'Volk' was geneigd, zonder verder verwijl, de wapenen op te vatten, om de Republiek te handhaven, doch de leiders van het Volk waren vast besloten, geen poging onbeproefd te laten, teneinde de vernietiging der annexatie, langs vreedzamen weg, te verkrijgen. Met de grootste voorzichtigheid hadden zij dus te handelen: tegenover het Volk, welks vertrouwen in zijne Voormannen niet geschokt mocht worden, en tegenover het Engelsche Gouvernement, dat de Transvaal niet wilde opgeven. Dit laatste wilden de leiders echter niet aannemen, en met een beroep op het rechtsgevoel, achtervolgens van den minister, van de koningin en van de Engelsche natie, waren zij besloten tot het laatste toe te protesteeren tegen de annexatie, en niet dan in den uitersten nood het zwaard te trekken. Op wonderlijke wijze zijn Paul Kruger en de mannen die hem omringden, op Doornfontein en later, in den politieken kamp met Engelands voornaamste staatslieden, voor verkeerde stappen bewaard gebleven, en vooral deze eerste vergadering werd gekenmerkt door bezadigdheid in het beraadslagen, waardigheid in het besluiten en eendracht in het handelen. Schoon partijgevoel anders nog al hoog loopt onder de Boeren, werd het, onder de leiders en onder het Volk, als bij ingeving verstaan, dat ter wille van de onafhankelijkheid, waarvoor men streed, alle kerkelijke en politieke partij-quaestiën moesten rusten, en men als één Volk, voor één groote zaak, te strijden had.

De volksstemming geschiedde onder leiding van, en de bijeenkomst op Doornfontein werd belegd door de vereenigde Commissiën van Potchefstroom en Pretoria, handelend als Commissie voor het geheele Volk. Om echter als Volkscomité te kunnen optreden, moest deze Commissie worden aangevuld door afgevaardigden van andere districten, hetwelk geschiedde. Zoo werd er een Volksraad samengesteld, onder den naam van Volkscomité, door het Volk gekozen en aan het Volk verantwoording schuldig, terwijl een Commissie uit het groote Comité de Regeering vertegenwoordigde, met Paul Kruger, de Vice-president, schoon niet nominaal, als President. De besluiten van dit Comité werden door het Volk als regeeringsbesluiten gehoorzaamd, tegelijkertijd dat aan het Engelsch Bestuur, 'onder protest', belasting betaald werd.

Overgaande tot het werk, waartoe de vergadering was opgeroepen werd bevonden, dat van de 8000 stemgerechtigde burgers in Transvaal, zes

duizend vijfhonderd een en negentig zichduidelijktegen deannexatie verklaard hadden, en slechts 587 er voor. Er was geene pressie geoefend om zulk een resultaat der stemming te verkrijgen en deze moest, door vriend en vijand, worden aangenomen als de zuivere uitdrukking van het gevoelen des Volks, omtrent de annexatie. 'Meer zal er niet noodig zijn', meende men nu, 'dan Lord Carnarvon met den uitslag der stemming bekend te maken, om oogenblikkelijk de vernietiging der annexatie te verkrijgen. Er moest dus een tweede deputatie naar Engeland gaan met een memorie van het Volk, waarin duidelijk verklaard werd, "dat de Transvalers in vrede en vriendschap met het Engelsche Gouvernement begeerden te leven,en de Engelsche Regeering, zooveel als slechts mogelijk was,ter wille zouden zijn,wat betreft de inboorlingen-en andere quaestiën,doch ONDER GEEN VOORWAARDE BRITSCHE ONDERDANEN WILDEN ZIJN," gelijk uit de 6591 naamteekeningen verder blijken kon.' Tot leden dezer deputatie werden benoemd PAUL KRUGER en P. JOUBERT, met den heer W.E. Bok, een Hollander, die de eerste deputatie als secretaris vergezeld had, in diezelfde betrekking. De reiskosten der deputatie, die op £ 3000 (*f* 36,000) geschat werden, zouden binnen een maand, uit vrijwillige bijdragen, moeten gevonden worden. Staande de bijeenkomst werd echter door de aanwezige Boeren reeds voor £ 1,960 ingeschreven, waarna men welgemoed naar huis terugkeerde, in de bijna zekere verwachting, dat de minister, met het gevoelen des Volks bekend geworden, het land niet zou willen behouden, maar de annexatie zou vernietigen.

III. De tweede deputatie.

Van al hetgeen op Doornfontein geschied was werd aan Shepstone, namens het Volkscomité, kennis gegeven en zelfs werd, nu het ook hem moest zijn gebleken, dat het Volk tegen de annexatie was, zijn medewerking verzocht om het gewenschte doel te bereiken. Meenende dat Sir Bartle Frere, de Gouverneur der Kaapkolonie en H.M. Hooge Commissaris, als hij, met al de omstandigheden, waaronder de annexatie

had plaats gevonden, en den onwil van het Volk om er onder te berusten bekend zou zijn, bij den minister zou aandringen op herstel van het onrecht den Transvalers aangedaan, verzocht de deputatie Shepstone om een introductie aan den Hoogen Commissaris, dien men, op de reize naar Engeland, te Kaapstad wilde bezoeken. Zoo goed mogelijk voorzien van alles wat tot het slagen der zending zou kunnen dienen, verliet de deputatie Transvaal, in het laatst van Mei, en bereikte weinge weken later de Kaapstad.

Hier wachtte haar de eerste teleurstelling. Sir Bartle Frère was buitengemeen vriendelijk en voorkomend; 'wenschte alles te hooren wat de deputatie te zeggen had; was er zeker van dat H.M. Gouvernement de belangen der Boeren op het hart droeg; en was persoonlijk bereid om de Transvaal naar zijn beste vermogen te dienen.' Doch ..... ééne zaak kon hij n i e t doen. Hij 'k o n den minister niet aanraden de annexatie te vernietigen en dan ..... als de heeren Kruger en Joubert eens wilden rondzien in de Kaapkolonie hoe goed het daar ging; - eens een Parlementszitting wilden bijwonen en opmerken hoeveel macht en invloed de Afrikaners in de regeering hadden; als ze, vooral ook in Engeland, de oogen eens goed wilden opendoen, en opmerken hoe rijk én machtig én groot Engeland was, en dan verstaan dat de Transvalers, onder de Britsche vlag, aan al dien rijkdom én macht én grootheid deel zouden hebben, dan zouden zij, de heeren van de deputatie, - knappe mannen, die zij waren, mannen die hem, den Hoogen Commissaris, nog veel goeden raad zouden kunnen geven, in het besturen van het land - ook overtuigd zijn, dat de annexatie niet vernietigd k o n worden, vooral in het belang der Transvalers zelven, en zouden zij hunne landgenooten hiervan gemakkelijk kunnen overtuigen.' 'O n d e r d e E n g e l s c h e v l a g z u l t g i j a l l e s h e b b e n w a t g i j b e g e e r e n k u n t', zeide Sir Bartle, als slotsom zijner redeneering, 'en die vlag blijft over het land waaien'. 'Over het l a n d, misschien', antwoordde Piet Joubert, 'over het V o l k, nooit; dan liever de wildernis in'. En daarmede scheidde men.

De deputatie in Engeland aangekomen, richtte, den 10den Juli 1878, een schrijven aan Sir M.E. Hicks Beach, die Lord Carnarvon, als Minister van Koloniën was opgevolgd, waarin het doel van hare zending uitvoerig en degelijk werd uiteengezet, met bijvoeging van de noodige documenten ter toelichting en staving van hetgeen werd aangevoerd. Hierop werd den 6 Augustus door den minister geantwoord: 'Het verwonderde hem

waarlijk dat de deputatie terugkwam op een zaak, die als geheel afgehandeld moest beschouwd worden. Zijn voorganger, Lord Carnarvon, had het toch duidelijk genoeg uitgesproken, dat de annexatie nooit vernietigd kon worden, en het was geheel noodeloos daar nog over te spreken. Wat de memorie betreft, met de 6500 handteekeningen, die kon niet beschouwd worden als vertegenwoordigende de ware denkbeelden dier inwoners van Transvaal, welke in staat zijn een oordeel te vormen over zulk een quaestie[1]. Doch al ware dit het geval, dan zou dit nog van geen invloed kunnen zijn op de quaestie zelve, daar er zoo vele andere belangen in het spel waren. Eigenlijk had de Republiek al jaren geleden geannexeerd moeten zijn, doch in den laatsten tijd was het, ook volgens Burgers' openbare redevoering in den Volksraad, zóó treurig toegegaan, dat Engeland eindelijk gedwongen was geworden, om, tegen zijn zin en met groote kosten, tot de annexatie over te gaan. Hieraan wilde hij (de minister) de afgevaardigden slechts herinneren, schoon het eigenlijk tot de zaak niets deed, want de annexatie was onherroepelijk.' Ten slotte moest de minister nog 'zijn groote droefheid te kennen geven, over de uitdrukking in de memorie, dat de *'memoristen het laatste middel beproeven om langs vreedzamen weg hun doel te bereiken*,' en, *'dat het Volk aan geen* (vreemde) *Mogendheid onderworpen zijn wil*.' 'Ik kan niet gelooven,' zeide hij verder, 'dat uw landgenooten zouden beproeven met geweld, het behoorlijk gevestigd Gouvernement in het land, dat zij bewonen, te weerstaan.... Maar het is niettemin onze plicht u te waarschuwen voor de ernstige verantwoordelijkheid, die zij op zich zouden laden, die tot andere dan vreedzame maatregelen zouden overgaan, of meer nog, zij, die *met al de omstandigheden bekend*, *niet alles zouden doen wat in hun vermogen ligt*, *om het meer onkundig en opgewonden gedeelte der bevolking zulk een rampzaligen weg te ontraden*'[2]. Deze laatste waarschuwing gold natuurlijk meer bepaald de leden der deputatie. En daarmede konden Kruger en Joubert naar hunne lastgevers in Transvaal terugkeeren.

1) Het protest en de memorie der eerste deputatie waren door tal van memoriës, uit de Kaapkolonie, door meer dan 6000 personen onderteekend, H.M. smeekende om de annexatie niet te bekrachtigen, ondersteund geworden, doch de minister kreeg deze memories eerst in handen, *nadat de koningin het zegel gedrukt had op Shepstones werk*. Met die memories werd ook nu geen rekening gehouden.
2) C. 2128 pp. 18-19.

IV. Wonderfontein.

Den 10 Januari 1879 werd andermaal een vergadering gehouden van het Volk, op de plaats WONDERFONTEIN, in het district Potchefstroom, om het verslag der deputatie te ontvangen. Naar matige berekening waren er van 1800 tot 2000 Boeren opgekomen, uit alle oorden des lands, en dit getal zou nog aanzienlijker geweest zijn, indien volle rivieren, en de in den zomer heerschende paardenziekte, de reis voor velen niet onmogelijk gemaakt hadden. Evenals vroeger, en bij de volgende Bijeenkomsten, werd deze Volksvergadering op godsdienstig-plechtige wijze geopend, - deels uit gewoonte misschien, maar zeer beslist ook, omdat men behoefte had zich, als Volk, voor God te verootmoedigen en zich op Zijn hulp te werpen. Hierna deden Paul Kruger en Joubert verslag van hun zending, dat met waardigheid door het Volk ontvangen werd. 'De deputatie had haar plicht gedaan, en het mislukken der zending was niet aan de afgevaardigden te wijten, die den dank, - den h a r t e l i j k e n dank van het Volk moesten ontvangen. Doch nu waren de oogen des Volks voorgoed geopend; van het Engelsche Gouvernement was niets te verwachten; het was doof voor elk beroep op recht en billijkheid. De Republiek zou niet weer vrij worden, als haar vrijheid niet, met het geweer in de hand, op de Engelschen heroverd werd. En daarom: t e w a p .....'

Weer kwamen de Voormannen - dezelfde kloeke Afrikaners, die in de Engelsche dépêches als volksberoerders worden geteekend - tusschen beiden en stelden voor, dat men nog eene poging ZOL doen, en beproeven om langs vreedzamen weg recht te verkrijgen. 'Een brief van Sir Bartle Frère, die onder het Volk verspreid was geworden en op deze Bijeenkomst moest worden behandeld, gaf nog eenige hoop, dat de Engelsche Regeering Transvaal toch eindelijk recht zou laten wedervaren[1)].

1) Sir Bartle Frère had, met het oog op deze vergadering, in December 1878, een brief gericht aan Kruger en Joubert, en *dien laten drukken ter verspreiding onder het Volk*. In dit schrijven zegt hij o.a.:
'Ik behoef u niet te verzekeren, dat ik op geenerlei wijze begeer mij met uwe Bijeenkomst in te laten, of meer daaromtrent te zeggen, dan dat ik verzekerd ben dat gij zulk een openhartig, waar, en omvattend verslag zult geven van uwe zending, als leiden moet om een beteren staat van zaken in Transvaal tot stand te brengen, dan sedert jaren het geval was. Gij *zult geen hoop kunnen geven*, *dat hetgeen vooorbijgegaan is kan worden teruggeroepen. Wat geschied is* (de annexatie) *kan*, *ik ben er zeker van*, *niet ongedaan worden gemaakt*.'
En verder:
'Gij kunt uw vrienden verzekeren, dat hoe zij de politiek of zelfs de rechtvaardigheid van H.M. Gouvernement mogen veroordeelen, en hoe *onwrikbaar het besluit van het Gouvernement is met betrekking tot het voorledene*...., het de oprechte begeerte is van het Gouvernement en alle partijen, *dat aan Transvaal recht zal geschieden*.' Uit dit laatste zou men hebben kunnen verstaan, dat de annexatie mogelijkerwijze zou vernietigd worden, indien Sir Bartle Frère niet had laten volgen (schoon niet met die woorden): '*onder de Engelsche vlag*.'
Dit schrijven werd op de vergadering te Wonderfontein voorgelezen, en gaf mede aanleiding tot het benoemen der deputatie. Men hield zich vast aan elken stroohalm, om op vreedzame wijze de annexatie vernietigd te krijgen.

In ieder geval moest het uiterste worden beproefd voor men naar het geweer greep. De Hooge Commissaris bevond zich thans op reis naar de Republiek. Als hij zou zien hoe vast besloten het Volk bleef, om de onafhankelijkheid te handhaven, dan zou hij er wel toe moeten komen, om den minister te adviseeren de annexatie te vernietigen. Sir Bartle Frère werd echter door den Zulu-oorlog te Pieter-Maritzburg opgehouden, en daar het nog eenigen tijd zou duren eer hij naar Transvaal kon komen, zou het goed zijn, dat een deputatie naar hem, in Natal, werd gezonden, om hem het besluit van het Volk, nooit onder de Engelsche vlag te zullen bukken, mede te deelen, en er bij Zijne Excellentie op aan te dringen, dat hij toch zoo spoedig mogelijk naar Transvaal zou komen, om dit vast besluit te vernemen, uit den mond van het Volk zelf.' - Het Volk liet zich tevreden stellen: 'nog ééne poging zou er aangewend worden, doch het zou de laatste zijn. Men was bereid voor de onafhankelijkheid te strijden en te sterven.' Daar Piet Joubert met al de omstandigheden des lands, en ook reeds eenigszins met Sir Bartle Frère bekend was, werd hij benoemd, om, als afgevaardigde van het Volk, naar Natal te gaan, en het besluit des Volks aan Zijne Excellentie voor te leggen.

Sir Bartle Frère had anders reeds moeielijkheden genoeg. Hij was op reis gegaan van de Kaapstad naar Transvaal, om, gelijk hij meende, de zaken dáár afdoend te regelen, doch was nog steeds in Pieter-Maritzburg opgehouden, met de regeling der Natalsche quaesties. Hierin was hij, op zijne wijze, zoo uitstekend geslaagd, dat er een oorlog was uitgebarsten met Cetchwayo, den Zulu-koning, die Engeland schatten gelds en duizenden men-

schenlevens zou kosten, eer de Zulu's tot onderwerping gebracht en hun koning krijgsgevangen zou zijn. Juist waren de Engelschen door de Zulu's geslagen[1)] en had de Britsche opperbevelhebber, Thesiger, zich, met verlies van zijn legerkamp, 1 vaandel, 49 officieren, 757 onderofficieren en soldaten, 2 kanonnen, 700 geweren, en ongeveer 100 wagens met proviand en ammunitie, binnen de kolonie teruggetrokken. Om de maat vol te maken,

1) Bij ISANDHLAWANA, in Zululand, op den 22sten Januari 1879, den dag van de groote zonsverduistering, in Zuid-Afrika zichtbaar. Men had gehoopt op dien dag een slag te slaan onder de Zulu's, waarbij de verduistering van de zon, waarvoor de Kaffers zeer beangst zijn, goeden dienst zou moeten doen, doch het was anders beschikt. Terwijl Generaal Thesiger, met een betrekkelijk kleine macht, het terrein verkende, vielen de Zulu's zijn kamp aan, en overmeesterden het. Zoo iets was tot nu toe onbekend in de geschiedenis der oorlogen met de Kaffers.
Ons bestek laat niet toe om anders dan geheel in het voorbijgaan, over den Zulu-oorlog te spreken. Slechts zij hier aangemerkt, dat de Engelschen n i e t met Cetchwaijo in oorlog geraakt zijn ter wille van de Boeren, gelijk herhaaldelijk is beweerd, maar als een noodzakelijk gevolg van Sir Bartle Frères politiek in Zuid-Afrika. De gevolgen van dien oorlog waren, en zijn nog, zoowel voor Engeland als voor de Zulu's, noodlottig. Engeland heeft millioenen schats en duizenden soldaten in dien strijd moeten offeren, en heeft meer p r e s t i g e , waarom het toch te doen was, onder de Kaffers verloren dan gewonnen. Cethwaijo, wiens krijgers als helden hebben gestreden voor hun onafhankelijkheid, heeft eindelijk voor de overmacht moeten bukken, terwijl het overschot der Zulu-natie, onder een aantal 'hoofden,' waaronder de Engelschman-Kaffer JOHN DUNN, geplaatst is, die elkander beoorlogen. Sir Bartles zachte hand heeft zwaarder op de Kaffers gedrukt in zes maanden, dan de zware vuist der Boeren in vijftig jaar.
Er is, ook vooral door Sir Bartle Frère, den Transvalers een verwijt van gemaakt, dat zij de Engelschen niet hebben bijgestaan tegen de Zulu's; - dat het voorbeeld van den dapperen PIET UIJS, den held van HLOBANE, en de rechterhand van Evelijn Wood, in den oorlog niet algemeen gevolgd is. Alsof de Transvalers niet meer dan dwaas zouden geweest zijn, om de Engelschen te helpen tegen de Kaffers, z o o l a n g d e a n n e x a t i e n i e t v e r n i e t i g d w a s ; - m.a.w. om de bajonetten, die nu tegen de Zulu's gericht waren, tegen zich zelven te keeren. Herhaaldelijk hebben de Boeren zich bereid verklaard, de Engelschen ter hulp te komen, 'als de annexatie zou worden vernietigd,' doch slechts alleen op die voorwaarde. Dat de Boeren van den Zulu-oorlog geen gebruik gemaakt hebben, om de Engelsche overheersching in Transvaal met geweld af te werpen, is een bewijs, zoowel van hun poltiiek beleid als nationaal eergevoel. En dat Piet Uijs aan het hoofd eener kleine Boerenmacht, wèl aan den krijg deel nam, is verklaarbaar uit hetgeen hij in zijn geslacht, persoonlijk, van de Zulu's heeft geleden. Het bloed van zijn vader en broeder, die in den oorlog van 1838 den dood vonden (zie bladz. 187), moest naar zijn meening nog gewroken worden. Hij zelf stierf den heldendood op den 28sten Maart 1879 en werd, nadat hij zijn zoon had trachten te helpen, door een Zulu met de assegaai doorstoken. De Engelschen zijn terecht uitbundig geweest in zijn lof, als dapper krijgsman en uitstekend bevelvoerder; doch het moet niet vergeten worden, dat hij n i e t aan hunne zijde gestreden heeft uit sympathie voor Shepstone en diens annexatie-aanhang, maar als b l o e d w r e k e r van zijn geslacht, tegen de moordenaars van zijn vader, broeder, en andere betrekkingen.

kwam Joubert nu den Hoogen Commissaris bekend maken, dat de Transvalers niet onder de Britsche Regeering w i l d e n staan, en z i j n e bemiddeling inriepen om dit den minister in Engeland duidelijk te maken!

De conferentie tusschen Sir Bartle Frère en den afgevaardigde der Transvalers, Joubert, vond plaats te Pieter-Maritzburg. op den 4 Febr. 1879, in tegenwoordigheid o.a. van Colonel Lanyon, die naar Transvaal ging, om Shepstone in het bestuur op te volgen. Sir Bartle was, als gewoonlijk, de vriendelijkheid in persoon. 'Gaarne wilde hij hooren wat de heer Joubert nu weer te zeggen had..... Dat het Volk vast besloten is zijn onafhankelijkheid te herkrijgen?.... Maar, herinnerde mijnheer Joubert zich dan niet meer dat hij, Sir Bartle zelf, en dat de Minister van Staat tot t w e e m a l e n toe, op het duidelijkst verklaard hadden, dat de annexatie onherroepelijk was?' - 'o Ja,' antwoordde Joubert, 'doch het Volk b l i j f t er bij dat het onafhankelijk w i l zijn.' - 'Ik had gedacht,' zeide zijne Excellentie, 'dat mijnheer Kruger en gij-zelf het aan uwe langenooten duidelijk zoudt gemaakt hebben, dat zij zoo onafhankelijk kunnen zijn als zij begeeren of ooit geweest zijn; een eigen Regeering kunnen hebben, bescherming hunner bezittingen en een vrije constitutie, waaronder een iegelijk tot de hoogste waardigheid kan geraken, zooals in de Kaapkolonie..... Op ulieden zal de verantwoording rusten als uit onkunde versmaad wordt, wat ik nu mag aanbieden, en als het Transvaalsche Volk zich straks aan den rand van een afgrond zal bevinden, denk er dan aan, dat ik het nog met mijn laatste woorden gewaarschuwd heb.'

Op dit alles had Joubert maar één antwoord: H e t V o l k WIL niet o n d e r d e E n g e l s c h e v l a g s t a a n , m a a r z i j n o n a f h a n k e l i j k h e i d b e h o u d e n . Ten slotte beloofde Sir Bartle, zoo spoedig mogelijk naar Transvaal te zullen komen, om te zien wat er gedaan kon worden om het Volk te bevredigen.

V. Kleinfontein.

Joubert, in Transvaal teruggekeerd, deed den 17den Februari, op de plaats EENDRACHT, nabij Heidelberg, verslag van zijn zending aan eenige leden

van het Comité, waarop besloten werd, om het geheele Volkscomité op te roepen, tegen den 18den Maart, op de plaats KLEINFONTEIN, 36 mijlen van Pretoria, en ‘daarvan kennis te geven aan het publiek.’ Het ‘p u b l i e k ’ werd, om goede redenen, niet ‘opgeroepen’ ter Bijeenkomst, maar ontving alleen ‘kennis’, dat het Comitè zou vergaderen. Te gelijkertijd werd aan Sir Bartle Frère bericht, dat, ‘aan zijn begeerte, die hij zoo dikwijls te kennen gegeven had, om met het Volk, of met de Voormannen te spreken, nu op Kleinfontein zou kunnen worden voldaan, en hij daar, persoonlijk zou kunnen bekend worden met de eischen van het Volk.

De kennisgeving van het Comité werd met geestdrift door het Volk ontvangen, en niet minder dan van 4000 tot 5000 Boeren, uit alle oorden des lands, spoedden zich naar de plaats der Bijeenkomst. Men verwachtte, dat deze vergadering tot iets beslissends leiden zou, en op alles verdacht, kwamen de meeste Boeren, goed van levensmiddelen voorzien en gewapend, naar Kleinfontein. Er werd een l a a g e r getrokken van wagens en karren; tenten werden opgeslagen, en aan alles was het duidelijk te zien, dat men niet voor één of twee dagen te samen was gekomen. De toegang tot het laager stond voor iedereen open; slechts werden drankhandelaars geweerd, en werd aan enkele personen, die men als spionnen beschouwde, duidelijk gemaakt, dat zij zich liever moesten verwijderen. Politie, om de orde te handhaven, werd niet vereischt, en toen enkelen zich aan eenige baldadigheden hadden schuldig gemaakt, was één bestraffend woord van Pretorius, in het openbaar gesproken, voldoende om die voor het vervolg te beletten. Aan logementen was geen behoefte, en winkelkramen behoefden er niet te worden opgeslagen. Ieders wagen was zijn woning, evenals op den t r e k , en in de tenten was plaats voor hen, die met karren of te paard gekomen waren. Dat de meest uitgebreide gastvrijheid werd geoefend, behoeft nauwelijks gezegd te worden. Geen Afrikaner zet zich, onder gewone omstandigheden, aan tafel zonder allen, die tegenwoordig zijn, uit te noodigen om mede te eten, en hoeveel te meer moesten zij die te paard en van verre gekomen waren, nú welkom geheeten worden aan het eenvoudig maal, dat bij de wagens en in de tenten gereed stond. Bij het ‘opladen’ der wagens was er trouwens wel op gerekend, dat ‘paardenruiters’ en ‘menschen, die met karren kwamen’ wat beddegoed moesten hebben om op te slapen, en dat er beschuit en b i l t o n g genoeg moest zijn, om ieder, die er bij de onmisbare koffie gebruik van zou willen maken, te kunnen voorzien.

De Bijeenkomst werd met godsdienstige plechtigheid geopend, waarna het verslag van Jouberts onderhoud met Sir Bartle Frère werd voorgelezen, en door den afgevaardigde zelven toegelicht. Mannelijk en kloek heeft Piet Joubert bij deze gelegenheid gesproken: 'De Hooge Commissaris wil dat gij u zult ondewerpen, en gij kunt alles krijgen wat gij begeert, onder de Engelsche vlag. Ik kan u dit, met de geschiedenis van Zuid-Afrika voor mij, echter niet aanraden. Sir Bartle Frère wil dat gij zult weten wat wij in Engeland gezien hebben. Zeer goed: wij hebben gezien dat Engeland machtig is, zóó machtig, dat het schijnt, alsof wij ons zoomin tegen Engeland kunnen verzetten, als met de hand aan den hemel reiken. Engeland kan ons verpletteren, doch liever laat ik mij in het stof verpletteren, dan van mijn vrijheid afstand te doen. Ik let echter op Hooger hand en Gods hulpe. Ik heb het aan Z. Ex. duidelijk gezegd, dat het Volk zijn onafhankelijkheid terug wil hebben, en met niets minder tevreden is. Doch wij moeten tot het uiterste trachten, ons doel langs vreedzamen weg te bereiken. Of wilt gij u misschien onderwerpen?.... De meerderheid van het Volk moet dit beslissen.'

De overgroote meerderheid van het Volk had echter reeds beslist, en besliste andermaal, om alle vreedzame pogingen aan te wenden teneinde de annexatie vernietigd te krijgen, doch ten slotte liever te vechten en te sterven, dan onder de Engelsche vlag te bukken. Jouberts verslag werd, met dank aan hem, voor zijne pogingen in het belang van het Volk, goedgekeurd en verder werd besloten om bij elkander te blijven tot SIR BARTLE FRÈRE zou zijn opgedaagd.

Al wachtende bleef men echter niet werkeloos. Daar het gras, in den omtrek van zulk een groot laager, spoedig door de duizenden ossen en paarden werd afgeweid, moest het kamp telkens, na eenige dagen, verplaatst worden. Dit geschiedde steeds in de richting van Pretoria, de zetelstad des lands, welke men eindelijk naderde tot op een afstand van 18 mijlen. Godsdienstoefeningen, soms onder leiding van den een of anderen predikant, die daartoe het laager bezocht, werden geregeld gehouden. Om vooral het jonge volk bezig te houden, werden er spiegelgevechten georganiseerd, in welke prachtige manoeuvres werden uitgevoerd. Nu eens hield men parade, dan weer werd met het geweer geëxcerceerd, of werd een der omliggende heuvelen door een duizend man te paard bestormd. Dit laatste was ook zeer geschikt om de paarden wat te dresseeren. En zoo, wachtende op Sir Bartle Frère, oefende

men zich, als bij ingeving, om Sir Pomeroy Colley te ontmoeten. Vooral ook in dit opzicht is de Bijeenkomst op KLEINFONTEIN van groote beteekenis geweest.

Sir Bartle Frère maakte eerst in het midden van April zijne verschijning in het Boerenkamp. Evenals Shepstone gedaan had, was hij langzaam, van staf en klein escorte vergezeld, door de Republiek getrokken, overal, en aan elk, die het begeerde, de gelegenheid gevende om hem te zien en te spreken, en met een notitieboekje in de hand, om alles op te teekenen, wat later tegen de Boeren zou kunnen gebruikt worden.

Den 9den April 1879 bevond hij zich te Heidelberg, en eindelijk, den 10den April, arriveerde hij in het Boerenkamp. Hij was eerst van voornemen geweest om voorbij te rijden, zonder het laager aan te doen, doch het Comité had hem duidelijk weten te maken, dat de Boeren, die nu reeds d r i e w e k e n l a n g op zijne komst gewacht hadden, dit hoogst euvel zouden opnemen. De ontvangst was koud. 'Sir Bartle Frère' zegt een ooggetuige, 'reed naast M.W. Pretorius, daarachter de heeren, die den Hoogen Commissaris vergezelden, en de leden van het Comité. Aan weêrszijden, dicht opeen gedrukt, acht à tien rijen diep, stonden de Boeren: ordelijk en rustig, doch er heerschte een doodelijke stilte. Zwijgend reed de stoet tusschen die twee rijen door; geen hand bewoog zich, geen hoed werd afgenomen, geen teeken van goed- of afkeuring, een stilte als van het graf.' En Sir Bartle Frère, in zijn verslag aan den minister, beschrijft de ontvangst als volgt: 'Wij gingen naar het kamp of l a a g e r, van wagens, karren en tenten, onregelmatig in een soort van vierkant getrokken. De Boeren stonden in twee rijen, te voet, en ongewapend. Aan het einde der rijen was de tent van het Comité, door een paar honderd mannen omringd, waar wij afstegen en geïntroduceerd werden bij eenige der voornaamste personen, die niet tot de deputatie behoorden, welke ons ontvangen had. De houding van het Comité en der Voormannen was koud beleefd (c o l d l y c o u r t e o u s). De groote massa der Boeren ontving ons s t i l z w i j g e n d e n z o n d e r e e n i g b l i j k v a n e r k e n n i n g, doch zij, die wij op onzen weg, buiten het kamp, ontmoetten groetten gewoonlijk, en daar was niets dat naar minachting geleek, in woord of houding'[1]. Na eenigen tijd in het kamp vertoefd te hebben, werd tusschen het Comité en Sir Bartle bepaald, dat de conferentie tusschen hem en de Afgevaardigden van het

1) C. 2367. 54.

Volk zou plaats hebben den 12den April, op de plaats van Erasmus, aan Hennops-rivier, zes mijlen van Pretoria.

De conferentie aan hennops-rivier.

De notulen dezer conferentie, door een snelschrijver bijgehouden, zijn, met goedvinden der beide partijen, door de pers publiek gemaakt. Tegenwoordig waren, namens het Volk: Paul Kruger en Piet Joubert, onvermoeid in den dienst hunner landgenooten; M.W. Pretorius, de vroegere President, en M. Viljoen, vroeger Vice-president der Republiek; Jacob Maré, lid van den Volksraad en commandant voor Heidelberg, een der beproefdste en getrouwste Afrikaners in de geheele Transvaal; W. Robinson, die voor vijf jaren, als candidaat voor den presidentszetel tegenover Burgers benoemd was; C. Bodenstein, meermalen voorzitter van den Volksraad; Nicolaas Smit, Lodewijk de Jager Gzn., Jan Jacobs, Jan Joubert en andere mannen van naam onder de Boeren, - een en twintig in getal, met den heer Bok als secretaris en Jorissen als rechtskundig raadgever. En van de andere zijde: de 'Rigt Honourable Sir HENRY BARTLE EDWARD FRÈRE, Baronet, Lid van Harer Majesteits geheimen Raad, Ridder grootkruis van de Bathorde, Ridder groot-commandeur van de Orde van de Ster van Indië, Gouverneur en Opperbevelhebber van Harer Majesteits Kolonie van de Kaap de Goede Hoop, Harer Majesteits Hooge Commissaris enz. enz. enz. Op het oog: een oudachtig heer, groot van persoon, eer mager dan gezet, eenvoudig gekleed en buitengewoon vriendelijk, en wien men het, gelijk hij daar, in een tent, eenvoudig met de Boeren zit te praten, niet zou aanzien, dat hij twee malen den dank van het Parlement ontvangen heeft voor zijne diensten in Indië; Gouverneur van Bombay is geweest; bij zijn vertrek uit Indië door 20 Indische prinsen gecomplimenteerd is geworden; in 1873 den Sultan van Zanzibar gedwongen heeft in de afschaffing van den slavenhandel toe te stemmen, en den Prins van Wales, op diens reis door Indië, in 1875-76, als een 'prins' vergezeld heeft; - bij al zijn eenvoudigheid dus, een machtig heer van Koningin Victoria. Een staatsman, die met een onafscheidelijken glimlach op de lippen, welke vertrouwen zal moeten wekken, met woorden speelt, en de hartstochten der menschen, waarmede hij omgaat, bespeelt, om hen het geluid te laten voortbrengen dat h i j verlangt te hooren. Een diplomaat, die allen alles is, zoolang hij meent daardoor zijn doel in het minst te kunnen bereiken; - die met den eenvoudigste gemeenzaam kan zitten praten, doch

wiens keuveling vol fijnen spot en kwetsende scherts is, om, bij eenig verzet, van broederlijke waarschuwing en vaderlijke vermaning, in grove bedreiging over te gaan. Klaarblijkelijk een man, die gewoon is Indische prinsen te leeren buigen voor de Koningin van Engeland, en in wiens brein het niet kan opkomen, dat eenige natie, en het Transvaalsche Volk allerminst, zich tegen Engeland mag verzetten, of in dat verzet zou kunnen volharden, waar een onbaatzuchtig Ministerie het onder Engelsche protectie wilde plaatsen. En die daarom ook nu vastelijk besloten was, dat de Boeren g o e d s c h i k s onder de Engelsche vlag zouden buigen, of k w a a d s c h i k s in haar plooien verstikt worden.

Met den Hoogen Commissaris waren Kolonel LANIJON (door de Boeren 'Lang-jan' genoemd), die Shepstone in het bestuur over Transvaal was opgevolgd, voor zoo ver hij-zelf geen bloot werktuig was van Sir Bartle Frère. Verder: kolonel Rowlands de 'commandant', en Melwood Osborne, Sheptones rechterhand bij de annexatie, nu de 'H o n o r a b l e gouvernementssecretaris' van Transvaal. En eindelijk Sir B. Frères 'staf', waartoe ook Ds. G.W. Stegmann Jr., van de Kaapstad, behoorde, als tolk en secretaris voor het Hollandsch. Niemand moet zich daar minder op zijn plaats gevoeld hebben dan laatstgenoemde, vooral toen hij de conferentie had te openen met gebed. Sir Bartle Frère was anders niet gewoon om zijn politieke vergaderingen met gebed te beginnen, doch werd hierin den Boeren een Boer ....., zooals hij zich misschien heeft ingebeeld.

De conferentie geopend zijnde gaf Sir Bartle Frère al dadelijk te kennen, dat hij den tijd had, 'heden, morgen, zoolang het mocht noodig zijn, om te hooren wat de deputatie hem te zeggen had'. Dit was echter weer spoedig, met één woord, bij monde van Kruger, Joubert en Robinson uitgesproken: 'Het Volk w i l d e zich niet onderwerpen onder de Engelsche vlag. Van zijn recht, om de annexatie met geweld tegen te staan, was nog geen gebruik gemaakt, omdat men nog altijd, alles verwachtte, van Engelands rechtvaardigheid. Andermaal kwam het Volk nu om Hare Majesteit, in den persoon van Haren Vertegenwoordiger, te vragen, dat de annexatie vernietigd zou worden. Het Volk begeerde niets m e e r dan zijn o n a f h a n k e l i j k h e i d, maar zou ook met niets m i n d e r tevreden zijn.'

'Maar wat bedoelt het Volk met "onafhankelijkheid?" vroeg Sir Bartle Frère, dat was hem nog altijd onduidelijk.'

Het werd hem duidelijk gemaakt. En daarop volgde zijn antwoord, in hoofdzaak als volgt: ‘O Boeren! wat doet het mij leed, dat gij u zelven in zulk een moeilijke en gevaarlijke positie gebracht hebt, en wat zal het mij een moeite kosten om u daaruit te helpen. Bedenkt eens, dat gij geheel onwettig samen zijt, en u eigenlijk aan rebellie schuldig maakt, die streng gestraft kan worden. Doch dat daar gelaten. Gij noemt u het Volk, doch gij vertegenwoordigt maar een klein gedeelte van het Volk, en onder degenen, die zich nu in het kamp bevinden, zijn er velen, die zich alleen uit vrees bij u gevoegd hebben, en eigenlijk niets met uwe bedoelingen te maken willen hebben. Vrouwen hebben mij, op de reis door de Republiek, verhaald, dat hare mannen naar het kamp gegaan zijn onder bedreiging, dat zij anders tot biltong zouden gesneden worden, en Boeren zijn, tot 's nachts in mijn slaapvertrek, gekomen, om door mij de verzekering te ontvangen, dat de annexatie nooit zou vernietigd worden. Dan verder: gij wordt opgeruid door allerlei vreemde gelukzoekers, onder anderen door een Engelschen rebel, want van u zelven zoudt gij, met eenige uitzonderingen misschien, al lang de zegeningen hebben aangenomen, die u onder de Engelsche vlag worden aangeboden. En eindelijk, behoeft gij niet meer te vragen om onafhankelijkheid, daar gij, onder de Engelsche vlag, zoo onafhankelijk zijt als eenig ander Britsch onderdaan, - zoo onafhankelijk als ik zelf ben, met alle mogelijke vrijheid om te spreken, te schrijven, te handelen en u zelven te regeeren overeenkomstig de wet, onder Britsch oppergezag. Meer kunt gij toch niet verlangen. Weet verder nog, dat ‘de Koningin van Engeland voor de inwoners van Transvaal gevoelt als voor hare eigene kinderen, die ik moet beschermen, waarom ik nu, met terzijdestelling van al mijn werk, naar dit land gekomen ben, om te zien wat ik voor de inwoners doen kan. En ik vertrouw in God, dat niets mij zal ontmoedigen. Ik hoop overal voor de Transvaal op te komen, en aan de koningin duidelijk te maken, dat zij in geheel haar Rijk geen betere onderdanen heeft dan onder de Transvalers gevonden worden, als deze maar eerst het Gouvernement, en de Regeering hen heeft leeren verstaan’[1]. Met andere woorden: Transvaal is Engelsch en blijft Engelsch; gij moet u aan H.M. gezag onderwerpen, en zult dit ook wel doen. En dan, dan kunt gij, onder de Engelsche vlag, krijgen al wat gij begeert.

Het antwoord der deputatie op Sir Bartles rede, was zeer eenvoudig:

1) C 2367.

‘Het land was onwettig geannexeerd; het Volk w i l d e het Britsche gezag over Transvaal niet erkennen, en .... of de Hooge Commissaris dit niet aan Hare Majesteit kon duidelijk maken, opdat de annexatie langs vreedzamen weg vernietigd kon worden’?

Arme Sir Bartle Frère! Hij had bij het begin der conferentie gezegd dat hij den tijd had, om, dagen achtereen des noods, te hooren wat het Volk eigenlijk wilde, en het liet zich wel aanzien dat hij een jaar lang met deze Boeren zou kunnen bezig zijn, om zich, ten slotte, en na hen op de welsprekendste wijze te hebben duidelijk gemaakt, dat zij zich onder het Britsch gezag moesten onderwerpen, te hooren toevoegen: ‘Ja maar, het Volk WIL onafhankelijk zijn, en wees Gij daarom zoo goed om bij Hare Majesteit de koningin te bewerken dat de annexatie vernietigd worde.’ Geen wonder dat hij eindelijk wat grof werd, en de punten der bajonetten liet zien, waarmede Engeland de zegeningen van zijn bescherming aannemelijk weet te maken. Doch, de Boeren waren zoomin bevreesd voor bajonetten, als zij zich door fluweelen woorden lieten omleiden, en gaven dit Sir Bartle duidelijk te verstaan. Slechts waren de Voormannen des Volks nog altijd huiverig om naar het geweer te grijpen.

Hiertoe zou het nu toch echter m o e t e n komen. ‘De Engelsche Regeering in Transvaal k o n zulke gewapende bijeenkomsten niet langer toelaten; aan het verzet m o e s t nu een einde komen; Harer Majesteits gezag m o e s t gehandhaafd worden, en waar zachte woorden niet hielpen, daar zou de sterke arm moeten ontbloot worden.’ En in het Boerenkamp wilde men van geen langer wachten hooren, om aan het Engelsch gezag in Transvaal een einde te maken, nu het bleek, dat ook deze conferentie mislukt was. ‘W a a r o m zou men dan ook nog langer wachten? Alle pogingen, om tot een vreedzame oplossing der moeilijkheden te komen, leden toch schipbreuk op de onverzettelijke halsstarrigheid der Engelsche Regeering. Lijdelijk verzet moest plaats maken voor gewapend verzet.’

‘Neen’, zeiden de Voormannen, ‘laat ons nog ééne poging, de laatste, aanwenden om ,zonder bloedvergieten onze onafhankelijkheid te herkrijgen. Laat ons een memorie zenden, o n m i d d e l l i j k a a n d e k o n i n g i n. Laten onze stamverwanten in de Kaapkolonie, den Vrijstaat en Natal, die memorie ondersteunen. Hare Majesteit k a n niet doof blijven voor zulke stemmen. Vooral ook, als Sir Bartle Frère bij die memorie een woord van toelichting en aanbeveling zou voegen, en Hare Majesteit wil mededeelen, wat hij hier gehoord en gezien heeft; dat het

Volk zich nooit z a l buigen onder de Engelsche vlag, en dat de eenige weg om bloedvergieten te voorkomen, en geheel Zuid-Afrika niet in de ellende te storten is, dat de annexatie vernietigd worde. En mislukt ook deze poging, nu, dan bleef er niets over dan ons, met het geweer in de hand, tegen de annexatie te verzetten.'

Sir Bartle Frère was met het denkbeeld, om een memorie aan de koningin te richten hooglijk ingenomen. Hij stond, voor het oogenblik, machteloos tegenover het vereenigde Volk en zijn leiders. Hij had met de wet gedreigd, doch Jacob Maré had hem geantwoord, dat het Volk nooit in de annexatie berust had, en geen Engelsche wet over zich erkende; hij had Piet Joubert op hoogen toon willen neerzetten, doch deze had zijn 'onafhankelijkheid' gehandhaafd; hij had Kruger goede woorden gegeven, doch deze was tegen hem opgewassen. Op al zijne beloften en bedreigingen had het Volk, bij monde der deputatie, slechts één antwoord gegeven: W i j w i l l e n n i e t b u i g e n o n d e r h e t E n g e l s c h g e z a g. Nu moest de annexatie worden opgegeven, óf dat gezag gehandhaafd. Doch, de Zulu-oorlog was nog niet geëindigd en de troepen, die Transvaal zouden moeten tenonderbrengen, waren niet bij de hand. Tijd gewonnen was veel gewonnen. Zoolang de Boeren op antwoord wachtten van de koningin, was er van hun kant geen vreeze voor eenig gewelddadig verzet, en intusschen kon Lanyon de voornaamste plaatsen in Transvaal, zoo goed mogelijk, in staat van verdediging brengen. Ook konden de kannonen, 'die elk volgend Boerenkamp van dien aard onmogelijk zouden moeten maken'[1], uit Natal worden aangebracht. Sir Bartle verklaarde zich dus bereid om de voorgestelde memorie aan de koningin te bezorgen, en Hare Majesteit getrouw verslag te doen van de begeerten des Volks, en van al hetgeen hij onder de Boeren gezien en gehoord had. 'Hij zou Hare Majesteit wel niet kunnen aanbevelen, om de annexatie te vernietigen, doch wat hij doen kon voor Transvaal deed hij gaarne.' En hierop werd hem de volgende memorie - in ieder opzicht, een hoogst merkwaardig stuk - ter bezorging aan de koningin van Engeland toevertrouwd.

'AAN HARE MAJESTEIT DE KONINGIN VAN GROOT-BRITTANJE EN IERLAND, ENZ.

De ondergeteekenden, uwer Majesteits nederige memorialisten, leggen voor uwe voeten hunne petitie, met al den ernst van mannen, die twee jaren lang voor hunne regten

1) Verg. Sir Bartle Frères schrijven aan Sir M. Hicks-Beach. C 2367. p. 57.

gestreden hebben, met wapenen van orde en lijdelijk verzet, en die nog altoos door, daarbij volharden.

Zij rigten nu het oog op uwe Majesteit, als de bron van regt, en vragen van U hun regt; zij smeeken het met een ootmoed, die *bijna gelijk staat met dien*, waarmede *wij ons in het stof buigen voor den Almagtigen God*.

Twee jaren geleden, op den 12den April 1877, werd onze vrije en onafhankelijke Zuid-Afrikaansche Republiek, door Sir Theophilus Shepstone, in naam uwer Majesteit, geannexeerd. Dit vreeselijk feit, die vertrapping van eene arme, zwakke, maar rustige bevolking, is zonder wedergade in de geschiedenis. Dit feit is in lijnregte tegenspraak met de plegtige beloften van uwer Majesteits Regeering; in strijd met de heilige trouw aan tractaten verschuldigd, wederkeerig opgemaakt door de vertegenwoordigers van ons Volk in 1852, geschied aan de Zandrivier. Het was uwer Majesteits Regeering zelve, die als de vertegenwoordiger van uwe Majesteit in Zuid-Afrika, meer dan eens en uitdrukkelijk voorschreef, letter en geest van het tractaat van 1852 te eerbiedigen.

Wij hebben daarop vijf en twintig jaren lang rust en vrede gehad, en in volkomen vriendschap met uwer Majesteits vertegenwoordigers in Zuid-Afrika, en met de kolonisten geleefd.

Toen b.v. uwer Majesteits kolonie Natal in Kaffer-ongelegenheden was gebragt, door den Kaffer-rebel Langalibalela, heeft de Republiek haar hulp niet onthouden, zoodat dan ook in het Parlement dier kolonie de dank aan de Republiek is uitgesproken voor haar hulp en ondersteuning.

En nog meer. Toen Sir Theophilus Shepstone in Pretoria vertoefde, hebben de Regeering en het Volk der Z.A. Republiek, bij plegtig besluit verklaard, dat zij genegen waren zamen te werken met de Regeering van uwe Majesteit in de andere kolonies, in alles wat tot de eendragt en het welzijn van Zuid-Afrika kon strekken.

Uwe Majesteit, wij waren zwak, en twee jaar geleden zwakker, omdat wij juist een oorlog hadden gevoerd met een oproerig Kafferhoofd, een oorlog die juist geëindigd was. Op dat oogenblik heeft Sir Theophilus Shepstone de Republiek geannexeerd. Hij was uitgezonden door uwe Regeering onder andere omstandigheden. Onware en verkeerde berigten naar Engeland overgezonden, hadden den Secretaris van Staat voor Koloniën eene onjuiste voorstelling gegeven van den toestand hier.

In plaats van uwer Majesteits Regeering trouw en naar waarheid te berigten, wat hij hier vond, heeft Sir Theophilus Shepstone onware berigten naar Engeland overgezonden, en den schijn verwekt, alsof de bevolking ten gunste eener annexatie was. De waarheid is het, dat listige bedriegers velen op adressen hebben laten teekenen, die zij niet begrepen. Het zijn menschen, die wij niet beter kunnen aanduiden dan met de woorden van den Hoogen Commissaris: “Vreemde fortuinzoekers, die geen belang stellen en geen belang hebben in het land, hebben de Republiek verraden.”

Hoe ver Sir Theophilus Shepstone zijn magt te buiten is gegaan, blijkt uit de bewoordingen van zijn instructie, waarin uitdrukkelijk staat *dat hij in overeenstemming had te handelen met den Wetgevenden Raad van het land*.

Welnu, de Volksraad heeft plegtig te kennen gegeven, de onafhankelijkheid van het land *niet* te zullen opgeven, maar zooals boven reeds is gezegd, *tot alles bereid te zijn wat tot de eendragt en het welzijn van uwer Majesteits kolonies in Zuid-Afrika kon leiden*.

Hoe heeft nu Sir Theophilus Shepstone uwer Majesteits Regeering tot de goedkeuring van de annexatie kunnen krijgen? Door de onware berigten, dat de groote meerderheid van het Volk voor de annexatie was.

Het tegendeel is nu zoo duidelijk, dat dit verder geen bewijs behoeft.

Hoe heeft Sir Theophilus Shepstone het land kunnen annexeeren, zonder dat de burgers zich met de wapens in de hand hebben verzet?

Uwe Majesteit, het grieft ons diep dit te moeten zeggen, maar wij kunnen niet anders dan de waarheid spreken: hij heeft het gedaan met *list*, *bedrog* en *bedreiging*. Nadat hij het land was ingetrokken met de plegtige verklaring, dat hij als vertegenwoordiger van uwe Majesteit, als een vriend tot vrienden kwam, om grieven uit den weg te ruimen, en in die heilige hoedanigheid door ons met vriendschap was overladen, heeft hij kort daarna in den Uitvoerenden Raad land en volk bedreigd met die barbaren, met wie uwer Majesteits dappere troepen *nu in Zululand* een bloedigen oorlog voeren.

Hij heeft op dezelfde plek en bij dezelfde gelegenheid ons bedreigd met de gewapende magt van uwer Majesteits troepen, door hem reeds op de grenzen verzameld, waaraan hij dan ook op den dag der annexatie order heett gegeven binnen te trekken, en evenwel schreef hij naar uwe Regeering, *dat hij zich stiptelijk had onthouden van alles wat naar bedreiging zweemt*.

Daarop heeft onze Regeering besloten niet naar het zwaard te grijpen, om die gruwelen van bloed te voorkomen, waarmede Sir Theophilus Shepstone haar bedreigde. Uwe Majesteit, *wij hebben bitter spijt daarvan*, *want in plaats dat wij daardoor onze zaak versterkt hebben schijnt het alsof men ons nu voor zoo zwak houdt*, *dat men zich alles met ons veroorloven mag*. Ons, die het zwaard niet hebben willen grijpen, juist om al de ellende van Kafferoorlogen te voorkomen, ons verwijt men *de oorzaak van die oorlogen te zijn*.

Intusschen, sedert twee jaren is veel licht opgegaan, ook over die zaak. Wij weten dat eerlang ook het laatste duistere punt zal opgehelderd worden, en uwe Majesteit zal zien door wie of door wien de inlandsche stammen zoo zijn opgezet.

Maar neen, uwe Majesteit, wij leven nog altijd in het vertrouwen, dat wij door onze afwachtende houding in uwer Majesteits oogen meer gewonnen dan verloren hebben; dat uwe Majesteit ons dankbaar zal zijn, dat wij, door ons lijdelijk verzet, hare Regeering bewaard hebben voor het *vergieten van onschuldig bloed*, - bewaard voor den gruwel om, *na vooraf de vrijheid van een Volk vermoord te hebben*, *dat Volk als opstandelingen te vuur en te zwaard te vervolgen*.

Twee jaren lang hebben wij nu geprotesteerd. Dat protest is in 1877 door twee ambtenaren der Repubhek naar Londen gebracht, maar de toenmalige Secretaris van Staat voor Koloniën heeft de Deputatie te kennen gegeven, *dat hij geen woord over de annexatie wilde hooren*.

Toen deze Deputatie terugkeerde en haar uitslag mededeelde, rees het Volk als één man op en zond onmiddellijk een tweede Deputatie, met eene memorie door duizenden en duizenden geteekend, om den geest van het Volk te doen zien. Ook naar deze Deputatie werd niet geluisterd, door den toenmaligen Secretaris van Staat voor Koloniën. Bij de terugkomst dezer Deputatie was het Volk diep gegriefd, en in plaats van onderwerping, besloot het te volharden. Het meende dat de aanstaande komst van uwer Majesteits Hoogen Commissaris het middel zou zijn, om hun recht te laten wedervaren. “Hier was,” sprak men, “voor het eerst een hoog geplaatst ambtenaar, de eenige vertegenwoordiger van uwe Majesteit in Zuid-Afrika, die nu met eigen oogen zich kon overtuigen aan welke zijde het regt en de waarheid was.”

Doch reeds de eerste zamenkomst van den afgevaardigde van het Volk, den heer P.J. Joubert met den Hoogen Commissaris van Zuid-Afrika, d.d. 4 Februari 1874 te

Pieter-Maritzburg, was vruchteloos. De heer P.J. Joubert gaf in de couranten te kennen, dat hij verslag van zijne verrigtingen zou geven op een aangewezen plaats, en zonder eenigen dwang, zijn duizenden mannen daar verschenen, en wachtten daar sedert eene maand op

uwer Majesteits Hoogen Commissaris. Doch toen zijne Excellentie eindelijk verscheen en het Volk hem hun eenparig besluit bekend maakte, verklaarde hij, dat hij geen magt bezat om de annexatie ongedaan te maken, doch gaf ons de belofte, onze wenschen naar waarheid aan uwe Regeering voor te stellen. Hieraan is dan ook door Z.' Ex voldaan.

Wat Z. Ex. ons in naam van uwe Majesteit aanbood kan in één woord uitgedrukt worden: Het zijn onschatbare vrijheden, maar *zij maken de vrijheid niet uit* en die *begeeren wij terug*. Het zijn kostelijke vrijheden, zonder welke ook een vrij Volk nog ongelukkig is, maar het zijn juist de vrijheden, die wij tot den 12den April 1877 hebben gehad, en die Sir Theophilus Shepstone ons heeft ontnomen. *Geen Volk*, *dat eerbied voor zich zelf heeft*, *kan zich het verlies zijner vrijheid laten afkoopen*, *door eene gedeeltelijke teruggave van hetgeen het eens heeft bezeten*.

Op het verslag van dit onderhoud met uwer Majesteits Hoogen Commissaris, beroepen wij ons, om den ernst, den heiligen wil van het Volk te doen gevoelen.

Wat kunnen wij meer doen? *Moeten wij naar het zwaard grijpen*?

Uwe Majesteit, wij kunnen niet verbergen wat op dit oogenblik te Pretoria, de oude zetelstad onzer Republiek, geschiedt. Het is een open stad, vol met huisgezinnen, vrouwen en kinderen. Een handvol uwer Majesteits troepen is daar aanwezig. Uwe vertegenwoordigers daar, hebben bevolen of toegelaten, in de opene straten, schansen en borstweringen op te rigten, private huizen zijn van schietgaten voorzien. Waarom? En tegen welken vijand? Tegen ons, het ware Volk DER ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK.

Is er duidelijker bewijs noodig, dat de annexatie tegen den zin van het Volk is, dan dat na twee jaren de hoofdstad van het land op die wijze moet *beschermd* worden tegen het Volk? Het schijnt dat men ons verleiden wil een bloedbad aan te rigten, en wij zijn zeker dat, evenzeer als dit ons onuitsprekelijk grieft, het uwer Majesteits ongenoegen zal verwekken, te meer wanneer uwe Majesteit verneemt, dat onder de verdedigingsmiddelen ook *dynamiet* wordt aangewend. Wij willen niet beslissen of op dien maatregel niet toepasselijk is, de afkeuring over het *gebruik van ontplofbare kogels*, waarvan de toenmalige Secretaris van Staat voor Koloniën in 1876 de Republiek, hoewel ten onregte, *verdacht*. De edele Lord noemde zulks eene barbaarsche wijze van oorlogvoeren

MOET het dan tot een oorlog komen, uwe Majesteit? Dat kan uw wil niet zijn, evenmin als het onze wensch is. Uwe Majesteit *kan niet willen regeeren over onwillige onderdanen*. Wij smeeken u, maak een einde aan dezen ondragelijken toestand en gelast uwen Hoogen Commissaris in Zuid-Afrika, ons onzen Staat terug te geven. Onwillig om onderdanen uwer Majesteit te worden, willen wij opregte, trouwe buren zijn. Drie jaren geleden was het de Zuid-Afrikaansche Republiek, die hare bereidwilligheid te kennen gaf om, uitgenoodigd door Lord Carnarvon, eene conferentie bij te wonen om over algemeene belangen van Zuid-Afrika en over de Confederatie te spreken. Twee jaren geleden heeft onze Volksraad besloten, als boven is gezegd, en in naam van het Volk der Zuid-Afrikaansche Republiek, herhalen wij die verzekering plegtig; in alles wat tot eendragt en welslagen van de verschillende Staten van Zuid-Afrika kan strekken willen wij medewerken, nu en altoos.

Ten slotte: indien bij uwe Majesteit eenigen twijfel mogt bestaan of wij werkelijk de groote meerderheid vertegenwoordigen, wenschen wij uwe Majesteit te verklaren,

dat niets ons aangenamer zal zijn dan dit DOOR DE STEMMEN DER BURGERS TE LATEN BESLISSEN.

Wij hebben de eer ons te noemen enz.'

Te gelijker tijd werden adressen gericht aan de burgers van de Kaapkolonie, den Vrijstaat en van Natal, waarin om hun steun verzocht werd bij de koningin van Engeland, ter verkrijging van het gewenschte doel: de vernietiging der annexatie langs vreedzamen weg. En dáármede lieten de duizenden Boeren, in het kamp nabij Pretoria bijeen, zich andermaal tevreden stellen, en gingen zij, op het woord van hunne Voormannen, stil naar huis. Niet uit zwakheid, gelijk Sir Bartle Frère mocht denken, maar in het gevoel hunner kracht. Het Volk had leeren verstaan, dat Eendracht Macht is, en was meer dan ooit besloten om eendrachtelijk te volharden, tot de onafhankelijkheid herkregen was. Langs vreedzamen weg, indien eenigszins mogelijk, en anders, ten koste van goed en bloed. Dat de Engelsche Regeering dit niet kon inzien, is onbegrijpelijk.

VI. Wonderfontein.

Acht maanden later, den 10den December 1879, kwam het Volk weder bijeen, op de plaats WONDERFONTEIN, in het district Potchefstroom, doch onder geheel andere omstandigheden dan op KLEINFONTEIN. Dáár verwachtte men nog iets van eene samenspreking met Sir Bartle Frère, en van eene memorie aan de Koningin, door memoriën van stamverwanten in Zuid-Afrika ondersteund. In het vertrouwen, dat Hare Majesteit aan Transvaal eindelijk recht zou laten wedervaren, was het Volk toen stil uiteengegaan, doch dat vertrouwen was bitter beschaamd geworden. En nu kwam het Volk te Wonderfontein te zamen, om tot andere maatregelen over te gaan.

De memorie, door bemiddeling van Sir Bartle Frère, aan de Koningin gezonden, bleef maanden lang onbeantwoord. Eindelijk hoorden de Boeren, niet direct maar uit de tweede of derde hand, dat aan hun verzoek, in de memorie vervat, niet voldaan kon worden. Toen richtte het Volkscomité een beleefden brief aan Sir Garnet Wolseley, den man van het zwaard, die den man van de pen, Sir Bartle Frère, als Hooge Commissaris voor Natal en Transvaal was opgevolgd, en die op zijn reis van Natal naar Pretoria, in private gesprekken, had laten hooren, ‘dat de annexatie niet vernietigd zou worden’, om

van hem te mogen vernemen 'of Z. Ex. het antwoord op de Memorie ook reeds ontvangen had'. Wolseley antwoordde hierop met een proclamatie 'dat het was de wil en het on wrik baar besluit van Harer Majesteits Gouvernement, dat dit Transvaal-gebied zijn zal en voor altijd blijven zal, een integreerend deel van Harer Majesteits bezittingen in Zuid-Afrika,' met de waarschuwing aan allen, wien het aanging om zich 'dien overeenkomstig te gedragen.' Hierop volgde, een weinig later, een andere proclamatie, waarbij onder allerlei strenge straffen het houden van verdere 'Bijeenkomsten' verboden werd, en waardoor, feitelijk, de laatste hoop op eene vreedzame schikking werd afgesneden.

De stamgenooten in Zuid-Afrika, wier sympathie men had ingeroepen, hadden zich zoo beslist mogelijk aan hun zijde geschaard, doch ook dit had niets vermocht. Het adres uit het Boerenkamp aan de Engelsche en andere kolonisten van Natal gericht, was daar goed ontvangen. Het adres aan de Boeren van den Vrijstaat werd door den Volksraad in behandeling genomen, waarop, na ernstige discussie en niettegenstaande de waarschuwingen van President Brand 'om toch voorzichtig te zijn', met 25 tegen 7 stemmen de wensch werd uitgedrukt, dat de pogingen der Transvalers mochten leiden tot 'de herstelling hunner onafhankelijkheid als een Volk'[1]. De Afrikaners in de Kaapkolonie hadden, in antwoord op het adres aan hen gericht, de memorie der Transvalers door een andere memorie aan de Koningin, met ongeveer 7000 handteekeningen, gesteund, doch niets had geholpen. Als een uiterste poging had zich eindelijk een commissie gevormd, van 17 parlementsleden en 10 andere invloedrijke personen aan de Kaap, om Sir Bartle Frère op den kritieken toestand in Transvaal te wijzen, en zijn medewerking te verzoeken 'tot het samenroepen eener conferentie van Transvalers en Britsche gemachtigden, om het gevoelen des Volks op te nemen, en indien dan toch waarlijk bleek, dat men niet onder de Britsche vlag wilde geregeerd worden, de herstelling der onafhankelijkheid van Engeland te verkrijgen met zulke voorwaarden voor de toekomstige zelfregeering der Boeren als in het belang van Zuid-Afrika mocht noodig geacht worden.' Doch op al hetgeen die commissie Sir Bartle Frère had voorgehouden, had deze,

1) Toen Brand, den volgenden dag, op dit besluit wenschte terug te komen, weigerde de Volksraad, met groote meerderheid van stemmen, 'hem hierover te hooren'.

met den bekenden glimlach (of grimlach) om de lippen, geantwoord, ‘dat het nu zoo ver gekomen was, dat soldaten den politiedienaar op den voet moesten volgen, en soldaten op soldaten, tot dat de wet zou zijn gehoorzaamd[1].’ Van dien kant was dus geen verwachting meer.

Het Engelsche bestuur in Transvaal had er ook niet toe bijgedragen, om de Boeren met de annexatie te verzoenen. Het valt moeielijk te zeggen hoe de stroom zich gekeerd zou hebben, had Shepstone zich vergenoegd met de annexatie van Transvaal, onder de Engelsche vlag, en de regeering van het land in de handen des Volks gelaten. Doch, schoon hij dit wel bij de annexatie heeft laten verwachten, is het echter niet geschied. Elke gewichtige gouvernementsbetrekking werd spoedig door zijn eigen handlangers uit Natal vervuld; de Hollandsche taal werd door de Engelsche verdrongen, zoodat de Boeren zich, in hunne eigen publieke kantoren, van een tolk moesten bedienen; de nieuwbakken Engelsche ambtenaren en ambtenaartjes behandelden het Volk, op onverdraaglijke wijze, uit de hoogte; de Volksraad werd niet opgeroepen; de verkoop van kruit en patronen - onmisbaar in Transvaal - werd bemoeielijkt of geheel belet, en de eene proclamatie na de andere werd uitgevaardigd, om het Volk, onder bedreiging van als rebellen te zullen worden behandeld, in elke poging, om zich langs vreedzamen weg recht te verschaffen, te weêrstaan. Shepstone werd eindelijk in het bestuur vervangen door Owen Lanyon, een kolonel in Engelschen dienst, wiens naam nog minder goeden klank had onder de Boeren dan die van zijn voorganger. ‘Hij zou die laffe Boeren,’ heette het nu, ‘die zich van hun onafhankelijkheid hadden laten berooven, en hun land hadden laten annexeeren door een oud heer met 25 man politie, en nu zoo bluften, wel spoedig tot onderwerping dwingen. Hij zou Paul Kruger en andere belhamels eenvoudig laten ophangen, dan zou Transvaal spoedig tot rust gebracht zijn.’ Lanyon - bloot werktuig in handen van Sir Bartle Frère - de type van een Engelsch soldaat, die altijd met wilden heeft geoorloogd, en den oorlog slechts beschouwt als het middel om promotie te maken en buit te verkrijgen, schijnt dit zelf ook gedacht te hebben, en handelde dienovereenkomstig. Ongeschikter persoon dan Lanyon, had de Engelsche Regeering kwalijk als opvolger van Shepstone in Transvaal kunnen benoemen, tenzij daarmede bedoeld werd om de Boeren te tergen en te

1) C. 2482, p. 452.

verbitteren. Eindelijk kwam Sir Garnet Wolseley den toestand geheel ondraaglijk maken. Pretoria schijnt voor dezen generaal gelijk te hebben gestaan met Magdala, en het onderscheid tusschen een vrijen Boer en een overwonnen Ashantijn, schijnt in zijn krijgsmansbrein niet te zijn opgekomen. Zijne proclamaties riekten naar buskruit; aan diners, hem ter eere door Engelschen en Engelschgezinden gegeven, liet hij den strop zien, waaraan hij de Voormannen des Volks zou ophangen, en bij een stevig glas wijn verklaarde hij, dat 'zoolang de zon aan den hemel zou schijnen, Transvaal een Engelsche bezitting zou wezen.' De belastingen, die het Volk niet dan 'onder protest' wilde betalen, zou hij 'op de punt van de bajonet' weten te innen, en om Bijeenkomsten te beletten was zijns inziens 'niets zoo geschikt als schroot of een paar bommen.' Te gelijker tijd werd aan het Ministerie, in Engeland, bericht, 'dat de oppositie tegen de annexatie bijna was uitgedoofd en dat de groote meerderheid des Volks zich had onderworpen'!

Of nu de Boeren, indien het Engelsche bestuur in Transvaal de beloften bij de annexatie gedaan, ware nagekomen, en niet, met aan krankzinnigheid grenzende halsstarrigheid, het Volk altijd meer getergd en verbitterd had, bij hun lijdelijk verzet zouden berust hebben, en zich, na verloop van tijd, ten slotte, in de verandering van Regeering zouden hebben geschikt, is mogelijk, doch doet hier weinig ter zake. Zeker is het, dat hun, onder de omstandigheden, en na het uiterste te hebben beproefd om den vrede te bewaren, niet anders overbleef dan hun eigen Regeering te herstellen, al zou dit ook moeten geschieden ten koste van hun goed en bloed. En dáártoe kwam het Volk nu, in December 1879, op Wonderfontein te zamen.

Hoe vast besloten het Volk was, om zijne onafhankelijkheid te herstellen, en hoe weinig men de bedreigingen van Wolseley telde, bleek thans uit alles. Had men bij vorige Bijeenkomsten het geweer nog in de rust gelaten, nu waren niet alleen de beide loopen zorgvuldig geladen, maar was de haan reeds half overgehaald. Men kwam naar Wonderfontein, niet om te spreken maar om te handelen. In afdeelingen van 300 à 400 man, met wagens en te paard, en wel gewapend, trok men uit alle deelen des lands naar de plaats der bijeenkomst, en reeds op weg ontbrak het niet aan veelzeggende demonstraties. De vlag, die iedere afdeeling vergezelde, werd gewoonlijk gedragen door een der oude Voortrekkers, en bij het binnenrijden van het laager, hield men stil voor de tent van

KRUGER, den ouden beproefden PAUL, op wien, meer dan ooit te voren aller oog gevestigd was -, om hem te begroeten en door hem verwelkomd te worden. En toen Pretorius, die krank geweest was aan de koorts, eindelijk aankwam, werd hij, door meer dan 800 Boeren te paard, ingehaald en naar zijn tent geleid. Den 11den December waren er, naar men berekent, omtrent 6000 Boeren in het kamp te Wonderfontein vergaderd, - mannen, die in het gevoel van hun recht, en in vertrouwen op Hooger hulp, welberaden in het strijdperk gingen met 'de machtigste Mogendheid ter wereld.'

Vóór de eigenlijke werkzaamheden aanvingen, gelastte Paul Kruger allen, die, 'misschien gedwongen', tegenwoordig waren, zich uit het kamp te verwijderen, doch niemand ging henen, want er was geen pressie geoefend. Vervolgens werd aan het Volk verslag gedaan van de werkzaamheden van het Comité, en daarna nam P. Joubert het woord: 'Het Volk had gehoord, welk antwoord er was gekomen op de memorie aan de Koningin, en op welke wijze; - gehoord wat Sir Bartle gezegd had, en wat Sir Garnet dreigde; van resoluties, deputaties, Bijeenkomsten en memories was niets te verwachten; heden moest het Volk beslissen wat er ten slotte gedaan moest worden: of men zich zou onderwerpen, of wat men anders wilde.'

Het Volk had maar één antwoord, - hetzelfde antwoord van vroeger: 'DE REGEERING MOET HERSTELD, DE VOLKSRAAD OPGEROEPEN, EEN PRESIDENT GEKOZEN WORDEN.'

'Gemakkelijker gezegd dan gedaan,' antwoordde het Comité; 'laat het Volk toch niet overhaast en in opwinding handelen; men berekene de gevolgen van zulk een besluit; dat de Voormannen des Volks, een ieder in zijn kring, bedaard overleggen wat gedaan kan worden, en dat het besluit van het Volk, op den volgenden dag in behoorlijken vorm voor het Comité gebracht worde.'

Dit geschiedde, en den 15den December stelden de Voormannen, 30 in getal, het volgende 'Volksbesluit', met eenparige stemmen genomen, in handen van het Comité:

'Volksbesluit:

Het Volk der Zuid-Afrikaansche Republiek heeft Vrijdag 12 December 1879, zijn wil geopenbaard, en gaat er nu toe over dien door besluiten uit te breiden. De tijd van memories aan de Engelsche Regeering is voorbij; *langs dien weg is geen redding mogelijk*. De ambtenaren van Hare Majesteit, de Koningin van Engeland, hebben door hunne onware en valsche voorstellingen de deur tot Hare Majesteit en het Parlement gesloten. Dit is voor hunne verantwoordelijkheid. Het Volk heeft gedaan wat het kon; *nog en nog eens zou*

het tot de Koningin van Engeland willen gaan, want het Volk gelooft, zoo zeker als de zon schijnt, *dat indien zij*, *de Koningin van Engeland*, *en het Engelsche Volk het wisten*, *dat hier een vrij Volk verdrukt werd*, *zij het nooit zouden gedoogen*. Engeland is overal een beschermer der vrijheid geweest, en zou ook onze vrijheid, die verdrukt wordt, beschermen. *Maar de ambtenaren van Hare Majesteit in Zuid-Afrika*, die de noodzakelijkheid der annexatie blijven verdedigen, *bedekken de waarheid en smoren onze stemmen. Wij kunnen dus niet meer tot Engeland spreken; er is niemand daar*, *die ons antwoordt*. Het is daarom, dat wij, het Volk der Zuid-Afrikaansche Republiek, er toe overgaan om vast te stellen:

1º. Dat het Volk der Zuid-Afrikaansche Republiek nooit onderdanen van Hare Majesteit geweest is, en het ook niet wil wezen; dat iedereen dus, die van ons als oproermakers spreekt, een lasteraar is.

2º. Dat het Volk verlangt, dat de Regeering der Zuid-Afrikaansche Republiek, wier werkzaamheden gestaakt zijn, zoo spoedig mogelijk dezelve weder zal hervatten.

3º. Dat het Volk verlangt, dat zoo spoedig mogelijk de Volksraad zal bijeengeroepen worden.

4º. Dat het Volk verlangt aan vriend en vijand te toonen, dat het alles wat naar bloedstorting] en geweld gelijkt, wil vermijden, en om die reden dus van den Volksraad verwacht, dat hij die stappen zal nemen, welke eene vredelievende oplossing der moeielijkheden met de Engelsche Regeering mogelijk maken.

5º. Het Volk verwacht van den Volksraad daartoe, in de eerste plaats, een Proclamatie of wet over de volgende punten:

   a. Dat alle regten van thans ingezetenen des lands, onder de bescherming van 's lands wetten zullen staan;

   b.) Dat aan de Engelsche Regeering het regt zal blijven erkend, in ons Land een consul of een diplomatiek persoon te benoemen, om de belangen der Britsche subjecten te behartigen;

   c.) Dat de wettige uitgaven, wettig gedaan voor de noodzakelijke uitgaven des lands door de tusschenregeering, zullen erkend worden;

   d.) Dat geschillen over grenslijnen van naturellenstammen aan eene arbitrage zullen onderworpen worden;

   e.) Dat voor de inboorlingenpolitiek, de Regeering bereid is algemeene regelen aan te nemen, in overleg met de Koloniën en Staten van Zuid-Afrika;

   f.) Dat de Republiek bereid is in overleg en in overeenstemming met de Koloniën en Staten van Zuid-Afrika op eene confederatie in te gaan.

7º. Het Volk verklaart verder dat het tot den tijd der herstelde Republiek niet dan gedwongen zal verschijnen in de hoven des lands, en dat het alle geschillen onder elkander, door scheidsregters zal laten uitmaken.

EN EINDELIJK:

10º. Dat het Volk verklaart, dat het met Gods hulp verlangt een krachtige Regeering der Zuid Afrikaansche Republiek, eerbiediging van de wet, ontwikkeling en vooruitgang van het land, en dat het belooft man voor man daartoe te zullen

medewerken, en de opgetreden Regeering te zullen verdedigen tot den dood toe[1)].

ZOO WAARLIJK HELPE ONS GOD ALMACHTIG!

1) Vooral punt 5 doet helder uitkomen tot hoeveel concessies het Volk bereid was, behoudens de herstelling zijner onaf hankelijkheid. Punten 6, 8, en 9 zijn thans van te ondergeschikt belang om vermelding te eischen. Nogmaals zij herinnerd dat hier, gelijk in vorige en nog volgende officieele stukken, de spatieering en cursiveering van woorden (tenzij uitdrukkelijk vermeld) n i e t oorspronkelijk is.

Dit was duidelijke taal, en het Comité verklaarde zich bereid om het Volksbesluit uit te voeren. De volgende Bijeenkomst werd nu bepaald tegen den 6den April 1880, op de plaats PAARDEKRAAL, drie mijlen ten NO. van Wonderfontein. Dan en daar zou de Regeering der Republiek hare functiën hervatten. En hiermede werd deze belangrijke Volksbijeenkomst gesloten.

Opdat alles geregeld en met orde geschieden zou, zond het Comité, terstond na den afloop der Bijeenkomst, een afschrift van de genomen besluiten, aan Wolseley, met een begeleidend schrijven, onderteekend door de heeren Pretorius en Bok, als voorzitter en secretaris van het Volks-comité. Wolseley antwoordde hierop, door de stukken te stellen in handen van den Staatsprocureur Maasdorp. Deze adviseerde terstond, zooals van hem verwacht werd, dat allen, 'die zich met de beweging der burgers van de Zuid-Afrikaansche Republiek inlieten, zich schuldig maakten aan hoogverraad (*crimen laesae Majestatis*).' Swart, nu thesaurier-generaal, en door het Engelsche Gouvernement tot alles te gebruiken, diende vervolgens eene officieele aanklacht in tegen Pretorius en Bok, wegens hoogverraad, waarop Wolseley bevel gaf tot hunne inhechtenisneming. Bok werd den 3 Januari 1880 gevangengenomen, doch terstond weder losgelaten onder borgstelling van £ 3000 (*ƒ* 36,000). Pretorius werd, twee dagen later, nagenoeg van zijn bed gelicht en naar de gemeene gevangenis geleid. Dit werd nauwelijks onder het Volk bekend of honderden kwamen te zamen, op een plaats nabij Potchefstroom, om hem met geweld uit de gevangenis te verlossen, doch lieten hiervan af op bevel van Pretorius zelf, en gehoor gevende aan de vertoogen van Kruger. 'Geen geweld met geweld gekeerd, - ten minste niet voor het uiterste beproefd is', bleef de leuze der leiders, ook in dit moeielijk oogenblik.

Pretorius, die eerst, en terecht, geweigerd had om borgen te stellen 'voor zijne verschijning voor het gerechtshof, om zich te verantwoorden op de beschuldiging van hoogverraad, zoodra hij daartoe zou worden opgeroepen,' werd toch eindelijk, den 8sten Januari, onder borgstelling ontslagen en reisde naar Pretoria, waar hij een lange conferentie had met Sir Garnet Wolseley, die hem ten slotte een zetel aanbood in den Uitvoerenden Raad! Zulk een aanbod is waarschijnlijk nooit te voren aan iemand gedaan, die, van hoogverraad beschuldigd, pas onder borgen uit de gevangenis was gekomen. Alleen van Wolseley was zoo iets te verwachten. Had hij Pretorius en Bok laten gevangennemen om het Volk schrik aan te jagen

of wel, om, zoo die inhechtenisneming van de zijde des Volks tot eenige demonstratie aanleiding mocht geven, in de gelegenheid gesteld te worden met het zwaard tusschen beide te komen, - door Pretorius een zetel in de Regeering aan te bieden, trachtte hij hem van de zaak des Volks te vervreemden. Het een noch het ander gelukte echter; het Volk gehoorzaamde zijn leiders en hield zich rustig, en Pretorius weigerde de hem aangeboden betrekking. Van verdere vervolging wegens hoogverraad was geen sprake, en hoe Sir Garnet zichzelven mocht vleien en den minister mocht mededeelen, 'dat hij zijn doel met de inhechtenisneming en de daarop gevolgde aanbieding aan Pretorius, volkomen bereikt had, en dat het Volk nu rustig was, en alle oppositie spoedig zou zijn uitgestorven', zeker is het, dat hij, evenzeer door zijne vervolgingen als door zijne aanbiedingen, in de oogen van het Volk, f i a s c o gemaakt heeft[1].

VII. Nog ééne poging.

De Volksvergadering op Paardekraal, tegen 6 April belegd, werd niet gehouden, maar het Comité kwam weer te zamen op WONDERFONTEIN om te

1) Sir Garnet Wolseley heeft zelf ingezien dat zijn houding tegenover Pretorius, door hem nl. den eenen dag, onder beschuldiging van h o o g v e r r a a d, te laten gevangennemen, en hem den anderen dag, onder b o r g s t e l l i n g ontslagen, een zetel in de Regeering aan te bieden, kon worden '*misverstaan*', - reden waarom hij, in een uitvoerig schrijven aan den minister, den loop van zaken toelicht. Volgens Wolseley had Pretorius 'het verlangen te kennen gegeven, om hem te ontmoeten,' en daar hij zelf dit ook begeerde, kwam 'Pretorius op zijne noodiging naar Pretoria, 'doch niet zonder veel moeielijkheid van de zijde zijner bloedverwanten, vrienden en de agitatie-partij, die bevreesd waren zulk een leider te zullen verliezen.' Te Pretoria had Wolseley 'lange samensprekingen met Pretorius gehad, en dezen, nadat hij uit diens 'conversatie verstaan had, dat hij de dwaasheid inzag om in het verzet tegen het Britsch gezag te volharden', een zetel in het Gouvernement aangeboden. Pretorius had zich gewillig betoond, aan de Regeering deel te nemen, doch gezegd 'dat hij dit niet goed o p e n l i j k kon doen, op dat oogenblik'. 'Hij beloofde echter,' zegt Wolseley, dat 'indien ik hem met rijtuig wilde helpen, hij het land zou doorreizen en aan het Volk den aard der nieuwe Constitutie uitleggen, en hij gaf zijn hoop te kennen, dat met behulp van 's ministers missive, die hij het Volk zou voorlezen, hij er in slagen zou, hen algemeen te overtuigen van de dwaasheid en het gevaar van verdere agitatie. En dan, als hij geslaagd was in zijne zending, z o u h i j o p e n l i j k v o o r h e t B r i t s c h G o u v e r n e m e n t u i t k o m e n en een zetel aanvaarden in den Uitvoerenden Raad'. (Zie 'B l u e b o o k' C 2575. p. 34, 35.) Dit lezende, komt men tot de gevolgtrekking: òf dat Sir Garnet Wolseley zich aan besliste leugentaal schuldig maakt, òf wel, dat Pretorius hem, den grooten generaal, e r e e n s t e r d e g e h e e f t l a t e n i n l o o p e n, in plaats van zelf in den val te geraken. Dit laatste is wel het waarschijnlijkst, schoon men liever gezien zou hebben, dat Pretorius, op de aanbiedingen van Wolseley, beslist n e e n geantwoord had.

overwegen of er niet nog ééne poging kon worden beproefd, om de vernietiging der annexatie te verkrijgen, langs vreedzamen weg. ‘Het was ook weer uit het geval met Pretorius en Bok gebleken, dat het Engelsche Gouvernement in Transvaal, niettegenstaande al zijne bedreigingen, tot geen dadelijkheden d u r f d e over te gaan. Hieruit kon afgeleid worden, dat de Regeering in Engeland, ziende hoe vast het Volk besloten was zijn onafhankelijkheid te handhaven, ten slotte zou toegeven om de annexatie te vernietigen. In dit gevoelen werd men versterkt door de stemmen, die steeds krachtiger van de liberale partij in het Engelsche parlement tegen de annexatie opgingen, en niet het minst door de mannelijke taal van Gladstone, in zijne toespraken aan de kiezers van Mid-Lothian.’ Vooral op Gladstone, straks eerste minister, in plaats van Disraeli, werd de hoop gevestigd. Hierbij kwam, dat het Kaapsche Parlement thans zou hebben te beslissen over het confederatieplan, waarop de Engelsche Regeering haar zin gevestigd had. ‘Wilde dat Parlement nu, de vernietiging der annexatie tot voorwaarde stellen der voorgestelde confederatie, dan zou,’ zoo redeneerde men, ‘de Engelsche Regeering de annexatie wel opofferen aan de confederatie, en zou, langs dien weg, de Transvaal nog weer vrij kunnen worden, zonder bloedvergieten.’

Door zulke overwegingen geleid besloot het Volkscomité de heeren Kruger en Joubert naar de Kaapstad af te vaardigen, als eene deputatie, om, persoonlijk, met zekere leden van het Parlement te spreken, en op openbare bijeenkomsten, in de voornaamste plaatsen nabij de Kaapstad, er op aan te dringen, dat men, in het belang van geheel Zuid-Afrika, zou weigeren in de confederatieplannen der Regeering te treden, zoolang de annexatie van Transvaal niet was vernietigd. Voorts ook, om duidelijk te maken, dat Transvaal wel tot de confederatie wilde toetreden, doch alleen als VRIJE Staat. Kruger en Joubert vertrokken daarop naar de Kaapstad en kweten zich zoo goed van hun last, dat elk waar Afrikaner in de Kaapkolonie zich aan hun zijde schaarde, en het confederatie-voorstel, bij meerderheid van stemmen, door het Kaapsche parlement verworpen werd. Het moge waar zijn, dat de oppositie in dat parlement gretig van de gelegenheid, die de Transvaal-quaestie aanbood, gebruik maakte om Sir Bartle Frère te laten vallen, zonder nochtans ten volle met de Boeren te sympathiseeren, doch zeker is het, dat de tegenwoordigheid van Kruger en Joubert in de Kaapkolonie, toen het confederatie-voorstel behandeld werd, den doorslag gegeven heeft, om het voorstel te verwerpen.

Het gevolg hiervan was, dat Sir Bartle Frère teruggeroepen werd

naar Engeland. Met zeldzame gaven toegerust, heeft hij ongetwijfeld voor zijne lastgevers in Zuid-Afrika gedaan, wat hij kon, doch zijne pogingen, om een vrij Volk onder een vreemd juk te brengen, en Engelands oppergezag te vestigen van Walvisch-baai tot aan den Limpopo, hebben schipbreuk geleden, op de kalme onverzettelijkheid van het Hollandsch-Afrikaansche karakter. Diplomaat als hij was, en gesteund als hij werd door een van Engelands krachtigste ministeries, moest hij toch ten laatste, met zijn eigen wapens geslagen, het veld laten aan een man als Paul Kruger, en dat, zonder zelfs den dank te hebben ingeoogst van den meester, dien hij zoo getrouw heeft gediend.

Schoon nu de deputatie naar de Kaapstad in zoo verre in haar zending geslaagd was, dat het confederatieplan door het parlement was verworpen, ter wille van Transvaal, kon toch de vernietiging der annexatie ook langs dien weg niet verkregen worden. Zelfs van Gladstone, op wien men de hoogste verwachtingen had gebouwd, wien men uit de Kaapkolonie talrijk geteekende adressen had gezonden en tot wien de deputatie zich per missive gewend had (10 Mei 1880), om van de Koningin recht voor Transvaal te verkrijgen, was geen hulp te verwachten, en ontving de deputatie den 8sten Juni tot antwoord, gelijk reeds per telegraaf aan Sir Garnet Wolseley gemeld was, ‘dat hij de Koningin niet kon adviseeren om haar oppergezag over de Transvaal op te geven.’ Zoo mocht dan de eene Gouverneur den anderen opvolgen; een liberaal ministerie in de plaats treden van een conservatief; Gladstone plaats nemen in het gestoelte van Disraeli; - mochten Kapenaars en Vrijstaters zich vereenigen in smeekbeden aan de Koningin, ten behoeve der Transvalers, of protesteeren tegen de onwettige handelingen harer dienaren tegenover Transvaal; mochten de Boeren memoreeren, deputeeren, proclameeren of congregeeren, - in Engeland had men maar één antwoord en bleef men bij het vast besluit: ‘de annexatie mag, KAN en ZAL nooit worden vernietigd.’ En hiermede moesten, Kruger en Joubert ook ditmaal, tot het Volk in Transvaal terugkeeren. De laatste poging tot een vreedzame oplossing der annexatie-quaestie was mislukt, en er bleef nu niets over dan, desnoods met het geweer in de hand, de Regeering der Republiek in hare functiën te herstellen.

Herstelling der regeering met het geweer in den arm.

Paul Kruger en Joubert deden, uit de Kaapkolonie teruggekeerd, verslag van hun zending, en begaven zich daarna naar hunne woonplaatsen, in afwachting van den verderen loop der zaken. Nimmer zou het gezegd mogen kunnen worden, dat zij het Volk hadden aangespoord, om in dadelijk verzet tegen het Engelsche bestuur te komen. Liever, voor een tijd, des noods, den blaam gedragen alsof zij zich van de zaak des Volks terugtrokken, dan beschuldigd te kunnen worden, dat zij, om zelven aan de Regeering te komen, één droppel bloed hadden laten vergieten. Eerst op aandrang van het Volk zelf kwam het Volkscomité, met Kruger en Joubert, weer te zamen, om verdere uitvoering te geven aan de Volksbesluiten, in December 1879, op Wonderfontein genomen. Daartoe werd eindelijk besloten, dat de Volksvergadering op Paardekraal, die tegen April 1880 bepaald was, en waarop de Regeering der Republiek hare werkzaamheden zou hervatten, op 8 Januari 1881 zou gehouden worden.

I. Beweging te Potchefstroom.

Door de kalme houding van het Volk misleid, meende het Engelsche Gouvernement in Transvaal, zonder gevaar van uitbarsting, tot strengere maatregelen in het innen der belastingen te kunnen overgaan, en werden er een aantal Boeren aangeschreven, onder de gewone bedreigingen, om onverwijld hunne belastingen te voldoen. Dit wekte dubbel verbittering. Men wist, dat iedere stuiver belasting, door een Boer aan het Engelsch bestuur in Transvaal betaald, in Engeland werd aangevoerd als een bewijs, dat het Volk zich eindelijk met de annexatie verzoend had. En men begreep terecht, dat, waar elke afzonderlijke weigering, om de belasting te voldoen, door een baljuws verkcoping zou worden gevolgd, sommigen zich zouden laten verleiden om maar te betalen, terwijl men anderen, die

zich zouden verzetten, met den sterken arm zou trachten te dwingen. Zoo zou er op honderd plaatsen tegelijk beroering ontstaan, en daardoor de krachten der Boeren verdeeld, en gemeenschappelijk handelen bemoeilijkt, indien niet verijdeld, worden. Het werd dus noodig om terstond eendrachtig op te treden, en het Engelsch bestuur te doen verstaan, ‘dat men wel belasting wilde betalen, doch alleen aan de wettige Regeering, óf, aan het tegenwoordig bestuur, onder protest.’ Dit gaf in Potchefstroom terstond aanleiding tot dadelijkheden.

Een 130 burgers aldaar begaven zich, in October 1880, tot hun landdrost en overhandigden hem een verklaring ‘dat zij bereid waren de van hen gevorderde betalingen te doen maar onder uitdrukkelijke voorwaarde, dat op de quitanties duidelijk vermeld zou worden, dat de gelden betaald werden onderprotest, en dat de landdrost die gelden in verzekerde bewaring zou houden, om later, aan hen, of aan het Gouvernement, dat zij als wettig geconstitueerd zouden erkennen, te worden terugbetaald.’ Dit werd door den landdrost geweigerd, en eenige dagen later werd zekere P. Bezuidenhout gedagvaard, ter betaling van £ 27 achterstallige belasting. Bezuidenhout verklaarde zich gewillig om zijn belasting te betalen, doch alleen onder protest, waarop de landdrost zijn wagen in beslag liet nemen, om dien, bij executie, ten behoeve van het Engelsche Gouvernement, voor de belasting en kosten te laten verkoopen. Hiertegen kwamen de burgers, vooral uit de wijk Schoonspruit, in verzet, en toen de dag der verkooping, 11 November 1880, aanbrak, waren er een aantal Boeren met hun Voorman, commandant P. Cronjé, op het marktplein te Potchefstroom tegenwoordig, om de verkooping van den wagen te beletten. Wel klom de baljuw op den wagen om ‘in naam der Koningin’ aan zijn last te voldoen, doch hij werd in den kortst mogelijken tijd, en niet op de zachtste wijze van den wagen verwijderd, die nu, onder luid gejuich, door rappe handen werd weggevoerd tot aan het einde der straat, waar een span ossen gereed stond, om het voertuig naar de woonplaats van den wettigen eigenaar terug te brengen.

Deze betrekkelijk geringe zaak werd door de Engelschen, en het Engelsche bestuur in Transvaal, ten ernstigste opgenomen: ‘Het was open rebellie, waaraan Cronjé, Bezuidenhout en hunne saamgezworenen zich hadden schuldig gemaakt, en de belhamels moesten voorbeeldig gestraft worden.’ De landdrost ontving orders om Cronjé en Bezuidenhout te arresteeren, terwijl te gelijker tijd 400 soldaten naar Potchefstroom gezonden werden, om, evenals in 1815, toen Frederik Bezuidenhout ge-

arresteerd moest worden, de civiele macht bij te staan. Dit was olie in het vuur, en gaf aanleiding dat een aantal Boeren, wel gewapend, zich als een wacht legerden in de nabijheid der woning van hun commandant, Cronjé. In der haast werd nu het Volkscomité te zamen geroepen, en werd er, 1 December, een vergadering gehouden op Kaalfontein, met den heer Hudson, den Gouvernementssecretaris van het Engelsche bestuur in Transvaal. Deze eischte, namens zijn Regeering, dat de 'belhamels' zouden worden uitgeleverd, om voor een der gerechtshoven terecht te staan, doch Paul Kruger, altijd vol beleid, beduidde hem, dat alleen het Volk hierover kon beslissen. En met het oog hierop werd de vergadering op Paardekraal tegen den 8sten December 1880, in plaats van 8 Januari des volgenden jaars, bijeengeroepen.

II. Paardekraal.

Onder het diepst gevoel van het gewicht der Bijeenkomst, die nu gehouden zou worden, spoedde het Volk zich, op de eerste kennisgeving, naar de bepaalde plaats, waar binnen korten tijd van 4000 tot 5000 Boeren, welgewapend, vergaderd waren. Niet om nog te bespreken of men Cronjé en Bezuidenhout aan de Engelsche Regeering zou uitleveren, maar om de Regeering der Republiek te steunen, waar zij hare werkzaamheden ging hervatten. Het eerste was trouwens door Lanyon onmogelijk gemaakt, daar hij, niettegenstaande Hudson met Paul Kruger had afgesproken, dat de zaak door het Volk, op deze Volksvergadering zou worden beslist, twee dagen vóór deze Bijeenkomst, bij proclamatie, het bijwonen daarvan als r e b e l l i e gebrandmerkt, en onder bedreiging van gestrenge straffen verboden had. En dat de Regeering der Republiek, terstond weer handelend moest optreden, stond bij het Volk vast. Geen andere Regeering zou het Volk, o n d e r of z o n d e r protest, langer in Transvaal erkennen noch gedoogen, en om die Regeering te steunen zou het, indien vereischt, goed en bloed offeren. Onwillekeurig werden steenen aangebracht en tot een grooten hoop gestapeld, als een zwijgend en toch zoo welsprekend en veelzeggend teeken, dat men zich verbonden had om, als één Volk, schouder aan schouder, de onafhankelijkheid des lands te handhaven, en de Regeering te steunen, het kostte wat het wilde, in de grootsche maar

moeielijke taak, die deze nu te aanvaarden had. Die steenhoop is het ‘MIZPA’ der Transvalers.

Het Volkscomité vergaderde den 10den December met 32 leden, en nam het schrijven van het Volk in overweging, ‘dat terstond gevolg zou worden gegeven aan het Volksbesluit van 16 December 1879, en de Regeering hare werkzaamheden zou hervatten.’ Hiertoe werd den volgenden dag door het Comité overgegaan, door Paul Kruger te verzoeken, ‘als Vice-President op te treden, daar de President het land verlaten had, en den Volksraad tot een buitengewone zitting op te roepen.’ Vervolgens riep Paul Kruger, als Vice-President, de leden van den Volksraad te zamen tot eene buitengewone zitting op den volgenden dag, 13 December, en hiermede was de Regeering der Republiek, feitelijk in hare functiën hersteld. Alles langs constitutioneelen weg en zonder een zweem van oproer.

De buitengewone zitting van den Volksraad, - ‘b u i t e n g e w o o n ’ wel in iede opzicht, - werd op Maandag 13 December 1880, na een krachtig gebed door Jacob Maré, met deze treffende aanspraak van Vice-president Kruger geopend:[1)]

> ‘*Edel Achtbare Voorzitter en Leden van den Volksraad*.
> Ik sta hier voor uw aangezicht, geroepen door het Volk; in die stem van het Volk heb ik gehoord de stem van God, den Koning der volken, en ik gehoorzaam. In de laatste Volksraadszitting van Maart 1877, benoemde de Volksraad mij tot Vice-President; ik heb nu niet gedacht aan mijn eigen bekwaamheid, maar ik doe wat mijne hand vindt om te doen.’
> ‘Het Volk heeft op Zaterdag 11 December geëischt, dat zijne Regeering weder zal optreden. Het Volkscomité, dat sedert 3 jaren zich zoo verdienstelijk heeft gemaakt aan de zaak van het land, heeft mij, op den eisch van het Volk, tot uitvoering daarvan onmiddellijk opgeroepen, en met de hier aanwezige leden van den Uitvoerenden Raad, heb ik het besluit genomen tot onmiddellijke oproeping van den Volksraad’ .....
> ‘Het is niet noodig een lange toespraak te houden. Uwe werkzaamheden zijn noodig om de Regeering spoedig in staat te stellen het land, volgens de Grondwet, te besturen, en daartoe uit te voeren den wensch van het Volk, zooals die in de besluiten van 15 December 1879 zijn uitgesproken’
> .....
> ‘Ik heb in zoover gedaan wat de wet van mij verwacht, maar nu is het oogenblik gekomen voor den Edel Achtbaren Volk-raad, om verdere voorziening te maken voor het Bestuur des lands. Ik heb de eer u voor te stellen, dit Bestuur voorloopig op te dragen aan een Driemanschap.’

1) Er waren 12 leden tegenwoordig, wier namen wel in de herinnering bewaard mogen blijven, en daarom hier volgen: P.J. Joubert, D.P. Taljaard, S. Prinsloo, P. de la Rey, J. Duvenage, J.P. Maré, C.B. Otto, P.A. Venter, C. van Rooyen, T. Dreyer, M.W. Vorster en C.J. Bodensteyn.

> ‘Ik wil u herinneren, dat de zaak van het land, hoewel zeer ernstig, toch volkomen wettig is. Het Volk heeft nooit den weg der wet verlaten, heeft na de annexatie geprotesteerd, zich lijdelijk verzet, en zou misschien nog andere vreedzame middelen hebben verkozen, ware het niet, dat de Engelsche autoriteit in Pretoria dit onmogelijk gemaakt had. Het recht der Volken is aan onze zijde, en hoe zwak wij zijn, onze God is een rechtvaardig God. Mijne Heeren! de HEERE zegene uwe werkzaamheden en bescherme ons Vaderland!’

Deze aanspraak, even hoopvol en mannelijk als de laatste toespraak van den gevluchten Staatspresident, in den Raad, pijnlijk geklonken had, werd door den Voorzitter (den heer Bodensteyn) als volgt beantwoord:

> HOOG-EDELE HEER EN HEEREN!
> ‘Wij hebben de aanspraak van ZHEd. den Vice-president met een warm gevoel van dankbaarheid vernomen, omdat ZHEd. den moed heeft gehad om, in dit moeielijk oogenblik, in naam van het Volk, de wet in handen te nemen. Nooit zal het Volk der Zuid-Afrikaansche Republiek vergeten, dat gij - toen de nood op het hoogst was gestegen - onder het gevaar van eene vijandelijke macht gezegd hebt: “HIER STA IK, GOD HELPE MIJ, IK KAN NIET ANDERS!”
> Evenmin zal het Volk het werk van het Comité vergeten, dat gedurende de laatste vier jaren onzer onderdrukking, werkzaam en waakzaam was voor de belangen van het Volk. Wij zijn hier met u - en met ons Volk - gereed tot den laatsten man, om ons leven voor de onafhankelijkheid van ons dierbaar Vaderland te offeren.
> Met Gods hulp zijn wij gereed alle voorstellen, die gij ons doen zult, tot voorziening van de behoeften des lands onmiddellijk in overweging te nemen.’

Overeenkomstig het voorstel van den Vice-President, benoemde de Volksraad nu terstond een Driemanschap, en koos daartoe den Vice-President, Paul Kruger, zelven, den voormaligen President M.W. Pretorius en P.J. Joubert, die terstond den eed van getrouwheid in handen van den Volksraad aflegden. Daarna werd de proclamatie[1)] vastgesteld,

1) Deze proclamatie is een merkwaardig stuk.
‘IN NAAM VAN HET VOLK d e r ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK’, zoo vangt zij aan, ‘onder BIDDEND OPZIEN tot GOD, doen wij, S.J.P. KRUGER, Vice-President, M W. PRETORIUS en P.J. JOUBERT, door den Volksraad, in zijne zitting van den 13 December 1880 aangesteld, als het *Driemanschap*, dat voorloopig het Opperbestuur der Republiek voert, te weten:
1. Dat op den 16den dag van Januari 1852 tusschen H.M. Commissarissen W.S. HOGGE en C.M. OWEN, en de Afgevaardigden der Emigranten-Boeren een tractaat is gesloten, bekend onder den naam van de Zandrivier-Conventie.’ (Welk tractaat dan in zijn geheel volgt.)
Vervolgens wordt de geschiedenis der annexatie nagegaan, met opneming van het p r o t e s t en de p r o c l a m a t i e door den Staatspresident en den Uitvoerenden Raad, tegen de annexatie uitgevaardigd. Verder worden de pogingen opgesomd door het Volk in het werk gesteld om de vernietiging der annexatie langs vreedzamen weg te verkrijgen, en daarna het Volksbesluit van 12 December 1879 in zijn geheel vermeld. Ten slotte heet het:

waarbij aan het Volk en aan ieder, wien het verder aanging, bekend zou worden gemaakt, dat de Regeering der Zuid-Afrikaansche Republiek hare functiën hervat had, en werd besloten dat die proclamatie te Potchefstroom zou worden gedrukt, en dat, indien noodig, een gewapende patrouille den drukker zou beschermen tegen belemmering in zijn werk. En eindelijk werd bepaald 'dat het laager op Woensdag, den 15 December, Paardekraal zou verlaten, en zoo spoedig mogelijk een vast punt zou bezetten, waar de vlag der Republiek zou worden geheschen en de zetel der Regeering voorloopig zou gevestigd worden.' Hiertoe werd, uit een politiek zoowel als strategisch oogpunt, met uitnemend doorzicht, HEIDELBERG gekozen.

III. De vlag geheschen te Heidelberg.

Zoo brak de zestiende December aan; een dag toch reeds onvergetelijk in de geschiedenis van den worstelstrijd; de dag waarop 41 jaren geleden

'Onuitsprekelijk was de toorn van het Volk toen het zag, dat voorbedachtelijk en moedwillig door de Regeering in Pretoria de waarheid werd verduisterd, en dat de onwillige en afgeperste betaling der belasting als een wapen tegen het Volk werd gebruikt.'
'De onwil van het Volk in het betalen van belastingen leidde tot kleine botsingen. Nog werd alles door de leiders van het Volk gedaan, om een openbare vredebreuk te beletten. Met volkomen goedvinden van den Kolonialen Secretaris en den heer Kruger, werd besloten te beproeven, of de Volksvergadering, die aanstaande was, de oplossing der moeielijkheden nog niet langs vreedzamen weg zou kunnen bewerken.'
'Toen heeft het der Regeering in Pretoria goedgedacht, in weerwil van die overeenkomst tusschen den Kolonialen Secretaris en den heer Kruger, en twee dagen vóór den dag der samenkomst, eene proclamatie uit te vaardigeu, die ons geen keus laat tusschen deze twee: om, of als rebellen behandeld te worden, of onze eeuwige rechten als een vrij Volk te handhaven.'
'Wij *hebben* beslist, en het Volk heeft ons den weg aangewezen. Wij verklaren voor God, den Kenner der harten, en voor de wereld: iedereen die van ons als oproermakers spreekt is een lasteraar! Het Volk der Zuid-Afrikaansche Republiek is *nooit onderdaan* van H.M. geweest en wil het ook niet wezen.'
'*Wij keeren dus terug tot het protest van de Regeering*, boven aangehaald, en verklaren, dat van onze zijde het laatste middel beproefd is, om langs vreedzamen weg en vriendschappelijke bemiddeling de rechten des Volks te verzekeren.'
'Wij geven dus aan iedereen te kennen, dat op den 13den December 1880, de Regeering is hersteld; de heer S.J.P. Kruger is opgetreden als Vice-President, en met de heeren M.W. Pretorius en P.J. Joubert het Driemanschap zal uitmaken, dat het Bestuur des Lands zal uitvoeren. De Volksraad heeft zijne zitting hervat.'
'Alle ingezetenen van het land, die zich rustig houden, en gehoorzamen aan de wetten, zullen staan onder de bescherming der wet.'
'De Republiek is bereid, in overleg en in overeenstemming met de Koloniën en Staten van Zuid-Afrika op eene confederatie in te gaan.'
'Eindelijk publiceeren wij aan allen en een ieder, dat van heden af het Land wordt verklaard te zijn in staat van beleg, en onder de bepalingen van de oorlogswet.'
'S.J.P. KRUGER, Vice-President; M.W. PRETORIUS; P.J. JOUBERT, Driemanschap.'

de overwinning op Dingaan behaald was aan Bloedrivier, en die sedert, kerkelijk en burgerlijk, als bid- en dankdag vastgesteld was. Niet gezocht, maar door bijzondere besturing, zou juist op dien dag de vlag der Republiek, voor drie en een half jaar door schendige hand neergehaald, maar onder het Volk als een onvervreemdbaar goed bewaard, weer worden geheschen. Op dien dag, ongeveer vijf uur in den namiddag, vond dit op plechtige wijze plaats. De Regeering, warsch van eenig onnoodig machtsvertoon, liet den landdrost van Heidelberg, per missive, den sleutel van het Gouvernementskantoor vragen, waarop de landdrostklerk NABAL, die in zijn plaats ageerde, 'bukkende voor de overmacht', dien aanwees en de Regeering bezit nam van het Kantoor. Oogenblikkelijk hierop werd de vlag geheschen, de proclamatie werd voorgelezen, en de REGEERING DER REPUBLIEK WAS IN HAAR WAARDIGHEID HERSTELD.

Onder de mannen, die, met een niet te bedwingen traan in het oog, de dierbare vlag begroetten, bevond zich ook onze bekende Boer, - hij, wiens lotgevallen, van zijn t r e k uit de Kolonie tot den uittocht uit Natal, wij hebben gadegeslagen. Zijn haar is vergrijsd, zijn voorhoofd gerimpeld, zijn krachtige gestalte eenigszins gebogen, maar overigens is de oude Voortrekker weinig veranderd sedert wij hem, op Drakensberg gezeten, dien smartelijken blik op Natal zagen werpen. Toch kan men hem aanzien, hoeveel hij in den laatsten tijd geleden heeft.... Het was hem niet onvoorspoedig gegaan, sedert hij zich eerst in het Lijdenburgsche, daarna aan Zoutpansberg, en eindelijk op het Hoogeveld, aan Vaal-rivier, gevestigd had. Wel hadden de Kaffers eenmaal zijn huis, 'boven zijn hoofd' in brand gestoken, en meermalen zijn vee geroofd; wel was hij, op het commando, dat Potgieters dood moest wreken, door een assegaai in den schouder getroffen, en leed hij soms nog smartelijk aan de niet geheel genezen wonde; wel had hij moeten trekken van plaats tot plaats, eer hij een rustige woning gevonden had, doch hij mocht nu, aan den avond van zijn leven, toch getuigen, dat hij rijkelijk gezegend was geworden, in zijn tweede vaderland. Als ouderling in de Kerk, als lid van den Volksraad, als commandant van zijn district, had hij Land en Volk jaren lang mogen dienen; zijne bezittingen waren vermeerderd; zijne kinderen waren wel gevestigd, en tot in het vierde gelid had hij zijn geslacht mogen aanschouwen. Geëerd en geacht, scheen het, dat hij zijn laatste dagen in rust en vrede zou kunnen slijten, toen de moeielijkheden met de Burgers-

regeering ontstonden, en, ten laatste, de Transvaal geannexeerd werd. Hij was, na de proclamatie van Shepstone, terstond naar Pretoria gesneld, om zich in persoon van den staat van zaken te overtuigen, en had dáár, met een gevoel aan afgrijzen grenzende, de Engelsche vlag zien fladderen voor Sheptones woning.... Zou die gehate vlag hem dan altijd vervolgen....? Was er geen ontkomen aan de Engelsche Regeering?.... Oud als hij was, had hij toen reeds naar het geweer gegrepen, en niet dan met moeite had men hem kunnen overreden, om kalm den uitslag der zending naar Engeland te verbeiden. 'Wat zending,' had hij geantwoord, 'ik heb te veel ondervinding van de Engelsche Regeering om iets goeds voor ons, Boeren, van h a a r te verwachten.' Elke Volksbijeenkomst had hij sedert als Voorman bijgewoond, en er altijd sterker op aangedrongen, dat de Regeering hare werkzaamheden moest hervatten en de onafhankelijkheid der Republiek, met den sterken arm, handhaven. En toen het scheen, alsof het zóóver nooit zou komen, en de vrees hem begon te bekruipen, dat de Engelsche vlag, ten slotte, over Transvaal zou b l i j v e n waaien, had hij zijne wagens laten in orde brengen, om te trekken naar het meer N'Gami, naar Damara-land, naar de Westkust, naar eene plek waar dan ook, daar hij buiten het bereik der Engelsche vlag, zijn veelbewogen leven zou kunnen eindig en En nu.... was het werkelijkheid of een droom ?.... Dáár woei de vlag der Republiek, het vierkleurig dundoek, weer vrij en fier, over het vrije Volk, en zoo even had hij de proclamatie gehoord, die aan vriend en vijand verkondigde, dat de Regeering, in het vertrouwen op God, hare werkzaamheden had hervat. Een onuitsprekelijk gevoel van dankbaarheid vervult zijne ziel, en in dat gevoel wijdt hij zich bij vernieuwing, aan Land en Volk. De Regeering kan over zijn persoon èn goed beschikken: zijne zonen zullen op z i j n e kosten uittrekken, om die vlag te beschermen; zijne dochters zullen teerkost bereiden voor de dapperen, die naar de grenzen moeten trekken. En hij zelf kan ook het geweer nog hanteeren. Doch,... niet in eigen kracht ligt zijn vertrouwen, en onwillekeurig slaat hij, te midden van de juichkreten, die rondom hem opgaan, het oog omhoog en bidt: o m d e n z e g e n G o d s, o v e r d e n u h e r s t e l d e ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK.

De heldenstrijd voor recht en onafhankelijkheid.

'Als ik let op Engelands macht', had P. Joubert op KLEINFONTEIN gezegd, 'dan schijnt het mij zoo onmogelijk dáártegen te strijden, als met de hand aan den hemel te reiken, doch..... ik let op Hooger Macht.' In het vertrouwen op die Macht, hadden de Boeren het nu gewaagd, de Regeering des lands in hare rechten te herstellen. Men h o o p t e, dat de Engelsche Regeering eindelijk zou zwichten, voor den zedelijken moed door het Volk geopenbaard, en zich terug zou trekken uit het land, waar haar vlag niet begeerd werd, zonder het tot bloedvergieten te laten komen. Doch, met de geschiedenis van Engelands annexatiën in de hand, was het te voorzien, dat men zich tot een bloedigen kamp moest aangorden. De keuze, die Engeland aan zoo vele andere volkeren gesteld had, tusschen de zegeningen van zijn vlag of de uitwerkselen van zijn geschut, zou gewisselijk ook den Transvalers gesteld worden, en daar deze reeds besloten hadden, zich nooit onder de Engelsche vlag te laten regeeren, moesten zij zich gereed maken, om de Engelsche kogels te ontmoeten. En hiertoe m a a k t e n de Boeren zich gereed, - zonder eenig bravado, maar vast besloten om liever te sterven dan zich te onderwerpen. Den strijd, dien zij niet zochten, wilden zij ook niet ontwijken. Wat van hunne zijde kon gedaan worden om bloedvergieten te vermijden, was geschied, en zou geschieden, tot het uiterste toe. Het eerste schot mocht niet vallen van hun kant. Doch de vlag, die nu weer geheschen was, zou men beschermen ten koste desnoods van het leven. In dien schijnbaar hopeloozen kamp voor recht en onafhankelijkheid stelden de Boeren, bewust en onbewust, tegenover Engelands m a c h t, de ALMACHT Gods.

I. Het begin van den strijd te Potchefstroom.

De Volksraad had besloten dat de proclamatie, waarbij de herstelling der Regeering bekend gemaakt werd, te Potchefstroom zou worden gedrukt. Van dit besluit werd kennis gegeven aan majoor Clarke, den Engelschen Specialen Commissaris te Potchefstroom, in het 'vertrouwen dat hij van het drukken dezer proclamatie zoomin een *casus belli* zou maken, als de Regeering gedaan had, toen Shepstone *zijne* annexatie-proclamatie liet drukken te Pretoria,' doch met kennisgeving

dat ‘indien hij zulks wèl deed, de gevolgen voor zijne rekening zouden komen, want dat de proclamatie m o e s t en z o u gedrukt worden.’ Een wacht van 400 Boeren, onder bevel van commandant P. Cronjé. werd tegelijk naar Potchefstroom gezonden, om den drukker tegen elke mogelijke verhindering in zijn werk te vrijwaren.

Intusschen had de bevelhebber der Engelsche troepen te Potchefstroom, kolonel Winsloe, zijne positie aldaar zooveel mogelijk versterkt, door het opwerpen van aardwerken, aan de Westzijde der stad, en het bezetten van de gevangenis, het Gouvernementskantoor en een sterk winkelgebouw, evenals het Kantoor, aan het plein gelegen. Niet zoozeer, omdat hij voor een oogenblik m o c h t aannemen, dat de Boeren ooit, voor hun onafhankelijkheid, tegen Britsche soldaten zouden d u r v e n vechten, maar slechts, om elke mogelijke vrijheids-demonstratie terstond te kunnen onderdrukken. Eén schot uit de beide Armstrong-negenponders, die, van de batterijen, de weerlooze stad bedreigden, of een paar schoten uit het Kantoor, waarin majoor Clarke zich met een 60 soldaten en vrijwilligers verschanst had, over de hoofden der oproermakers gevuurd, zou, zoo meenden den Engelschen, voldoende zijn om de geheele Boerenmacht ‘h u i s t o e ’ te jagen. Veiligheidshalve, werden de deuren en vensters der bezette gebouwen echter terdege, met zandzakken, schotvrij gemaakt, en om, indien noodig, beter op de Boeren te kunnen vuren, werd het platte dak der gevangenis met een borstwering van zandzakken omgeven. Uit de aldus versterkte positiën, konden de Engelschen het groote plein en de hoofdstraten, die naar het fort leidden, gemakkelijk bestrijken, terwijl de kanonnen, op de aardwerken zelve geplaatst, de stad zonder moeite in een puinhoop zouden kunnen verkeeren.

Cronjé arriveerde den 15den December met zijne mannen te Potchefstroom, en liet terstond met het drukken der proclamatie een aanvang maken. Daar de drukker eene waarschuwing ontving van Clarke, ‘dat hij met de uiterste gestrengheid der wet zou worden gestraft, als hij zou toelaten dat eenig oproerig of onwettig document zijn pers verlaten zou’, plaatste Cronjé eene sterke wacht bij de drukkerij, tot de proclamatie gedrukt zou zijn. Een honderd man posteerden zich verder bij de woning van Pretorius, terwijl kleinere wachten onderscheidene punten der stad bezetten, om niet overvallen te worden. De dag en de daaropvolgende nacht gingen echter ongestoord voorbij, en reeds begon men zich geluk te wenschen met den goeden afloop der expeditie, toen Donderdag morgen, 16 December, onverwacht eenige schoten gehoord werden, en een jonge Transvaler den commandant berichten kwam, dat de soldaten

op eenige burgers hadden gevuurd, en dat commandant Robberts den arm was afgeschoten. Onverwijld gaf Cronjé nu bevel om op te trekken naar het marktplein, om van majoor Clarke te vernemen wat dit alles te beteekenen had.

Wat was er geschied?

In den vroegen morgen waren commandant Robberts en vier of vijf Boeren, wat dichter voorbij het Engelsche kamp gereden, dan Lanyons proclamatie, waarvan zij nauwelijks kennis droegen, gedoogde, en had Winsloe hun een 25 man rijdende infanterie achterop gezonden. Zonder verdere waarschuwing dan een schot in de lucht, hadden de soldaten op Robberts en zijne manschappen gevuurd, en den commandant in den arm getroffen. Den paarden den toom gevende, hadden de Boeren daarop, zonder verder ongeval, de pastorie der Ned. Geref. gemeente, aan den ingang van het dorp, bereikt, waar zij den gewonde, die hevig bloedde, de noodige hulp trachtten te verleenen[1]. De pastorie werd echter spoedig door een bom uit het fort getroffen, waarop men Robberts naar het huis van Dr. Poortman had gebracht, dat vervolgens uit het fort was getroffen. Sedert verkondigde het eene kanonschot na het andere, dat Winsloe besloten scheen de weerlooze stad, vol vrouwen en kinderen, zonder eenige waarschuwing of opeisching, te gaan beschieten. Het geweer door Sheptone geladen was eindelijk losgebrand, en Sir Bartle Frères glimlach, in een kogel omgetooverd, was weer begonnen dood, en verderf te verspreiden. In één woord: het bloedvergieten, dat de onwillige Boeren de bescherming der Engelsche vlag moest leeren waardeeren, had een aanvang genomen.

1) De dorpel van dat huis - de pastorie der Ned. Ger. Gemeente -, door het eerste Burgerbloed in dezen vrijheidskamp vergoten gewijd, had in den gevel van het Gouvernements-kantoor te Pretoria een eereplaats moeten hebben, en zou misschien ook wel voor het nageslacht bewaard zijn gebleven, indien aan dat huis niet zulke treurige herinneringen verbonden waren. Immers, heeft de predikant, die het bewoonde, Ds. JOOSTE, een Afrikaner van geboorte, als handlanger der Engelsche overheerschers het over zijn hart kunnen verkrijgen, om Lanyon tot het nemen van krachtige maatregelen tegen de Boeren aan te zetten. Geen wonder, dat hij, toen de gewonde Robberts in de pastorie gedragen werd, door zelfverwijt gepijnigd, een paard greep en met achterlating van alles, onverwijld de vlucht nam. En opmerkelijk is het, dat die pastorie het eerste gebouw was, dat door het Engelsch geschut werd getroffen en later (gelukkig!) in brand geschoten. Zij, die weten, in welke betrekking de Schrijver, jaren lang, tot genoemden predikant heeft gestaan, zullen verstaan met hoeveel leedwezen hij iets ten zijnen nadeele vermeldt. Doch waar blijft het, dat Ds. JOOSTE, op onverantwoordelijke wijze, partij heeft gekozen tegen de Boeren, in wier midden hij leefde, en tegenover welke hij dure verplichtingen had. Het schot, waardoor de pastorie in brand geschoten werd, is het eenige, dat in dezen krijg, uit een Engelsch kanon, doel getroffen heeft.

Op het plein gekomen werden de Boeren zóó fel uit het versterkte Kantoor bestookt, dat zij zich, met verlies van één doode en één gekwetste, moesten terugtrekken. Zij vatten echter post achter de kerk en op de hoeken der straten, die op het plein uitliepen, van waar zij een geregeld vuur op de Engelschen, in het Kantoor en den winkel, openden. Dezen hadden 'na het vuren hunner eerste schoten zóó gelachen, om den spoed waarmede de Boeren op den loop waren gegaan, dat zij geen tijd gehad hadden om het getal dooden en gewonden op te nemen.' Doch hun lachen zou spoedig in weenen veranderd worden. De Boeren, gebruik makende van elk bedekkingspunt, zoowel tegen de kogels uit het Kantoor als tegen de bommen, die uit het fort op hen geworpen werden, en zelve met doodelijke juistheid vurende op de schietgaten in het Kantoor aangebracht, wisten dat gebouw te naderen en er, na een tweedaagschen, hevigen strijd, ten deele bezit van te nemen. Daar Clarke zich niet wilde overgeven, besloot men het rieten dak boven zijn hoofd in brand te steken, en reeds was hiermede een aanvang gemaakt, toen hij eindelijk de WITTE vlag liet hijschen BOVEN de E n g e l s c h e , als teeken dat hij bereid was om te capituleeren. De versterkte winkel zou in de overgave begrepen zijn. Een paar dagen later werd ook de gevangenis, een zeer sterke positie der Engelschen, genomen, en waren de Boeren meester van de stad.

Deze eerste overwinning was voor het geheele Volk van onschatbare waarde. Niet alleen hadden de Engelschen het drukken der proclamatie niet kunnen verhinderen, maar Potchefstroom zelf was uit hun macht verlost. De schampere voorspelling, dat de Boeren voor het eerste kanonschot de vlucht zouden nemen, was gelogenstraft, en tusschen de bommen en kogels door, hadden zij de drie posities der Engelschen in de stad vermeesterd. In plaats dat Cronjé door Clarke gevangengenomen was, om als oproermaker opgehangen te worden, had de dappere majoor zich, met de geheele bezetting onder zijn bevel, aan den Boerencommandant moeten overgeven, en was hijzelf krijgsgevangen geworden. Engelsche krijgsmanshanden hadden de w i t t e vlag geheschen boven die Engelsche vlag, welke bijna vier jaren lang, tergend, van het Kantoor gefladderd had, doch nu weer had moeten plaats maken voor de oude Boerenvlag. De gewonde arm van Robberts was gewroken, door de gekwetsten in het Kantoor, en de kogel, die Piet van Vuuren, een van Cronjés mannen, had doen sneuvelen, door den dood van één Engelsch officier en van verscheidene soldaten. Een paar honderd geweren en een goede voorraad ammunitie waren bij de capitulatie over-

gegeven, zoodat zelfs de kosten van het beschieten der Engelschen ruimschoots vergoed waren. En boven alles, was de hoofdstad van het land, niettegenstaande de bommen, die nog voortdurend uit het Engelsche fort op haar gericht werden, weer in de handen der Boeren. In ieder opzicht was de expeditie van Cronjé uitstekend geslaagd.

II. Bronkhorstspruit.

Onmiddellijk nadat de Regeering het bewind weer aanvaard had, werd daarvan officieel kennis[1)] gegeven aan Lanyon, altijd nog in de verwachting, dat de Engelschen, om bloedvergieten te voorkomen, zich nu zouden terugtrekken. De proclamatie der Regeering werd echter door Lanyon met een andere beantwoord, waarbij ‘alle onderdanen der Koningin werden opgeroepen om den opstand, die was uitgebroken, te helpen onderdrukken.’ Reeds eenige dagen te voren hadden de militaire autoriteiten last ontvangen, hoe zij zich tegenover de ‘opstandelingen’ hadden te gedragen, en nu werd den opperbevelhebber der Engelsche troepen, in Transvaal, openlijk opgedragen, om de Boeren met den sterken arm tot onderwerping te brengen. Hiertoe moest vooreerst de beschikbare krijgsmacht zooveel mogelijk te zamen getrokken worden. Om dit te beletten, en vooral om te verhinderen, dat een sterke afdeeling van het 94ste regiment, die zich op marsch bevond van Lijdenburg naar Pretoria, zich met de hoofdmacht vereenigde, werd nu aan commandant Frans Joubert, met ongeveer driehonderd Boeren onder zijn bevel, door den commandant-generaal opgedragen zich in de richting van Pretoria te begeven.

De Engelsche troepen, 248 man en 9 officieren sterk, onder bevel van kolonel Anstruther, verlieten Lijdenburg op ZONDAG, den 5 December, en bereikten Nazareth (of Middelburg) iets meer dan een week later. Van deze plaats werd de marsch voortgezet naar Pretoria. Nog te Nazareth zijnde was Anstruther gewaarschuwd, dat de Boeren hem den pas zouden kunnen afsnijden, doch het bloote denkbeeld, dat

1) De ‘Kennisgeving’ werd overgebracht door commandant H.J. Schoeman, wien de volgende karakteristieke ‘pas’ (in de Engelsche taal) werd medegegeven:
‘Zij het kennelijk aan een iegelijk dat houder dezes is de heer H.J. Schoeman, officieel gezonden naar Z. Ex. Sir W. Owen Lanyon door den President van de Zuid-Afrikaansche Republiek. Laat hem passeeren overeenkomstig het gebruik der natiën en terugkeeren.’

dezen het zouden durven wagen, geregelde Britsche troepen in het open veld aan te vallen, werd door den dapperen kolonel als dwaas verworpen.

Aan de andere zijde van Olifantsrivier gekomen, werd hem echter door een Kaffer medegedeeld, dat de Boeren in de nabijheid waren, en begon hij er toch over te denken, om zijn lang convooi wat in te korten, 's nachts een laager te vormen en zich op een mogelijken, schoon dan onwaarschijnlijken, aanval bereid te houden. Nabij BRONKHORSTSPRUIT, 30 mijlen van Pretoria, gekomen, kreeg het muziekcorps, dat de troepen vergezelde, zelfs bevel om nog één stuk te spelen en dan de muziekinstrumenten te verwisselen voor het geweer, ter verdere versterking der beschikbare macht. Vóór dat laatste stuk echter kon worden uitgespeeld, waren de troepen reeds met groot verlies, door de Boeren in hun marsch gestuit.

Commandant Frans Joubert, volkomen met het terrein bekend en van de nadering der soldaten bewust, kon de plaats van aanval naar goedvinden bepalen. Zijne manschappen achter een lagen heuvel verborgen houdende, liet hij de Engelschen naderen tot op ongeveer 300 schreden, zonder door hen bemerkt te worden. Nu zond hij een parlementair, Paul de Beer, tot kolonel Anstruther met een schrijven van den commandant-generaal ‘dat de Regeering der Zuid-Afrikaansche Republiek haar zetel te Heidelberg gevestigd had; dat een diplomatieke afgezant met dépêches naar Lanyon gezonden was; dat het nog onzeker was of de oorlog was uitgebarsten, doch dat intusschen geen voorwaartsche beweging van troepen kon toegelaten worden. En verder, dat elke verdere beweging der troepen als een oorlogsverklaring zou worden beschouwd, waarvan de verantwoordelijkheid op de schouders van den kolonel zou rusten.’ De Beer, met de parlementaire vlag in de hand, reed de troepen tegemoet tot op honderd schreden en riep toen, driemaal in het Engelsch en driemaal in het Hollandsch, ‘dat zoo iemand met hem wilde spreken, die nu komen moest’. Daar De Beer weigerde om den Engelschen onderofficier, die hem tegemoet werd gezonden, naar de troepen te volgen maar alleen met den kolonel zelven wilde spreken, ontmoette deze hem op vijftig schreden buiten zijn linie, waar hij de dépêche in ontvangst nam en las. Op den eisch van Joubert gaf Anstruther het eenige antwoord, dat van den krijgsman verwacht kon worden: ‘Ik heb orders om naar Pretoria te gaan, en ga naar Pretoria; Doet wat gij wilt’, welk antwoord, tot

drie malen herhaald, door De Beer aan zijn commandant teruggebracht werd. Weinige minuten later waren de Boeren met de Engelsche soldaten in een doodelijken kamp gewikkeld.

Terwijl de troepen in der haast van eenige wagens een laager trachtten te vormen, en zich verder in slagorde stelden, liet Frans Joubert zijne mannen, op een korten draf te paard, den vijand naderen tot op een afstand van 200 schreden, en daarna, met achterlating der paarden, al schietende, storm loopen tot op ruim 100 schreden. De Engelschen verdedigden zich dapper, doch konden het doodelijke vuur der Boeren niet wederstaan. Ziende hoe zijne officieren en manschappen rondom hem vielen, gaf kolonel Anstruther, zelf doodelijk gekwetst, bevel om de shako's omhoog te werpen en met de zakdoeken te zwaaien, als teeken van overgave, waarop de Boeren het schieten staakten. Binnen 10 minuten nadat het eerste schot gevallen was, hadden de Boeren de overwinning behaald.

En welk een overwinning! Van hunne zijde waren 2 man gedood en 5 gewond, terwijl het verlies der Engelschen bedroeg, aan dooden, 3 officieren en 62 man, en aan gewonden, behalve den bevelhebber zelven, 1 officier en 90 minderen, en, helaas! eene vrouw. Acht en twintig wagens met ammunitie en krijgsbehoeften, benevens een groot aantal geweren en andere wapenen, vielen den Boeren in handen[1].

Voor de tweede maal, binnen weinige dagen, had nu een Britsch bevelhebber zijn vlag gestreken en zich, na korten strijd, met een aanmerkelijke macht aan een eenvoudigen Boeren-commandant overgegeven. Andermaal hadden de Boeren, voor elke patroon, door hen verschoten, een patroontasch vol, buitgemaakt, en geweren genoeg, van het beste maaksel, om ieder, die g e e n wapen had, als uit 's vijands tuighuis te kunnen voorzien. En krachtig was het gebleken, dat de Transvalers wel degelijk tegen Engelsche soldaten waren opgewassen; - dat zij, zoomin vreesden de Engelsche troepen in het open veld aan te tasten,

1) Na de overgave der troepen, eischte Joubert de v l a g van het 94ste regement. De militaire conducteur Egerton, die juist verlof ontvangen had, naar Pretoria te gaan, om geneeskundige hulp voor de gewonde soldaten, antwoordde, m e t d e v l a g o m z i j n l i j f o n d e r z i j n e k l e e d e r e n v e r b o r g e n, 'dat hij niets van de vlag af wist'. Zoo redde hij de vlag ten koste van zijn eer en van de eer van het regiment, voor welke 'moedige daad' hij later tot officier bevorderd werd. Het verhelen van die vlag staat eigenlijk gelijk met diefstal, daar de overgave onvoorwaardelijk geweest was.

als hen onder de bommen en granaten, uit versterkte plaatsen te verdrijven. Van l a f h e i d zou geen Engelschman hen voortaan durven beschuldigen.

Het gedrag der Boeren, na den strijd, was insgelijks voorbeeldig. Hadden zij, toen het kantoor te Potchefstroom was ingenomen, de ‘r o o i b a a i t j e s ’ beklaagd, die gevallen waren, in een strijd, die hen niet aanging, nu gaven zij vooral hun smart te kennen, dat er een vrouw, door hunne kogels gewond was. Wat er voor de gewonden gedaan kon worden geschiedde, en zelfs werd naar Pretoria gezonden om militaire geneeskundige hulp. Engelschen zijn over het algemeen weinig demonstratief, doch kolonel Anstruther, die weinige dagen later aan zijne wonden overleed, was zoo getroffen door de edele wijze, waarop Joubert gestreden had en zich tegenover de overwonnenen gedroeg, dat hij hem zijn wapenkistje met wapens vereerde, en hartelijk afscheid van hem nam. Iets dergelijks is zeker zelden op een slagveld gezien.

III. Op de grenzen aan drakensberg.

Hoe wenschelijk het nu ook zou geweest zijn de Engelsche troepen, uit elke plaats, die zij bezet hielden terstond te verdrijven, bleek dit, met de betrekkelijk geringe macht, waarover de Regeering te beschikken had, onmogelijk. De tactiek, die daarom gevolgd moest worden was, den vijand in zijne sterkten zelve te belegeren, daardoor te beletten dat de Engelsche troepen zich konden concentreeren, en de bezetting des noods door honger tot de overgave te dwingen. Met dit doel bleef Cronjé met 400 Boeren te Potchefstroom; 1000 man onder commandanten Erasmus en H. Pretorius belegerden Pretoria, terwijl commandanten P. Steyn met 200 Boeren Lijdenburg, S. Eloff met gelijke macht Rustenburg, P. Minnaar met 250 man Staanderton, en 200 man Wakkerstroom bezetten en de forten aldaar belegerden. 300 Boeren, onder commandant A. Kock, kregen Christiana op de Westelijke grens te bewaken, ruim 50 man, onder commandant Viljoen Utrecht, en 250 man, onder commandant Malan, Heidelberg, de zetel der Regeering. Uit een beschikbare macht van nog geen 4500 Boeren waren er dus ongeveer 3000 noodig, om de genoemde plaatsen te bezetten of te belegeren, en bleven er slechts ruim 1500 over ter bescher-

ming van de bergpassen, op de Zuidelijke grens, waar de vijand zijn strijdkrachten verzamelde, om de Republiek binnen te rukken.

P. Joubert, tot commandant-generaal der geheele Boeren-krijgsmacht benoemd, had in den moeielijken doch eervollen strijd, die hem wachtte, dit voordeel, dat het krijgsplan van zijn vijand openbaar en begrensd was. Er was het Engelsche Gouvernement alles aan gelegen dat de garnizoenen, door de Boeren ingesloten, zoo spoedig mogelijk ontzet werden, - vooral dat Pretoria bevrijd, en de gemeenschap met Natal hersteld werd. Immers, zouden niet alleen die garnizoenen, indien zij niet ontzet werden, ten slotte toch, al ware het alleen door uithongering, tot overgave gedwongen worden, maar was, zoolang Pretoria ingesloten bleef, het Engelsch bestuur in Transvaal feitelijk d e f u n c t , en de Regeering der Republiek oppermachtig. Hoe langer dit laatste duurde, hoe meer het Volk weer aan de Regeering gewend zou worden en hoe minder het zou willen buigen onder de Engelsche vlag. Het lag dus voor de hand, dat de Engelsche generaal, Sir G. Pomeroy Colley, wien het bestuur over Transvaal was opgedragen, zou trachten met allen mogelijken spoed Pretoria te ontzetten en daartoe vooreerst bezit te nemen van de passen, die uit Natal, over het Drakengebergte, naar Transvaal leiden. Meester van die bergpassen, zou hij met zijn artillerie de wijde vlakte, die zich van Drakensberg tot aan Pretoria uitstrekt, kunnen beheerschen en lag de weg naar de zetelstad voor hem open. Met minachting van de besliste houding door de Boeren aangenomen, en in slaap gesust door hun eigen overmoed, hadden de Engelschen verzuimd de toegangen uit Natal naar Transvaal te bezetten en te versterken, - verzuimd om forten op te werpen langs Langnek, met een paar Gatlings op den Amajuba, verzuimd zelfs om een versterkt kamp, goed van artillerie voorzien te plaatsen op Drakensberg, waar de wegen naar Pretoria en Lijdenburg uit elkander gaan, of liever nog, waren zij p r o v i d e n t i ë e l verhinderd geworden, zulks te doen. Dat Colley trachten zou, het verzuim nog zoo spoedig mogelijk te herstellen, en al zijn krachten zou inspannen, om den weg naar Pretoria voor zijne troepen te openen, kon verwacht worden. Onmiddellijk na de herstelling der Regeering, van het bedreigde punt op Drakensberg bezit genomen hebbende, had Joubert nu dat punt te h o u d e n , of de Republiek was, menschelijker wijze gesproken, verloren.

Zou hij dat punt k u n n e n houden?

Aan den voet van het Drakengebergte lag Colley, ‘een der beroemd-

ste strategisten van het geheele Engelsche leger; een man van wien men verwachtte dat hij nog tot de voornaamste aanvoerders en generaals zou behooren'[1], met een krijgsmacht van 1126 man infanterie, 191 dragonders, 120 oorlogsmatrozen, 6 stukken zwaar geschut en 2 Gatlingkanonnen; overvloedig voorzien van krijgsmaterieel, ammunitie, ambulances, proviand en alles, wat volgens de laatste eischen der krijgskunst noodig was, om oorlog te voeren. Hem stonden ten dienste: 60 officieren, waaronder sommigen van naam; gedisciplineerde troepen, om zijne bevelen uit te voeren; artilleristen, om zijn geschut te bedienen; lastdieren om zijn wagens te trekken; een ruime krijgskas om zijne onkosten te bestrijden; medaljes, promotiën en wat niet al, om zijne manschappen aan te vuren en, niet het minst, dokters, om zijne gewonden te verzorgen. Daarenboven werd hij gerugsteund door de Regeering van een der grootste rijken op aarde, welke voor elken soldaat, die viel, wel honderd anderen in de plaats kon stellen; wier geschut, des noods, een bres in Drakensberg-zelf zou kunnen schieten; wier hulpmiddelen tot den krijg bijna onuitputtelijk waren; voor wier scepter de machtigste Indische prinsen en zoo vele anderen, in de vier winden der aarde, na korter of langer strijd toch hadden moeten buigen, en die vast besloten was, door de onderwerping der Transvalers, haar p r e s t i g e in Zuid-Afrika te handhaven. De 1400 man, die Colley nu te zijner beschikking had, zouden spoedig tot 14,000 kunnen vermeerderd worden, zonder dat Engeland een enkelen post in Indië of elders zou behoeven te verzwakken. Reeds waren er hulptroepen van veteranen in aantocht, en zoolang er stoomschepen beschikbaar waren, om soldaten en geschut over te brengen, zouden er meer troepen én kanonnen én ammunitie, uit Engeland en Indië, tegen de Transvalers kunnen worden aangevoerd.

Wat kon Joubert tegenover zulk een macht stellen?

Een legertje van 1500 tot 2000 Boeren, goede schutters ongetwijfeld, vol moed, en bereid om hun leven op te offeren voor de onafhankelijkheid van hun land, doch ten eenemale ongeoefend in den strijd tegen geregelde troepen. Wel gewapend met degelijke geweren, doch de patronen, waarmede die geweren zouden moeten geladen worden, moesten, voor geen gering gedeelte, nog eerst op den vijand worden veroverd. Met officieren, door de manschappen uit hun midden gekozen, die zoomin van de moderne 'krijgskunst' verstonden als hunne onderhoorigen, en niet meer autoriteit bezaten dan dezen goedvonden te erkennen. Een

1) C.L. NORRIS-NEWMAN 'With the Boers in Transvaal' p 302.

legertje bijna geheel uit vrijwilligers bestaande, die zoogoed als geheel in hunne eigene behoeften hadden te voorzien, en wier plaats, werd een van hen door 's vijands kogel getroffen, bij gebrek aan een reserve, niet, of bijna niet, zou kunnen worden aangevuld. Voorts: zonder krijgsdiscipline, zonder commissariaat, zonder ambulance en zonder een enkel stuk geschut dien naam waardig. Het scheen waarlijk eer mogelijk met de hand aan den hemel te reiken, dan met deze geringe macht geheel Engeland te wederstaan.

En toch mocht Joubert zich met zijn handvol Boeren, sterker gevoelen dan Colley, met al de krijgsmacht waarover deze te beschikken had, en die hem nog zou worden toegevoegd. De strijd was den Boeren zóó opgedrongen, de zaak waarvoor zij streden was zóó rechtvaardig, het beginsel waarvoor zij hun leven offerden zóó zuiver, het recht was zóó geheel aan hunne zijde, dat zij op een Hulpe mochten bouwen, die geen Engelschman in dezen strijd kon verwachten. Op den Heer der heirscharen, die Israël dikwijls door een kleine macht uit de handen zijner vijanden verlost had, die Nederland de overwinning op het machtige Spanje had geschonken, en aan wiens hulpe ook in den krijg alles gelegen is, - niet op kruit en lood was de hoop der Transvalers gevestigd.

Op die Hulpe zijn vertrouwen stellende, nam Joubert te gelijker tijd alle mogelijke maatregelen, om Colley den tocht over het Drakengebergte te beletten. Drie wegen leiden van Newcastle in de Transvaal, nl. één, rechts, naar Utrecht, met een zijweg naar Wakkerstroom; een andere, recht over Drakensberg naar Wakkerstroom en Lijdenburg; en een derde weg, meer links, over het Drakengebergte, direct naar Staanderton en Pretoria. Van Utrecht leiden twee of drie bergpaden naar Wakkerstroom, die, hoe onberijdbaar ook onder gewone omstandigheden, door Colleys mineurs en sappeurs spoedig genoeg in bruikbaren staat zouden kunnen worden gebracht, om zijne troepen in staat te stellen, langs dien weg Wakkerstroom te bereiken. Om dit te beletten werd Utrecht door een kleine macht bezet, zoodat van dien kant, voorshands, geen gevaar dreigde. Van den middenweg, voorbij Engelbrechts-Kop, welke gemakkelijk door de wachtposten der Boeren kon bestreken worden, zou Colley waarschijnlijk geen gebruik maken, doch deze moest niettemin voldoende bezet worden. Het punt waar de vijand zou trachten door te dringen was de LANGNEKPAS, 25 mijlen van Newcastle ver-

wijderd, ‘in het midden van een halven cirkel van heuvelen, 6000 voet boven de oppervlakte der zee gelegen, en ten Westen eindigende in een trotschen, platgekruinden berg de AMAJUBA, met steile bergwanden en diepe met struikgewas begroeide kloven.’ De weg van Newcastle over Langnek loopt langs den Amajuba, en is aan de beide kanten door steile randen ingesloten. Op een punt waar deze weg zich vereenigt met de andere paden, die uit Natal en den Vrijstaat naar Transvaal leiden, besloot Joubert zijn hoofdkwartier te vestigen, en van hier uit, den vijand het binnendringen in Transvaal te beletten.

De legerplaats, met zorg gekozen, werd aldus ingericht[1]. Het naast aan den grooten weg, die over Langnek uit Natal naar Transvaal leidt, stond het laager der Lijdenburgers, slechts 150 man sterk, daar er een behoorlijk aantal mannen hadden moeten achterblijven, om de Engelschen in het fort te Lijdenburg in te sluiten. Een weinig verder waren 400 Rustenburgers gelegerd, en ongeveer in dezelfde lijn, doch nog meer ten N.W., de Boeren van Nazareth of Middelburg, 300 in getal. Geheel ten Z., nabij een weg, die van Pretoria naar Newcastle voert, stond het laager der Utrechtenaars, 207 man sterk; en in dezelfde lijn, doch meer ten O., het Assegaai-rivier-laager, uit 250 Boeren bestaande, terwijl 316 Boeren van Heidelberg hun laager ter linkerzijde van den weg over Langnek hadden getrokken. Jouberts l a a g e r , het hoofdkwartier, vormde een hoek met dat der Lijdenburgers en der Boeren van Assegaai-rivier, aan den weg over Langnek. Dit laager was het grootste en bestond uit ruim 330 wagens, in een cirkel, vast in elkander getrokken, en telde van 500 tot 600 man. Nog was er later, nabij den Nek, een ander laager, van ongeveer 300 Vrijstaatsche Boeren, die, had de strijd langer geduurd, wel door meerderen uit den Vrijstaat zouden zijn gevolgd. Uit deze laagers werden de verdedigingsposten op Drakensberg bezet, en, na den slag op Langnek, een vecht-laager opgemaakt, om de gewichtigste stellingen op Drakensberg, dag en nacht te beschermen.

1) Gelijk reeds meermalen is herinnerd, kent men onder de Boeren in Transvaal militie noch staand leger, maar is ieder, die de wapens k a n dragen, dienstplichtig. Elk district kiest zijn eigen commandant, en elke wijk haar eigen veldcornet, onder welken men op commando uittrekt, en de Boeren van hetzelfde district of veldcornetschap blijven bij elkander, zoowel op marsch en in het laager, als in den strijd. In plaats van regimenten en bataljons, gelijk in een staand leger, heeft men in Transvaal ‘districten’ en ‘veldcornetschappen.’
In het kamp bij Langnek waren de Boeren dan ook niet in één groot laager vereenigd, maar hadden de mannen van elk district hun eigen laager, onder hun eigen commandant; met uitzondering van Jouberts laager, dat natuurlijk uit onderscheidene ‘districten’ was samengesteld.

Dat de Tranvalers vast besloten hadden, in den kamp voor recht en onafhankelijkheid te volharden tot de overwinning behaald was, of zij zelven in dien strijd waren ondergegaan, zou een ieder hebben kunnen verstaan, die hen één enkelen dag, in de laagers of op de wachtposten, had gadegeslagen, en had opgemerkt, hoe gewillig zij zich aan alle ontberingen onderwierpen. Zoo waren er voor ruim 1000 man, die later den N e k bezet hielden, slechts een dozijn wagens en eenige tentzeilen beschikbaar, als beschutting des nachts, en tegen de geweldige regens, waardoor de zomer in Natal gekenmerkt wordt. De wachten betrokken, 's avonds, hunne posten dun gekleed, dikwijls zonder regenjas, en meestal slechts met een kombaars (katoenen of wollen deken) over de schouders, om het geweer droog te houden. Voor behoorlijk voedsel kon niet gezorgd worden en ieder moest zijn eigen kok zijn. Aan vleesch was geen gebrek, doch vleesch, in stukjes gesneden en aan den laadstok van het geweer, of wel aan een stuk telegraafdraad geregen, en zoo over het vuur geroosterd, met niets dan vleesch toe, en wat vleesch tot naspijs, ligt zwaar op de maag. Toch moest menige Boer bij Langnek zich soms dagen achtereen daarmede vergenoegen.

Wel zorgden de vrouwen en dochters thuis, zooveel mogelijk, voor beschuit, doch was deze verbruikt, eer een nieuwe voorraad aan vader, of broer, of man kon gezonden worden, dan at men met een ander mede, tot ook diens voorraad verbruikt was, en behielp men zich vervolgens met vleesch. Was er meel te krijgen dan maakte men ‘h o t - o m ’ (meel in water opgekookt), of bakte men ‘s t o r m j a g e r s ’, een soort van oliekoeken, en die op wacht moest trekken had zijn ‘stormjagers’ of stukje vleesch eerst te bereiden, om gedurende den langen nacht iets te eten te hebben. Sterkedrank mocht in de laagers niet verkocht worden, en werd weinig gebruikt, doch de koffieketel speelde een voornamen rol, ook op wacht. Dag en nacht werden er ‘ketels gekookt’ en dronk men koffie - wel te verstaan als men koffie had of te leen kon krijgen - en géwoonlijk slechts ‘z w a r t ,’ dat is, zonder melk (en dikwijls zonder suiker), die zelden te bekomen was. Een soep, van wat rijst of een stuk pompoen, te zamen met het vleesch in een ijzeren pot of in den waterketel gekookt, werd beschouwd als Zondagskost. Zoolang de pijp nog gestopt kon worden, werden de andere ontberingen minder gevoeld, doch dikwijls was er geen ‘blaadje tabak’ meer te krijgen, en dan smaakte het half rauwe, half verbrande vleesch, aan laadstok of telegraafdraad geregen, ook niet. De officieren hadden het niet beter dan de manschappen en Joubert zelf had zich met een kom ‘zwarte’ koffie,

wat vleesch en een paar ‘stormjagers’ of een beschuit, soms voor den ganschen dag, te vergenoegen, en deed dit gewillig.

Het meest leed men, zonder tenten, van de brandende hitte des daags of de koude nevelen, die zich 's nachts om Drakensbergs kruin verzamelen, en van den regen, die, soms dagen achtereen, in stroomen van den hemel viel. Doch er werd niet, of bijna niet gemurmureerd, want men streed en leed als burgers, niet als huursoldaten, voor recht en onafhankelijkheid.

Uniform werd door niemand gedragen, en de commandant-generaal zelf was, in zijn kleeding, van geen anderen Boer te onderscheiden. Ieder had zijn bandelier (gewoonlijk van eigen maaksel), vol patronen over de schouders en het geweer, gewoonlijk een keurige achterlader, werd zelden uit de hand gelegd. Aan ammunitie was geen gebrek. Men was in de laatste twee jaren zuinig geweest met zijn patronen, en hier en daar was een winkelier gedwongen geworden, om, tegen betaling, ten algemeenen nutte van zijn voorraad afstand te doen. Ook was er reeds zeer veel ammunitie op de Engelschen veroverd[1].

Het zal nauwelijks gezegd behoeven te worden, dat de Boeren, aan Langnek, geestdrijvers noch kwezels waren, en dat het soms luidruchtig genoeg in de laagers kon toegaan. Doch ruwe taal werd niet geduld, en de godsdienst was in eere. Over het sobere maal dat men gebruikte werd, evenals thuis, de zegen Gods afgebeden; godsdienstoefeningen werden geregeld gehouden, en dikwijls kon men, 2 à 3 mijlen ver in het rond (zelfs tot laat in den nacht, van de wachten op de voorposten!) het lieflijk psalmgezang hooren. Was hierin ook veel vormelijks, toch leefde men onder den indruk, dat God alleen de overwinning schenken kon, over den machtigen vijand dien men had te weêrstaan. Voorts heerschte er, schoon iedereen volkomen onafhankelijk was, strenge orde in het kamp, en vielen er slechts weinige gevallen van verzet of misdrijf te straffen.

IV. Langnek.

Sir Pomeroy Colley was te goed veldheer, om Joubert met rust te laten, tot deze zijn stelling op Drakensberg behoorlijk zou hebben

1) ‘Van het begin van den oorlog heeft de Heere ons alles van onzen vijand in de hand gegeven, niet alleen ammunitie, maar daarbij kost en kleeren, zoodat, als wij één slag gemaakt hebben, wij genoeg buit gekregen hebben om een tweeden slag te leveren’ (Uittreksel uit een privaat schrijven van een der Regeeringsleden aan den Schr.). Later werden er, door zekeren Jan Ferreira, aan Gatsrand, kruit en patronen, en door Ras, aan Rustenburg, twee ijzeren kanonnen gemaakt van klein kaliber.

versterkt, en schoon hij de krijgsmacht der Boeren, bij Langnek[1)], op minstens 2000 man schatte, en zijne eigene versterkingen nog vier weken onderweg zouden zijn, besloot hij toch onverwijld tegen de Boeren op te trekken. Reeds den 11den Januari 1881 bevond hij zich te Newcastle, waarheen zijne beschikbare troepen waren opgerukt, en den 26sten Januari sloeg hij zijn legerkamp op bij Mount Prospect, een zeer sterke natuurlijke stelling, aan den voet van het Drakengebergte, 3½ mijl van den Langnekpas gelegen. Zonder het antwoord af te wachten op een u l t i m a t u m [2)], dat hij den 23sten Januari aan Joubert gezonden had, maakte hij zich onverwijld tot den aanval gereed, en gaf hij den 28sten Januari, 's morgens om even zes uur, bevel, om op te rukken en de Boeren uit hun positie bij Drakensberg te verdrijven.

1) Eigenlijk LAING'S-Nek, naar den eigenaar eener plaats juist onder den N e k , doch algemeen LANGNEK genoemd. Door 'n e k ' wordt verstaan een platte buiging in een bergrand, gewoonlijk tusschen twee 'koppen' of bergtoppen.

2) Aan Sir Pomeroy Colley was, in zijn qualiteit van H.M. Hoogen Commissaris, evenals aan Lanyon, door het Driemanschap terstond bericht gezonden van de herstelling der Regeering. Dit bericht werd echter eerst den 23sten Januari door hem beantwoord, en wel in den vorm van een u l t i m a t u m , aan P. Joubert gericht, waarin deze een 'aanvoerder der opstandelingen' genoemd wordt, en met zijne volgelingen werd aangemaand om zich 'aan het gezag van H. Majesteit te onderwerpen', en herinnerd dat '*de kolonne*, *nu op marsch*, *slechts de voorhoede was van de groote troepenmacht*, *die uit Engeland en Indië in aantocht was*,' zoodat de strijd nu door de Boeren 'begonnen' als '*hopeloos* moest beschouwd worden.'

   Dit schrijven, door Joubert naar de Regeering te Heidelberg opgezonden, werd daar ontvangen op den 28sten Januari (den datum van den slag aan Langnek) en terstond, 29 Januari, door de Regeering als volgt beantwoord:

   Aan Sir G.P. Colley.
   'Mijnheer! Wij hebben de eer de ontvangst te erkennen van uwe geëerde van den 23sten dezer. Zoo lang als uwe Excellentie zich tot ons richt als *oproerlingen*, en ons verwijt dat wij - de aanvoerders - met boos opzet, eene partij onwetende menschen op het dwaalspoor brengen, is het voor ons eene hopelooze taak, om de juiste woorden te vinden voor een antwoord. Maar voor onzen God zouden wij niet gerechtvaardigd zijn, als wij geen gebruik maakten van deze, misschien laatste gelegenheid, om tot u te spreken, als de vertegenwoordiger van Hare Majesteit de Koningin en van het Engelsche Volk, waarvoor wij diepen eerbied koesteren.'
   'Wij herhalen met den meesten nadruk, dat wij genegen zijn om toe te treden tot eenige wenschen van het Koninklijk Gouvernement, die zouden kunnen voeren tot de daarstelling van eene Zuid-Afrikaansche Confederatie. En ten einde dit aanbod van onze zijde zoo duidelijk en ondubbelzinnig mogelijk te maken, ofschoon wij dit punt ten volle in onze dokumenten hebben uiteengezet, en bijzonder in de paragrafen 36 en 38 van onze eerste Proclamatie, verklaren wij tevreden te zijn *met eene opheffing der annexatie*, *het herstel van de Zuid-Afrikaansche Republiek onder het beschermheerschap van Hare Majesteit de Koningin*, *zoodat eens per jaar de Britsche vlag zal geheschen worden*, *alles in juiste overeenstemming met de bovenaangehaalde clausulen van onze eerste Proclamatie*.' 'Als uwe Excellentie voortgaat met dit te verwerpen, hebben wij ons alleen aan het lot te onderwerpen, *maar de* HEER *zal er in voorzien*.' Geteekend door het Driemanschap.
   Hieruit blijkt nog eens ten overvloede, hoe onwillig de Regeering der Republiek was tot den krijg, en hoe zij er zelfs in wilde toestemmen, om de Republiek onder het '*beschermheerschap*' der Koningin te stellen, en '*eenmaal per jaar de Britsche vlag te hijschen*', om verder bloedvergieten te voorkomen. De uitdrukking: '*beschermheerschap*' is, vooral met het oog op de tegenwoordige *suzereiniteit*, vol beteekenis.

Het plan van aanval wordt door hemzelven, met krijgsmans-beknoptheid en duidelijkheid beschreven. Ruim 250 man ter bescherming van zijn kamp achterlatende, had hij te beschikken over 800 man infanterie van het 58ste en 60ste regiment, 113 dragonders, 72 artilleristen met 6 veldstukken, 63 man van de Natal bereden politie en 84 oorlogsmatrozen met 3 rocket-toestellen, gecommandeerd door 56 officieren, waaronder verscheidene hoofdofficieren - de commodore van de vloot, Richards, en de commandant ter zee Romilly -, met de hospitaalbedienden en andere niet-strijders te zamen, 1214 officieren en minderen.

De stelling der Boeren, aan beide zijden van Langnekpas, voldoende genaderd zijnde, moest deze van een heuvelrand, ter linkerzijde, met bommen en vuurpijlen[1] beschoten worden, om hen, zoo mogelijk, daaruit te verdrijven, en, de troepen, in drie afdeelingen, gelegenheid te geven om te stormen. Een sterke positie der Boeren, rechts van den N e k , moest door het 58ste regiment worden bestormd; de ruiterij moest dezen aanval dekken door een andere stelling, nog meer rechts, te nemen, terwijl het 60ste regiment en de oorlogsmatrozen, door artillerie gedekt, den Nek van de linkerzijde moesten naderen en bestormen. Van drie zijden tegelijk aangevallen, en daarenboven uit het grof geschut bestookt, zouden de Boeren in verwarring geraken en retireeren. De Engelsche troepen zouden dan den Nek kunnen bezetten, en meer bepaald een platten berg, Oostelijk van Langnek, 3000 voet lang en 600 voet hoog, '*d e s l e u t e l t o t d e g e h e e l e s t e l l i n g*.' Uit deze positie zou het hoofdleger van Joubert, dat tusschen Drakensberg en Oudhoutnek opgeslagen was, gemakkelijk, met grof geschut kunnen worden aangevallen, en .... het gezag van koningin Victoria over

1) De vuurpijlen (Congreve-rockets) waren 24 pond zwaar en 3 of 4 voet lang. Dit gaf een jongen Transvaler, toen een dier rockets nabij hem neersloeg, aanleiding om eenen ouderen Boer toe te roepen: '*Oom! wat is die Engelschen een onbarmhartige natie! Kijk! Zij schieten ons met jukken*'. DU PLESSIS. '*G e s c h i e d e n i s* enz.'

Transvaal zou hersteld zijn. Het was dus om het bezetten of behouden van één enkelen bergpas te doen.

Dit werd door Joubert nog beter ingezien dan door Colley, en hij was op zijne hoede. De stelling was te ongelegen, om op den duur door eene groote macht bezet te worden, waarom hij zijn legerkamp op eenige mijlen afstands van Langnek had opgeslagen, doch op en nabij den N e k , waren sterke wachten geplaatst. Door dezen werden, kort na zonsopgang, de bewegingen der Engelschen gadegeslagen, zonder dat men dadelijk begreep wat er mede bedoeld werd. Dit werd echter spoedig duidelijk, waarop Joubert, van de nadering des vijands onderricht, de kleine macht van even 40 Boeren, onder den jeugdigen commandant Lodewijk Fourie, met nog zooveel man liet versterken. Tachtig Boeren, gedeeltelijk j o n g e menschen, zonder geschut, hadden nu den toegang tot de Transvaal te verdedigen, tegenover 1400 Engelsche soldaten, door voorname officieren aangevoerd en van 9 stukken geschut voorzien..... Met ingehouden adem zag men van Drakensberg den vijand naderen: cavalerie, infanterie, de artillerie met het geschut, oorlogsmatrozen met hun rockets; dan weer infanterie en ruiterij met de bereden politie en de ambulances in de achterhoede; - zag men, hoe het leger zich in slagorde stelde op een platten bergrug, bijna recht tegenover den Nek, doch buiten bereik van het verst dragend geweer; hoe de artillerie een stelling innam, nabij de woning van Laing, en de infanterie met de ruiterij zich tot den aanval, op de Oostelijke positie der Boeren, gereed maakte. Iedere Boer haastte zich nu naar zijn post. Een dertig man zou den bergrug, Oostelijk van den Nek, hebben te houden, tegen den vereenigden aanval van de cavalerie en infanterie, die aan het naderen was; een andere handvol moest trachten het artillerievuur, dat inmiddels geopend was, tot zwijgen te brengen; en de overigen moesten, van achter de steenen borstweringen, die inderhaast opgeworpen waren, of uit de bergkloven, die den weg over den N e k beheerschten, den vijand tot staan trachtten te brengen. Zonder hoera's, maar ook zonder zweem van vrees maakten de Boeren zich nu weer tot den bloedigen kamp gereed.

Om half tien begonnen de Engelschen de stelling der Boeren te beschieten en na een 30 bommen en een aantal vuurpijlen op en achter den N e k geworpen te hebben, begon de storm. Tegenover het artillerie-vuur waren de Boeren, bij gebrek aan geschut, mach-

teloos, doch toen de bestormers binnen het bereik der geweren kwamen vonden zij in iederen Boer, jong of oud, hun man. De Engelsche cavalerie maakte een 'prachtige' charge, doch die werd door de Boeren teruggeslagen. Onder luid hoera liep intusschen het 58ste regiment storm, en voor een oogenblik scheen het of de Boeren, op de punt van de bajonet, tot wijken zouden worden gebracht, doch man tegen man strijdende, vielen de Engelsche soldaten, voor de juiste schoten der Boeren, als korenhalmen voor de scherpe zeis, en ook deze aanval werd afgeslagen. Overal stootten de aanvallers het hoofd; straks zweeg ook het grof geschut, en begonnen de Engelschen af te trekken. Om half elf in den morgen was de strijd reeds beslist, en hadden de Boeren hun positie in den N e k , op schitterende wijze gehandhaafd.

Niet evenwel zonder, voor hen, zwaar verlies. Een 30 dappere strijders waren gewond en 14 gesneuveld, waaronder enkele jongelingen[1)]. Het verlies der Engelschen was echter veel grooter: 2 officieren en 109 minderen werden gewond, en 7 officieren, waaronder een majoor en een kolonel, en 76 man sneuvelden. Daar de Engelschen tot wijken gebracht werden zonder hunne gewonden te kunnen medevoeren, was Colley verplicht, toen het kanonvuur zweeg, een parlementair met de w i t t e vlag te zenden tot den 'a a n v o e r d e r d e r d e r r e b e l l e n', Joubert, maar nu door hem erkend als 'COMMANDANT-GENERAAL', met verzoek, om zijne gewonden te mogen verzorgen en zijn dooden te laten begraven. Deze erkenning van Jouberts rang en positie moet gerekend worden tot de overwinning door de Boeren behaald. De wapens en de ammunitie der

1) Zoowel onder de gewonden als onder de gesneuvelden telt de Schrijver vele persoonlijke vrienden. Zoo bevond zich onder de gesneuvelde jongelingen IZAAK RETIEF, zoon van Schrijvers vriend en vroegeren ouderling, FRANS RETIEF, aan Vaal-rivier. Het volgende is uit een privaat schrijven: 'Izak was naar zijn aanstaande bruid gereden. Thuis gekomen is hij terstond daarop als v r i j w i l l i g e r , naar het laager gereden, en den volgenden dag, 28 Januari, is hij bij de verdediging van Langnek gesneuveld.... Hij was altijd vroolijk en opgeruimd..... P. zegt, dat Izak, kort voor hij gesneuveld is, terwijl sommigen achter de klippen schuilplaats zochten tegen de bommen en vuurpijlen, *op gebogen knieën lag te bidden*.....' Dit incident wordt hier niet medegedeeld om Izak Retief boven anderen te verheffen, maar om te laten uitkomen h o e die Boeren gestreden hebben en gesneuveld zijn. Onder een regen van bommen en vuurpijlen nog eerst de knieën gebogen, en dan schot voor schot beantwoord tot helaas, een vijandelijke kogel het trouwe hart doorboorde, of wel, tot de overwinning behaald was. Niet allen zullen zóó gestreden hebben, maar geen enkele Boerenkrijger heeft een ander bespot, die in het midden van het krijgsgewoel en snellende naar den hem aangewezen post, nog tijd vond om Gods hulpe af te smeeken, of zijn ziel in Gods hand te bevelen. Schr. zou uit de private brieven, hem na den slag gezonden, hierover eenige bladzijden kunnen vullen.

gewonden en gesneuvelden werden door de Boeren buit gemaakt. Colley trok tegen den middag, geslagen, doch in goede orde, en door zijn artillerie gedekt, naar zijn kamp terug. Straks moest hij den Minister van Oorlog verslag doen van zijn geleden verlies, terwijl de Boeren, niettegenstaande de bloedige tranen, die er om het verlies der gesneuvelde echtgenooten, vaders en zonen, gestort werden, juichensstof hadden. Het geschiedt dikwijls, dat de Almachtige vóór het gevaar om hulp wordt aangeroepen, en daarna, de redding uit den nood aan eigen beleid of kracht wordt toegeschreven. Van de Boeren mag echter getuigd worden dat zij zich niet daaraan schuldig gemaakt hebben. 'De HEERE heeft ons geholpen' schreef Joubert, dienzelfden avond, in zijn rapport aan den Vice-President Kruger, en in een ander schrijven aan commandant Cronjé zegt hij: 'Met Gods zegen is de vijand met groot verlies teruggeslagen'. Dit waren geen ijdele phrasen, maar in die woorden was hij de tolk, niet slechts van de heldhaftige verdedigers van Langnek, maar van het geheele Volk. Van den Vice-President tot den geringste onder de Transvalers, werd de overwinning, die nu weer behaald was, niet aan eigen kracht, maar aan Gods hulpe, in een rechtvaardigen kamp toegeschreven.[1)]

1) De gewonden werden naar het groote laager vervoerd en daar zoo goed mogelijk verpleegd. Weinige dagen later kwam de Eerw. heer MERENSKY, zendeling te Botsabelo, en tevens door de Regeering van Transvaal als geneesheer geadmitteerd, op verzoek van den Commandant-Generaal in het laager, om de zorg voor het hospitaal op zich te nemen. Geholpen door eenige andere geneeskundigen heeft de heer Merensky zich tot het einde van den oorlog getrouw van zijn plicht gekweten. De dokters van het *Roode Kruis*, waaronder zich Dr. DAUMAS, van de Fransche Zending in Basuto-land bevond, konden eerst na den afloop van den oorlog het Boerenkamp bereiken. Ook snelden de heeren EWALD ESSELIN en C. VOIGT, twee jonge Afrikaners, die te Edinburg in de medicijnen studeerden, bij het uitbreken van den krijg, op uitnoodiging van het Paarlsche Comité, terstond naar Transvaal, om hunne landgenooten met hunne geneeskundige bekwaamheden en op andere wijze te dienen.
Zij hier nog met een enkel woord bijgevoegd dat MERENSKY, die met een zekere ingenomenheid de komst van het Engelsche bestuur in Transvaal begroet had, den 28sten December 1880 'zijne onvoorwaardelijke onderwerping had ingezonden (Staats-courant van 12 Januari 1881). Hoe groot zijn sympathie toen was voor de Boeren, blijkt o.a. uit zijn brief aan Assistent-Generaal Piet Steyn, waarin hij aan het slot zegt: '*Wat aangaat* KAFFERS, *die u hebben wil om touw te vatten* (als leiders der ossen voor de ossenwagens) *of andere diensten te verrichten bij de* MENSCHEN, *zoo verwachten wij nadere orders. Ik hoop alleenlijk dat UEd. niet te velen zult noodig hebben, zijnde de Kaffers huiverig in zulken tijd hunne kralen te verlaten*.' (Staats-courant, boven aangehaald). Zoo schrijft, wel te verstaan, de super-intendent der Berlijnsche zending in Transvaal, en een der oudste zendelingen in de Republiek, om zijn sympathie met de Boeren in hun worstelstrijd, te betuigen, en de 'Kaffers', waarover hij te beschikken heeft, ten dienste der 'menschen' stellende. Het zou, in het belang van waarheid en recht nuttig zijn, dat de officiëele correspondentiën van den heer Merensky, gedurende de laatste vijf jaren, gelijk die in de Bluebooks, Staatscourant en zendingsberichten gevonden worden, eens in volgorde gepubliceerd werden!

V. Ingogo.

De dagen, die onmiddellijk op het gevecht aan LANGNEK volgden, maakten de Boeren zich ten nutte, door hunne stellingen aldaar zooveel mogelijk in staat van verdediging te brengen. Intusschen werd bericht ontvangen dat er versterkingen voor Colley, van Pieter-Maritzburg, in aantocht waren. Joubert belegde nu een krijgsraad, waarin besloten werd, te trachten die troepen te beletten zich met Colleys hoofdmacht te vereenigen, en, zoo mogelijk, de wagens met proviand en ammunitie, buit te maken. Hiertoe moest 'Vecht-Generaal' Nicolaas Smit, aan het hoofd van eene kleine macht, oogenblikkelijk het Drakengebergte aftrekken.

Deze expeditie was hoogst moeielijk. Om de naderende troepen te kunnen keeren, zou Smit een sterk punt moeten bezetten, tusschen Newcastle en Biggarsberg, of wel op Biggarsberg zelf, terwijl de convooien, van Newcastle komende, tusschen die plaats en Mount-Prospect zouden moeten worden genomen. Doch de groote weg naar Newcastle werd door Colley bezet gehouden, en uit zijn kamp aan Mount-Prospect zoowel als door fort Amiel, bij Newcastle, bestreken. Om dus, ongehinderd, den grooten weg tusschen deze laatste plaats en Biggarsberg te kunnen bereiken, zou Smit een wijden omweg moeten maken naar het Zuiden, of anders langs Drakensberg, links van Colleys kamp, een punt ten Zuiden van Newcastle moeten trachten te bezetten. Tot dit laatste werd besloten, en Zaterdag, 5 Februari 1881, aanvaardde Smit, aan het hoofd van slechts 205 Boeren te paard, zijn moeielijken tocht.

Van behoorlijke wegen is in het Drakengebergte, dat zich hier meer dan 2000 voeten omhoog verheft, geen sprake. Slechts vindt men hier en daar, langs de helling van het gebergte, voetpaden, die nu eens langs een steilen afgrond, dan weer door dichtbegroeide kloven of snelvlietende stroomen leiden, en zelden berijdbaar zijn. Deze paden waren thans bovendien, door de aanhoudende regens, op vele plaatsen geheel verspoeld, zoodat Smit en zijne mannen nauwelijks hun weg konden vervolgen. Ook werden er spoedig een aantal paarden 'f l a u w', wier ruiters dan moesten achter-

blijven. Met veel moeite gelukte het Smit echter, Dinsdag 8 Februari, met nog 160 man van de 205, waaruit zijn macht bestond, een punt te bereiken, aan de INGOGO-rivier, tusschen Colleys kamp en Newcastle, dat hij meende te kunnen bezetten. Hier stootte hij echter op Colley, die van zijne bewegingen onderricht, in den morgen, met 5 compagnieën infanterie, 31 ruiters en 4 stukken geschut, was uitgetrokken, om de convooien, die van Newcastle verwacht werden, tegen eenen mogelijken aanval der Boeren te beschermen. Smit had zich gemakkelijk kunnen terug trekken, doch aanvaardde, zonder aarzelen den slag, die hem door Colley werd aangeboden. Andermaal werden de Boeren nu in een doodelijken kampstrijd met de Engelschen gewikkeld.

Het terrein en alle andere krijgsomstandigheden waren geheel in Colleys voordeel. Twee stukken geschut geplaatst hebbende op een heuvel aan gene zijde van den Ingogo, trok hij met zijne beide andere kanonnen over die rivier, om de hoogte te bezetten op welke Smit reeds het oog geslagen had. Nog eenige oogenblikken, en het zou hem ook gelukt zijn, doch de Boeren, moede en afgemat als zij waren van den zwaren tocht door de kloven van het Drakengebergte, stormden moedig op de hoogte los en vermeesterden het betwiste punt. Nu opende Colley een moorddadig kanonvuur op het centrum der kleine Boerenmacht, terwijl zijn scherpschutters en ruiters, hunne flanken met vernietiging bedreigden. De Boeren, waaronder zich weer vele jonge menschen bevonden, streden alsof zij in den oorlog grijs geworden waren en richtten, zoowel om het kanonvuur tot zwijgen te brengen als in de hoop om de kanonnen te vermeesteren, hunne schoten vooral op de kanonniers, zoodat Colley eindelijk bijna geen man overbleef om de stukken te bedienen. Het gevecht duurde van ruim elf uur in den morgen tot 's avonds zeven, toen de Engelsche generaal den strijd staakte, en, door de invallende duisternis begunstigd, onder een geweldigen donderstorm, den aftocht blies. Smit en zijne dapperen brachten een niet te beschrijven nacht door, en toen eindelijk de regen bedaarde, en het slagveld door de eerste stralen der zon verlicht werd, zagen de Boeren eerst dat de vijand gevlucht was, met achterlating van zijne gewonden en dooden, schoon de kanonnen waren medegevoerd. Andermaal had een handvol Boeren, een besliste overwinning op de Engelsche troepen behaald.

Colleys verlies was zeer hevig: 4 officieren en 61 minderen werden gedood, 3 officieren en 163 man gewond. Een ander officier, die zich dien dag bijzonder had onderscheiden, verdronk bij den nachtelijken over-

tocht over den gezwollen Ingogo. De gewonden, die op onmenschelijke wijze, den ganschen nacht aan het verschrikkelijk weder blootgesteld, geheel hulpeloos waren achtergelaten, werden den volgenden morgen, onder parlementaire vlag afgehaald[1] en de dooden op het slagveld begraven.

De Engelsche soldaten hadden dapper genoeg gestreden, doch de zaak waarvoor zij in het vuur gebracht werden, was te onrechtvaardig om te k u n n e n zegevieren. Hiervoor had het ministerie in Engeland echter vooralsnog geen oog, en in plaats van een boetedag uit te schrijven, wegens het bloed, dat reeds in dezen oorlog vergoten was, werden er haastig meer troepen afgezonden, om de nederlaag, die de Britsche wapenen weer van de hand der Transvalers geleden hadden, te wreken en, zoo mogelijk, de Boeren te vernielen. De bloedschuld, die Engeland op zich laadde, was, ook na den slag aan den Ingogo, nog niet groot genoeg.

Het verlies der Boeren was zeer gering in vergelijking met dat der Engelschen, doch veel smartelijker. Acht dappere Transvalers waren gesneuveld en onderscheidene gewond. Joubert, die van de Langnek-hoogten het gevecht had opgemerkt en Smit ter hulpe gesneld was, arriveerde met zijn versterking, tegen den morgen op het slagveld, waar de Engelschen hunne dooden begroeven en de Boeren hun bandelier, voor rekening van het Britsche gouvernement, met patronen vulden. Vermeenende dat Colley de kanonnen in de rivier had laten werpen, liet hij daar onderzoek naar doen, door geoefende zwemmers, doch natuurlijk tevergeefs. Slechts een kanonwagen kon als trofee naar het laager op Drakensberg worden medegevoerd. Generaal Smit vertrok daarop met 400 man naar den Biggarsberg, om de passen te bezetten, die de troepen, welke aan het komen waren, moesten doortrekken, en Joubert keerde naar Langnek terug. Ook deze overwinning op de Engelschen behaald, werd door de Regeering en het Volk, met dank aan de strijders, toch niet aan menschelijke kracht, maar weer aan den zegen Gods toegeschreven. En hier zeiden de strijders zelven, van harte, AMEN op.

1) Het lijden dier gewonde soldaten, moet boven beschrijving ontzettend geweest zijn. De regen viel den ganschen nacht bij stroomen van den hemel, en de zwaargewonden, nagenoeg zonder bedekking blootgesteld aan den storm, hadden toch geen druppel water om hun brandenden dorst te lesschen, behalve wat zij met geopenden mond opvingen of uit hunne kleederen of deken zogen. Eerst tegen den morgen kwam er hulp. Onder de gesneuvelden bevond zich ook de heer STUART, (zoon van den bekenden Jb. Stuart), magistraat van Ixopo, doch nu dienst doende als hollandsch tolk in het leger van Colley. Het is wel opmerkelijk dat de eenige Hollander die zich, voor zoover men weet, onder de troepen, welke de Boeren moesten ten onder brengen, bevonden heeft, dus gevallen is.

VI. Amajuba.

Intusschen waren er in Zuid-Afrika en Europa, bij vernieuwing pogingen aangewend, om Engeland te bewegen den Transvalers recht te laten wedervaren, en hen, zonder verder bloedvergieten in het vrije bezit van hun land te herstellen. Dat Engeland, menschelijker wijze gesproken, de Transvalers, ten slotte, door overmacht zou kunnen verpletteren, of hen, die er het leven afbrachten, zou kunnen dwingen zich te onderwerpen óf het land te verlaten, werd door niemand betwijfeld. 'Doch', zoo begon men altijd luider te vragen, 'mag Engeland dat doen? En wie kan, met eenig gevoel voor recht en billijkheid, lijdelijk toezien, dat het volkenrecht op zulk een wijze vertrapt zou worden?' De Boeren in den Vrijstaat protesteerden luide tegen het uitmoorden hunner bloedverwanten in Transvaal, en deden onwillekeurig een droppel olie in het slot hunner geweren, opdat de overgehaalde haan, indien noodig, gemakkelijker zou losgaan. In de Kaapkolonie trilde ieder waar Afrikaner en onbevooroordeelde Engelschman van verontwaardiging, over het onrecht den Transvalers aangedaan, en verheugde men zich openlijk over elke overwinning, die de Boeren op de Engelsche troepen behaalden, terwijl er gelden bijeen gebracht werden, om hen van geneeskundige en andere hulp te voorzien, en er een luid geroep opging, dat Engeland den strijd moest staken. Nederland, als door een electrieken schok uit een lange sluimering wakker geschud, stelde zich in de bres voor de stamgenooten in Transvaal, met een gloed en ijver, die aan de schoonste tijdperken van zijn bestaan herinnerde. Memorie op memorie werd naar Engeland gezonden, om de belangen der Boeren te bepleiten; gelden werden, met ruime hand, vooral ook door mingegoeden bijeen gebracht voor de gewonden in den krijg, en de betrekkingen der gesneuvelden; het recht der Boeren werd door de drukpers en op publieke vergaderingen met warmte bepleit, en de sympathie van andere natiën voor de Transvalers ingeroepen. En dat niet vruchteloos, voor zoover het, na der Boeren heldhaftigen kamp aan den Langnekpas en hunne eigene verdediging op de beschuldigingen tegen hen ingebracht, nog noodig was. In België, Duitschland, Frankrijk, Zwitserland, en ook in Amerika verhieven zich vele en krachtige stemmen tegen de politiek door Engeland in Transvaal gevoerd, en protesteerde men

tegen het geweld, den Boeren aangedaan. En zelfs in Engeland had de zaak der Boeren een andere kleur gekregen. Van ‘opstandelingen’ waren de Transvalers ‘oorlogvoerende partij’ geworden, en rechtgeaarde Engelschen begonnen, met bittere ironie, het Gouvernement te vragen, waarom Engeland dan toch die Boeren, door grof geschut en op de punt van de bajonet wilde overreden, om Britsche onderdanen te worden. Jingo's mochten om bloedige wraak roepen over de nederlagen door de Britsche wapenen geleden, en Engelsche bisschoppen konden Gods zegen afbidden over de troepen, die heengingen, om de Transvalers te vernielen, het Engelsche Volk daarentegen begon te gruwen van het onrecht, tegen de Boeren gepleegd en te vreezen voor de bloedschuld, die Engeland weêr op zich laadde. In het parlement en door de pers, op vergaderingen en door assocaties werd door mannen, als Verney, Courtenay, Craig Sellar, Wedderburn, en vele anderen, geprotesteerd tegen elk verder bloedvergieten, en werd er op aangedrongen, dat het Gouvernement de onrechtvaardige annexatie zou vernietigen. Doch het Britsche Gouvernement had op al die smeekbeden, protesten, en vertoogen maar één antwoord: ‘dat de Boeren de wapenen moesten nederleggen; daarna zou de Regeering zien, in hoeverre zij met de Transvalers tot eenige schikking komen kon.’

Dit antwoord was vóór het gevecht aan Langnek, in hoofdzaak reeds gegeven door Sir Hercules Robinson, op een telegram van President Brand, ‘of het Engelsche Gouvernement niet tot verstandhouding met de Boeren kon geraken, zonder het tot bloedvergieten te laten komen,’ doch was te laat gearriveerd, om van eenig nut te zijn. Den 8sten Februari 1881 telegrafeerde Lord Kimberley zelf aan President Brand, ter informatie der Boeren, dat ‘*H.M. Gouvernement bereid was allen mogelijken waarborg te geven*, *met betrekking tot de behandeling der Boeren*, *na hunne onderwerping* (dat zij in geen geval als rebellen zouden behandeld worden) *als zij eerst hun gewapend verzet staakten*’. Vóór Paul Kruger hiermede echter in kennis gesteld kon worden, had deze zelf nog een poging aangewend, om, zonder verder oorlogvoeren, een eervol einde aan den strijd te maken.

Kruger was den 11den in het laager op Langnek aangekomen, om de verschillende positiën in oogenschouw te nemen, en met Joubert te overleggen wat er verder gedaan moest worden. Begeerig om, zoo

mogelijk, verder bloedvergieten te voorkomen, schreef hij den 12^{den} Februari 1881, uit het kamp een brief aan Colley, waarin hij, door hem, de Engelsche Regeering, als bij den Heere bezwoer, om toch een einde aan dezen oorlog te maken, en het Volk eindelijk recht te laten wedervaren. Zoo schrijft hij aan Colley:

> 'Ik heb bevonden, dat wij tegen onzen zin gedwongen zijn in een bloedigen strijd, en dat onze ingenomen positiën van dien aard zijn, dat wij niet ophouden kunnen, den eenmaal ingeslagen weg van zelfverdediging te vervolgen, *voor zoover onze God ons daartoe de krachten schenkt*.'
> 'Excellentie, wij weten het dat al onze bedoelingen, brieven of wat ook, nog steeds het ware doel hebben gemist, omdat zij verkeerd voorgesteld en verkeerd begrepen werden door de Regering en het Volk van Engeland. Het is om die reden *dat wij zelfs vreezen UEd. deze regelen te doen toekomen*. Maar Excellentie, *ik zou mij niet voor mijn God verantwoord achten*, *wanneer ik nog niet eenmaal aan UEd. onze meening had bekend gemaakt*, wetende dat het in Uwer Exellenties macht is, om ons in staat te stellen van de door ons ingenomen positie terug te komen.....'
> 'Wij wenschen geen strijd te zoeken met het Imperiale Gouvernement, maar kunnen niet anders dan tot den laatsten droppel bloed geven voor ons goed recht, waarvoor elke Engelschman ook het zijne geven zou Wij weten dat het edele Engelsche Volk, *wanneer éénmaal de waarheid en het recht tot hetzelve kan doordringen*, *aan onze zijde zal staan*.'
> 'Wij zijn zoo sterk in deze overtuiging, dat wij niet zouden schromen, het onderzoek eener Koninklijke Commissie die, wij weten het, ons in ons goed recht zal herstellen, en daarom zijn wij bereid, om, *wanneer UEd. wilt bevelen dat Harer Majesteits troepen dadelijk terugtrekken uit ons land*, *wij aan hen zullen toestaan*, *met volle eer uit het land te gaan*, *en onze nu ingenomen positie te verlaten*. Wordt echter die annexatie volgehouden, en het bloedvergieten door UEd. voortgezet, dan zullen wij ons onder onzen God aan ons lot onderwerpen, EN TOT DEN LAATSTEN MAN STRIJDEN tegen het ons aangedane onrecht en geweld, en werpen dan de verantwoordelijkheid van alle ellende welke het land overkomt, geheel op uwe schouders.'

Hierop werd door Colley, eerst onder dagteekening van 21 Februari, geantwoordt als volgt:

> 'MIJNHEER. - Ik heb de eer de ontvangst te erkennen van uwen brief van den 12den dezer. In antwoord moet ik u informeren dat, wanneer de Boeren nu onder de wapenen tegen Harer Majesteits gezag, met gewapend verzet ophouden, Harer Majesteits Gouvernement bereid is eene commissie met uitgestrekte volmacht aan te stellen, welke het schema moge ontwikkelen, waarop in Lord Kimberleys telegram van den 8sten dezer gezinspeeld wordt, en aan u medegedeeld door Zijn Hoog-Ed. President Brand. Ik moet er bijvoegen dat, wanneer dit voorstel binnen 48 uren

aangenomen wordt, van af de ontvangst van dezen brief, ik volmacht heb tot eene stuiting van vijandelijkheden van onze zijde.'

Dit schrijven, door een parlementair naar het kamp van Joubert gezonden, bereikte Paul Kruger, die intusschen naar Heidelberg terugge-

reisd was, eerst den 28sten Februari, en werd onmiddellijk door hem, in deze bewoordingen, beantwoord:

> ‘EXCELLENTIE! - Uw brief van den 21sten Februari 1881 bereikte mij heden, den 28sten Februari, toen ik van eene inspectie, naar Heidelberg terugkeerde.’
> ‘In overleg met de leden der Regering hier, heb ik het genoegen in mijnen en haren naam u mede te deelen, dat wij zeer erkentelijk zijn voor de verklaring uwer Excellentie, in naam van de Regering van Hare Majesteit, dat onder zekere voorwaarden zij genegen is de vijandelijkheden te staken; dat het ons schijnt, dat nu voor het eerst sedert den ongelukkigen dag der Annexatie een kans is ontstaan, om tot eene vreedzame schikking te raken; dat ons hart bloedt over de noodzakelijkheid om verder bloed te vergieten, zoowel het bloed onzer Burgers als dat van uwe dappere soldaten; dat naar onze meening een samenkomst van gecommitteerden van weerszijden misschien spoedig tot een bevredigend resultaat zal leiden; weshalve wij de eer hebben u voor te stellen dat door u en ons gecommitteerden zullen worden aangewezen, met behoorlijke en voldoende volmacht, om de hoofdbeginselen van een eervollen vrede vast te stellen en te ratifiëeren.’

De stille verwachting, dat door het aanstellen van eene wederzijdsche commissie, met uitgebreide volmacht, - zonder verder bloedvergieten een ‘bevredigend resultaat’ zou worden verkregen, werd echter door Colleys eerzucht verijdeld. Zijn krijgsmansroem scheen er mede gemoeid, dat er vrede met de Boeren zou worden gesloten, zonder dat hij Joubert uit diens stelling op Drakensberg had kunnen verdrijven, of dat dit laatste misschien geschieden zou, met behulp van generaal Sir Evelijn Wood, die met krachtige versterkingen was aangekomen.

Alleen daaraan toch kan het worden toegeschreven, dat, terwijl deze voorbereidingen tot eene mogelijke vredesonderhandeling aan den gang waren, en Joubert, om elke verdere verwikkeling te voorkomen, generaal Nicolaas Smit, uit Natal naar het kamp op Drakensberg had laten terugkeeren, Colley gedurig trachtte de Boeren te verrassen. Wood met het terrein min of meer bekend, en door twee gidsen geleid, deed zelf den 18^{den} Februari, een middernachtelijken verkenningstocht over het Drakengebergte, tot nabij Wakkerstroom, doch bij zijn terugkeer werd tusschen hem en Colley besloten, geen aanval op de positiën der Boeren te ondernemen tot de verdere versterkingen, die verwacht werden, zouden zijn aangekomen. Desniettemin maakte Colley, toen Wood den 23sten Februari naar Pieter-Maritzburg vertrokken was, om de overige troepen naar het legerkamp te doen vertrekken, den volgenden dag, aan het hoofd van al zijn cavalerie een voorwaartsche beweging, en trachtte een heuvel te bezetten, van welks top hij met zijn geschut, het kamp der Boeren zou kunnen bestrijken. Werkelijk bereikte hij, met zijne ruiters, het begeerde punt,

G J Bos lith
De Amajuba van de Natal-zijde gezien. (27 Februari 1881.)
P.W.M. Trap imp.

dat hij echter, op de nadering der Boeren, weer opgaf, en nu door hen met een 100 man bezet werd. Het was hem echter niet om dien heuvel te doen, maar om den platten kruin van den Amajuba. Kon hij dien bemachtigen en houden, dan lag Jouberts kamp, in ieder opzicht, aan zijn voeten, en was zijn eigen roem, als strategist en onverschrokken krijgsman, gehandhaafd.

Hiertoe moest een stoute stap gewaagd worden. De top van den Amajuba was te ontoegankelijk om dien, onder het vuur der Boeren, bij het licht des daags, door zijne soldaten te laten bestormen, doch door het nachtelijk duister begunstigd, zou het mogelijk zijn, dien te bereiken zonder door de Boeren bemerkt te worden. De Spitskop toch werd in de laatste dagen niet meer door hen bewaakt, en het zou, schoon zeer moeielijk, toch mogelijk zijn, hen te verrassen, en met één enkelen coup de guerre, aan den oorlog een einde te maken. En dit moest dan onverwijld geschieden, vóór Wood weer teruggekeerd was, en eer er een wapenstilstand gesloten kon worden. Er was één bezwaar, nl. dat hij den 23sten Februari een brief gericht had aan Paul Kruger, waarin hij hem 48 uren tijd gegeven had, na ontvangst van dien brief, om te besluiten, of hij, namens de Boeren, het voorstel van Lord Kimberley tot het aanstellen eener koninklijke Commissie tot regeling der zaken met Transvaal wilde aannemen, op welk schrijven hij, daar Kruger weer naar Heidelberg vertrokken was, niet voor den 2^{den} of 3^{den} Maart antwoord kon ontvangen. Doch dit bezwaar woog licht in vergelijking met den grooten prijs, dien het bezetten van den Amajuba beloofde, en waarschijnlijk heeft hij bij zich zelven overlegd dat ‘de 48 uren al verstreken waren, en dat in elk geval de Engelsche Regeering gemakkelijker tot een verstandhouding met de Boeren zou kunnen komen, wanneer hij meester van den Amajuba was, dan zoolang de Boeren zelven daarvan bezit hielden.’[1] Die SPITSKOP moest dus genomen worden.

1) Colleys gedrag in dezen blijft onverantwoordelijk. Hij wist dat Paul Kruger zijn brief onmogelijk nog beantwoord kon hebben en Lord Kimberley had hem uitdrukkelijk laten weten ‘dat het ministerie hem niet bond, maar het aan zijn discretie overliet, wat betrof het tijdsverloop, voor het antwoord der Boeren kon ontvangen worden.’ *Slechts zijn wij zeer begeerig*, ‘had Kimberley nog weder getelegrafeerd’, *dat gij tot schikkingen komen zult om verder bloedvergieten te voorkomen*. (Vergl. Kimberleys aanspraak in het House of Lords medegedeeld in de Times, 8 Maart 1881). Desniettegenstaande tracht Colley toch de Boeren te overrompelen en hen door bommen en vuurpijlen tot onderwerping te dwingen!

‘En dan liefst op een ZONDAG! Die dag toch wordt in Engeland zóó streng gevierd, dat een aanval, vooral op Boeren, juist op den rustdag moet geschieden, om het meeste kans van slagen te hebben.’ Of Colley waarlijk aldus heeft geredeneerd, toen hij met zijn stafofficieren het plan vormde om den Amajuba te nemen, staat niet geboekt, doch in dien g e e s t heeft hij zeker gehandeld.

Zes compagnieën infanterie, 2 compagnieën Schotsche Hooglanders, eenige huzaren en de beschikbare oorlogsmatrozen, te zamen 693 man en 35 officieren, met zich nemende, verliet Sir Pomeroy Colley, Zaterdagavond, 26 Februari, om 10 uur het kamp aan Mount Prospect, op marsch naar Drakensberg. Aan den voet van Spitskop gekomen, werden de twee kanonnen, die men had medegenomen om op den top van dien berg te planten, naar het legerkamp teruggezonden, daar het onmogelijk bleek, die onder de omstandigheden verder te vervoeren, en liet Colley 2 compagnieën voetvolk, met de ruiters en de paarden achter, ter bewaking van de reserve ammunitie. Door Kaffergidsen geleid, zetten de overige compagnieën den nachtelijken tocht voort, - nu eens door diepe, met struikgewas begroeide kloven, dan weer tegen de bijna loodrechte bergwanden opklouterende, tot eindelijk, met het aanbreken van den dag de platte top van den Amajuba bereikt werd. Haastig werden nu, van de rotsblokken, die overal verspreid lagen, hier en daar borstweringen opgeworpen, werd er een put gegraven om drinkwater te krijgen, en namen de soldaten hun ontbijt, - voor velen van hen tevens het laatste maal, dat zij zouden nuttigen, schoon zij voor drie dagen van proviand voorzien waren.

Wel mocht Colley intusschen een blik slaan over het prachtig panorama, dat zich, onder het optrekken der morgennevelen, aan zijne voeten ontrolde. Ten Zuiden en naar het Westen, Natal, met zijn duizend heuvelen, zich terrasgewijze uitstrekkende van de zee tot aan het Drakengebergte. Naar het Zuidoosten, Zulu-land, pas te vuur en te zwaard, door Engelsche soldaten, onder Engelsche protectie geplaatst, met ISANDHLAWANA[1)], de ‘kleine hand’ waarschuwend opgeheven, boven de graven der Engelschen, die hier onder de assegaaien der Kaffers den dood vonden. Naar het Oosten en Noorden, de wijde, groene Vaalriviervlakte, door de eerste stralen der zomermorgenzon betooverend schoon getint. En eindelijk, letterlijk aan zijne voeten, de laagers

1) ISANDHLAWANA, de naam van den heuvel, waar de Zulu's op den 22sten Januari 1879, het Engelsche kamp aanvielen en vermeesterden, beteekent ‘k l e i n e h a n d.’

der Boeren, die onder een kogelregen en met bajonetsteken, evenals de Zulu's, onder Engelsche bescherming gebracht moesten worden. Wel mocht Colley zich nog een oogenblik afvragen, of hij niet liever zijn krijgsmansdegen op de rots, waartegen hij leunde, zou verbrijzelen, dan de stilte van dien Zondagmorgen verbreken, door dood en verderf over die Boeren uit te storten, alleen, omdat zij wel b o n d g e n o o t e n , maar geen o n d e r d a n e n van koningin Victoria wilden zijn. Of hij in elk geval, waar men in het Boerenkamp nog onbewust scheen te zijn van de stelling, die hij had ingenomen, niet door het zenden van een parlementair met vredesaanbiedingen - zoo eervol mogelijk voor beide partijen - zou trachten de hernieuwing van den bloedigen strijd te voorkomen. Doch.... daar wordt reeds, in strijd met zijne orders, op de voorposten der Boeren gevuurd, en van vredesonderhandelingen kan voor het oogenblik geen sprake meer zijn. De strijd is weer aangevangen. Als door een tooverslag is het Boerenkamp ontwaakt... Wagens worden ingespannen, ruiters draven rond, alles is in beweging.... Zullen de Boeren op de vlucht slaan zonder één schot te lossen op den vijand, die hen verrast heeft? Of... zullen zij... het wagen den Kop te bestormen?... Onmogelijk... Geoefende troepen, veteranen in den krijg gehard, zouden huiveren om, zonder door grof geschut gedekt te zijn, onder het vuur, dat van den bergtop op de bestormers gericht kan worden, dien ontoegangelijken Kop te beklimmen..! Dàt d u r f t geen Boer te doen, ook de dapperste niet... en toch.... Dáár nadert een afdeeling mannen de nauwe kloof, die den Majuba van de Langnek scheidt... Zij zullen werkelijk den aanval wagen... Dan zijn zij kinderen des doods! Welnu: 'Ieder man op zijn post.' De compagnieën van het 92ste regiment ter verdediging van de steile Oostelijke zijde van het nauwelijks 2 hectaren wijde plateau; die van het 58ste regiment aan de niet minder steile Westelijke zijde geposteerd, en de zeesoldaten bij het punt, waar men den bergtop beklommen heeft. 'Verspilt geen ammunitie, schiet met bedaardheid en juist. Vergeet uwe bajonetten niet..... Daar zijn de Boeren... VUUR!'

Het was vijf uren in den morgen toen men in het Boerenlaager voor het eerst bespeurde, dat de Engelschen meester van den Spitskop waren. In het vertrouwen, dat de voorloopige vredesonderhandelingen tot het beeindigen van den krijg zouden leiden, had Joubert, in de laatste dagen, den Kop onbezet gelaten, en slechts een wacht geplaatst beneden aan den bergtop, waar zijne mannen, vooral des nachts, minder ongemak

zouden hebben te verduren. Het was op die wacht dat het eerste schot door de Engelschen gelost werd. Daar er, vooral 's morgens, op de wachtposten gedurig schoten vielen, meende de Boer, die bijna getroffen was geworden, dat een der andere wachten wat onvoorzichtig het geweer had gelost en riep daarom half uit zijn humeur: 'VOORZICHTIG EEN BEETJE, jullie zou een mensch kan raakschieten'. Een tweede en derde schot bracht echter den waren staat van zaken aan het licht, en spoedig ontwaakte het geheele Kamp tot de bijna verpletterende ontdekking, dat de Engelschen bezit genomen hadden van den Amajuba, en dat Jouberts sterke positie, eindelijk door Colleys geschut beheerscht werd.

'Waarom is die Kop niet dag en nacht bezet gebleven? Waarom heeft de Generaal op 't woord van een Engelschman vertrouwd? Waarom is onze posititie, juist van dien kant niet beter beschermd geworden?' Zweefden deze vragen om de lippen der verraste Boeren, dan was het slechts voor een oogenblik. Het was geen tijd om te praten; er moest snel gehandeld worden. 'Daar zijn de Engelschen op den Kop', luidde Jouberts bevel, tot een handvol Boeren in zijne nabijheid; 'en jullie moet hen daar gaan afhalen'. Daar de andere posities niet verzwakt mochten worden was er slechts 150 man voor de schijnbaar onuitvoerbare taak beschikbaar, doch dezen maakten zich oogenblikkelijk gereed om de Engelschen uit hunne stelling op Spitskop te verdrijven. Drie mannen uit hun midden, Joachim Ferreira[1)], D. Malan en den veldkornet Stefanus Roos, tot officieren kiezende om den aanval te besturen, wierpen zij zich op hunne paarden en stormden op den Amajuba los. Een kloof bereikt hebbende, waar zij tegen het vuur des vijands beveiligd waren, hielden zij een oogenblik halt om water te drinken en de paarden in veiligheid te brengen. Nu verdeelde de kleine macht zich in drie partijen, ieder onder zijn eigen aanvoerder, en werd, onder het onafgebroken vuur der Engelschen, de steile bergtop, van drie zijden tegelijk, beklommen. Met bovenmenschelijke inspanning en, altijd op den vijand vurende werd eindelijk, tegen één uur, de top bereikt, waar de Engelsche soldaten hen afwachtten met gevelde bajonet, en een moorddadig vuur op hen openden. Vast beraden drongen de Boeren echter voorwaarts, en daar ieder hunner schoten doel trof, be-

1) De broeder van Schrijvers onvergetelijken, vroeg gestorven vriend, MARTINUS FERREIRA, vroeger lid van den Volksraad, en zelf met zijn anderen broeder, IGN. FERREIRA van zijn jongelingsjaren, door nauwe vriendschapsbetrekkingen aan den Schrijver verbonden.

gonnen de Engelschen te wijken. Nog tien minuten van moorddadig gevecht, van heldhaftigen strijd en moedigen kamp, en .... terwijl de laatste afdeeling Boeren over den rotsigen rand het plateau bereikte, sloegen de Engelschen op de vlucht.

Het was s a u v e q u i p e u t: Hooglanders, oorlogsmatrozen en infanterie, manschappen en officieren allen door elkander, over den steilen rotsigen bergrand en in diepe kloven een goed heenkomen zoekende, maar bij tientallen neergeveld, door de juiste schoten der Boeren, die nu meester van het terrein waren. Om den vluchtenden soldaten den pas af te snijden, en te beletten dat de compagnieën, die Colley aan den voet van den berg had achtergelaten, dien van de andere zijde zouden bestormen, liet Joubert, door Malan van een en ander haastig ingelicht, een commando Boeren post vatten tusschen den Amajuba en het Britsche legerkamp. Doch nu maakte een dikke nevel een einde aan het gevecht..... De zege was andermaal, en nu voorgoed, door de Boeren behaald.

Op Majuba's kruin lagen de dooden en doodelijk gewonden, officieren en soldaten, in grooten getale. En in hun midden, Colley zelf, door een kogel in het voorhoofd getroffen. Toen het vernomen werd, dat de Engelsche generaal zich onder de gesneuvelden bevond, werd het hart der moedige verwinnaars van den Spitskop bijna pijnlijk aangedaan. Met ontblooten hoofde, rondom zijn lijk staande, werd er ‘geen woord van zelfverheffing gesproken’, en op de eerste aanvraag werd het stoffelijk overschot met alle eer overgegeven. Het verlies der Engelschen bedroeg 4 officieren en 86 man gesneuvelden, en 8 officieren en 125 minderen gewond. Zes officieren, waaronder een luit.-kolonel, en 51 man waren door de Boeren gevangengenomen, en vele wapenen en ammunitie buit gemaakt. Het verlies der Boeren daarentegen bedroeg slechts één man, JOHS. BECKER, en 6 gewonden, van welke één, JOHS. GROENEWALD, kort na den slag aan zijne wonden overleed. Eerbiedig werd de behaalde zege aan het bestuur Gods toegeschreven. ‘Niet w i j hebben de Engelschen geslagen,’ schreef een der aanvoerders, Joachim Ferreira, na den slag, ‘maar GOD, DE HEERE. Het was voor menschen onmogelijk! En dan maar één man te verliezen! Dus geen eer voor de menschen. Aan onzen GROOTEN Generaal komt de eere toe.’ Was de schijnbaar hopelooze kamp, tegen het machtige Engeland, drie maanden te voren, in ootmoedig vertrouwen op de hulpe Gods aangevangen, dat vertrouwen was niet beschaamd geworden. DE REPUBLIEK WAS VRIJGEVOCHTEN.

VII. De krijg geëindigd.

Met de overwinning door de Transvalers op Spitskop behaald, is hun worstelstrijd om de vrijmaking der Republiek, feitelijk, geëindigd. Wel haastte het Engelsche Gouvernement zich, om de krijgsmacht aan Drakensberg nog met geheele regimenten te versterken, en werden er toebereidselen gemaakt, op reusachtige schaal, om de Boeren uit hun stelling aan Langnek te verdrijven, doch te gelijker tijd kreeg Wood, die Colley was opgevolgd, per telegraaf de noodige volmacht, om namens de Engelsche Regeering tot zulk een verstandhouding met de Boeren te komen, dat de krijg niet zou behoeven te worden voortgezet.

Van de zijde der Boeren was dit gemakkelijk. Zij hadden slechts de wapenen opgenomen ter verdediging hunner politieke onafhankelijkheid, en waren bereid die terstond neer te leggen, zoodra Engeland de annexatie wilde vernietigen. Het lag dus uitsluitend aan de Engelsche Regeering, welke den strijd had veroorzaakt, om dien te doen ophouden, door zich uit Transvaal terug te trekken. Dat dit Engeland zwaar moest vallen, vooral waar de Engelsche wapenen, in elke aanraking met de Boeren, de nederlaag hadden geleden, was wel te verstaan. Doch alleen op dien grondslag kon er van vredesonderhandelingen sprake zijn.

De moeielijkheid, om de beide partijen tot elkander te brengen, werd echter, te goeder ure, door het bemiddelend optreden van President Brand uit den weg geruimd. Tot zijne eer moet het worden te boek gesteld, dat hij steeds onvermoeid gearbeid heeft, om het bloedvergieten te voorkomen of den krijg te stuiten. Zoo zond hij ook nu weder, den 3den Maart, een telegram aan Wood ‘of er geen middel te bedenken was om de vijandelijkheden te staken en een weg te openen voor onderhandeling,’ en deed hij den volgenden dag, insgelijks per telegraaf, aan Wood, en door dezen aan Joubert, het voorstel ‘dat zij (de beide generaals) elkander zouden ontmoeten en een plan trachten te vormen, om de vijandelijkheden voor een zekeren vastgestelden tijd te doen ophouden, zoodat vredesonderhandelingen mogelijk zouden kunnen worden.’ Op Jouberts vraag aan Wood, ‘in hoeverre hij bereid was in deze voorstellen te treden’, bood deze hem een ‘samenkomst aan op een plaats, halfweg tusschen Langnek en het Engelsche kamp, aan Mount-Prospect’. Joubert nam hierin genoegen en ontmoette Wood, Zondag 6 Maart, op de be-

stemde plaats. Die dag was in den Vrijstaat afgezonderd als een boeteen biddag, wegens den oorlog, en terwijl men dáár, in kerk en huis, den Almachtige smeekte om vrede tusschen de strijdenden, bespraken Wood en Joubert de voorwaarden van een wapenstilstand. Wel mocht de b i d d a g in een d a n k d a g eindigen, toen de telegraaf straks de blijde tijding overbracht, dat er een stilstand van wapenen gesloten was, die, naar men mocht verwachten, door een vredesverdrag zou worden gevolgd.

Het doel van den wapenstilstand, die van des middags 6 Maart tot middernacht van den 14den duren zou, was, gelijk Wood in het protocol deed opnemen, 'om Kruger tijd te geven de voorstellen, die van beide kanten zouden gedaan worden, ter vreedzame oplossing der zaken in quaestie in overweging te nemen en daarop te antwoorden.' Te gelijker tijd moest die wapenstilstand dienen, om Wood in de gelegente stellen de garnizoenen in Transvaal van levensmiddelen te voorzien, en de troepen, die nog naar Drakensberg op marsch waren, tijd te geven zich met het hoofdleger te vereenigen[1]. Dit laatste werd natuurlijk niet in het protocol opgenomen.

De toestand der Engelsche garnizoenen in Transvaal was, met uitzondering van Pretoria, ernstig genoeg. Winsloe werd in zijn fort bij Potchefstroom door Cronje regelmatig belegerd. Loopgraven waren geopend tot in de nabijheid van het fort, en onder het vuur der Engelsche kanonnen hadden de Boeren vrij hooge aardwerken opgeworpen, met een kanonnetje, zoodat zij de verdedigers in het fort beschieten konden. Van 16 December tot in het begin van Maart was de belegering van het fort onophoudelijk voortgezet, en schoon de Boeren, voor hen, geduchte verliezen geleden hadden, waren de dagen van het fort echter blijkbaar geteld, en zou Winsloe spoedig moeten capituleeren[2]. Bij Rustenburg, Lijdenburg, Staanderton en Mara-

1) 'Krachtens de termen van het verdrag van wapenstilstand,' schrijft Wood aan den Minister van Oorlog, 'behoud ik het recht om de belegerde garnizoenen van levensbehoeften te voorzien, in verhouding tot de sterkte van ieder garnizoen, en voor den geheelen tijd dat de wapenstilstand zal duren.... Voor ieder garnizoen begint de stilstand van wapenen van het oogenblik, dat het convooi met provisie dat garnizoen bereikt..... Uit een militair oogpunt was ik niet tegen dezen wapenstilstand, daar de staat der wegen en der rivieren de aankomst, aan het front, verhinderd had van de versterkingen en convooien. *En eigenlijk ben ik heden*, 19 *Maart*, *om dezelfde redenen niet in staat offensief tegenover Transvaal te handelen*, *doch ik zal dit in drie dagen tijds kunnen doen*, *als de stand der rivieren dit veroorlooft*.' C. 2950. p. 103. -

2) Dit geschiedde ook werkelijk op den 21sten Maart 1881, doch de capitulatie werd later, op aandringen van het Engelsche Gouvernement, als 'niet geschied' beschouwd, op grond, dat Winsloe niet behoorlijk door Cronjé zou zijn ingelicht, omtrent de termen van den wapenstilstand tusschen Joubert en Wood overeengekomen! Het f e i t der capitulatie kan echter niet te niet worden gedaan.

bastad was herhaaldelijk tusschen de Boeren en de Engelsche troepen, die de forten bezet hielden, gestreden, en waar de Boeren, door gebrek aan geschut, die forten niet konden vernielen, werden deze geheel ingesloten, om de bezetting door honger tot de overgave te dwingen. Pretoria werd van drie kanten door de Boeren belegerd en schoon het Engelsche kamp, door 1000 man, van krijgsmaterieel overvloedig voorzien, verdedigd, kwalijk door de Boeren, zonder geschut, kon genomen worden, en er, voor de bijna 2400 burgers, vrouwen en kinderen ingesloten, die in en om het kamp onder de Engelsche vlag een schuilplaats gezocht hadden, een goede voorraad levensmiddelen was opgelegd, zou toch ook Pretoria zich ten slotte moeten overgeven. En rondom Pretoria waren aanhoudend zware gevechten geleverd tusschen de Boeren en de troepen, waarin de eersten steeds overwinnaars waren gebleven. Een en ander was aan Wood bekend, en moest hem dringen om, waar hij die garnizoenen niet terstond kon ontzetten, hun tenminste wat proviand te zenden, en tegelijk de communicatie tusschen het hoofdleger en de Engelsche aanvoerders in Transvaal te herstellen. Dat Joubert, onder die omstandigheden, niet k o n weigeren, proviand voor de belegerde garnizoenen te laten passeeren, ligt voor de hand.

De aanhoudende regenstormen, waardoor Woods versterkingen op den weg tusschen Pieter-Maritzburg en Newcastle werden opgehouden, vertraagden ook Paul Krugers reis naar Drakensberg, werwaarts hij zich, op ontvangst der tijding van den wapenstilstand, met Pretorius en eenige andere afgevaardigden terstond begeven had. Gevolgelijk werd de wapenstilstand voorloopig verlengd, gelijk ook Wood, om andere redenen, van harte begeerde. Eindelijk, den 16 Maart 1881 's morgens om 10 uur, had de eerste officieele samenkomst plaats, die zou moeten leiden tot bewerking van den vrede, door herstelling van het onrecht, Transvaal door Engeland aangedaan. Van de zijde der Transvalers waren tegenwoordig, de Vice-President Kruger en de beide andere leden van het Driemanschap, Jacob Maré, Dirk Uys, C. Joubert en Dr. Jorissen, benevens Ds. Ackerman als vriend, en de heer Karel Rood als tolk; van de zijde der Engelschen, Generaal Wood en vier leden van zijn staf. Later arriveerde ook President Brand als ‘vriend der beide partijen’. De conferentiën, die met eenige tusschenpoozen van 16 tot 23 Maart duurden, werden met een gunstig gevolg bekroond en eindelijk werd een vredesverdrag gesloten. Namens de Engelsche Regeering werd door Sir Evelyn Wood aan ‘het Transvaalsche Volk het recht erkend op volkomen eigen

Gouvernement, onderworpen (echter) aan suzereine rechten, door den Engelschen Souverein uit te oefenen', en door Kruger, Pretorius en Joubert werd, namens het Transvaalsche Volk, die suzereiniteit aangenomen. Voorts zou er een Britsche Resident te Pretoria gevestigd worden, en alle verdere zaken door een Koninklijke Commissie, waarin de Transvalers echter geen zitting konden krijgen, geregeld worden. Onder deze voorwaarden zouden de Boeren hunne laagers opbreken, en zou de 'Regeering' binnen zes maanden, officieel, weer overgaan in handen der Boeren. Tot den tijd der overgave van het bestuur zou de Engelsche Regeering te Pretoria gevestigd blijven, schoon er niet geëischt werd en worden kon, dat de Transvaalsche Regeering, nu in functie, onwettig verklaard zou worden.

En zoo werd, den 23sten Maart 1881, op de plaats van O'Neill aan Langnek, van waar Colley de Boeren, slechts acht weken te voren door grof geschut tot onderwerping had trachten te dwingen, de vrede gesloten, n a g e n o e g op hunne eigene voorwaarden. Onmiddellijk daarop werd het kamp aan Langnek opgebroken. Wood, die van generaal Joubert verlof had gekregen, om vooraf de stellingen der Boeren in oogenschouw te mogen nemen, arriveerde vroeg in den morgen van Donderdag 25 Maart met eenige zijner officieren, en inspecteerde, door Joubert rondgeleid, de verschillende positiën, door de Boeren bezet gehouden, waarna de wakkere verdedigers van Langnek voor den Engelschen generaal defileerden, te paard en met hunne wagens, op de terugreize naar hunne woningen. In geregelde orde trok het commando nu verder, naar een gelegen plaats, nabij het tijdelijk hospitaal, waar halt gemaakt werd, om Gode plechtig den dank toe te brengen voor de overwinning, die behaald was. Daarop sprak Joubert zijn krijgsmakkers een hartelijk en hartig woord toe, door een ernstige toespraak van Kruger en een kort woord van Pretorius gevolgd, en werd het commando ontbonden. Lofzingend en dankzeggend konden de met roem overladen verdedigers van Land en vrijheid, nu naar hunne haardsteden en tot hunne betrekkingen wederkeeren. Hadden zij er aan gedacht om een nieuw motto op hun vaandel te schrijven, in herinnering aan de overwinningen op Langnek behaald, dan zouden zij daartoe geen ander hebben gekozen dan: SOLI DEO GLORIA.

VIII. De koninklijke commissie.

Tot leden der Koninklijke Commissie, die de zaken tusschen het Transvaalsche Volk en het Engelsche Gouvernement, afdoend, had te regelen, werden benoemd, overeenkomstig het telegram van Lord Kimberley, 12 Maart 1881[1)], Sir Hercules Robinson de gouverneur, en Sir Henri de Villiers, Hoofd-rechter der Kaapkolonie, benevens Generaal Wood, terwijl President Brand door de Engelsche Regeering werd uitgenoodigd, aan de handelingen der Commissie deel te nemen ‘als Vertegenwoordiger van een bevrienden Staat.’ Paul Kruger had tevergeefs getracht het Transvaalsche Volk in de Commissie vertegenwoordigd te krijgen, zoodat het nu van te meer belang beschouwd mocht worden, dat twee geboren Afrikaners, De Villiers en Brand, de een als lid, de andere als ‘vriend’, daarin zitting hadden. De Commissie vergaderde eerst te Newcastle, in Natal, en daarna, 13 Juli, te Pretoria, tot op den 3den Augustus, toen hare werkzaamheden besloten werden met de onderteekening eener nieuwe Conventie, tusschen Transvaal en Engeland.

Deze Koninklijke Commissie heeft, in meer dan één opzicht, de Transvalers onder dure verplichtingen gelegd, door, onwillekeurig, voor vriend en vijand, hun goed recht in het helderste licht te stellen, en de beschuldigingen tegen hen ingebracht te ontzenuwen. Zoo werd, door de erkenning van het Driemanschap, als de vertegenwoordigers des Volks, waarmede de Commissie te handelen had, van meet af de blaam van rebellie weggenomen. Wel werd hierover lang geredekaveld, en werd pro forma vastgesteld, dat ‘de eisch van het zoogenaamde Gouvernement en den Volksraad, om beschouwd te worden als vertegenwoordigende macht te bezitten onhoudbaar was’, doch de Commissie eindigde met die autoriteit te erkennen. Insgelijks werden de Transvalers in hun recht verklaard bij de behandeling van het punt, omtrent de wijze waarop ‘met personen beschuldigd van moord in verband met de jongste vijandelijkheden’ zou worden gehandeld, toen tot de rubriek van ‘moord’ uitsluitend die gevallen gebracht werden, welke ook

1) Bluebook C. 3114. p. 49.

onder gewone omstandigheden als moord moeten worden beschouwd. Als beginsel werd vastgesteld dat de Britsche gesneuvelden, in een eerlijken krijg, man tegen man, gevallen waren en niet in een rebelleusen opstand ‘vermoord’. Hierdoor werden de proclamatiën van Shepstone, Lanyon en Wolseley eenvoudig ter zijde gezet, en werd, zij het dan ook in bedekte termen, erkend, dat het Transvaalsche Volk als een van Engeland onafhankelijke natie, zich tegen het opgedrongen Engelsche bestuur verzet, en tegen de Engelsche troepen gestreden had.

Onder de beschuldigingen, in verband met den oorlog tegen de Boeren ingebracht, werden eenige gevallen van ‘moord’ genoemd, die, indien bewezen, een vlek zouden zijn op den schoonen vrijheidskamp. ‘Op twee Engelsche kapiteins, Elliot en Lambart, door de Boeren gevangengenomen, en op hun eerewoord vrijgelaten, waren, terwijl zij door eenige Transvalers over de Oranje-rivier geëscorteerd werden, schoten gelost en kapitein Elliot was, doodelijk getroffen, in de rivier omgekomen. Een zekere Dr. Barber was in den Vrijstaat, door een escorte Transvalers, onder gelijke omstandigheden doodgeschoten. Christian Woite, een Duitscher, Johannes van der Linden, een Afrikaner, en Carolus, een Kaffer, waren te Potchefstroom gefusileerd. Een Engelschman te Potchefstroom, door een Boeren-krijgsraad tot harden arbeid in de loopgraven veroordeeld, was door een kogel uit het Engelsche fort doodelijk getroffen; een andere Engelschman was, bij het bezetten van Lijdenburg door de Boeren, omgekomen, en nog een andere Brit had, tusschen Pretoria en Potchefstroom, van eenige Boeren een degelijk pak slaag opgeloopen’. Voorts zouden er eenige ongewapende Kaffers zijn doodgeschoten, tusschen Bloemhof en Potchefstroom. En eindelijk werden de Boeren beschuldigd, in strijd met de aangenomen regelen van beschaafd oorlogvoeren, zoowel bij het beschieten van het fort te Potchefstroom als op Langnek, gebruik te hebben gemaakt van ontplofbare kogels. Vooral de moord op Elliot en Barbour gepleegd, de executiën te Potchefstroom, en de laatstgenoemde beschuldiging, ontplofbare kogels te hebben gebruikt, werd door de vijanden der Republiek in de zwartste kleuren geschilderd.

Daar geen verdediging, van Transvaalsche zijde, op deze beschuldigingen, aangevoerd, bij het groote Engelsche publiek, tegen de Boeren ingenomen, gehoor zou hebben gevonden, was het voor de Republiek van onschatbare waarde, dat de Koninklijke Commissie haar voor den rechterstoel daagde,

en tot verantwoording opriep. En wat bleek nu, na het strengste onderzoek door de Commissie ingesteld, volgens haar eigen verslag aan de Engelsche Regeering?

a. Dat de Boeren, den moord, door een onbekend persoon of personen, op Elliot en Barbour gepleegd met afgrijzen beschouwden, en al het mogelijke wilden doen, om de moordenaars terecht gesteld te zien. Dat twee personen van den moord op Elliot beschuldigd, door het Engelsche gerechtshof te Pretoria waren vrijgesproken, en dat de misdaad, door enkelen gepleegd, door het Volk veroordeeld werd en dus dat Volk niet kon worden aangewreven.

b. Dat Van der Linden als korporaal trouw gezworen had aan de Regeering der Republiek, om des te beter het Engelsche bestuur op de hoogte te kunnen houden van de bewegingen der Boeren; dat hij en Woite, spionnen waren in Engelschen dienst, en deswege, door een krijgsraad veroordeeld, gefusileerd zijn geworden. Mocht de meerderheid der Commissie nog beweren, dat de executie in strijd was met de regelen van beschaafd oorlogvoeren, Sir Henri de Villiers, de man van de wet, en hoogste rechterlijke autoriteit in de Kaapkolonie bepaalde, 'dat deze executies, ten uitvoer gebracht door b e h o o r l i j k sa m e n g e s t e l d e g e r e c h t s h o v e n d e r B o e r e n - k r i j g s m a c h t, na behoorlijk proces niet vielen (als gevallen van "moord") onder de categorie der zaken door de Commissie te behandelen.'

c. Dat Green te Lijdenburg werd doodgeschoten, terwijl hij, in dienst van het Britsche garnizoen aldaar, door de liniën der Boeren trachtte te sluipen, om een boodschap over te brengen naar Delagoabaai; dat de andere Engelschman, te Potchefstroom, gelijk reeds gezegd is, door een Engelschen kogel gedood is, en dat de andere gevallen òf onbewezen waren, òf door de omstandigheden gerechtvaardigd werden; of wel, dat de schuldigen reeds voor den gewonen rechter waren gebracht. Ontplofbare kogels konden niet door de Boeren gebruikt zijn, tenzij dan in onwetendheid, en waar zij zulke kogels gevonden hadden onder de ammunitie op de Engelschen veroverd. Dit lag zoo voor de hand dat [1)]

1) Kaptein LAMBART zegt zelf in zijn pamflet over deze treurige zaak: 'Ik ben er nu van overtuigd, dat de moord van kaptein Elliot te wijten is aan het verraad van een paar schelmen, met het doel om zich van mijn rijtuig en paarden meester te maken, en *schaamrood moet ik hierbij voegen*, dat ik geloof, en van geloofwaardige getuigen gehoord heb, *dat deze lage en verraderlijke daad was bedacht en is geschied onder leiding van een Schot*, GRAHAME geheeten, van nieuw Schotland, in de Transvaal'. B l u e b o o k . 3114. p. 96.

op deze beschuldiging niet eens werd ingegaan. De moord 'gepleegd op Kaffers van de Diamantvelden huiswaarts keerende' schijnt een verzinsel te zijn geweest. Zoo werd de Republiek, in ieder opzicht, na het onderzoek door de Koninklijke Commissie ingesteld, glansrijk van de nieuwe smet, die men op haar geworpen had, gezuiverd.

Tegenover de beschuldigingen, van 'handelingen in s t r i j d met de regelen van beschaafd oorlogvoeren', heeft de Koninklijke Commissie, waarschijnlijk, schoon zij daarvan in haar verslag, ten onrechte, met geen enkel woord melding maakt, toch wel een oor gehad voor de getuigenissen door Engelsche officieren en minderen afgelegd, omtrent de n o b e l e wijze, waarop de Transvalers zich in den krijg gedragen hebben. Dat van Kolonel Anstruther bijvoorbeeld, na het gevecht aan Bronkhorstspruit, met bijna stervende hand aan zijn generaal gezonden in deze bewoordingen: 'Zoodra de witte vlag geheschen was kwam commandant Joubert tot mij, gaf mij de hand, en drukte zijn leedwezen uit dat ik gewond was..... De Boeren zijn er zeer gevoelig over dat zij een v r o u w gewond hebben, en van het oogenblik dat de wapenen werden neergelegd, waren zij hoogst gedienstig en beleefd. Zij boden aan, om alles te doen wat in hun vermogen was, om het ons draaglijk te maken, en d i t i s b i j g e e n i j d e l e b e l o f t e g e b l e v e n. Iederen dag komen er velen met melk, boter, eieren, brood, abrikozen, enz., en indien iemand onzer naar een van hunne boerenplaatsen gaat, geven zij hem terstond al wat hij noodig heeft, zonder betaling'[1].

Of dat van de gewonde soldaten, die na den slag bij Ingogo, den ganschen nacht aan hun lot overgelaten, in den morgen niet het minst ook door de Boeren werden geholpen. 'De gewonden spreken in hooge bewoordingen over de vriendelijke hulpvaardigheid der Boeren, nadat het gevecht voorbij was', schreef admiraal Richards, na den slag op Amajuba[2] terwijl de militaire dokter Mahon, bij diezelfde gelegenheid, berichtte: 'Ik vroeg naar hun commandant, Ferreira, en vroeg hem om bescherming voor de gewonden, die terstond verleend werd. Inderdaad, zoodra de hitte van het gevecht voorbij was, betoonden de Boeren, vooral de ouderen onder hen, zich uiterst vriendelijk met betrekking tot de gewonden, en brachten hen water, terwijl sommige hielpen de wonden te verbinden'[3]. Met dergelijke getuigenissen, ook van de gevangen soldaten te Potchefstroom en Heidelberg, zou een B l u e b o o k gevuld hebben kunnen

1) Bluebook. C. 2866. p. 144.
2) C. 2952. p. 88.
3) C. 2950. p. 91.

worden, gelijk trouwens aan de Koninklijke Commissie niet onbekend kon zijn.

Ernstig vooral werd door de Koninklijke Commissie gehandeld over Lord Kimberleys voorstel, om het gedeelte van Transvaal, dat ten Oosten van den 30sten Lengtegraad gelegen was, van het grondgebied der Republiek af te snijden en als Britsche bezitting te beschouwen. Sir Evelyn Wood was hiermede hooglijk ingenomen, en volgens de letter der vredesvoorwaarden had de Commissie het recht, om tot zulk een verdeeling van den grond over te gaan. Doch dit kon gemakkelijk tot een nieuwen oorlog leiden, daar de Boeren, bijna als één man, er tegen op kwamen, dat Lijdenburg, de bakermat van hun nationaal bestaan, van het gebied der Republiek zou worden gescheurd. Om strategische redenen vooral, was het voor hen van belang dat ook Utrecht tot de Republiek zou blijven behooren, en ten slotte gaf de Commissie, met uitzondering van Wood, hierin toe aan het verlangen der Boeren. Slechts Zwazi-land en een kleine streek op de Westelijke grenzen zou Transvaal bij de nieuwe regeling moeten opgeven. I e t s moest aan Engelands hoogheid worden ten offer gebracht. Nog werd uitvoerig gehandeld over de verhouding der Republiek tot de inen omwonende Kafferstammen; over schadevergoeding door de beide Gouvernementen te voldoen wegens verliezen door private personen in den jongsten oorlog geleden; over de geldschulden der Republiek, en vooral over de functiën van den door Engeland te benoemen Resident. De besluiten hieromtrent werden opgenomen in een Tractaat van 33 Artikelen, de CONVENTIE, die op den derden Augustus 1881, door de leden der Commissie namens de Engelsche Regeering, en door het Driemanschap, namens het Transvaalsche Volk, onderteekend werd.

IX. De conventie.

Volgens deze Conventie wordt ‘van en na den 8sten Augustus, aan de inwoners van het Transvaalsche Grondgebied, namens Hare Majesteit, gewaarborgd, geheel zelfbestuur, onderworpen aan de Suzereiniteit van Hare Majesteit, Hare erfgenamen en opvolgers’, op de ‘termen en conditien’ in de Conventie vervat. Artikel 1 bepaalt nauwkeurig en uitvoe-

rig de grenzen[1)] der Republiek, nu Transvaal-Staat geheeten. Artikel 2, (met Art. 8 het belangrijkste van het geheele Tractaat) luidt als volgt:
'Hare Majesteit behoudt voor haarzelve, hare Erfgenamen en Opvolgers voor: -

a. Het recht om van tijd tot tijd te benoemen een Britschen Resident in en voor genoemden Staat, met zulke plichten en bevoegdheden als hierna zijn omschreven.
b. Het recht om in tijden van oorlog troepen te vervoeren door genoemden Staat, of ingeval van vrees voor een onmiddellijken oorlog, tusschen de Suzereine macht en eenigen Buitenlandschen Staat of naturellen Stam in Zuid-Afrika, en
c. Het toezicht op buitenlandsche betrekkingen van genoemden Staat, insluitende het aangaan van tractaten en het regelen van diplomatieke onderhandelingen met vreemde Mogendheden, moetende zulke onderhandelingen gevoerd worden door middel van Harer Majesteits diplomatieke en consulaire beambten buiten 's lands.'

Art. 4 regelt de wijze waarop het bestuur en de Staats-eigendommen aan Kruger, Pretorius en Joubert, als vertegenwoordigers van het Volk, weer zouden worden overgedragen; Art. 6, 7 en 8 handelen over de schadevergoeding te voldoen aan partijen, die door den oorlog, buiten haar toedoen, verliezen geleden hebben, en Art. 10 en 11 over de Staatsschuld (ten bedrage van £ 425,893), die ten laste der Republiek zou komen. Art. 13, 14 en 15 bepalen, dat een Inboorling het recht zal hebben van grondbezit, schoon niet in zijn eigen naam, maar dat de grondbrief 'ten zijnen behoeve zal geregistreerd worden in den naam van een Commissie voor Kaffer-Locatiën'. Voorts dat de Inboorlingen, onder zekere bepalingen, vrij zullen zijn om door het land te reizen of zich buitenslands te begeven. Art. 16 verzekert vrijheid van Godsdienst aan alle inwoners, gelijk trouwens reeds in Transvaal het geval was. En dan volgen Artikelen 17 en 18 handelende over den Britschen Resident en zijne werkzaamheden aldus omschreven:

1. Hij zal plichten en werkzaamheden volbrengen gelijkstaande met die, welke uitgeoefend worden door een zaakgelastigde en consul-generaal.
2. Met betrekking tot Naturellen binnen den Transvaal-Staat zal hij: *a*. rapporteren aan den Hoogen Commissaris als vertegenwoordiger van de Suzerein over de werking en nakoming van de voorzieningen dezer Conventie; *b*. aan de Transvaalsche autoriteiten rapporteren eenigerlei gevallen van mishandeling van Naturellen, of pogingen om Naturellen tot oproer op te stoken, welke hem ter kennis mogen komen; *c*. zijn invloed bij de Naturellen gebruiken ten gunste van wet en orde; *d*. in het algemeen zoodanige andere plichten volbrengen als door deze Conventie aan hem zijn opgedragen, en zoodanige stappen nemen voor de bescherming der personen en goederen van de Naturellen als bestaanbaar zijn met de wetten van dit land.
3. Aangaande Naturellen, niet in de Transvaal woonachtig, zal hij: *a*. aan den Hoogen Commissaris en de Transvaalsche Regeering rapporteren eenigerlei inbreuk, die aan hem gerapporteerd moge worden als door ingezetenen van de Transvaal gemaakt op

1) Zie Transvaal, op de kaart van Zuid-Afrika, aan dit werk toegevoegd.

den grond van zoodanige Naturellen, en in geval van verschil tusschen de Transvaalsche Regeering en den Britschen Resident of er wel inbreuk gemaakt is, zal de beslissing van de Suzerein finaal zijn. *b*. De Britsche Resident zal het middel van kommunikatie wezen met de Naturellen buiten de Transvaal en, onderworpen aan de goedkeuring van den Hoogen Commissaris, als vertegenwoordigende de Suzerein, zal hij het toezicht houden op het sluiten van traktaten met hen. En *c*, zal hij scheidsrechterlijke uitspraak doen in alle geschillen tusschen ingezetenen van de Transvaal en Naturellen buiten de Transvaal (als aangaande daden, welke buiten de grenzen der Transvaal gepleegd zijn), die naar hem door de betrokkene partijen verwezen mogen worden.

4. Met betrekking tot het voeren van briefwisseling met buitenlandsche Mogendheden zal de Transvaalsche Regeering met Harer Majesteits Regeering corresponderen door den Britschen Resident en den Hoogen Commissaris.'

Art. 21 en 22 handelen over de samenstelling en den arbeid der Commissie voor de Inboorlingen-Locaties; Art. 23 en 24 over de vrijstelling van Sekukuni en de onafhankelijkheid der Amazwazi; en Art. 25-27 over douane-rechten, handel, en rechtspersoonlijkheid, terwijl Art. 48 bepaalt dat personen, 'die zich na 12 April 1877, den datum der annexatie, in Transvaal gevestigd hebben, en die binnen 12 maanden, na de vaststelling der Conventie, daartoe hunne namen zullen hebben doen registreeren bij den Britschen Resident, vrij zullen zijn van allen gedwongen krijgsdienst.'

Ten slotte wordt bepaald dat:

> 'Deze Conventie zal bekrachtigd worden door een nieuw te verkiezen Volksraad, binnen den tijd van drie maanden na hare onderteekening, en bij gebreke van zoodanige bekrachtiging zal de Conventie van nul en geener waarde zijn.' En dat: 'onmiddellijk na de bekrachtiging dezer Conventie, alle Britsche troepen in het Transvaalsch Gebied, hetzelve verlaten zullen, en de wederzijdsche uitlevering van oorlogsmaterieëel geschieden zal.'

Deze Conventie werd den 3den Augustus 1881, te Pretoria, geteekend door de leden der Koninklijke Commissie, en daarna door het Driemanschap in de volgende termen aanvaard:

> 'Wij de ondergeteekenden, Stefanus Johannes Paulus Kruger, Martinus Wessel Pretorius en Petrus Jacobus Joubert, als vertegenwoordigers van de Transvaalsche Burgers, stemmen hierbij in met de bovengenoemde voorwaarden, voorbehoudingen en beperkingen, waaronder zelfbestuur aan de inwoners van het Gebied der Transvaal is teruggegeven, onderworpen aan de Suzereiniteit van Hare Majesteit, hare Erfgenamen en Opvolgers en wij stemmen toe, om het bestuur van het genoemde Gebied, met alle rechten en verplichtingen daaraan verbonden, te aanvaarden, op den 8sten dag van Augustus 1881, en wij beloven en ondernemen, dat deze Conventie zal worden bekrachtigd door een nieuw

te verkiezen Volksraad van den Transvaal-Staat, binnen drie maanden van af dezen datum.'
S.J.P. KRUGER, M.W. PRETORIUS, P.J. JOUBERT.

Vijf dagen later, den 8sten Augustus 1881, ging het bestuur hierop weer over in handen der wettige Regeering, door het Driemanschap vertegenwoordigd, gelijk terstond aan het Volk bij proclamatie werd bekend gemaakt, en werd de vlag der Republiek plechtig te Pretoria geheschen. Slechts moest nu het Tractaat nog door den Volksraad worden bekrachtigd, om ook de Engelsche troepen uit Transvaal verwijderd te krijgen.

Overeenkomstig Art. 32 der Conventie moest deze nu aan een ‘n i e u w t e b e n o e m e n ’ Volksraad ter onderteekening worden voorgelegd, (opdat het Engelsche Gouvernement de bestaande Regeering niet formeel zou hebben te erkennen). Die Regeering had echter, de facto noch de jure, voor geen ondeelbaar oogenblik, opgehouden te bestaan, - had zich wel, voor een tijd, onder protest, van de uitoefening harer gewone functiën onthouden, doch was nooit door eene andere, wettige Regeering vervangen. Dit punt konden de Transvalers onmogelijk opgeven. Om nochtans in geen onnoodig conflict met Engeland te komen, door er op aan te dringen dat de b e s t a a n d e Volksraad over de bekrachtiging der Conventie had te beslissen, en te gelijker tijd de b e s t a a n d e Regeering in hare rechten te handhaven, riep het Driemanschap, met grondig politiek beleid, den Volksraad slechts te zamen, tot eene buitengewone zitting, 10 Aug. 1881, ‘om kennis te nemen van de Conventie, die juist gesloten was en een verkiezing uit te schrijven voor een nieuwen Volksraad.’ Met de verkiezingen werd nu zooveel spoed gemaakt, dat de nieuwe Volksraad reeds den 21sten September daaropvolgende zijne werkzaamheden kon aanvangen. Gelijk wel te verwachten was, werden er terstond gewichtige bezwaren geopperd tegen de bekrachtiging der Conventie. ‘Waarom een nieuwe Conventie?’ werd er gevraagd, ‘het Volk bleef en wenscht te blijven bij de Zand-rivier Conventie.’ Gegronde bezwaren had het Volk ook tegen de ‘Suzereiniteit van Engeland’ in de Conventie vastgesteld, tegen de aanstelling van een Britschen Resident, en tegen de beperkingen der relatiën tusschen Transvaal en vreemde Mogendheden. Ook wilde men de historische ‘Zuid-Afrikaansche Republiek’ niet in een ‘Staat van Transvaal’ laten opgaan. Doch.... er was geen keuze, dan tusschen de bekrachtiging der Conventie en hernieuwd bloedvergieten, en het Tractaat werd den 25sten October 1881 door den Volksraad onderteekend. Onmiddellijk hierop vertrokken de Britsche troepen, die nog in de garnizoenen waren achtergebleven, uit het land, en werden de eigendommen der Republiek, door het Engelsche Gouvernement vier jaren te voren bij de

annexatie onwettig in bezit genomen, weer aan de Regeering overgedragen. EN ZOO IS DE HELDENSTRIJD DER TRANSVALERS VOOR ONAFHANKELIJKHEID EN RECHT IN OVERWINNING GEËINDIGD.

Besluit.

Onvoldaan moet de Schrijver hier de pen neerleggen. Hij had zich voorgesteld den Worstelstrijd der Transvalers, om een eigen onafhankelijk Volksbestaan, met eenige uitvoerigheid te beschrijven en heeft, schoon het bestek hem gesteld reeds verre overschreden is, vooral wat het laatste gedeelte betreft, slechts eene min of meer uitgewerkte Schets kunnen leveren. Zoo had hij gaarne meer bijzonderheden van den laatsten Vrijheidsoorlog in herinnering gebracht; de heldenfeiten der Transvalers, hun moed, beleid, geduld en volharding, meer uitgewerkt in het licht gesteld; de Conventie, met wat daarmede in verband staat, uitvoerig besproken, - doch de beschikbare ruimte duldt geen verdere uitbreiding. Zelfs niet voor den blik in de toekomst van Transvaal, waarmede de Schrijver dit werk meende te besluiten. Daar de W o r s t e l s t r i j d der Transvalers ook met hun jongsten HELDENSTRIJD en daarop gevolgde overwinning echter nog niet is besloten, zal deze letterarbeid, later, gevoegelijk, kunnen worden hervat en voortgezet.

Zij nog slechts ten slotte voor een oogenblik het woord aan onzen ouden, welbekenden Boer, over de toekomst van Transvaal, gelijk die zich voor z i j n blik vertoont..... De feestviering aan Paardekraal, van 13 tot 16 December 1881, in dankbare herinnering der overwinning door het Volk behaald, is afgeloopen. Twaalf duizend menschen waren daar bijeen geweest, om, onder leiding hunner predikanten, Gode het dankoffer te brengen voor Zijne hulpe, op deze zelfde plaats, een jaar geleden, zoo vurig afgesmeekt, en sedert zoo boven gebed en verwachting ondervonden; - om te luisteren naar de krachtige, opwekkende toespraken van Paul Kruger, nu meer dan ooit te voren de man des Volks, - van Piet Joubert, die op zoo waardige wijze het opperbevel over de krijgsmacht gevoerd had, en van anderen, die in de moeielijkste oogenblikken, met raad en daad, de Republiek gediend hadden. Van ijdele zelfverheffing had men weinig gehoord, doch waar de dank van het Volk den dapperen strijders, die hun leven voor de vrijheid van het Land gewaagd hadden, en wier krijgsroem had weerklonken, zoover de tijding hunner krijgsbedrij-

ven kon worden vernomen, op het hartelijkst werd toegebracht, had een 'Gode de eer en de dank', op aller lippen gezweefd. Wel waren er tranen gestort over de mannen, vaders, zonen, broeders, vrienden, die in den krijg gevallen waren, doch door die tranen heen had de dankbare glimlach geblonken, dat hun leven niet tevergeefs was opgeofferd, - dat zij verwaardigd waren geworden de vrijmaking der Republiek te verwerven ten koste van hun leven....[1)]. Op de godsdienstplechtigheden waren volksspelen gevolgd en nu keerde de menigte huiswaarts, weer als kinderen van één huis, als één vereenigd Volk, onder de oude dierbare Vlag, die nu zonder mededingster wapperde over de lengte en breedte van het land.

Met eenige voldoening mocht men op het jongste verleden terugzien, doch.... w a t z o u d e t o e k o m s t b a r e n? Deze vraag, op veler lippen zwevende, houdt niet het minst ook onzen BOER bezig, waar hij, terwijl zijne zonen den wagen inspannen, en alles tot de terugreize gereed maken, van den lagen kliprand, waarop de steenhoop, het MIZPA der Transvalers, is opgericht, het oog laat gaan over de bedrijvige menigte om hem heen. 'Wij hebben niet a l l e s herwonnen, wat wij vóór de annexatie bezaten,' voegt een andere oude Voortrekker hem toe; 'die Conventie zal nog tot groote moeielijkheden aanleiding geven; de Suzereiniteit van Engeland

1) Voor zoover de opgaaf strekt zijn er van de Transvalers ongeveer 50 man gesneuveld of aan de bekomen wonden overleden, nl.:

Aan BRONKHORSTSPRUIT: ALB. KEIZER en CORN. COETZEE.

Aan LANGNEK: HENDRIK KLOPPER; WIJNAND BEZUIDENHOUT; JACOBUS POTGIETER; LODEWIJK BOUWER; JACOBUS COETZEE; HERM. JANSEN VAN VUUREN; ADRIAAN SWANEPOEL; WILLEM DU TOIT; IZAK RETIEF FZN.; JOHS. BOTHA; JOHANNES POTGIETER; GERT POTGIETER; DIRK UYS DZN.; JOHS. BOTHMA; WILLEM GROBLER EN VORSTER. (Gewond 28).

Aan INGOGO: JOH. KRUGER; JACOBUS HAMAN AZN.; GERT JORDAAN; PIETER CARELSEN; STEFANUS OOSTHUIJSEN; JOH. MATON; HENDRIK PRETORIUS BZN.; HENDRIK DAVEL en JACS. GREYLING. (Gewond 10).

Op AMAJUBA: JOHS. BECKER en JOHS. GROENEWALD. (Gewond 6).

POTCHEFSTROOM: PIETER VAN VUUREN; JACOBUS GRUNDLING; HENDRIK COMBRINK; W. LE GRANGE; DE BEER; FREDERIK MULLER en JOHS. JOUBERT. (10 of 12 Gewonden).

PRETORIA: GERT NEETHLING; JACOBUS MOSTERT; JAN DE BEER en HENDRIK PRETORIUS. (10 of 12 Gewonden).

LIJDENBURG: BAREND DE BEER; JAN FARRELL en STEF. LEWIS. (Gewond 16).

RUSTENBURG: B. DE LANGE en G. PRETORIUS. (Enkelen gewond).

over ons land is kwetsend; die Britsche Resident dáár houdt een scherp zwaard boven ons hoofd; onze betrekkingen met andere natiën zijn belemmerd; zonder Engelands toestemming kunnen wij nu toch geen handelsbetrekkingen met het Buitenland aanknoopen, of de voordeelen genieten, die Delagoa-baai ons aanbiedt, noch onze hoofdstad door een spoorweg met die natuurlijke haven van Transvaal verbinden; en het Engelsche protectoraat over de Kaffers in ons land en op onze grenzen zal ons weer goed en bloed kosten. Wij hadden moeten doorstrijden tot de overwinning geheel behaald was, of, indien geheel onmogelijk gebleken, moeten t r e k k e n . Ik vertrouw Engeland niet, en vroeger of later.....'

'Spreek niet alzoo, mijn Broeder!' laat onze oude BOER zich nu hooren, hem in de rede vallende. 'Wáár is het, dat onze weg, onder de nieuwe Conventie, van zwarigheden omringd is, en dat Engeland, met dat Tractaat in de hand, ons tot uitersten drijven kan. Het schijnt zelfs alsof wij zóó omtuind zijn, dat de Engelsche Regeering ons, op elk gegeven oogenblik, de sterkte van haar arm kan doen gevoelen. Doch hebben wij niet geleerd, dat Engeland wel machtig, maar niet a l m a c h t i g is? Mij dunkt ons dreigen andere en grootere gevaren dan de inmenging der Engelschen in onze politiek schoon d a t gevaar nooit licht geacht mag worden..... Zie; zal "Zuid-Afrika voor de Afrikaners" zijn, dan moeten de Transvalers, Transvaal bezitten, a l s Afrikaners, als BOEREN. En nu vrees ik, nog meer dan voor Engelands macht en annexatiewoede, dat onze Regeering, onder vreemden invloed, van den ons passenden eenvoud zal worden afgeleid; dat ons Volk straks zal meenen, de overwinning reeds voorgoed en voor altijd, ook over zich zelven, behaald te hebben; dat wij, die, vereenigd, zoo sterk waren tegenover den vijand van buiten, te zwak zullen blijken in de kamp, die, in eigen boezem nog gestreden zal moeten worden; dat wij, met voorbijzien van onze roeping, om, als Volk, de pioniers van beschaving en Christendom in Zuid-Afrika te zijn, en een Vereenigd Zuid-Afrika mogelijk te maken, er naar zullen gaan streven, om een modernen Staat te vormen, zooveel mogelijk op Europeesche leest geschoeid, en dat wij dan ten slotte, toch zullen stranden op de klippen, die wij nu ter nauwernood zijn ontkomen. Doch neen.....; wij hebben een roeping te vervullen, en de hand der Voorzienigheid, die ons naar dit schoone land geleid heeft, die ons telkens, en vooral nu weer, uit den worstelstrijd verwinnend heeft doen opkomen, zal ons in staat stellen aan die roeping te beantwoorden. Dit geeft moed voor de toekomst. Indien ons Volk zich nu slechts vrijelijk kan

ontwikkelen, en de Regeering des lands, naar de grondregelen van den t r e k, zoo degelijk, doch tevens zoo eenvoudig mogelijk wordt ingericht; indien wij, met den tijd meêgaande, ons nochtans slechts niet door den tijdgeest laten overheerschen; indien het onderwijs onzer kinderen behoorlijk behartigd wordt, en geene opofferingen te groot geacht, om het opkomend geslacht, i n z i j n e i g e n t a a l, naar den eisch van den tijd en de omgeving waarin wij leven het noodige schoolonderricht te verschaffen; indien onze onbewoonde streken bebouwd en bewoond kunnen worden door emigranten, é é n m e t o n s i n t a a l è n z e d e n è n g o d s d i e n s t, uit andere deelen van Zuid-Afrika, en voorts vooral uit Holland; indien wij bewaard kunnen blijven voor de gedienstige geesten, die, met "bewondering onzer volksdeugden", ons volkskarakter zonden willen ondermijnen, en, onder het vaandel van ons te willen helpen, zich spoedig als onze heeren en meesters zouden doen gelden; indien de lessen der laatste vier jaren voor ons niet verloren gaan, maar het Volk altijd meer verstaan mag, dat EENDRACHT MACHT is, en DE VREEZE DES HEEREN HET BEGINSEL DER WIJSHEID; dat het Woord van God ons richtsnoer moet zijn, zoowel in de raadzaal als in de binnenkamer, in kerk en school, in handel en wandel, tegenover vriend en vijand -, dan gaat dit Land, dan gaat ons Volk, trots al de moeielijkheden, die ons omringen, een schoone toekomst tegemoet. De hemel boven ons hoofd is zoo mild, de bodem onder onze voeten zoo rijk, de natuurlijke ligging van land ons zoo gunstig, en onze plaatsing hier zoo kennelijk van de hand des Heeren, dat wij, onder Zijn zegen, ter rechter- en ter linkerhand m o e t e n uitbreken, en een groot Volk worden, tot heil van geheel ZUID-AFRIKA.....'

God zij met de Regeering en bet Bolt der Zuid-Afritaansche Republiet!

VALKENBURG a/d RIJN,
30 Augustus 1882.

FINIS.

Lijst van werken en geschriften, op Zuid-Afrika betrekking hebbende, waarvan bij de bewerking van 'De Worstelstrijd' gebruik gemaakt is.

ANNEXATIE VAN DE ZUID-AFRIKAANSCHE REPUBLIEK. Correspondentie tusschen Sir M. Hicks-Beach en de heeren S.J.P. Kruger en P.J. Joubert. 's Hage, Gebrs. J. & H. van Langenhuyzen 1878.
AYLWARD, A. The Transvaal of To-Day. Londen & Edinburgh. W. Blackwood & Sons, 1881.
ARBOUSSET & DAUMAS. Narrative of an Exploratory Tour to the North-East of the Colony of the Cape of Good Hope. London. John C. Bishop, 1852.
BAINES, Thomas. Explorations in South-West Africa. London. Longman, Roberts & Green 1864.
BAINES, Thomas. The Gold Regions of South-Eastern Africa London. E. Stafford 1877.
BAKER, Sir S.W. Ismaïlia. Second Edition. London. Mac-Millan & Co. 1879.
BALLANTYNE, R.M. Six Months at the Cape. London. J. Nisbet & Co. 1879.
BARTER, C. Zes maanden in Natal en onder de Hollandsche Boeren van de Kaap-Kolonie. Uit het Engelsch. Amsterdam, P.N. Van Kampen. 1853.
BLUE-BOOKS. 'South Africa' C 1119, 1856, tot en met C 3219, 1882 (*meer dan* 40 *deelen en kleinere N*°.).
BONWICK, James. Climates and Health in South-Africa London. S.W. Silver & Co. 1880.
CAMPBELL, J. Beschrijving van Zuid-Afrika. Uit het Engelsch. Amsterdam. G.D. Bom. 1828.
CALDERWOOD, H. Caffres and Caffre Missions. London, J. Nisbet & Co. 1858.
CARLYLE, J.E. South-Africa and its Missionfields. London, J. Nisbet & Co. 1878.
CASALIS, E. Les Basoutos. 2me. Ed. Paris. Meyrneis et Cie. 1860.
CHALMERS, JOHN A. Tiyo Soga. Sec. Edit. London, Hodder & Stoughton. 1878.
CHAPMAN, J.O. Travels in the Interior of South-Africa. 2 vol. London, Bell & Daldy. 1868.
CHRISTOPHER, J.S. Natal. London, Hatchard & Son. 1850.
COILLARD, F. La Mission au Zambéze, Paris. J. Bonhoure & Cie. 1881.
COLE, A.W. Das Kap und die Kaffern. Aus dem Englishen. Leipzig 1858.
DIRECTORY & GUIDE BOOK to the Cape & Good Hope etc. 1880 1881.
DÖHNE, J.L. Zulu-Kafir Dictionary. Etymologically explained. Cape Town. 1857.
ELPIS. Algemeen Tijdschrift voor Zuid-Afrika.
FLEMING, F. Southern Africa. London, Virtue & Co. 1856.
FRERE, Sir Bartle. Engelands Verantwoording. Haarlem. Erven F. Bohn, 1881.
FREEMAN, J.J. A Tour in South-Africa London, J. Snow. 1851.
FROUDE, J.A. Two Lectures on South-Africa. London, Longmans, Green & Co. 1880.
GESKIEDENIS VAN ONS LAND IN DIE TAAL VAN ONS VOLK, Uitgegé deur Die Genootskap van Regte Afrikaners. Kaapstad. 1877.

GESKIEDENIS van die Afrikaanse Taalbeweging. Paarl. D.F. Du Toit & Co. 1880.
GESCHIEDENIS van de GEREFORMEERDE KERK in de Z.A. REPUBLIEK. Kaapstad. 1878.
HANDELINGEN van de ALGEMEENE SYNODE der NEDERDUITSCH GEREFORMEERDE KERK VAN ZUID-AFRIKA, 1824-1876. Kaapstad.
HERINNERING aan de Merkwaardige Verlossing der Afrikaansche Emigranten, op Zondag 16 December, 1838. Pietermaritzburg, P. Davis en Zonen. 1865.
HOFMEIJR, STEF. Mededeelingen aangaande het Zendingwerk der Ned. Ger. Kerk aan de Zoutpansbergen. Kaapstad, N.H. Marais 1867.
HOFSTEDE, H.J. Geschiedenis van den Oranje-Vrijstaat. 's Gravenhage, D.S. Thieme. 1876.
HOLDEN, W.C. History of the Colony of Natal. London, Alex. Heylin. 1855.
HOLDEN, W.C. The Past and Future of The Kaffir Races. London, 1865.
HOLUB, E. Sieben Jahre in Sud-Afrika. 2 Dln. Wien. Alfred Hölder. 1881.
HOLLYDAY, J.D. Dottings on Natal. Maritzburg. 1865.
HUET, P. Eenvoudige Mededeelingen over Zuid-Afrika. Amsterdam, H. Höveker. 1868.
KEMP, D.C. VAN DER. Levensgeschiedenis van Med. Dr. Johannes Theodorus Van der Kemp. Amsterdam, J.H. en G. van Heteren. 1864.
LAUTS, Prof. De Kaapsche Landverhuizers Leiden, H.W. Hazenberg & Comp 1874.
LAUTS, Prof. Geschiedenis van de Kaap de Goede Hoop. Amsterdam, J.D. Sybrandi. 1854.
LECTURES On British Kaffraria and the Kaffirs by A. Kennedy, en, On The Cape of Good Hope by W. Robbertson, in ‘Literary Recreations.’ Swellendam, Pyke & Byles. 1862.
LION CACHET, F. Aan de Leden der Ned. Geref. Kerk in de Z.-A. Republiek. Pieter-Maritzburg. Davis & Sons. 1866.
LION CACHET, Vijftien jaren in Zuid-Afrika. Leeuwarden, H. Bokma. 1875.

LIVINGSTONE, DAVID. Missionary Travels and Researches in South-Africa. New Edition London, J. Murray. 1875.
LIVINGSTONE, DAVID. Expedition to The Zambesi and its Tributaries Dito. 1875.
LIVINGSTONE, DAVID. Last Journals of, By Horace Waller. 2 vol. London, J. Murray. 1880.
LIVINGSTONE, DAVID. The Personal Life of, By W.G. Blaikie. London. J. Murray. 1880.
LIVINGSTONE, DAVID. The Transvaal Boers. Written in 1853. J. Murray. 1880, *en opgenomen in de 2e Editie van* BLAIKIE'S 'Personal Life of Livingstone')
LUCAS, T.J. The Zulus & The British Frontier. London, Chapman & Hall. 1879.
MACCARTER, JOHN. The Dutch Reformed Church in South-Africa. London, J. Nisbet 1869. Van dit werkje is een uitgebreide Hollandsche uitgave verschenen bij Höveker & Zoon, Amterdam. 1880.
MACINTOSH, D. South Africa. Glasgow, Bell & Bain. 1876.
MERRIMAN. Arch. The Kafir, The Hottentot, and The Frontier Farmer. London G. Bell. 1854.
MOFFAT, R. Missionary Labours and Scenes in Southern Africa. London, J. Snow. 1842. Benevens de Hollandsche vertaling van dit werk door Hugenholtz. Rotterdam.
MOLESWORTH, W. Materials for a Speech in defence of the Policy of Abandoning the Orange River Territory, London. C. Westerstone 1854 en 1878. Herdrukt in 1878 met vergunning van Lady Molesworth. (*Niet in den handel*).
NATAL ALMANACK & DIRECTORIJ. Pieter-Maritzburg, Davis & Sons.
NOBLE, JOHN. South Africa, Past & Present. London, 1878. Longmans & Co.
NORRIS-NEWMAN, C.L. With The Boers in The Transvaal, in 1880-81. London. WM. Allen & Co. 1882.
OORDT, J.W.G. VAN De Transvaalsche Gebeurtenissen en de Toekomst van Zuid-Afrika. 's Gravenhage, H.J. Stemberg. 1881.
PARR, Capt. A Sketch of The Kaffir en Zulu Wars. London, Kegan, Paul & Co. 1880.
PETERMANN'S Mittheilungen 1867 en 1870.
PHILIP, DR. J. Researches in South Africa. 2 vol. London J. Duncan. 1828.
PLESSIS, C.N.J. DU, Geschiedenis van de Emigranten-Boeren en van den Vrijheids-Oorlog. Kaapstad, Saul Salomon & Co. 1882.
PRÉCIS of Information concerning the Zulu Couutry. London, Harrison & Sons 1878. *(Niet in den handel.)*
PRINGLE, I.T. Narrative of a Residence in South-Africa. London. New. edition W. Tegg. 1864.
PEARSE, H. Memoir of, by T. Smith. London. 1864.
RIEBEEK, JAN VAN. Dagverhaal. Kemink en Zoon. Utrecht 1851.
ROORDA SMIT, J.A. Het Goed Recht der Transvaalsche Boeren. Utrecht, Gebr. van der Post. 1881.
SELLAR CRAIG A.O. The Transvaal. A statement of Facts etc. Edinburgh. A. Eliot. 1881.
SHAW, W. The Story of My Mission. New. Ed. London, Wesl. Mission House. 1872.
SHAW, W. Memoir of Rev., London, Wesl. Conference Office. 1874.

SHAW, BARNABAS. The story of his Life, by W. Moister. London, dito 1877.
SILVER & CO. Handbook to South-Africa. London. 1880 en, To the Transvaal. 1878.
SILVER & CO. Handbook to The Transvaal. London. 1878.
SMELLEKAMP, J.A. Mijn wedervaren in de Z.-A. Republiek, Kaapstad N.H. Marais 1845.
SMELLEKAMP, J.A. Verklaring van den Kerkeraad van Lijdenburg in de zaak van J.A. Smellekamp versus D.D. van der Hoff. 1854.
STAATSCOURANT der Zuid-Afrikaansche Republiek.
STANLEY, H.M. How I found Livingstone. New. Ed. London. Sampson, Low & Co. 1873.
STANLEY, H.M. Through The Dark Continent. Dito. 1880.
STATHAM, F.R. Blacks, Boers, and British. London. Mac Millan & Co. 1881.
STUART, J. De Hollandsche Afrikanen. Amsterdam; G.W. Tielkemeier. 1854.
THEAL, Compendium of The History and Geography of S.-Africa. 3d Ed.Stanford. 1878. London.
TROLLOPE, A. South-Africa. 2 Vol. London. Chapman & Hall. 1878.
VERNEY, E.H. Four Years of Protest in the Transvaal. A Poem from the South African Blue Books. 2d Ed. London. Ridgway 1881.
WANGEMANN, DR. Ein Reise-Jahr in Süd-Afrika. Berlin. Verslag des Miss. Hauses. 1868.
WANGEMANN, DR. Lebensbilder aus Süd-Afrika. Berlin. dito 1871.
WANGEMANN, DR. Süd-Afrika und Seine Bewohner. Berlin dito 1881.
WEBER, E. von. Vier Jahre in Afrika. 2 Dln. Leipzig. F.A. Brockhaus. 1878.
TROMP, THEOD. M. Herinneringen uit Zuid-Afrika ten tijde der Annexatie van Transvaal. Met eene voorrede van Prof. C.M. KAN. Leiden, E.J. Brill 1879.
ZUID-AFRIKAANSCH TIJDSCHRIFT. Nieuwe serie. Kaapstad J.H. Hofmeijer (thans Hofmeijer en Regter). 1878-1880.

Drukfouten.

Bladz. 46	regel 6 van boven staat: 1814; *lees:* 1809.
Bladz. 133	van boven staat: VI; *lees:* III.
Bladz. 163	regel 3 van boven staat: Atilla; *lees:* Attila.
Bladz. 193	regel 2 van boven staat: nijgen; *lees:* neigen.
Bladz. 252	aan het hoofd. staat: reise naar Grahamstom; *lees:* reize naar Grahamstown.
Bladz. 288	noot regel 2 van ond. staat: Boertie (Brortje) *lees:* Boetie (Broêr).
Bladz. 403	noot, regel 4 van onderen staat: Oud-Diaken; *lees:* commandant.
Bladz. 412	staat: II. **DE TRANSVALERS**; *lees:* III. DE TRANSVALERS.
Bladz. 449	regel 15 van boven staat: b o n h o m m i e ; *lees:* b o n h o m i e .

p. t.o. 580

Steendr. van P.W.M. Trap
Alle rechten door den bewerker voorbehouden.